

SZEGED TÖRTÉNETE

SZEGED TÖRTÉNETE

ÍRTA

REIZNER JÁNOS

ELSŐ KÖTET

A LEGRÉGIBB IDŐTŐL A XVIII SZÁZAD VÉGÉIG

KIADJA

SZEGED SZAB. KIR. VÁROS KÖZÖNSÉGE

Szeged, 1899.

Nyomatott Engel Lajos könyv- és nyomdai műintézetében.

ELŐSZÓ.

Szeged város áldozatkész közönsége az ezredév emlékezetére nagy és maradandó alkotásokat létesített. A többi közt egy régen érzett hiány kielégítéséről is gondoskodott, amidőn a város történetének megírását és kiadását elhatározta. Az ezer éves múltból, a honfoglaló és városalapító ősi faj küzdelmeiről, munkásságáról, a nép erényeiről és lelki tulajdonairól mintegy beszámolni kívánt a jelennek és a jövőnek.

Nekem jutott feladatúl, hogy a rég elfeledett idők emlékezetét felújítsam és az eltemetett régiségeket ismét napfényre hozzam.

Az emlékszerű mű íme kész. Ifjúkori vágyam teljesül, amidőn egész életem munkásságának eredményét most közrebocsájthatom. Összes erőmet, tehetségemet és minden időmet arra fordítottam, hogy a szülővárosom dicsőségének a történettudomány csarnokában maradandó oszlopot emeljek és hogy az ősök emlékének oltárt állítsak, melyhez hálás szívvel járulhasson a késő utókor, hogy az elődök dicső példáin és kitartó küzdelmein lelkesedve, a régi lángnál gyűjtsön új szövétneket.

Hálát adok az isteni gondviselésnek, hogy azt a temérdek

akadályt és nehézséget, mely terhes feladatom teljesítése közben elém gördült, sikerrel leküzdhettem. A gondviselés az életküzdelmek szomorú csapásai és megújuló fájdalmai közt is mindig adott annyi erőt, hogy munkámat folytathattam s immár be is fejezhettem s azt a jelennek és a jövőnek, az életviszonyok különféle alakulásaiban való tanulságra ezennel átnyújthatom.

Amidőn ezt teszem, mindenek előtt számot adok azokról a szempontokról, amelyek munkám írása közben vezéreltek.

Minél tovább foglalkoztam tárggyammal, minél inkább kutattam az események indító okait, a szeretet és részvét annál inkább fokozódott bennem azon faj iránt, amelynek küzdelmeit vázoltam. Az a részvét, mely önkéntelen fordul a gyengébb, a legyőzött felé s védelmére kel a méltatlanságokkal szemben, rajtam is gyakorta erőt vett. De azért elfogulttá soha sem tett és nem feledkeztem meg a történetírás első szabályáról, a történetíró legfőbb feladatáról: hogy csak is az igazat, a valót írjam meg és hogy semmit el ne hallgassak, amiről tudomást szereztem vagy meggyőződtem. Amidőn az eseményeket felsorolom és részletezem, az egyes korszakokat, azok vezéregyéniségeit és uralkodó eszméit egyúttal szigorúan, de igazságosan megbírálni is törekszem. Ítéleteimet az összes tényezők számbavételével, a számos ellentmondó körülmény kiderítésével egyedül tárgyi alapon alkotom. Számos legendát, mely tetszetős formájával a szívekhez férközött, közhitelnek örvendett, felforgatni voltam kénytelen, mert az igazság kiderítésére törekedtem.

A városalapító és fenntartó nép faji jellegét megállapítani, a később történt betelepülések által létesült ethnographiai

alakulásokat feltüntetni s ez által Szeged népének geniusát megismertetni hasonlókép feladatomnak ismertem. Könyvet adtam, amelyre utalással elmondhassa Szeged népe: »Haec documenta damus, qua simus origine nati!«

Munkámat első sorban is Szeged népének használatára írtam és annak ajánlom. A város múltját ne csupán a mythoszból, ne csak a hagyomány tanításaiból, ne egyes töredékes előadásokból ismerje, hanem az ezer éves múltnak egész teljét végtére a kritika szövétnekétől megvilágítottan lássa. De írtam a nagy magyar közönség tájékoztatására és a magyar tudományos irodalom gyarapítására is. Még a nagyobb szabású és komolyabb igényű művek útján is annyi tévedés és előítélet került Szeged népéről és a város múltjáról forgalomba, hogy azokkal tüzetesen kelle foglalkoznom. És ha Szeged polgárságának várakozását kielégítettem s a történelem barátai és hivatott munkásai megelégedetten forgatják könyvemet, munkámat siker koronázta és fáradozásaimért a legjobb jutalmat nyertem.

Bár a legnagyobb tökély lebegett mindenkor szemem előtt, mégis önteltség volna, ha egyúttal azt vitatnám, hogy munkámban a tökéletességet el is értem. Az optikai csalódásoktól senki sem ment s így odaadással, gonddal és sok fontolgatással készült művemnek is lehetnek fogyatkozásai.

A nagy anyagot, a város történetére vonatkozó följegyzéseket évtizedek során sok fáradozással és áldozattal hordtam össze. Kitelhető figyelemmel voltam az összes publicatiókra, a sajtó minden termékére és sokszor a jelentékelennek látszó adalékoknak is hasznát vettem.

A magyar országos levéltáron, a bécsi cs. és kir. had-

ügyi, udvari és állami, cs. és kir. közös pénzügyminiszteri (magyar udvari kamarai) levéltárakon túl számos törvényhatósági és magán-levéltárban, több közkönyvtárban kitaró kutatásokat folytattam s ahol csak reményem lehetett, megfordultam, hogy mindent egybehordjak és felhasználjak.

Fáradásaim sok helyen meddők maradtak, míg a sokfelé elért eredményről a tisztelt olvasó a munka során kellőképp tájékozódhatik. Amennyire a mű kerete lehetővé tette, kutatásaim eredményére esetről-esetre utalok s általában minden állításnál, okszerű következtetésnél vagy jogosult feltevésnél a bizonyítékot vagy forrást megjelölöm.

Az anyag túlnyomó részét Szeged város levéltárából gyűjtöttem; különösbbe a régi jegyzőkönyvekből, számadásokból, lajstromozatlan iratesomagokból és az elnöki (bizalmas) ügyiratokból merítettem. Ez az anyag, a titkos levéltárban őrzött és a város birtokviszonyaira vonatkozó régi adomány- és kiváltság-levelektől eltekintve, az 1716. éven innen eső időkre terjed, mert a város régibb jegyzőkönyvei és számadásai a különféle elemi csapások következtében, sajnos, megsemmisültek.

Ép ennél fogva a legnehezebb feladatok egyike a város régi életének, a községi és társadalmi viszonyoknak, az apró küzdelmeknek összefüggő és sorozatos képét feltárni. Ez csak a XVIII. századtól fogva lehetséges. Az idegen levéltárakban a város belső életére vonatkozólag csak hézagok közleményekre akadni, amelyekből a város viszonyainak körvonalait látjuk és amelyek jórészt csak sejtelmekre és feltevésekre jogosítanak.

Levéltári bűvárlataim során mindazonáltal sok oly becses

támpontra akadtam, hogy mégis sikerült a belső élet és fejlődés képét korszakonként némileg előtűntetnem.

Az országos érdekű eseményeket, amelyeknek színhelye Szeged volt, általában csak igen röviden érintettem, mert azok nem a helyi, hanem az országos történetnek keretébe tartoznak. Főként oly események felsorolásába és részletezésébe bocsájtkoztam tehát, amelyek Szeged népének sorsára befolyással voltak és küzdelmeivel elválaszthatatlan kapcsolatban állanak. Ezeket elszigetelten, az ország történetéből mintegy kiszakítottan tárgyalni lehetetlen, azért néha a kép kiegészítése és könnyebb áttekinthetősége végett az ország általános helyzetére röviden ki kelle terjeszkednem.

Munkám kereteit és terjedelmének korlátait a város közönségétől nyert megbízás már eleve megállapította. Ehez képest az egész mű négy kötetből áll.

Az első kötet a város általános történetét tartalmazza a legrégibb időtől a XVIII. század végéig. A második kötet folytatáskép az általános, a politikai érdekű eseményeket tárgyalja az 1879. évi árvízig. Ezt az évet s a vele kezdődő új korszakot történetírói feladatom határkövének tekinttem.

Szeged politikai életének, külső történetének különösen az utóbbi két században gazdag tanúságait e két kötetbe kényszerültem beszorítani s így némely kisebb jelentőségű, de mégis jellemző részletezésről kelle lemondanom.

A harmadik kötetbe a hatósági és társadalmi élet, az igazgatás, törvénykezés, adózás stb., az egyházak és felekezetek, az egészségügy, közműveltség és közgazdaság állapota és különleges története van előadva a legrégibb időtől

az 1879. évig. Itt is több részletnél le kelle mondanom a kimerítőbb ismertetésről, másrésről azonban nyert utasításomnál fogva oly dolgokra is ki kelle terjeszkednem, — például a népiskolai tanítási módszer történeti fejlődésének ismertetésére stb. — melyek a helyi történetírás feladatain tulajdonképen kívül esnek.

Végül a negyedik kötet a város történetére vonatkozó oklevelek gyűjteményét, a forrás-anyag egyik részét foglalja magában. Ez a munkának mintegy vázát képezi. A kötetet az egész műnek betűsoros név- és tárgymutatója egészíti ki.

Óhajtandó lett volna, hogy Szeged teljes diplomatariummal birjon, amelyben a város történetére vonatkozó összes oklevelek, a különféle gyűjteményekben közzétettek is, mind feltalálhatók legyenek. A nagy terjedelemtől fogva azonban erről le kelle mondani. Ennélfogva közöltem a város titkos levéltárában lévő régi adomány- és szabadalmi leveleket, ámbár némelyek közülük már Fejér Györgynek, ifj. Palugyai Imrének, Varga Ferencznek kiadványaiban is napvilágot láttak. Újra kiadtam ezeket is, mert az eddigi közlések több esetben hiányosak voltak. Az eredeti okmányokon egykorú vagy közel eső időből való oly eredeti följegyzések vannak, melyek úgy is ritka régi magyar nyelvemlékeinket gyarapítják. Közöltem továbbá a Zichy-család okmánytárában megjelent szegedi leveleket is, ellenben a török-magyarokori oklevéltárban kiadott nagyszámú szegedi levél közül csak igen kevésnek jutott hely. Egyébként az okmányok záradékánál mindenütt megjegyeztem, hogy ki voltak-e már másutt adva.

A mohácsi vészt megelőző időszakból közölt kiadatlan oklevelek száma csak hat. Annál nagyobb az ez után való

időszak kiadatlan okleveleinek száma, amelyek közt a boszorkány üldözésekre vonatkozó periratok egymaguk 81 darabbal szerepelnek. Palugyai és Linzbauer ezek közül is néhányat töredékesen már közzétettek ugyan, de az egész anyag most lát először napvilágot.

Ezúttal nincs egyéb megjegyzésem, minthogy itt mondjak köszönetet mindazoknak, kik kutatásaim közben és a mű szerkesztése és kiadása alatt különféle támogatásukkal, buzdításukkal, tanácsukkal nehéz feladatomat megkönnyíteni szívesek voltak. A jóakaratnak annyi tanújelével találkoztam, hogy mélyen érzett hálámat itt is kifejezni el nem mulaszt-hatom.

Szeged, 1897. évi május 7-én.

REIZNER JÁNOS.

ELSŐ RÉSZ.

A LEGRÉGIBB IDŐTŐL A TÖRÖK HÓDOLTSÁGIG.

- I. A honfoglalás előtt.
- II. A város alapítása.
- III. A sóraktár, a királyi kamara és pénzverde.
- IV. A hospitesek, a város első kiváltságai és az Árpádházi királyok Szegeden.
- V. A királyi vár.
- VI. A polgár-rendiségnek és a város közjogi helyzetének kifejlődése.
- VII. A kunok betelepülése és a puszták iránt való viszály.
- VIII. Szeged és a Hunyadiak.
- IX. A város határain és a polgárok kiváltságain ejtett sérelmek.
- X. A feketesereg kihágásai és a Dózsa-féle pórlázadás.
- XI. A mohácsi vész és Jován czár.

I. A honfoglalás előtt.

A magyar Alföld, ez az „arany kalászszal ékes rónaság“, egykoron kiterjedt és mélységes vízzel, tengerrel vala borítva. E tenger a Kárpátokból leömlő patakokból, valamint a Duna és mellékfolyói vízrendszeréből nyerte táplálékát. A tengernek Baziás és Orsova között vulkáni hatások lefolyást nyitottak; de ezredek teltek el, míg a tengerfenék szárazföld lett. Cotta vizsgálódásai szerint még a történelmi időben is az alföldi medenczét 220 láb magas víz borította¹).

Ezredek tüntek el, míg ezen földközi tengerfenék a környékező hegyekről lerohanó vizek hordalékai és iszapja által oly magasra emelkedett, aminő magas ma az Alföldnek tenger felett való szintje, mi Szegednél 84 méter.

A szegedi ártézi kútak fúrása alkalmával 155, sőt 218 méter mélységben is csigákra, kagylókra, hód állkapocs-töredékre, sőt görösös faágacskákra akadtak²), melyek azt mutatják, hogy egykoron a tengerfenék mélyen lenn volt, de a különféle agyag-, márga- és homokrétegek lerakódása által mind magasabbra emelkedett³).

A szaktudomány e rétegeket vízőzön utáni, vagyis negyedkori képződésnek (neogén-kor, levantei emelet) nevezi.

Még akkor, midőn vizek terültek el síkjainkon, ezeknek hullámozása és forgatagai által képződtek az Alföld és vidékünk feltűnő nagy halmai. A vizsgálatok azt bizonyítják, hogy ezek legnagyobb részben nem mesterséges, hanem természetes képződésűek⁴). Ilyen a többi

---

1) Szabó József: A magyar Alföld alakulása földtani tekintetben (Magy. tud. Akadémia Évkönyve, X. k.) — Szabó: Adalék az Alföld geologiai vázlatához. (Budapesti Szemle 1858. év IV. k.) — Szabó: Egy continentalis emelkedés és süllyedés Európa délkeleti részén. (Budap. Szemle 1861. XIII. k.)

2) E leletek részben a Szeged-városi múzeumban őriztetnek. Lásd ezekről az 1887. évi augusztus havi szegedi hírlapokat.

3) Halaváts Gyula: A szegedi két ártézi kút. (A m. kir. földtani intézet évkönyve. Budapest. IX. köt. 79. s. köv. lap.)

4) Szabó József: A Békés-Csanádi kunhalmok földtani tekintetben. (Budapesti Szemle, 1859. VI. k.)

közt a Szeged alatt levő Őthalom, mely egész lánczolatos alakulást, hosszasan elnyúló gerincezet mutat. Ilyen továbbá a város határában levő számos halom közül a Bojár- és Móra-halom is¹⁾.

Amint a nagy medence lassanként kiürült, a beléje ömlő folyamok ágyai is mind tovább nyúltak s a még puha, mocsáros talajban lassanként kiképződött az Alföld víz- és folyó-rendszere. A Tisza és mellékvizeinek medre, sok változás és új irányok törése után, mindig nyugat felé törekedve, végtére megállapodott; de a folyó mindkét partján messze kiterjedő árterek és mocsarak maradtak.

Hogy az Alföld s különösen Szeged vidéke mikor s minő népek által lett legelőször megszállva, talán örök rejtély marad. Az kétségtelen, hogy e vidék aránylagos benépesülése a legrégibb időkre esik, mit az első települőknek fennmaradt kőeszközei igazolnak, melyek Szeged vidékén több helyen előfordultak. Ilyen a sövényházi serpentin kővéső, melynek pattogatás és hasítás által nyert élei és az oldallapok is félig kicsiszolvák. Ugyanitt egészen kicsiszolt kővésőt is találtak. Ilyen továbbá a teési kőbalta, melyhez hasonló Szatymazon is találtatott²⁾. A tápéi réten, Lebő-sziget nevű magaslaton is gyakran akadnak kovápengékre, szilánkokra és kőmagokra (nucleus), melyekről a pengéket hasogatták. Csanyon hasonlóképp találtak egy kőbaltát, mely a nemzeti múzeumba került³⁾. Rőszkén is akadtak egy nagyobb kovápengére⁴⁾, a rábái Anka szigeten pedig igen jelentékeny számú símitott vagy lyukas kővéső és kalapács került napfényre⁵⁾. Oroszlámostól délkeletre hasonlóképp egy őskori telephely létezik, hol az apró szilánkok és pengék bőséggel találhatók.

Csonthból való ésszerszárok különösen a sövényházi és rábái leletekből ismeretese⁶⁾.

Nem következés, hogy ezen ésszerszárok azon idők maradványai, melyet a régiségtudomány kőkorszaknak nevez. A műveltség és haladás némely tájakra csak századok, sőt ezredek múltán tudott

¹⁾ E két halmot pogánykori magyar sírok kutatása okából 1895. év tavaszán megásattam. Itt is, mint az Őthalomnál, a televény és sárga agyag-réteg alatt homok fordult elő. Móra-halomnál a gyakori forgatások daczára is a rendkívül finom szemeséjű, alsó homok-réteg a legtöbb helyen még érintetlen állapotban volt. A Bojár-halomnál pedig, melyen ásások nyoma egyáltalán nem tapasztaltatott, a homok-rétegben nagyszámú ágalakú, mésztufa képződmények fordultak elő.

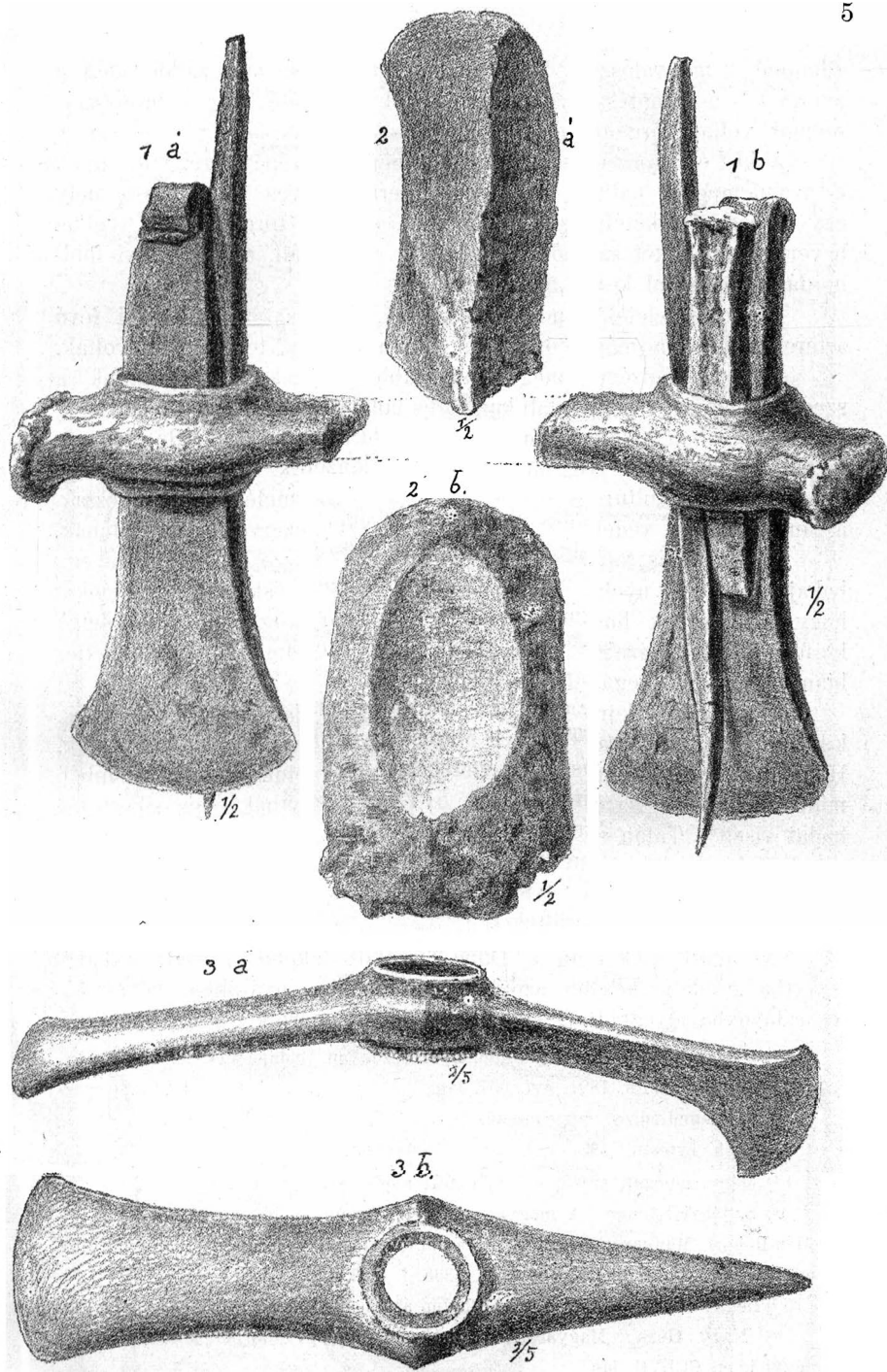
²⁾ Az előbbiek a városi múzeumban, az utóbbi pedig Ördög József tanyai gazda birtokában.

³⁾ Magyar nemzeti múzeum, régiségtári napló, 1876. év decz. 30. 743. sz.

⁴⁾ Szeged városi múzeumban.

⁵⁾ Archaeologiai Értesítő, 1891. évf. 46. és 200—210. l.

⁶⁾ A Szeged városi múzeumban.

Szilléri „réz-kincs“.

elhatolni, s így valószínű, hogy amidőn itt az első megszállók még a gyarló kő- és csonteszközökkel vergődtek, másfelé már a bronzszer-számok voltak forgalomban.

A kő- és bronz-eszközök közt átmenetet képező réz-kulturának is nyoma maradt nálunk. A szeged-szilléri hírneves „réz-kincs“, mely egy teljesen ép kétélű csákányból, egy csákány töredékből, a lyukba hevert vésőből, két szögéből s végül egy rögből áll, az 1881. évi föld-hordás alkalmával került napfényre¹⁾.

E becses leletek mind azt igazolják, hogy a Szeged körül lévő árterek magaslatai már az ősidőknek mindmegannyi telep-helyei voltak.

A bronz-régiségek még gyakoriabbak. Ezek közül utalunk a szeged-zákányi pusztán talált kardra és lándzsára²⁾, a szeged-felsővárosi Sándor-utczában talált sarlóra³⁾, a percsorai magaslaton ülő-csontváz mellett talált késre⁴⁾ stb., melyek már azt igazolják, hogy az itt tanyázó népek bizonyos kulturális fokon álltak, gabonatermeléssel foglalkoztak, a támadásra és védelemre bizonyos mérvben szervezkedve valának.

Dorosmán is találtak egy bronz fejszét, fejsze töredéket és egy behajtott, rövid nyelű véső töredéket⁵⁾. Ezen őskori szerszámokat hogy minő népek használták, a leletek csekély számánál, a leletek körülményeinek hézagos ismereténél és a történelmi támpontok teljes hiányánál fogva megállapítani lehetetlen.

A történelmi korszakból az agathyrzeket ismerjük legelsőeknek, kik Szeged vidékén, a Tisza és Maros egybefolyása körül tanyáztak. Herodotos, a történetírás atyja emlékezik meg róluk azon alkalomból, midőn Darius perzsa király Kr. e. 513-ban a szkythák ellen sikertelen hadat viselt⁶⁾. Talán ezen korszakból valónak, ezen népfajhoz tartozónak tekinthetjük azon sphenocephal és hyperchamaecephal koponyákat, melyek az 1879. évi öthalmi ásatások alkalmával mint kiváló ritkaságok napfényre kerültek⁷⁾.

Az agathyrzek után a Duna-Tisza-köz lakóival a szarmatákat, e szkyltha eredetű, később azonban a hunnokba, avarokba, bolgárokbba és szlávokba elvegyült és elenyészett népet ismerjük⁸⁾. A szarmatáknak

1) Pulszky Ferencz. A réz-kor Magyarországhban. Budapest. 1883. 29., 30. l.

2) Arch. Értesítő. 1891. évf. 357. lap.

3) A Szeged városi múzeumban.

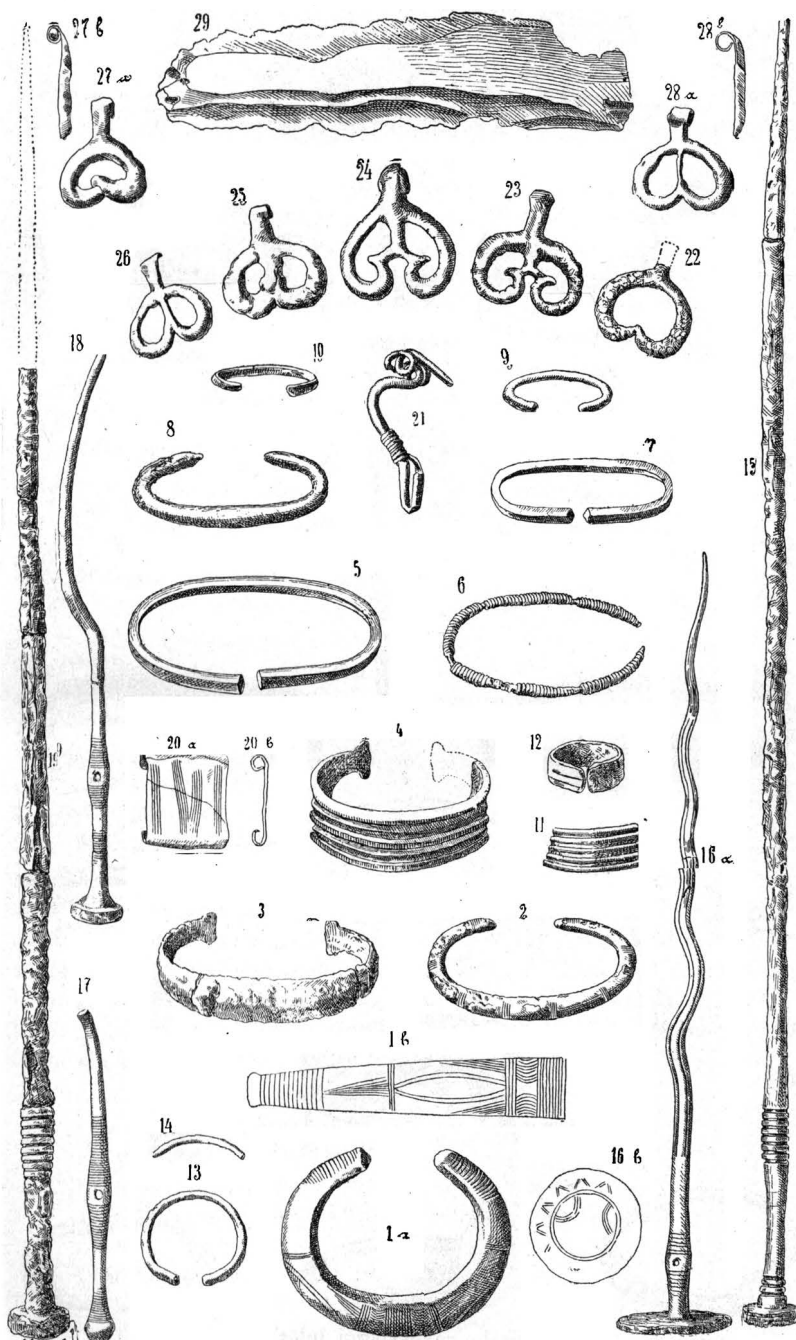
4) Arch. Értesítő. 1891. évf. 355. l.

5) Magy. nemzeti múzeum régiségtári napló, 1862. év júl. 22.

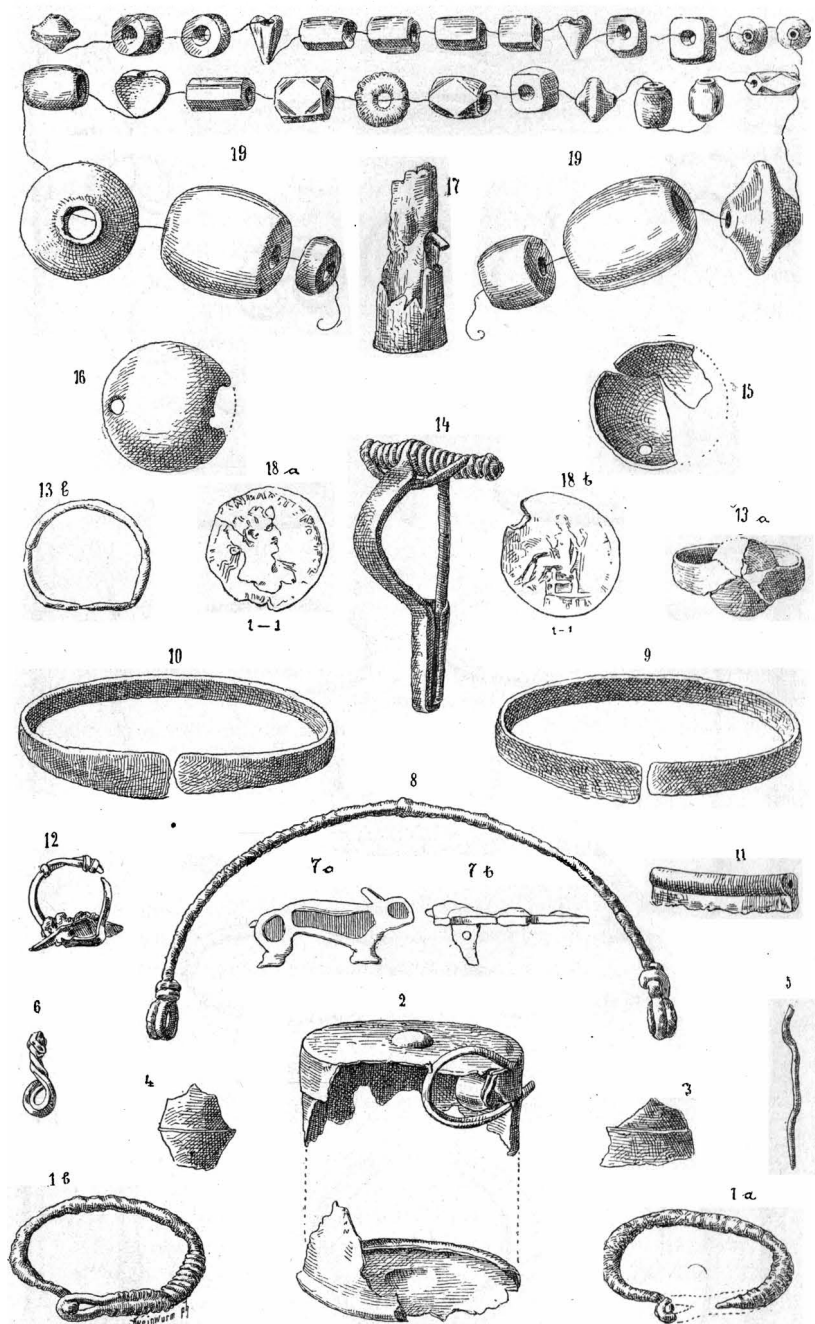
6) Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története, Budapest 1895. I. k. — Frölich Róbert: Magyarország története a honfoglalásig, XVI. lap. — Szalay-Baróthy: A magyar nemzet története. Budapest, 1895. I. k. 7. lap.

7) Lenhossék József: A szeged-öthalmi ásatások. Budapest, 1882. 47. s. köv. lap.

8) Nagy Géza: Magyarország története a népvándorlás korában. Lásd: Szilágyi i. m. CCLVII. lap.

Röske-sárosvölgyi lelet.

Röszke-sárosvölgyi lelet.

egyik ágáról, a jazygokról, vagyis metanastákról különösen tudjuk, hogy a Duna-Tisza-köz délkeleti szögletében telepedtek le, honnan a rómaiak világbirodalmába, mely csak a Duna jobbpartjáig, úgy a Tisza és Maros balpartjáig terjedt, gyakori és félelmes beütéseket intéztek.

A jazygoknak már városaik is voltak. Claudius Ptolemaeus római földrajzíró Uscenum, Gormanum, Arbieta, Trissum, Parca, Candanum, Pessium, Partiscum nevek alatt sorolja fel ezeket, melyekről csak annyit tudunk, hogy a keleti hosszúság 37—38 és az északi szélesség 46—48 fokai közé eső területen, tehát a Duna s Tisza között levő síkságon feküdtek. Partiscumot némelyek Kecskemét helyére teszik¹⁾, de az újabb nyomozások szerint Partiscum ettől jóval lejjebb esett²⁾. Kecskemét tájékán már azért sem lehetett, mert mint a Partiscum (*παρὰ Τισσόν*) név is mutatja, a Tisza mellett kelle lenni.

Czélétalan dolognak látszik annak vitatása, hogy Partiscum nem-e Szeged körül feküdt, vagy a felsorolt többi jazyg-város közül melyiket keressük Szeged helyén. De az kétségtelen, hogy a jazygoknak itt több telepük volt. Erre mutat a szeged-röszkei lelet³⁾, s erre az ezzel teljesen egyező tömörkény-újmajori lelettöredék⁴⁾. Az előbbi egy római érem által idő szerint is pontosan meghatározható, nevezetesen a Kr. u. második század első fele. Jazyg-leletek kerültek elő a szegedi új lópor-raktárnál 1885. évben feltárt sírokból is⁵⁾. Különben is Szeged mocsaras vidéke egészen olyan volt, mint aminőt a jazygok kedveltek és erősített helyekül felhasználtak⁶⁾.

A jazygok beütéseinek megfékezésére tett kísérletek meddők maradtak. II. Constantin császár Kr. u. 358-ban azt tervezte, hogy őket máshova telepíti; de e törekvés sikertelen maradt.

A Duna-Tisza köze római uralom alatt ugyan soha sem állt, de azért Szegeden és környékén, ezen s a későbbi időből, a rómaiságnak számos emléke maradt fenn. Ez csak azt bizonyítja, hogy a rómaiak a barbarokkal élénkebb kereskedelmi összeköttetésben álltak s ez úton a polgárisodás közöttük mindjobban terjedt. A város bel- és külterületének különféle tájain akadtak római érmekre. E tekintetben Csorvapuszta nevezetes lelő hely⁷⁾. A várbontás alkalmával egy helyen, a törmelékek alatt oly padozatra akadtak, mely a rómaiak készítésére

¹⁾ Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1860. I. k.

²⁾ Nagy Géza i. m. CCLX. lap.

³⁾ Szeged városi múzeum. Lásd: Arch. Értes. 1892. évf. 161—168. l.

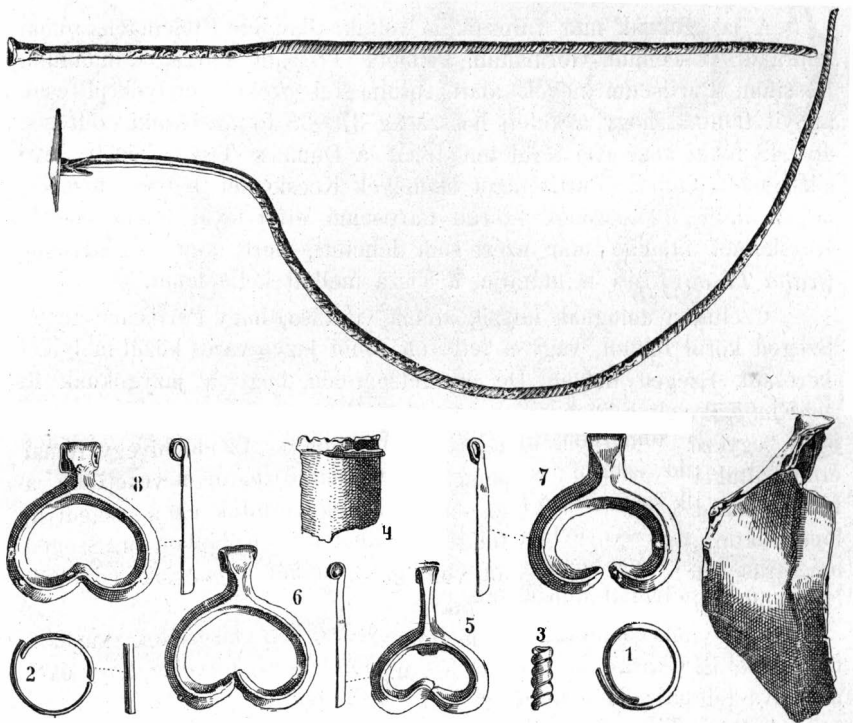
⁴⁾ Szeged városi múzeumban. Lásd: Arch. Értes. 1898. 265—267.

⁵⁾ U. o.

⁶⁾ Nagy Géza i. m. CCLXI. l.

⁷⁾ A leletek a Szeged városi múzeumban.

valló, piskóta-alakú és 6 szegletű mozaik téglácskákkal volt kirakva¹⁾. Haraszty Jákó dóczy administratornak római érmeken kívül egész kis múzeuma volt, hol terra-sigillata edények, mécsesek, ércz tükrök, tripos és számtalan más becses dolog gyűlt egybe, melyek mind Dóczy

Tömörkény-újmajori lelet.

szigetén kerültek napfényre²⁾. Zofcsák János, a szeged-percsőrai tár-sulat mérnöke, Sövényházán is talált római bronz mécsesest³⁾.

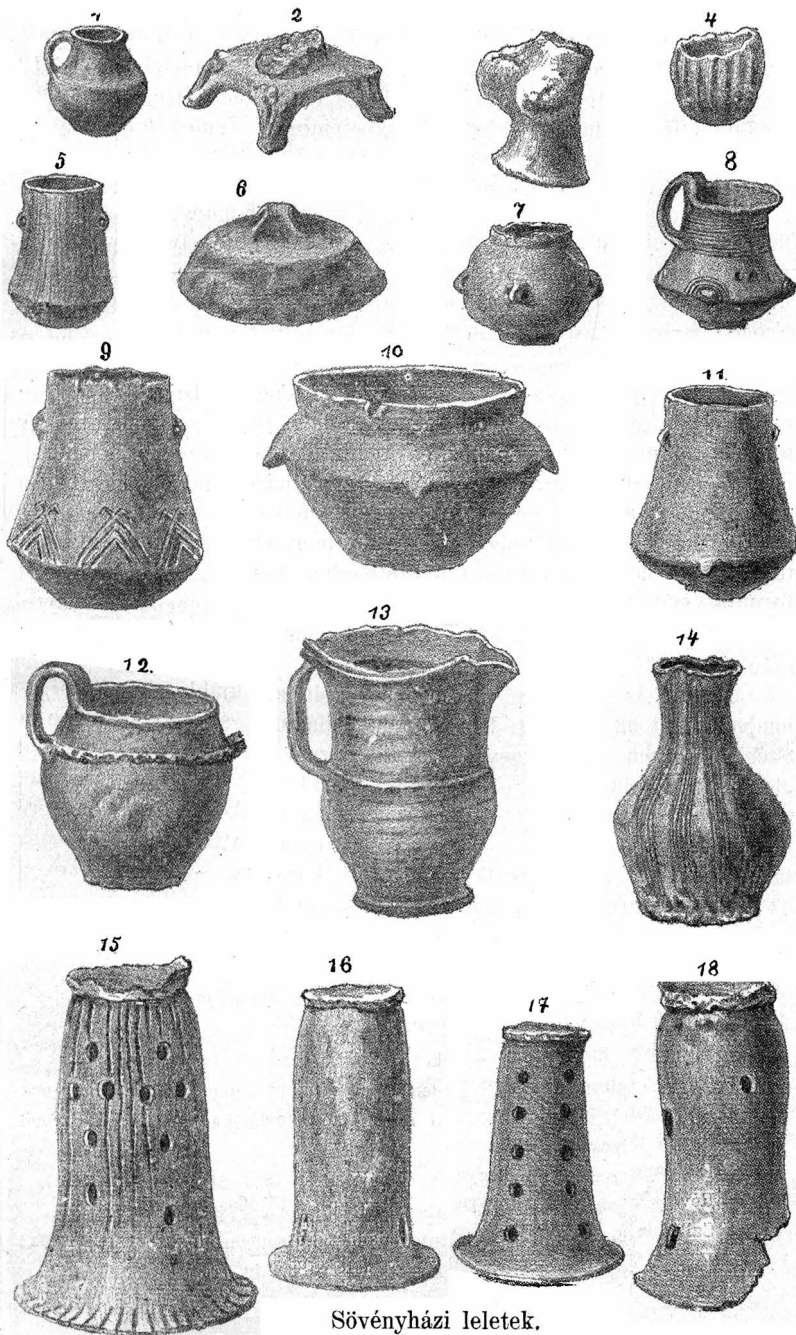
Mindezeket egybevetve, a nagytekintélyű Mommsen és Römer Flóris azon nyomozásának, hogy Erdélyből a Maros balpartján, Csana-don keresztül vezetett római út, egész Szegedig elhatolt⁴⁾, — mind több bizonyítékát tapasztaljuk.

1) A leletek a Szeged városi múzeumban.

2) Haraszty a hetvenes években szülőföldére, Hont megyébe költözve, gyűjteményét is magával vitte.

3) Magy. nemzeti múzeum régiségtári napló 1873. évi decz. 27-én. — Tápai János szegedi folyammérnöknek is Sövényházáról gyűjtött több római bronz-régiségei voltak, melyek hasonlókép elkallódtak.

4) Ortway Tivadar: Magyarország régi vízrajza. Budapest, 1882. I. köt. 507. lap.

Sövényházi leletek.

De amit Grisellini állít, hogy a Tisza mellett, a Maros beömlésénél, a mai Szeged helyén Tibiscum nevű római municipium feküdt¹⁾, — tévedés. Az újabb vizsgálódásokból s leletekből kétséget kizárólag megállapított, hogy Tibiscum municipium a Temes folyó mellett, Krassó megyében, a mai Zsupa környékén létezett²⁾.

Dugonics is Strabóra hivatkozva tévesen állítja, hogy Szeged már a rómaiak idejében virágzott, s hogy ekkor Segedunum-nak nevezték³⁾, mit némelyek Singidunummal tévesztettek össze, mely tudvalevőleg a mai Belgrádnál volt⁴⁾.

A rómaiak hódításai a Tiszán túlra soha ki nem terjedtek, s így Szeged helyén római municipiumot, coloniát, vagy csak erődöt is keresni, teljesen meddő kísérlet.

A jazygok után, a negyedik század közepén, a Duna-Tisza köze és Szeged vidéke a hunnoktól népesült meg. Hogy ezeknek itt nagy telepeik voltak, az a sövényházi és öthalmi gazdag leletekből is kiderül. Egyébként utalunk arra, hogy már az Árpádházi királyok idejében a nemzeti hagyomány szerint Attilának székhelye a szeged-sövényházi mezőségen volt⁵⁾. Mint Salamon Ferencz mélyreható vizsgálatai kiderítették, az a hely, hol Attila a byzanti udvar követét, Priscus Rhetort fogadta, geographiai pontos meghatározások után sem Jászberényre, sem Gyula, sem Debreczen vidékére⁶⁾, hanem csakis Szeged környékére tehető⁷⁾.

De túlzás és semmi alappal sem bír az újabb időben forgalomba került az a nézet, hogy Attila „világhírű sátorának” helye a Széchenyi-téren, az úgynevezett Attila-háznál lett volna⁸⁾. A század elején, az említett ház építése alkalmával ott egy nagy vaslapot találtak⁹⁾, melyen féldomborzatos kivitelben sisakos és koronás férfi mellképe van elötüntetve. Akkor az öntvényben Attila képét ismerték fel, s így lett ott az Attiláról nevezett korcsma, s így keletkezett az Attila házáról szóló „hagyomány.” A „marczona alak”, mit némelyek „hazafias gyönyörrel pillantgatnak”, tulajdonkép egy római sisa-

1) Grisellini: Geschichte der temeswarer Banats. Wien, 1780. 281. lap.

2) Frölich Róbert i. m. i. h. XXXIV. l.

3) Dugonics: Etelka 2. kiad. I. köt. 182—201. l.

4) Cluver: Introductio in universam geographiam Velenceze, 1646. művének „Breviarium” című, Bertio Péter által szerkesztett toldaléka 34. lapján Szeged Singidunumnak nevezetik.

5) Kézai Simon mester Magyar krónikája. Pest, 1862. 24. lap.

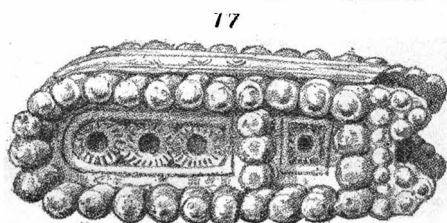
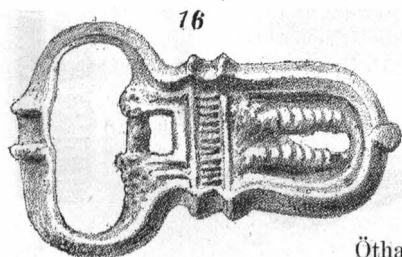
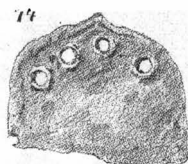
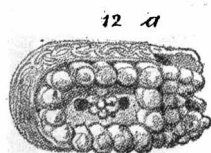
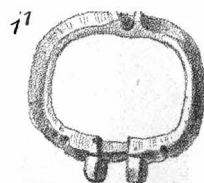
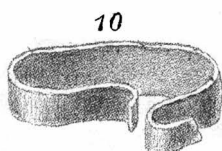
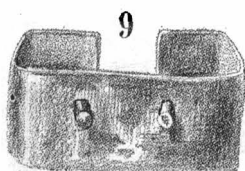
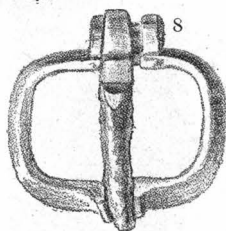
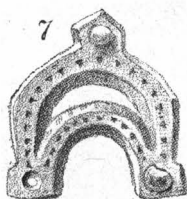
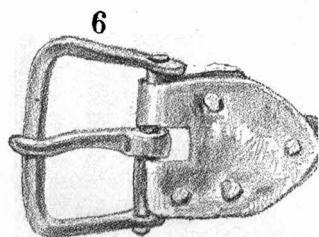
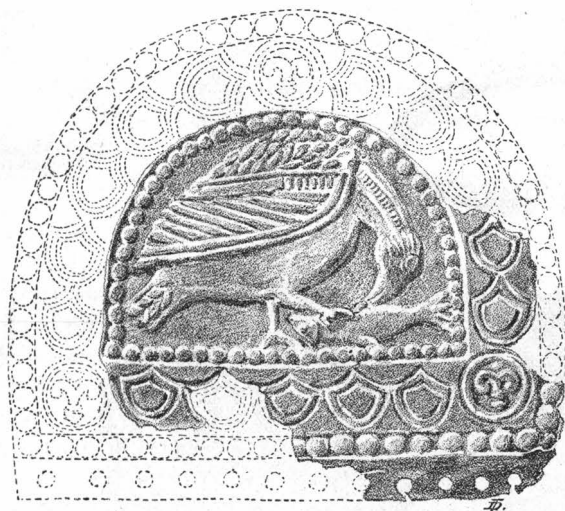
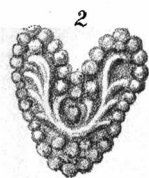
6) Révész Imre: Etel laka. Debreczen, 1859.

7) Salamon Ferencz: Hol volt Attila főhadi szállása. (Századok, 1881. évf. I. füz.)

8) Kovács János: Szegedi emlékek. Szeged, 1895. 19. lap.

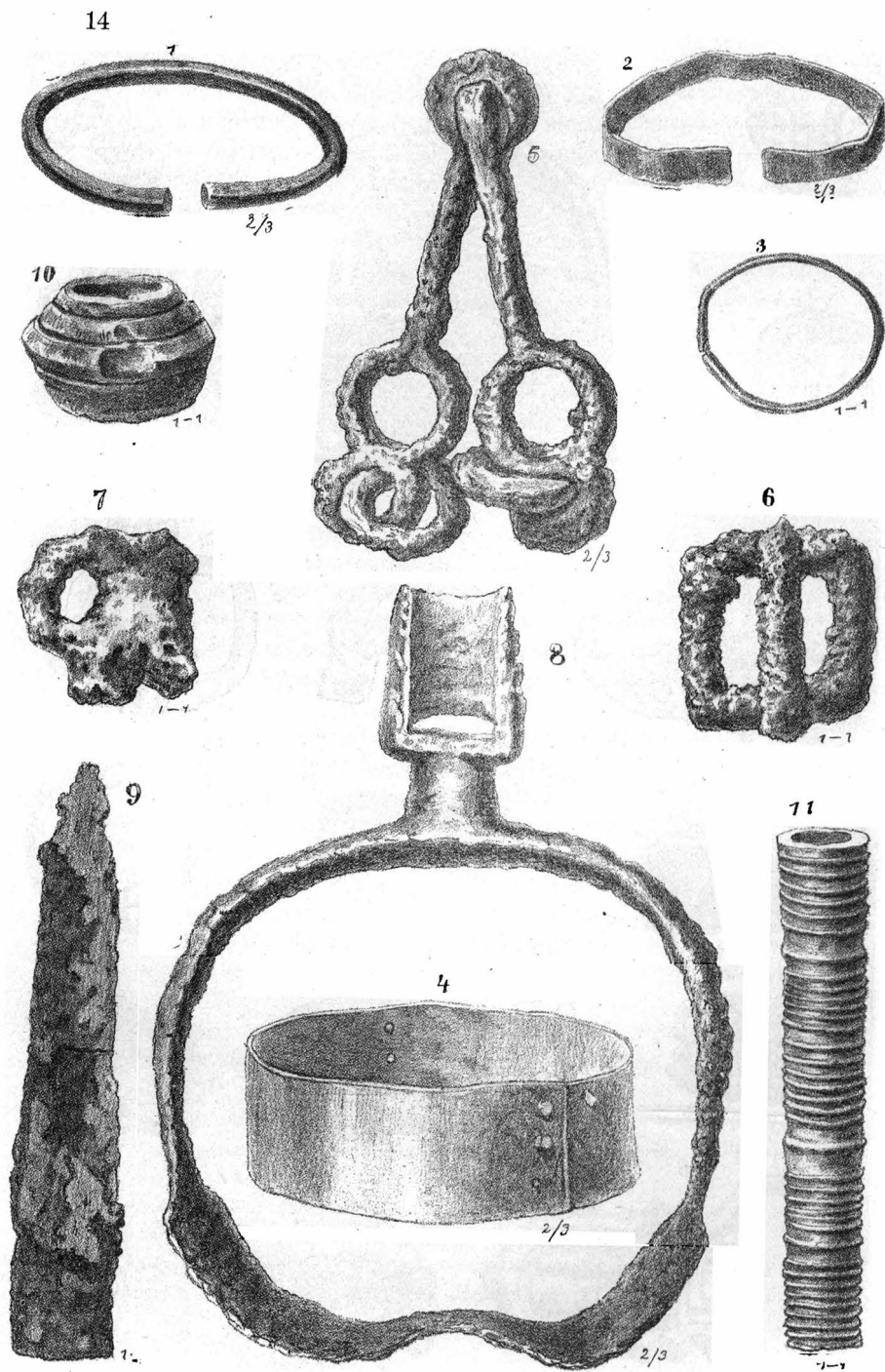
9) Szegedi Híradó, 1860. évf. 65. sz.

Öthallmi leletek.

Öthalmi leletek.

kos vitézt ábrázol. Ez a relief-kép, a múlt századnál nem régibb vasöntvény, s egy összefoglalós, négy oldalú kályhának egyik lapját képezte¹⁾.

A hunnok után hazánk területét különféle vándor népek szállták meg, legfőként a gepidák és góthok. De arra nézve, hogy ezek a

Duna-Tisza-köz alsó részét is hatalmukba vették, vagy hogy ide letelepedtek volna, történelmi följegyzéseink nincsenek²⁾. Oly régiségek pedig, melyek a gepidákra vagy góthokra utalának, eddig elő nem fordultak. 1879. évben találtak ugyan egy arany csatot³⁾, mely ezen korból valónak látszik; a tömörkényi nyaköv és lábperecz⁴⁾, úgy a baksi nyaköv⁵⁾ is ezen korszakra utalának, de a lelet körülményeinek

bizonytalanságánál fogva ezekből még következtetést nem vonhatunk.

Ellenben az 560—803. tartott avar uralom már Szeged vidékére is kiterjedt. Az avaroknak épp a mocsaras vidékek voltak legkedveltebb tanyáik, hol földerődítvényeik közt hozzáférhetetlenek voltak. Különben is a vándor népek rendszerint ott telepedtek le, hol már kész tűzhelyeket találtak, elűzve onnan a legyőzötteket s elfoglalva azoknak még a jazyg-korszakban megalapított otthonait.

A Széchenyi-téri
Attila-kép.

¹⁾ Ilyen kályhák a múlt században nagyon divatoztak s a felvidéken még ma is több helyen feltalálható a szegedi Attila-kép hasonmása. Így a többi közt a Poprád-felkai múzeumban.

²⁾ Nagy Géza i. m. CCXXXIV. lap.

³⁾ Arch. Értesítő, 1879. XIII. köt. 32. lap.

⁴⁾ Magy. nemz. múzeum régiségtári napló 1876. év decz. 30-án 1334. és 1335. sz.

⁵⁾ Arch. Értesítő 1891. év 356. lap.

Az öthalmi, szent-mihálytelki, sövényházi leletekben előforduló grif-díszítésű csatok és szíjvégek¹⁾, melyek a keszthelyi nagy sírmező²⁾

Baksi lelet.

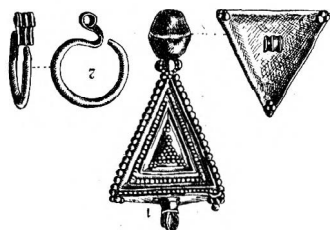
és az ordasi sírok leleteivel meglepőleg egyeznek, minden kétséget kizárólag avar eredetűek. A majdáni arany függők³⁾ lelet-körülményeit bár nem ismerjük, de ez ékszereken előforduló jellegzetes díszítési motívumoknál fogva ugyancsak az avar eredetre utalnak. Domaszékről hasonlóképp egy becses avarkori bronzlelet ismeretes⁴⁾.

Szeged tehát az avaroknak is telephelye vala, s valószínű, hogy az itteni avar-telep még a honfoglalás idején is fennállt.

Az avarok uralmának Nagy Károly vetett véget. Pipin hadai 796-ban egész a Tiszáig elha-

toltak, de a frank hódítás csak a Dunáig terjedt⁵⁾. Az avarok tehát a Duna-Tisza közén tovább is megmaradtak⁶⁾ s oly nagy és harcias nép, mint minő az avar volt, rövid idő alatt meg nem semmisülhetett, el nem enyészhetett⁷⁾. De a történelem többé nem emlékezik róluk, hihetőleg azért, mert hatalmuk megtörése után békés foglalkozást kezdtek, földművelést és állattenyésztést űztek.

A bolgár hatalmi körbe jutva, talán ezekkel és a gepidákkal némileg össze is keveredtek; de azért nyelvüket, faji

Majdáni lelet.

¹⁾ Arch. Értesítő 1881. év XIV. köt. 323–336. — Ugyanaz, Új folyam I. k. 151–152. és 172. lap.

²⁾ Lipp Vilmos: A keszthelyi sírmezők. Budapest, 1884. — Arch. Értes. 1880. évf. XIV. köt. 336. I. XLIII. tábl.

³⁾ Arch. Értes. 1895. évf. 380–381. lap.

⁴⁾ Szeged városi múzeumban.

⁵⁾ Nagy Géza i. m. CCCL–CCCLII. l.

⁶⁾ Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Budapest, 1895. I. k. 89. l.

⁷⁾ Hunfalvy: Magyarország Ethnographiája. Budapest, 1876. 195. lapon azt említi, hogy a Tiszán túl a 8. század végén már nagyon kevés avar volt, mely ha „el nem szlávosodott is, láttatlanul élt a szlávok közt.”

jellegüket elannyira megtartották, hogy még a 889. évben is szó van az „avarok pusztaságairól”¹⁾.

A honfoglaló magyarok, midőn nem is egy századdal utóbb a Duna-Tisza-köz síkjait és Szeged vidékét is hatalmukba vették, itt az avarokban rokon-elemekre akadtak, kik hozzájuk csatlakozva, a honszerzés nagy munkáját végrehajtani jelentékenyül segítettek, s kik ekkor a magyarok közé keveredve, azokba teljesen beolvadtak²⁾. Mert csak ily módon sikerülhetett az, hogy az a maroknyi nép, melyet Árpád vezérelt, az annyi különféle népektől lakott földet elfoglalhatta s a rokon-elemekkel egyesülve, itt hazát és nemzetet alapíthattott.

II. A város alapítása.

A régi magyar krónikákban (Anonymus, Rogerius, Kézai stb.) Szeged nevét hiába kutatjuk. Sem a honfoglalás eseményeinek előadása során, sem a későbbi hazai mozgalmakkal kapcsolatban, de még a tatárok dúlásairól szóló részletes előadásokban sincs Szeged neve felemlítve. E meddőségnek oka nem az, mintha Szeged a X—XII. századokban nem létezett volna. Szegedről a régi krónikások csupán azért nem emlékeznek, mert itt oly kiváló esemény, mely feljegyzéseikre méltó leendett, az említett századokban elő nem fordult.

Az oklevelekre vagyunk ennél fogva utalva, melyeknek bizonyító ereje különben is nyomatékosabb a krónikáknak többnyire csak hagyományokon alapuló előadásainál.

De ezekkel is majdnem ugyanilyformán vagyunk. A X. és XI. században igen sok jogügylet, adomány vagy kiváltság nem foglaltatott oklevélbe, hanem a fejedelmek kegyosztásai és rendelkezései a legtöbb esetben szóbeli kijelentéseken alapultak. Ezeket csak utóbb, sokszor századok múlva, a vitássá vált jogok megerősítése alkalmával foglalták írásba, mely alkalommal néha röviden megérintve találjuk azt, hogy a megerősített kiváltság ősi eredetű³⁾.

Legrégibb ismert oklevelünk a pannonhalmi apátság alapító levele, mely Szent Istvántól származik⁴⁾. A tatárjárás előtt való időszakból mindössze csak 250 drb körül fennmaradt oklevelet ismerünk. A többi,

1) Szilágyi i. m. I. k. 89. l. — Szalay—Baróthi: A magyar nemzet története. Budapest, 1895. I. köt. 67. lap.

2) Szilágyi S. i. m. I. k. 90—91. lap.

3) Fejérfpataky L.: A királyi kancellária az Árpádok korában. Budapest, 1885.

4) U. a. A pannonhalmi apátság alapító oklevele. Budapest, 1878.

kétségen kívül több ezerre rugó s mindenesetre kiváló fontosságú, nemcsak jogi, de egyúttal történelmi érdekénél fogva is rendkívüli becsű oklevél, a sok háború és más csapás következtében elenyészett, megsemmisült. Elveszett a többi között a kalocsai érsekség, illetőleg a bácsi püspökség alapító-levele is, mely talán a legtöbb kiindulási támaszpontot és adalékot nyújthat vala Szeged korának, a város alapítása körülményeinek meghatározására.

A tatárjárást megelőző időszakból (1242.) mégis öt oklevélben fordul elő Szeged neve. A legrégibb ezek közül a dömösi prépostság alapítására vonatkozó 1138. évi adománylevelével, ahol a prépostság győí jobbágysai között egy „Szegedi“ nevezetű (Cegedi) is felemlítve van¹⁾. E személynév kétségtelenül a helynévre, Szeged fennállására és virágzására enged következtetni. A XII. század elején Szeged már annyira népes és felgyarapodott hely vala, hogy a környékbeli kisebb telepeket saját népének feleslege által gyarapíthatta, akik szegedi származásuknál fogva „Szegedi“ nevet nyertek.

Ezentúl Szeged neve III. Béla királynak 1183., II. Endre királynak 1217. évi adománylevelében, az 1222. évben kiadott arany bullájában s egyik 1233-ik évi kiadványában, továbbá IV. Béla királynak 1237. és 1239. évben kiadott okleveleiben is előfordul. Ezek, az utóbbi kettő kivételével, arról szólnak, hogy az időben Szegeden volt az egyik országos söraktár, honnan az egyházak és más intézmények ellátásukat nyerték.

De fennmaradt még mindezekén túl III. Incze pápának 1199. évben kelt bullája is, mely arról szól, hogy a kalocsai prépost és a szegedi főesperes (archidiaconus Seghediensis) panaszt tettek Sándor pápa egyik lajstromának hallatlan és vakmerő meghamisítása miatt, miért is Incze pápa a győri püspököt és a bakonybéli apátot ez ügyben szigorú vizsgálat tartásával bízta meg²⁾.

Mindezekből azt látjuk, hogy az oklevelekben Szeged neve a XII. század elején és végén tűnik fel, vagyis a honfoglalás után mintegy harmadfélszázad mulva; — de a XIII. század elejétől fogva már gyakrabban szerepel. De látjuk és határozottan megállapíthatjuk azt is, hogy Szeged nem a XII. században keletkezhetett, nem hirtelen támadt, hanem lassankint fejlődve, a XII. században már mint hatalmas emporialis hely, az állami és egyházi szervezetnek mint egyik nevezetes központja tűnik fel.

E központiségra pedig már a honfoglalás alkalmával felismert

¹⁾ Knauz Nándor: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Esztergom, 1874. I. k. 90. l.

²⁾ Fejér Georgius: Codex Diplomaticus Hungariae. Budae, 1829. Tom. II. 356. — Katona Steph.: Historia critica regum Hungariae. Posonii, 1781. Tom. IV. 549.

kedvező földirati fekvésénél, a vízi közlekedés alkalmas körülményeinél s ebből folyólag népességének fokozatos gyarapodásánál, majd lassankint kifejlett polgárisultabb községi viszonyainál fogva tett szert. A kedvező földirati helyzet és fontos vízi közlekedés már az ország legelső politikai és egyházi szervezése alkalmával Szegedet egy nagy vidék központjául minősítette. S miként az arany bullában említett szegedi országos sótár keletkezése az ország legelső és legrégebb szervezetével áll kapcsolatban, úgy az 1199. évben felbukkanó szegedi főesperesség keletkezését is a legelső egyházszerkezési munkálatok idejére, a kereszténység általános felvételének korára, a XI. század legelejére kell helyeznünk.

A szegedi főesperesség, mely mint a kalocsai, illetőleg bácsi egyházmegye egyik kerülete egész a mohácsi vészig fennállt¹⁾, egyidős és egykorú volt a bácsi püspökséggel, melyet Szt. István alapított²⁾. Az egyházmegye határait, a kerületek számát és székhelyeit böles gondoskodással az apostoli király állapította meg, ki Szeged helyrajzi fontosságát közelebből ismerte; hisz az Ajtony ellen viselt hadjárata alkalmával seregeit Szegednél vezette át a Tiszán³⁾. S minthogy e hely a bácsi püspöki székhelyektől igen távolra esett, s minthogy a csanádi püspökség csak később állíttatott fel, Szeged és kiterjedt vidékének egyházi kormányzata szinte követelménynyé tette, hogy itt főesperesség szerveztessék. A főesperesek ugyanis az időben a távolabb székelő püspököknek helyettesei voltak, s minthogy bizonyos püspöki jogok gyakorlatára is feljogosítva voltak, chor-episcopusoknak (mezei püspökök) is neveztettek⁴⁾.

De ép azon körülménynél fogva, hogy Szt. István egyházszerkezése alkalmával Szeged bizonyos központiséget nyert, fel kell tennünk, hogy Szeged már ekkor a vidéknek legjelentősebb helye volt. A községi élet ugyan általában igen fejletlen lehetett, mert Szt. István II. törvényének (1035.) 34. fejezete értelmében egy templom építésére és plébánia alakítására 10 helység tartozott összeállni. Szeged azonban mint főesperességi székhely, már nem ily 10 számba menő helység lehetett. Igen valószínű, hogy a kereszténység általános behozatala előtt is volt már Szegednek keresztény temploma s hogy a görög papok térítése következtében a kereszténység itt már régebben meg-

1) Lásd a jelen munka III. köt. „Egyházak és hitfelekezetek” részének „A szt. Demeter egyház és plébánia” fejezete alatt.

2) Pauler Gyula: A magyar nemzet története. Budapest, 1893. I. k. 54. l. — U. a. A magyarok megtelepedéséről, Századok. Budapest, 1877. évf. 482. l.

3) Pauler Gy.: A magyar nemzet története. Budapest, 1893. I. k. 57. l.

4) Konek S.: Egyházjogtan kézikönyve. Pest, 1863. 351. — Kazali Imre: A kath. egyházjogtan kézikönyve. Vác, 1877. I. k. 232. l.

honosodott, megerősödött¹⁾. Hiszen Szt. István a csanádi püspökséget is ép az okból állította fel, „hogy a kereszténységet Magyarország délkeleti részében megtisztítsa,“ mert a legyőzött Ajtonynak a Maros és Tisza közén lakó alattvalói már régebb idő óta a görögkeleti egyháznak voltak hívei²⁾. Szeged legrégibb plébánia temploma ős időktől fogva szt. Demeter templomául említetik. E védszent pedig különösen a görög-keleti egyháznak volt kedvelt s népszerű alakja. Az a körülmény tehát, hogy a kereszténység itt meg volt erősödve, templom is létezett, még nagyobb indító okul szolgált arra, hogy a főesperesség, a római hierarchicus szervezet egyik magasabb foka Szegeden állíttassék fel.

Ez okszerű és jogosult egybevető következtetések szerint Szeged már a kereszténység általános behozatala alkalmával, a X. század végén, mint az egyházi szervezetnek egyik fő- és központi helye, mindenesetre jelentősebb községi szervezetnek örvendett s már ekkor népesebb helynek kelle vala lenni. A város alapítását tehát erre való tekintettel a honszerzéssel egyidősnek kell tartanunk s Szeged keletkezését, megszállását az időre kell helyezni, amidőn a nemzeti hagyomány szerint Árpád vezér Alpár homokján Zalán hadait megsemmisítette, a Körtvélytó és Gyümölcsény erdő mellett elterülő síkon, (hol ugyancsak a nemzeti hagyomány szerint, valamikor a világ rengető hun királynak, Attilának udvara volt³⁾), vagyis a sövényháza-szegedi pusztaságon, a hazát kereső ősökkel 34 napi pihenő alatt „áldomás“-okat tartott. Itt, e síkon, „a vezér és nemesei megállapították az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett vétek fölött. — És a vezér ezen helyet Óndnak, Ete atyjának adta“⁴⁾).

Ezen időszakra vonatkozik az a helyi monda, hogy Árpád, Szegednél hattyúkra vadászgatva, a vízbe esett zsákmány kihozatalára

1) Hummer Nándor: A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt. (Kath. Szemle IX. k. 802–803.) — Thallóczy Laj.: Adalék az ó-hit történetéhez Magyarországon. (Századok, 1896. 199. l.)

2) Pauler Gy. i. m. I. k. 56–57. l.

3) Kézai Simon mester Magyar krónikája. Pest, 1862. 24. lap. — Salamon Ferencz: Hol volt Attila főhadi szállása? (Századok, 1881. évf. 1. l.)

4) Béla király névtelen jegyzőjének könyve. Pest, 1860. 54. l. — Jellemző, hogy az alpári diadalról s az ezzel kapcsolatos eseményekről egy régi török krónika is megemlékezik. Mahmud Terdümán „Tarikhi üngürusz“ ezimű, Nagy Szulejmán szultán uralkodása kezdetén, régi magyar és latin kútfők után készített művében szól erről. Lásd: Magyar akadémiai értesítő, Philos. törvény- és történettudományi oszt. Pest, 1861. II. k. 262. és 268. l.

egyik szolgáját, ki azonban ott veszett, „ballagi, ballagi!“ nógatással biztatgatta volna¹⁾.

A honfoglalók a legelőken, vadakban és halakban gazdag vidéket megkedvelve, a honszervezés színhelye körül elterülő síkságon maguknak otthont alapítottak. Ekkor népesült be Szeged vidéke is, mit a honfoglaláskori leletek, valamint a magyar helynevek is igazolnak, mely utóbbiak már egy XI. századbeli oklevélben is szerepelnek.

A magyar pogánykori sírleletek vizsgálatára csak az utóbbi időkben fordítottak gondot. Hány lovas sirra bukkanhattak régen, melyekről semmi feljegyzés sem maradt, melyeknek leletei s emlékei megsemmisültek? Ennek daczára a legközelebbi időkben Szeged körül annyi pogánykori temetkezés lett felderítve, hogy ezekből is kétségtelen, hogy a hazát kereső vándorok ezt a tájékat szállották meg kiváló előszere-ttel s itt telepedtek le a legnagyobb tömegekben. Ez annál természetesebb, mert ez a tájék hasonlított leginkább az őshaza pusztasá-gaira, ez a vidék felelt meg még a természetben is a szabadságot kedvelő, vadászatot, halászatot és állattenyésztést űző nép génius-zának²⁾.

A Szeged vidékén előfordult honfoglaláskori ismert leletek sorából említendők: az alsó pusztá szélén, Pörös dülőben 1871-ben talált lószerszámok és aranyozott ezüst pitykék³⁾; a rendkívül gazdag szeged-öthalmi leletek egy része⁴⁾; a tömörkényi aranyozott ezüst pitykék⁵⁾; a bojár és a királyhalmi igen becses ékszerleletek⁶⁾. Az előbbeni a székesfehérvár-demkőhegyi, valamint a kecskeméti leletekkel teljesen azonos, mi azt bizonyítja, hogy a magyar faj mindenütt a síkon telepedett le és e fajnak díszítési motívumai mindenütt azonosak voltak. A bojárhalmi telepen az öt sírban két lócsontváz is volt. Az egyik

1) E mondát legelőszőr Dugonics (Etelka II. kiad. I. köt. 179—185. l.), utánna ifj. Részó Ensel Sándor, „Helynevek magyarázója“ című gyűjteménye II. füz. 60. lapján közölte, Dalmady Győző pedig balladában dolgozta fel. Felettébb nehéz eldönteni, hogy e monda ős eredetű-e, vagy csak utóbb támadt. A Hattyas-ballagítói bírtokrészt Szeged az 1359. évben Balak Benedek özvegyétől vásárolta.

2) Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1893. I. k. 10. l.

3) A magy. nemz. múzeum régiségtárának szerzeményi naplója 1876. decz. 30. 1341—1362. sz. — Arch. Értesítő, 1872. 40—42. l.

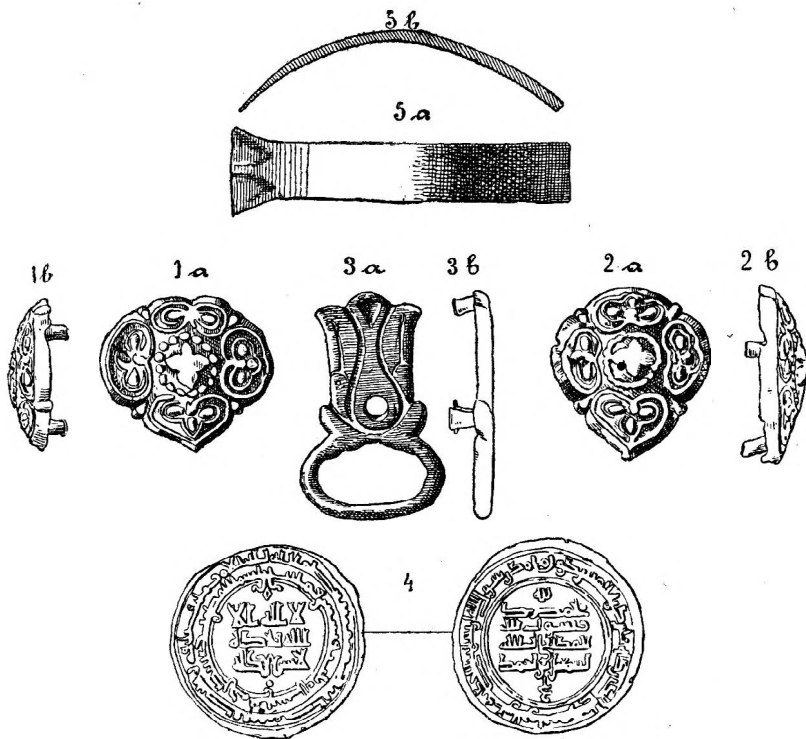
4) Arch. Ért., 1881. 323—336. — Lenhossék József: A szeged-öthalmi ásatások. Budapest, 1882. 7. 40—42. l.

5) Magy. nemz. múzeum régiségtárának szerzeményi naplója, 1876. év decz. 30. 1339—40. sz.

6) Arch. Értesítő, 1891. évf. Reizner: Magyar pogánykori sírleletek. — Borovszky: A honfoglalás története. Budap., 1894. 31. lap.

sírban valamely előkelő úrnőnek igen gazdag ékszerkészlete maradt fenn, mely igazi keleti pompát tár elénk. A királyhalmi lovas-sírban 906. évi kelettel ellátott szamanida ezüst érem is volt, mi eléggé tájékoz-
tathat bennünket arról, hogy a honfoglalók mely vidékről kerekedtek

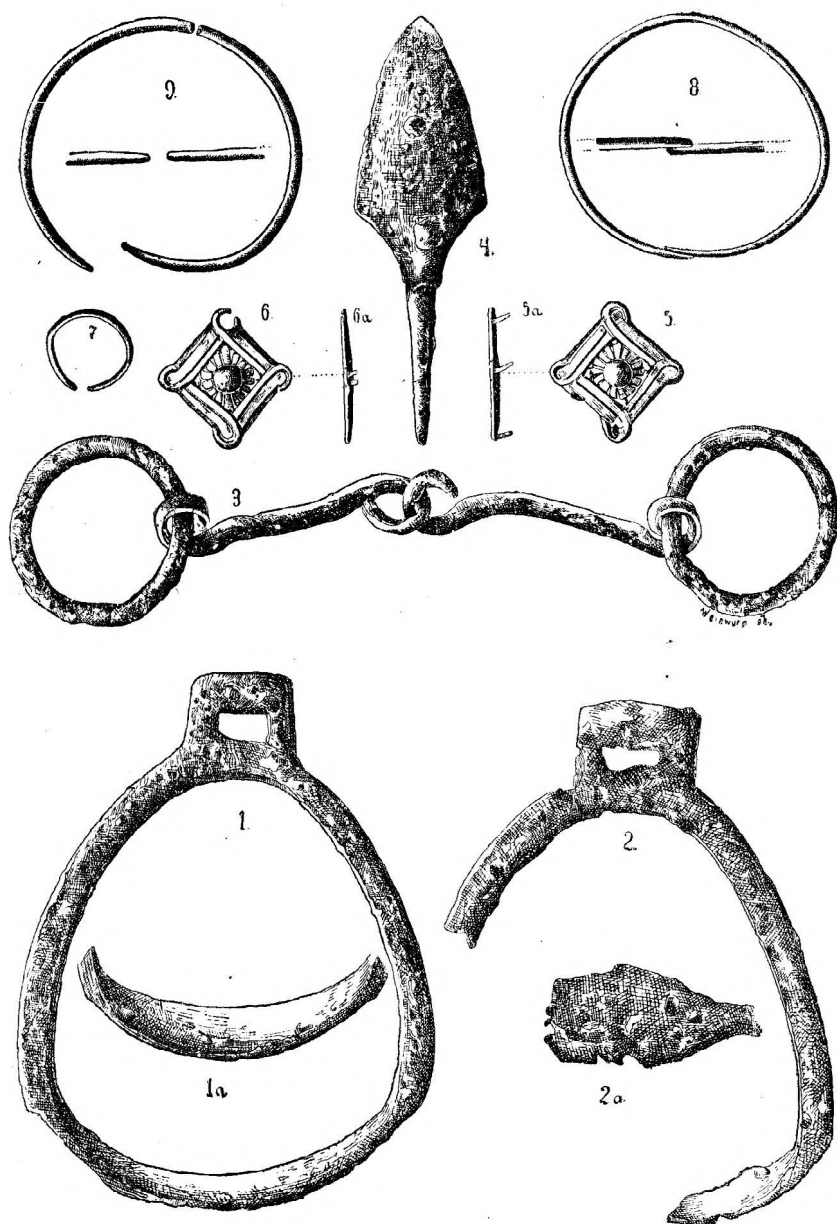
Királyhalmi lelet.

fel s minő rokon népekkel állottak még később is összeköttetésben. Ezen leleteken túl utalhatunk még a sövényháza-szentgyörgyhalmi (Kutyabont¹⁾), nemkülönben a horgosi leletekre²⁾, melyeknél a lóval és kutyával való együttes temetkezés, mint a magyar pogánykori temetési módszer jellemzője, hasonlóképp előfordultak.

S hány ily temetkezés emlékei semmisültek meg a múltban s hányról nem nyerünk még ma is semmi tudomást. Pedig ezek mindmegannyi bizonyítékai annak, hogy a honfoglalás alkalmával Szegedet és környékét magyarok szállották meg s ők népesítették be.

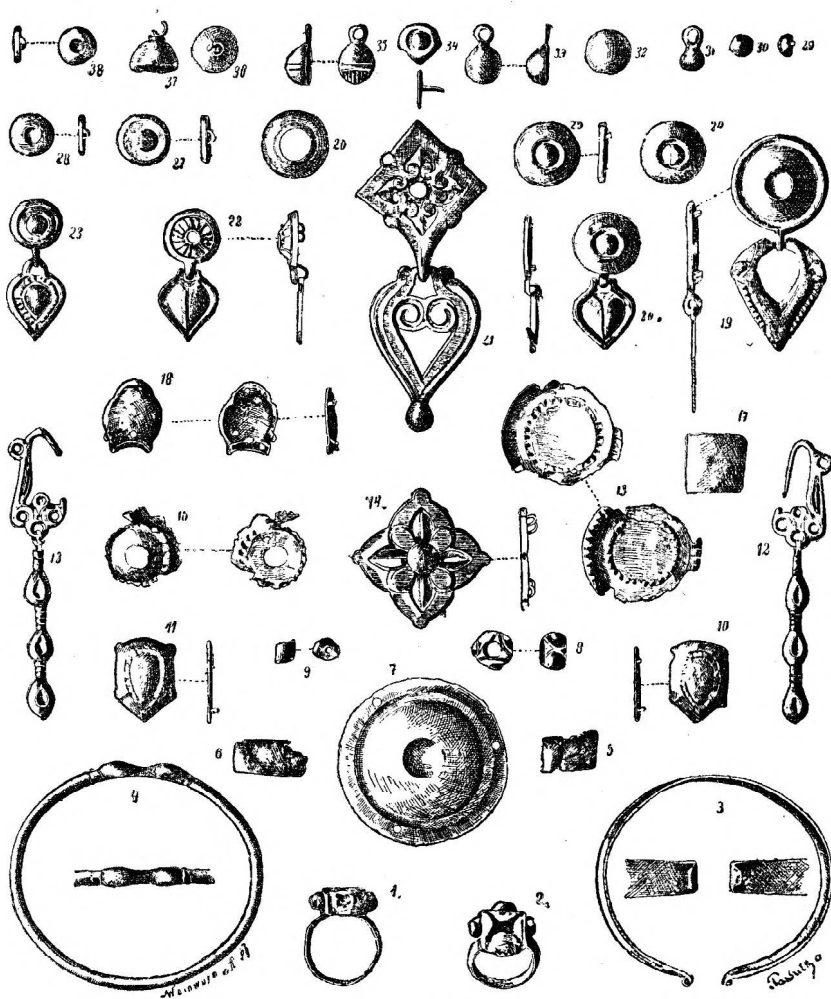
¹⁾ Arch. Ért. 1893. évf. 179. lap.

²⁾ Arch. Ért. 1894. évf. 203., 205. lap.

Bojárhalmi lelet.

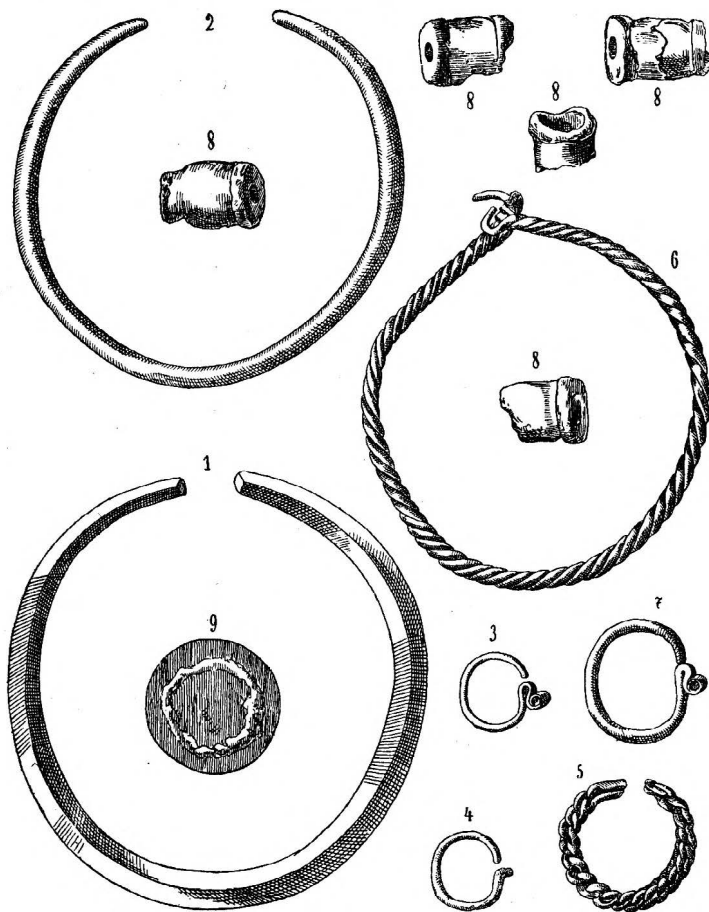
Ezt bizonyítják különben a helynevek is. Mert miként Szeged, úgy a körülötte fekvő telep-helyek nevei is magyarok. E helynevek már a XI. századbéli oklevelekben is szerepelnek. Így I. Géza királynak a Garam melletti szent-benedeki apátság alapítására vonatkozólag

Bojárhalmai lelet.

1075. évben kiadott oklevelében Szeged körül fekvő több halásztanya van felsorolva. Ezen helynevek, bár rettenetesen eltorzítvák, mind magyar értelműek s a Tisza mentén, Ányástól fogva Horgosig terjedőleg, még maig is mint dülők, erek, mocsarak stb. nevei megmaradtak.

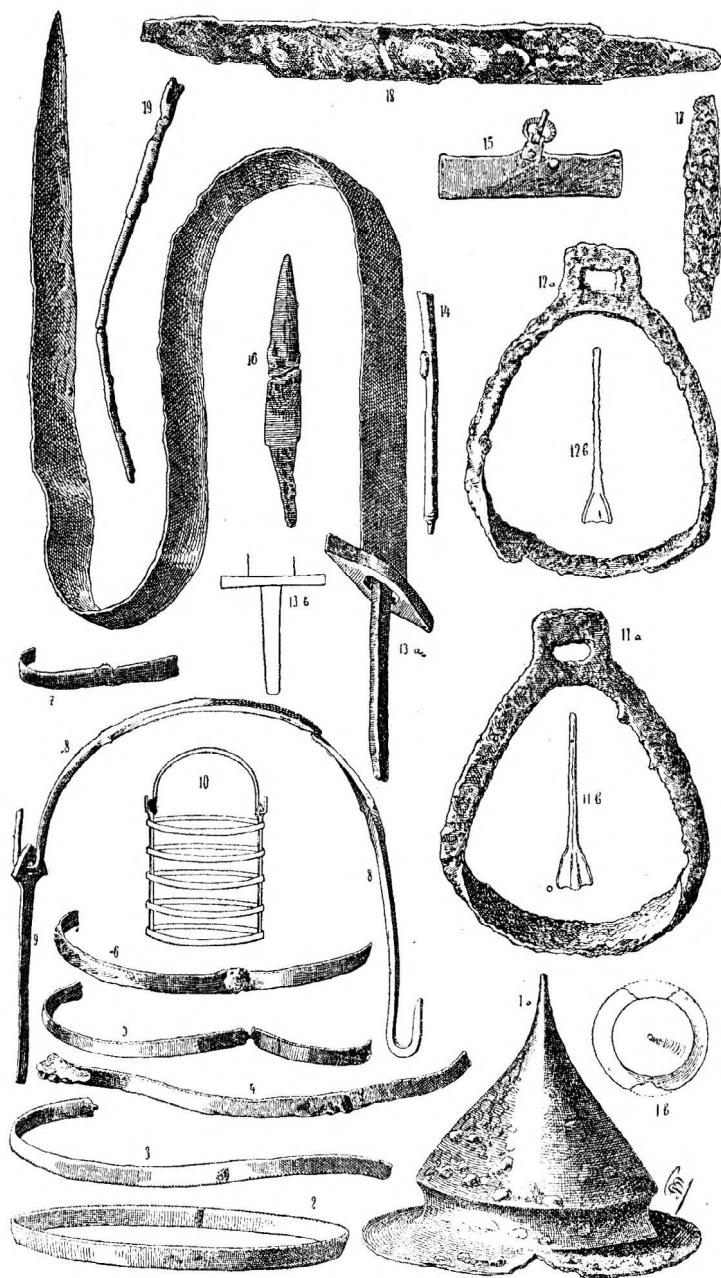
E régi helynevek a következők: Wolue, Sarustou, keubi. Haperies, Sulmus, Ecetova, Filu, Ertue, Nandortou, kustiza, kerektou, Sokord, kekto, horgas, halastou, feirtou, Egres, hosiouer stb.¹⁾

Horgosi lelet.

Utalhatunk még II. Béla királynak a dömösi prépostság alapítására vonatkozó 1138. évi szept. 3-án kelt alapító-levelére, melyben a Szeged körül fekvő helységek jó része felsorolva van, s melyeknek magyar értelme elvitázhatatlan. Ilyenek többek közt: villa Geu (Győ, Algyő), villa Tapai (Tápé), villa Sakani (Zákánypusztá), villa Scer (Szer, Pusztaszer), villa Diarugsa, Durugsa, Durusa (Dorosma), piscina Kur-

¹⁾ Knausz N.: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Esztergom, 1874. I. k. 56--57. l.

Horgosi lelet.

tuelis (Körtvélyes), villa Sahtu (Sártó), melynek emléke később a sáregyházi vagy sártói útban maradt fenn¹⁾. S ha az oklevél idegen nyelvű írója, a magyar helyneveket oly rettenetesen el nem ferdíti, még több ily ősi helynevet is azonosíthatnánk a maiakkal. Az alapító-oklevél elősorolja az illető helységek jobbágynak neveit is, melyek hasonlókép eltorzítvák, de magyar értelmük kétségbevonhatatlan²⁾. Ez egy magában véve is elég bizonyíték arra nézve, hogy Szeged és vidékének ősi lakossága kizárólag magyar eredetű s a honfoglalók származéka.

Sőt tovább menve, Szeged határában és szomszédságában oly régi helynevek is vannak, melyek talán még hun-avar eredetűek, s

1) A sártó szó értelme egyik kazar szóban is fennmaradt. A kazar Sarkel, fehér házat jelentett s így a sártó egyértelmű volna a fehér tóval, mely helynév, a fentebb idézett 1075. évi oklevélben is előfordul. (Lásd : Vámbéry A. : A magyarok eredete. Budapest, 1882. 440. lap. Lásd egyúttal M. Nyelvtört. Szótár sár!.)

2) Knauz N. : Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Esztergom, 1874. I. k. 90. l. A felettebb érdekes, nagy terjedelmű oklevélből közöljük a magyar személyneveket tartalmazó következő részleteket. „In villa Diarugsa hec sunt nomina seruorum : Saslau, Hazug, Inque, Albeus, Wogdi, Ricimam, Bacus, . . . oi, Cuppan figudi, Cepti, Ipolit, Grab, Weices, Salamin, kesut, ... Wadis, va . . , kracin Pucit, Monondi, Debe, vros, Cepes, Toluha. — — — In villa Geu — — : File, Bene, Wandi, Reece, Bulsu, Gengu, Gerolt, Cutti, Mogdi, Silcu, Hadagi, Hokus, Sobolci, Fintoi, Iwedi, Gali, Moglow, Imes, Surgudi, Kesedi, Taudi, Vlean, Hadagi, Cabadi, alter Cabadi, Cosu, Bene, Cencu, Janus, Cegedi, Zadar, Isandi, Samsin, Kuledi, Bula, Subudi, Tehel, Ernei, Boion, Mihal, Zeha, Hwruat, Hualata, Maglov, Maraut, Lengen, Arunt, vrovdi, Janusti, Heimu, Sauldihama, Cehti, Jecan, Sampat, Wekudi, Bedu, Bese, Egirih, Tuca, Abram cum fratribus suis, Weiteh, Mihal.

In villa Tapai : Bogin, Egr . . . Apa, Sotu, Morau, Hiskedi, Legudi, Basa, Egebendi, Idegdi, Jankau, Japuh, Cracin, Tumas, Gube, Hoduka, Vetus, Mortin, Cosu, fotiodi.

In villa Sakani : Tortou, vtwendi, Lesudi, Cuzma, Damian, Marcel, Martin, vlas, Kene, Hereu, Loutu, Poson, Fogou, Vros, Celene, Sipzeu. — — In villa Seer — — : Gurtin, Furna, Kuteles, Wosas, Mimea, . . . , Embel, Sixti, Surandi, Micula, Waltandi, Bandi, Bese, Tabus, Bahatur, Wadadi, Ehine, Tulhoidi, Zeher, Budus, Bedi, Mogdi, Bati, Ceke, Scerecin, Buheteg, Egus, Cetin, Bekon, Totti, Onndi, Guursi, Beris, Itwan, Ceket, Sele, Warang, Micie, Buus, Vuci, Getu, Munca, Kulondus, Mathenis, Nue, Seter, Ese, Be . . . e, Tiela, Embel, Mihali, Stephan, Soina, Marcus, Cimor, Sunthel, Keureg, Selez, Samsin, Berendi, Apadi, Heim, Sumbot, Sidemer, Seegun — — In villa Durusa : (szekerések) Keureg, Naschadi, Samsin. — — In villa Durusa : (harangozók) Ruki, Guden, Vzari, Endere, Simun, Tarsadi, Weiteh, Egus. — — In villa Sahtu — — (sóz szállítók) Subu, Mihali, Iwanus, Halaldi, Maradek, Gucur, Cense, Forcos, Embel, Michal, Siteo, Wosas, Sima, Numarek, Bise, Pedur, Wendeg, Tuda, Kowereg, Niundi, Sumpu, Custi, Aianduk, Nicolus, Buken“ — stb.

melyek megerősítik azt az állítást, hogy a honfoglalók a Duna-Tisza közén, nevezetesen Szeged körül, avar törzsekre akadva, azokkal egyesültek¹⁾. Így például a Gajgona, Tere, Velez, Buzgán, Tarján, Ötömös, Szatymaz, Csamangó, stb., valamint a szomszédos Tömörkény, Baks stb., mind oly nevek, melyek még az avaroknak és a magyaroknak a törökséggel való ősi érintkezésére utalnak²⁾.

Különben a fentebb elősorolt halastavakkal kapcsolatban kiemelendő, hogy az Árpádházi királyok idejéből ismeretes magyarországi halastavak száma a 3000-et haladja, s ezek túlnyomó része a Tisza mellékén volt³⁾. Ez ismét további bizonyítéka annak, hogy a magyarság zöme itt települt le. A hazát keresőknek legkedveltebb foglalkozása a halászat volt. Ezt űzték a halakkal bővelkedő őshazában is. A halászati műszavak, szerszámnevek, nagyrészt oly magyar szavak, melyeken semmi idegen hatás nem tapasztalható⁴⁾.

Téves ennélfogva amaz állítás, hogy az ősz Szeged szláv, vagy khazar-zsidó alapítású, mivel bizonyos mythologiai nyomok a szláv és zsidó elem befolyását mutatják⁵⁾.

1) Borovszky S.: A honfoglalás története. Budapest, 1894. 115. l. — Szilágyi S.: A magyar nemzet története. Budapest, 1895. I. k. 89—90. l.

2) Vámbéry Ármin: A török faj. Budapest, 1885. 477. lapján közli a teke és mervi turkomanok nemzetség neveit, melyek közt ott vannak még a Szicsmaz (Szatymaz), Ötemis (Ötömös), Bakhsi (Baks) stb. nevek. Lásd egyúttal Vámbéry: A magyarok eredete. Budapest, 1882. 430. l.

3) Ortway Tiv.: Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig. Budapest, 1882. I. k. 7. l. — A szeged-sövényházi és a röszei töltések építése alkalmával az egész vonalon elképzelhetetlen mennyiségű ősi hálósúlyzókat találtak, melyeknek egy része a Szeged városi múzeumba került. Ezen agyagsúlyok egészen a keleti formára vallanak s így kétségen kívül a X—XII. század magyar lakosságának eszközei.

4) Herman Ottó: A magyar halászat könyve. Budapest, 1887. I. k. 143—170. l.

5) E meglepő állítást Kálmány Lajos: „Gyermekijesztők és rablók nyelv-hagyományainkban“ (Ethnographia, 1893. évf. 247. l.) értekezésében vetette fel, hivatkozva egyúttal Hunfalvy: „Magyarország Ethnographiája“ 200. és 215. lapjain foglaltakra, hol azonban Szeged népének szláv vagy khazar zsidó eredetéről egy szó sincs. Kálmány azelőtt számos értekezésében (Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. Budapest, 1885. — A hold nyelv-hagyományainkban. Budap., 1887. — Világunk alakulásai nyelv-hagyományainkban. Szeged, 1893. — A csillagok nyelv-hagyományainkban. Szeged, 1893.) s „Szeged népe“ című 3. kötet népköltési gyűjteményében, ép az ellenkezőt állítva bizonyítgatta, hogy az ősi hagyományokat Szeged népe a leghívebben őrizte meg, s hogy a hagyományok az ősz magyar mythológiának a leggazdagabb tárházát képezik. — A khazarokról különben megjegyezzük, hogy ezek nem a mi vidékünkön, hanem túl a Dunán települtek le, s hogy közöttük nemcsak zsidók, de keresztény, mohamedán és pogány vallásúak is voltak. (Lásd: Szalay L.: Magyarország története. Lipese, 1852. I. k. 54. l.)

A honfoglaló magyarok Szeged vidékén Zalán alattvalói közt szlávokra is akadtak, kik azonban a magyarokétól külön eső telepeken laktak. Még a XVI. században is a város egyik utcáját tót utcának hívták s a lakosok sorában is több „Tóth“ nevűre akadunk¹⁾, kik valószínűleg a honfoglalás alkalmával itt talált, vagy szolgálatra ide rendelt szlávok maradékai voltak. De épp az a körülmény, hogy ezek nem szláv értelmű, hanem általában „Tóth“ családi nevet nyertek, kétségtelenül azt bizonyítja, hogy Szeged alapítói magyarok voltak.

Szeged népének a szláv és más népfajokkal való keveredése — mint azt annak helyén látni fogjuk — az újabb időre esik. Ha tehát a szegedi babonákban s mondákban némely szláv vagy más idegen mythologiai elemek látszanának is, ezek csak az újabb hatások és az újabb települőkkel való érintkezések eredményei. Különben az ősi magyar faj lelki világának maradványai, idegen hatások nélkül is, a haladás és polgárisodás következtében újabb képzetekkel deformálva, folytonosan még ma is bővülnek. A tudományos vizsgálódások kiderítették, hogy gyakran az egymásra való hatás nélkül is, „a legtávolabb és legkülönbözőbb népek mythosában mennyi a közös; hogy akarjuk tehát mi most eldönteni: mi a babonában őskori, mi szláv, román, germán, keresztény vagy pogány korból való? Nem csoda, ha e téren néha valósággal neveltséges a botlás“²⁾).

Az idegen elemnek tetsző, nagyon csekély résztől eltekintve, Szeged népének népköltésében, mondáiban s babonáiban az ősmagyar mythológiának oly gazdag emlékezete maradt fenn³⁾, hogy már erre, úgy a régészeti leletekre s az ősi helynevekre való utalással, bizton megállapíthatjuk, hogy a honfoglalás alkalmával Szegedet magyarok alapították. Hisz maga a Szeged név is magyar, mert e szó értelmét és jelentését semmi más nyelvből, mint a magyarból, nem lehet megfejteni⁴⁾.

A régi oklevelekben ugyanis Szeged neve a következőképen szerepel:

Syked⁵⁾, Zyged⁶⁾, Zugud⁷⁾, melyek a „szüged“ kiejtésnek felelnek meg, — a Choged, Cheged⁸⁾ alakok pedig a „szüged“ kiejtésnek. Elő-

1) Oklevéltár LXI. sz. a.

2) Századok, 1893. évf. 813. l.

3) Ipolyi A.: Magyar mythologia. Pest, 1854. és Kálmány Lajos fentebb idézett értekezései.

4) Borovszky Samu: A honfoglalás története. Budapest, 1894. 68—94. l.

5) 1297. Árpádkori új okmánytár. XII. k. 603. l.

6) 1308. Anjoukori okmt. I. k. 144. l.

7) 1317. Knauz: Mon. eccl. Strig. II. k. 734. l.

8) 1332. Monum. Vatic. I. sor. I. k. 174. l.

fordulnak még a Ceged¹⁾, Seghed²⁾, Scegved³⁾, Sceged⁴⁾, Seged⁵⁾, Scegued⁶⁾, Scegud⁷⁾, Zeged⁸⁾, Zegued⁹⁾, Zeked¹⁰⁾, Zeghed¹¹⁾, Zegedin¹²⁾, Ciggedin¹³⁾, Cigadinum¹⁴⁾, Zigedein¹⁵⁾ alakok is, hol az ősi hangzattal szemben az idegen ajkú oklevél íróknak, idegen phonetikája tűnik elő. Mert a magyar oklevelekben még a XVII. században is általában csak a Szöged, Szöghed alak szerepel, aminthogy a nép ajkáról még ma is a Szöged és nem pedig a Szeged kiejtés hangzik.

Ez utóbbi alak már a szláv hatás eredménye¹⁶⁾. A szegedi tájszólás és phonetika, mint az ősi nyelv formája és kiejtése, régebben sokkal kiterjedtebb volt mint ma. Az ö-zés, mely ma Szegeden kívül Kecskemét és Pápa vidékén s még némely helyen van meg, régebben csaknem általános volt; s miként Szegedet általában Szöged vagy Szügednek ejtették ki, úgy Szigetvárnak, Szigligetnek nevei is egykoron Szügetvárnak, Szögligetnek vagy Szügligetnek hangzott. Szeged népe ajkán a sziget, szigony stb. kiejtések helyett még ma is az ősi „szüiget“, „szüged“, „szügöny“ hangzásokat észlelhetjük¹⁷⁾.

Hogy a „Szöged“, „Szüged“ név nem mást, mint szigetet jelent, elég arra utalnunk, hogy Szeged nemcsak az alapítás korában, de szá-

1) 1138. Knauz: Mon. eccl. Strig. I. 90. l.

2) 1199. Fejér: Cod. Dipl. II. 356. l.

3) 1222. Knauz: Mon. eccl. Strig. I. 235. l. és 1237. Fejér: Cod. Dipl., IV. k. I. r. 69. l.

4) 1244. Árpádkori új okmt. VII. 181. l.

5) 1244. Árpádkori új okmt. XI. 336. l.

6) 1247. Árpádkori új okmt. VII. 241. l. és 1255. év Zichy Codex I. 9. l.

7) 1270. Árpádkori új okmt. VIII. 319. l.

8) 1233. Knauz: Mon. Strig. I. 293. l. és 1282. év Árpádkori új okmt. IX. 340. l. és 1308., 1319. Zichy Cod. I. 122. és 168. l.

9) 1299. Árpádkori új okmt. X. k. 344. l. és 1303. év Anjoukori okmt. I., 69. l.

10) 1314. Anjoukori okmt. I. k. 334. l.

11) 1315. Anjoukori okmt. I. k. 385. l.

12) 1183. Árpádkori új okmánytár XI. k. 48. l.

13) 1217. Árpádkori új okmt. XI. k. 149. l.

14) Pez. Scriptorum rerum Austr. Lipese, 1725. II. k. 855.

15) Kottaner Ilona naplója. Lásd Teleky: Hunyadiak kora. I. k. 137. l. — Verancsics Szegedet „Nagyszeged“-nek írja (Lásd összes munkái II. k. 12. l.). Bonfinius Sigid-nek (Rerum Ungaricarum decades. Bazel, 1568. 722. l.), s a Szege-dunum forma legelőször Spieshaymernél vagy Cuspinianusnál fordul elő. (Lásd: Podhradzky: Cuspinianus beszéde Budának romlása emlékeztetere. Buda, 1841. 19. lap.)

16) A szláv ajak a szegediek „kéröm“, „édös“ stb. kiejtését kifrem-nek, ides-nek hangoztatja.

17) Ethnographia. Budapest, 1893. 315. lap.

zadokon keresztül valósággal sziget volt, a Tisza árterének szigetein feküdt.

A város különböző részeiben a régi talajszintől számított 2—3 méter mélységben elsüllyedt hajókra, hajórészeknek ismert bordákra s tölgypallókra akadtak, tanuságul annak, hogy ott valaha vízállások voltak¹⁾.

Az 1879. évi talajfúrások alkalmával is kiderült, hogy a város több részén a talaj 3—4 méternyi vastagságban mesterségesen feltöltött réteg és csak némely szigetszerű helyeken fordul elő a természetes humus vagy sárga agyagréteg. A fúrások 63 ponton történtek s az ezekről készült átnézeti térképeken pontosan előtűnnek azon kisebb vagy nagyobb szigetszerű magaslatok, melyeket egykoron vizek öveztek²⁾.

A természettől védett oly hely volt ez, hol a város-alapításnál döntő körülmények, a személy- és vagyónbiztonság és a könnyű halálszat által biztosított megélhetés fennforogtak.

E szigetsoportokon éltek a honfoglalás előtt itt letelepült népek s e szigeteket szállták meg a honfoglaló ősök is.

A szigetközi mélyedések, vízállások, lassankint feliszapolódtak, betöltettek s a vízből kiemelkedő magaslatok összekapcsolódtak. De még a XV. században is a város több külön szigeten feküdt s e szigetek lakói külön községet képeztek, külön autonóm. jogokkal. Az oklevelekben külön községként szerepel 1431-ben a felsősziget (Felsewzygeth)³⁾ és 1355-ben, úgy 1412-ben és 1422-ben is alsó-sziget (inferior Zeged)⁴⁾, melyeknek polgárai épp a szigetség által való elkülönzésnél fogva, külön testületeket és külön jogi községeket képeztek. Szeged 1552. évi ostromáról szóló egykorú leírásból is látjuk, hogy a város egymástól távolabb eső, több szigetsoportból állott s hogy a mocsarakon és éreken mindenfelé áthidalások vezettek keresztül⁵⁾.

Különben az 1713. évben De la Croix Paitis által készített térképen is láthatók a kisebb-nagyobb szigetek s a vízállásos helyek. E térképen alsóváros (a mainál jóval kisebb terjedéken) egy szigeten feküdt s nagyobb vízáradások alkalmával a víz minden oldalról körülfogta. A vár és a belváros ismét külön szigetet képezett. Felsőváros pedig különböző nagyságú s egymáshoz közelebb vagy távolabb eső hét szigetből állt. Az 1727. évi tanácsí jegyzőkönyv 425. lapján foglalt közleményből kiderül az is, hogy a felsővárosi hét sziget

1) Szegedi Híradó, 1860. évf. 38. sz.

2) Talajfúrások Szegeden. Szeged, 1880. A királyi biztosság kiadványa, kézirat helyett.

3) Oklevéltár XVI. sz. a.

4) Anjoukori okmánytár. Budap., 1891. VI. k. 383. Oklevéltár IX. és XII.

5) Hadtörténelmi közlemények. Budapest, 1896. 111. és 112. l.

lakossága egymással csolnakokon közlekedett, de voltak áthidalások is. Az utolsó sziget, a mai Ferencz József rakodópart, a makai és Maros utcák által határolt terület, csak a hatvanas évek közepén vesztette el e jellegét, mikor is a Kis-Tisza (régebben Sándor réve, néha Kéri Kata lyuka) nevű ér, melyeken pallóhidak vezettek keresztül, elzáratott, feltöltetett, kerteknek és házhelyeknek kiosztatott.

E szigetekről nyerte Szeged elnevezését. Míg a Dunának mindenkor igen sok szigete volt, addig a Tiszának alig volt s ma is csak igen kevés szigete van. Ezért nem fordul elő gyakrabban a Szeged helynév. Mert ha Szeged attól nyerte volna elnevezését, hogy itt a Tisza szegelt, szegődött, szögletet képezett, kanyarodott¹⁾, akkor igen sok más Szeged helynévnek kellene még lenni, mert a Tiszának szögellése megszámlálhatatlan²⁾. Ugyanily körülmény okából lehetetlen, hogy Szeged neve a Zege, helyesebben Cege vagy Cseke szóból származott volna, mely szavak egyaránt kikötőt és halászó helyet jelentenek³⁾. Miért nincs a Tisza mentén több Szeged helynév, mikor itt temérdek volt a halászó és alkalmas kikötő hely?

Ellenben ha a Borsód-megyében a Sajó és Maraszt összefolyásánál fekvő⁴⁾, — úgy az Abaúj-megyében Oltván, Kazafölde és Seleb közt egy 1392. évi oklevél följegyzése szerint⁵⁾ létezett Zeged helyneveknek, hely- és vízrajzi körülményeit vizsgáljuk, meggyőződhetünk, hogy ezen helyek is Szeged elnevezésüket nem a vizek összeszögellésétől, nem a kikötő vagy halászó helytől, hanem a szigetszerű fekvéstől nyerték.

A Szeged, Szöged, Szüged szó tehát nem más, mint a mai sziget szónak ősi hangzása⁶⁾.

1) Varga F.: Szeged város története. Szeged, 1877. 10—11.

2) A felső Tiszán, Karád és Ibrány közt, régebben a Tiszának temérdek kanyarulatai, szegletei, szögellései, zugai voltak; de ezek soha sem képeztek szigeteket. Azért e kanyarulatoknál máig is fenn levő „Apátszeg, Komoczoszeg, Mogyorószeg, Felsőszeg, Bornyúszeg, Alsószeg, Baboecaszeg, Hintószeg, Morotvaszeg, Kényeszeg” stb. helynevek nem is képződtek Szegeddé, hanem megmaradtak „szeg”-nek (zug).

3) Magyar országos levéltár. Acta Neo-Registrata. Tom. XVII. fol. 203.

4) Magyar történelmi tár VI. köt. 136. lap.

5) Magy. országos levéltár. Diplt. 6841. sz.

6) Tunyogi Szücs Ignác, Szathmár megye Hódász-i birtokos, ki mintegy 100,000 helynévről készített magyarázatot, Szeged város tanácsához 1868. évi febr. 22-én benyújtott fejtegetésében, Szeged nevét avar eredetűnek és értelműnek mondja, úgy Csongrád megye több helynevét, Bökény, Csany, Csongrád, Dócz, Tápé, Thés stb. helynevek avar eredetét vitatja.

III. A sóraktár, a királyi kamara és pénzverde.

II. Endre király aranybullája, az ország ősi alkotmányának 1222. évben czikkelyekbe foglalt megerősítése, nem új, hanem régi rendelkezéseket foglalt magában. Az oklevél bevezetésében Endre király maga hirdeti, hogy „országunk nemeseinek, mind másoknak is, szent István királytól alapított szabadsága, némely királyok hatalma által, — igen sok részben rövidséget szenvedett: — mi tehát — az ő (t. i. nemesek) kérelmüknek mindenben eleget tenni akarván, — megadjuk mind nekik, mind országunk egyéb embereinek, a szent királytól megadatott szabadságot“¹⁾.

Az aranybullában foglalt rendelkezéseket tehát olyanokul kell tekintenünk, mint amelyek Szent Istvántól származtak. Ennek 22. czikke pedig ekként szól: „só az ország közepén máshol ne tartassék, hanem csak Szolnokon és Szegeden, úgy a határszéleken“²⁾.

Kétségtelen ennél fogva, hogy Szegedet már Szt. István király az Erdélyből szállított só egyik országos raktárául jelölte ki. A közte és Ajtony között kitört háború okát is az képezte, hogy Ajtony a királyi sószállítmányoktól Csanádon vámot szedett, illetőleg a sót, mely mindenestre Szegedre lett volna szállítandó, lefoglalta³⁾. Az alkalmas vízi közlekedésnél fogva az ország belső részeiben másutt nem is lett volna a sóraktár oly czélszerű helyen, mint ép Szegeden.

¹⁾ Toldy Ferencz : A magyar birodalom alaptörvényei. Pest, 1866. II. kiad. 23. lap.

²⁾ Az országos törvénytár közkezen forgó példányaiban sóraktári helyekül, kétségen kívül hibás szöveg alapján, Szolnok és Szeged helyett, Szaboles és Regécz szerepelnek. — Az aranybulla eredeti példányaait átírták és megerősítették : I. Lajos 1351-ben, Mária 1384-ben, Zsigmond 1397-ben. Átírta továbbá a kalocsai nemzeti zsinat 1318-ban, a pozsonyi káptalan 1397-ben és még később mások is. Mindezen kiadványokban sóraktári egyik helyül Scegved, Zegeth, Zeeged, Zeged említetik. (Lásd : Knauz N. : II. Endre szabadságlevelei. Pest, 1869. 9—24. l.) A kalocsai 1318. évi nemzeti zsinat átiratának hasonmását a következőkben mutatjuk be :

Sales in medio regni non teneantur nisi tantum in Zoloch et in Scegved

Sales in medio regni non teneantur nisi tantum in Zoloch et in Scegved.
et in confinis.

et in confinis.

(Lásd : Knauz N. : Aranybulla. Magyar történelmi tár. Pest, 1861. X. k. 205. s. köv. lap.

³⁾ Pauler Gy. : A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budap., 1893. I. k. 57. l. — Horváth M. : Magyarország történelme. Pest, 1871. 215. lap.

A honfoglalás alkalmával alapított Szeged a honszervezés befejezése után megkezdett sószállítások következtében tehát legott fejlődésnek indult. Innen fuvarozták a sót az ország különféle részeibe s mint II. Béla királynak a dömösi apátság alapítására vonatkozó 1138. évi okleveléből fentebb láttuk, a dömösi prépostságnak sártói jobbágysai közül többen kizárólag a szegedi sóraktárból kijáró só fuvarozásával foglalkoztak.

A szegedi sóraktár, mely a város közgazdasági fontosságát mindenkorra megállapította, az országnak és a királyi kincstárnak egyik fő fizetőhelye volt. Innen nyerték az egyházak és az országos intézmények évi ellátásukat, természetesen kezdetben csak sóban (sallarium)¹⁾. Így III. Béla király 1183-ban, a nyitrai egyház részére adott adomány-leveleiben, a szegedi sótárból rendel bizonyos mennyiségű sót²⁾. II. Endre király 1217-ben a zágrábi püspök részére a szegedi sótárból évenként 50 márka értékű kősót rendel kiadatni³⁾. Ugyanő 1233-ban Jakab praenestei püspöknek esküvel fogadta, hogy az egyházak részére járandó só általában 8 márkán váltja be, ellenben a jeruzsálemi ispotályosoknak, úgy a kalocsai és bácsi templomoknak a szegedi sótárból kijáró sónak beváltásáért hajónként 10 márkát fog fizetni. A só-illetmények különben részint hordókban vagy tartályokban kezelt morzsasóból (timinus), részint pedig kősóból (zuanos) állottak⁴⁾. IV. Béla király 1237. évben a bélafői cisterciták részére a szegedi sótárból évenként öt hordó sónak kiadását rendelte el⁵⁾.

A tatárjárást követő korszakból a szegedi sótárból való utalványozásoknak már mind gyakoribb nyomára akadunk. A szegedi kamara ügyköre mindinkább fejtett, a korona délmagyarországi összes haszonvételeit kezelve, a fizetéseket már nemcsak sóban, hanem folyó pénzzel is eszközölte. A szegedi kamara lassanként igen forgalmas hivatal lett, hol egyúttal a régiebb veretű ezüst pénzeknek új veretűekkel való becserélése (lucrum camerae) szakadatlanul tartott⁶⁾. A becserélést a „cambsor regius“ eszközölte, akiről Zsigmond kir. 1405. évi törvénye külön is emlékezik. A nagy tömegekben beözönlő régi ezüst pénzek átverésére Szegeden utóbb pénzverő-műhely is állíttatott.

A szegedi pénzverdét az 1332. évi pápai tizedlajstromok többször emlegetik, s ezekből nyilvánvaló, hogy a szegedi pénzverde az ország

1) Engel: Geschichte des ungrischen Reichs. Wien, 1813. I. k. 330. s. köv. I.

2) Árpádkori új okmánytár. XI. k. 48. l.

3) U. o. XI. k. 149. l.

4) Fejér: Cod. Dipl. III. k. 2. r. 319—321. l.

5) Magy. orsz. levélt. Diplt. 216. sz. Közölve Fejér: Cod. Dipl. IV. k. 1. r.

69—71. l.

6) Thallóczy Lajos: A kamara haszna, története, kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével. Budapest, 1879.

más részében divó pénzeztől eltérő nagyságú és súlyú pénzeket vert. Tehát létezett egy különleges szegedi pénzláb¹⁾.

A szegedi kamara pénzveréseit különben még az Árpádházi királyok idejére kell visszavezetnünk, mert II. Endre királynak 1221-ben kelt azon rendelete, hogy a Csanád megyében vert pénz tizedrésze az esztergomi érseket illeti²⁾, a szegedi pénzverdére vonatkozik, miután Csanád megyében hogy pénzverő hely lett volna, eddig ismeretlen.

A szegedi kamarának további sorsáról, az általa teljesített különféle fizetésekről, a következő adalékokból eléggé tájékozódhatunk.

Mátyás király 1464. évi ápr. 12-én utasította a szegedi sókamárásokat (*camerarijs salium prefate camere nostre Zegediensis*), hogy édes atyjának, Hunyady János erdélyi vajda és beszterczei grófnak, továbbá testvére Hunyady László beszterczei grófnak, valamint édes anyja, Erzsébet asszonynak lelki üdvéért Baranya megyében, a Duna mellett levő szent Pál kolostorban mondandó szent misékért, a nevezett kolostor szerzeteseinek, évenként 150 arany forintot fizessenek ki³⁾.

Ugyancsak Mátyás király ugyanaz év és hó 25-én utasította a szegedi kamarát (*camera nostra Zegediense*), hogy remete szt. Pál szerzeteseinek, a szt. Lászlóról címzett Silis-i kolostora részére örök időközön át kősóban fizetendő 100 arany forintot („*sales ad valorem centum florenorum aurei in dicta camera nostra Zegediensi*“) évenként kiszolgáltasson⁴⁾.

II. Ulászló király 1490. évi július 31-én a szolnoki vagy szegedi sótárból Corvin János részére 10 hordónyi sót rendelt kiadatni⁵⁾.

A szegedi kamara rendszerint egy zászlós úr vezetésére vala bízva. Így 1427-ben Várdai Miklós volt a szegedi kamarás, egyúttal Csongrád vármegye főispánja is. Két év alatt Vizaknáról 4016 drb kőst és 19 hordó morzsasót, — Aranyosról is 4017 drb kőst és 58 hordó morzsasót vett át, s ezekről, valamint a kamara egyéb jövedelmeiről, nevezetesen a szegedi polgárok befizetéseiről hűségesen elszámolván, Zsigmond király őt 1429. évi júl. 19-én erről nyugtatta⁶⁾.

1435-ben a szegedi sókamara grófja (*comiti camerarum salium nostrarum Zegediensium*) Thallóczy Matko, slavoniai bán volt, kit Zsigmond király decz. 9-én utasított, hogy báthmonostori Töttös László

1) Monumenta Vaticana. Budapest, 1887. I. sor. I. köt. 174. lap. „Item III. marcas, cum pondere parve monete Chogediensis minus VII. ponderibus. — — Item II. marcas cum fertone, in pondere monete Chegediensis.“

2) Fejér: Cod. Dipl. III. k. I. r. 347. l.

3) M. orsz. levéltár Diplt. 15,951. sz.

4) U. o. 15,970. sz.

5) Kovachich: Supplementa ad vestigia comitiorum. Buda, 1878. II. k. 274. l.

6) A gróf Zichy család okmánytára. Budap., 1895. VIII. 387. lap.

menyegzői költségeire a szegedi sótárból 500 arany forint árú sót szolgáltatasson ki¹⁾. Még 1440-ben is ő volt a szegedi kamara grófja, mint azt a Dóczi Mihály részére történt utalványozás bizonyítja²⁾.

1451-ben Földeáki Ambrus volt a szegedi kamarás, kinek Hunyadi János csongrádi birtokát 1000 arany forintért elzálogosította, hogy hadjáratai költségeit fedezhesse³⁾.

1511-ben a kamara vezetője Sárszegi István szegedi gróf volt, kinek a városban kúriája, a szomszédos Szőregh, Deszk és Gyála helységekben pedig kiterjedt birtokai voltak. A mondott évben szegedi házát Fogolwayder Lénárd és Lwkaw Melchior krakói kereskedőknek 1500 frton elzálogosította⁴⁾.

A szegedi pénzverdéről, s illetőleg a pénzbevéltő hivatalról különben az 1525. é. hatvani gyűlésen hozott törvények 128. cikke is megemlékezik, amennyiben az ott felsorolt budai, pesti, kassai, pozsonyi és székesfehérvári hivatalok között külön megemlítve találjuk a „Zeged“-it is⁵⁾.

Ezekből láthatjuk, hogy a szegedi kamara a mohácsi vészig, illetőleg a török hódoltságig fennállott⁶⁾. Emlékezete azonban tovább is fennmaradt, mert 1558-ban s 1628-ban is, mint látni fogjuk, a szegedi kamara gondviselőjeül Pelényi Bálint és Erős Bálint neveztettek ki.

Egyébként hogy a sószállítások és a szegedi kamara közgazdasági tekintetben mily hatással voltak Szeged fejlődésére, forgalmi és polgárosodási viszonyaira, megítélhetjük abból is, hogy az 1522. évi egyházi tizedlajstrom szerint, a város egyik utcájára, melyben 30 ház állt, „sóhordó“ nevet viselt⁷⁾.

1) A gróf Zichy-család okmánytára. Budap., 1895. VIII. 565. l.

2) Gr. Teleki Józ. : A Hunyadiak kora Magyarországon. X. k. 87. l.

3) A gróf Károlyi-család oklevéltára. Budap., 1883. II. k. 291. l.

4) Magyar történelmi tár. Pest, 1863. XII. k. 142. l.

5) Horvát István: Verbóztli István emlékezete. Pest, 1819. II. k. 234. l.

6) A Tordáról és Vízaknáról Szegedre szállított só állami kezeléséről, értékesítéséről felettebb érdekes az 1552. évi jelentés, melyben a szegedi raktárról és a Szegedre való szállítás költségeiről gyakori megemlékezés van. E fontos közlemény megjelent Engel közlésében „Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie“ című vállalat Halle, 1798. évi 49. köt. 2. r. 23—40. l.

7) Oklevéltár LXI. sz. a.

IV. A hospitesek, a város első kiváltságai és az Árpádházi királyok Szegeden.

Az előző két fejezetben okszerű következtetések útján kimutattuk, hogy Szeged még a honszerzés és az első szervezés alkalmából alapított, s hogy első lakói, megszállói magyarok voltak.

A letelepülés azonban egyelőre állandó jellegű nem lehetett, nem a magyar faj kalandvágyainál és nomád állapotainál fogva. A harezra, barangolás- és zsákmányolásra kész elemek időszakonként felkerekedtek s a nemzetemésztő nagy vállalatokban részt vettek. Az öregek, ifjak és a nők ezalatt itthon halászattal, állattenyésztéssel foglalkozva, a föld különféle terményeiből éltek. Lassankint a földművelést is megszokták. Télen a szigetekeken felállított hajlékaikban laktak, hol védve is valának s hol az ártéri erdők, nádasok és tőzeg-telepek¹⁾ kész fűtőanyagot szolgáltatottak. Tavasszal sem hagyták el otthonukat, mert az áradó vizekben a halak megsokasodtak s a halászat könnyű szerrel is hálás foglalkozást képezett. De amint a pusztákon a buja-fű kisarjadzott, a szigetlakók jóságaikkal felkerekedtek s a környékbeli pusztákon bolyongtak. Ha a legelő egyik helyen elfogyott, sátraikat felszedve tovább mentek²⁾.

Ilyen volt Szeged alapítóinak életmódja. A szigetekeken keletkezett halásztanyák lakosságának egy része a pusztán bolyongott, melynek nem volt határa s melyet már ekkor elfoglalva, a szegediek mindenkor magukéinak tartottak.

Ez életmód majdnem két századon át változatlan maradt³⁾. Még II. Géza király idejében is, midőn a III. Konrád császár által 1147-ben, hazánkon keresztül vezetett kereszties hadak egyik kísérője, Ottó freisingeni püspök nálunk megfordult, tapasztalatakép azt jegyzé fel, hogy őseink igen kedvelték a szabad tanyázást, mert még a városok lakossága is, nyáron és őszön át, jobbára csak sátorok alatt lakott⁴⁾.

A pusztákon való tanyázások következtében keletkeztek már az Árpádházi királyok idejében a Szeged körüli szállások, azon kisebb faluszerű telepek, melyek közül 10-nek volt egy-egy temploma. A többi közt felsőtanyán (Csengelyén) két, alsótanyán pedig három pusztai templom emlékezte és nyoma maradt fenn, nevezetesen a kereseti, ötömösi és csorvai pusztákon⁵⁾. Az ásatások felderítették⁶⁾, hogy e

¹⁾ Oklevéltár XVII. sz. a.

²⁾ Ibn Daszta arab történetíró. Lásd: Századok, 1871. év 466. l.

³⁾ Horváth M.: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon. Buda, 1842. 222. l.

⁴⁾ Pertz: Monumenta Germaniae. Hannover, 1868. XX. 369. l.

⁵⁾ Arch. Értes. 1891. 173. lap.

⁶⁾ U. a. 1892. é. 235. és 1895. év 361. l.

templomoknak egészen azonos építési jellege és módszere volt. A csorvai templom alapjainál talált IV. István-féle rézerm, még inkább pedig a páratlan becsű román-stylű füstölő (thuribulum)¹⁾, valamint az építkezések jellege azt igazolják, hogy e templomok az Árpádházból

Füstölő a csorvai pusztáról.

való királyok időszakában keletkeztek, s talán ép az ilyen templomok állítására vonatkozhatott Szt. István királynak 1035. évi 34. fejezetében foglalt törvénye.

Szeged alapítói bár a letelepedés daczára egy ideig a nomádsággal sem szakítottak, mindazonáltal a sófuvarozások megkezdésével a lakosság egy részének oly állandó és biztos kereseti forrása támadt, hogy már egyedül ez bizonyos vagyonosodást és jólétet szült, s egyúttal a polgárosodás felé vezetett. A halásztanyákat rendszeresb alkotások, állandó jellegű építmények váltották fel, s mint látni

fogjuk, Szeged már a tatárjárás előtt a szabad királyi városok sorába emeltetett, lakói szabad polgári jogokkal éltek. Az erre vonatkozó oklevelek a tatárok szörnyű dúlásai alkalmából megsemmisültek ugyan, de a dolog kétségtelen a következő körülményeknél fogva.

IV. Béla király 1247. évben kelt adománylevele szerint (mely csak Mátyás királynak 1465. évi eredeti átiratában maradt fenn), a csongrádi várhoz tartozott Tápé nevű néptelen földet, úgyszintén a tatárok által legyilkolt Csupor-nemzetség birtokát képezte Vártó nevű halastavat a szegedi hospiteseknek adományozta²⁾. Az oklevélben említett „hospites de Zegedino“ alatt általában „vendégeket“, „jövevényeket“ értettek, kiket talán Béla király az elnéptelenedett Szegedre a külföldről édesgetett volna be. Ez esetben Szeged ős népét, magyar lakosságát, jövevény szlávok vagy németek váltották volna fel. Ily föltevésnél fogva s a fentebbi téves értelmezés alapján, Szeged népét és polgárisodását sokan idegen eredetűnek tartják³⁾.

¹⁾ U. a. 1895. é. 361. l.

²⁾ Oklevéltár I. sz.

³⁾ Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Budapest, 1876. 436. lap.

De az a magyarázat, hogy a régi oklevelekben előforduló „hospites“ kifejezés általában idegent, vendéget, jövevényt jelentene, merőben téves. Számos esetben a hospitesek magyar nemzetiségűek voltak¹⁾, kik e szerint a jövevény, vendég vagy idegen fogalom alá nem eshetnek.

A hospes szót diplomatikai s illetőleg közjogi alapon vizsgálva, azon tapasztalatra jutunk, hogy a hospesek a civisekkel együtt a várnépeknek egyik osztályát képezték, s ebből fejlődött ki lassankint a szabad királyi városok rendje, a polgárság.

Szegednek nemcsak IV. Béla király idejében voltak hospesei, mert a későbbi oklevelekben is mindig együtt említetnek a polgárok (cives), hospesek és a többi lakosok. Zsigmond király s Hunyadi Mátyás okleveleiben e kifejezések mindig együttesen szerepelnek²⁾, — sőt Szeged város 1474. évi márcz. 12-én kelt egyik kiadványában is a következőket olvassuk: „Nos — — iudex et iurati ceterique cives ac universi hospites.“ Szó sem lehet arról, hogy a minduntalan szereplő hospesek újabban települt vendégek s jövevények lettek volna. A régi jövevények utódai pedig századok mulva csak nem tekintettek még mindig vendégeknek s idegeneknek.

A hospesek rendisége, habár valamely különleges jogokkal fölrüházott osztályt nem képezett is, még a mult század végén s a jelen század elején is fennállt, mint azt a polgárok felvételéről készült lajstromokból tapasztaljuk. Ezekben a polgárság kötelékébe felvett azon egyének, kiknek valamely iparszerű foglalkozásuk nem volt, mind hospeseknek vannak minősítve. S meglepő még az is, hogy a bevándorolt idegenek közül senki sincs ilykép minősítve, hanem a hospesek osztályát még ekkor is a benszülött, a régi magyar lakosság képezte.

A hospesek osztálya még Szt. István alkotmánya alapján keletkezett, midőn a honvédelem a régi törzs- és nemzetségszervezet helyett a várispánsági intézményre lett fektetve. A várak részére ekkor terjedelmes államjavak jelöltettek ki, mely javak haszonélvezői a várak fentartására s a várszolgálatok teljesítésére valának kötelezve. A várjavak haszonélvezői, a várnépek vagy várjobbágyok, szabadságokkal felruházott egyének voltak, kik nem a vármegye ispánjának, hanem a katonai terület főnökének, a várispánnak (comes castri) joghatósága alá tartoztak. Közel állottak a nemesek rendjéhez, nem tartoztak másnak adózni vagy szolgálni, mint egyedül a királynak, illetőleg azon várispánságnak, amelynek kötelékébe tartoztak. Így némelyek bizonyos iparszerű szolgálatok által (cives), mások a vár-örizet és katonai szolgálatokkal, ismét mások, nevezetesen a hospesek,

¹⁾ Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, I. k. 442. l.

²⁾ Oklevéltár XLIX. sz. a.

bizonyos terménybeli illetőségeknek beszolgálása által egyenlítették ki várjobbágyi kötelezettségüket, melyen túl még a királynak bizonyos évi illetékkal (*liberorum denarii*) adóztak¹⁾.

A szegedi hospesek tehát koránt sem vendégek vagy jövevények voltak, hanem oly szabad gazdák, kik a várföldeket használták. IV. Béla király azért adta tehát az elpusztult csongrádi királyi várhoz tartozott Vártó nevű halastavat a szegedi hospeseknek, mert ezek várnépek voltak, bizonyos várszolgálatokat teljesítettek. A birtok természete és a vele járó kötelezettség tehát továbbra is fennmaradt s mint később látni fogjuk, a szegedi hospesek, mint egykori várnépek, még a XVII. században is beszolgálták a kincstárnak szokott hal-adójukat.

A hospitesek rendjét még Szt. István szervezte. Tehát az 1247. évben feltűnő szegedi hospesek léte, eredete Szent István idejére vezetendő vissza. Sőt az a körülmény, hogy Szeged lakossága Szt. István idejében a várnépek rendjébe osztatott be, egyúttal újabb érv annak bizonyítására, hogy Szeged alapítói nem idegenek, hanem magyarok voltak; mert a várvédelem és várszolgálat fontos kérdése megbízhatatlan idegenekre semmi esetre sem bízott. Példakép utalhatunk e tekintetben az idegen ajkú Nagyszombatra, melyről bizton tudjuk, hogy ott a várszolgák s illetőleg hospesek, a külvárosban lakó magyarok voltak²⁾.

Különben feltűnő jelenség az is, miről alább még tüzetesen szólunk, hogy Szeged a XV. század közepéig két külön községkép, Felső- és Alsó-Szeged szerepel, külön autonom jogokkal, vásárokkal, bírakkal. Ezt csak abból fejthetjük meg, hogy még az alapítás és a várispánsági intézmény virágzása idejében (XII. század), a szigetségeken lakó szegediek a várszolgálatokat a sziget-csoportok szerint felváltva teljesítették. A felső- és alsóvárosiak talán külön századokba lehettek osztva s más-más parancsnok vezénylete alá rendelve. Ezen katonai felosztásból és igazgatásból fejlődött ki lassankint a két polgári község.

IV. Béla király, 1247. évi oklevelében, midőn a szegedi hospitesekről emlékezik meg, arról is tájékoztat bennünket, hogy a városnak nemcsak szabad gazdái, hanem egyúttal civisei, polgárai is voltak; mert e két rendiség mindenütt együttesen jelentkezik³⁾. Ebből folyólag

¹⁾ Hajnik Imre: Magyarország az Árpád királyoktól az ősiség megalapításáig. Pest, 1867. 38—47. l. — Hajnik: Magyar alkotmány és jogtörténelem. Pest, 1872. 124—141. lap. — Pesty Frigyes: Magyarországi várispánságok. Budapest, 1882. 5—8., 13—27. és 69—84. l. — Bárczay Oszkár: A hadügy fejlődésének története. Budapest, 1895. 430. l. — Hetényi János: Honi városaink befolyásáról. 79. l. — Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1871. I. k. 207—208. l.

²⁾ Árpádkori új okmánytár VIII. k. 305. és XI. k. 455. lap.

³⁾ Szalay József: Városaink a XIII. században. Budapest, 1878. 52. l. — Az, hogy a hospes vagy civis volt-e előkelőbb rend, meg nem állapítható. A gyakorlat felettébb eltérő példákat mutat.

kétségtelen az is, hogy a város már ekkor „civitast“ képezett, nem a vármegye, hanem közvetlen a király joghatósága alá tartozott s hogy a lakosok szabadságokkal voltak felruházva, amire különben a későbbi kiváltságlevelekben szakadatlanul hivatkozás történik.

Mindezeket egybefoglalva kétségtelen, hogy a Szt. István korára visszavezethető főesperességi és sóraktári intézményeknél fogva, a szegedi szabad gazdák és polgárok, ugyancsak Szt. Istvántól oly kiváltságokat s jogokat nyertek, minőknek Buda és Székesfehérvár polgárai örvendettek.

A városok és a városi rend keletkezése mindenütt a várjobbágyság intézményére, a Szt. István király által szervezett hospesek és civesek intézményére vezetendő vissza¹⁾. Szeged is a szent királytól nyerte első kiváltságait, melyeket Béla és Endre királyok, kiknek kiváltságlevelei szintén elenyésztek²⁾, gyarapítottak. Szeged tehát már az Árpád-házi királyok idejében a polgárisodás egy bizonyos fokát elérte s méltán azon előkelőbb városok sorába tartozott, melyeknek mintaképe Buda és Esztergom vala s amelyeknek száma minden esetre nagyobb volt, mint azt eddig véltük.

Szeged azonban fejlődése első korszakában, polgárisodása kezdetén katasztrófát szenvedett. A tatárok 1241-ben, ugyanakkor, midőn Csánádót, Nagylakot és Egrest feldúlták³⁾, egyúttal Szegedet is kirabolták, felgyújtották s el nem menekült lakosságát leölték vagy rabul elhajtották⁴⁾. Ekkor gyilkolták le a szomszéd Tápé földesurait, a Csupor-nemzetség tagjait. Batuszi Akdur khán és Kajkán hordái Szegeden egyesültek s innen szólították fel a királyt, hogy hódoljon meg nekik és a mongolok hitére térjen⁵⁾.

A pusztulás után öt év múlva IV. Béla király keltette új életre Szegedet, ki méltán a város második alapítójának tekinthető.

Az Árpád-házi királyok korából Szeged multját illetőleg ezeknél

1) Szalay Józs.: Városaink a XIII. században. Budapest, 1878. 14. és 17. l.

2) Oklevéltár XXXVIII. XLI. LIV. sz. a.

3) Rogerius mester siralmas éneke. Kiadta Szabó Kár. Pest, 1861. 38—40. l.

4) Igen valószínű, bár adatszerűleg kimutatni nem lehet, hogy Szeged népe már Szt. László király uralkodása alatt, 1091. évben, ugyanily sorsban részesült. A kunok, kik az országba beütöttek, Szolnoktól fogva a Tisza mellett vonultak dél felé s mindenütt pusztítva, rabolva, gyilkolva, Becse környékén keltek át a Tiszán, hogy haza térhessenek. (Lásd: Pauler: A magy. nemzet története. Budapest, 1893. I. k. 206.)

5) A hazai krónikákból ismeretlen ezen adatok, Mahmud Terdsüman „Tarikhi Üngürüs“ című, közvetlenül a mohácsi vész után, régi magyar és latin kútfők alapján készült munkájában közöltetnek. Lásd: Magyar akad. Értesítő, Philos. törvény és történettudományi oszt. Pest, 1861. II. k. 307. l.

többet nem is tudunk, csak még azt, hogy királyaink a hadjáratok, az ország kormányzása és a legfőbb birói hatalom gyakorlása czéljából tett utazásaik alkalmával Szegeden gyakran megfordultak. Valószínű, hogy az első szent királyt, az Ajtony ellen intézett hadjárat alkalmával a város falai közt üdvözölte. Aba Sámuel és Péter királyok is a csanádi gyűlések (1043. és 1045.) alkalmával, valamint utódaik is az ország déli részének védelme iránt folytatott hadjárataik alatt Szegedet, mint közlekedési csomópontot útjukba ejtették s meglátogatták.

Adatszerűleg azonban csak IV. Béla királyról tudjuk, hogy 1239. évi okt. 27-én Szegeden időzött¹⁾. A kunok elé indult ekkor, hogy őket az országba befogadja s a Duna-Tisza-köz pusztáin, Szeged körül letelepítse. IV. László négy ízben, s néha huzamosan is időzött Szegeden. 1277. évi július 21-én²⁾, 1280. okt. 18-án³⁾, 1282. szept. 5-én⁴⁾ s végül 1284. évi augusztus utolsó napjaitól fogva⁵⁾ szeptember 15-ig volt a város vendége. Az 1280. évi okt. 18-iki szegedi keletű levélben a király azt írja, hogy akkor itt az ország zászlós urai is, a várispán-ságok ügyében tartott tanácskozmányokon egybegyűlve voltak. Szeged ekkor fényes napokat élt; az udvar, a főurak és ezek kísérete Szeged anyagi és szellemi fejlődésére mindenestre kedvező kihatással voltak. E hatás a király további szegedi időzéseiről általánosan inkább fokozódott.

IV. László királynak gyakori szegedi időzése különben abban leli magyarázatát, hogy az általa igen kedvelt kunokkal itt és a város körül elterülő pusztákon töltötte vidám napjait. Az 1282. évi szept. 5-én kiadott oklevelének kelethelye is akként van megjelölve, hogy „Szeged mellett“ (prope Zegedinum.) A király tehát a Szeged körül keletkezett kun szállásokon időzött. S talán már ekkor megkezdődött a kunoknak Szegedre való özönlése és betelepülése, melyről alább tüzetesen szólunk.

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. k. I. r. 158. l. — Ráth K.: A magyar királyok hadjáratai, utazásai. Pest, 1861. 21. lap.

²⁾ Új magyar Múzeum. 1852. évf. 825. l.

³⁾ Hazai Oklevéltár. Budap., 1879. 93. lap.

⁴⁾ Hazai Okmánytár VI. köt. 357. l. Az oklevél évszáma bizonytalan. A szept. 15-iki, másik szegedi keltezésből következtetjük, hogy a szent Bertalan apostol ünnepét követő szerdai szegedi időzése is az 1284. évre osztható be. (Lásd: Ráth K. i. m. 1866. é. kiad. 28—29. lap.)

⁵⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. k. 3. r. 244. lap.

V. A királyi vár.

Az utolsó Árpádházi király halálával hazánk történetének új korszaka nyílt meg. Szeged történetében is forduló pontot képez ez az idő, mert ettől fogva polgárisodásának s haladásának mind több emlékezetével találkozunk. A XIV. század okleveleit már kevesebb pusztulás érte s így Szeged történetének ezen időszakára vonatkozó adataiból a fejlődés mozzanatait teljesebb képpé alkothatjuk. A város gyakori színhelye az országos érdekű eseményeknek s így a krónikások is többször emlegetik. Királyaink sűrűn megfordulnak itt, országgyűléseket tartanak, a város felvirul s így mind nagyobb jelentőséget nyer.

Így Ottó királyról tudjuk, hogy a szent koronával együtt 1037. év tavaszán Szegeden időzött¹⁾ s innen indult Erdélybe, hogy Apor László vajda leányának kezét elnyerje. De fogságba került, honnan kiszabadulva, Lengyelországon át haza menekült²⁾. Más források szerint László vajda a foglyot Károly királynak adta át, hogy a király kegyeit elnyerhesse s az átadás Ugrin mester által Szegeden történt volna³⁾.

Bármint volt is a dolog, feltűnő körülmény, hogy János comes, László vajda udvarbírája (iudex curiae), az 1307/8. évben rendkívül hosszú ideig tartózkodott Szegeden, mely alkalommal pereket intézett, halasztásokat s idézéseket rendelt⁴⁾. Ez a szegedi időzése, úgy látszik összefüggésben volt az Ottó király kiadása vagy elbocsájtása ügyében Szegeden folyt tárgyalásokkal. Bizonyos továbbá az is, hogy a szent korona átadása ügyében a király és a vajda közt folyt egyezkedések színhelye ugyancsak Szeged volt. 1310. évi április 8-án Szegeden Omode nádor, Tamás esztergomi érsek, Gentilis bibornok, Dénes ferenczrendi atya s valószínűleg még több más méltóság jelenlétében, László vajda ünnepélyes ígéretet tett arra nézve, hogy Károly királyt törvényes urául elismeri s a koronát neki ott és akkor adja át, ahol s amikor a király azt óhajtja⁵⁾.

1) Ráth K.: A magyar királyok hadjáratai, utazásai. Győr, 1861. 46. l.

2) Szalay L.: Magyarország története. Lipcse, 1852. II. k. 134. l. — Horváth Mih.: Magyarország történelme. Pest, 1871. II. k. 162. l.

3) Podhradszky: Chronicon Budense. Budae, 1838. 228. l. Lásd e krónika hitelességét Marczali: A magyar történet kütfői. Budapest, 1880. 48. és 64. lap.

4) A gróf Zichy-család okmánytára. Pest, 1871. I. k. 122. lap.

5) Fejér: Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 389. l. — Szalay L.: Magyarország története. Lipcse, 1852. II. k. 140. l. — Horváth M.: Magyarország története. Pest, 1871. II. k. 170. l., de az egyezmény helyét nem említi.

Károly király is gyakran megfordult Szegeden. Így az 1314. évi január 22-én¹⁾, a következő évi május 14-én²⁾ és szept. 14-én³⁾, az 1317. évi aug. 2-án⁴⁾, valamint az 1319. évi július 11-én⁵⁾.

Lajos király özvegye, Erzsébet királyné, 1384. évi július hó végén Temesvárra tett útja alkalmával, hasonlóképp Szegeden időzött⁶⁾. Zsigmond király is gyakorta volt a város vendége. A többi közt 1394. évben október 24-től november 12-ig, tehát 19 napig tartózkodott Szegeden, mert ezen időszak majd mindenik napjáról ismerünk egy vagy több szegedi keletű levelét⁷⁾. Ekkor készült a törökök elleni hadjáratra s Nikápoly felé vezetett seregét Szegeden rendezte, gyakorolta. 1411. évi június és július havában ismét huzamosb ideig tartózkodott Szegeden, hol a zászlós urakkal az ország védelme és egyéb közügyek felől tanácskozmányokat tartott⁸⁾. 1436. évi április hó 20-tól 24-ig ismét Szegeden időzött, honnan egyúttal Szer (Pusztaszer) helységbe is kirándult⁹⁾. De annak, hogy a „szép Cilly Borbála is Szegeden mulatozott“ volna, a hagyományon kívül semmi alapja sincs. A királynő 1410. évi augusztus havában Majsza helységben időzött ugyan¹⁰⁾ és talán ekkor Szegeden is megfordult. A hagyomány szerint különben Zsigmond, László és Mátyás királyoknak Szegeden palotái is voltak¹¹⁾; — de a királyok gyakori és huzamos időzéseiből ezt következtetni annál kevésbé lehet, mert a szabad királyi városok régen törvényszerűleg kötelezve voltak a királyt és az udvart élelemmel és szállással ingyen ellátni¹²⁾.

Albert király 1439. évben, midőn a Szendrőt ostromló Murad szultán ellen hadait vezényelte, nejének, Erzsébet királyasszonynak kíséretében hasonlóképp megfordult Szegeden, a törökök ellen indítandó sereg gyülekezési helyén, hol ez alkalommal mintegy 25 ezer főnyi

1) Anjoukori Okmánytár, I. k. 334. l.

2) Ráth K.: Magyar királyok hadjáratai. Győr, 1866. 47. l. — Magyar történelmi tár. Pest, 1857. IV. k. 162. l.

3) Anjoukori Okmánytár. I. k. 385. l.

4) Knausz: Monum. eccl. Strig. II. k. 734. l.

5) A gróf Zichy-család okmánytára, I. k. 168. l.

6) Fejér: Cod. Dipl. X. k. 1. r. 143—144. l.

7) Ráth K.: A magyar királyok hadjáratai. II. kiad. 92. lap. — Fessler: Die Geschichte der Ungern. IV. k. 1. r. 99. l. — Pray: Annales. II. k. 193. — Wenzel G.: Stibor vajda. Budap., 1874. 72. l. — Fejér: Cod. Dipl. X. k. 8. r. 372. l.

8) Oklevéltár VII., VIII. sz. a.

9) Ráth i. m. II. kiad. 158. l. — Oklevéltár XIX., XX. sz. a.

10) Zichy codex. Budap., 1894. VI. k. 66. l. — Történelmi tár. 1890. é. 139. l.

11) Varga F.: Szeged város története 42—45. l. forrásul idézve Vedres 1799. évi verses műve.

12) 1405. évi XIII. t.-cz. Oklevéltár IV. sz. a.

sereg gyülekezett egybe¹⁾. A király július 29-től aug. 2-ig időzött Szegeden²⁾.

A királyi udvar kíséretében ekkor a főurak s az egyházi méltóságok is jelen voltak. A többi között említendő Ozorai Pipo temesi gróf, ki egyébként az 1407. évben Temes, Krassó, Keve, Arad, Csanád és Csongrád vármegyék nemességét Szegedre gyűjtötte egybe, hogy velük Délmagyarország sorsa és védelme ügyében tanácskozzék³⁾. A temesi gróf különben 1418. évi június 15-én is megfordult itt⁴⁾.

A rejtélyes és tragikus sorsú „vak török császár“, Chalapia Dávid (Szaudsi bég) is, ki I. Murad fia és I. Bajazid öccse vala⁵⁾, gyakran tartózkodott Szegeden. Egy ideig Kun-Szöllősen és Szentelt-Egyházán, a mai Bánát-Komlós környékén lakott⁶⁾, 1439-ben pedig Szegedre, illetőleg Röszkére vonult s innen irogatott báthmonostori Töttös László kincstartóhoz, hogy az Albert király által, a jászkunok adójából részére rendelt járandóságokat kifizesse⁷⁾.

De ezen közben Szegednek kitünő francia vendégei is voltak; előkelő lovagok, kik Zsigmondnak a törökök elleni nagy hadi vállalatában résztvettek. A hazájukba visszatérő lovagok közt volt Bertrandon de la Brocquière, II. Fülöp burgundi herczeg tanácsosa és lovászmestere, ki 1432. évi úti élményeit és szegedi tapasztalatait a következőkben örökitette meg.

„Becserekéről Szegedre (Segeding) érkeztem, mely nagy, síkföldi város⁸⁾ s a Tisza folyó mellett fekszik. Eddig tett utazásom alatt nem láttam más erdőséget, mint itt, a folyótól körülvelt két kis ligetet. Az egész útvonalon, merre haladtam, nem tüzelnek mással, mint szalmával vagy náddal, mely a folyók és mocsarak mellett tenyészik, mely

1) Szalay L.: Magyarország története. Lépese, 1853. III. k. 14. lap. — Horváth Mih.: Magyarország történelme. Pest. 1871. II. köt. 533. lap.

2) Ráth K. i. m. — Székely Oklevéltár. I. k. 141. — Lásd egyúttal „Szeged hálája.“ 1883. című alkalmi kiadványban Szentkláraynak „Magyar királyok Szegeden“ közleményét.

3) Pesty Frigyes: Magyarország Helynevei. I. k. 207. l. — Borovszky: Csanád vármegye története. Budapest, 1896. I. 107. l.

4) Zichy Codex. VI. k. 491. l.

5) Thury József: Ki volt a vak török császár? Századok, 1893. 839. l.

6) Gyárfás: Jászkunok története. III. k. 588. l.

7) Zichy Codex. VIII. k. 670—672.

8) Az eredeti „grande ville champestre“ kifejezést, az eddigi csonka és hibás fordítások „nyílt város“ vagy „mezőváros“ fogalma alá vették, miből némelyek azt következtették, hogy Szegednek vára ekkor még nem volt. — A champestre szó ezúttal nem mást, mint síkságon, mezőségen fekvőt jelent. Más részről a francia útas a várról azért nem szól, mert alsóvároson volt beszállásolva, s a távolabb fekvő várat, mely ekkor még kisszerű lehetett, nem is láthatta.

utóbbiakból nagyok vannak némely helyeken a nagy síkságok közt. Itt nem esznek más kenyérfélét, mint lágy és kis czipókat. Szeged városának csak egy utcája van, mely — nekem úgy tetszik — egy mértföldnyi (*lieue*) hosszú¹⁾. Nagy bősége van itt az élelmi szereknek, különösen a hálnak, melyeknél nagyobbakat semmi más folyóból nem láttam fogni. A daru és tűzok nagy-piaczot is láttam; ez állatokat itt vadászszaak, pénzért árulják és jól elkészítve élvezik. Az ágynemű itt igen kevés és tisztátalan; bórzsákokban levő szalmán alszanak s az ágyneműek ember hosszúságúak, melyek úgy vannak széllal felfújva²⁾. E városban az eladó lovaknak nagy bősége van; érdekes látvány, miként szelidítik és idomítják őket, mert mindannyiuk vad. Beszélük, hogy itt 3—4 ezret is lehet vásárolni, még pedig olcsón, mert tíz magyar forintért egy szép háta-lovat lehet venni. A városban egy igen szép templom is van, mely a karmelitáké³⁾, hol az isteni tiszteleten jelen voltam, mely egy kevésbé magyaros modorban végeztetett. Azt is beszélték, hogy a császár (t. i. Zsigmond) a várost egy püspöknek adományozta⁴⁾, kit láttam is ott s reám azt a benyomást tette, hogy igen nagy lelkiismeretű férfiú. — Szegedről Pestre utazott a francia s útjában feltűnt a számtalan nyáj és igavonó állat, melyekről megjegyzi, hogy innen van, hogy azokat a szegedi piacon oly nagy számmal lehet vásárolni. Azt is kiemeli tovább, hogy a vidék mindennemű gyümölcsessel bővelkedett⁵⁾.

A fentebb előadottakból látjuk, hogy a vegyes házból való királyok szegedi időzése többnyire a délvidéki hadi mozgalmakkal állt kapcsolatban, mert többnyire itt volt a hadak gyülekezése⁶⁾. Szeged mint hadi központ, délvidéki és különösen vízi összeköttetései által kiválóan fontos hely vala. A honvédelmi szervezetben jelentőségét emelte még az a körülmény, hogy Szegednek vára is volt, melyről a legelső hatá-

1) A régi francia *lieue* 4-45 kilométert tett.

2) Az előkelő francia előtt a finom pehelylyel töltött dunyha ismeretlen volt.

3) Az eredetiben „cordeliers“ szerepel.

4) Az utazó bizonynyal a kalocsai érsek tizedszedési jogáról, vagy a péterváradai apátok részére, a kameniezi borok szállítása alkalmával fizetni szokott vitás illetékekről hallhatott valamit.

5) Lásd: *Memoires de l'Institut National; Sciences morales et politiques*. Paris, an XII. T. V. 122. l., — továbbá: Brüsseli okmánytár. Pest, 1859. IV. k. 301. s. köv. lap. Wright, *Early travels in Palestine*. London, 1848. 370. l.

6) E hadi vállalatokban a szegediek is bizonynyal részt vettek, de a helyi mondának az az emlékezete, hogy Nagy Lajos havasalföldi hadjáratában, illetőleg Belgrád ostromában a szegedi hajóhad 40,000 főnyi hajóssal és halászszal vett volna részt (Bombardy: *Topographia magni regni Hungariae*. Bécs, 1718. 147. l. — Szerdahelyi: *Hungariae urbium Chorographia*. 1770. 250. l. — „Szegedi Híradó“ 1866. évf. 89. sz.), merő képtelenség.

rozott emlékezés 1338-ban, azon alkalomból történik, midőn Róbert Károly és neje Erzsébet, fiuknak Lajos herczegnek Margit örgrófnéval történt eljegyzésénél fogva a szegedi (castra Zegedienum) és becskerek-i várakat, a menyasszony kelengyéjeül 15,000 marka erejéig lekötötték¹). Ebből egyúttal azt is látjuk, hogy a szegedi várnak ez időben még rendkívüli nagy értékű javadalmi voltak. A szegedi várról további emlékezés Zsigmond királynak egyik 1389. évi oklevelében történik, hol a király Szeged város polgárainak panaszára Szer földesurait annak kijelentésével inti, hogy ha a Budára és másfelé utazó szegediek a sáregyházi úton adókkal és vámokkal tovább is terheltetnének, ez esetben a vámszedési jog tőlük elvétetik és a szegedi királyi várhoz (castrum nostrum) csatoltatik²). Ezen kívül, mint alább látni fogjuk, az 1358., 1348., 1333., sőt már az 1321. években is szerepelnek a szegedi várnagyok.

Az a kérdés merül fel ennél fogva, hogy a szegedi vár mikor s mily körülmények közt keletkezett? Nem tévedünk, midőn ezt IV. Béla király korára, az ország új szervezésének alkalmára tesszük, mikor is a tatárok által elpusztított csongrádi vár helyett a szegedi építettet fel. Mert a tatárjárás után a csongrádi várnak és várispánságnak egészen nyoma veszett; másrésről pedig azt találjuk, hogy a csongrádi várispánságnak örökébe a szegedi királyi vár lépett. De a szegedi várispánság már nem fejlődhetett ki, mint ilyen emlékezetben annál fogva sem maradhatott, mert a várispánsági szerkezet ép ugyan-ezen időben, a XIII. század végén bomlott fel³).

Hogy a szegedi vár csakugyan a tatároktól 1242. évben elpusztított csongrádi várispánság örökébe lépett, kitűnik abból is, hogy IV. Béla 1247-ben a szegedi hospeseknek, mint ugyancsak várnépnek adományozta a kipusztult Tápét, mely előbb a csongrádi várispánság jósága volt⁴). Valószínűleg a csongrádi várispánság javai voltak még Röske és Gyékénytő, Szeged határába kebelezett területek, melyek Csongráddal együtt jutottak a szegedi királyi vár birtokába; de hogy mikor s mi úton, bizonytalan. De azt tudjuk, hogy Albert király 1439. évben nejének, Erzsébet királynénak a rendek hozzájárulásával adományozta Röske, Gyékénytő és Csongrád helységeket, melyek ekkor a szegedi királyi vár javait képezték⁵). Még más javai is voltak a szegedi várnak, melyek ugyanazon időben hárultak reá, midőn a várispánság intézménye még fel nem bomlott. Így a szegedi királyi vár

¹) Pór Antal: Nagy Lajos. Budapest, 1892. I. k. 11—12. l.

²) Oklevéltár III. sz. a.

³) Pesty Frigyes: Magyarországi várispánságok. Budapest, 1882.

⁴) Oklevéltár I. sz. a.

⁵) Magyar történelmi tár. Pest, 1861. IX. k. 56. l. — Fejér: Cod. Dipl. XI. k. 262. l. — Oklevéltár XXV. sz. a.

birtoka volt Keresztúr is, egykor Csanád, ma Torontál vármegyében fekvő helység, melynek jobbágysai a vár és a szegedi várnagyok részére egész 1456. évig tartoztak bizonyos mennyiségű széna- és zab-illetményt beszállítani. A keresztúri jobbágyoknak ezen kötelezettségét Attila csanádi prépost kérelmére csak V. László király a mondott évben szüntette meg, mely rendelkezés 1458-ban Mátyás király részéről is megerősített¹⁾. Vastorok és Adorján, egykoron csongrádmegyei helységek és várispánsági javak, hasonlóképp a szegedi királyi várra szálltak. E két helység jobbágysait Mátyás király 1459. évi július 9-én szabadtotta fel a szegedi vár részére köteles szolgálmányok teljesítésétől s ugyanezt II. Ulászló király 1496. évi szept. 5-én kelt oklevele is megerősítette²⁾. Léteztek ezen túl még több ily várjavak is, melyek csakis azon időben szállhattak a szegedi királyi várra, midőn a csongrádi vár elpusztult és ennek várföldei a szegedi várra hárultak.

Azon kérdést illetőleg, hogy a IV. Béla idejében épült vár hol feküdt, mily terjedelmű volt, minő anyagokból épült, vizsgálódásaink során következőket tapasztaltuk.

Az 1879. évi talajfúrások szerint az a terület, melyen egykor a vár állt, hajdan egy külön, önálló szigetet s kiemelkedő magaslatot képezett, melyet erek vettek körül. Még az 1552. évi ostrom alkalmával is a vár egyik oldalánál mocsár terült el és csak ezen áthatolva lehetett a révhez jutni³⁾. Az első vár tehát ezen a szigeten, a természettől alkotott menhelyen létesült s így terjedelme, alakja is akkora és olyan lehetett, mint a későbbi váré, melyet a törökök tulajdonképp csak kijavítottak és erősebbé tettek. A palánk, vagyis a vár külső erődje, a vár alja, valószínűleg csak Zsigmond király idejében épült. Ő rendelte el, hogy a szabad királyi városok tartoznak magukat falakkal övezni⁴⁾, s az ekkor keletkezett új városrész, mint a vár tartozéka, a vár déli oldalától fogva mély árokkal és sövényfonásos karókkal lett körülvéve. A középkori s illetőleg a tatárjárás után épült magyar várakról jól tudjuk, hogy ezek igen különböztek a régi földváraktól⁵⁾. A szegedi vár tehát fakerítéses és őrtornyokkal kiépített erőd volt. A várbontás alkalmával a bástyafalakból temérdek kisebb és vékony fajú oly téglák kerültek napfényre, amelyek az Árpádházi királyok idejében szokásos égetésű és méretű téglákkal teljesen megegyeztek. A déli kapu és a délnyugoti körönd közt levő bástya egészen ily téglából volt rakva. Ugyanitt a falazat felső részében román-stílusú oszlopfők, félköríves

¹⁾ Oklevéltár XXIX. és XXX. sz. a.

²⁾ Magyar orsz. levéltár Budán, Dpl. 19,220. sz.

³⁾ Hadtörténelmi közlemények. 1896. évf. 111. lap.

⁴⁾ Zsigmond kir. 1405. évi törvénye (decretum minus).

⁵⁾ Czobor Béla: Magyarország középkori várai. (Századok, 1877. évf.)

átboltozások voltak, melyek azt bizonyítják, hogy a várnak ez a része Árpádkori építmény volt.

Téves ennél fogva Istvánfynak a Dózsa-féle lázadás alkalmából tett azon megjegyzése, hogy Szegednek nem volt falkerítéses vára, hanem csak földsáncza. Előadásának tulajdonkép az az értelme, hogy a város környeskörül nem volt falakkal bekerítve, miként a felvidéki városok, hanem a külvárosokat csak földsánczok védték. De azért kétségen kívül állt a falkerítéses vár is, mely felső- és alsóvárostól távolabbra esett és egészen elkülönítve volt.

A királyi váraknak első tisztviselői, a várnépeknek vezénylői és a várjavak kezelői a várnagyok voltak¹⁾, kiknek a századosok segédkeztek. I. Károly 1321. évi márcz. 31-én kelt egyik oklevelében említést tesz a Dorosma nemzetségből származó Pál mesterről, ki az ó-budai és szegedi királyi várak várnagya volt²⁾, s ki ezen tisztségeket még 1333-ban is viselte³⁾. De az 1348. évben már Chelény János, a Saágiak őseinek, azon Chelény Sándornak fia, ki a királyi családot Zách Felicián dühétől megmentette, volt a szegedi várnagy és egyúttal Csongrád vármegye főispánja⁴⁾. Valószínű ennél fogva, hogy Csongrád vármegye főispánjai egyúttal szegedi várnagyok is voltak. Tíz év múlva, azaz 1358-ban már Hédervári Miklós viselte a várnagyi tisztséget⁵⁾, 1424-ben szegedi várnagyokul említettnek: Födemesi Zobonya és Nemai Kolos (castellani de Zegedino)⁶⁾, 1443. évi márczius 30-án pedig serjéni Orros György viselte a szegedi várnagyi tisztséget⁷⁾. 1456-ban Hunyadi János⁸⁾, 1459-ben pedig Mátyás király⁹⁾ emlékezik meg a szegedi fő- és alvárnagyokról (fidelibus nostris castellanis vel vicecastellanis castri nostri Zeged), anélkül azonban, hogy neveik felemlítették. Később, nevezetesen 1470—71. években, Szegedi István

1) Bárczay: A hadügy fejlődésének története. Budap., 1895. II. k. 430. l.

2) Gyárfás: A jászok története. Szolnok, 1883. III. k. 509. lap.

3) Győri történelmi és régészeti füzetek. Győr, 1864. III. k. 366. l.

4) A gróf Károlyi-család oklevéltára. Budapest, 1882. I. k. 175. l. — Ugyan-ezen Cselényi János szegedi várnagy és titkos tanácsos kötötte meg Velenczében a köztársaság és Lajos király közt azt a békét, melynek értelmében ünnopnapokon a magyar lobogó szt. Márk-terén kitűzendő volt. (Lásd Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1871. II. k. 256. l. — Magyar történelmi tár. IX. k. 18. lap.)

5) Komáromi Andr.: A Hunt-Pázmán nemzetség ugoesai ága. 53. l.

6) Zichy Codex. Budapest, 1895. VIII. k. 174. lap.

7) Magyar országos levéltár Budapest. Dpl. 13,715. sz. — Knauz N.: A Garam melletti szt. benedeki apátság. I. k. 247. l.

8) Oklevéltár XXVIII. sz. a.

9) Magyar országos levéltár Budán. Dpl. 19,220. sz.

volt a szegedi várnagy és egyúttal Csongrád vármegye főispánja¹⁾. Szóval a szegedi várról és várnagyokról mind sűrűbben történik megemlékezés.

Szeged tehát két joghatóság alatt állt; nevezetesen a városi vagyis polgári, továbbá a várispánsági, illetőleg vármegyei hatóság alatt, mely utóbbi csak a királyi várra és a várispánsági javakra terjedt ki.

Csongrád vármegyének székhelye — amennyiben erről szó lehet — a mohácsi vész előtt Szegeden volt s a vármegye igazgatását a főispán, az alispán s a megyei többi tisztviselők Szegedről intézték. Sőt adatszerűleg ki lehet mutatni, hogy a vármegye nemessége Szegedre gyűlekezett egybe, ha valamely tanácskozmány tartatott. Így Miklós nádor 1347-ben Csongrád megye összes nemességével Szegeden tanácskozott (*generalis congregatio*)²⁾. 1485-ben Csongrád megye rendei ugyancsak Szegeden tartottak közgyűlést³⁾.

Csak ezen két külön joghatóság és területi viszony megkülönböztetése után világos előttünk az, hogy Szeged mint szabad királyi város s mint a szent korona elidegeníthetetlen tulajdona, olykor-olykor idegen kézen elzalogosítva volt. Az elidegenítés nem a polgári kormányzat alatt álló városra, hanem csupán a várra és a várjavakra nézve értendő.

Így például Zsigmond király több királyi várat elzalogosítván, Buda, Visegrád, Drégely, Temesvár, Pozsony, Komárom, Világos, Solymos várakkal együtt Szeged is (*castrum Zegediense*) idegen kézre került. Szeged vára még 1437-ben is gúthi Országgh János és Káthay László kezén volt, kiktől nem sok idő múlva Albert király váltotta vissza⁴⁾. De két év múlva, mint már fentebb is említők, a rendek beleegyezésével Erzsébet királyné birtokába jutott⁵⁾. Mátyás király fiápak, Corvin János hercegnek adta Szeged várát⁶⁾, ki ezt azután Kinizsy Pálnak engedte át, de ennek 1494. évben történt elhunytá után a vár újra a hercegre szállt vissza⁷⁾. Még az elzalogosítás ideje alatt is, a többi közt az 1495. évben, Szeged város szokott évi adóját nem a zalogosnak, hanem a királyi kincstárnak fizette⁸⁾, ami ismét azt bizonyítja, hogy nem Szeged városa, hanem a szegedi királyi vár és az

1) Zsilinszky M.: Csongrád vármegye főispánjai. (Századok, 1891. 658. lap.)

2) Fejér: Cod. Dipl. IX. k. 1. r. 625. l.

3) Csánky D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. k. 677. l.

4) Archaeologiai közlemények. XII. k. 113. lap.

5) Fejér: Cod. Dipl. XI. k. 262. l. — Oklevéltár XXV. sz. a.

6) Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János. Budapest, 1894. 290. lap.

7) Századok, 1880. évf. 168. l.

8) Történelmi Tár. 1880. év 168. l.

ehhez tartozó várjavak voltak elzálogosítva. Corvin János azonban 1502-ben 9000 forintért a korona birtokába visszabocsájtotta Szeged várát¹⁾; s noha az 1514.

évi 3. t.-cz. elrendelte, hogy a koronajavak, melyek között Szeged is felsorolva van, többé el

nem zálogosíthatók, Lajos király 1518-ban Szeged várát mégis

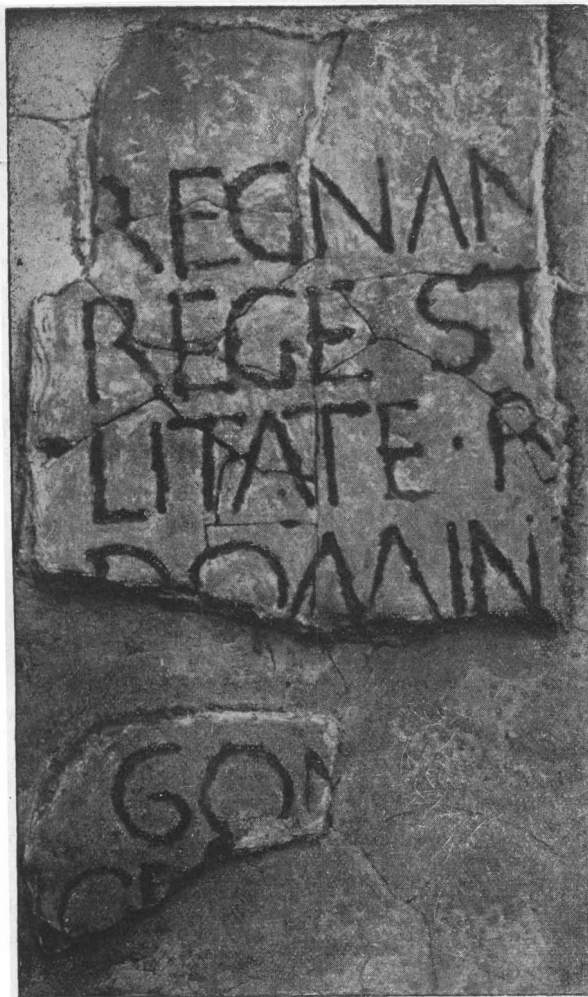
Báthori Istvának zálogosította el²⁾, kitől a bácsi országgyűlés sürgetésére csak

1524-ben, 2000 forint lefizetése után került vissza³⁾. Ám a ki-

rályi kincstár folyton zavarokkal küzdött. Mint az egykorú krónikás írja, a király „jövedelmei az urak által kezeltettek, a szegénynek magának is alig volt miből élnie“⁴⁾,

így Szeged vára még ugyanazon évben az esztergomi érseknek, illetőleg Szeged

város birtokába került. A hagyomány szerint az esztergomi érsek

Feliratos kőlap a szegedi vár tornyából.

¹⁾ Schönher Gy. i. m. 290. és 311. l.

²⁾ Kovachich: Supplementum ad vestigia comitiorum. Budae, 1800. II. k. 425. l.

³⁾ Schedius: Zeitschrift von und für Ungarn. Pest, 1803. III. köt. 2. füz. 101. lap.

⁴⁾ Szerémy György: Emlékiratai. I. k. 95. l.

a szegedi vár fentartásának költségeihez ezidőtől fogva hozzájárult s ugyancsak a hagyomány szerint a várerődítési munkálatok ez időben a város költségén végeztettek. Ezen a czímen a város bírája egyúttal a királyi vár alkapitánya volt¹⁾.

A történelem és a hagyomány szerint Szeged várát a mohácsi vész után egész a török hódoltságig maguk a város polgárai védték s a vár mintegy a város tulajdonául tekintetett. II. József császár idejében a vármegváltás iránt a tárgyalások midőn legelsőbbben megindultak, a hatóság azt vitatta, hogy úgy a vár telke, valamint építményei is, a város közönségének kizárólagos sajátjai²⁾.

Mint bizonyítékra hivatkoztak azon kőlapra, melyet a vár egyik tornyának III. Károly uralkodása alatt történt lebontása alkalmával a falak közt találtak. A kőlapra ugyanis a következő felirat volt kivésve:

SOLI DEO GLORIA
 REGNANTE SERENISSIMO LVDOVICO
 REGE, STEPHANVS SACCAN
 CIVITATEM REGIAM HANC EX MVNIFICENTIA
 DOMINI ARCHIEPISCOPI STRIGONIENSIS
 MVRO CINGERE COEPIT
 ANNO DOMINI 1524³⁾.

VI. A polgár-rendiségnek és a város közjogi helyzetének kifejlődése.

Megelőzőleg kifejtettük, hogy ahol hospesek, ott egyúttal civesek is voltak s hogy Szeged már az Árpádházi királyok alatt a vármegye és a főispán joghatósága alól felszabadult (eliberált) oly királyi város — civitas — volt, mint Buda vagy Székesfehérvár. Az ilyen királyi városok kiváltságainak első nyoma nem is a tatárjárás után való időszakból, hanem még Szent István korából származik⁴⁾. Nemcsak Eszter-

¹⁾ Oklevéltár LXI. sz. a.

²⁾ Szeged város közigazgatási levéltárában a „domus commendantis“ és a vár megváltására vonatkozó külön kezelt iratesomagokban.

³⁾ Ezen kőlap egyik részletét a kegyesrendiek régi házánál az 1871. évben megtalálták. Hasonmását az ábrán láthatjuk.

⁴⁾ Szalay Józs.: Városaink a XIII. században. Budapest, 1878. 6—12. l. — Erre utal különben az aranybullának az a kitétele is, hogy az ország nemeseinek és „más lakosainak“ még Szt. Istvántól adott szabadságai állítottak vissza. A nemeseknek adott szabadság mellett a „más lakosok“ részére biztosított kiváltságok másra nem, mint csak a polgárságra, a hospesekre, a kir. városok lakosságára vonatkozhatnak.

gomnak, Budának és Székesfehérvárnak, hanem a többi városok hospeseinek és civiseinek is voltak önkormányzati jogai és kiváltságai, melyek a mintavárosoknak tekintett Buda és Székesfehérvár városok szabadságaival egyeztek.

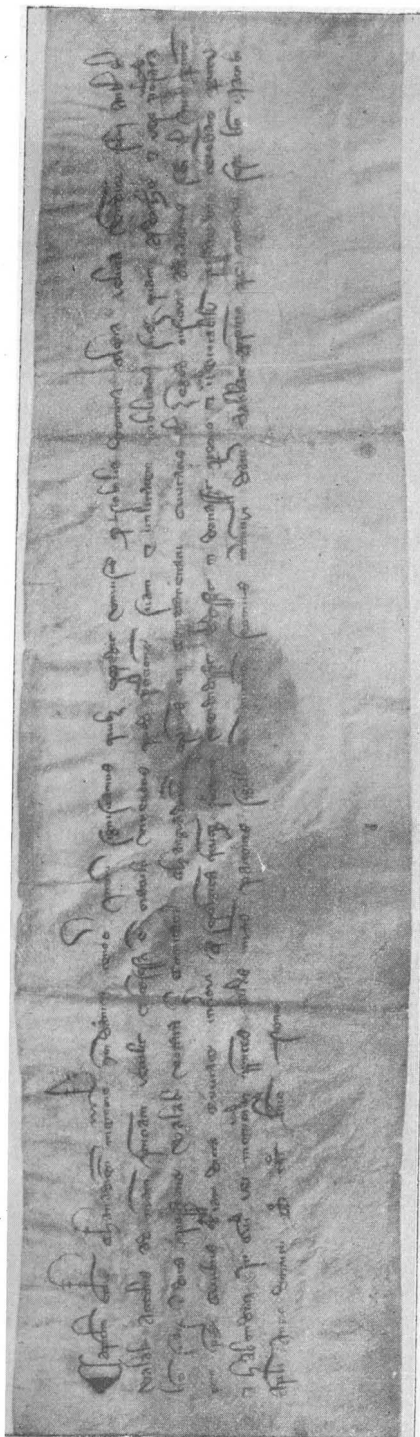
Szeged legrégibb kiváltságai ismeretlenek és olyannyira régiek, hogy keltük idejét felderíteni lehetetlen. Talán formászerű adománylevelek kezdetben nem is léteztek s ilyeneket a város csak utóbb, a tatárjárás után szerzett, melyek később megsemmisültek. Hogy csakugyan voltak a városnak régi szabadságlevelei, arról a későbbi kiváltságlevelek sűrűn emlékeznek.

Így Róbert Károly idejében még megvolt Szegednek a IV. Béla királytól nyert szabadságlevele, mit Károly király átírt és kettős pecsétjével is megerősített¹⁾. Nagy Lajos özvegye Erzsébet királyné, a szegedieknek vám- és adómentességére vonatkozó régi kiváltságlevelét még ismerte, mert ennek alapján erősítette meg a kétségbevont jogokat²⁾. Mátyás király ismételt ízben is említi, hogy Szeged város régi kiváltságleveleit még Béla és Endre királyoktól nyerte³⁾. II.

1) Oklevéltár XXXVIII. sz. a. Mátyás kir. 1465. kiadványa.

2) Oklevéltár III. sz. a. Zsigmond kir. 1389. é. kiadv.

3) Oklevéltár XXXVIII., XLI. sz. a. Mátyás k. 1465. és 1471. é. kiadványa.

A csanádi káptalan 1359. évi kiadványa Balak birtok megszerzéséről.

Ulászló 1498. évi szabadalmi levelében, — midőn Szeged város a törvényhozás részéről a szabad királyi városok sorába utólagosan beczikelyezettett — hasonlóké azt említi, hogy Szeged polgárai még Béla és Endre királyok kegyeiből éltek mindazon kiváltságokkal, melyekkel Buda és Székesfehérvár lakosai felruházva valának¹⁾. Kétségtelen az is, hogy Szeged első kiváltságait, a polgári szabadság alapjait még a tatárjárás előtt való időszakban nyerte²⁾. Hisz már IV. Béla idejében civitas volt, nemesi birtokot nyert adományul, a Csupor nemzetség tulajdonát képezte volt Vártót, melynek birtokába Leontin szőregghi apát részéről lett bevezetve³⁾. A régi adományozási és közjogi rendszer értelmében ez egymagában véve is felszabadulást és rangemelést képez. A város kiváltságos helyzete tehát ezen körülményből is világos. Pedig az esetek száma — a nemesi javak szerzése — később ismétlődött. Az 1359. évi aug. 3-án, a csanádi káptalan előtt a város polgárai Ilona asszonytól, néhai Balog Benedek özvegyétől, 65 arany frt örök árban megvásárolták az alsóváros szomszédságában lévő nemesi részbirtokot (a mai Ballagi tó környékét⁴⁾). 1431-ben a Csanád megyében fekvő Belső- és Külső-Szentiványban, Barlafi István tulajdonait képezte nemesi részbirtokokat, az azokkal kapcsolatos kegyúri jogokkal együtt a város 500 arany forintért zálogba vette. Jellemző e tekintetben az, hogy a zálogbavétel Zsigmond király útján és tulajdonkép általa történt, ki ez ügyletet a város javára mintegy közvetítette⁵⁾. 1453-ban a csanádmegyei Százegyház nemesi részbirtokot — a mai Kübekháza és Szentivány határ területén — Csürködi Mátyás és Gergely testvérektől 100 arany forinton vette zálogba a város⁶⁾. Hogy e zálogos javak valaha visszaváltattak volna, semmi nyoma. Csongrád megyének Szent-Mihály, Bánfalva, Dorosma és Gyékénytő helységeiben levő nemesi részbirtokokat, a Benkovich, plavnai Horvát és Móriczi családoknak kölcsön adott 150 arany forintért hasonlókép hosszas ideig birta a város zálog fejében, de ezeket a tulajdonosok 1502-ben részben visszaváltották⁷⁾.

1) Oklevéltár LIV. sz. a.

2) Horváth István: „A magyarországi arany szabadság kezdetéről“ (Lásd: Tudományos Gyűjtemény 1819. év I. k. 56—63. l.) értekezésében, s Hetényi: „Honi városaink befolyásáról“ Buda, 1841. év 71. l. czímű művében Korpona, Trencsén, Debreczen és Szeged első kiváltságait II. Endre királynak tulajdonítják. — Lásd egyúttal a Tud. Gyűjt. 1827. é. XII. k. 79. lapján Podhradszky: „Mikor számláltattak a szab. kir. városok közé Debreczen, Korpona, Szeged és Trencsén városok“ czímű értekezését.

3) Oklevéltár I. sz. a.

4) Oklevéltár II. sz. a.

5) Oklevéltár XVII. sz. a.

6) Oklevéltár XXVII. sz. a.

7) Oklevéltár LVII. sz. a.

Mindezek eléggé igazolják a város birtokképességét, kiváltságos közjogi helyzetét.

A polgári jogok és kiváltságok egyik kiválósága volt az adó- és vámmentesség, vagyis a város egyeteme által a királynak adott adón kívül az egyes polgár senkinek semmiféle adózással nem tartozott, kivéve az egyházi tizedet.

A szegedi polgár tehát az országban szabadon, adó- és vámmentesen járhatott. E kiváltságról az ősi szabadalmi levél fenn nem maradt, noha az Nagy Lajos özvegyének, Erzsébet királynénak idejében megvolt, ki azt megerősítette. Zsigmond király tehát, midőn 1389. évben a Pósa nemzetségből származó szeri nemeseket intette, hogy a sáregyházi úton Budára vagy Félegyházára utazó szegedi polgárokat adókkal és vámokkal terhelni ne merészeljék¹⁾, csak a régi kiváltságnak nyújtott jogvédelmet. Zsigmond királynak 1421., 1430., 1436. évi, Albert királynak 1438. évi, Mátyás királynak 1458, 1464, 1471. stb. évi szabadalmi leveleiben foglalt ama kiváltságok, hogy Szeged polgárai (cives, hospites et incolae) az egész országban a vámok és adók fizetésétől mentesítettek²⁾, tulajdonkép nem is adományozások, hanem csak újabb kiadványok a polgárságnak „örök időkre“ szóló azon jogairól, mit ezek ős időktől fogva, Buda és Székesfehérvár polgárainak szabadsága módjára, még talán Szent Istvántól nyertek, mely jogoknak mindenkor élvezetében is voltak.

A szabad királyi városok jogai és a polgárok kiváltságai közé tartozott továbbá az is, hogy a polgár fölött más nem ítéltetett, mint csak saját választott bírása s hogy a királyi városok lakosait (cives, populi, hospites et incolae) semmi nemű vétség vagy követelés miatt senkinek sem volt szabad letartóztatni, csak illetékes bírójának.

A nemességnek is sarkalatos jogát képező ezen kiváltság³⁾ legrégibb nyoma Zsigmond királynak 1405. és 1436. évi oklevelében és Szeged város 1429. évi levelében fordul elő⁴⁾. De ezek is nem új kiváltságok, mert azok élvezetében Szeged polgárai ős időktől fogva voltak. Szeged sohasem volt vármegyei vagy földesúri bíráskodás alatt, hanem mindenkor saját, önálló joghatósággal bírt. Kitészik ez a többi közt Zsigmond király 1412. évi okleveléből, melyben Alszeged város közönségének („universitatis seu communitatis civium, hospitum et incolarum civitatis Alzeged“) meghagyja, hogy a bíró és az esküdt polgárok (tanács) választásai miután nagy viszályok és lázongások közt szoktak volt lefolyni, ennél fogva jövőre a bírót nem az összes lakosok választják, hanem minden évben szent György napján a lakosság negyven

1) Oklevéltár III. sz. a.

2) Oklevéltár XI., XV., XX., XXIV., XXXII., XXXV., XLI. sz. a.

3) Hármaskönyv I. r. 9. cz.

4) Oklevéltár IV., XVIII., XIX. és XIV. sz. a.

alkalmas egyént bizzon meg s ezek válaszsák a város bíróját és esküdt polgárait¹⁾. Ebből kétségtelen, hogy Szeged ősi lakossága, a várispánsági hospesek már az Árpádházi királyok idejében saját joghatósággal bírtak s a bíróválasztásban és az önkormányzati jogok gyakorlásában minden lakosnak része volt. E joggyakorlat mindenkor rendkívüli érdeklődés, sőt szenvedélyes küzdelmek közt folyt le, miért is a választás az ösgyűléstől elvonatott s az ekkor szervezett 40 tagú képviselőre, miből később a *communitas* (választott község) intézménye fejlődött ki, ruháztatott. Ez bizonyos visszahatást szült. A választások körül tapasztalt érdeklődés lassanként annyira lehanyatlott, hogy utóbb a bíróság viselése életfogytig tartott. Azért Mátyás király 1486. évben e visszaélés megszüntetését elrendelte, a bíróválasztásnak évről-évre való megújítását követelte s egyúttal elrendelte, hogy az újonnan választott bíró egy hó lefolyása alatt a királyi udvarnál bemutatkozni tartozik²⁾.

Feltűnő egyébként, hogy két külön — felszegedi és alszegedi — autonom község szerepel, mindegyik külön vagyonnal, gazdasággal és kormányzattal. E sajátlagos helyzetet csak a már fentebb vázolt körülményekből, a város szigetszerű fekvéséből magyarázhatjuk meg. A várispánsági intézmény idejében a különálló szigetek lakossága felváltva és külön parancsnokok vezetése alatt teljesítette a várszolgálatokat. A katonai szervezet, a különálló szigetek lakosságának külön századokba történt beosztása egyúttal a politikai községalakulásra is kihatással volt.

Mint külön politikai és jogi testület, szerezte meg alsóváros polgársága a ballagítóit birtokot 1359-ben³⁾. Zsigmond király 1431-ben külön a felsősziget részére engedélyezett hetivásárokat⁴⁾. A szucsákiaknak Tamás és János asszonyfalvai polgárok úgy Egyed és Péter alszegedi gazdák ellen 1355. évben folyt perében az alszegediek külön illetősége és joghatósága élesen megkülönböztetve van⁵⁾. S miként Alszegednek (alsóváros), úgy Felszegednek (felsőváros) is külön bírója, esküdt polgársága is vala. Különös véletlenből fennmaradt az alszegedi bíró és esküdt polgároknak 1422. évi július 22-én kelt levele, mely ezt kétségen kívül igazolja. E levélben alsóváros bírójá Szeremle város előljáróságát arról értesíti, hogy az alsóváros kötelékébe tartozott volt (*eondam nostrum cohospitem*) Márton Kovács felesége, tolvajlás büntetése miatt fenyték alá vonatván, bezáratott; de véletlenül kiszabadult és

1) Oklevéltár IX. sz. a.

2) Oklevéltár LIII. sz. a.

3) Oklevéltár II. sz. a.

4) Oklevéltár XVI. sz. a.

5) Anjoukori okmánytár. Budapest, 1891. VI. k. 383. l.

Szeremlére szökött, hova egyúttal férje is követte, ki azonban Szegeden becsülésben részesült, mit a város pecsétje alatt Alszeged bírāja és esküdt polgárai bizonyítanak¹⁾).

A két városrésznek tehát külön bírāja, külön iurisdictionja volt s a polgári és fenyítő hatalom gyakorlása az illetékes külön bíró részéről történt. A büntető hatalom gyakorlása ugyan lassanként fejlődött, s különösen a főbenjáró esetekre nézve csak utóbb terjedt ki. Zsigmond királynak 1429. évi védlevele szerint a szegedi bíró és tanács fenyítő ügyi illetékessége már nemcsak tolvajlás, de a rablás, emberölés és más ily esetekre is kiterjedt²⁾.

Hogy a két külön város, Alszeged és Felszeged mikor egyesült s mikor lett egy törvényhatóság, kideríteni alig lehet. Mátyás királynak 1459. évben, alsóváros részére külön hetivásár és mészárszék-tartás tárgyában kelt szabadalmi levele a két külön joghatóság és községi háztartás utolsó nyomának tűnik fel³⁾. Valószínű azonban, hogy a két város közt már ekkor oly kapcsolat létezett, mely lassankint mind szorosabbá fűződött. Erre nézve az első alkalmat Zsigmond királynak 1405. évi törvénye (decretum minus) adta meg. Maga az a körülmény, hogy a király ez országgyűlési végzéseket Szeged város részére és használatára hiteles alakban kiadta⁴⁾, s hogy Mátyás király is e kiadványt 1464-ben a város részére átírta és megerősítette⁵⁾, már egy magában véve is azt igazolja, hogy Szeged ekkor a szabad királyi városi és polgári összes jogoknak a maguk teljességében használatában volt és hogy Szeged mint ősi szabad királyi város, a szent korona tagjául tekintetett. Mert az említett évi törvények majdnem kizárólag a szabad királyi városokról, a polgárok jogairól és kötelességeiről szólnak, nevezetesen: a városoknak fallal való körülkerítéséről, a mértékekről, a vidéki kereskedőkről, a polgárok (cives, hospites et populi) pereinek félebbviteléről, a polgárok személyi szabadságának sérthetlenségéről, a saját bírói illetékességről, az adótartozásokról, a király és az udvar vendégül fogadásának módjáról s az udvarhoz tartozók ellátásának mérvéről rendelkeznek. Ezen törvényeket a városnak szabad királyi városi jogállásánál, törvényhatósági minőségénél fogva tudni, hiteles kiadványból ismerni, szükségesnek látszott.

A város egyetemének és az egyes polgárok jogainak védelmezése alkalmából a város előljárói gyakran hivatkoztak e törvényre, Zsigmond király kettős pecsétjével ellátott eredeti kiadványára. A vitás kérdéseknek eldöntésénél irányadóul szolgáló törvény némely szakaszai vagy

1) Oklevéltár XII. sz. a.

2) Oklevéltár XIII. sz. a.

3) Oklevéltár XXXIII. sz. a.

4) Oklevéltár IV. sz. a.

5) Oklevéltár XXXVI. sz. a.

pontjai egykorú aláhúzásokkal külön is megjelölve vannak, kétségtelen jelül annak, hogy azokra a vitás esetekben hivatkozás történt. Így a többi között a királynéknak Szegeden való átutazásai alkalmából a lovászmesterek illetéktelenül követeltek a szegedi szücsöktől és nyergesektől bundát, kantárt s a túlköveteléssel szemben a város bizonynyal sikerrel hivatkozott a törvényre, melyet Zsigmond király Szeged város részére kiadott.

Zsigmond király uralkodásától fogva különben az oklevelek Szegedet már mindenkor mint szabad királyi várost emlegetik; nem azért, mintha azt ekkor nyerte volna el, hanem mivel a szabad királyi városi és polgári állapot, a rendiség, a maga teljében ez időben fejlett ki¹⁾.

A város mint törvényhatóság, a XV. század elejétől fogva, s talán még korábban is, saját pecsétjével élt. Az 1422. évben Szeremle város előjáróságához küldött értesítésen a város pecsétjének nyoma fennmaradt, s arról a tudósításban is szó van²⁾. Kővárdi Imre szegedi bírónak s az esküdt polgároknak 1429. évi márcz. 4-én kelt levele, melyről a város pecsétje hasonlóképp levált és elveszett, a pecsét folytonos használatát igazolja. E levél különben arról szól, hogy Tőpöres Gergely, Bolonya Antal és Berezel István szegedi polgárok (cöhospires) árúkkal Baranya megyében, Bözöldök helység mellett időzván, ott báthmonostori Töttös László jobbágyaitól fegyveres módon megtámadtattak, kiraboltattak. A nevezett kereskedőket (mercatores) azonban Töttös László özvegye teljes mérvben kártalanította³⁾.

Mikor készült és minő volt a város ezen legrégibb pecsétje, bizonytalan. Mert Szegednek ismeretes nagyobb (sigillum maius) és kisebb (sig. minus) pecsétjei későbbi évszámmal vannak ellátva, tehát ezek már a város másod- s illetőleg harmadízben készült pecsétjei.

Fennmaradt ugyanis Szilágyi László bíró és az esküdt polgároknak (iudex et iurati, ceterique cives ac universi hospites) 1474. évi márczius 12-éről kelt egy kiadványa, melyben tanúságot tesznek arról, hogy Monyorókereki Ferencz, a város érdemes jegyzője és polgára, monyorókereki öröklött részjóságait végrendeletileg s visszavonhatatlanul, az ő és szüleinek lelki üdvéért mondandó misékért a szöcséni domokosrendű barátoknak hagyományozta⁴⁾.

E nagybecsű kiadványon fennmaradt a város nagyobb pecsétjének lenyomata, melyen az 1469. évszám van kimetszve. A pecsét czímerpaizsán jobbra fordult, kiterjesztett szárnyú sas látható, ugyanazon czímerállat, mely a kisebb pecséten is előfordul. A pecsét körirata a

1) Szalay Józs.: Városaink a tizenharmadik században. Budapest, 1878. 48. l.

2) Oklevéltár XII. sz. a.

3) Oklevéltár XIV. sz. a.

4) Oklevéltár XLIV. sz. a.

Nos Ladislaus Dei gratia Rex Hungarie et Croatiae et Slavonie et
 Memor Commendamus Tenor prius dicti Anthonii expositi omnibus et
 ore franciscus beatus Notarius Nostre Civitatis Noster per gratia alias de possessione Monasterii
 Coram Nobis personaliter presentibus Non Coactus Nec compulsus Sed spontanea voluntate factus est
 et declaravit in hunc modum Quomodo ipse totales suas possessiones hereditarias tam in villa quam in Matkovo
 et fundatione in Comitatu Siniavien. et in dicta possessione Monasterii Coram Nobis et Comitibus eius
 libere habita quos et gentilibus suis ad eum de iure essent devoluit Similiter suis possessionibus et
 quas ipse et alii de his suis retroactis Michael Bagyo fecit sunt de eisdem subiectis
 usurpavit et in possessione Monasterii prius sub tampana pontificali Curie oppidi de iure
 eandem possessionem hereditariam Domini franciscus beatus de prius tampana et ipsa pietate per salute anime
 sui et suorum parentum posterorum reliquisset et donasset Claustris Sancti Domini Iidem in primo
 adiacent de Religiosis fratribus hereditariam in eadem degen. a nullo unquam tempore tam sua possessionem
 tunc renovavit tunc alium suum testamentum prius innotabilis testamentum Inno legavit et
 gentilibus eadem Claustris Coram Nobis et prius beatus Notarius degen. a iusticia mediant datum
 degen. in festo San. Gregorii ipse Anno domini Millesimo quadringentesimo Septuagesimo octavo

következő: **Sigil[l]um Civitatis Segediensis iudicvm¹⁾ ac villa(norum).**

A pecsét veres viaszba van nyomva, melyet akkor a városok csak külön kiváltság alapján használhattak; de sem e kiváltságlevelet, sem a czímer adományozására vonatkozó kiadványt nem ismerjük.

Szeged város 1469. évi
pecsétje (sigillum maius).

Időközben ez a pecsét elveszett, később pedig, mint látni fogjuk, ebből monda és egy sajátos pecsét-hamisítási kérdés támadt.

Volt a városnak ezentúl egy másik, kisebb pecsétje is, mely máig fennmaradt, s melyen ugyanazon czímerállat²⁾ és az 1489. év van kivésve: körirata: **Sigillum minus civitatis Zegedini³⁾.** E pecsétet a hatóság a török hódoltság alatt is folyton használta.

Szeged tehát a XV. század elején a szabad királyi városi és polgári teljesen kifejlett jogoknak használatában volt s birta egyúttal a királyi kisebb haszonvételeket is. A korcsmákra, malmokra és a révre nézve nem maradt ugyan fenn semmiféle kiváltságlevelél sem. Talán nem is volt ilyen, mert a város ezen joga sohasem volt kérdéses s így arra nézve külön adománylevelet szerezni, vagy az ősi joggyakorlatot megerősíteni feleslegesnek is látszott. Ellenben a vásár- és mézszárszék-jogra nézve több szabaddalmi levél maradt fenn. Így Zsigmond király 1431-ben a város hasznára minden héten, nevezetesen csütörtökön, Felsőszigeten (felsőváros), vásárnyitást engedélyezett⁴⁾. Hunyadi János 1456-ban minden hétfőre adott hetivásártartási jogot, megparancsolván a szegedi várnagyoknak, hogy ezen vásárok után semmiféle adót, illetéket szedni ne merjenek, mi arra enged következtetni, hogy a szegedi várnak is volt vásártartási joga, mely vásárok alkalmával a szegedi várnagyok adókat és illetékeket szedtek⁵⁾. E szabaddalmi levelet Mátyás király is 1483-ban átírta és megerősítette⁶⁾. Ugyanő

Szeged város
1489. évi pecsétje
(sigillum minus).

1) Esetleg: civium.

2) Régebben e czímerállat felől az a vélekedés volt (Reizner: A régi Szeged, II. k. 170. l.), hogy pelikánt ábrázol. Csak most, a nagyobb pecséttel való egybe-hasonlítás után kétségtelen, hogy úgy a nagyobb, mint a kevésbé ügyes metszésű kisebb pecséten is a sas van ábrázolva.

3) Lehetséges, hogy e kisebb pecséten 1489-nek tetsző évszám is, a vész ügyetlenségénél fogva nem helyes metszésű és hogy a nagyobb pecséttel egykorú keletű.

4) Oklevéltár XVI. sz. a.

5) Oklevéltár XXVIII. sz. a.

6) Oklevéltár L. sz. a.

1459-ben a város javára alsóvároson, a barátok kolostora előtt, minden szerdán hetivásárok nyitására, ezenfelül négy mészárszék állítására adott jogot¹⁾.

Ulászló király 1499. évben a lathrán-, vagyis latorján²⁾-utczában, szent Lueza napján országos és minden csütörtökön hetivásárok tartására adott kiváltságot³⁾. Tehát a hétnek majd minden napján, vagy az egyik, vagy a másik városrészben vásározás volt.

A város továbbá ősidőktől fogva még az egyházkegyúri jogokat is gyakorolta. A két Szentivány helységet 1431-ben az egyház kegyúri jogok gyakorlatával vette birtokba⁴⁾ s midőn 1458. évben Mátyás király Szeged négy plébániájára nézve a kegyúri jogot adományozta, el nem mulasztotta megjegyezni, hogy a patronatusnak Szeged ős idők óta élvezetében volt⁵⁾.

A város titkos levéltárában Zsigmond királytól 13, Alberttől 1, Hunyadi János kormányzótól 2, Mátyás királytól 15 szabadalmi levél maradt fenn, melyek a város polgárainak különféle jogairól, szabadságairól szólnak. De ezen jogok és kiváltságok voltaképp mind régi eredetűek s az ősi joggyakorlatot szentesítik.

A szabad királyi városok jogtörténelmi fejlődésénél fogva az országgyűlés által is becikkelyezendők voltak, vagyis a királyok által adott kiváltságokat és jogokat az országgyűlésnek is elfogadni és megerősíteni kelle. Szegedre nézve ez, az 1498. évi szent György napján Budára egybehívott országgyűlésen történt meg⁶⁾, úgy, hogy az 1514. évi országos végzések közt, hol a szabad királyi városok újra számba vétettek, kiváltságaik megvizsgáltattak és becikkelyeztettek, a kétségtelen szabad királyi városok sorában Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes, Sopron, Ó-Buda, Esztergom, Székesfehérvár, Lőcse, Szakolcza és Szeben városok nevei között, Szegedé is előfordul⁷⁾.

1) Oklevéltár XXXIII. sz. a.

2) Az 1522. évi egyházi tizedlajstrom szerint (lásd Oklevéltár LXI. sz. a.), közvetlenül a vár mellett volt a „kislathrán“ nevű utca, melynek közelében létezett a nagylatorján nevű tér, hol az országos vásárok tartattak. — A lathrán vagy latorján szó, mint családi név is előfordul. (Lásd: Arch. Értesítő. 1894. 157. — Nagy Iván: Magyarország családai VII. k. 44. l. — Csergheő G.: Der ungarische Adel. 350. l.) Különb a „lathránság“, „latorjánság“, tolvajság, rablás értelemben használtott. (Lásd: Magyar nyelvtörténeti szótár II. k. 522. és 546. l.) E szerint a lathrán-tér a vásárállások körül keletkezni szokott czigány városrész volt.

3) Oklevéltár LV. sz. a.

4) Oklevéltár XVII. sz. a.

5) Oklevéltár XXXI. sz. a.

6) Oklevéltár LIV. sz. a.

7) Corpus iuris Hungarici. 1514. III.

Mátyás király 1458. évi adománylevele az egyházkegyúri jogokról.

Sem ezen, sem más alkalommal, különösen pedig az 1498. évben kiadott diplomában, a város egyetemét úgy a polgárokat egyenként is megillető jogok és kiváltságok különösen felsorolva sohasem lettek. Az oklevelek mindenkor csak annyit emlitenek, hogy Szeged polgárai, szabad gazdái és lakosai megerősítettnek mindazon szabadságokban és kiváltságokban, melyeket még Béla és Endre királyoktól nyertek s amely szabadságokkal ők Buda és Székesfehérvár városok polgárai módjára élhetnek.

Ez a fogyatékosság a későbbi időkben — mint látni fogjuk — nagy bonyodalmakra és viszályokra adott okot.

Különben azok a kiváltságok igen nagy értékűek voltak s nagy mérvben hatottak úgy a város, mint az egyes lakosok jólétének fejlődésére. Ép azért Délmagyarország sok városának képezte törekvését az, hogy a szegediek szabadságában részesíttessék.

Csongrád vármegyéhez tartozó s a budai káptalan birtokát képezte Zenta e tekintetben czélt is ért. II. Ulászló király 1506-ban mezővárosi (oppidum) helyzetéből királyi városi rangra emelte és a zentaiakat mindazon előjogokkal és kiváltságokkal, aminőkkel a mintául vett szegediek élnek — felruházta¹⁾.

Szeged mint szabad királyi város a tárnokmester alá tartozott s a városi polgárok pereinek felebbvitele a tárnokszékhez történt. E körülménynél fogva a város küldötteinek a tárnokszéki üléseken gyakrabban jelen kelle lenni. Az újon választott bírónak is a királyi udvarnál bemutatkoznia kelle, valamint az országgyűlések időszakában is a város követei sűrűn és huzamosan időztek Budán. Hogy a város küldöttei ily alkalmakkor ne kényszerüljenek zsellérkedni, kényelmesebb időzésük és biztos elszállásolásuk tekintetéből a város Budavárban házat vásárolt.

Szeged város háza a vár egyik legelőkelőbb részében, ott, hol ma az egyetemi nyomda áll, a Nagyboldogasszony templom közelében, ettől északra, a szt. Miklós-téren, a szt. Miklós templommal átellenben volt. Északról a veszprémi káptalan, délről pedig gróf Báthori András házai voltak szomszédosak. Hogy mikor szerezte a város e házat, bizonytalan, de 1522-ben még tulajdona volt²⁾ s hihetőleg a mohácsi vész után bekövetkezett különféle csapások alkalmából kényszerült attól megválni, mikor egyúttal a város közjogi helyzete is, mint látni fogjuk, fokozatos súlyedésnek indult.

¹⁾ Magyar történelmi tár. Pest, 1863. XII. 136. l.

²⁾ Rupp Jakab: Budapest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 159. és 310. l. — Vasárnapi Ujság. 1865. 4. sz.

VII. A kunok betelepülése és a puszták iránt való viszály.

IV. Béla király midőn a kunokat az országba befogadta s a Duna-Tisza közén, úgy a Körös, Maros és Temes folyók mentén betelepítette, a jövevények itt jó ideig sátorok alatt tanyáztak s ép úgy nomád életet éltek¹⁾, miként a honfoglaló magyarok, kik annak idején Szegeden bár letelepültek, de azért igen sokáig a város körül elterülő pusztaságokon tanyáztak s jószágaikkal együtt nomád módra barangoltak.

Ugyanazon pusztákat, melyeket annak idején a szegedi gazdák járattak, melyeket mintegy birtokba véve magukénak tartottak s melyeknek határaik sem voltak, most a jövevény kunok kezdték birtokolni, kik a szegediek szabad tanyázását némileg korlátozták. Valószínű, hogy a két fél közt már kezdetben villongások támadtak. Olykor a szegediek egész Beneszállásáig felhatoltak²⁾, viszont a kunok egész Szegedig lehúzódtak. Mint fentebb is láttuk, Kun László király alatt, ki szerelmi kalandoktól vezéreltetve sűrűn időzött Szegeden, a kun szállások egész a városig elnyúltak s a kunok Szeged határába is behatoltak. Ez állapotokból sajátlagos birtoklási viszony fejlett ki. Hosszas, százados gyakorlat alapján a szegedieknek a kunokkal közös legeltetési és használati joga (cousus) közérvényű lett s ebben a kunok is mintegy megnyugodtak. A kunok pedig a szegediekkel való gyakori érintkezésnél fogva a várossal bizonyos kapcsolatba és közösségbe keveredtek. Igénybe vették a hatóság jogvédelmét és a polgárokat megillető községi jogokat és kedvezményeket. Mind számosabban a szállásolással felhagyva, polgárisultak és a városba költöztek.

Hogy mily tömegesen települtek le a kunok Szegeden, megítélhetjük az 1522. évi egyházi tizedlajstromból is³⁾, melyből kitetszik, hogy az egyik útcza, mely 31 házból állt, „kun-utcza“ elnevezést nyert. A lakosok soraiban 26-szor fordul elő a Kun családi név. De ezentúl még igen sok más családi névben a kun eredet világosan felismerhető⁴⁾. Hisz a többi közt a hírneves Kis István is kun eredetű volt⁵⁾. Hogy a kunok olykor mint városi polgárok szerepeltek, kitűnik

1) Fejér: Cod. Dipl. T. V. vol. 2. 514. l. Kun László kir. 1279. évi adománylevele.

2) Oklevéltár XL. sz. a.

3) Oklevéltár LXI. sz. a.

4) Szeged népének két különböző faji jellege, ethnographiai és ethnologiai különbözősége, a kunok nagyobb mérvű betelepülése következtében állt elő. Alsóváros népe a kunokkal keveredett össze, innen a nagy eltérés felsőváros népétől.

5) Scaritea Matheus: Stephani Szegedini vita. Lásd Szegedi: Theologiae sincerae loci cosmune. Bazel, 1608. előszavánál.

egy 1355. évi oklevélből, hol Ivánka fiai, Tamás és János, asszonyfalvai (Asszonyszállása) polgároknak mondatnak (cives de Azonfolva), míg ellenben ugyanezen oklevél Egyed és Péter, szeged-alsóvárosi gazdáknak (hospites de inferiori Zegedino) neveztetnek¹⁾. Asszonyszállása a mai Mérges pusztája környékén volt²⁾, azelőtt kun pusztája, utóbb a kunoknak a szegediekkel való érintkezése következtében mint Szegedhez tartozó birtokrész fordul elő.

A kunoknak nagyobb arányú szegedi letelepülését még az is bizonyítja, hogy a város titkos levéltárában számos oly kiváltságlevelél és kiadvány maradt fenn, melyek a kunok részére adattak ki s melyek a kunok betelepülése alkalmával lőnek a város hatóságának átszolgáltatva. Miként a brassói századok a városba letelepült nemesektől beszédtek adomány- vagy címeres leveleiket, úgy járt el Szeged város bírása is a kunokkal szemben, nehogy azok külön rendiséget képezzenek. Szóval a város hatósága a jövevényektől azt kívánta, hogy a többi kunokkal való közösséget megszakítva, magukat a polgári jogrendnek teljesen alá vessék.

A város titkos levéltárában fennmaradt Zsigmond királynak 1436. évi azon kiadványa, mely által Kun Gergely, továbbá Miklós, Ágoston, Márk és Tamás, Orgovány-szállási kapitányok, a király által ezen tisztségükben megerősítették³⁾. Ugyanezen évről Zsigmond királynak azon oklevele is fennmaradt, amelynél fogva Csertő Bálint törtélszállási, bocaszállási és kömpöczszállási kun-kapitányi tisztségében megerősítették⁴⁾. Ez oklevélnek Mátyás király által 1469-ben eszközölt átírata is fennmaradt, mi arra enged következtetni, hogy a törtél-, bocsa- és kömpöczszállási kunoknak Szegedre való betelepülése csak ez év után történt⁵⁾. Fennmaradt Both László és Domokos halasszéki kun kapitányok részére Mátyás király által 1473-ban kiadott azon engedély is, amelynél fogva feljogosították, hogy a háború és pestis következtében elnéptelenedett Csólyoszállása, Fejértó, Majos- és Kömpöczszállása, úgy más, a halasi székhez tartozó kun pusztákat benépesíthessék⁶⁾. A kun puszták tehát Mátyás király idejében csaknem lakatlanok, néptelenek voltak. A kun lakosság ekkor már vagy a városokba telepedett le, vagy pedig a gyakori pestiseknél fogva kipusztult.

Még több ily kun érdekű oklevél is volt a város levéltárában, melyek a kunoknak szegedi településére és a kun puszták birtok-

¹⁾ Anjoukori Okmánytár. Budapest, 1891. VI. k. 383. l.

²⁾ Gyárfás István: A jász kunok története. Szolnok, 1883. III. 276.

³⁾ Oklevéltár XXII. sz. a.

⁴⁾ Oklevéltár XXIII. sz. a.

⁵⁾ Oklevéltár XXXIX. sz. a.

⁶⁾ Oklevéltár XLII. sz. a.

viszonyaira nézve rendkívül becses adalékot szolgáltathattak volna. De ezeket Siskovits András városi tanácsnok 1717. évben a város levéltárából kivette, talán a kunok kezeihez szolgáltatatta, de azok ismeretlenek vagy megsemmisültek¹⁾.

A kunoknak Szegedre történt betelepülése azonban még több jogcímet nyújtott a városnak arra nézve, hogy a kun puszták haszonvételi jogát tovább is gyakorolhassa. A puszták szabad legeltetési joga most már nemcsak a coususnál fogva, hanem azért is megillette a szegedieket, mert a kunok egy része szegedi, városi polgár lett.

Így történt azután a többi közt, hogy Sasülés kun pusztá, (Pusztaszer mellett) mint Szeged város kizárólagos tulajdona, különösen 1472-ben, a város határterületébe tartozónak ismertetett²⁾. Asszonyszállása sem tekintetett többé kun pusztának. Mert e birtokra nézve Szegény János (Myzer), Szeged város bírása és Beneszállásán lakó Kun Ábrahám, maguknak áluon adományozást eszközöltek ki³⁾. E fölött Szeged polgársága ütközött meg leginkább s a bírónak ezen kijátszó eljárása miatt a királynál panaszt emelt. Mátyás király ennél fogva 1462-ben a Szegény János és Kun Antal részére történt adományozást érvénytelennek nyilvánította s Asszonyszállás pusztát egészen és kizárólag a város közönségének adományozta, azon hűséges szolgálatok jutalmául, melyet a szegediek neki és boldogult atyjának, különféle alkalmakkor és helyeken teljesítettek. A király ekkor azt is kimondta, hogy Asszonyszállásán ezentúl kunok nem tartózkodhatnak⁴⁾. Ez adománylevelet a király 1469-ben átírta, megerősítette s a város használatára újra kiadta⁵⁾. Egy másik, 1465. évi kiadványában ellenben a városnak Asszonyszállása pusztához való jogát annyiban korlátozta, hogy a kunok legeltetési jogát ott továbbra is megengedte; de viszont a szegedieknek a Duna-Tisza közén fekvő összes kun pusztákon való legeltetési jogát örök időkre biztosította annál fogva, mert ez a régi királyok idejében is gyakorlatban volt⁶⁾.

Utóbb, 1473. évben kelt adománylevélben Mátyás király elrendelte, hogy a Duna-Tisza közén fekvő összes pusztákat, amelyek

1) Szeged város tanácsi jegyzőkönyve, 1717. év 26. és 45. lap s a kun puszták perére vonatkozó iratok. A város legújabb szervezetében nagy jelentőségre emelkedett külterületi közigazgatási intézmény, — a tanyai kapitányság — mely mint tiszteletbeli és bizalmi állás már a múlt században is fennállott, voltaképp a régi kun kapitányságoknak emlékezetén alapul.

2) Hornyik: Keeskemét város története. I. k. 214. l. — Gyárfás J.: A jász-kunok története: Szolnok, 1883. III. k. 671—72.

3) Szegény János a bíróságot 1458. évben viselte. Lásd : Oklevéltár XXXI. sz. a

4) Oklevéltár XXXIV. sz. a.

5) Oklevéltár XL. sz. a.

6) Oklevéltár XXXVII. sz. a.

„homok“-nak neveztetnek, a szegediek a kunokkal együtt ezentúl is közösen élvezték és azonképen birják, amint azt ősidóktól fogva eddig is birták¹⁾.

Az „igazságos“ király halála után a kunok mind több bátorságot nyerve, a szegedieket egyre szorították, utóbb már a város kizárólagos birtokaiba is behatolva, azokat bitorolni kezdték. A határsértések, villongások egyre szaporodtak, úgy hogy a város követei az 1514. évi budai²⁾ s az 1518. évi bácsi országgyűléseken e miatt érzékenyen panaszkodtak. Ez utóbbi gyűlés végzéseinek 32. cikkelye szerint, a rendek orvoslatkép el is határozták, hogy „ő királyi felsége a jász-kunok és Szeged város, úgy több más nemesek közt a határokat — mint már többször kérve volt — mielőbb állíttassa helyre.“ — E határozatnak azonban semmi foganatja sem lett, mert a következő évben ugyancsak Bácon tartott országgyűlésnek hasonlóképp 32. cikkelyében, a fentebbi rendelkezés szóról-szóra előfordul³⁾.

Az 1520. év folyamán a határigazításokat a nádor, mint egyúttal a kunok főkapitánya, mégis végrehajtotta. De a kunok ez intézkedést magukra nézve sérelmesnek tartották s a határokat széthányva, foglalásaikat fegyveres erővel folytatták. E fölött a rendek az 1521. évben Budán tartott országgyűlésen felháborodtak s a végzések és cikkek 64. száma szerint, a királyi tekintélynek megsértése miatt, szigorú megtorlást rendeltek és a széthányt határoknak helyreállítását követelték⁴⁾. De ezen törvénynek sem lett foganatja, mert az 1523. évi budai végzések 51. és az 1525. évi első rákosi végzések 8-ik⁵⁾, valamint az ugyanaz évi második rákosi végzések 41. cikke alatt⁶⁾ a kunok elleni sérelem orvoslása folytonosan sürgettetett.

A mohácsi gyászesemény után bekövetkezett szomorú korszak alatt a birtokviszonyok rendezésére gondolni sem lehetett. A törökök kiűzése után pedig a város sérelmei egészen új alakban merültek fel, miről annak helyén részletesen szólunk.

1) Oklevéltár XLIII. sz. a.

2) Corpus Juris Hungarici 1514. VII. 54.

3) Kovachich : Silloge decretorum comitialium. Pest, 1818. I. k. 263. és 287. l.

4) Kovachich i. m. 323. l.

5) Kovachich i. m. 345. és 352. l.

6) Corpus iuris Hungarici, Decr. VII. Ludov. II.

VIII. Szeged és a Hunyadiak.

Feltűnő az a rendkívüli ragaszkodás, melyet a szegediek a Hunyadi-ház iránt minden időben s körülmények közt tanúsítottak. Midőn Hunyadi az ország nagyjaitól elhagyatva, azok kárörvendezése közt vívta a haza megmentésére irányuló dicső küzdelmeit: akkor a nagy hőst hadi vállalatában úgyszólván csak a rajongó barát, Capistrano János és Szeged népe s vidéke támogatta. Belgrád megmentése és felszabadítása, a magyar hadi dicsőségnek legfénylőbb sugara Szeged nevét, a szegedi polgárság lelkesedését és hazaszeretetét aranyozza meg. Később is a szegediek Mátyás király minden hadi vállalatában részt vettek s a nemzeti királyság főtámaszai valának, amint ezt az igazságos király több levelében örök emlékezetülleg feljegyezte¹⁾.

De viszont páratlanok azon kegyelmek is, melyekkel Hunyadi János kormányzó s még inkább Mátyás király Szeged polgárait elhalmozták, hogy a város nagyságát s jólétét emeljék. Azon kedvezmények s kiváltságok, melyekkel a Hunyadi-ház Szeged polgárságát kitüntette, sokkal bensőbb természetűek, semmint hogy azokat a vett jókért való egyszerű jutalmazás tényének tekinthetnők. A kölcsönös ragaszkodásnak valamely mélyebben rejlő alapjának kelle lenni s nem tévedünk, ha ezt azon vérségi kötelékből származónak ítéljük, mely kötelék a Hunyadiak és Szilágyiak, úgy Szeged város polgárai közt fennforgott.

Miként Rákóczi szabadságharcza idején, a szegediek feltűnő számú csapatai ép annál fogva jelentkeztek vak Bottyán seregében, mert a kurucz generálissal a szegediek atyafiságot és sógorságot tartottak: úgy a Hunyadi-ház iránt való kiváló ragaszkodás oka is abban rejlik, hogy Szeged polgárai közül azok, kiknek a népre hatásuk volt, a Hunyadiakkal közel rokonságban voltak. Szeged polgárai 1458. évi január hó 23-án, midőn Szilágyi Mihály zászlói alatt, a Duna jégpáncélján Mátyást királyul kikiáltották: a nemzet jövő reményét úgy tekintették, mint vérükből való vért, ki közülök emelkedett a magasra, ki hős atyja oldalán mint gyermek s mint serdülő ifjú szegedi rokonnál gyakorta időzött s a polgársággal bizalmasan érintkezett.

A gazdálkodás és üzérkedés által a város polgársága egy bizonyos jólétnek, bőségnek örvendett, mely többeket némi pompa és fény kifejtésére ösztönzött. Ezek kényelmesebb és csinosabb házakat, sőt palotákat emeltek, melyek a jólét és vagyon külső hirdetői voltak. Mátyás király a város gyarapodására szolgáló adományait részben

---

¹⁾ Az 1462. aug. 17-én kelt kiadvány (Lásd: Oklevéltár XXXIV. sz. a.) arra enged következtetni, hogy a város állandó katonai csapatokat tartott s azok ellátásáról maga gondoskodott.

azért is osztogatta, hogy a lakosság kényelmesebb és diszesebb építkezésre méginkább ösztönöztessék¹⁾.

De a jólét és fényűzés daczára is, Szeged minden időben demokratikus polgárváros maradt. Szülöttei közül az egyházi és világi közszolgálat terén bár többen magas állásokra emelkedtek, de azért polgári származásukra és rendiségükre, mely jólétet és szabadságot biztosított, mindenkoron büszkéek maradtak. A vagyonos és előkelő szegedi polgár a főurak köréből nem volt kizárva. Mindenütt szívesen fogadták őket, s többen a hatalmas olygarchák családaiába is beházasodtak. Így a többi közt Lelei Pál feleségének, Kürtösi Dorottya asszonynak rokoni összeköttetéseinél fogva a Héderváryakkal, a szekesői Herczegekkel, a Szécheniekkal, Bewi-ekkel, a laki Thúz-okkal voltak atyafiságos viszonyban²⁾. Ily előkelő polgárcsalád volt a Szegedi familia is, melynek egyik tagja, István, 1479-ben Csongrád vármegye főispánja volt. Egészen Mátyás király szellemében kormányozta megyéjét, s ép ezért utóbb állásáról lemondani kényszerült, de zászlós úr létére is megmaradt szegedi polgárnak³⁾. Ilyen polgárcsalád volt még a Szilágyi-család, a horogszei Szilágyiaknak szegedi ága.

A Szilágyiak egy eredetűek a Garázdákkal, akiknek nemzetségéből származott Janus Pannonius és amely nemzetségből eredt a Telekycsalád is⁴⁾. Zsigmond király 1407. évben, keresztúri Garázda Miklósnak és rokona Szilágyi Lászlónak, Zrebernek (Zvornik) vára hősi védelméért, Balásfalva és Szentimre erdélyi, úgy más Bihar- és Hevesmegyei birtokokat adott jutalmul. Az adományosok e javakat a következő évben elcserezték Horogszegért és más körülötte fekvő jószágokért, melyek a mai Torontál-Komlós helység határában feküdtek. Ez alkalommal a király az adományt Szilágyi László atyjára Miklóstra, ennek öt fiára, úgy atyja testvérére Gergelyre s ennek örököseire is kiterjesztette⁵⁾. 1408-ban tehát a Szilágyi-családnak 8 férfitagja volt, nem számítva Gergely leszármazóit. Szilágyi László később Bács vármegye főispánja lett s Bellényi Katalin nejétől származott gyermekei voltak: Mihály, a későbbi kormányzó; László, belgrádi várnagy; Ozvald; Erzsébet, Hunyadiné; Zsófia, Gerébné és Orsolya, Désháziné⁶⁾. László öt testvérének, valamint nagybátyjának Gergelynek, úgy Szilágyi Mihály testvéreinek, Lászlónak és Ozvaldnak leszármazóit eddig nem ismerjük.

1) Oklevéltár XXXIV. sz.

2) Wenzel G.: A Hédervári Ferencz jószágai fölötti per 1523-ban. (Magyar történelmi tár. Pest, 1859. VI. k. 64. l.)

3) Zsillinszky: Csongrád vármegye főispánjai. (Századok, 1891. 658. lap.)

4) Turul: 1894. évf. 9. lap.

5) Fejér: Cod. Dipl. X. k. IV. r. 609. és 654. l.

6) Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1863. X. k. 708. lap.

Az alábbiakból kétségtelen, hogy ezek leszármazói Szegedre költöztek s itt, mint a horogszegi Szilágyi nemzetség tagjai, polgárokként éltek. A csanádi káptalan által 1450. évben Szeged városának a titeli káptalan ellen fennforgó perében kihallgatott tanuk közt ugyanis ott szerepel Szilágyi Antal szegedi lakos¹⁾, kiről ezúttal még meg nem állapíthatjuk, hogy kinek a leszármazottja, de az alábbiaknál fogva ez is a horogszegi Szilágyiakból való volt. De ezenkívül Szeged város szabadsági levelei között előforduló 1464., 1471., 1474., 1475., 1478. és 1481. évi kiadványokban, tehát 15 évi időszakról Szilágyi László szegedi főbíró szereplésére akadunk, kiről határozottan mondva van, hogy Ozvald fia, s ez Ozvald más nem lehetett, mint Szilágyi Mihály kormányzó és Hunyadi Jánosné testvére²⁾.

Ez oklevelekben Szilágyi László nemesi előneve megemlítve ugyan nincs, egyszerűen „circumspectus“-nak címeztetik, mi a polgárrendiségre utal. De mint egyúttal városi polgárnak, a város részére szóló kiadványokban nemesi előneve és joga annál kevésbé szerepelhetett, mert a szabad királyi városokban a nemeseknek is csak a polgárság címén voltak jogelőnyeik. Szilágyi László tehát, bár circumspectusnak címeztetett, azért lehetett egyúttal „horogszegi“ nemes is.

Mátyás királynak 1478. évi ápril. 2-án kelt kiadványa³⁾ különben azon tekintetből is nevezetes, hogy ugyanazon időben, midőn az Ozvaldtól származó Szilágyi László volt a város főbírája, ugyanakkor egy másik Szilágyi László is volt Szegeden, valószínűleg a főbíró unokatestvére, ki azonban mint polgár és nemes (nobilis et circumspectus) szerepel, mert ekkor Csongrád vármegyének főispánja volt. Hogy ez a másik Szilágyi László, az 1408. évben szereplő 8 Szilágyi közül melyiknek a leszármazottja, azt egyelőre kimutatni nem lehet.

Azt sem tudjuk, hogy e két Szilágyi László közül melyiké volt az a palota, amelyről a mohácsi vész után való események során szó leszen. Annyi bizonyos, hogy az 1497. évben, az egyik Szilágyi László már nem élt, mert ennek özvegye, Ilona asszony (honesta domina Elena, relicta condam Ladislai Zýlagý de Zegedino) váradi, nemkülönben szegedi három köházát, melyek közül az egyik a szent Péter temploma előtt állt, valamint ugyanitt egy mészárszékét s végül Pécssett levő házát és szőlőjét árulgatta⁴⁾. Már ezen egy körülmény, különösen a nagyváradi ház birtoka azt igazolja, hogy ez a Szilágyi a horogszegiekkel osztályos atyafi volt; hisz ezeknek első szerzeményei Bihar

1) Oklevéltár XXVI. sz. a.

2) Oklevéltár XXXV., XXXVI., XLI., XLIV., XLV., XLVII., XLVIII. sz. a.
Mint Ozvald fia, a három első és legutolsó oklevélben említetik.

3) Oklevéltár XLVII. sz. a.

4) Hazai okmánytár V. k. 388. l.

vármegyében voltak, a váradi ház tehát a nagyapa — Szilágyi László (1407-ben) — öröksége címén szállt át az unokára, a hasonló nevű Lászlóra.

Mindezekon túl ott van még az 1522. évi egyházi tizedlajstrom, hol a „horogszegi“ név kétszer is előfordul¹⁾, mi hasonlóképp arra utal, hogy a szegedi Szilágyiak horogszegi eredetűek voltak.

A Szilágyiak és Hunyadiak szegedi rokonságánál fogva, Szeged népe a Hunyadi-ház dicsőségét, hatalmi növekvését a város emelkedésével kapcsolatban állónak találta s ép ezért a Hunyadiak minden vállalatát teljes erejéből támogatta. A Hunyadiak viszont jól ismerték és tudták, hogy Szeged népében mily erő rejlik s azt a nemzeti ügy szolgálatában minő eredményekkel lehet felhasználni. Azért a szegediekkel való összeköttetést mindenképen ápolták s a város és a lakosság jólétének emelésére minden lehetőt megtettek.

Mátyás király Szeged város részére 1462. évben kiadott egyik oklevelében a következő nagyjelentőségű szavakkal méltányolja Szeged fontosságát, felvirulásának köztekintetekből való kívánatosságát és a város népe által az ő családja irányában teljesített soknemű szolgáltatásokat: „mivel a királyok dicsősége a népek sokaságából s az országok díszé és ereje a városok gazdagságából és bőségéből áll, illő tehát, hogy a fejedelmek a népeket megtartsák és a városokat nagyobbítsák és pártolják, amelyekből a királyoknak s országoknak ígérkező hasznuk származik, hogy ezáltal mind a fejedelmek gondviselése dicsérettessék, mind pedig a népeknek és városoknak álladalma hasznót és gyarapodást nyerjen. Ugyanazért kedves emlékezettel fontolgattuk azon sokféle szolgáltatásokat, melyeket a mi Szeged városunk és az ő polgárai, a mi elődeinknek, Magyarország királyainak, az országnak, az ő szent koronájának és felséges fejedelem, Hunyadi János beszterczei gróf úrnak, úgyis mint Magyarország kormányzójának, a mi igen kedves atyáinknak és végre a mi felségünknek sokszorosan tettek“ — —²⁾).

Egy másik, 1473. évben ugyancsak Szeged város részére kiadott oklevelében ismét a következőképp örökíti meg Szeged népének különféle hadi vállalatokban kifejtett sikeres szolgálatait: „tekintetbe vévén a mi híveinknek, Szeged városa értelmes és gondos polgárainak és az egész közönségnek azon hív szolgálatait, melyeket korábban Magyarországunk szent koronája, úgyszinte később a mi felségünk irányában — különféle helyeken és időkben, — sokféleképen tanusítottak és teljesítettek“ — —³⁾).

Ezen kijelentések nem pusztán közönséges oklevél-formákul, hanem az igazságos királynak állambölcsésége és Szeged népe iránt való hálanyilatkozataiul tekintendők.

¹⁾ Oklevéltár LXI. sz. a.

²⁾ Oklevéltár XXXIV. sz. a.

³⁾ Oklevéltár XLIII. sz. a.

A Szilágyiak és Hunyadiak a szegediekkel való kedvező összeköttetésnél fogva tehát arra törekedtek, hogy a város népére való befolyásukat mindenkép biztosítsák. Szeged közelében birtokokat szereztek, nehogy a Gara család, mely a Szegeddel szomszédos Dorosmának volt földesura, a Hunyadiak szegedi összeköttetéseit ellensúlyozza. A Szilágyiaknak a többi közt Bácsmegyében, Györgyén (a mai Csantavér körül), továbbá Szöllösön, Horogszegen, Hollósvárt és Hegyesen (a mai Nákófalva és Tiszahegyes környékén) voltak birtokaik¹⁾. Hunyadi János birta Csongrádot, Csomorkányt, Sámsont, Kútast²⁾, melyeken túl 1450. évben megszerezte Hód és Vásárhelyt is³⁾, hogy Szegeddel még közelebbi érintkezésbe jöhessen s így az Alföld népének erejét magának biztosítsa. Mátyás király fiának, Corvin János herczegnek adományozta Szeged várát, hogy ezúton a szegediekkel még közelebbi összeköttetésben maradván, ezeknek hűsége és támogatása által trónöröklési igényét biztosítsa⁴⁾. Hogy mily súlyt helyezett Mátyás király Szeged népére, kitűnik abból is, hogy a bíróválasztások módja iránt 1486. évben kiadott rendeletében azt követelte, hogy a város újonnan választandó bírása a királyi udvarnál minden évben megjelenni, bemutatkozni s neki hűség-eskü tenni tartozzék⁵⁾. Ez úton is a király Szeged népét még közvetlenebbül igyekezett magának lekötöni.

A szegediek támogatása híján Hunyadi aligha képes azon sikereket kivívni, amelyek által európai hírű dicsőséget aratott. Szegeden gyűjtötte mindenkor hadait, itt értették meg legjobban a hazaszeretetre és áldozatkészségre gyűjtő szavát. Nemcsak a kiváló földrajzi helyzetnél, hanem a nép harczy és kalandvágyainál fogva is Szeged látszott azon legalkalmasabb helynek, ahonnan a törökök elleni hadi vállalatokat mindenkoron a legsikeresebben lehet megindítani. Mint láttuk, Szeged már Zsigmond idejében állandó hadi központ volt, hol az ország védelmét illető több rendbeli tanácskozmányok tartattak s hadak gyülekeztek. Albert király is 1439-ben Szegednél gyűjtötte össze a sereget. Az ő halála után Hunyadi buzgólkodott kiválólag a törökök erejének megtörésén. A hadviselésre saját javaiból 64 ezer aranyat fordított s az 1443. év folyamán Bulgáriában diadalra-diadalt aratott. A következő évben folytatni kívánta műveleteit s 1444. év tavaszán Szegeden már nagyban gyűjtötte a harezosokat⁶⁾, midőn váratlanul Murad szultánnak békét kérő, 100 tagú fényes küldöttsége jelent meg előtte. Hunyadi a

¹⁾ Csánky D.: Magyarország történelmi földrajza. Budapest, 1890. I. k. 687. l.

²⁾ U. o. 685. és 710. l.

³⁾ Teleki: A Hunyadiak kora. X. k. 248—256. és 259—262. l.

⁴⁾ Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János. Budapest, 1894. 290. és 311. l.

⁵⁾ Oklevéltár LIII. sz. a.

⁶⁾ Horváth Mih.: Magyarország történelme. Budapest, 1871. II. k. 557. és 564. lap.

követeket Szegedre útasította, hova időközben az országtanács is egybehívatott, hova Ulászló király a főuraknak, ezeknek és a királyi banderiumoknak, úgy keresztes seregeknek kíséretében, 1444. évi július hó végén meg is érkezett¹⁾. Itt volt már Brankovics György, Szerbia fejedelme, Caesarini Julián bibornok, a pápa követe, kik a békekötés kérdésében különféle irányban igyekeztek a királyi tanácsra hatást kifejteni.

A török békefeltételek oly méltányosak és kielégítők voltak, hogy a hadjárat folytatása szinte feleslegesnek látszott, sőt Frigyes császár ellenséges érzelmei és mozgalmai, úgy más körülmények is felettébb kívánatosná tévék, hogy az ország ereje kiméltessék. Hasztalan volt Julián erőlködése, a királyi tanács a békefeltételek elfogadását javasolta.

Ulászló király augusztus 1-én, vasas szent Péter napján a békekötés pontjait ennelfogva megerősítette s az egyik templom kerítésén belül levő térségen az evangéliumra, a török követség pedig a koránra esküt tett, hogy a 10 évre szóló békeszerződést és annak minden pontját szentül megtartják.

A török követség ezzel távozott, a királyi tanács pedig Szegeden tovább folytatta üléseit. Julián bibornok időközben Rómából és Konstantinápolyból oly értesüléseket nyervén, hogy a törökök helyzete rendkívül szorongatott s hogy a hatalmak készséggel támogatják Magyarországnak a törökök elleni és a törököknek Európából való kiűzését előmozdító vállalatát, a királyi tanácsban az ügyet újra szóba hozza s fényes szónoklata által a királyt és a tanácsot a béke megszegésére ösztönözte. Elhitette azt, hogy az esküvel erősített békeszerződés már alapjában érvénytelen²⁾. A bibornok czélt ért s Ulászló király négy nap mulva, aug. 4-én kelt ünnepélyes kiadványában a törökök ellen folytatandó hadjáratot kihirdette.

Az esküszegés híre azonban mindenkire leverőleg hatott és isten ujját, büntetését látták abban, hogy még ugyanezen nap estéjén Szegedet és környékét oly hatalmas földindulás rengette meg, hogy nemcsak egyes épületek, hanem egész helységek is romba dőltek³⁾.

Ám a koczka el volt vetve. A király és Hunyady augusztus közepén Szegedet elhagyták, de a király szeptember közepén 10,000 főnyi sereggel újra Szegedre jött⁴⁾, honnan Bulgáriába indult és Vár-

¹⁾ Horváth M.: i. m. II. k. 565. és Szalay L.: i. m. III. k. 61. lap. A kútfők a legeltérőbb időpontokra helyezik Ulászló király Szegedre érkezésének napját.

²⁾ Vaszary Kolos: A várnai esata. Pest, 1864. — Vaszary azt vitatja, hogy a királynak korábban tett ígreténél fogva, a szegedi országgyűlés a békekötésre jogosítva nem is volt(?) s a királyi eskünek megszegése szentségtörést nem képezett.

³⁾ Teleki J.: A Hunyadiak kora. I. k. 393., 434. l. — Szalay L.: Magyarország története. Lipese, 1853. III. 61—63.

⁴⁾ Szalay: i. m. III. 66. l.

nánál hősileg küzdve elesett. Itt az ütközet előtt irtózatossá zivatar keletkezett s az orkán a magyar sereg vezér-zászlóját is összetörte, szétépte. Ez már magában is baljóslatú aggodalmakat keltett s mindenkinek a szegedi esküszegés jutott eszébe s az, hogy a Tiszaparti városból kiindulva, romokat láttak maguk körül¹⁾.

Ulászló halála után, V. László kiskorúsága idejére az ország kormányzása Hunyady Jánosra bízott. Mint ilyen, gyakran tartózkodott Szegeden, hol hadait gyűjtötte és gyakorolta. Így az 1446. évi augusztus havában és az 1447. évi augusztus második felében huzamos ideig, az 1448. év tavaszán pedig több ízben is megfordult Szegeden, hogy a törökök elleni hadjáratára seregét kiegészítse²⁾. Az 1448. évben azonban Rigómezőnél esatát veszítve, Brankovics fogságába jutott. Midőn ennek híre terjedt, az ország rendei Szegedre gyülekeztek egybe s innen küldtek követeket a szerb fejedelemhez, fenyegetve, hogy Hunyadit legott bocsássa szabadon³⁾. A rendek és a Hunyadi-ház barátai addig nem is távoztak Szegedről, míg kedvező hirt nem nyertek s míg a kormányzó szabad nem lett, ki barátainak határtalan örvendezése közt december 20-án érkezett Szegedre⁴⁾.

Az 1450. év nyarán⁵⁾, az 1450—51. év telén s az 1451. év nyarán⁶⁾ Hunyadi ismét huzamosabb ideig tartózkodott Szegeden. Utóljára az 1456. évi június havában időzött Szegeden, midőn egyúttal a város részére vásártartási jogot adományozott, mely alkalommal a Belgrád felszabadítására indítandó keresztes hadat szervezte és gyakorolta⁷⁾. Hunyadit ezen utolsó hadi vállalatában az ország úgyszólván magára hagyta. Csak Capistrán János ferenczrendi barát buzgólkodott mellette, ki 1455-től fogva, mint a szegedi kolostor tagja, a vidék népét folytonosan tüzelte a törökök ellen vívandó keresztes hadjáratra⁸⁾.

Az a hatvanezernyi néphad, melyet Hunyadi és Capistrán ekkor Szeged és vidékének lakosságából, iparosokból és a tanuló ifjúságból

1) Mahmud Terdsümán török történetíró „Tarikki Üngürusz“ című műve. (Lásd: Magy. akad. Értesítő a philos. és törv. tud. oszt. közlönye, 1861. évf. II. k. 281. l.)

2) Ráth K.: A magyar királyok hadjáratai. Győr, 1861. 179—181.

3) Horváth: i. m. III. k. 24. l. — Szalay: i. m. III. k. 107. l. — Kovachich: Supplementa ad vestigia comitiorum. II. k. 109. l.

4) Ráth K.: i. m. — Teleki: A Hunyadiak kora. II. k. 107. l. — Horváth: i. m. III. k. 25. l. — Heltai G.: Magyar krónika. Győr, 1789. I. k. 405. lap.

5) Oklevéltár XXVI. sz. a.

6) Ráth K.: i. m. 189. l. — Teleki: i. m. II. 170—171. l.

7) Szalay: i. m. III. k. 144—145. l.

8) Capistranus triumphans. Coloniae. 1700. 507., 508., 533., 534. Hunyadi különben sűrű levelezésben állt a város hatóságával, főbírájával.

összetoborzott és Zimonyba vezetett, Belgrád alatt a legszebb diadalt vívta ki, honnan a rettenetes ágyúk bömbölése egész Szegedig elhangzott¹⁾.

Hunyadi emberfeletti munkát végezett, mi erejét kimeríté s rövid idő múlva nemcsak a nemzet mély bánatára, hanem még az ellen-séges török-hatalom részvétérzelmeit is felkötve, elhalálozott.

László király nagybátyjával, a ravasz Cylli gróffal a dicsőség színhelyére sietett, hol a Hunyadiak barátai a celszövő Cyllit, midőn ez Hunyadi Lászlóra orvúl támadott volna, megölték. A király ennek daczára is a Hunyadi ifjakat kegyelméről eskü által is biztosította, s 1456. évi december első napjain Szegedre érkezett, hogy a főurak részvételével az ország ügyeit érdeklő királyi tanácskozmányokat itt megtartsa²⁾. Innen a Hunyadi ifjakat Budára idézte, bebörtönöztette, s a büntelen Hunyadi Lászlót kivégeztette.

E galádság felháborítá az egész országot s a Hunyadiak celszövő ellenségeit az elkeseredés kitörésével illették, úgy hogy a királynak Budáról távoznia kelle, magával vivén Hunyadi Mátyást is. De 1457. évi. nov. 23-án, temesvári esküvése évfordulóján, Prágában váratlanul elhalt.

A trónüresedés alkalmából a nemzet minden romlatlan keblű fia Mátyásra gondolt, a nagy Hunyadi egyetlen reményteljes fiára. Az ő nevét hangoztatták mindenfelé, mint a trón egyedüli jogos igénylőjét. A Hunyadiak ellenségei a közvélemény fenyegetéseitől és Mátyás királylyá választása esetén bekövetkezhető üldöztetéseiktől tartva, a Hunyadi-házat kiengesztelni óhajtották. Evégből 1458. évi január elején, a két párt fejei Szegeden egybegyültek, hol a kiengesztelődés megtörtént és január 12-én Gara László és neje, úgy Szilágyi Mihály és özvegy Hunyadiné közt formai egyezés is kötöttet, melynek értelmében a Gara-párt támogatni és biztosítani fogja Mátyás királylyá választását, de ennek fejében a Gara-pártiak megtartják méltóságaikat, sőt Mátyás nőül veendi Gara leányát³⁾.

Szilágyi most 20 ezernyi hadával, mely Szegeden táborozott, legott Budára indult, hol a katonák a szegedi hangulat és behatások következtében január hó 23-án Mátyást királyul kiáltották ki, amihez azután az urak is hozzájárultak.

A tizenötéves Mátyás, amint Prágából kiszabadulva a trónt elfoglalta, legelső teendője volt, hogy szegedi kedvelt híveit látogassa meg. 1458. évi szeptember hó elején érkezett ide⁴⁾ s itt találkozott nagybátyja, Szilágyi Mihály kormányzóval, ki az ifjú király uralkodási jogait

¹⁾ Szalay L.: i. m. III. k. 146—147. l. — Horváth: i. m. III. k. 60—61 l.

²⁾ Szalay: i. m. III. k. 159. l. — Ráth K.: A magy. királyok hadjáratai. Győr, 1861. 206. lap.

³⁾ Szalay: i. m. III. k. 174—175. l. — Horváth: i. m. III. k. 78—79. l.

⁴⁾ Oklevéltár XXXII. sz. a.

korlátozni óhajtván, ebből oly összeütközések fejlettek ki, hogy Mátyás Szilágyit elfogatta és Világosvározt bezáratta¹⁾. Innen Nándorfehérvárra ment, honnan visszatérve, ismét Szegeden tartózkodott, mert az országgyűlést fontos ügyek elvégzésére ide hívta volt egybe. A király november végén ért Szegedre és a tanácskozmányok befejezéséig, 1459. évi január hó végéig Szegeden időzött. Az országgyűlés folyama alatt fogadta Osztoja Tamás, Bosznia vitéz fejedelmének látogatását, ki itt a magyar fennhatóságnak hódolt²⁾.

Talán a szegedi közhangulat hatott az országgyűlésre oly kiválóan, hogy a Garák és Újlakiak méltóságaikról a múlt évi jan. 12-iki szegedi egyezmény daczára is leköszönni kényszerültek.

A szegedi országgyűlés sok és fontos végzése közül kiemelendő, hogy itt rendeltetett el a szent koronának Frigyes császártól leendő kiváltása; itt határoztatott el az is, hogy minden 20 jobbágytelek után az ország védelmére állandóan egy lovas katona tartassék. Tehát az állandó magyar hadseregnek s a világ legvitézebb katonájának, a huszárság intézményének megteremtése, Szeged nevéhez van fűzve³⁾.

Mátyás király 1462. évben ismét huzamosabb ideig tartózkodott Szegeden. Július végén érkezett ide s hadait rendezve, augusztus közepén indult ki⁴⁾ a törökök elleni sikeres hadjáratának folytatására.

Három év múlva, 1465. évi január elején megint Szegeden időzött, hol a főpapokkal és főurakkal, közöttük Janus Pannonius pécsi püspökkel, Szécsi Dénes esztergomi érsekkal, Ország Mihálylyal stb. a haza közállapotai ügyében királyi tanácsokat tartott⁵⁾.

Az 1475. évi október hó végén Szeged ismét falai közt üdvözölte kedvelt királyát, ki október 25-én, ép szent Demeter egyháza véd-szentjének előünnepén, a templomban megjelenve sajnálattal tapasztalta, hogy az isteni tiszteletet végező lelkészen „nem igen jeles kazula vagyon“; azért is „mindjárt offerendára méne és mikoron megkerülte volna szent Demeter oltárát, mindjárt levoná az ő felső ruháját és az oltárra offerálá azt, hogy szent Demeternek kazulát csináltassanak belőle. Becsülük vala pedig azt a ruhát hatvanezer forint⁶⁾“). Ez a

¹⁾ Szalay : i. m. III. k. 183. — Heltai Gásp. : Magyar krónika. Győr, 1789 II. k. 42. l.

²⁾ Zsilinszky M. : Csongrád vármegye főispánjai. (Századok, 1891. 657. lap. — Magy. tört. tár IX. k. 163. l.

³⁾ Bárczay Oszkár : A hadügy fejlődésének története. Budapest, 1895. II. köt. 509—510. l.

⁴⁾ Ráth K. : A magyar királyok hadjáratai. Győr, 1861. 215. l. — Magyar történelmi tár IX. köt. 146. lap.

⁵⁾ Ráth K. : i. m. 220. l. — Kovachich : Supplementa ad Vestigia Comitiarum. II. k. 171. l. — Horváth M. : Magyarország történelme. Pest, 1871. III. k. 111. lap.

⁶⁾ Heltai G. : Magyar krónika. Győr, 1789. II. k. 264. lap.

királyi palást, misemondó ruhának átalakítva s még maig is keleti gyöngyökkel gazdagon megrakva, az alsóvárosi barátok birtokába került.

Ez is fényes tanujele annak, hogy Mátyás király mily benső érzelmeikkel viseltetett Szeged népe iránt, melynek jólétére s a város emelésére nem kevesebb mint 15 kiváltságlevelet adott, becses jogokat és előnyöket biztosítva a polgárság részére. Ezeknek végtelen hatásuk volt a vagyonosodásra és a város polgárisodására. De rendkívül emelőleg hatott e tekintetben még az is, hogy a Hunyadiak idejében úgyszólván Szeged volt az ország központja s mint láttuk, a legfontosabb közesemények színhelye. A főurak és főpapok a leggyakrabban itt találkoztak, itt seregelték össze és Szeged népének szemei előtt folytak le mindazon események, melyek az ország sorsára és jövőjére kihatással voltak. Itt gyülekeztek minduntalan a hadak is, melyek a helyi forgalmat és fogyasztást jelentékenyül növelték. Mátyás király idejében a szegedi polgár jóléte oly fokra emelkedett, hogy a boldog idő és dicső napok emlékezete még századok múlva sem enyészett el.

IX. A város határain és a polgárok kiváltságain ejtett sérelmek.

Szeged kiterjedt birtokainál, lakosságának élénk forgalmánál és kereskedelménél, úgy a polgárok gyakori utazgatásainál fogva a szomszédokkal és más felekkel gyakran keveredett perekbe.

Talán semmi sem igazolja jobban, hogy Szeged alapítói és czek utódai magyarok és mindenkoron szabadok voltak, mint az, hogy a polgárság jogainak védelmében mindenkor szívósan küzdött, minden hatalmassággal szembe szállva, a sérelmeket orvosolatlanul nem hagyta, jogaiból soha sem engedett, — de ha vele bánni tudtak, méltányos és áldozatkész volt.

A birtok területének, az egyéni és testületi jogok vagy kiváltságok legesekélyebb megsértése is elegendő volt arra, hogy a sértővel a város perbe szálljon. A polgárság jól tudta azt, hogy a jogok a törvény védelme alatt állanak. Nem hunyáskodott meg sem az egyházi, sem a világi hatalmasok fenyegetőzései előtt, tudva azt, hogy minden hatalmasságnál erősebb a törvény, mely nekik védelmet biztosít. S miként a XVIII. század elején a hatóság évtizedeken át tartó küzdelmeket folytatott, — ép úgy a XIV. és a következő században is a harcok egész sorozatát kelle megvívni, hogy az utódok jóléte és jogai biztosíttassanak.

A város birtokjogain ejtett legrégibb ismert sérelem a szőreghi nemes urak, a Czibak-család, valamint a gyulai és szentiványi földes-

urak, a Gyálai nemzetség részéről fordult elő. A városnak a Tisza bal-partján, Ujszeged mai határánál kiterjedtebb birtokai voltak, — szántók, legelők, nádasok, halastavak, tőzeg-telepek, melyek egész Szőregh, Szentivány és Gyála alá elnyúltak. Ép ennél fogva a két szomszéd földesúr a város javait gyakrabban bitorolta, miből villongások, utóbb perek támadtak. Már ezek is régóta húzódtak, pedig a bizonyítási eljárás — tanukihallgatás — is befejeztetett, de a város ítéletet nem nyerhetett.

Midőn Zsigmond király 1411. évi júniusban ép Szegeden időzött s a főurakkal az ország sürgős és fontos ügyeiben királyi tanácsokat tartott volna, a türelmet vesztett szegediek a király elé járulva sürgették perük elintézését. A király ennél fogva megbízta János mester alkanczellárt, Laczkfi János palotaőrt, Dávid zólyomi főispánt és Fábián mestert, a királyi kancellária jegyzőjét, hogy az ügyet megvizsgálják és a Szeged úgy a Szőregh közt levő vitás határokat rendezzék. A szentivány-gyálai vitás határok vizsgálatával pedig Fábián mester pozsonyi és pécsi kanonok, mint kancelláriai jegyző bízott meg.

Az előbbi ügyben kirendelt határigazító küldöttség a helyszíni vizsgálatot június 23-án ejtette meg, a Czibak urak és András szegedi főbíró, Délezeg Gergely és Máté esküdtek, valamint a polgárok sokaságának jelenlétében. A vizsgálat eredményéhez képest az új határdombokat legott felállították a következőképen. Északról a Tisza partjánál kettős határt emeltek; azután a Szőregh felé vezető „nagyúton“ keresztül, délfelé tartva, a „Nagyér“ nevű vízállásnál ismét kettős határt állítottak; innen tovább a szentiványi és gyálai határszálon levő „süllő-szűrő érhez“ jutottak, hol hasonlóképen kettős határ készült. A peres felek ezen határigazításban kölcsönösen meg is nyugodtak.

A Gyála felől való határigazítás július 14-én, a süllő-szűrő értől kiindulva történt. A „csilla“ nevű nádasnál kettős határ állíttatván, innen az irány nyugat felé vétetett és több ponton, különösen egy az „Evesszeg-foknál“, határdombok hányattak, honnan a határ a Tisza partjáiig, az ott levő füzes erdőben felállított kettős halomig vezetőleg ugyancsak a felek kölcsönös megnyugvására állapíttatott meg. A viszály ilyképen kiegyenlítve lévén, Zsigmond király ugyanez évi jún. 29-én és júl. 26-án kiadott okleveleiben a várost biztosította, hogy újon megállapított ezen határait háborítlanul fenntarthatja¹⁾. De Külső- és Belső-Szentiválynak 1431. évben történt zálogba vétele alkalmával a határok kiterjesztettek²⁾, sőt 1453. évben a határok ismét bővültek, mert a város Szentivány helységen túl, a Csanád nemzetségből származó³⁾ Csürködi-család tulajdonát képezte Százegyháza részbirtokot is meg-

¹⁾ Oklevéltár VII. és VIII. sz. a.

²⁾ U. o. XVII. sz. a.

³⁾ Turul. 1897. 186. l.

szerezte¹⁾, mely alkalommal az említett nemes család a városba települt és polgárjogot szerzett²⁾.

A Tisza jobbpartján, a város és Dorosma közt lévő határok iránt is voltak villongások. A Dorosma-nemzetség egyik tagja, Bernát, még a XIII. század végén megalapította Dorosma helységet, mely még 1408-ban is csak 28 jobbágytelekből állt³⁾. Dorosma ekkor még a mai helyétől nyugat felé, távolabbra esett. A Dorosma-nemzetség egy század múlva kihalt, azért 1408-ban Zsigmond király Dorosmát új adomány czimén a Valkó vármegyei Garavár urának adományozta, mivel a Garacsalád a Dorosmáknak női ágról leszármazója volt. Az adomány ezúttal kiterjesztve lett Bánfalva, Gyékénytő és Szent-Mihály birtokokra is⁴⁾. A hatalmas olygarchák, a Hunyadiak gőgös ellenfelei, ez által Szeged tőszomszédjai lettek.

Valószínű, hogy már a beiktatás alkalmával a határok vitások voltak s azért ellenmondások és tiltakozások is történtek; mert Bánfalva, Szent-Mihály és Gyékénytő birtokok, a város határterületébe tartozókül, a város birtokainak tartattak, legalább egyrészen⁵⁾. Bánfalva egy része később is Szeged tulajdonát, sőt a város egyik részét képezte⁶⁾ s a Garáknak itt, úgy Szent-Mihályon is, csak részbirtokuk lehetett. Utóbb azonban a Gara-féle részjóságokat is a város zálogba vette, de ezeket 1502-ben az akkori földesurak, Benkovics testvérek, 150 arany forint lefizetése után visszaszerezték⁷⁾. Ugyanezen javak még később a plawnai, vagy pálóezi Horváthok kezeire kerültek⁸⁾, kik azokat még 1704-ben is birtokolták⁹⁾. Bánfalva másik része azonban még 1522-ben is a város tulajdonában volt¹⁰⁾.

1) Oklevéltár XXVII. sz. a.

2) U. o. LXI. sz. a. A Csürködi-család még ma is megvan.

3) Anjoukori okmánytár. IV. k. 2—3. l.

4) Fejér: Cod. Dipl. X. köt. 5. rész 672. l.

5) Bánfalva fekvése bizonytalan, mindenesetre Dorosmával szomszédos volt s Szeged közelében létezett. — Szentmihály a régi térképek szerint a Jakus-köz végén, az alsóvárosi fekete földek szélén volt. Össze nem tévesztendő a mai Szentmihály telekkel, mely régen Mihályteleknek hívatott. — Gyékénytő nevű helység Kanizsa és Zenta között is volt; de ez esetben aligha erről van szó, mert Gyékénytő Dorosmával, Szegeddel és Bánfalvával volt szomszédos. Valószínűleg a Matyérnek egyik ágát (Dorosma alatt) nevezték Gyékénytőnek, mert régen a dorosmai pályaháztól nyugatra eső földeket gyékénytői dülőnek nevezték. (Lásd egyúttal: Csánky: Magyarország tört. földrajza. I. k. 679—684.)

6) Oklevéltár LXI. sz. a.

7) U. o. LVII. sz. a.

8) Oklevéltár LVIII. sz. a.

9) A pálóezi Horváth-család naplója. Budapest, 1881. 253. l.

10) Oklevéltár LXI. sz. a.

Ezen sajátlagos birtoklási viszonyok a határsértésekre még több alkalmat adtak. Az erőszakos Garák a dorosmai határt mindjobban kelet felé, Szeged határába tolták. Az ekként eltulajdonított terület utóbb már mintegy ezer holdra rugott, de a város ezt alkalomadtán visszafoglalta és újra birtokába vette. Ez az ezer holdnyi terület 1478-ban is a város tulajdonában volt, midőn a Garák és a leányági örökösök, a Széchyek, Dorosma fölött megosztozkodtak. A vitás terület ekkor Gara Jóbnak jutott, illetőleg jelöltetett ki azon megjegyzéssel, hogy azt Szeged város polgárai elfoglalva tartják¹⁾.

A Garák a szentmihályi, bánfalvai, gyékénytői és a dorosmai birtokok iránt a várossal pereskedtek. De ez a per Mátyás király uralkodása alatt mindenesetre szünetelt azon viszonyoknál fogva, melyek egyrésről a Gara- és Hunyadi-család, másrésről pedig a Hunyadi-ház és Szeged város közt fennforogtak. Mátyás király halála után a villongások és perek ismét megújulhattak, de a viszály részleteiről semmi emlékezet sem maradt fenn.

A városnak még a kun szomszédokkal is volt birtokpere, de erről már fentebb tüzetesen szoltunk.

A polgárok jogain ejtett sérelmek azonban gyakoriabbak és igen sokneműek voltak. Már Zsigmond király, a szegediek panaszára, 1389-ben a Pósa nemzetséghez tartozó szeri földesurakat súlyos következmények terhe alatt fenyegette, hogy a Budára utazó szegedi polgárokat és kereskedőket, a sáregyházi úton semmiféle vámokkal és adókkal terhelni ne merészeljék²⁾. Nem is volt erre nézve több panasz; de annál nagyobb bosszankodást keltettek Borbála királyné kecskeméti vámszedői, kik a királyi kiváltságlevelek daczára is a szegedieket megvámolták, kihívólag hánytorgatva, hogy ők a királyné emberei és csak a felséges asszony rendeleteinek hódolnak. E sérelmet a város nem tűrhette, miért is a hatóság 1415-ben Farkas Miklós és Szűcs János tanácsbelieket megbízta, hogy a királynét bárhol is felkeresve, elégtételt kérjenek. A küldöttek addig jártak-keltek, míg végre Borbála királynét megtalálták Konstanczban, a Rajna-parti városban, hol a szent zsinat határozatából épp akkor égették el Huss Jánost „eretnek tanításaiért.“ Nem is hagytak a királynénak addig nyugtot, míg a rendeletet kecskeméti vámosainak ki nem adta, hogy ezentúl a szegedieknek semmi sértődésük ne legyen, sem tőlük, sem szolgáltaiktól, sem javaiktól, semmiféle adót vagy vámot szedni ne merészeljenek.

Később guthi Ország Péter titeli préposttal és az ottani káptalan tiszteivel, valamint Brankovics szerb fejedelem becsei várnagyaival

1) Magyar országos levéltár Budán, Neo-Regestrata, fasc. 347. nr. 1. — Gyárfás: A jászkunok története. Szolnok, 1883. III. k. 301. és 681. lap.

2) Oklevéltár III. sz. a.

támadtak viszályok, kik a szegediek hajójait megvámolták. E miatt Kalmár Márton főbíró panaszt emelt s Hunyadi János kormányzó a csanádi káptalan útján a sérelem vizsgálatát elrendelte. Kecskeméti János kanonok Szegeden ki is hallgatta tanúképen a sértett feleket, és pedig a főbíró, Szilágyi Antal, Harcsás István, Igaz Mihály, Nagy László, Benedek Imre, Szűcs Pál, Szegény István, Kaszás Jakab, Hajós Ferencz, Délczeg Máté polgárokat és hajósgazdákat, kik eskü alatt egyértelműleg vallották, hogy régebben, még Zsigmond király idejében, a hatalmas Ozorai Pipó temesi gróf sem szedett tőlük és kormányosaiktól semmi illetéket, de ezután a káptalani tisztek a boroktól hordónként 10 denárt, sőt már az üres hordóktól és hajóktól is illetékeket szedtek. A titeli prépostságnak a vizsgálatához megidézett két tagja, ezek között Szegedi Benedek kanonok, Szegedre jönni nem is mert¹⁾.

Már maga a vizsgálat elegendő volt arra, hogy a prépostság és káptalan a további zsarolásokkal felhagyjon. De Brankovics György becsei várnagyához Mátyás királynak 1458-ban szigorú rendeletet kelle kiadni, hogy a szegedieknek sem személyüktől, sem szolgáltaiktól vagy javaiktól semmiféle vámot s illetéket szedni ne merészeljen²⁾.

A budai káptalan, mint Zenta város földesura, a szegedi polgárok adó- és vámmentességét hasonlóképp megsértette. Már több rendelet ment a káptalani tisztekhez, hogy a visszaélésekkel hagyjanak fel, — de kevés foganattal. A szegediek újabb panaszára Mátyás király türelmet veszítve, a káptalant utoljára azon fenyegetéssel intette, hogy a jogtalanlankodás ismétlődése esetére Szeged város feljogosított, hogy a káptalan zentai birtokát megtámadhassa és elfoglalhassa.

A káptalan tisztjei még ekkor sem óvakodtak, s bekövetkezett az a hallatlan eset, hogy Szeged város hadat viselt az országban egy közeli város ellen. A felfegyverzett polgárság Zentát csakugyan elfoglalta és egy ideig birtokában tartotta. A káptalan ekkor egyezséget ajánlott s 1475. évben, Báthory István országbíró előtt az ügy, melynél a várost Szilágyi László főbíró, Maróczy Mihály, Nagy István, Tápai László és Mátyás deák (litteratus) képviselték, olyképp rendeztetett, hogy a város a káptalan birtokába visszabocsájtotta Zentát, sőt a jövőben való békesség okáért a szegediek megígérték, hogy a káptalannak zentai révében kikötő nagy hajók és ladikok után csekélyebb kikötői díjakat fizetnek, de a káptalan az egyezés megtartásának biztosítására 100 márka ezüstöt letenni tartozott³⁾.

A péterváradai apátsággal is nagy és hosszan tartó, elkeseredett

1) Oklevéltár XXVI. sz. a.

2) Oklevéltár XXXII. sz. a.

3) Oklevéltára. XLV. sz. a.

perei voltak a városnak. Szeged város polgárai közül több mint nyolczvan-nak a pétervárad-kameniczi hegyeken kiterjedtebb szőlőbirtokai voltak¹⁾. A szőlőföldek után a péterváradi apátságot bizonyos díjak szedése illette meg, de ez a szegediek szőleire ki nem terjedt.

A péterváradi apátság egyik széküresedése alkalmával az apátsági uradalnak kormányzója, Maróthi János machói bán az 1408. évben tisztei által a szegedieket megadóztatta, még pedig igen magas díjakkal. Így például minden hordó bortól 100 dénárt, a hordók pecsételéseért 10 drt, a hordóknak a hajókba való felrököléseért (felrewkelesek), vagyis a partjogból folyó gugorálás megengedéseért minden hordótól 10 drt, a bárczajegyekért 10 drt, ezenfelül még a kocsiktól és hajóktól is különféle díjakat szedtek. Gegős Györgynek, a város bírójának ez ügyben Zsigmond király előtt tett érzékeny panaszaira a király vizsgálatot rendelt s a péterváradi és kamanczi polgárok előadásából kiderült, hogy a szegediek pusztán csak a pecsételéért és a bárczajegyek kiállításáért tartoznak 2—2, összesen tehát 4 drt fizetni. A király ennél fogva szigorú útasítást küldött a bánhoz, hogy a szegedieket az illetéktelen tartozásokkal ne terhelje és boraiknak Kamanczról Kőszentmártonba hajókon vagy tengelyen való szállítását semmikép se gátolja²⁾. Ez a rendelet egy félszázad múlva feledésbe ment s a péterváradi apátok a szőlősgazdáktól újra illetéktelen díjakat szedtek. A szegediek ugyan tiltakoztak, de mégis megsarcolták őket. Azért a város 1471. évben Szilágyi László főbíró és Maróczy Mihály esküdt által Budán, Mátyás király előtt az apátság ellen panaszt emelt. A küldöttek felmutatták Béla, Endre, Károly és Zsigmond királytól nyert régi kiváltság-leveleiket³⁾, melyek értelmében ők Péterváradon semmi mással nem tartoznak, mint 4 dr. szüretelő-pénzzel. A király tehát megintette az apátságot, hogy ezen törvényszerű illetéken túl a szegediektől sem száraz, sem vízi vámot, vagy bármi más járandóságot szedni ne merjen⁴⁾. Egy ideig nem is volt ok a panaszra, de utóbb a kapzsiság erőt vett, a tisztek a „csőbörpénz“ és más törvénytelen díjak szedését újra életbe léptették.

A szegediek méltán felzúdultak e miatt a tisztek ellen és Gábor kalocsai érsek, mint egyúttal péterváradi apát előtt panaszt téve, orvoslatozt kérték. Az érsek kedvezni óhajtván a szegedieknek, de másrésről őket is egy bizonyos általános fizetési kötelezettségre szorítani és

¹⁾ Oklevéltár LXI. sz. a.

²⁾ Oklevéltár V. sz. a. A péterváradi apátság a kalocsai érsekséggel többször egybekapcsolva volt. Talán a kalocsai érsekség részére járandó ezen tartozásoknál fogva írhatta tévesen Bertrandon de la Brocquière azt, hogy Zsigmond Szegedet egy püspöknek adományozta.

³⁾ Az első három kiváltság-levél nem maradt fenn.

⁴⁾ Oklevéltár XLI. sz. a.

szoktatni akarván, 1477. évben elrendelte, hogy a szegediektől se szedjenek magasabb csöbörpénzeket és más díjakat, mint aminőket a péterváradai és kamanczi gazdák tartoznak fizetni¹⁾.

Bár a szegediek egyáltalán nem tartoztak ezzel, a béke okaért megnyugodtak az érsek rendelkezésében, de biztosítékot óhajtottak a jövőre való visszaélések ellen, mire az érsek nem volt hajlandó. Azért a város Szilágyi László csongrádvármegyei főispán vezetése alatt Ozvald László bíró, Maróczy Mihály és Szűcs Imre esküdt polgárok személyében kinevezett küldöttség útján 1478-ban Mátyás király előtt az ügynek örök időkre szóló rendezését kérte. A király Gábor érsek intézkedését meg is erősítette²⁾, de az érsek nemsokára meghalt. Utódja úgy az apátsági, mint az érseki széken Váradai Péter lett, ki az előd engedményeiről már mitsem akart tudni.

Ily körülmények közt a város és az apát közt perre került a dolog. A város megbizottai, Szilágyi László főbíró, Maróczy Mihály és Kalmár Máté esküdtek 1481. évi június 15-én megjelentek Budán guthi Ország Mihály nádor előtt és régi kiváltság-leveleikkel igazolták, hogy a csöbörpénzek fizetésére egyáltalán nem kötelezhetők. Péter apát is nagy garral hirdette, hogy a szegedieknek nincs igazuk; neki is vannak bizonyítékai, melyeket szükség esetén előállít. A város ezúttal ítéletileg felmentetett a követelt illetékek fizetésétől, az apát úrnak pedig kijelentetett, hogyha valóban igazolni képes igényeit, bizonyítékait szt. Jakab ünnepe után való nyolczadnapra terjeszsze elő s akkor az ügy újból vizsgálat alá kerül és végítéssel nyer befejezést³⁾.

Váradai Péter duzzogva távozott, de hangoztatott bizonyítékaival elő nem állt. Mátyás király életében nem is bolygatta többé a kérdést, a szegedieknek békét hagyott, hanem a király halála után a tisztek újra megkezdték szokott zaklatásaikat. A szegediek ellenszegültek, sőt talán már azzal is fenyegetőztek, hogy Váradinak, mint egyúttal kalocsai érseknek járó egyházi tizedet megtagadni kényszerülnek. Az érsek erre azzal válaszolt, hogy a szegedieket interdictum alá veti, mint ahogy 1496-ban Szabadka város lakosságát, hasonló körülményeknél fogva csakugyan interdictum alá is vetette⁴⁾. A város el nem képzelhette, hogy most mit is tegyen. A hatóság Kinizsi Pál temesvári főkapitányhoz, a város jóhajlamú pártfogójához fordult, hogy járna közbe az érseknél s a nagyobb zavarok elkerülése tekintetéből az ügyet egyenlítse ki. Kinizsi az ügyről alapos ismeretet szerezve, telje-

1) Oklevéltár XLVI. sz. a.

2) Oklevéltár XLVII. sz. a. — Lásd egyúttal: Érsekújhelyi Menyhért, Ujvidék története. Ujvidék, 1894. 62—64. lap.

3) Oklevéltár XLVIII. sz. a.

4) Századok, 1883. évf. 830. lap.

sité a szegediek óhaját s 1494-ben írt az érseknek. Közbenjárása ennek haragját még inkább felingerelte. A rettenetes ember azt válaszolta, hogy: „ha igaz szívvel szeret minket, ne kívánjon tőlünk olyat amit lelkünk üdvösségének kockáztatása és egyházunk károsítása nélkül nem teljesíthetünk. Inkább vegye el életünket Isten, mintsem hogy általunk szent Pál egyháza újabb kárt szenvedjen. Ha lelkiismeretünk engedné, most is, mint minden egyéb alkalommal, örömet tennénk eleget kérésének. Istenre és saját üdvösségére gondolva, ne méltassa figyelmére a szegediek kiabálását¹⁾).

A polgárság tehát tűrni volt kénytelen, de jogait önkényt fel nem adta. A czivódások minden évben megújultak, a villongások meg nem szűntek s az ügy újra peressé tétetett. A város Lajos királyhoz folyamodott, hogy királyi tekintélyének közbevetésével szüntesse meg a már botrányos állapotokat. Lajos király 1521-ben a viszálykodó feleket ki is békítette és egyezséget hozott létre közöttük, melynek értelmében az érsek azon esetben, ha a szőlőhegyet valóban őriztetni fogja, 2—2 denár szedésére jogosítva lesz, ha ez illetéket a szegediek önkényt megadni hajlandók²⁾. Ilykép a viszály véget is ért, de főként azáltal, hogy néhány esztendő múlva a szerémi végvidék a török hatalom alá került s többé nem az érsek, hanem a basa szedte be a vámokat, a szüretelő- és csöbörpénzeket.

Azon kiterjedt üzérkedésnél fogva, melyet a szegediek különféle czikkekkel az ország távol vidékein is folytattak, némely város polgárságának hasonlókép kiváltságos jogaival jöttek összeütközésbe. Így a többi közt Kassa és Bártfa városokkal keveredtek perbe a miatt, hogy a felvidékre szállított szerémi és baranyai boraikkal a kassai és bártfai kereskedők hegyaljai borüzleteit rontották. A szegediek nemcsak az említett két városban árulták boraikat, de még a lengyel városokba is elfuvarozták azokat. A verseny által szorongatott kassaiak és bártfaiak erre a szegedi kereskedőket kitiltották, sőt utóbb még éjjeli tartózkodási helyet sem adtak nekik.

A város ezen sérelmét Mátyás király 1484-ben orvosolta és Kassa, úgy Bártfa városokat kötelezte, hogy a szegediek kereskedését és átkelésait megtűrni tartoznak. Szabadon árulhatták tehát a szegediek boraikat, de a falakon belül kimérést nem üzhettek; ez csak a városon kívül volt megengedve³⁾.

Ugyanily eset forgott fenn Diósgyőr városával, illetőleg a földesszonynyal, Beatrix királynéval, ki ellen a szegediek pert indítottak volt s a királyné várnagya, páviai Albert meg is idéztetett. A dolog kétes

1) Századok 1883. évf. 831. lap.

2) Oklevéltár LX. sz.

3) Oklevéltár LI. sz. a.

kimenetelűnek látszott, mert a királyné 1485. évi márcz. 8-án Kállai Jánost kérte meg, hogy a perben az ő érdekeit pártfogolja¹⁾. Mire végződött a per, ismeretlen.

Mátyás király halála után azonban rövid idő alatt sok minden megváltozott, s a szegediek a kiváltságaikon ejtett csorbákat gyakran tűrni voltak kénytelenek. Ulászló, s még inkább Lajos király előtt ismételten panaszkodtak, hogy több helyen adókkal s vámokkal terhelik. Lajos király ennélfogva 1523-ban újabb kiváltságlevélben biztosította a szegediek vám- és adómentességi jogát²⁾. Hogy ez újabb kiváltságlevélnek minő hatása és következményei voltak, ismeretlen.

De másrésről nyoma maradt annak is, hogy a szegediek is okot adtak arra nézve, hogy mások jogainak tiszteletbentartására köteleztessenek. A többi közt Palóczi György esztergomi érsek, Palóczi Mátyás országbíró és Palóczi Imre testvéreknek jobbágyságait, kik valószínűleg mint zemplénmegyei tutajosok fordulhattak meg Szegeden s itt talán kihágásokat és károkat tettek, amiért az illetőket, vagy helyettük másokat letartóztattak s otthon levő társaik helyett meg is zálogoltak. E jogsérelem miatt Zsigmond király 1429. évben Szegedet meginteni nem késett, tudatván a hatósággal, hogy ha a polgárságnak a nevezett jobbágyságok ellen bárminemű követelése lenne, azokat a földesurak törvényes bírósága előtt érvényesítsék³⁾.

Ilyen küzdelmei voltak Szeged népének a mohácsi vész előtt, melyek mind azt tanúsítják, hogy a lakosság mindenkor munka által szerzett magának jólétet s vagyont; azt bizonyítják, hogy a város belső élete nem tengődésből, hanem szakadatlan törekvésekből állt, s hogy a régi szegedi polgár is ép olyan volt, mint a mai, ugyanazon szellemtől, érzelmektől vezéreltetett, mint a jelenlegi.

X. A feketesereg kihágásai és a Dósa-féle pórlázadás.

Alig hunyta be szemét Mátyás király az „igazságos“, a „törökverő“, egymásután következtek a különféle csapások és rohamosan súlydott az ország jóléte, tekintélye és ereje. A törökök megdöbbenőleg terjesztették hatalmukat és Mátyás királynak Szerbiában, Boszniában tett foglalásai mind összébb zsugorodtak.

A fekete sereg, mely Kinizsi vezérlete alatt 1492-ben egy előnyomuló török sereget Szőrény alól diadalmasan visszavert, téli tar-

1) Oklevéltár LII. sz. a.

2) Oklevéltár LXXII. sz. a.

3) Oklevéltár XIII. sz. a.

tózkodásra Szegeden és környékén szállásoltatott el. De a királyi kincstár zavarainál fogva rendes zsoldját nem kapta meg s a különben is féktelenkedésre hajló idegen csapatok a város népét zsarolták, szükségleteiket fosztogatások útján szerezték be. A lakosság természet-szerűleg védte jogait, miből összeütközések támadtak s nem egyszer a vitézek szenvedtek vereséget, mi a bajtársakat felingerelte. Ellenség módjára különösen a tanyákat dúlták; raboltak, gyilkoltak, gyűjtö-gattak s garázdálkodásaiknak vége-hossza nem volt.

A város népének keserősége tetőfokra emelkedett, a károsultak elégtételt, kárpótlást követeltek. Panaszokat intéztek Kinizsihez, a délvidéki főkapitányhoz, hogy a fegyelmet állítsa helyre, vagy a csapa-tokat helyezze el. De az orvoslat késett. A város hatósága és a kör-nyékbeli helységek előljárói ennél fogva követeket küldtek Budára s Ulászló király előtt panaszolták keserves sorsukat, melynél „még a kegyetlen török szolgaságban szenvedők állapota is tűrhetőbb“. Arra kérték a királyt, hogy adjon a város polgárainak hatalmat, hogy a „rájuk nehezedő gonoszságokat, miután tovább nem tűrhetik, fegyve-remen visszatorolhassák.“

A király rendeletet intézett Kinizsihez, hogy a fekete sereget fegyelemre szorítsa s ha az engedelmességet megtagadná, kényszer-eszközöket alkalmazzon. A fővezér tehát Szegedre jött s békés úton hatott a csapatokra. Megszabta az árakat is, melyet a katonák az igényelt élelmi- és takarmányszerekért fizetni tartoznak. Így a rend és békesség helyreállítottnak látszott. De alig távozott Kinizsi Szegedről, a garázdálkodások fokozottabb mérvben újultak meg. Az újabb pana-szokra Kinizsi katonáival elindult Temesvárról, hogy a javíthatatlanokat megfenyítse. Előre kiadott rendeletében a város körül szétszórta tanyázó csapatok összpontosítását kívánta, azon ürügy alatt, hogy a sereget a törökök ellen vezeti. De a csapatok megsejtve Kinizsi szán-dékát, Szegedről kivonultak s a pusztaságon összpontosulva, magukat elszáncolták.

Kinizsi csekélyebb számú huszársággal jött Szegedre, akikkel a csehek ellen sikeresen nem működhetett volna. Ennél fogva a városnak és környékének lakosságát fegyverre szólította s az így rendelkezésre álló haderővel a csehek ellen vonult. A segélyhadat útjában elhagyta, illetőleg lesbe állította, ő pedig a huszársággal a lázadók táborát megtámadta. Ezek vitézül védekeztek, mire Kinizsi színleg vissza-vonult. A csehek most elhagyták táborukat s a menekülőket üldözni kezdték. Midőn már a város alá közeledtek, hol az egyenesre szegezett kaszákkal felfegyverzett polgárság volt elrejtve, Kinizsi huszársjai vissza-fordultak, a polgárság pedig két oldalról rohant elő s az üldözőket közrefogta és bekerítette. Megkezdődött a mészárlás s a csehek közül mintegy 600-an elesetek, a többiek pedig szétfutottak. De czekeket is

mind összefogdosták, az elhagyott tábort és sánczolást, hol nagy zsákmány volt összehalmozva, a segély-sereg elfoglalta. A főczinkosok ezután kivégeztettek, a többiek pedig Kinizsi csapataiba beosztattak¹⁾.

Az egykorú történetírók a csehek körülzárt táborának helyét nem jelölik meg pontosan. Bonfinius szerint, a csehek Halas (Piscina?) közelében, tehát a mai alsó pusztán táboroztak. Lemészárlásuk valószínűleg a Matyér mellett történt, mert a lesbe állított polgár-sereget itt lehetett alkalmasan elrejtetni. Hogy hol van eltemetve a 600 halott, kifürkészni nem lehetett, pedig ez dönthetné el a bizonytalanságot. Nemcsak az alsó, de a felső pusztán is, többször találtak a XV. század jellegét magán viselő fegyverzetet vagy katonai felszerelést. A kigyósi pusztán (Majsa határában) 1816-ban különféle arany csattokat és boglárokat találtak, melyek valószínűleg a feketesereg valamelyik csapatvezetőjének tulajdonai lehettek²⁾. A fekete halom (Szeged határának legészakibb csúcsánál) is telve van csontvázakkal, rozsdátt vasdarabokkal és a hagyomány szerint ott csatában elesettek pihennek. De nem valószínű, hogy a feketesereg szétverése itt történt volna, mert a Halas körül létezett táborhely és a Szeged felé történt visszavonulási út irányától ez a hely messzi, távol esik.

Szeged tehát megszabadult nyűgétől, de három év múlva újabb csapás sújtotta a város népét. 1495-ben kitört a pestis, mely kezdetben a felvidéken dúlt, majd az ország belsejében terjedt. II. Ulászló király a vész elől Budáról elmenekült és „kiméne az erdőkbe és mind oda vadásza. Onnét méne Szegeddé, Szegedről Csanáddá”³⁾. A királyt az egész udvar és a zászlós urak serege követte s ez alkalommal Szegeden többrendbeli királyi tanácskozmány is tartatott. Itt fogadta a többi közt a török követtséget is. A királyi kincstár gyakori pénzzavarain a város segített. Adótartozásán túl ekkor is 1940 frtot adott át a kincstartónak⁴⁾.

A királynak szegedi időzése az okt. 23—31. időszakra esik⁵⁾, tehát a város ekkor még vészmentes volt. De kétségtelen, hogy a

1) Istvánfi: *Historiarum de rebus Ungaricis. Coloniae* 1622. 26. lap. — Bonfinius: *Rerum ungaricarum decades*. Bazel, 1568. 722—723. lap. — Horváth Mihály: *Magyarország történelme*. Pest, 1871. III. k. 260. l.

2) Magyar Akadémiai Értesítő. 1850—51. évf. III. füz. 168—172. lap.

3) Heltai G.: *Magyar krónika*. Győr, 1789. II. k. 363. l. — Verancsics: *Összes munkái*. Pest, 1857. II. k. 3. l. — Istvánfi: *Historiarum de rebus Ungaricis. Coloniae* 1622. 43. l. — Istvánfi tévesen 1496, a többi kútfők pedig 1510. évre helyezik a a pestis dúlását és a király szegedi menekülését.

4) Engel: *Geschichte des ungrischen Reichs. Fortsetzung der allgem. Welt-historie*. Halle, 1797. 49. köt. 174. lap.

5) Ráth K.: *A magy. királyok hadjáratai*. Győr, 1861. 259. lap.

ragály már ekkor Szeged felé terjedt, mert a király tovább menekülni volt kénytelen. A városnak ez alkalommal tanúsított hűsége és szolgálatkésztsége nem is maradt következmények nélkül. Ulászló király 1498. évben adta ki a város részére azt a szabadalmi levelét, melyben a Béla és Endre királyoktól nyert kiváltságok alapján a város polgárait mindazon jogok és kiváltságok használatában megerősítette, mint amely kiváltságokkal Buda és Székesfehérvár lakosai élnek¹⁾. 1499-ben pedig a latorján-utczában tartandó új országos és hetivásár nyitására adott engedélyt²⁾.

Ezen királyi kegyelmek a város további fejlődésére kétségtelen kedvező hatásúak voltak s Szeged jelentőségét és forgalmát még inkább növelték. A forgalom emelkedésére különben nagy kihatással volt az is, hogy a törökök ellen intézendő hadjárat kiindulási és táborhelyéül újabban is Szeged tűzetvén ki, mint hol az ország haderejének egybe gyűlni kell vala. Ulászló király 1499. évi május elején saját csapataival meg is jelent Szegeden, de a főurak és vármegyék banderiumai késtek. A király Szegeden időzve egy ideig sorba sürgette a rendeket, hogy katonáikkal és ágyúikkal bevonuljanak³⁾. De mindez hiába. A szegedi tábor csakhamar feloszlott s így Jajcza és Nándorfehérvár megvédése a magára hagyott Corvin János herczeg feladata maradt.

A törökök terjeszkedése mind nagyobb arányokat öltött, az ország védelmére szükséges intézkedések pedig lanyhák és eredménytelenek voltak. Az 1504. évi országgyűlésen a szűkkeblűség már annyira ment, hogy a nemesség kimondta, hogy csak a végső szükségben ragad fegyvert s az ország határait a főurak és főpapok banderiumai, úgy a királyi várak őrségei biztosítsák. De mint láttuk, a főpapok és főurak is vonakodtak köteleességeiket teljesíteni.

Bakócz Tamás érsek 1511-ben Rómában keresett segítséget, honnan a pápának azon felhatalmazásával tért vissza, hogy hirdessen keresztes hadat s miként egykoron Hunyadi és Capistrán a néphaddal vetettek gátat a török terjeszkedésnek, úgy most is keresztes háborúval igyekezzenek a veszélyt elhárítani. Bár számosan elleneztek az erre vonatkozó pápai bulla kihirdetését, az urak többsége kapva-kapott ezen, hogy a hadviselés terheitől megszabaduljanak.

A keresztes hadjárat tehát kihirdettetett s 1514-ben a hadak gyülekezési helyei kitűzettek, a sereg vezéreül pedig a vitéz Dósa György neveztetett ki. A vezér székely eredetű volt, de Erdélyből kibujdosva, ifjúságának egyrészét Szegeden töltötte, hol ügyességénél fogva Pálfi Balázs főbíró igen megkedvelte és fiául fogadta⁴⁾. Itt a

¹⁾ Oklevéltár LIV. sz. a.

²⁾ Oklevéltár LV. sz. a.

³⁾ Károlyi oklevéltár III. k. 37–38. l.

⁴⁾ Verancsics György: Összes munkái. Pest, 1857. 11. lap.

katonai pályára lépett, melyen vitézségénél fogva rövid idő alatt nagy előmenetelt tett.

Minthogy a vezérnek a szegediekkel igen jóemlékezetű összeköttetései voltak, a bulla kihirdetése után a szegediek nagy számmal seregelték Dósa táborába, hol a keresztesek legtöbb reményt keltett elemeit ők képezték¹⁾. A papok vezetése alatt összegyűlemlt s a kereszt jelvényével ellátott jobbágyok azonban a földesurak által visszatartattak és jobbágymunkáik tovább folytatására szorítottak, sőt számtalanon még a táborokból is visszatereltettek. Ez a hadakat mindenfelé felergette s a keresztes jobbágyok dühe a földesurak ellen lázadásban tört ki. A néphad így méginkább szaporodott, rabolt, gyilkolt s rövid idő múlva az egész ország lángba borult. A nép nem a törökök legyőzését, hanem az urak kipusztítását vette célba. Az egyik tábor Dósa vezérlete alatt, kit az áramlat magával ragadott, Pest megvételeire, egy másik Eger és Debreczen elfoglalására törekedett. Egy harmadik, Mészáros Lőrincz ceglédi pap vezetése alatt a Duna-Tisza közén garázdálkodott s megint egy másik, melynek Borbás pap volt a hadnagya, Bács-Bodrog vármegyében pusztította a földesurakat.

A szegedi keresztes hadak nem ezért ragadtak fegyvert. Ők valóban a törökök elé óhajtottak menni; azért is midőn az elfajulást tapasztalták, lassankint elhagyták a táborát és visszatértek övéikhez. De nevük a keresztesek dúlásaihoz már hozzátapadt, s őket is a „lator pórokkal“ együtt emlegették.

Azért is, midőn a bácsi kereszteseket Bornemisza Imre Mada-rasnál, a szerémi ráczság segélyével szétverte, a szegediek iránt való ingerültségnél fogva, másrésről a ráczok megjutalmazása céljából szóban forgott, hogy a ráczoknak „az urak Nagyszegedet adnák kobzásra szolgálatjukért, ők azon megelégednének. Kin az urak sokat tanácskoznak, mit kellene tenniök, mert ezt forgatnák vala: az Szeged nagy város Magyarországnak, más pedig, hogy király fővárosa volna, nem engednék. Azonban a szegedi bírák, polgárok jövének nagy ajándékkal az urakhoz és elnyomák, hogy Szegedet meg ne rabolják“²⁾.

Csak a véletlen és a jó szerencse mentette meg ekkor Szegedet a tragikus végétől. De a veszély azért nem múlt még el, a helyzet tovább is válságos maradt. Mert a város elleni gyűlölet azért, mivel a szegediek a keresztesek táborát elhagyták, az egykori fegyvertársak, a keresztesek közt is lábra kapott. A szegedieket hűtleneknek, árulóknak nyilvánították s azon módon, mint a földesurakat, a várost is elakarták pusztítani. Egyik seregük Mészáros Lőrincz vezetése alatt Szeged ellen indult, hogy elfoglalja, kirabolja s azután a Csanádvár birtokbavételére igyekező Dósa-féle hadtesttel egyesüljön.

¹⁾ Verancsics Gy.: Összes munkái. 6. I.

²⁾ Verancsics: i. m. 8—12. I.

Szeged lakossága elszántan várta a támadókat. A város három-ezer fegyverest állított ki, betudva ebbe a halászokat és hajósokat is, kik mindenekelőtt a két külvárost, melyek a királyi vártól távolabbra estek s ép ennél fogva védtelenek voltak, sánczokkal körülvették.

Midőn a keresztesek Szeged alá értek, meglepetve tapasztalták a sikeres előkészületeket és a külvárosoknak védőképes állapotba történt helyezését. Lőrincz pap tehát számba véve az esélyeket, nevezetesen: hogy a királyi várat a falak erősségénél fogva megvívni nem képes s hogy a város lakossága kitartó ellenállásra kész és képes, Szeged alól elvonult, számítva egyúttal arra, hogy a Szegediek esetleg később újra csatlakozni fognak a keresztesekhez. Szeged környékét mindazáltal kirabolták, felgyújtották s azután Dósával egyesülten Csanád várát ostrommal bevették, hol még a püspököt is karóba vonták. A káptalan már azelőtt elmenekült onnan. Szegedre költözött, hol a királyi várban talált biztos menedéket. Ide szállíttatott a káptalani kincstár is, a nagy értékű egyházi eszközök s drágaságok. Ezek közt volt szent Gellért kazulája és a szentnek ereklyéit tartalmazó nagy ezüst koporsó, mely 200 márka értékű volt, s melyet még Lajos király anyja készíttetett¹⁾.

A keresztesek ezután Temesvárt akarták elfoglalni, de itt Szapolyai teljesen szétverte őket, Dósát nagy kegyetlenkedések közt kivégeztette, fejét pedig levágatta és azt Szegedre, Pálffy Balázs főbíróhoz elküldötte²⁾.

A város tehát ezúttal is megszabadult a feldúlás veszedelmétől, de nem az elemi csapás szülte kárvallástól, mely két év múlva ezután következett be. 1516. évben ugyanis a város egy nagy tűzvész alkalmával majdnem teljesen leégett. A szerencsétlenség után a hajléktalan polgárság nagy szorgalommal fogott hozzá otthonának újra alapításához. Az épületefát messziről, Erdélyből és Máramarosból kelle beszerezni, honnan nagy mennyiségben úsztatták a Tiszán és a Maroson a tutajokat. A parttulajdonosok azonban több helyen jogtalanul vámolták és adóztatták őket. E miatt a királyhoz fordultak panaszaikkal, ki is nem késett a kívánt tilalmat és védlevelet részükre kiszolgáltatni³⁾.

Lajos király különben az utazó szegedi polgárok részére 1523. évben új védlevelet adott ki, ugyanakkor megerősítette s illetőleg átirta atyjának 1498. évben kiadott azon oklevelét is, mely által Szeged lakosai Buda és Székesfehérvár polgáraihoz hasonló szabad királyi városi összes jogokkal és kiváltságokkal ruháztattak fel⁴⁾.

¹⁾ Theiner: Vetera Monumenta. Romae, 1860. II. k. 767. l.

²⁾ Verancsics: i. m. — Istvánfy i. m. 66—71. l. Lásd egyúttal Márki S.: Dósa György és forradalma. Budapest, 1886. 145. lap.

³⁾ Oklevéltár LIX. sz. a.

⁴⁾ Oklevéltár LXII. és LXIV. sz.

Lajos király is megfordult Szegeden, még pedig nejével, Máriával. Itt tartózkodásának vagy útutazásának idejét pontosan kideríteni nem lehet s csak az valószínű, hogy az 1522—26. évek időszakában s illetőleg az 1523. év nyarán lehetett, midőn a király Kevibe utazott volt. A király s illetőleg a királyné Szegedet jól ismerte, mi kiderül Batthány Ferencznek az 1551. évben, Mária özvegy királynéhez intézett tudósításából¹⁾, ki az egykori nagy és gazdag Szeged sorsáról emlékezik meg. Szeged II. Lajos király idejében ugyanis az országnak legnépesebb, legtekintélyesebb, vagyonos városa volt, élénk kereskedelemnek és fejlett iparnak örvendő. Miként az 1522. évi egyházi tizedlajstromból is kiderül, a város ekkor 1493 házból állt, lakosságának száma 6245, illetőleg 8745 főnyi volt, akik között a szerémi hegységben birtokos szőlős gazda 77, juhos gazda 131, iparos pedig 291 volt. Azon időben e számadatok tekintélyes közgazdasági erőt képviseltek²⁾.

XI. A mohácsi vész és Jován czár.

II. Lajos király uralkodása alatt a török terjeszkedés még nagyobb arányokat öltött. Szabács vára után Nándorfehérvár is elesett, s Bali bég már Szerém és Valko vármegyék területein űzte rablásait.

Báthori István nádor ennél fogva 1521. évben az országot fegyverre szólította, a hadak gyülekezési helyéül Szegedet tűzte ki, hol saját zászlóaljaival ő már előre megjelent. A tábor lassankint szaporodott s a nádor vezetése alatt Szegedről elindult, de Péterváradnál tovább nem ment³⁾. Ott minden eredmény nélkül rövid idő múlva fel is oszlott.

A török ellen való készülődések különben folyton tartottak, de a zavar és fejletlenség következtében semmiféle rendelkezésnek sem lett foganatja. Ép a török hadjárat érdekében, az 1526. évi Szent-György napra Szegeden országgyűlés tartása is tervben volt; de az összehívásra már nem volt idő és alkalom⁴⁾.

Nem tanácskozni, de sürgősen tenni volt vala szükség, mert Szulejmán szultán már nagy sereggel indult meg Magyarország ellen. 1526. évi aug. 29-én, Mohács mezején találkozott a magyar sereggel, mely égő harcziágytól nyugtalanítva, a török kolosszussal azonnal

¹⁾ Brüsseli okmánytár. Pest, 1858. II. k. 310. l.

²⁾ Oklevéltár LXI. sz. Lásd egyúttal jelen mű III. kötetében a földművelés, szőlőművelés és kézműipar czímű fejezeteket.

³⁾ Verancsics Gy.: Összes munkája II. k. 17. l.

⁴⁾ Fraknói V.: Magyarország a mohácsi vész előtt. Budapest, 1884. 215. lap.

megmérkőzött. A király és a nemzet színe, virága a harcmezőn maradt. A szerencsétlenség Magyarország jövőjére végzetes hatású lett s a győzelmes szultán akadálytalanul vonult Budára.

Míg a magyar sereg a szultán elé, Mohács felé igyekezett, azalatt Szapolyai János erdélyi vajda 40,000 főnyi válogatott sereggel Szegednél várta a királyi rendeleteket a menetelés további irányára és a királyi sereggel való egyesülésre nézve. De e helyett rövid idő múlva a gyászeseményekről értesült. Ekkor szegedi elsáncolt táborát elhagyta és a Tisza mentén Tokajba vezette seregét¹⁾.

Szulejmán Budát, Mátyás király fényes palotáját kirabolva, seregét a Dunán átvezette és ketté osztotta. Az egyik a Duna mentén, a szultán vezetése alatt vonult vissza. A másik Ibrahim nagyvezér alatt a Tisza felé Gyöngyösig, Miskolczig kalandozva, „Nagyszeged“ felé vette útját, mindenütt rabolva, gyújtogatva, úgy hogy „az úr isten tudja, mennyi számtalan rabot elvivének“²⁾.

Szeptember 28-án, péntek estenden, esős időben ért ez a sereg Szeged elé, s a szokásos imát elvégezve, megrohanták, kirabolták és felgyújtották a várost. A lakosság nagy része a Tiszán átkelt és javaival együtt elmenekült; másik része azonban elfásultan nézett a jövő elé. Ezeket a törökök leölték vagy rabszjra fűzték. A sereg itt a lisztnek, búzának, árpnak, takarmánynak és más élelmi szereknek rendkívüli bőségét találta. Csupán a juhok zsákmányából 50,000 drb Ibrahim pasának, 20,000 drb pedig Iszkender Cselebi defterdárnak jutott³⁾.

Szeged kirablását s elpusztítását több egykorú török történetíró egész körülményesen örökölte meg. Dagályos, keleti színezésű elbeszéléseik felettébb érdekes részleteket és adatokat tartalmaznak, miért is ezeket egész terjedelmükben közöljük.

„A szerencsétlen Magyarországnak azon a részén van egy nagy város, mely a gonosz hitetleneknek ősi gyülekező, a harcot kereső csavargóknak szülőhelye. Szegedin néven ismeretes és földének termékenységéről, éghajlatának kellemes voltáról, vizének jó ízéről, továbbá óriási kiterjedéséről, nagy épületeiről, mindennemű javainak bőségéről és végre arról volt híres, hogy lakosai között igen nagy számmal vannak dúsgazdagok. Aki szomorúan és leverve megy bele, vidám és jókedvű lesz s megszabadul a gondok és aggodalmak nehéz bilincseiből. A nevezett szép város egy távoli forrásból, Rusz-országból eredő mély folyó partján épült, mintegy szépség-jel a föld istennőjének arcán. Köztereai mindennemű harcosok gyülekező helyei voltak, utcái

¹⁾ Istvánfi: i. m. 132 134. l.

²⁾ Verancsics: i. m. II. k. 25. l.

³⁾ Szulejmán naplója: Török történetírók. Budapest, 1893. I. k. 320. l. — Magyar történelmi tár XIII. k. 177., 178. és 201. lap.

pedig telve valának ritka és értékes árúkkal, melyeket a kereskedők hoztak minden irányból. Ellenség ide még soha sem tette be a lábát. Minden zege-zuga telve lévén élelmi szerekkel, kincsesel, gazdagsággal, lakóinak életmódja könnyű és kellemes volt; fiatalja, öregje az élet gondjaitól és terheitől szabadon, gondtalanul élt, mint egy gyermek.

Öregnek, fiatalnak, tömérdek kincse, vagyona,

A városnak minden zege-zuga tömve gazdagsággal.

Zilhidse havának 21-én estefelé, mikor a rossz véget ért gonoszok szerencsájének napja éppen alkonyodóban volt, hirtelen a szerencsétlenség fekete felhője tünt fel a láthatáron, magával hozva a veszedelem éjjelének sötéttségét. A nyargalva érkező harczosoktól fölvert por felszállott a kék ég boltozataiig és megtöltte az egész láthatárt. A harci kürtök rivalgása, a trombiták harsogása megreszkettette a földnek minden pontját. Mihelyt e félelmes hadi zaj és borzasztó láрма a gondok és bajok bilincseit nem ismerő, a munkátlanság kertjében gondtalanul vigadó lázadóknak füleibe elhatott, rémület fogta el őket.

Azonban e hősök nem vesztették el bátorságukat és megakarván mutatni vitéz és rettenthetlen voltukat, készültek a harcra és küzdelemre. A lázadók és ellenszegülők fegyvert véve kezeikbe, szilárdan megálltak a csatatéren és egy kevés ideig tartották magukat. Így erősen tartva magukat, a viadal helyén összezsaptak könyörtelen ellenségeikkel s puskával, nyíllal, bottal és kövel harcolva, kölcsönösen marcangolták egymást. A gyors paripákon ülő harczosok nekierestették lovaikat a rossz érzelmű ellenség hadosztályának, mely mint füsttel telt kemencze, vagy sötét felhő feketedett egy tömegben és villámhatású kardjaikkal szerteszét szórták a fekete ábrázatú harcskeresőket. A csatatérnek vadászó oroszlánjai és éleskőrmű dühös tigrisei a kígyók és hangyák martalékaivá tették e lázadó farkasokat és utczai kóbor kutyákat.

A gonoszoknak egy makacs csoportja öldöklés közben megmaradt a helyén és tovább küzdött. Mint a pillangó röpköd az égő gyertya körül, míg végre a lángba esik: úgy keringtek ezek is a hit harczosainak fénylő lándzsái körül, míg végre azoknak tüze elégette múlandó testüket. A dühöngőknek másik csoportja jobbnak tartván haszontalan életük hajóját vízbe sülyeszteni, a városuk szélén folyó vízbe vetették magukat. A harcban részt vett gyaurok többi felénk része pedig, mely a halálnak sem egyik, sem másik nemével nem mervén szembeszállni, megállott — egyszerre kézrekerített és a szégyen igája alá dugván nyakát, rablánczra veretett. Erre elszedték mindennemű javaikat, foglyúl ejtették családjaikat és feldúlták házaikat. A boszús sereg minden egyes utczájukat és piacukat előzőnlötte, mint a kiáradt folyam, azután pedig felgyújtotta a várost és egy házat sem hagyott épen.

A hit harczosai felgyújtották a várost haragjuk tüzével,
Melynek füstje sötétre festette az eget.

A gonosz ellenség életének gabonáját pusztító szélnek eresztvén, a szép város ördögi fajzatú férfait leölték, kincsét, javait elvették, családjait fogságba hurczolták. Előbb megfojtották a kasban az ártalmas és hegyes fulánkú méheket, azután szedték el tőlük a mézet¹⁾.

Egy másik, rövidebben a következőkép vázolja Szeged feldúlását: „A rumili hadtest, a kardtól még életben hagyott ördögi fajzatok megsemmisítése céljából más úton, a Szegedin nevű, nagy népességű és jelentékeny város felé ment. Ama tartománynak — melyet az ellenség lába még soha sem taposott és hitetlen lakói még nem kaptak arculütést a kínzás kezétől s melynek minden zege-zuga tele van kincsekkel és ékességekkel — falvai, városai és összes helységei leégtek a harag és boszú tüzétől, gonosz természetű, hitvány lakói leöltek, leányai és fiai — mint a virágok az ágról — letépettek, elrabolt javai a többi zsákmányhoz csatoltattak²⁾).

Egy harmadik forrás a következőket hagyta emlékezetben: „Ibrahim pasa a szultáni táborból elválva, észak felé ment volt. A hitetlenek országán keresztül folyik a nagy folyamok közé tartozó Tisza nevű folyó, melynek partjain nagy, virágzó és híres városok vannak. Különösen a Szegedin néven ismeretes erős vár, melynek körülötte vont bástyái az égig érnek, fala a kilenczedik éghoz hasonló szélességű, belseje pedig tele van templomokkal és zárdákkal. Azonban lakosai a győzelmes hadseregtől való félelmükben kiköltöztek belőle s az említett Tisza vizén átkelve, a tulsó oldalra, a várossal szemközt telepedtek le szekereikkel. A pasa a nevezett Szegedint a vele lévő s éjjel nappal szolgálatában lévő janicsároknak engedte át zsákmányul s azok előre mentek. De Jahja-pasa-záde serege a janicsárok előtt oda érvén, sok zsákmányt és annyi foglyot szereztek, hogy nem lehetett megszámolni.

Zsákmánynyal megrakodott szegény és gazdag,
Rendkívüli bőségben voltak a szolgálk is.
Eladták a jázmin arcú tündéreket
S a vevők nagyon olcsón vették meg
A hold arcúakat, a gyönyörűeket,
Az egyenes termetű, perli arcú, rózsza testűeket.
A foglyok száma nagyobb volt a seregénél,
Annyi, mint tejút csillaga.
A bálványoktól templomokká váltak a sátrak,
A szépektől pedig földi paradicsommá.

¹⁾ Kemálpasazáde: Mohács-name. Török történetírók. Budapest, 1893. I. köt. 267. lap.

²⁾ Ferdi: Török történetírók. II. köt. 72. lap.

Még sohasem lehetett látni a hadi foglyoknak ilyen nagy mennyiségét, úgy hogy a táborban egy kolduló szegénynél kilencz tündérszépségű, gyönyörű arcú fogoly volt, a gazdagok zsákmánya pedig határtalan vala. A szekerek rakva voltak szép arcú, jázmin ábrázatú, rózsza illatú, ezüst testű szépségekkel¹⁾.

A török hadak dúlásai még a templomokat sem kímélték meg. A barátok kolostorát és havi boldogasszony templomát is kirabolták, felgyújtották. Ekkor tűnt el a templom fő ékessége, a csudatevő Mária kép, mely a kolostor mellett levő Csöpörke vízállásos hely posványába került, hol csak később, véletlen útján akadtak reá²⁾.

A török sereg elvonulása után a menekült lakosság visszatért az üszkők és romok közt fekvő városba. Kiki igyekezett feldúlt otthonát legalább annyira rendbe hozni, hogy a közelgő tél zordonságait átélhesse. A helyzet különben lesújtó és vigasztalan volt, mert a nemzet két pártra szakadt, két királyt választott, kik egymást bitorlónak hirdetve, polgárháborút kezdtek. Az ország belső nyugalma felzavartatott s a törvények iránt való tisztelet teljesen alászállott. Anarchikus állapotok fejlődtek, az erősebb elvette a gyengébbnek javait s nem volt senki, kihez védelemért vagy megtorlásért lehetett volna fordulni.

A félelmet s nyomort fokozta az, hogy az ország déli részén egy kalandor, Cserni Jován, kinek halántékától egy fekete folt húzódott egész testén át, s ezért közönségesen fekete embernek neveztetett, magát profétának, majd czárnak hirdetve, mindenféle latrokat, különösen beözönlő ráczokat gyűjtött maga köré. Ezekkel az urak javait fosztogatni kezdte. Napról-napra félelmesebb lett, mert a gyűlevész had utóbb mintegy 12 ezer főre rugott. A fekete embernek kincstárnoka, udvarmestere és más tisztjei is voltak, de hogy pénzt is veretett volna, tévedés³⁾. Ép úgy téves az is, hogy az lett volna terve, hogy egy „független rácz fejedelemséget alapítson“, melynek központja s az ő székhelye Szabadka vagy Szeged lett volna⁴⁾. Sokkal egyszerűbb és köznapiasabb ember volt, semhogy az államalkotás fenséges eszméjét felérni, vagy csak megközelíteni is képes lett volna. Célja semmi más nem volt, minthogy magának és czimboráinak egy bizonyos jólétet biztosítson, gazdagságra vergődjön, uradalmakat és méne-

1) Dsclalzáde Musztafa: Török történetírók. Budapest, 1896. II. k. 171—172. l.

2) Fridrich Urbán: Historia provinciae Hungariae ordinis minorum s. p. Francisci. Kassa, 1759. II. r. 13. lap.

3) A neki tulajdonított érmek voltakép Heraclides havasalföldi deszpota pénzei voltak. (Lásd: Der Münzsammler, Leipzig, 1875. — Mittheilungen des Clubs der Münz- und Medaillen-Freunde in Wien, 1893. évf. 36. sz.)

Czímer Károly: Cserni Iván czár Szegeden. Budapest, 1892. 8. lap,

seket birtokoljon. Nem más, mint egy közönséges rablóvezér volt s gyűlevész-hada is csak rablás- és kalandvágtyból verődött össze¹⁾.

Szapolyai János azonban a fekete ember tekintélyes haderejét a maga részére igyekezett megnyerni, s e végből őt magához rendelte s kegyeiről biztosította. Cserni Jován jelen volt János király koronázásánál is. Az előkelő környezetben való megjelenése önhittségét és merészségét fokozta. Hazatérve, fosztogatásait még nagyobb arányokban folytatta, sőt Szabadka sánczeit 1526. évi november havában elfoglalta. Ezentúl innen űzte rablásait, s onnan Szegedre is több ízben rajtűtött.

Ferdinánd király is hallott a fekete ember haderejéről s ő is maga részére akarta megnyerni. Hogy János király pártjáról elvonja, sőt éppen ellene használja, Révai Ferenczet bízta meg, hogy a kalandorral értekezzék.

Révai Szegeden találkozott Cserni Jovánnal, mely alkalommal a gögös rácz Ferdinánd király képviselőjét karóba húzással fenyegette. De Révai megvendégelte, itatta és ajándékokkal szelidítette a vad embert, ki ezután ígéretet is tett, hogy jövőre Ferdinánd király érdekeit védi és szolgálja. János királyt pedig nyugtalanítja s az ő párt-híveit üldözni fogja²⁾.

János király értesülvén a fekete ember elpártolásáról, hogy a délvidék népét a rabló zsarolásaitól megmentse, Perényi vezérlete alatt egy sereget küldött ellene. De a ráczok Perényit Szeged mellett megszalasztották, seregét szétverték³⁾, ezután Szegedre törtek s azt „kegyetlenül megdúlák“⁴⁾. Most már a Tiszántúli vidékekre is elkalandoztak s mindenfelé raboltak, gyűjtogattak, nem is ügyelve arra, hogy János, vagy Ferdinánd király pártfeleit pusztítják-e?

Míg a sereg szerte kalandozott, azalatt Ferdinánd király újabb küldötte, Botos János pécsi kereskedő, 1527. évi február elején a fekete embert Szegeden felkereste s újabb ajándékokkal ösztönözte arra, hogy János király ellen támadjon⁵⁾. De a kalandor még ezután is csak zsákmányolással foglalkozott. Ferdinánd király ennél fogva márczius elején Hoberdanecz Jánost teljhatalmú biztosként Cserni Jován ellen küldötte, hogy a pártjához tartozó nemességnek oltalmára legyen és a fekete embert rablási vállalataiban korlátolja, — ellenben

---

1) A bécsi cs. és kir. udvari és állami levéltárban Révai Ferencz jelentései a fekete emberrel Szegeden tartott értekezleteiről.

2) Istvánfi: i. m. 140. lap. — Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1871. IV. k. 41. lap.

3) Istvánfi i. m.

4) Verancsics i. m. II. k. 26. l.

5) Szerémi Gy.: emlékiratai. Pest, 1857. 158. lap.

a János király ellen irányuló hadviseletet és támadásokat szorgalmazza¹⁾).

A fekete ember ennek daczára is tovább üzte garázdaságait, sőt János király komoly intelmeit is megvetette. A szakadatlan kihágások és panaszok hírére ennél fogva János király a váradi püspökség kormányzóját, Czibak Imrét megbízta, hogy a garázdálkodó ráczokat semmisítse meg.

Czibak a sződi mezőn, július 25-én Cserni Jován seregét teljesen megsemmisítette, sőt a fekete ember is csak kevesedmagával tudott megmenekülni, útját Szeged felé véve. Szegedre érkezett, de gonosz természete még ekkor sem hagyta el; reá tört a gazdag Zákány István házára, hogy azt kirabolja²⁾. A boltajtók fessegetése közben az átellenes Szilágyi László-féle palotából Urbán, vagy másképp Vid Sebestyén nevű puskás ember a rablót célba vette s ágyékban keresztül lőtte.

A ráczok ekkor a sebesültet nagy sietve Tornyos faluba vitték (Szabadka és Ada határánál), hol a rablóvezér állandó tanyája volt. Erről Szabadka földesura, Török Bálint legott értesülvén, még azon éjjel 300 lovassal a helyszínén terem, a haldoklónak fejét veszi és Budára, János királyhoz küldi, ki ezért őt gazdagon megjutalmazta. De e közben megjelent a király előtt Urbán is és Zákány főbírónak s az esküdt polgároknak előadásával igazolta, hogy a fekete embert tulajdonkép ő terítette le. A király ennél fogva Urbánnak egy majorságot adományozott s az erről szóló adománylevelet rögtön ki is állíttatta³⁾.

E vészes napok alig hogy elmúltak, az 1528. évi augusztus havában újabb rémület rettegettette a város lakosságát. Egy török csapat rontott

¹⁾ Történelmi Tár, 1885. évf. 506. s. köv. lap. — Czímer K.: „Cserni Iván.“ Budapest, 1892. ez. műve 12. lapján tévesen írja, hogy a czár Szilágyi László „szegedi gróf“ palotájában tartotta volna székhelyét. Szilágyi soha sem viselte a szegedi gróf címet. Még kevésbé lehet kimutatni, hogy a fekete ember Szilágyi palotáját foglalta el; mint a későbbiekből kiderül, ez nem is valószínű. Különben is a kóbor életű rablóvezér székhelyéről szó sem lehet. Az is csak képzelődés, hogy a fekete ember főbb emberei a Szekesői, Thúz és Pákosi nemes családok kúriáiba ültek volna be. Az illető családoknak Szegeden nem is volt kúriájuk. Czímer ezen téves állítása különben a „Szegedi veszedelem“ című értekezésében is előfordul.

²⁾ Czímer: i. m. 29—31. lapján azt vitatja, hogy a fekete ember a vele menekülő néhány társával Szegedet, mint régi „székhelyét“ újra elfoglalni akarta.

³⁾ Verancesics Gy.: i. m. II. k. 26. l. — Szerémi Gy.: emlékiratai. Pest, 1857. 171—172. lap. — Istvánfi: i. m. Tornyos helyett tévesen Tápé helység nevet említ. Szeged v. tört. I.

az országba, mely Bács-Bodrogh vármegyékben mind feljebb hatolva pusztított s rabolt. Már Szeged alá érkeztek s a várost megtámadni akarták. A veszedelmet jó előre megsejtve, a város szövetségre lépett a dunai naszádosok kapitányával Radicscsal s a polgárság is felfegyverkezett. Elszántan készültek a mérkőzésre ; de a betörők látták, hogy kudarczot vallanak, sőt visszavonulásukat is meggátolhatják, ennél fogva egyezséget ajánlottak. A város ettől nem idegenkedett s a betörő csapattal egyezséget kötött, melynek értelmében a törökök további kalandozásait abban hagyták, viszont a város visszavonulásukat nem akadályozta¹⁾.

Csak ezután tért vissza a nyugalom, csak ezután kezdhették a lakosság romokban fekvő otthonának újraalkotásához. Nagy hatással volt erre János királynak 1528. évi november hó közepén Szegeden történt megjelenése, ki Makó felől érkezve, a város népét kegyelmeiről biztosította. A király innen Tápén keresztül Csanádra s Lippára utazott²⁾.

János király ezentúl még egyszer, 1540. évi márczius közepén is megfordult Szegeden. Ekkor Várad felől érkezett s Erdélybe menve, még ugyanazon évben meghalt³⁾.

A kettős királyság alatt Szeged földirati fekvésénél, de a lakosság hajlamainál fogva is, a nemzeti királyság eszméjéhez s így János király felé hajlott. Ferdinánd király az ország északi és nyugati részét birtokolta, ellenben a Tiszán-túl népe és Erdély János királyt uralta. Ferdinánd ugyan mindent elkövetett, hogy magának itt is hiveket szerezzen. Midőn Révai Ferencz 1527. évben Cserni Jovánnal Szegeden alkudozott, bizonyynyal el nem mulasztotta, hogy a város népét Ferdinánd király hűségére fel ne szólítsa. Báthori István nádor kiváló súlyt fektetett arra, hogy Szegedet Ferdinánd király elismerésére reá bírja. Sűrűn levelezett Zákány István főbíróval, sőt személyesen is érintkezett vele. A délvidéki mozgalmakról rendszerint Zákány tudósításaiból tájékozódott. Azért a nádor a főbíró hűséges szolgálatait nemesi birtokadományozással jutalmazta. A hűtlenségbe esett füldeáki Szitáry vagy Csatáry nemzetségnek Deszk és Szőregh helységben fekvő birtokait⁴⁾ a kiváló képességű főbírónak adományozta, hogy ezáltal őt, Szeged lakosságát, valamint a bíró testvérét, Zákány Balázst, ki egyházi férfiú volt, Ferdinánd király pártjára terelje. A nádor ez ügyben 1529. évi ápr. 10-én Ferdinánd királyhoz külön felterjesztést intézett, kérvén, hogy ez intézkedését megerősítse és a főbíró hűségét még azáltal is

1) Oklevéltár LXV. sz. a.

2) Ráth K.: A magyar királyok hadjáratai. Győr, 1861. 292. lap.

3) U. o. 302. lap.

4) Csánky D.: Magyarország történeti földrajza. I. k. 640., 708., 715., 750. és 755. lap.

biztosítsa, hogy őt a bíróságnak életfogytig való viselésére hatalmazza fel¹⁾.

Hogy a király mennyiben teljesítette a nádor ezen óhaját, ismeretlen. Az bizonyos, hogy Zákány 1542. évben is a város főbírája volt. De valószínű, hogy időközben bírósága szünetelt, sőt Tóth Mihály bíróságát az 1529. és az 1542. évi időközre, vagyis Zákány bíróságának megszakiatási idejére kell helyoznunk.

Ferdinánd király kegyei a lakosság hajlamainak megváltoztatására kevés hatással lehettek s a város a nemzeti királyság pártján mindvégig megmaradt. Erre különösen az lehetett döntő befolyással, hogy a mohácsi vész után a török fogságból inémt haza került Majthényi Bertalan, egy félkarú hős neveztetett ki a szegedi vár főkapitányaúl, ki az akkori nehéz viszonyok közt a város polgárait s azok javait nemcsak hogy nem védte, hanem a helyzet súlyosságát maga is fokozta s a várost és a polgárokat illetéktelen követelésekkel terhelte. 1528. évi július havában e miatt egymást érték a panaszok s Majthényit a nádor ismételt ízben is intette²⁾, de úgy látszik hiába. Azon keserű tapasztalat után, hogy Ferdinánd király részéről a köteles védelem helyett a polgárság üldöztetésben részesül, másrésztől azonban János király személyes megjelenése, sőt kiváltságlevelek kibocsájtása által is a város jólétét előmozdítani igyekszik, a polgárság gondolkodásában természetszerűleg fejlett ki az a felfogás és elhatározás, hogy a nemzeti királyság pártjához szegődött. Az 1542. évi események alkalmával, midőn Szeged a töröknek meghódolni volt kénytelen, a bécsi udvarnál is szorgalmazta ugyan a segílyt, de azért pártállását aligha változtatta. A nagyváradi béke értelmében a két király közt az ország különben is akként osztatott ketté, hogy a tiszántúli rész, tehát Csongrád vármegye és így Szeged városa is, János király fennhatósága alatt maradjon egész az ő haláláig, de ekkor az országnak ez a része is Ferdinánd király birtokát képezze.

De a dolog János király halála után máskép alakult. János Zsigmond fejedelem igényt tartott atyja örökéhez s úgy látszik, hogy Szeged ezentúl is az erdélyi fejedelmek védnöksége alatt maradt, mert Szeged városának 1542. évben történt meghódolásaért a bécsi udvar az erdélyi fejedelemséget okolta. Még 1614-ben is, II. Mátyás királynak Bethlen Gáborhoz küldött követi a kolozsvári gyűlésen szemrehányólag emlegették, hogy Szeged megmentésére a fejedelemség mit sem tett. De az erdélyi rendek a felelősséget visszahárítva kijelentették, hogy ők a meghódolást a távolságnál fogva meg nem gátol-

1) Oklevéltár LXVII. sz. a.

2) Történelmi Tár. Budapest, 1897. 19—24. lap.

hatták. Szeged megmentése Ferdinánd királynak állandott érdekében és feladatában¹⁾.

Egyébként még a hódoltság idejében is, a traditionalis jognál fogva Szeged, hogy folytonosan az erdélyi fejedelemséghez tartozónak tekintetett, kiderül Rákóczy György fejedelemnek 1655. évben Szeged város hatóságához intézett egyik leveléből, melyben rendeletét a városhoz, mint „kedvelt hivei“-hez intézi²⁾.

János király és Ferdinánd király egymás elleni küzdelmeinek idejében Szeged még azért is inkább vonzódott János királyhoz, mert a boldogulást, a város felvirulását s elpusztult állapotából való felemelkedését a nemzeti királytól inkább remélte. Mert míg Ferdinánd király az adókat szorgalmazta, addig János király koronázása alkalmával a székesfehérvári országgyűlés azt rendelte, hogy akiknek a török dúlások alkalmából házaik leégtek, azok hat évi adómentességben részesüljenek³⁾.

De különben is a város sorsára kiható kormányi intézkedések csakis János király részéről történtek. Így az 1529. évi febr. 22-én János király adott a város polgárainak védlevelet az iránt, hogy őket az országban senki ne zaklassa és mint szabad polgárokat adókkal és vámokkal ne terheljék⁴⁾. János király 1534-ben Gritti Lajostól 15 ezer frtot akart kölcsönözni s ezért Szegedet és egész környékét szándékozott zálogba adni⁵⁾.

A város sebei lassanként behegedtek s már némi gyarapodás is mutatkozott, mire kiváló hatású volt az 1536. évi okt. 1-én kelt IV. törvényezikk, mely a jobbágyok szabad költözködését biztosította. János király ezen országos végzést a város közönségének, mint törvényhozónak külön is megküldte⁶⁾, már annál fogva is, mert előzőleg a várost kiváltság útján biztosította arról, hogy Csongrád, Csanád, Temes, Arad, Békés, Zaránd és Bihar vármegyék azon jobbágyait, kik Szegeden letelepülni óhajtanának, a város a lakossági kötelékbe bizvást beveheti, a földesurak és a megyei hatóságok ezeket vissza nem követelhetik⁷⁾.

A délvidék magyarsága a török bécsapások és a beözönlő ráczoaktól és oláhoktól szorítva most felfelé húzódott és Szeged, valamint vidéke is, rövid idő alatt régi népességét újra visszanyerte. Az új népesség azonban falusi jobbágyokból telt ki. A szomszéd Bánfalva és Szent-

1) Szilágyi S.: Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása. Pest, 1867. 46. lap.

2) Oklevéltár CXXII. sz. a.

3) Horváth M.: Magyarország története. Pest, 1871. IV. k. 17. lap. — Magyar országgyűlési emlékek. Budapest, 1874. I. k. 21. lap.

4) Oklevéltár LXVI. sz. a.

5) Történelmi Tár. 1889. 317. lap.

6) Oklevéltár LXX. sz. a.

7) Oklevéltár LXVIII. sz. a.

Mihály helységeket ezek földesura, pilisi Szilassy Ferencz új jobbágyokkal hasonlókép betelepítette, kik különben ugyancsak hat évi adómentesség kedvezményében is részesültek¹⁾).

Ámde az új lakosságnak az óhajtott nyugalma hiányzott. Egyre hírlett, hogy jön a pusztító török, már útban is van és az 1526. évi szomorú napok ismétlődni fognak. A nép készült a menekülésre, mert a szegedi kir. vár még mindig romok közt hevert s menedéket nem nyújthatott. De afelől sem voltak biztosak, hogy menekülés esetén befogadtatnak-e valahol. János király oltalmáért esedezett tehát a város, ki 1538. évi aug. 6-án kelt rendeletében biztosította a város népét arról, hogy menekülés esetén bármely kerített s védett helyen befogadtassanak²⁾).

Bizony rettenetes idők voltak azok. A kik este nyugalomra tértek, nem voltak biztosak afelől, hogy lesz-e több virradatjuk.

¹⁾ Oklevéltár LXIX. sz. a.

²⁾ Oklevéltár LXXI. sz. a.

MÁSODIK RÉSZ.

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORA.

- I. A behódolás.
- II. A reformatió és a barátok.
- III. Szeged veszedelme.
- IV. Török és tatár hadak átvonulásai ; a hajdúk kalandozásai.
- V. Községi élet.
- VI. A magyar korona jogainak érvényesülése.
- VII. Birtokviszonyok.

I. A behódolás.

Midőn a törökök 1541-ben Budavárát esel útján birtokukba vették, az egész Duna-Tisza-köz tényleg az ő hatalmi körükbe esett. Ez országrésznek jogilag Ferdinánd király volt ugyan az ura s az ő felségjogainak bizonyos nyilvános kifejezései e területeken egészen nem is enyésztek el, de e jogok utóbb inkább csak eszményiek voltak. A nép, hogy elkerülje a török martalóczok dúlásait, kik mindenfelé kalandoztak, a tényleges hatalomnak inkább meghódolt, semhogy magát a szerencsétlenségnek kitegye. A kóbor csapatokkal egy bizonyos összegben mindenütt megegyeztek, hogy a helység ki ne fosztassék. Ezt akkor „megsummálásnak” mondották. Az ilykép nyújtott ajándékozások és adózások a meghódolás tényét már mintegy magukban rejtik, habár a török igazgatás és szervezet a meghódolt helységekre egyelőre kiterjesztve nem lett. Ez csak később, az összes várak és erősségek birtokbavételével, illetőleg a budai, kanizsai, temesvári és egri pasalikoknak és az ezek alá rendelt szandzsákságoknak felállítása alkalmával következett be. Mindez fokozatosan lett végrehajtva.

Mint említők, Budavárának birtokbavétele után Szeged legott a török hatalmi kör alá jutott. Már 1541-től fogva több ízben megjelent a városban egy-egy janicsár csapat. Ezek itt minden főtől, még a csecsemők után is, 3—3 akese vagy oszpora¹⁾ adót követeltek, különben felgyújtással fenyegették a várost. A törökök már ez alkalommal behatólag tájékozódtak a viszonyok felől. Látták a romladozó várat, az élénk forgalmat, a sok ezer mázsa kősót, mit már ezuttal is lefoglalni és birtokba venni akartak. De a nemzeti királyságot ezzel károsítani és annak panaszát felidézni annál kevésbé találták alkalmasnak és időszerűnek, mert tapasztalták azt is, hogy a város népe el van tökélve a kincstári sókészletet megvédeni²⁾.

Budavárának visszaszerzésére Ferdinánd király 1542. évben nagyszabású és reményteljes hadi vállalatot indított, ámde a hadjárat

---

¹⁾ Akese vagy oszpora, török pénznem, melyből 60 drb tett egy magyar arany forintot.

²⁾ Oklevéltár LXXII. sz. a.

óriási kudarczczal végződött¹⁾. A 80,000 főnyi sereg az ostromot meg sem kísérle s az országból kivonúlt. Ez azt eredményezte, hogy Budavár megtartásáért a török a többi várak birtokhavételét és az ország tökéletes meghódítását tűzte ki feladatúl.

Budavár felmentésére mindenfelől nagy csapatok indultak útra s már ezek híre is leverőleg hatott a keresztény sereg vezetőire. Ezek még meg sem érkeztek Pest alá, midőn Thurzó Elek tárnokmester Szeged város tanácsa útján a török hadak készülődéseiről pontos értesüléseket nyert.

A szegedi tudósítások igen becseseknek és megbízhatóknak tartattak. A város különben Frater Györgyöt, a nemzeti királyság kormányzóját is tudósította a törökök mozgalmairól. Egyébként Perényi Péter is tartott Szegeden hat kémét, kik a török mozgalmakat figyelemmel kísérve, a híreket neki s illetőleg a királyi udvarnak tudomására juttatták²⁾.

A jelentések szerint a török hadaknak Szegeden való gyülekezése és átvonulása az 1542. évi tavasz óta egész augusztus közepéig szakadatlanul tartott. Mit kelle a lakosságnak a kapzsi csapatoktól kiállani, mennyi szolgálmányt, élelmet kelle előállítani s mennyi könnyörgéssel és ajándékozással lehetett csak a lakosság békéjét és megmaradását biztosítani !

Begovits Mihály már ekkor megakarta szállani Szegedet és az ottlevő óriási sókészséget szerette volna birtokba venni, de az ajándékoknak és könnyörgéseknek engedve békességgel távozott.

Zákány István főbíró 1542. évi aug. 14-én Thurzó tárnokmestert a legutóbbi csapatmozgalmakról kimerítőn tudósította. A többi közt előadta, hogy a törökök egyik csapatát Szeged mellett a magyar lovasok megtámadták s közülök mintegy 60-at levágtak. Mehemet nikápolyi szandzsák bég is most érkezett Szeged alá 400 lovassal, ellenben a Buda alatt összesereglett mintegy 12,000 török, mely nem is annyira fegyveres, mint inkább szerszámokkal ellátott munkásnép volt, — minthogy az ostromló német sereg az országból távozott — kisebb-nagyobb csapatokban már megkezdte visszavonulását. Begovits Mihály azonban ismét Szegedre vetette szemét; nemcsak naszádosaival, hanem más oldalról is közelít a város felé, hogy azt elfoglalja. A főbíró ennél fogva ezer katonaság küldéseért könnyörgött, hogy a sókészség megmentessék és ha a segílyt remélni lehet, a polgárság nem fogja a törököt beereszteni³⁾.

¹⁾ Károlyi Árpád: A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon. Századok. 1880. évf.

²⁾ Perényi Péter ellen folyt vizsgálati iratok közt az 1542. é. okt. 20., jegyzőkönyv 30. pontja. A cs. és kir. állami és udvari levéltárban Bécsben.

³⁾ Oklevéltár LXXII. sz. a.

A hadvonulások ezen izgalmai alatt a főbíró szeptember elején Péterváradról Amhát pasától fejvesztéssel fenyegető levelet is kapott, melyben mindenféle élelmiszer szállítását követelte¹⁾. A város nagysietve több rakományt útnak is indított, nehogy a basa fölingelődjék²⁾.

Amhát időközben Bajára érkezett, de még útközben parancsot küldött Zákányhoz, hogy az összes hajókat és naszádokat Kanizsára rendelje az oda érkezendő Péter moldvai vajda seregének átszállítására. A szegediek erről már más úton is értesülve voltak s most még inkább aggódtak sorsuk és jövőjük miatt. Az eseményeket Frater György bibornokkal is közölve, tanácsokat kértek tőle, hogy mit tegyenek, mert elhagyatott állapotukban az Istenen kívül nincs kire támaszkodniok³⁾.

A főbíró igen meghitt embere volt a bibornoknak, mert magánügyeire nézve is ő volt a megbízottja. Most is ilyen ügyben tudósította a bibornokot, nevezetesen, hogy Tóth Mihály főbírónak kiválóan értékes paripáját, ezer kőso értékében, a megbízáshoz képest megvásárolta. Ugyanezen alkalommal — okt. 16-án — egyúttal tudatta, hogy a város mindenkitől elhagyottan, sehonnan sem remélve segílyt, a prédának van kitéve és a végveszély fenyegeti. Mert ime, Mihál bég 32 lovassal a városba érkezett, hogy őt és az esküdt polgárokat a bajai táborba hurezolják, ahonnan aligha térhet vissza. Arra kérte tehát a bibornokot, hogyha elveszne, visszamaradt családját fogadja oltalmába⁴⁾.

Zákány és társai a bajai táborban a behódolásra kényszerítették. Letették a hűség-eskü, mire Amhát pasa megígérte, hogy a városnak nem lesz bántódása, csak legyenek nyugodtak, fizessék az adót és teljesítsék az átvonuló hadak élelmezését⁵⁾. A halálfélelmeket kiállva, a város fejei szerencsésen visszatértek. De a polgárság egy része, Tóth Mihály azelőtt volt főbíró ellenzéki álláspontját követve, a meghódolásról mit sem akart tudni. Kijelentették, hogy nem adóznak s az érkező csapatokat nem élelmezik s az ellenséget elverik. Ferdinánd király nem fogja Szegedet veszni hagyni, csak szorgalmazni kell a segílyt. A király Szeged védelmének kérdésével csakugyan foglalkozott is valamennyire. A többi közt elrendelte, hogy a pozsonyi készletből ágyúk és négy mázsa lőpor szállíttassék

¹⁾ Oklevéltár LXXIII. sz. a.

²⁾ Oklevéltár LXXIV. sz. a.

³⁾ Oklevéltár LXXIV. sz. a.

⁴⁾ Oklevéltár LXXV. sz. a.

⁵⁾ Történelmi Tár. 1878. 526. lap.

Szegedre¹⁾. A leszállítás ugyan abban maradt, de a hír Szegedre is eljutott és az ellenzék kitartását méginkább fokozta.

Egyébként nemcsak Szegeden, hanem az egész környéken is a közhangulat időközben egészen megváltozott s mindenfelé nagy ellenállási mozgalmak mutatkoztak. Délmagyarország rendei, nevezetesen Csongrád, Csanád, Temes, Arad, Zaránd, Bihar, Békés és Külső-Szolnok vármegyék nemessége már az 1542. évi aug. 17-én Nagyváradon részleges gyűlésre sereglett egybe, honnan Somlyai Mihályt teljhatalommal Bécsbe küldték, hogy a királynál kedvező rendelkezéseket eszközöljön ki²⁾.

Somlyai a király előtt nem is késett hangoztatni, hogy a várakat őrségekkel és a szükséges felszerelésekkel ellátni mennyire szükséges. Ferdinánd kilátásba is helyezte, hogy a temesi végvidék kivételével minden lehető elkövet. Különösen Szeged megtartása érdekében katonaság küldésére is kész leend, de az őrség eltarthatása megköveteli, hogy az érdekelt vidék az adókat pontosan befizesse³⁾.

A nyolcz vármegye rendei 1543. évi január 10-én Váradon újra egybegyülekeztek és most Wessen Mihály karánsebesi kapitányt bízták meg azzal, hogy a fenyegetett vidék védelmét a királynál szorgalmazza. A rendek február 11-én Gyulavárott harmadszor is egybeseregelték⁴⁾, de Wessen küldetése sikertelen maradt. Saját ügyeiben is meddő maradt minden fáradozása, nevezetesen az, hogy Tömpösön, Lelén, Klárafalván és Völneken levő részjóságaira nézve új adománylevelet szerezzen⁵⁾.

Amint tehát az egész vidék lázas igyekezettel óhajtotta a fenyegető veszélyt elhárítani és megelőzni, úgy a szegediek is mindent elkövettek, hogy a török megszállást elhárítsák. Losonczy László temesvári parancsnokhoz, Batthyány és Bornemissza kapitányokhoz küldött követeik által a város oltalmazását szorgalmazták s ők maguk is készülődtek, fegyverkeztek. De ez titokban nem maradhatott. Érté-

---

¹⁾ A Szegedre szánt löport később Albert pécsi prépost a sümegi vár védelmére vette igénybe. 1543. évi febr. 7-én Ferdinánd királyhoz intézett levelében ugyanis ezeket írja: „Sunt Posony quatuor centennaria pulverum, qui si res ferebat, Zegedinum transferendi erant. Dignetur illos ad conservationem huius arcis Somoghwár mihi gratiose dare et concedere“. (Cs. és kir. udvari és állami levéltár Bécsben.)

²⁾ A 8 vármegye pecsétjével ellátott eredeti meghatalmazás Bécsben, a cs. és kir. udvari és állami levéltárban.

³⁾ Cs. és kir. állami és udvari levéltár Bécsben, az 1543. évi iratok közt kelet és aláírás nélküli fogalmazvány.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ U. o.

sére esett ez a budai pasának is, ki felbosszankodott, hogy a bajai táborban letett hűségeskü daczára a város népe ellenállásra készül. Egyébként az is megtörténhetett, hogy az adóbeszedés végett újabban megjelent török katonaságot a Tóth Mihály által feltüzelt lakosok megtámadták, elűzték vagy esetleg leöldösték.

Mert Mehmed pasa a város előjáróit Budára idézte, hol Zákány István főbíró, Csütörtök László, Somlyai Pál és Budai István esküdt polgárok meg is jelentek. Tőlük a pasa a mozgalomról és annak kiterjedéséről körülményesebben tájékozódván, őket legott kivégeztette s azután lovasságát felültette, mely az 1543. év február havában, ép farsang napján Szegedre érkezett. A polgárság Tóth Mihály bátorítására fegyvert ragadt, az érkezőknek ellenszegült annyival is inkább, mert a vett hírek szerint Temesvárról a segítség már elindult volt.

De a törökök nagy erejével a polgárok meg sem mérkőzhettek. Az ellentállók leverettek s akik el nem menekültek, kardélre hányattak, a város pedig kirabolatott és felgyújtatott¹⁾.

Midőn a város már lángokban állt, akkorra megérkezett a temesvári segélycsapat, melynek vezetője, a vitéz Kis Kampo, személyes viadalra hívta fel a törökök vezérét, Hubiás agát. A viadalban leterítette ellenfelét és a Tiszán átúsztatván, visszatért övéihez²⁾.

Így és ekként került Szeged török kézre³⁾, mely ez időtől fogva Szegedet állandóan megszállva tartotta. Ez oknál fogva Tóth Mihálynak Szegeden való maradása lehetetlen volt. Elmenekült, mint sokan a polgárok közül, kiknek javait a törökök elfoglalták és elkobozták.

A budai pasa most a romokban fekvő régi királyi vár kijavítása és megerősítése iránt tett intézkedéseket⁴⁾. Megkezdődtek a nagymérvű építkezések, Az üres kolostorok és templomok ledöntettek s anyagaik a várfalak kijavításához használtattak. Óriási mennyiségű téglát égettek,

1) Névtelen török történetíró a XVI. század végéről. Lásd: Századok, 1870. 305. lap. A török szerző a város elfoglalását tévesen az 1524. évre teszi.

2) Palugyai I.: Magyarország leírása. Pest, 1853. II. k. 185. l.

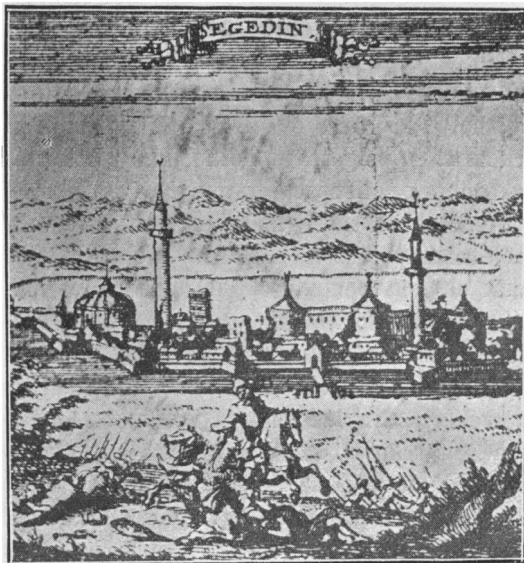
3) A hazai közvélemény a magyar váraknak török kézre való kerülését annak tulajdonította, hogy a magyar várak, különösen Szeged védelme, a német őrségek részéről elhanyagoltatott. A turini levéltárban lévő 1555. évi egyik jelentés legalább erről tájékoztat bennünket. (Lásd: Óváry Lipót: A m. tud. akadémia oklevélmásai. Budapest, II. k. 673. lap.)

4) Az az állítás, hogy a szegedi vár már 1542. évben Fráter György költségén kijavítottat és a falazat 18 láb vastagságra megerősítettet volna (Czímer K.: A szegedi szandzsák. Dugonics-Társaság Évkönyve. I. k. 54. lap), Castaldonak 1552. évi márcz. 2-án Ferdinánd királyhoz téves értesülések alapján intézett jelentésében fordul elő. A jelentésnek úgy ezen, mint több más része is, a hitelességet nélkülözi.

a homokpusztákon előforduló mész-szivag (darázs-kő) követ bányásztatták, hogy az építő-anyag bőségével a falakat minél magasabbra és erősebbre emelhessék.

A kijavítás egészen a régi alapokon történt s a vár terjedelme és alakja tulajdonképp nem változott. Megvolt a négy körönd s az

Szeged vára a török hódoltság alatt.

(A Lanfranconi gyűjteményéből).

ezeket összekötő bástya-falazat, mely korántsem földből vagy sövényfonásból, hanem kő- és téglapítményű szilárd alkotás vala. Ezen falak miután leomladoztak, most erősebben és magasabban újra felrakattak s mindenütt mellvédékekkel és lőrésekkel lettek ellátva. A bástyák aljában körülfutó árkok még jobban kimélyítve és szélesítve lettek s az árok a Tiszával kapcsolatos össze, hogy innen folytonosan táplálékot nyerjen.

A vár déli oldalánál

levő városrész pedig kettős, hatalmas földbástyával és árkokkal véteztett körül. A sánczok koronáján itt még erős palincsokból kerítés is készült. E földbástya a vár délnyugoti köröndjétől indult ki és déli irányban, a mai Kelemen- és Zrinyi-utczák vonalában haladva, a Gizella-térnél keletfelé fordult és a Tiszapartnál véget ért. Ez volt a vár külső erődje, vagyis a palánk, mely egy városrészt övezett s amely védmű már az 1514. évi pórlázadás alkalmával is megvolt, de a párhuzamos sáncz és bástya kiépítése által még erősebb lett. A vár északi és nyugoti bástyázatát ily palánk nem övezte s itt a várfalak külső erősségét csupán a falak lábánál körülfutó s vízzel telt árok képezte. A falak ezen két oldalról tehát megközelíthetők valának.

Az így kiépített és megerősített vár változatlanul fennmaradt egész a törökök kiűzéséig. Az 1695. évben Lambion mérnökkari tiszt által készített s a vár azon időből való állapotát feltűntető rajz tehát a várnak azon állapotát tárja elénk, aminőben az az 1543. évi helyreállítás alkalmával volt.

A várnak és a palánknak ezen kijavítása és megerősítése nem kényszermunkával, hanem II. Solimán császár rendeletére, török kincstári költségen történt¹⁾. Már az építkezés folyama alatt a vár hatalmas erődnek ígérkezett. Mint Tinódy említi: „csudabölcseken rakták minden állatjában, kinek mása nincsen — mondják — ez országban.“ A kijavítás és felmagasítás egy-két év alatt elkészült, mi egymagában véve eléggé tanusítja, hogy nem új vár épült, mert a mélyen fekvő alapoknak kiemelése hosszú évek sorára terjedő munkálatot tett volna szükségessé. A kijavítás már 1545-ben nagyrészt be volt fejezve, mert a várnak ekkor már tekintélyes számú állandó őrsége és tűzérsege is volt²⁾.

A vár helyreállításával Szeged és vidékének behódolása be volt fejezve és biztosítva. Biztosította az állandó török őrség, melynek száma hol szaporodott, hol fogyott. Így: 1545. évi szeptemberben 10 tűzér, 91 ulufedsi (a lovasság disze), 121 rendes zsoldos és 120 martolós volt; összesen tehát 323 főből állt az őrség³⁾. Ugyanez évi december havában a zsoldosok száma már 153 volt⁴⁾. Az 1552. évben 12 tűzér, 22 ács és kőműves, 95 lovas, 122 rendes zsoldos, 94 martolós, összesen tehát 348 fő képezte a helyőrséget⁵⁾. A következő évben a lovasok száma 91 volt⁶⁾; az 1556—57. évben pedig 10 tűzér, 4 műszaki katona, mintegy 80 lovas, 60 zsoldos és mintegy 35 ráczt martolós, vagyis 210 főnyi volt az őrség⁷⁾. Az 1558—59. évben is csak 283 főből állt a vár katonai létszáma. A zsoldosok ekkor legnagyobb részben ráczt voltak, ellenben a török katonák közt több magyar nevű szerepelt⁸⁾. Az 1568—69. évben az őrség létszáma már csak 235 volt, nevezetesen 86 lovas, 77 zsoldos és 72 martolós⁹⁾. Ugyanezen időszokról szóló egy másik kimutatás szerint az őrség száma csak 217 volt¹⁰⁾. 1573—74-ben a lovasság 48 főből állt¹¹⁾, s az 1592—93. évben a vár összes őrsége már csak 51 fő volt¹²⁾. 1628—29-ben az őrség 18 tűzérből,

¹⁾ Forgách Ferencz: Magyar története, Pest, 1866. 33. lap. — Istvánfi: Historiarum de rebus Ungaricis. Cöln, 1622. 303. lap. Utóbbi a várépítkezések befejezését az 1549. évre helyezi.

²⁾ Magyarországi török kincstári defterek. Budapest. 1886. I. k. 52. lap.

³⁾ U. o. I. k. 52. l.

⁴⁾ U. o. I. k. 53. l.

⁵⁾ U. o. I. k. 69—71. l.

⁶⁾ U. o. I. k. 88. l.

⁷⁾ U. o. I. k. 98. l.

⁸⁾ U. o. I. k. 121—122. l.

⁹⁾ U. o. I. k. 202. l.

¹⁰⁾ U. o. II. k. 386 l.

¹¹⁾ U. o. II. k. 265. l.

¹²⁾ U. o. I. k. 384. l.

8 műszaki, 7 hídász katonából, 30 janicsárból, 46 lovasból, 34 martolószból, összesen tehát 143 főből állt¹⁾.

Az őrségnek, illetőleg az 1599. évi 214 főnyi személyzetnek félévi díjazására 360,468 akese fordítottatott²⁾.

Ami a vár felszerelését illeti, az általában csekély és gyarló volt. A 10—18 tüzér létszámnál fogva 4—10 ágyúnál több aligha volt a szegedi várban. 1565-ben háromfontos és tizenkétfontos ágyúkkal volt a vár felszerelve s a golyókból 460 drb háromfontos, kőgolyó 766 drb és tizenkétfontos pedig 3000 drb volt. Lőpor mindenkor bőséggel létezett s ezt hordókban kezelték³⁾.

A fentebb kitüntetett katonai létszámon túl a törökség Szegeden jelentékeny számmal volt képviselve. Voltak különféle tisztviselők, kádik (bírák), imámok (papok), énekesek és tanítók⁴⁾; voltak iparosok és kereskedők, kik családot alapítva itt teljesen meghonosodtak.

A törökök egy része a várban, másik része a palánkban, sőt még néhányan a külvárosokban is laktak. Itt is voltak papjaik, énekesaik és mecsetjeik, kik illetményeiket mindnyájan a török kincstárból nyerték. Így 1549—50-ben az egyházi személyzet fizetése 10 hó alatt mintegy 15,000 aksera rugott⁵⁾. Ugyanezeknek 1555-ben 10,000 akese járandóságuk volt⁶⁾.

A kereskedők és iparosok közül némelyek igen megvagyonosodtak. Így például Musztafa bérletfelügyelőnek hagyatéka 1571-ben 13,150 aksera rugott; Khoszrev ben Abdullah hagyatéki tömege 893 akese értékű volt⁷⁾. 1549-ben Ramazán és társai, Ibrahim Ilias, Mohamed és társai, mint kereskedők 270—300 akese boltbéreket fizettek, miből üzletük terjedelmére és forgalmára eléggé következtethetünk⁸⁾.

Mint fentebb is említők, a város megszállása és a vár helyreállítása által a Duna-Tisza-köz birtoka és a Tisza-vonal védelme tökéletesen biztosítva volt. Ez időtől fogva Szeged és vidéke, mint teljesen török uralom alá tartozó, száznegyvennégy évig idegen és zsarnoki kormányzat alatt állt.

A város előbb a budai, később pedig az egri pasalik, vagy vilajet kormányzósága alá tartozott. A budai pasalik 12, később 17 szandzsák,

1) Magyarországi török kincstári defterek. I. 432. l.

2) U. o. II. k. 688. l.

3) U. o. I. k. 67. l.

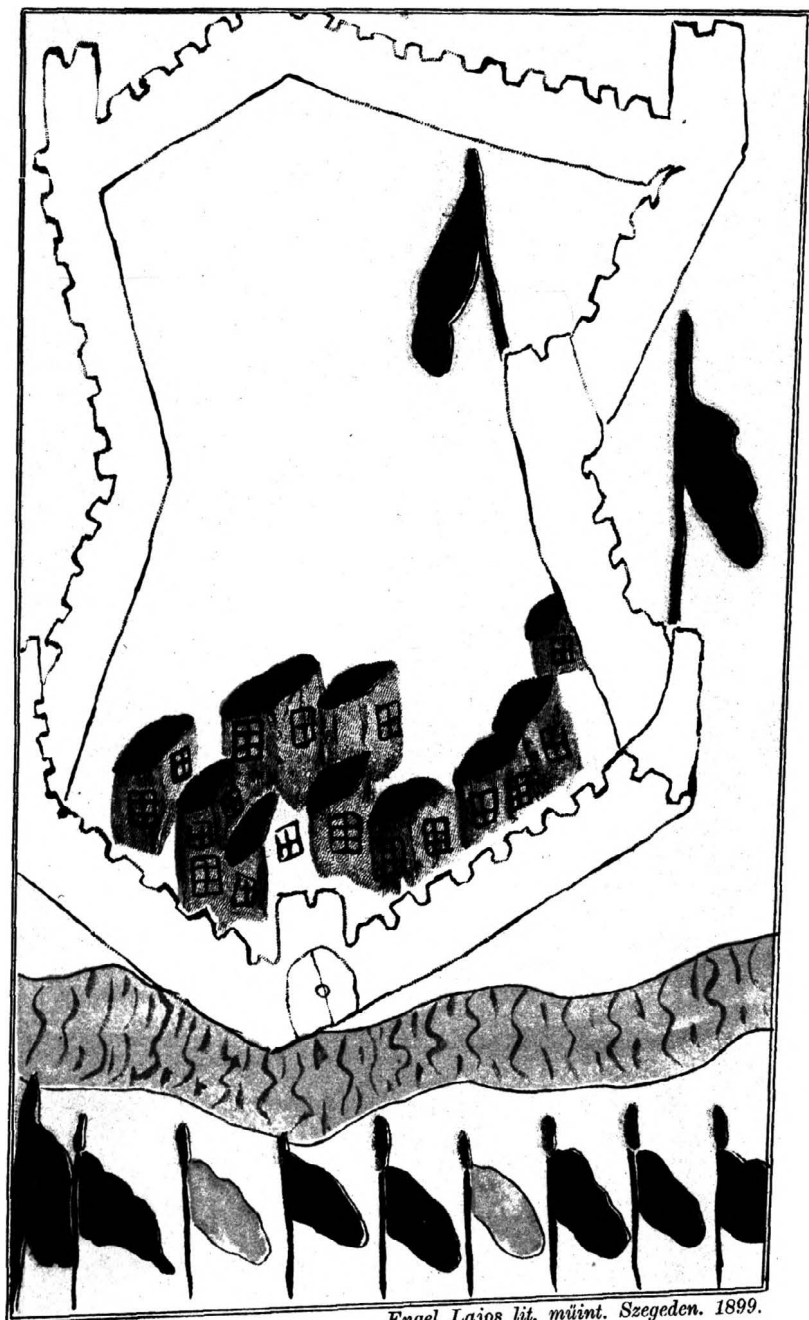
4) U. o. I. k. 69. l.

5) U. o. I. k. 69. II. k. 378. l.

6) U. o. I. k. 91. lap.

7) U. o. II. k. 453—454. l.

8) U. o. I. k. 66.

Engel Lajos lit. műint. Szegeden. 1899.

Szeged vára 1552-ben. (Hasonmás Dsélálzáde Musztafa
krónikája bécsi példányának festményéről).

ságra, az egri pedig háromra (Hatvan, Szolnok, Szeged) volt osztva¹⁾. Egyik szandzsákság székhelye Szeged lett s a szegedi szandzsákság Csongrád és Solt vármegyék déli részeire, úgy Bács- és Bodrogh vármegyék egész területeire kiterjedt. A szandsák élén a szegedi várban székelő bég állt. Ő volt a szandsák katonai, kincstári és polgári kormányzója. Alája tartoztak a kalocsai, szabadkai, zombori és titeli várak, úgy a tömörkényi, bajai, madarasi, bácsi stb. párkányok. Alája rendelvek a szandsák területén levő összes nahiek, vagyis bírósági kerületek (bajai, kalocsai, zombori, bácsi, titeli, szegedi, vásárhelyi stb.), melyek a kincstári javakat s ezek bérleteit kezelték; továbbá az összes adóhivatalok, tizedszedők, kik a szandsák egész területéről befolyó jövedelmeket mind Szegedre szállították. Ezek is a bégtől függöttek²⁾.

Hogy az adók és kincstári jövedelmek forgalma milyen volt, utalunk a következő adalékokra. 1543—45. évben a szandsák kincstári bérjövedelmei évenként 213,138 akcset képeztek³⁾. A következő három évben e czímen már 2.850,000 akcse bevétel ígérkezett⁴⁾. 1555-ben a bérleti bevételek 775,137 akcsera rugtak⁵⁾. 1549-ben pusztán a Szegedvárosi kincstári bérjövedelmek (vámok, haltized, vásártér, mészárszék, malomdíj, révjövedelmek, törvénykezési díjak stb.) 111,183 akcset eredményeztek⁶⁾. Ugyanezen czímen a szegedi bérletek 1555-ben 107,523 akcset hajtottak, de 1558-ban már csak 71,733 akcset hoztak⁷⁾.

Az 1579. évben a szegedi szandsák területén összesen 8425 ház után 559,935 akcse fejadó és 8460 ház után 634,500 akcse kuburi pénz (kardtok) bevétel mutatkozott⁸⁾. A szegedi szandzsákságnak 1616-ban már csak 340,000 akcse jövedelme volt⁹⁾, mi egymaga eléggé mutatja a romlás és pusztulás óriási arányait.

A szegedi szandzsákságnál osztattak ki az egyes katonáknak a szandzsákság területén levő összes tímár-birtokok, vagyis a zsoldot nem nyerő katonák ellátására szolgáló hűbér-javak.

Szóval: Szeged a török hódoltság alatt is egy nagy és kiterjedt vidéknek katonai és polgári, úgy adózási tekintetben is központi és igazgatási helye maradt.

1) Budapesti Szemle. IX. k. 327. — Hammer: Geschichte des Osmanischen Reichs. Pest, II. k. 595. l.

2) Magyarország. török kincstári defterek. Budap., 1886. I. k. 71., 98., 122., 432. II. k. 347., 386. lap.

3) U. o. I. k. 25. lap.

4) U. o. I. k. 58. l.

5) U. o. I. k. 177. l.

6) U. o. I. k. 65. l.

7) U. o. I. k. 89. l.

8) U. o. II. k. 514. l.

9) U. o. II. k. 514. l.

E központiságnál fogva Szeged forgalma, noha az általános viszonyok következtében süllyedt, mégis el nem enyészett. A város közelete és üzleti forgalma még elegendő élénkséget mutatott, hisz a keleti kereskedelemnek egyik emporialis helye lett. Mint Tinódi mondja:

„Sok gazdag árus nép gyüle a városba,
Gazdag harminczadot szörzének városba,
Császárnak sok kincse gyüle tárházába
Onnét fizettetött hópénzt Magyarországba.“

Mint fentebb is említők, a szandzsákság élén a Szegeden székelő szandzsákbég — ki olykor pasa-rangot viselt — állt. A sűrűn változó bégek sorából közölhetjük, hogy az első Musztafa bég volt, ki a vár-építkezéseket is végrehajtotta, ki még 1551-ben is a szandzsák élén állt, a többi közt Kamber bég nagylaki parancsnokkal együtt közreműködött Csanád vármegyének behódításán és Makó város megvételén, melynek birája, Gárdonyi Tamás, kezdetben derekas ellenállást fejtett ki¹⁾. Követője Mihalogli Khidr lett²⁾, kit magyarosan Heder bégnek neveztek, ki Tóth Mihálynak 1552. évi támadása idején is a várat védelmezte. Utánna Kászon pasa következett, de 1554-től fogva huzamosb ideig Szokolovits Musztafa volt a szandzsák kormányzója³⁾. 1568-ban Machmud bég⁴⁾, 1571—93-ban a sánta Ibrahim volt a vár parancsnoka, ki Haszan banyalukai táborában is szerepelt⁵⁾. Az 1593—94. évben az opiumevő Haszan terjaki állt a szandzsák élén⁶⁾. 1598-ban Ali, 1634-ben Muhamed, 1637-ben Musztafa, 1638—40-ben Hadszi Ibrahim, 1641-ben Musztafa nevű pasák kormányozták a szegedi szandzsákságot⁷⁾. 1685-ben Omer pasa volt a várparancsnok⁸⁾, 1686-ban pedig Ibrahim pasa volt a szandzsák vali-ja⁹⁾. Ezekén túl a szegedi hagyomány még egy Hobart vagy Hobiárt nevű pasáról is emlékezik, kinek felsőváros szélén, a

¹⁾ Istvánfi: *Historiarum de rebus Ungaricis*. Cöln, 1622. 303. l. — Forgách: *Magyar históriája*. Pest, 1866. 16—17. l. — Gévay: *A budai pasák*. Bécs, 1841. 11. l. — Reizner: *Makó város története*. Szeged, 1892. 13—15. l.

²⁾ Dselálzáde Musztafa. *Török történetírók*. II. k.

³⁾ Brüsseli Okmánytár. Pest, 1859. III. k. 21. l. — Szalay Ágoston: *Magyar levelestár*. Pest, 1861. 274. l. — *Magyarországi török kincst. defterek*. Budap., 1890. II. k. 757. l.

⁴⁾ *Magyarországi török kincst. defterek*. Budapest, II. k. 351. l.

⁵⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 319. l. — Istvánfi: i. m. 601. lap.

⁶⁾ Gévai: *A budai pasák*. Bécs, 1841. 32. l.

⁷⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 295., 313., 314., 315., 316. és 320. l.

⁸⁾ Őrgróf Pallavicini hitbiz. uradalmi levéltár Sándorfalván.

⁹⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 340. l.

tarjáni szőlők közt volt nyaralója, hova a halász és hajós asszonyokat szokta volt mulatozásra összecsalogatni. A sok vigasságnak azonban egyszer szomorú vége lett, mert a hajós és halász gazdák reá törtek és agyonverték.

II. A reformatió és a barátok.

A török vallási fanatizmusa daczára is a felekezetek iránt bizonyos türelmességet tanusított. Megtúrta a keresztény templomokat, ha a mecsetekhez közel nem estek és elszívte a harangozást és az isteni tiszteletek külső nyilvánulásait. Lenézte és megvetette a „hitetlen kutyákat“, de saját hitelveit nem erőltette rájuk, sőt ellenkezőleg, nyelvünket elsajátította és szokásainkkal megbarátkozott.

A világi papságot nem igen szenvedte, mert ezeknek tized és párbér szedései a török adórendszer érdekeit némileg sértették; ellenben a kolduló barátokat sehol sem bántotta, mert ezekben az ő derviseinek hasonmásait látta. A hódoltsági területeken a világi papság különben sem maradhatott meg, mert a hitújítás rohamos terjedésénél fogva mindenfelé tért vesztett.

Szegeden már a hódoltság előtt is jelentékeny számmal voltak azok, kik a hitújítókhoz csatlakoztak s így a város négy plébániájáról a lelkészek egymásután eltávoztak. Csak a barátok nem menekültek el és a hűségben megmaradt hívek lelki ügyeinek ellátását utóbb kizárólag ők végezték. Minthogy az üresen maradt templomokat és kolostorokat a török vagy elfoglalta, vagy pedig a várépítkezések alkalmával lerombolta; a lakosságnak úgyszólván már csak egy temploma maradt, a havi boldogasszony egyháza, hol a régi és az új hitelveket követő lakosok egy ideig közösen s illetőleg felváltva seregelték egybe.

A hitújítás terjesztésében sokat fáradozott Szeged nagy fia, Kis István és barátja Abádi Benedek¹⁾. Ez utóbbi egyúttal nyomdász is volt s azelőtt Sárovarott működött nyomdáját most Szegedre telepítve, az új tanokat ez úton is terjesztette.

Abádi mint szegedi prédikátor a török pártfogást kiváló mérvben megnyerte. Az 1545. évről szóló egyik közlemény szegedi működéséről ugyanis a következőket említi. „A török igazgatás alatt szabadon hirdettetik az evangelium, elannyira, hogy Isten különös gondviselésének lehet tartani, hogy megengedte ennek a résznek (t. i. az Alföldnek).

¹⁾ Földvári László: Szegedi Kis István élete. Budapest, 1894. 27., 28. és 41., 42. l. — Rácz Kár.: Szegedi Kis István tiszántúli reformátorkodása. (Szabad Egyház, 1891. évf. 19. és 20. számainak mellélete.)

a barbárok által való elfoglalását; mert jóllehet, az erre való lakosok testiképpen szolgálnak, de bizony nekik nagy mértékben tündöklük az evangelium világa és teljes szabadságban él az ő lelkük, melyet a mi királyunk (t. i. I. Ferdinánd), ha ezen részek az ő hatalmában volnának, tüzzel, vassal akadályozna. — Abádi Benedek, aki szép tudományú és feddhetetlen életű ember és aki ezelőtt esztendővel ordináltatott Wittembergában, Szegeden, mely a Tisza mellett leggazdagabb és népesebb város, mind az iskolában, mind a templomban, a pasa előtt nagy kedvességgel tanít, elannyira, hogy a minap egy hitvita alkalmával a pasa hallgatást parancsolt a barátoknak, kiket úgy néz, mint megannyi moriókat és megfenyegette őket, hogyha csendesesen nem viselik magukat, rövid nap a városbul kihányatja. Mindezt közhírből is hallottam, de kevéssel ezelőtt Abádi Benedek leveléből is bizonyosan megtudtam. Itt hát nem teljesült be, hogy ha a farkas verembe esik, megadja magát és a vele egy veremben lévő bárányt nem bántja¹⁾.

Mint ebből látjuk, Szegeden élénk viták folytak egyrésről a barátok, másrésről az új tanok hirdetői — Kis István és Abádi Benedek között. Minden vita az új tanok híveinek számát növelte, úgy hogy ezek már többséget képezve, a barátokat és a katolikus híveket a templomból teljesen kiszorítani akarták. A viszály 1545-ben a pasa elé került, ki előtt a két fél ünnepélyes, mintegy döntő hitvitát tartott, hogy a templomhoz való nagyobb, illetőleg kizárólagos jogot magának megszerezze.

A vita folyamán a barátok ügye már majdnem veszendőben volt, midőn előállt a barátok kuktája, egy tanulatlan ember, s azon kérdést intézte a már győztesnek látszó ellenfélhez, hogy hányan vannak az evangelisták? E kicsinyes kérdésre a prédikátor felelni sem akart. De a pasa és a jelenvolt három kadi a feleletet sürgette, mire a prédikátor a négy evangelista nevét elősorolta. A kukta azonban egy ötödikről is akart tudni. Több szóváltás után a ravasz kukta odaveti, hogy az ötödik Recsep evangélista, ki voltaképp nagytekintélyű

---

1) Mannlius Joh.: Locorum communium collectanea. Bazel, 1563. 122. lap. — Lásd egyúttal: Warhaftige Neue Zeitung aus dem Ungerlandt und Turkey 1546, című kis nyomtatványt, melynek 9. pontja ezt tartalmazza: „Benedictus Abádi der II. Jahr zu Wittemberg studirt hat, ist prediger zu Segedin, leret in der Schule und in der Kirchen, mit verwilligung des grossen Bassen, also das der Bassa selbst in einer disputation der Mönchen stilschweygen geboten hat. — — — Es ist noch eine Stadt in Hungern, Segedin, darinne eine Türkischer Bassa Herre ist, der verteidiget die diener des Evangelions wieder die gewalt und wütereý der Papisten.“ — Régi magyar költők tára. Budapest, 1880. I. k. 445. lap. — Kertbeny Károly: Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok. Budapest, 1880. I. k. 605. sz.

arab egyházi író volt. A predikátor erre hahotában tört ki, de ezzel a török bírákat mintegy megsértve, azoknak kedvező hajlamait elvesztette, úgy hogy a pasa, Eszéki Sebestyén gvardiánt legott ezen szavakkal vigasztalta meg: „ne félj pap gazda, tied a templom¹⁾!

Így mentették meg a barátok templomukat s így biztosították Szegeden való további megmaradásukat. Utóbb a pasa kegyeit megnyerve, helyzetüket mindinkább erősítették s az ingadozó, vagy már elszakadt hívek egyrészét az elhagyott egyház kebelébe újra visszaterelték. Az új tanok követőinek száma mindenesetre megfogyott s talán ép ezért Kis István polgártársai iránt való keserűségtől eltelten a várost csakhamar elhagyta²⁾. De Abádi nem távozott. Azonban 1552-ben, midőn Tóth Mihály Szegedet elfoglalta, a hajdúk őt is megtámadták és nagy csúfsággal illetve, a városból

Szegedi Kis István.

kikergették. Mint Tinódi a szegedi veszedelemben mondja:

„Jámbor predikátort városból kiküldték.“

A hajdúknak ezen türelmetlensége különben általános felháborodást szült s hogy Szeged visszavételének kísérlete a tudvalevő kudarczczal végződött, azt akkor általában a hitújítók pártja ellen kifejtett vadságoknak tulajdonították³⁾.

¹⁾ Fridrich Urbán: *Historia provinciae Hungariae ordinis minorum s. p. Francisci*. Kassa, 1759. 13. l. — *Ordinanz Konst.*: A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsza. Szeged, 1831. 70—71. lap.

²⁾ Földvári és Rác z i. m. Szentkláray: *A Csanád egyházmegyei plebániák története* czímű műve. I. k. 680. l., azt állítja, hogy Szegedről való távozása az okból történt, mert a csanádi „püspökséget kormányzó Zákány Imre nagyprépost hívta meg és nevezte ki a csanádi főiskola tanárául“ 1544-ben.

³⁾ Székely István: *Magyar krónika*. Pest, 1854. 64. lap. „Szegedöt Tóth Mihály a hajdúkkal megvevé, de az úristen nem tartá őket sok ideig benne; mert az isten igéjének hirdetőjét kiűzé onnan, kit a török nem bántott.“ — — „adák magukat a nagy paráznságnak és részegségnek, ki miatt Szeged alatt a törököktől mind levágtának.“

Szeged katasztrófája után az új egyház hívei csak lassankint jutottak erőhöz. Számuk újra gyarapodott, sőt a templomhoz való igényüket ismét felelevenítették. A barátok tartva az esélyektől, 1562. évben a török hatósághoz folyamodtak, hogy templomukhoz való kizárólagos tulajdonjogukat biztosítsák. A török törvényszék ez ügyben keresztény és török tanúkat hallgatott ki és visszaemlékezve az 1545. évi hitvitára, közhitelű tanúsítványt adott ki arról, hogy a templom birtokában a barátok „továbbra is megerősítettnek, hogy benne hijába való szertartásaikat és üres szabályaikat gyakorolhassák“¹⁾.

A barátok a visszatérítés munkáját nagy ügyességgel és kitarással hajtották végre. A reformált egyházközség azonban még sok ideig fennállt, mert még a XVI. század végén is volt lelkesze²⁾. Csak lassankint enyészett el, mint tavaszi olvadáskor a hó; de egykoron oly népes és erőteljes volt, hogy még 1652-ben is a város főbírája arról tett tanúságot, hogy ha a barátok nem lettek volna, úgy Szegeden a katholikusságnak már emlékezete sem volna³⁾.

Különben nemcsak Szegeden, hanem az egész környéken s illetőleg a csanádi egyházmegye egész területén kizárólag a szegedi barátok lelkeszkedtek. Makón, Szentlőrinczen, stb. összesen mintegy 14 helységben ők teljesítették a lelki szolgálatokat⁴⁾. Fáradozásaikért alamizsnát s néhol párbért is kaptak, de ennek gyűjtésében a ráczok és oláhok metropolitája utóbb akadályoztatta őket. A görög-keleti egyház papjai ugyanis arra törekedtek, hogy a barátok teljes kiszorításával Délmagyarország összes magyar lakossága a keleti egyház kötelékébe tereltesse. A magyar lakosságot több helyen már párbérfizetésre szoktatták. Csak az 1619. és 1620. években sikerült a barátoknak a belgrádi és budai pasák pártfogását megnyerni, hogy az oláh és rácz papok a barátok koldulásait ne akadályozzák és a latin egyház kötelékébe tartozó magyar és sokacsz lakosságtól tovább is szedhessék a párbért.⁵⁾ Koldulásaikat különben a felsőbb részekre is kiterjesztették. 1638-ban templomuk helyreállítására még Nagykörösön is gyűjtöttek kegyadományokat⁶⁾.

Ily úton jutottak azon helyzetbe, hogy időközönként a templom szükséges kijavítását és megerősítését eszközölhették. 1624—25-ben a templom roskadozó boltozatát lebontották és új menyezetet készítettek. A következő évben a tetőzet lett megújítva. 1632—34-ben Murad szul-

1) Oklevéltár CX. sz. a. Az oklevél kétségen kívül 1562. évben kelt, de a külső feljegyzés szerint az említett hitvitára vonatkozó 1545. évszám is helyes.

2) Lásd jelen mű III. köt. „Egyházak és hitfelekezetek“ rész alatt.

3) Oklevéltár CXIX. sz. a.

4) Ordinansz K. : i. m. 74. l.

5) Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 299—301. l.

6) U. o. 304—306., 311., 313—314. l.

tántól a zimonyi táborban kiadott engedély alapján a külső javítások hajtattak végre. Minden javítás alkalmából ily engedélyre volt szükség. A korán ugyanis a rajáhk épületeinek magasságát megszabta, s még a kijavítások alkalmával sem lehetett a régi épületeken valamely magasítást vagy kiválóbb átalakítást eszközölni. Innen van az, hogy a török hódoltság alatt a régi köz- és magánépületek lassankint mind elpusztultak és csak apró vályogházak készülhettek. Minden engedély-okmányban hangsúlyozva lőn, hogy a „kijavítás a meglevő terjedelemben, nagyobbítás nélkül történjék.“ A szigor annyira terjedt, hogy még „4—5 szál deszka megújításához“, valamint a kolostor udvarán lévő kút befödéséhez, a színállások, a fafolyosók és a kerítések kijavításához is engedély kelle¹⁾. 1639-ben a kolostor nádtetejének helyreállítására²⁾, 1640–45-ben a czellák kijavítására két ízben is kelle engedélyt kérni, mit Ibrahim szultán kegyességéből meg is kaptak³⁾.

Mint említők, a barátok lelkészkedése az egész csanádi egyházmegyére kiterjedt volt. Erre nézve a távolban, Pozsonyban vagy Nagyszombatban lakó csanádi püspököktől nyertek joghatóságot és a szegedi kolostor főnöke egyúttal püspöki helynök is volt. Szeged ugyan régebben a bács-kalocsai egyházmegye joghatósága alá tartozott, de ez ép úgy, mint a csanádi egyházmegye is, „partibus infidelium“-má leve. Hosszú idő alatt még az emlékezete is elenyészett, hogy Szeged mely egyházmegye kötelékébe tartozik s így a kalocsai érsek mi észrevételt sem tett jogainak megcsorbitása miatt s a barátok is a csanádi püspöktől nyert megbízásnál fogva egészen megszokták, hogy úgy ők, mint Szeged város a csanádi püspökség joghatósága alá tartoznak.

Csak a barátok provincialisa vette észre a visszásságot, ki Pálffy Tamás csanádi püspök kinevezése alkalmából 1652. évben kifogást tett a miatt, hogy a püspök a szegedi kolostor főnökségét a vikariatussal megbizza⁴⁾. De a tartományi főnök aggodalmai closzlatva lőnek, mert 1673-ban Pálffy Ferdinánd, 1676-ban Makripodári Jácint, 1678-ban Kéri János és 1692-ben és 1694-ben Telkessi István a szegedi gvardiánokat a püspöki helynökséggel csak felruházták⁵⁾, s ezzel mintegy alapját vetették meg azon bonyodalmaknak, melyek később annyi vizsályra adtak okot.

A barátok a reájuk bízott és szigetekként elszórt katolikus hívek lelki ügyeinek munkálását buzgón végezték. A távoleső egyházakat

1) Okmányt. a hódoltság történetéhez. II. k. 315. és 326. l.

2) U. o. 317. és 324. l.

3) Oklevéltár CXII. sz. a. Okmányt. a hódoltság történetéhez. II. k. 319., 325. l.

4) Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 329. l.

5) U. o. 335., 336., 337., 341. és 342. l. — Történelmi adattár. Temesvár, 1871.

fel-fel keresték. Járásuk, kelésük alkalmával sok veszedelemnek és zsarolásnak voltak kitéve, bár igazoló útleveleiket a török hatóságoktól többnyire kiváltották, akár Ujlakra (Illok), akár Kecskemétre, Gyöngyöstre, Kassára, Galgócra vagy Nagyszombatba mentek¹⁾. Bár igaz ügyben jártak s bár a vámdíjakat is évi általánypénz az iszkiledsi basinál többnyire lefizették²⁾, azért a gházik (katonák) és zaptik (rendőrök) majdnem mindenfelé megsarczolták őket. „Barátok vagytok, borralalót adjatok“ kiáltással, fejenként 12 oszporát követeltek tőlük, úgy hogy a kolduló fráterek utóbb kámzsáikat is levetették. De azért csak felismerték őket. A barátok ennél fogva utóbb már egyenesen a szultánhoz folyamodtak, ki 1639. évben nem is késett részükre oly biztosító levelet kiállítani, mely által további zaklatásaik véget értek³⁾.

Sokszor még házi nyugalmukban is zavarták őket és a kincstári tisztviselők s az adószedők nem a várba, hanem a barátoknak akkor is híres asztalánál fogva ezek kolostorába szállásolták el magukat. A kegyes atyák egy ideig túrték a vendéghajrást, de utóbb azon körülmény okából, hogy a beszédett adópénzek őrizetével is megbíztattak, a török vendégfogadásokat felmondották. 1679. évi júl. 12-én Muhammed pasától, 1686-ban pedig Achmed pasa szeraszkiertől, sőt ugyanezen évi május elején IV. Muhammed szultántól is biztosítóleveleket nyertek arra nézve, hogy nem tartoznak vendégeket fogadni és ha magukat csendesesen viselik, semmibe sem avatkoznak, „vizsgálat“ ürügye alatt otthonukban senki se merje őket zaklatni⁴⁾.

Egyébként nemcsak a török urak, hanem az előkelő keresztény útasok és a kereskedők is nem a városban levő vendégfogadókbá, hanem többnyire a barátokhoz szálltak. Így a többi közt 1628. évben néhány olasz kereskedő, különféle drága árúkkal és sok pénzzel a barátok kolostorába szállásolta magát. A kóbor szabad hajdúk ezt kilesve és az olaszok kincsei után áhítozva, éjjel betörték a városba, megrohanták a kolostort, az olaszokat kirabolták és minden veszedelem nélkül elillantak. Az olaszok ezen dolog miatt a barátokat gyanúsítva, a budai pasánál panaszt emeltek. A pasa a barátokat ennél fogva 300 frt kártérítésre kötelezte. A súlyos kötelezettségnek megfelelni képtelen barátok most II. Ferdinánd királyhoz folyamodtak, ki részükre a nógrádi harminczadnál 300 forintot kiutalványozott, hogy az olasz kereskedők kárát megtéríteni módjuk legyen⁵⁾.

¹⁾ Okmányt. a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 316., 320., 321., 324., 326., 328., 329., 336. és 338. l.

²⁾ U. o. 323. l.

³⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1643. II. k. 318—319. l.

⁴⁾ U. o. 338—341. l.

⁵⁾ Oklevéltár CV. sz. a.

Ily tapasztalatok után a szegény barátok nemcsak a török, de a keresztény vendégek befogadásától is tartózkodtak. Sokat tűrtek, sok megalázást szenvedtek s néma fájdalommal nézték, midőn a tisztjei kíséretében megjelent pasa a havi boldogasszony oltára előtt égő gyertyák lángjainál pipára gyújtogatott¹⁾.

III. Szeged veszedelme.

Szeged visszavételének megghiúsult kísérletét a XVI. század lantosa, Tinódi Sebestyén, különös emlékeztetővé tette. A katasztrófát olykép tüntette fel, mint amelynél rettenetesebbet képzelni sem lehet. A szerencsétlenség első híreinek hatása alatt szerzett versezetében, a „Nagy-Szegedön esett szertelen csudákról“ oly túlzó képet festett, mint amily túlzó hírek szárnyaltak Szeged 1879. évi pusztulásáról a katasztrófa első napjaiban. Pedig amint az 1879. évi szerencsétlenségnek az adott helyzetben be kelle következnie, — hisz azt Szeged népe előre panaszkolta is — úgy az 1552. évi veszedelem a vállalat oktalanságában már mintegy cleve benn rejlött és a csúf kudarcot cleve lehetett sejteni. Szeged visszavételének terve hadműtanilag indokolatlan, eszeveszett kaland volt. A szerencsétlenség minden czél és ok nélkül lett felidézve. Mert feltéve, hogy a vár visszaszerzése sikerült volna is, azt megtartani teljes lehetetlenség lett volna. A vár ugyanis másodrangú erősséget képezett s megtartása Buda és Pétervárad birtoklásától függött. 1552-ben úgyszólván már be volt fejezve a török hódítás és Budán kívül Valpó, Siklós, Pécs, Fehérvár, Esztergom, Tata, továbbá Becse és Becskerek várai is török kézen voltak. Még csak Temesvár, Lippa, Gyula és Szolnok voltak Ferdinánd király birtokában, de ezek is csekély őrséggel voltak ellátva, felszerelésük pedig oly gyarló volt, hogy ezen várak is még ugyanez évben elvesztek. Szeged tehát a török foglalásoknak mintegy a szívében, a török váraktól és őrségektől minden oldalról védetten, ágyúk nélkül, pusztá megrohanás által el sem volt foglalható s illetőleg megtarthatása merőben képtelenség volt.

De sokszor minél képtelenebb valamely terv, annál tetszetősebb. Így volt ez Szeged visszaszerzésével is, melynek tervét úgy látszik, hogy a város egykori főbírája, Tóth Mihály eszelte ki²⁾, ki a városnak 1542. évben történt behódolása alkalmával polgártársait már szeren-

¹⁾ Ordinansz K.: A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsa. Szeged, 1831. 55. l.

²⁾ Amhát pasának 1552. évi május elején a filippopolisi táborból kelt levele szerint Patóchy lett volna az, ki Szeged megrohanása ügyében Gyulán a „latrokkal“ és Ferdinánd király híveivel gyűlésezett. (Lásd: Történelmi Tár. 1892. évf. 147. lap.)

csétlenségbe sodorta, míg maga elmenekült és Debreczenben települt le. Vakmerő és kalandos természeténél fogva a szabad hajdúk itt hadnagyukká választották s ezek portyázásaiban résztvett. Tervét minduntalan és mindenfelé ajánlgatta, úgy hogy Szeged visszaszerzésének vállalata már nyílt titok volt. Különösen amióta Lippa várát Uloma pasa 1551-ben feladta, azóta Szolnokon ép úgy¹⁾, mint az ország legtávolabb részeiben is, így a többi közt még Nagy-Szebenben is beszélgettek arról, hogy mily kívánatos volna Becsét és Becskereket, ezek után pedig Szegedet is visszaszerezni²⁾. Báthori András jelentései alapján a bécsi udvarban is beszélgettek erről és 1551. évi aug. 28-án Ferdinánd király felhívást is intézett Castaldohoz, hogy ez ügyben nézetét terjeszsze elő³⁾. A vezér szept. 6-án kelt jelentésében fejtette ki nézeteit, mely alkalommal Báthori tartózkodó álláspontját ostorozta⁴⁾. A királynak, úgy látszik, kedvencz eszméje lett Szeged visszaszerzése, mert 1551. évi nov. 6-án már Fráter Györggyel is közölte a kérdést⁵⁾, ki decz. 7-én kelt tudósításában kiemelte, hogy a szegedi kérdés annyival fontosabb, mert a bég Makó városát és a Tiszántúl fekvő vidékeket is fenyegeti s a behódolásra felszólította⁶⁾.

Míg a felső körök a visszaszerzés esélyeit fontolgatták, az alatt Tóth Mihály titkon megfordult Szegeden és régi párthíveivel, valamint a barátokkal tanácskozott azon egybevágó teendők felől, melyekre a város részéről számít. A polgárságot biztosította, hogy nagy erővel érkezik és a törököt mindenesetre kiveri. Tóth ezután felkereste Castaldot s előadta neki, hogy a lakosság és a hajdúk támogatásával ő visszaszerzi Szegedet s illetőleg megrohanja a palánkot, de a várat el nem foglalhatja, mert e végre ágyúk kellenek. Arra kérte tehát a főhadvezért, hogy legyen készen s amint ő a palánkot bevette, a szükséges segélycsapatok kirendelésével a vár megvívása céljából a kellő intézkedések megtételének.

Aldana tábornokkal is közölte tervét, kinek már komolyabb aggodalmi voltak s hadműtani szempontból kifogásolta a vállalatot. Az ő nézete szerint a török egy percze sem tűrné Szeged elvesztését, mert a 12,000 léleknyi lakosságú város, a hódoltságnak egyik legki-

¹⁾ Történelmi Tár. 1880. évf. 251. l.

²⁾ Csász. és kir. állami és udvari levéltár Bécsben, Haller Péter szebeni polgármesternek Castaldohoz, 1552. évi febr. 25-én kelt levelében.

³⁾ Cs. és kir. állami és udvari levéltár Bécsben.

⁴⁾ Óváry Lipót: A m. tud. akadémia oklevélmásolatai. Budapest, 1894. II. k. 620. és 627. lap.

⁵⁾ Cs. és kir. állami és udvari levéltár Bécsben. Lásd egyúttal: Történelmi Tár. Budapest, 1881. 61 lap.

⁶⁾ U. o. — Történelmi Tár. 1881. 72. lap.

válóbb helye s a budai és más délvidéki török őrsegek összeköttetéseinek fenntartása érdekéből is nélkülözhetetlen. Mindazonáltal jelentést tett ez ügyben Castaldohoz és tőle határozott útasítást kért. De a válasz sokáig késett.

Tóth azonban az akadályok leküzdésében ki nem fáradt. Midőn az 1552. év elején Castaldo Debreczenben megfordult volna, kalandos vállalatát újra előadta s nagy fogadkozással ígérte, hogy ha csak csekély támogatásban részesül is, a vállalatot végrehajtja. Castaldo ekkor felhívta Aldana lippai parancsnokot, hogy Tóth Mihályt a vállalatban kitelhetőleg támogassa. Tóth ennél fogva a hajdúcsapatokat készenlétre parancsolta és Aradra sietett, hol Aldana a vezényletc alá tartozó tiszteket, nevezetesen Bakics Pétert, Nagy Horvát Ferenczet, Dersffy Istvánt, Dóczy Miklóst és Perez Alfonsot az aradi prépostság nagy termében tartandó tanácskozmányra már egybehívta volt. A hadi értekezlet itt az 1552. évi február hó első napjaiban megtartatott s az a terv, hogy Tóth Mihály hajdúival a palánkot rajtütéssel elfoglalja s ezután a megérkező csapatok a várat vívják, általános helyesléssel találkozott. Megállapodtak tehát, hogy Tóth Mihálynak és Nagy Ambrusnak 5000 főre számított hajdúsága február 18-án Aradról keljen útra s mintha Becskereket elfoglalására készülne, déli irányban nyomuljon előre. Azonban febr. 20. és 21-ike között menetelésének irányát változtatva, hirtelen Szeged alá vonuljon, a város lakosságát eleve értesítve, a Tiszán átkeljen és 21-én virradat előtt a palánkot, esetleg a várat is megrohanja. De ugyanezen idő alatt Aldana segélycsapatjai — huszárok, vértések, spanyol zsoldosok, kiknek létszáma 1000–1200 főnyi leendett — febr. 22-ére hasonlókép Szegedre érkeznek, hogy ezek támogatásával a várat is elfoglalni lehessen.

Minden a megállapodások szerint lett végrehajtva. A kitűzött napon Aradról Nagy Ambrusnak összesen 560 talpasa és 110 lovasa, Tóth Mihálynak pedig 600 gyalog és 240 lovas hajdúja indult útra. Bessenyőnél irányt változtattak s itt még 20-án este mintegy 6—700 főnyi parasztság csatlakozott hozzájuk. Ez az 1160 főnyi gyalog, 350 lovas és a 600 fő paraszt, összesen tehát 2100 fő, Szeged alá érkezett, hogy 21-én virradat előtt a palánkot, vagyis a vár külső crődjét megrohanja. Az Aradról később útra kelt és egyenesen Szeged felé igyekvő segélyesapat összesen 316 főnyi huszárból, mintegy ezer vasas zsoldosból és 930 gyalogosból állott. Nevezetesen Patochy 160 lovast és 700 gyalogost, Dóczy Miklós 27, Bika András 22, Varjasi János 13, Porkoláb Dénes 50, Pejkes Péter 14, Mágocsi Gáspár 13 huszárt vezényelt. Ezeken túl a csanádiak 17 huszára, valamint 180 spanyol, 60 német és 90 drabant-zsoldos érkezett Szeged alá. E szerint a két sereg együttesen 4346 főből állt. Ott voltak különben Horváth Ferencz és Borbély László is, de hadi népük híjával, egye-

dül¹⁾). De sem az előcsapat, sem az utóbb érkezők ágyút még a fiából valót sem vittek magukkal.

Ezzel szemben a török őrség létszámát Tóth Mihály igen csekélynek jelezte, míg mások szerint az 3000 főnyi is lett volna. De ez utóbbi számról szóló hír, valamint az is, hogy a febr. 21-iki megrohanás alkalmával a 700 főnyi őrségből Tóth 300-at levágott volna, kétségen kívül túlzás. Mert a fennmaradt hivatalos török lajstrom szerint ép ez időben a várőrség 345 főből állt; nevezetesen 12 tűzérből, 22 műszaki katonából, 95 lovasból, 122 rendes gyalogosból²⁾. Ezek mind a várban voltak elszállásolva s a palánk kapujainál csak egyes őrszemek voltak elhelyezve.

A Szeged felé siető csapatok mindenkit letartóztattak, nehogy a törökök figyelme felébredjen. Úgy a szegedi mint a becskerek-i pasák küldönczei így kerültek fogságba, kik ép ez időben hordták szét Makóra, Csanádra és az egész környékre kibocsájtott leveleket, melyben az előljáróságok arra hívtak fel, hogy ha úgy nem akarnak járni, mint a gyalaiak, haladéktalanul jelentsék ki meghódolásukat és tegyék le a hűségeskü, adótartozásaikra nézve pedig a defterdárval jöjjenek tisztába³⁾.

A hajdú-sereg így febr. 20-án éjjél körül, feltűnés nélkül Szeged alá ért. Az előre értesített hajósok és halászok összes vízi járműveiket felhasználva, a hajdúkat szerencsésen a jobbpartra hamarosan átszállították. A legnagyobb csendben, a palánk egész vonalával szemben fel is álltak s valamely előre megállapított jeladásra, az egész vonalon megtörtént az előnyomulás. A sánczokat, melyeknek árkaiban a sekélyebb állóvíz be volt fagyva, minden nehézség nélkül megmászták. A palánkon, vagyis a kerítésen is könnyűszerrel átjutottak s a kapuknál levő csekélyebb számú őrséget megtámadták, levágták s az így felszabadult kapukon a hajdúk tömegesen tódultak a palánkba. A kapuk őrségeinek lármája azonban elhatolt a vár déli kapujához, mint ahol egyedül lehetett a palánkból a várba bejutni.

Midőn tehát a betóduló hajdúk a várkapuhoz értek, az árkon levő hídát már felvonva találták s a várnak meglepőleg tervezett elfoglalása így lehetetlen volt már annál fogva is, mert a felriadt őrség fegyvert ragadt, a falakon a mellvédek mögött állást foglalt, ágyúkból és puskákból a hajdúkra tüzelt.

Ily kimenetellel a vállalat csak részben sikerült. A hajdúk azután a palánokban lakó török kereskedők és tisztviselők házáira törve, ezeket

¹⁾ Oklevéltár LXXXIV. sz. a. — Az ostromló sereg létszámának ezen pontos kimutatásával szemben, minden egyéb más számbavétel vagy következtetés helytelen.

²⁾ Magyarországi török kincstári defterek. I. k. 69—71. l.

³⁾ Oklevéltár LXXVII. LXXVIII. LXXIX. sz. a. — A helységekre kiküldött összes intőlevelek a cs. és kir. állami és udvari levéltárban Bécsben fennmaradtak.

kirabolták, lakóit leölték. Az asszonyok foglyúl ejtettek s akik a Tisza-partra futottak, hogy vagy hajókon menekülhessenek, vagy pedig valamely kerülő úton a várba bejuthassanak, mind felkoncizoltattak. De az ismét nagyítás és képtelenség, mintha az áldozatok száma 2000 lett volna¹⁾.

Napfelkölte után megkísérlették a vár ostromát is. Létrákat hoztak, többen a falakat megmászták, de az őrség derekasan védekezett s így a hajdúk közül többen elestek. Minthogy semmi sikerre nem volt kilátás, az ostrommal legott fel is hagytak.

A hajdúk azonban nem maradtak tétlenül. Mikor már a török házakat mind kirabolták, neki estek a polgárok házainak és azon a czímen, hogy a törökökkel együtt tartottak, itt is fosztogattak. Aranyat, ezüstöt, ékszereket, drága kelméket harácsoltak össze. Nekiestek a pincézéknek, hol a szerémi és baranyai boroknak nagy bősége volt. Tobzódtak és a „szép terek asszonyokkal“ kedvükre mulatoztak. Különösen az újhítűek ellen törtek, kiknek papját szörnyű káromlások közt a városhól kikergették. Napestig részegeskedtek s a fegyelem közöttük teljesen felbomlott.

Még az első napon, azaz február 21-én este, a segélyhadak egy része Bakics Péter vezetése alatt megérkezett Szegedre. A következő napon Bakics erről jelentést tett Aldanának, ki szintén útban volt, sürgetvén, hogy még több erőt rendeljen Szeged alá²⁾. Aldana az öröndetes hírt Makón hallotta s innen írt febr. 23-án Pázmány Péter nagyváradi kapitányhoz, hogy a nemességet rögtön felültetve, ágyúkkal, lőporral, golyókkal és élelmi szerekkel megrakottan, siessen Szegedre³⁾. Castaldot is értesítette a dolgokról, tőle is segélyt és ágyúkat kért.

Pázmány Bartakovics Jánossal és Bihary Mihályval egyetemben, sürgősen intézkedett, hogy a nemesség felüljön. E végre Báthory Andrást, Szatmár és Szabolcs vármegyék főispánját is felszólította. Castaldóhoz febr. 27-én intézett jelentésében már tudatta is, hogy a következő napon útban lesznek Szeged felé⁴⁾.

Szeged visszavételének híre ezalatt mindenfelé elterjedett. Február 28-án már Bécsben is beszélgettek róla, de csak felületesen; mert Castaldo is csak e nap értesült a szegedi dolgokról, de az ő hírei is zavarosak voltak. Mindenki akép vélekedett, hogy Ferdinánd király fegyvereit „véletlenül“ mily nagy szerencse érte. A spanyol követ Innsbruckból tudósította kormányát a diadalról⁵⁾. Mária özvegy királyné, ki Belgiumban is érdeklődött az általa jól ismert és kedvelt Szeged

1) Régi magyar költők tára III. k. 421. l.

2) Oklevéltár LXXX. sz. a.

3) Oklevéltár LXXXI. sz. a.

4) Cs. és kir. állami és udvari levéltár Bécsben. Közölve a Történelmi Tár 1891. évf. 649. lapján.

5) Óváry Lip.: A m. tud. akadémia oklevélmásolatai. Budap. 1894., II. k. 651. l.

sorsa iránt, hasonlóképp értesült az örvendetes eseményről¹⁾. Szóval tele volt a világ Bakics Péter és Tóth Mihály dicséretétől, meg a hajdúk magasztalásától, kik páratlan vakmerőséggel Szegedet elfoglalták, mi által a magyar királynak igen nagy szolgálatot tettek. A német udvarnál a legnagyobb magasztalással halmozzák el a hajdúkat és azt mondják, hogy „méltán kiérdemelték a zsoldot“²⁾.

Ferdinánd febr. 28-án értesülvén Szeged palánkjának bevételéről, Castaldot legott utasította, hogy minden nélkülözhető erejét Szeged alá rendelje, tudatván egyúttal, hogy Teufel Erasmus szolnoki parancsnokhoz egyidejűleg oly rendeletet intézett, hogy a Szeged felmentésére netalán útra indulandó budai pasát szemmel tartsa³⁾. Ép ezen a napon jelentette Castaldo is Szeged megvételét, elősorolva egyúttal, hogy az ostromlóknak megsegítése, ágyúkkal és lőszerekkel való ellátása iránt minő intézkedéseket tett⁴⁾. Márczius 2-án kelt tüzetes jelentésében már biztosabb (?) hírek alapján közlé a megrohanás lefolyását, valamint a segélyadást illetőleg tett intézkedéseit részletesen elősorolta, hogy honnan és mily módon szándékozik Szegedre ágyúkat szállítani. De csak két ágyúról és mintegy száz golyóról lehetett szó, mert a többi használhatatlan állapotba jutott. Pedig — mint maga is megjegyzi — Szegedre sok ágyú kelletik s az ostromot az északi és nyugati oldalon kell intézni, hol a falak szabadon, védtelen állapotban állanak. Az ágyúk leszállítása azonban majdnem lehetetlen, mert a Maros be van fagyva. Ezért csakis zsoldos csapatokat küldhet s kéri a felség utasítását, hogy ne-e maga is Szegedre menjen, ahonnan a segélycsapatokat rövid idő alatt újra Erdélybe kellend visszavezényelni⁵⁾.

Míg az ostromló sereg tivornyázott és az ágyúk érkezésére vára-kozott, azalatt Heder bégnek egy Damián nevű rácز meghittje a várból kiosont és Budára sietett, hol Khadim Ali bégnek, kit különben „kappan basának“ hívtak, a szegedi szerencsétlenséget hírül adta. A pasa Damiánnak kijelentette, hogy siessen vissza urához és tudassa vele, hogy felmentő seregével legott útra kel s míg megérkezik, addig a várat minden körülmények közt védje. Számítva egyúttal arra, hogy Damián nem értesítheti Heder béget, egyidejűleg galambposta útján is biztatta a béget a kitartásra.

A kappan basa 2500 lovassal és 500 janicsárral, — mind változott erő — kocsikon útra kelt s 12 könnyű ágyút is hozva magával, Szeged alá érkezett. A túlzó hírek szerint azonban serege 5000 főnyi

1) Brüsseli okmánytár. Pest, 1858. II. k. 309. és 328—29. l.

2) Történelmi Tár. 1881. évf. 467. lap.

3) Cs. és kir. állami udvari levéltár Bécsben. Kivonatossan közölve a Történelmi Tár 1891. évf. 650. lap.

4) Oklevéltár LXXXIII. sz. a.

5) Oklevéltár LXXXV. sz. a.

lett volna. Márczius 1-én, reggel felé érkezett a felmentő sereg Szegedre, mit Aldana mikor megtudott, csapataival a törökök elé kivonult. Ő maga a vasasokkal a középen foglalt helyet, a balszárnya Bakics Pétert állította, ki fürdőzéssel foglalkozva, elkéssetten érkezett a sorok élére. A hajdúk egyrésze Bakics vezetése alatt állt, másik része pedig a jobb szárnyra került. A spanyol és német csapatok a vár előtt vesztegeltek, illetőleg Hederbégnek netalán megkísérlendő kirohanását voltak meggátolandók. A hajdúknak egy nagy felekezete azonban sem ide sem amoda ki nem vonult, hanem még ekkor is a városban tivornyázott. Mint Verancsics írja „az város megvételének utánna oly nagy parázna-ság és fertelmesség támadt az városban, hogy az embernek írni is nem illik, kit az úristen semmiképen el nem szenvedhete, hanem mind fegyver alá adá őket. Ű mellette sok jámborok és ártatlanok veszének. Mert szokták mondani: hogy az aszú fa mellett az nyers is megég“.

A felmentő török sereg szinte három tagba oszlott. A közepén 800 lándzsással és puskással maga a pasa vezényelt. Jobbról a lovasok, balról pedig a janicsárok helyezkedtek el.

A támadást heves tüzeléssel a törökök kezdték. Aldana a rohamot visszaverte sőt a pasa zászlóját is hatalmába kerítette. A jobb szárnyon levő hajdúk is visszaszorították a janicsárokat, sőt Bakics csapata is megszalasztotta a török lovasságot, úgy hogy az egész vonalon már a győzelem jelei mutatkoztak.

A törökök hátrálása azonban csak színlelt volt és arra szolgált alkalmúl, hogy a két szárny mögött felállított 6—6 ágyú torka elé kerüljön a magyar sereg, amint hogy ez be is következett. Ekkor a 12 török ágyú egyszerre kisült és rettenetes pusztítást vitt véghez. De ezenfelül oly ijedelmet és zavart idézett elő, hogy Aldana és Bakics a megbomlott sorokat sehogy sem tudta rendbehozni. A törökök most visszafordultak és megkezdődött az öldöklés. Mint Dselálzáde török történetíró mondja: „a kardok a csatatéren mint valami birkózók, földhöz vagdalták a gyaurokat, kiknek vérök patakokban folyt; a lándzsák és kópják, mintha orvosok lettek volna, felvagdalták a hitetlenek ereit s az ellenség vére Nilussá áradt.

A vér ömlött a föld színére,

Folyásától a mező folyammá változott,

A vas ruházatú keresztények földre hulltak,

A mező felületét egészen vas borította el,

Hullákkal tele lőn mező és lapály,

A föld színe a vértől rózsaszínű lett,

A harc szikraítól elégték a gyaurok;

A hitetlenség hatalmának világa elaludt,

Győzelmes lőn ott az iszlám hada,

Az ellenség serege pedig összetörtetett.“

A keresztény sereg most feltarthatatlanul menekült, futott, mire Aldana vértesei visszavonultak, elveszítvén egyúttal nagy, sasos zászlójukat is. Aldana a vár előtt felállított csapatokat is most a Tisza révéhez vezényelte s a palánk déli oldalánál levő nagy mocsár hídján az összes katonaságot a Tiszaparra kivitte, hol bárkákon valamenynyien átkeltek a balpartra. Átvonulásukat a török semmikép sem nehezítette. Tóth Mihály hajdúi közül igen sokan elvesztek, mert ő csak mintegy huszadmagával menekült meg.

A törökök most minden akadály nélkül vonultak a palánkba, hol a benszorult hajdúkat mind leölték.

Midőn ekként Szeged sorsa már eldőlt és a csata befejezve volt, akkor érkezett meg Horváth Bertalan Szolnokról egy kisebb csapattal. A törökök Horváthot is megtámadták, úgy hogy csak nagy veszteséggel sikerült neki a révhez eljutni és Castaldo menekülő hadát utólni¹⁾.

Még mielőtt Ali pasa Szeged alá ért volna, Aldana hírül vette, hogy Kászon pasa Becskerekéről Szeged felmentésére egy csapattal megindult és már közel jár. A pasa visszaszorításával Nagy Bálint és Török Péter bizattak meg, kik Martonosnál az állítólag 800 főnyi török seregre reá is bukkantak. E létszám mindenesetre túlzott, mert Becskereknek sem lehetett nagyobb őrsege, mint Szegednek. Az sem lehetséges, hogy az egész őrseg Szegedre indult volna.

A hajdúk bátran neki rontottak Kászon csapatának és kevés híja, hogy a megsebesült Kászont is el nem fogták. A szerencse a hajdúknak kedvezett, kik a törököket teljesen szétverték, készleteiket elfoglalták és az elesettek fejéit leszeldelve, két szekérre felhántták s az összefogdosott lovakkal, úgy a gazdag zsákmánnyal nagy diadal közt tértek vissza Szeged felé.

Midőn már egészen a város alá értek, csak ekkor jutott tudomásukra bajtársaiknak szörnyű veszedelme. Nagy Bálint ugyan visszafordulót parancsolt, de a hajdúk tömege lázongva követelte, hogy vezessék őket az ellenség elé. De még be sem értek a városba, midőn egy lovascapat tört elő, mely őket közrefogta és legnagyobb részüket levágta. Elesett Török Péter is, Nagy Bálint pedig kevesedmagával menekült meg.

A törökök most a város lakosain töltötték boszújukat. Tóth Mihály hajdúinak átszállításáért a város kiraboltatott s a lakosok közül többen leöltek. S miután időközben Kászon pasa Szegedre mégis eljutott, a budai pasa székhelyére visszavonult, de egyidejűleg az elesett magyaroknak, a túlzó hírek szerint 5000-nek, orrát s fülét lemetszve, úgy a zsákmányul esett mintegy 40 zászlót, mint győzelmi jelvényt Konstanti-

¹⁾ Történelmi Tár 1880. évf. 599—600. lap.

nápolyba küldötte. Szulejmán szultán megelégedése jeléül a kappan pasának díszkardot és drága ruházatot küldött ajándékba¹⁾.

A szegedi kudarcnak híre az országban rohamosan elterjedt. De minél távolabb, annál torzultabb képe alakult a történetnek. Az esetek százai helyett ezrekről, sőt tizezrekről volt szó és az előzőleg elterjedt győzelmi híreknél fogva a szörnyűködés most általános lett.

Márcezius 4-én Jakusits Tamás, Sbardelati váci püspökkel, mint az esztergomi érsekség kormányzójával már tudatta a szerencsétlenséget²⁾. Castaldonak ekkor még sejtelve sem volt erről, mert csak márcz. 5-én tudatta Teuffel Erasmussal, hogy Aldana, Bakics és Oppenstorfer Szegedről elűzettek, azért tehát ő is még nagyobb ügyelettel legyen³⁾.

Castaldo csak márcezius 7-től fogva kapott részletes tudósításokat a szegedi eseményekről. Így a többi közt Bihari Mihály márcezius 7-én jelentette, hogy a „szegény spanyolok“ legnagyobb részben elvesztek, a vértések közül is „többen“, a magyarok közül „számosabban“, végül a hajdúknak „nagy része“ elveszett⁴⁾.

Horváth Bertalan Gyula várából ugyancsak márcezius 7-éről kelt jelentésében tudatta, hogy a főnépekből nem annyira, hanem a gyalogosok közül igen sokan vészték el, de egyúttal embereinek három hóról elmaradt zsoldját sürgette⁵⁾.

Így Castaldo csak márcezius 7-én tehetett jelentést Ferdinánd királyhoz Alvinczről, illetőleg Szebenből, még pedig egy spanyol futár szóbeli jelentése alapján, ki az első rémület hatása alatt úgy az ellenség, mint az elesettek létszámát illetőleg képtelen számada-

¹⁾ Istvánfi: *Historiarum de rebus Ungaricis*. Köln, 1622. 315—319. — Forgách Ferencz: *Magyar története*. Pest, 1866. 33—36. l. — Tinódy: *Cronica*. Kolozsvár, 1554. Szegedi veszedelem. — Ortelius: *Chronologia*. Nürnberg, 1603. I. Theil. 88—91. lap. — Hammer Jos.: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Pest, 1827. II. k. 218—219. l. — Verancsics György: *Összes munkái*. Pest, 1857. II. k. 93. l. — Lufti pasa és Dselálzáde Musztafa török történetírók, Túry József fordítása. Budapest, 1896. II. k. 37. és 262—64. l. Folettebb kár, hogy Pecsevinek és Gázi Hasszán pasának (Lásd: a m. tud. akadémia Értesítője XX. k. 204. l.), munkái a szegedi veszedelemtől fordításban még meg nem jelentek. — Czímer Károly: *A szegedi veszedelem*. Budapest, 1891., javított kiadása a „Szegedi Híradó“ 1885. évfolyamában megjelent hasoncímű értekezésének. Első értekezésének hiányai a Régi Szeged II. k. 31. lapján vannak feltüntetve, az utóbbinak tévedései pedig Kropf Lajosnak: Aldana versiója a szegedi veszedelemtől. Hadtörténelmi közlemények 1896. évf. 106. s. köv. lapján megjelent adalékaiban vannak elősorolva.

²⁾ Cs. és kir. udvari és állami levéltár Bécsben.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ U. o.

tokat hangoztatott. De az első, nagyított hírek benyomásai a jobb és biztosabb értesülések után is megmaradtak. Így például Segesvárott az a hír volt elterjedve, hogy Szegeden 20 ezer ember veszett el¹⁾.

Márcezius 8-án Castelvi Fülöp tett jelentést a fővezérnek, mely úton Castaldo most már kimerítőleg tudósította a királyt a szegedi dolgokról, hálát adva a mindenható istennek, hogy a szegedi veszedelemről szóló előbbi hírek valótlanok voltak és hogy a veszedelem nem is volt olyan rettenetes. Nem is volt az rendes harcz, csak verekedés, hisz a sereg nagyobb része abban nem is vett részt²⁾.

Ferdinánd király azért nem tartotta Szegedet végképen elvesztettnek, mert Castaldo biztatta, hogy egy újabb kísérlet sikeresebb lenne, de előbb Becse és Becskerek várait kell megszerezni. A király helyeselte ezt a tervet is, de ennek kivételére sor nem került³⁾. Castaldo mindig Aldana tábornok ügyetlenkedéseivel mentegetőzött, mint akinek gyáva futása volt az egyedüli oka annak, hogy Szegedet megtartani nem lehetett⁴⁾.

A keresztény sereg veresége és a vár visszaszerzésének meg-hiusult kísérlete Szegedre végzetes következményű volt. Mint már említők, a várost kirabolták, felgyújtották és a gyanúsított polgárokat és gazdag kereskedőket leölték. Sokan elmenekültek a törökök boszúja elől, számosan pedig végkép elköltöztek. Az ötvös ezéh tagjai többnyire Debreczenben és Kecskeméten telepedtek le⁵⁾, és ott szegedi származásuknál fogva valamennyien Szegedi előnevet nyertek⁶⁾.

1) Cs. és kir. udvari és állami levéltár Bécsben. Segesvár város tanácsának 1552. évi márcezius 17-én Turcz Albert ügyében tartott vizsgálatról szóló jelentésében.

2) Oklevéltár LXXXVI. Történelmi Tár. 1891. évf. 653. l.

3) Történelmi Tár 1891. évf. 653. l.

4) U. o. 1892. 279. lap.

5) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1861. II. k. 28 és 271. l.

6) Lásd jelen mű III. köt. „Közgazdaság“ rész alatt az ötvös-ezéh történetét.

Debreczenben már az 1542. évi behódolás után igen sok vagyonos szegedi család települt le, s a város jegyzőkönyveiben Tóth Mihályon és rokonságán kívül következő szegediekre akadunk:

1548. Rúzsa László, ki Gyenge Máthéné házát vette meg; 1549-ben: Árva István és családja; 1553-ban Borús Kálmán, Péter és Mátyás testvérek; 1554-ben Kiss Miklós, ki már a debreczeni előkelő polgárok sorában foglalt helyet; 1564: Szabó György, akinek fia Franciscus literatus, Juhász (Melius) Péterrel sógor-ságban volt; 1564: Nagy János, kit „conservator“-nak választottak meg; 1565. Csatren Györgynek özvegye és árvái; 1567: Csetertek János, stb. szegedi származásuk említetnek. (Széll Farkas debreczeni kir. táblai tanácselnök szíves közlése.) A Csütörtök családnak egy másik ága azonban tovább is Szegeden maradt.

Hogy a romlás és pusztulás mily nagymérvű volt, kitetszik abból is, hogy amig 1522-ben a házak száma 1493 volt, addig a fennálló házak száma most csak 1053 lett, illetőleg ezen létszámból is 807 tetőtlenül és lakatlanul állt, úgy hogy a következő évben adózással sem voltak megterhelve, mert az adó mindösszesen csak 246 házra lőn kiróva¹⁾.

Heder bég a köteles elővigyázati szabályok mulasztása következtében állását elvesztette s helyét Kászon, becskerei pasa foglalta el²⁾. Ez azután annyira elővigyázó és óvatos volt, hogy mindenben a vár elfoglalására irányuló alattomos mozgalmat látott. Még ugyanczen évi aug. 5-én, a barátok templománál búcsújárás-kép egybesereglett híveket is szemmel tartotta s az ezen alkalomra ide zarándokolt barátok közül többet befogatott. Ezeket vallatta, kínoztatta s midőn ilykép gyanúja bizonyossá lett, álrühába öltözött és csapatvezéreknek tartott Szegedi Tamás gyulai, Ujlaki Ferencz szakolczai gárdiánokat, továbbá Szathmári László és Lippai Bernát atyákat kivégeztette³⁾.

Kászon pasát 1554-ben már Szokolovics Musztafa követte, ki később Budavár parancsnoka lett⁴⁾.

Tóth Mihály pedig tovább folytatta kalandozásait. Midőn 1552-ben a törökök Temesvárt ostromolták, Losonezy támogatására 500 főnyi hajdút igyekezett volna a várba becsempészni. De ez a vállalata sem sikerült⁵⁾. Ezután, valószínűleg mint hitelvesztett, nem szerepelt többé. Ferdinánd királytól azonban 1552. évi márczius havában Pozsonyban kiadott oklevélben nemességet nyert, amelyben Szeged visszavétele ügyében tett fáradozásai igen rövidesen érintetnek⁶⁾. Debreczenben élte le végnapjait, hol mint igen vagyonos ember volt ismeretes. Örökősei gazdag hagyaték fölött osztozkodtak s egykori háza az utóbbi időkben honvédkaszárnyának rendeztetett be, melyet néhai tulajdonosának nevére ma is Tóth-kaszárnyának hívnak⁷⁾.

¹⁾ Oklevéltár LXXXVII. sz. a.

²⁾ Brüsseli okmánytár. Pest. 1859. III. k. 21. l.

³⁾ Menologium s. p. Francisci seraphiei de suis servis dei. München 1698. III. r. 1592. lap.

⁴⁾ Verancsics Gy.: Összes munkái., Pest, 1857. II. k. 98. lap. — Szalay: Magyar leveles tár. Pest, 1861. 274. lap.

⁵⁾ Istvánfi i. m. 326. lap. — Dselálzáde Musztafa: Török történetírók. Budapest, II. k. 268. lap.

⁶⁾ Az oklevél czímer-leírást nem tartalmaz s a kelet napja sincs rajta. (Lásd a magy. tud. egyetem könyvtárában a Pray-gyűjtemény XVI. köt. 267. lap.)

⁷⁾ Debreczen város tanácsának jegyzőkönyveiben Tóth Mihályra és családjára, valamint örökösödési viszonyaikra vonatkozólag a következő feljegyzések maradtak.

IV. Török és tatár hadak átvonulásai; a hajdúk kalandozásai.

Szeged amióta behódolt, a török hadak közlekedési vonalának egyik legfontosabb állomáshelye lett. Az átvonuló csapatok élelmezésére és ellátására alig volt oly alkalmas város, mint Szeged, hol a szükséges élelmi szerek és a takarmány oly bőséggel lett volna. Azért a jövő-menő hadak többnyire a szegedi útvonalat választották.

Így az 1596. évben, midőn III. Mohammed szultán 150,000 főnyi sereget vezetett az országba, hogy elődei hódításait folytassa s illetőleg Eger várát elfoglalja, Szegeden át vonult az ország belsejébe. A szultán szeptember hó elején érkezett ide s huzamosb pihenő után itt szakadtak el az egyes hadtestek Hatvan, Szolnok, Eger és Mező-Keresztes-felé törekedve. Eger árulás által török kézre került, de Mező-Keresztesnél a szultán csatát veszítve, a legnagyobb sietséggel, Szegeden keresztül menekült haza. Menetelése oly rohanó volt, hogy

---

1548. (ante festum conversionis) Tóth Mihály szegedi, bizonyítani kívánja, hogy testvérét Imrét az atyai javakból kielégítette. — Tóth Imre tiltatja Mihály testvérét minden javai eladásától, mielőtt törvényesen megosztzkodnék.

1549. (ante festum beate Lucie) Tóth Imre vallja, hogy T. Mihály mindazon apai javakat, melyek kezeinél voltak, neki átadta s erről testvérét és annak örököseit nyugtatja, visszabocsájtvá azon fákat, melyek az erdőben vannak. — Tóth Mihály, Imre testvérének az apai részen túl átenged 115 frtot, egy füstölőt (cyphus) s egy kanalat és még 50 frtot, melyet atyja külön hagyott Imre testvérének. Együttal kijelentette, hogy az örökségnek Szegeden maradt része anyját, Tóth Illés özvegyét illeti.

1549. (post festum conceptionis) Tóth Imre tartozik édes testvérének (fratri suo germano) Mihálynak az átvett apai javakról nyugtát adni.

1549. (feria tertia post Magdalenae) Tóth Mihály anyja és Tóth Imre előadák, hogy azon 5 ökrnek, melyeket Tóth Mihály még akkor elajándékozott, midőn az apai birtokban volt s azon négy lónak, mely még Szegeden elesavargott, úgy másik négy lónak, továbbá azon 100 tallér és 600 frtnak, melyet Imre adott Mihály testvérének, köteles legyen Tóth Mihály felét nekik megtéríteni, a többivel pedig szabad legyen.

1555. Tóth Imre néhai testvérének Mihálynak a Péterfy Jakab-utczában lévő házának eladása miatt tilalmat emel s ha az ő akarata nélkül vennék meg, a város tagjai kötelékéből kilép.

1566. (sabbato palmarum) Mártha, Szegedről való Tóth Mihálynak özvegye kijelenti, hogy nővére Benes Lukácsné az ő akaratából adta el Orsolya Mátyásnak és Kovács Imrének örök árban az ő házáat. (Széll Farkas debreczeni kir. táblai tanács elnök ur szíves közlései.)

Szegeden, csak ép annyi időt töltött, ameddig egy kis gyümölcsessel, szőlővel és lágy kenyérrel éhségét lecsillapította¹⁾.

Midőn két év múlva Nagyvárad elfoglalása terveztetett, ismét Szegedről indult el egy hatalmas török-tatár had, mely október 3-án érkezett Várad alá. Az ostrom ekkor félbeszakadt és Szatursi Mohammed 60 ezer főnyi seregét ismét Szegedre vezette, télire itt szállásolta el, maga pedig Belgrád felé távozott. Ez a rakoncátlan had a következő évi (1599.) márczius elejéig táborozott Szegeden és környékén, hol a lakosságnak valóságos réme lett, mert mindent kiélt és elpusztított²⁾.

1616-ban Ali budai pasa táborozott Szegeden egy nagyobb sereggel³⁾, 1636—37-ben pedig Musztafa budai pasa csapatai vonultak át Szegeden, mely alkalommal a szegedi mészárosok 1000 oka húst szolgáltatnak ki 30 tallér értékben⁴⁾. A kisebb csapatoknak és az egyes várak váltakozó őrsegeinek átvonulásai pedig majdnem évenként előfordultak. Ezeknek ellátása mindig a lakosság terhét képezte. Az ázsiai hordák nyomában pestis, nyomor és más ily csapás lépett fel, melyek a város népét évtizedről-évtizedre senyvesztették. S ha az egyik veszedelem elmúlt, már is egy újjal kelle megküzdni.

Nemcsak a katonaságnak, hanem a szüntelenül járó-kelő tisztviselőknek és kíséreteiknek ellátása is a lakosságra nehezedett. Ezek nem máshová, hanem a polgárok házaiba szállottak, felemésztették a gazda minden készletét s ami nekik megtetszett, azt eltulajdonították. Elvették kocsiját, lovát s a gazdát olykor még meg is verték⁵⁾. Több ily kihágás után a lakosság egyenesen IV. Mohammed szultán elé járult panaszával, előadván: hogy „ámbar a városban több vendégfogadó létezik, az átútazó török tisztviselők nem oda, hanem cselédestül együtt náluk szállnak meg és különféle követelésekkel állnak elő.“ A szultán ennél fogva 1672. évi április havában kiadott rendeletében ufásította a szegedi kadit, hogy jövőre gondja legyen ezen visszaélések megszüntetésére és az utasok ne az egyes lakosokhoz szálljanak, hanem a vendéglőbe s ott is ingyen semmit el ne vegyenek, hanem a szükséges élelmi szereket a rendes, folyó árakon szerezzék meg. S ha mindezek daczára mégis kihágások fordulnának elő, azokról jelentést tenni el ne mulasztson⁶⁾.

¹⁾ Istvánfi: i. m. 692 és 701. lap.

²⁾ Istvánfi: i. m. 730. l. — Hammer J.: Geschichte des osmanischen Reiches Pest, 1827. II. k. 627. l. III. k. 545. l. — Rozvány György.: Nagy-Szalonta története. Gyula, 1870. 26. l.

³⁾ Történelmi Tár. Budapest, 1892. 130. l.

⁴⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 315. l.

⁵⁾ Salamon F.: Magyarország a török hódítás korában. Pest, 1864. 245—246. l.

⁶⁾ Oklevéltár CXXVII. sz. a.

Másrésről nemcsak a török hadak, de a magyar hajdúk kalandozásai miatt is sokat kelle a népnek szenvedni. Ezek sem voltak különbek a törököknél s a hódoltsági lakosságot közönségesen csak prédának tartották, hol még a béke ideje alatt is a hadviselésnek egy bizonyos nemét, a kalandosságot és a rablást büntetlenül üzték.

A többi közt nagy feltűnést keltett kalandja volt a vakmerő Balogh Benedek füleki katonának, ki különben Szegedről származott az idegenbe. Egy alkalommal a Duna-Tisza-köz pusztáin egy előkelő török tisztet levágott. A halottnál talált iratok szerint a csasz a magyarországi várak vizsgálatára lett volna kiküldve. Balogh a halottnak ruháit magára ölté s miután a török nyelvet és szokásokat jól ismerte, Szegedre sietett s a basánál magát igazolva, ez őt megvendégelte és gazdag ajándékokkal halmozta el. Szegedről távozva, diszkiséretet is nyert, de ezeket Balog a pusztán lappangó bajtársai segítségével mind levágta¹⁾.

Az ilyenmű kalandok nem is voltak ritkák. Így a többi közt 1608. évi április havában Lovász László ugyancsak Fülekről néhány bátor lovassal az Alföldre leszáguldozott s egész Szegedig hatolt, hol az útba akadt törökökkel viadalkra kelt, a falvak lakosságát pedig megsarcolta²⁾. 1613. évi augusztus havában is lent járt egy lovas csapat, mely a szegedi törökökkel valóságos csatározásba bocsájtkozott³⁾.

Miként már fentebb is említők, 1628. évben a hajdúk belopóztak a városba, betörték a barátok kolostorába, hol a beszállásolva levő olasz kereskedőket kirabolták⁴⁾.

Magában a városban sem volt biztonság, hát még a környékbeli falvakban és pusztákon, hol csakugyan a szabad hajdú volt az úr. Az elszaporodott „szabad legények” csapatokba verődve valóságos hadjáratokat viseltek s e mellett a védtelen falvakat kirabolták. Így a többi közt 1617. évi pünkösöd táján egy felvidéki lovas csapat egész Szegedig barangolt és Martonyos helységekre törve, a falu minden lovát összefogdosták és elhajtották. Ugyanaz évi szent Mihály nap körül egy másik csapat tört a szegény martonyosiakra s ami pénzt, ezüstöt, ruházatot találtak, azt mind elhordták. A következő év elején harmadszor, sőt negyedizben is kirabolták a martonyosiakat. Ekkor 40 ökröt hajtottak el. Ettől eltekintve károsodásuk 630 forintba rugott.

A kárvallottak érdekében felszólalt Szeged város tanácsa, sürgetvén a keresztény atyafiak kártalanítását és a felvidéki lovas hajdúktól

1) Vályi A.: Magyarországnak leírása. Buda, 1796. III. k. 336. l. — Palugyai J.: Magyarország legújabb leírása. Pest, 1853. II. k. 186. l.

2) Történelmi Tár. Budapest, 1879. 76. lap.

3) Történelmi Tár. Budapest, 1879. 362. lap.

4) Oklevéltár CV. sz. a.

való oltalmazását; mert oly dűlās esett rajtuk, hogy „semmi idegőny nemzetiségi tatár nem tőtt volna hasonlőbb dűlāst rajtuk.“ Maga a város is folytonos rettegésben élt e miatt, mert a pozsonyi kamarához intézett levelében kiemelte, hogy „mint nagy inségben és az tengőrnék vesződelmes őrvényős helyén“ lakók, csak úgy maradhatnak meg, ha a kamara védszárnyait kiterjeszti fölöttük¹⁾.

E rablásokat valószínűleg a füleki őrség hajtotta végre, mely az 1641. évben is több ízben leszáguldott Szegedre, hol a környékbeli falvakat sorra perzselte. Szeged egyik külvárosát, a felsővárosi sziget-ségen fekvő Fazékször nevű telepet is ekkor rabolták ki, sőt még felgyújtásával is fenyegetőztek. A szegény fazékszöriek a basánál is könyörögtek, hogy házaik és vagyonuk megmenthetése tekintetéből Gombkötő János füleki hadnagygyal egy bizonyos évi váltságdíjban megegyezhessenek. De a pasa ebbe beleegyezni vonakodott s azzal biztatta a könyörgőket, hogy majd gondoskodik biztonságuk érdekében. De azért misem történt javukra, úgy hogy a fazékszöriek kénytelenítettek mindenüket a palánkba behordani, sőt éjjeli nyugovóra is valamenyien a palánkba vonultak. Fazékszört végkép el nem hagyhatták, mert ott voltak ipartelepeik, edényégető kemenczéik, hajó-ácsoláshoz beszerzett fakészleteik. Azután a Tiszán érkező kotrék kihalászása útján állították elő tüzelőanyagaikat. Mindezek daczára a sok búbanat, melyet a török, rácz és most már a keresztény felebarát is zúdított reájuk, annyira elkeserítette őket, hogy már arról gondolkoztak, hogy felkerekednek és más, biztosabb vidéken alapítanak maguknak otthont.

Tóth Lukács, a város főbírája ennélfogva megkereste Gombkötő uramat, hogy az „idegen nemzetségnek sanyarú és sok adója és fizetése alatt“ nyögő szegény népet ne üldözzé s ne a város romlására, hanem inkább oltalmára legyen; mert a város utóvégre kénytelen lesz magát oltalmazni s abból még „emberhalál“ is lehet. Gondolja meg különben azt is, hogy Fazékször felgyújtása által még „a császár vára is megégne“, melyből csakugyan nagy veszedelem következne²⁾.

Tóth Lukács különben még személyesen is kérte Gombkötő hadnagyot, hogy a várost ne rettegtesse, de úgy látszik hiába. Azért a város most Eszterházi Pál nádorhoz fordult védelemért, ki a város részére 1644. évben kiadott oltalom levelében el is rendelte, hogy az „alájáró katonák“ közül „senki a szegedieket személyökben, vagy marhájukban, vagy akármí javaikban meg ne merészelje háborítani, akármí szín és név alatt is; hanem a kinek mi keresete volna rajtuk, tegyen panaszt ő előtte“ s ha a követelés törvényszerű, a szegediek

1) Oklevéltár CIII. sz. és CIV. sz.

2) Oklevéltár CVIII. sz. a.

mindenesetre „készek lesznek hozzája fölmenni, és eleget tenni.“ Amennyiben pedig ezen pártfogó levelének kívánatos fogamatja nem lenne, feljogosította a város lakosait, hogy „az ily dúló, fosztó és hatalmaskodók ellen feltámadhassanak és megfoghassák őket s amely közelebb való végház leszen, annak kapitányához vigyék és ott érdemük szerint megbüntessék. A maguk szolgálai pedig, ha mi oly latorságban találtatnának, hatalmukban álland, hogy necsak megfoghassák őket, hanem törvényt is láthassanak rajtuk“¹⁾.

A helyzet ennek daczára sem igen javulhatott, mert 1649. évben gróf Pálffy Pál nádor előtt a szegediek újra panaszkodtak, hogy ámbár „mind a magyar, mind a török részre való adójukat és summájukat évenként beszolgáltatják s így se a magyar se a török uraktól nem háborgattatnának, sőt oltalmaztatnának“, — ennek daczára „sok alattomban járó lopók, tolvajok, nyúzók s isten tudja micsoda gonosz-ságtevők miatt (hol lopva, hol hatalommal marhájukat elhajtva, magukat fosztogatva, kínozva) majd csak házukból is alig jöhetnének ki bátor-ságosan“; — a nádor ennélfova „a megnyüzott Szeged városbeli nyavalyás emberek“ biztonságára felhatalmazást adott, hogy „valahol afféle lopó, tolvajló, fosztó és gonosz-ságtevő csavargókat maguk határában, vagy máshunin is, mikor üzöben vagy on, találának, megfoghassák s ha megadják magukat, ha nem, fegyverrel is rajta lévén ott igyekezzenek verni és amely végházhoz közelebb lesznek, oda tartozzanak kötözve vinni“²⁾.

Szabó Tamás főbíró az udvari kamarához intézett 1688. évi aug. 16-án kelt panaszában is azt adja elő, hogy a „régí atyáink által arany pénzen vett“ Százegyház falu szegény lakosai, miután a török késztetésére Adorjánra telepedtek át s bár a helység földesurának, Szendrón lakó Vatai Istvánnak tartozásaikat megadták, a nagy rablások miatt kénytelenek voltak Szegedre behúzódni. De még itt sem maradhattak nyugton, mert Forrai Bálint ónodi katona, azon ürügy alatt, hogy ezek az ő örökös megszökött jobbágysai, többedmagával rajtuk ütött és tőlük 24 ökröt és 6 tehenet elhajtott. „Eléggé imádtuk, — de nem használtunk vele semmit sem. Most a szegén emberek éhel-holtúl vannak“³⁾.

Ily rettenetes közbiztonsági viszonyok fejlődtek ki a 144. évig tartott török uralom alatt. A város jólétére és közgazdasági viszonyaira ez rendkívül nyomasztó eredményeket hozott létre. Az egykoron élénk, híres kereskedelmi és ipari gyúpont most csak lassan tengő életet mutatott. Pangott, lehanyatlott minden; még az országos vásárok is elnéptelenedtek. Pedig ez időben egy kiterjedt vidéknek Szeged volt

¹⁾ Oklevéltár CXII. sz. a.

²⁾ Oklevéltár CXV. sz. a.

³⁾ Borovszky J.: Csanád vármegye története. Budapest, 1897. II. k. 543. l.

az egyetlen beszerzési helye. A marhavásárok egykoron oly híresek voltak, hogy még a Dunán-túlra is Szegedről szerezték be szükségleteiket. Köszörűs Albert 1560-ban a szegedi vásárról több mint 2000 drb marhát hajtott Kálmáncsába¹⁾. Még a nagykőrösiek is sűrűn látogatták a szegedi vásárokat s itt szerezték be különféle szükségleteiket, nevezetesen: selyem-öveket, patyolatot, paplant, rókabélést, gyöngyházas késeket, csizmát, szárított és sózott halakat, mézet stb., különösen pedig a katonák ékességeül szolgáló darutollakat vásárolgatták s alig volt esztendő, hogy a vitéz urak jó hajlamainak megnyerése czéljából egy-egy csomó darutollat ne hozattak volna Szegedről²⁾.

A rettenetes közbiztonsági viszonyoknál fogva azonban a szegedi vásárok utóbb annyira elnéptelenedtek, hogy a török csak édesgetésekkel birta a környék lakosságát ily alkalomra becsalogatni. Így az 1683. évi aug. 15-én Mamhut bölükbasi a kecskeméti, kőrösi, czeplédi, jászberényi, árokszállási és gyöngyösi lakosokat körlevelekben biztosította, hogy a szentmihálynap i vásárra bejőjjenek, „mivel itt jó békességes ország vagyon“ s jövet-menet alkalmával oltalomban fognak részesülni. 1685-ben Mankocs csorbadsia még a losoncziaikat és rimaszombatiakat is biztatgatta, hogy csak jőjjenek a Konstantinápolyból érkező 15 hajónyi sok szép és drága árúk vásárlására, mert „most nem hallatik aféle rossz hír, akitül kellene félnünk, hanem jó híreink hallatnak most“³⁾.

A török helyőrség bent ült ugyan a várban, de a közbiztonságra semmi gondja sem volt. A rablókat nem üldözte, a hitetlen kutyák pusztulását és egymás pusztítását egykedvűen nézte.

V. Községi élet.

A török fajnak nem volt s ma sincs államszervező és fenntartó képessége. Óriási kiterjedésű hódításait egymás után veszítette el, mert erejét és hatalmát bensőleg, állami intézmények által meggyökeztetni nem birta.

Az egész hódoltsági területet csak adózási szempontból szervezte és az volt az egyedüli czélja, hogy a rahjáktól a hadsereg czéljaira minél több pénzt hajtson be. Minden szandzsákság székhelyén adókönyvek (defterek) szerkesztettek, amelyekbe elő voltak írva a szandzsák

¹⁾ Szalay Ágoston: Magyar leveles tár. Pest, 1861. 376. lap.

²⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. I. k. 82., 88., 92., 119., 129., 138., 220., 276., 345., 347., 384., és II. k. 138., 148., 220. l.

³⁾ Hornyik J.: Kecskemét város története. II. k. 404. és 426. l.

területén levő összes helységek és városok tartozásai. A török katonai szervezet értelmében ugyanis a katonák egy része nem kapott zsoldot, hanem a hódított területeknek mintegy hűbér-javakul történt kiosztásával jutalmaztattak. E javak haszonvétele ellenében magukat fegyverezni, mindennel ellátni tartoztak. A kisebb hűbér-javak miri-knek, a nagyobbak timar-nak hívták. Elképzelhetetlen az a sok mindenféle czim, amelyen a török katonák a falvak népét szüntelenül zaklatták. A föld- és fej-adón, a tizeden és más járandóságokon túl szablyapénzt, tegzespénzt és még sok mindénfélélt kelle fizetni. Minthogy a katonák sűrűn változtak, gyakran egy ugyanazon évben mindkét hűbér úrnak meg kelle adni az összes járandóságokat. Ennek megfelelni teljes képtelenség volt, azért a falvak lakossága lassankint mindenünnen megszökött.

Ez a rettenetes adórendszer tette a török uralmat oly elviselhetlenné s ez pusztította ki a Duna-Tisza-közét, hol különben a hadjáratok és az ezzel járó rombolások aránylag ritkábban fordultak elő¹⁾.

A kis helységek lakói a nagyobb városokba költöztek, hol az adózás egész másnemű volt. A városok ugyanis nem voltak hűbéres javak, hanem a szultán, a török államkincstár részére adóztak. Az ilyenkép adózó helyek khásznak, vagyis belső birtoknak neveztettek. (Szeged is khász volt, hol az adótartozás szabályozva lévén, oly rendkívüli zaklatások, mint a falvakon, elő nem fordultak. A kincstárnak ugyanis érdekében állott, hogy az adóalap lehetőleg kimélve és a jövőre is biztosítva legyen.

Az adószedők ennél fogva gyakran intettek, hogy „egy várossal úgy bánni, mint valami faluval, egyáltalán nem illik.“ A város ugyanis a következő adónemek fizetésére volt kötelezve²⁾.

A földnek minden terménye és az állatok minden szaporulata után tizedet (asr) kelle adni. Ezentúl járt még az ötöd (iszpendse) is, mely holdanként 25 oszporát tett s mintegy a földadót helyettesítette. A tizedszedés körül a hódoltság vége felé Szegeden az az eltérő gyakorlat s illetőleg visszaélés fejlődött ki, hogy az emírek nem a takarás idején szedték be a járandóságokat s nem fogadták el különösen a terménybeli lerovásokat, hanem aratás után, készpénzbeli kiegyenlítéseket követeltek. Ebből czivódások, különféle kifogások támadtak. A lakosság ennél fogva 1672. évben IV. Muhammed szultán elé járult panaszával, ki el is rendelte, hogy „az ő szerencsés napjaiban a szegény ráhják nyomorgatását semmi módon el nem tűri“, ennél fogva a tizedszedés az előbbi, szokott módon történjék³⁾.

1) Salamon : i. m. 198. és 266. lap.

2) Salamon F. : Magyarország a török hódítás korában. Pest, 1864. 177—233. lap. — Magyarországi török kincstári defterek. Budapest, 1890. Bevezetés.

3) Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 307. lap.

A tizeden és ötödön túl volt a fej-adó, vagyis a harács (kharads), mi közönségesen egy tallérből állt; — volt továbbá a hadforint, a kivételes vagyis pótagó (tekalif urfije), a löpor-adó (baradlik), a szultáni illeték (rüszum) és végül az árpa-pénz (arpalik), ami kizárólag a pasa járandóságát képezte.

Ezeken túl volt még a várerődítési robot (szarahorság); — a hajóvontatások azonban a vidék népét, különösen Halas lakosságát terhelték. Fizetni kelle még a révpénzt és minden behozatal után a harminczadot. Végül volt a községi adó, mely fejenként 50 pénzt tett¹⁾.

Jelentékeny, sőt súlyos terhek voltak ezek, amelyek alúl csakis a mészáros-czéh tagjai voltak felmentve annál fogva, mert ők kalauzolták a pusztákon átvonuló hadakat, ők hordták a pasa leveleit Budára, Egerbe, Temesvárra és Péterváradra. Ez magában véve is terhes és egyúttal veszélyes kötelezettség volt. Mert szolgálatuk közben sokszor megtámadták és leölték őket. Volt eset, hogy néha 35-ük közül a hajdúk huszat is agyonvertek. A szolgálatot több ízben felmondották, de azért csak megbékéltek. Kiváltságaik daczára az adószedők a különféle adók miatt szüntelen zaklatták őket, holott egyedül csak a harács-adásra voltak kötelezve. Valóban különös, hogy majd minden évben megújultak a mészárosok mentességére vonatkozó rendeletek s ennek daczára mégis háborgatták őket²⁾. Még a községi közterhektől, sőt a vágó-díjak (üzü akce) fizetésétől is fel voltak mentve³⁾. Valóságos községet képeztek a községben s a város főbírájának joghatósága reájuk ki nem terjedt.

A török államhatalom a katonaságban és az adószedésben nyilvánult. A rendészet és igazgatás is csak fiscalis érdekekből volt felölelve. Az útazás szabadsága és biztonsága az útlevelektől függött. Ezeket a török hatóságok csak díjfizetés mellett adták ki.

A községek a maguk szervezetükben majdnem változatlanul megmaradtak. Minden városnak, helységnek a maguk választott bírái voltak. Szegeden néha 3—4 kadi is volt⁴⁾, de azért a keresztény bíró soha sem hiányzott. A bírák mellett most is voltak esküdt polgárok, akik a tanácsot képezték. Ezentúl a török közigazgatás és adózás céljából a szigetszerűleg szétszórott házesoportoknak, sőt az egyes utcáknak is külön előljáróik (szemahalle) voltak⁵⁾, akiknek emlékezete a későbbi utca-kapitányok intézményében maradt fenn. A török bírák hatásköre

¹⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 307. lap.

²⁾ U. o. 286—333. lap, hol mintegy 50 darab erre vonatkozó oklevél szerepel. (Lásd egyúttal jelen munka III. kötetében a mészáros-czéh történetét.)

³⁾ U. o. 307. és 312. lap.

⁴⁾ U. o. II. k. 286. l.

⁵⁾ Oklevéltár LXXXVII. sz.

a rahjákra csak az esetben terjedt ki, ha az egyik peres fél muzlim volt. A bűnügyekben a török törvényszék volt illetékes. Ily esetekben a keresztény felek, vagy tanúk, „a nagy istenre és az evangéliumra” lőnek felesketve¹⁾.

Közigazgatási, mint például az építkezési ügyek, — némely közegészségi kérdések, mint például az úszó holt testek kihalászása és eltemetése²⁾ stb., — szóval az oly dolgok, amelyekre nézve a koránnak bizonyos rendelkezései voltak, azok mind a „törvényülés” elé tartoztak. Sőt az adásvevések, a birtok felvállások is a kadi előtt mentek véghez. Így például, az 1686. évi márcz. havában, János pap a kadi előtt vette meg Mikó csanádi lakosnak a szegedi határban, Borbély Mihók és Sózó Dani szőlejével határos és az országútra dülő 5 kapa szőlőföldjét 6000 oszporáért³⁾.

Örökösödési és hagyatéki ügyekben is a török hatóság volt illetékes. Ily esetekben az örökösök és hagyományosok birtokváltozási illetéket (tapu) tartoztak fizetni. Így például az 1681. évben elhalt Sárkány István szállási birtokát a barátoknak hagyta, hogy üdvözüléséért szent miséket tartsanak. A birtokbavétel csak a tapu lefizetése után történhetett meg⁴⁾. 1676-ban Baka Albert és az alsóvárosi gvardián a Szatymaz és Vargatelek szomszédságában levő rétséget csak úgy vehették birtokukba, hogy a megfelelő illetéket lefizették, miről pecsétes tekerét nyertek⁵⁾.

Miként ezekből látjuk, a keresztény bírák hatásköre igen szűkebb volt. Törvénykezési ügyekben csakis a keresztény feleknek egymásközt fennforgó ügyeiben voltak illetékesek, ezentúl pedig a város gazdasági ügyeinek intézése képezte főfeladatukat. De még ezen utóbbi téren is némileg korlátozva voltak. A város közvagyonának némely része ugyanis hűbérül volt kiosztva. (A távolabb eső puszták úgy az ártéri erdők fölött a török urak rendelkeztek és csak ezeknek fizetendő díjak ellenében lehetett azokat használni. Ha a városnak fára vagy rőzsére volt szüksége, a vágásért díjakat kelle fizetni⁶⁾).

A községi igazgatás körül különben majdnem szakadatlan viaskodások merültek fel a külön községet képező mészáros-czéh tagjai és a város előljárósága között. A mészárosok ugyanis nemcsak czéhmestert, hanem egyúttal bírót is választottak kebelükből, aki mindenféle ügyeikben rendelkezett, sőt a czéhtagók és más lakosoknak egymás

1) Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 298. l.

2) U. o. II. k. 343. l.

3) U. o. II. k. 339. l.

4) U. o. 339.

5) U. o. 335.

6) U. o. 311. és Oklevéltár XCIX. sz.

ellenében fennforgó vitás ügyeikben is ítélkezett. A város főbírája ezt egyáltalán nem tűrhette és a mészárosok bíróválasztásait eltiltotta. A mészárosok e miatt Juszuf budai pasánál panaszkodva, ez az 1584. évben a szegedi kadit oly irányú intézkedésekre kötelezte; hogy a mészárosok „tegyék bírónak maguk közül azt, ki nekik tetszik s ebben a városi lakosok őket ne akadályozzák“¹⁾.

Ily körülmények közt a város lakossága a nagyobb fejtelenség és zavarok megelőzése tekintetéből is arra a megállapodásra jutott, hogy ne legyen a városnak két bírója, hanem a mészáros-czéh részéről választott bíró legyen egyúttal a város közönségének is bírója. Ám a mészárosoknak ez sem tetszett s a czéh kebeléből választott bíró a községi ügyekkel nem törődött. Midőn pedig a lakosság ezért a bírót zaklatta és a községi teendők ellátására szorította, a mészárosok Juszuf ben Muhammed egri beglerbég előtt ismét panaszt emeltek, ki a szegedi kadit 1624. évben utasította, hogy a lakosságot az ilyen bíróválasztásoktól eltiltassa²⁾. De Redseb basi ezen rendeletnek eleget nem tett, s így a mészárosok sérelmük orvoslátát megsürgették, mert Redseb basi a bíróság viselésétől vonakodó mészárosokat már azzal fenyegette, hogy eltiltja őket a mészároskodástól. Ugyanigy járt még két czéhtag is, kik esküdtt polgárokkul, azaz a tanács tagjaiul lőnek megválasztva³⁾.

A mészárosoknak ez ügyben tett panaszára ennél fogva 1626. évben Achmed egri pasa Redseb basit komolyan utasította, hogy a mészárosokat kiváltságuk ellenére a városi bíróság elvállalására ne szorítsa és mesterségük eltiltásával ne keserítse⁴⁾.

Így szabadultak meg a mészárosok a városi bíróság viselésétől. De azért békében nem maradhattak, mert a polgárság most ismét azt követelte, hogy a mészárosok önmaguknak se válaszsszanak bírót, hanem a város bírájának vessék magukat alá. A mészárosok tehát újra panaszkodtak és az 1647. évi ápril havában már egyenesen a padisah oltalmáért könyörögtek⁵⁾. Az egri pasák 1659-ben és 1662-ben erre nézve a kívánt védleveleket ki is adták⁶⁾.

Úgy látszik azonban, hogy a mészárosok szívós ellenállásukat utóbb feladták, a százados küzdelmet félbeszakították és a terhes, sőt mondhatni veszélyes városbírói hivataloskodást megadással elfogadták és végeztek. Így a többi közt az 1662. évben bírószkodott és nemes-séggel is kitüntetett Móra Ferencz, valamint a későbbi időben Cseperke Máté a mészáros czéhnek bekebelezett tagjai voltak.

1) Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 291. l.

2) U. o. 304. l.

3) U. o. 308. l.

4) U. o. 310. l.

5) U. o. 327. l.

6) U. o. 331., 333. l.

Mily hanyatlásra, süllyedésre és elszegényedésre engednek következtetni ezen sajátlagos állapotok. Az egykor polgárisult és művelt népességű város a közönséges falusi népnek színvonalára, szűkkeblűségére és korlátolt látóképességére süllyedt le. De nem is lehet ezt csudálni, mert a városnak időközönként megfogyatkozott lakossága a vidéki falvak parasztságának betelepülése által szaporodott fel. Így különösen az 1626. év körül történtek nagyobb betelepülések¹⁾; az 1650. évben pedig a sövényházi lakosok, ezek sorában még a részbirtokos nemesek is, nevezetesen a Lábadiak, Tiszták és Katonák költöztek a városba, mert a török hűbéreseknél és a füleki, valamint az ebeczki őrségeknek dúlásait immár elviselni képtelenek voltak²⁾. A betelepült szegény falusiak a város régi polgárainak szellemére és a közeleti viszonyokra oly átalakító hatással voltak, hogy Szeged város utóbb már csak nagyságánál és népessége számarányánál fogva különbözött a környékbeli kisebb falvaktól és azok népétől.

VI. A magyar korona jogainak érvényesülése.

Miként már fentebb is előadtuk, Szeged népe a nemzeti királyság pártjához csatlakozott és bár Ferdinánd király adóösszeírói Csongrád vármegyében és Szegeden is megjelentek, sem a megye, sem a város a pozsonyi kinstárba évek hosszú során mit sem adózott³⁾.

Később a behódolás alatt, miután a török hatóságok helyben voltak, a pozsonyi kamara adószedéséről szó sem lehetett. (A város azzal mentegetőzött, hogy szegény és hogy a török adókat is alig bírja. Így a magyar korona iránt való tartozások lerovása alul a város egy időre kibújt, mi a pozsonyi kamarát némileg boszantotta.) Ferdinánd király különben is elégedetlen volt Szegeddel, mely tőle elpártolt és az erdélyi fejedelemséghez vonzódott. Ép ennél fogva a város közjogi helyzetére is alig volt tekintettel. Leveleiben Szegedet nem mint szabad királyi várost, hanem csak mint oppidumot emlegette. Ebben a királyt az ország összes közhatóságai is követték.

Minthogy a magyar szent korona kötelékéből ilykép Szeged magát mintegy kikebelezte, nem is igényelhetette azt, hogy mint a szent korona tagját, a polgárságot megillető jogokban és védelemben részesüljön. A pozsonyi kamara a hűtlen Szeged polgárságát mint valamely idegen állam alattvalóit tekintette és a város kiváltságos jogaira figyelemmel nem volt. E példát a közhatóságok, sőt az egyesek is csakhamar

¹⁾ Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. II. k. 309. l.

²⁾ Oklevéltár CXVIII. sz. a.

³⁾ Acsádi J.: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt. Budapest, 1888.

kövétték s ahol lehetett, a szegediekén a vámokat és adókat megvették. Ha ezért panaszt tettek, elégtételt soha sem nyertek.

A sok sérelem közül elég a mocsonoki esetre utalni. Nyitra megyének Mocsonok helységében marhavásárlás czéljából az 1574. évben megjelentek Budai István, Tóth Lukács, Nagy Péter, Jakabfi Péter, Sánta Ambrus és Gyalus Urbán szegedi polgárok, hol őket Bakits Péter más szegedi lakosok tartozásai miatt bíró elé állította és 100 frt lefizetésében marasztaltatta.

A letartóztatott szegediek ügyüket a galgóczi úriszékhez felebezték, hol azonban Bakitsnak adtak igazat, ámbár ez követelését időközben megkapta, s így emezeken semmi követelése sem lehetett volna. A szegediek így fizetni kényszerültek, csak hogy szabadságukat visszanyerjék. A lefizetett összeget Bakits állítólag a galgóczi úriszék tagjaival megosztotta. Budai és társai igazságos ügyük orvoslata végett ezután négy évig jártak-keltek. Megfordultak Zeleméri László előtt, az esztergomi érsekség jogigazgatójánál, s pénzük visszaszolgáltatására ítéletlevelet is nyertek. Keserves panaszukkal Rudolf király előtt is megfordultak, ki 1578. évi jan. 29-én gr. Salmis-Neuburg Gyula udvari tanácsost útasította, hogy a szegedi kereskedőktől jogtalanul behajtott 100 frt nekik visszaadassék, mi ha be nem következne, a szegediek feljogosíttatnak, hogy a galgóczi alattvalókat, ahol ezeket érik, elfoghassák, letartóztathassák s vagyonaikból 100 frt követelésük erejéig magukat kielégíthessék¹⁾.

Az ilyen esetek intő példáiul szolgáltak arra nézve, hogy a magyar korona hatóságainak jogvédelmét nélkülözniök nem lehet s így az elszakadás, a török járom és a távolság daczára is, a kamarának magukat alávetni kell és a kívánt adókat beszolgáltatni kötelességükben áll.

A város már is kárát vallotta a kibúvásnak, mert Miksa királyi herezeg 1558. évi ápr. 6-án a korona szegedi javadalmainak kezelését hat évi tartamra Pelényi Bálintnak engedte át olykép, hogy az egri vár fenntartására már korábban kiszabott évi 300 frt járulékot Szeged városától a legalkalmasabb módon hajtsa be. Ez összegnek egyharmada Pelényinek kezelési jutalékát képezte, úgy hogy ő tulajdonkép csak 200 forintot tartozott az egri püspökség ellenőrijénél, Sukán Jánosnál befizetni²⁾.

Hat év mulva, 1562. évi aug. 13-án, Miksa királyi herezeg az előbbi módon ugyancsak Pelényit bízta meg a korona szegedi jövedelmeinek kezelésével³⁾. De a járandóságokat Pelényi aligha tudta behajtani, mert időközben lemondott az őt illető egyharmad jutalékról,

¹⁾ Az erre vonatkozó periratok a magy. orsz. levéltárban Budán, Neo registrata, fasc. 439. 28. sz. a.

²⁾ Oklevéltár LXXXVIII. sz. a.

³⁾ Oklevéltár XCI. sz. a.

vagyis 100 frtról, e helyett azonban fáradozásaiért azt kérte, hogy a hűtlen Szeged javai, Tápé és Százegyház helységek, mint a hűtlenségnél fogva jogilag úgyis a koronára visszaszállt javak¹⁾, neki adományoztassanak. Ezen jutalomnál fogva ő több erélyt fejthet ki s megfelelőbb eredményeket biztosíthat.

Ferdinánd király készséggel engedett kedvelt híve kérésének és 1561. évi márcz. 2-án kiadott adománylevelében azon időtartamra, míg Pelényi a szegedi felügyelőség teendőit végezi, Tápét és Százegyházát neki ajándékozta. S minthogy Pelényinek az volt a terve, hogy ezen javakból fogja ő Szeged város köteles 300 frt adótartozását kisajtolni és az egri pénztárba beszolgáltatni, a király kikötötte, hogy az említett helységeket a szokottnál nagyobb terhek viselésére nem kötelezheti²⁾.

Pelényi azonban még így is aligha boldogult s talán birtokba sem vehette a neki adományozott javakat. Mert Ferdinánd király 1564. évi május 14-én Szeged város kezelését Pelényitől visszavette és az egri vár fentartására szolgáló szegedi jövedelmeket most már az udvari kamara által kezelte³⁾. De még ugyanczen évi június 15-én a király akkép rendelkezett, hogy Szeged kezelését a török fogságból imént kiszabadult és Egervár kapitányául kinevezett Mágócsi Gáspár vegye át⁴⁾.

---

1) Eltekintve attól, hogy az ellenkirályság idejében kölesönösen hűtleneknek tekintettek az egyik királyság részéről a másik királyhoz átpártolt hívek, amiért ezek javaik vesztesével bűnhődtek is, de ezenkívül az 1574. évi XV. t.-cz. és még számos más törvény, a töröknek való önkénytes meghódolást, a törökkel való szövetekezést, a török bíróságok jogvédelmének igénybevételét stb., hasonlókép a hűtlenségi esetek közé sorolta.

2) Oklevéltár LXXXIX. sz. a.

3) Magy. orsz. levéltár Budán, Benigna rescripta regia, 1564. máj. 14. „Postremo et possessiones avulsas videlicet Mariagloka et Chorba inter Cumanos, quae Georgio Bánffy datae sunt, ad arcem Agriensem remanicipari, easque ab ipso Bánffy ob causas adductas, oblata gratia nostra, quod aliis bonis ipsum provisuri simus, repetendas pernecessarium ducimus. Eodem etiam modo oppidum Zegediense, quod Valentino Pelényi ad beneplacitum saltem nostrum collatum est, ab illo recuperandum, arcique praefatae applicandum censemus. Quamobrem vobis committimus, ut litterarum eiusmodi formam apposita, verborum serie styloque in hoc casu consueto concipiatis, nobisque subscribenda, pleneque expedienda quamprimum huc transmittatis.“

4) U. o. Proth: 95. lap. „Postremo ad remanicipationem possessionum Maryalaka et Chorba, item oppidi Zegediensis, arcis nostra Agriensi adplicandarum quod attinet, mandata que concepistis, eaque hisce nostris ipso Magochio mittimus, ut ea loca usibus Agriensibus mancipet, mandantes, quas quidem ipsi perferri reddique curabitis, exequimini praemisso modo benignam nostram voluntatem.“

Mágócsi a szegedieket mindenesetre fel is hívta, hogy szokott tartozásukat ezentúl nála fizessék le. Volt-e ennek valami következménye, nem tudjuk; csak az bizonyos, hogy Pelényi ez intézkedést magára sérelmesnek találta s az időközben elhunyt Ferdinánd utódjánál, Miksa királynál kieszközölte, hogy a szegedi gondviselőség viszszaadását neki kilátásba helyezte. A király ugyanis 1564. évi decz. 24-én felhívta az udvari kamarát, hogy a bonyodalmas ügyben, különösen Mágócsi érdekeire tekintettel, neki előterjesztés tétessék¹⁾.

Hogy Mágócsinak kezelése alatt maradt-e Szeged, avagy Pelényi alá került vissza, bizonytalan.

Eger várának fentartása és megerősítése ez időben a kormánynak kiváló gondoskodását képezvén, a hódoltság alatt lévő városoknak az egri vár fentartására szolgáló hozzájárulását fokozottabb mérvben igyekezett igénybe venni. Egy felsőbb tervezet értelmében ugyanis újabban már a következő évi hozzájárulásokat igényelték: Kecskeméttől 262 frt, Ceglédétől 759 frt, Szegedétől 900 frt²⁾, stb.

Valószínű azonban, hogy ezen kirovának Szeged nem tett eleget. A kirótt adót a város szomorú pusztulására való tekintettel a kamara utóbb határozottan elengedte³⁾, másrésről azonban a polgárságot a harminczadoknál, réveknél stb. most újra adóztatás alá vonta. S midőn e miatt a szegediek itt-ott panaszkodtak, még szemrehányásokat nyertek azon kijelentéssel, hogy a kamara védelmére csakis azon esetben számíthatnak, ha a korona iránt való köteles hűségüket az adótartozások kiegyenlítése által igazolják. Így hát a város meghajolt s fizetett annyit, amennyit sanyarú körülményei közt fizethetett. De egyúttal most már mint jogos kérelmező lépett fel s polgári szabadságainak biztosítását és a kereskedéskép utazó lakosok oltalmazását kérelmezte. Az előljárárság tehát megbízta Csütörtök Boldizsár polgárt, hogy a szükséges védleveleket kieszközölje.

Csütörtök magához véve a város régi kiváltságleveleit, Miksa királynál 1572. évi aug. 6-án azok megerősítését és megújítását szerencsésen kieszközölte. A király, Zsigmond, Mátyás és II. Ulászló, Lajos régi kiváltságait átírva, egyúttal elrendelte, hogy a szegediek ezen kiváltságaikban, utazásaik és kereskedésük alkalmával ne háboríttassanak⁴⁾.

Szeged ilykép került vissza — legalább jogilag — a magyar korona kötelékébe és oltalmába, amelyben ezentúl minden sanyarú-

1) Oklevéltár XCII. sz. a.

2) Oklevéltár XCIII. sz. a.

3) Prépestváry Bálint Eger vár főkapitányának 1591. évi szerződése 6. pontja. Lásd: Határtörténelmi közlemények. 1897. évf. 296. lap.

4) Oklevéltár XCIV. sz. a.

sága daczára is megmaradt, várva és remélve az időt és alkalmat, amikor az idegen, pogány jármot magáról lerázhatja.

Ez időtől fogva amíg egyrésről a magyar hatóságok jogvédelmét mindsűrűbben igénybe vette, úgy másrésről szakadatlan nyoma maradt annak is, hogy a korona iránt köteles tartozásának kitelhetőleg eleget tenni igyekezett.

Így Miksa király 1574. évi decz. 8-án az ország összes közhatóságait útasította, hogy senki közülük a szegedi polgároktól, azok cselédjeitől, midőn élelemszerzés és kereskedéskép árucikkeikkel utaznak, semmiféle adót, rév- vagy vámpénzt követelni ne merészeljen; s ha esetleg rajtuk, vagy más szegedieken valamely adósságból származó követelésük lenne, ezért őket bíróságuk elé idézni s fölöttük ítéletet mondani ne merészeljenek s esetleges kihágásaik miatt őket le ne tartóztassák. Ha azonban valamely jogos követelésük lenne, ennek megítélésére sonneghi Unghnad Kristófhhoz, az egi vár kapitányához forduljanak¹⁾.

Az egi kapitány volt tehát a szegedieknek hivatalból kirendelt védője, kinél tehát addig, míg Eger török kézre nem került, a szegediek sűrűn megfordultak. Az egi káptalan szolgálatait is több ízben igénybe vették már azért is, mert a bácsi és esanádi káptalanok megszűntek.

A többi közt Tápé és Százegyház birtokoknak Pelényi Bálint részére történt adományozása, bár azok tényleg a város birtokában maradtak, bizonyos nyugtalanzkodást keltett. A város tartott a jogi bonyodalmaknak bekövetkezhetségétől, melyeknek megelőzése tekintetéből tanúvallomások útján bizonyítékokat, bizonyító leveleket kívánt szerezni. Az egi káptalant kérte tehát s erre nézve 1575. évi febr. 1-én Miksa királytól rendeletet is eszközölt arra nézve, hogy a városnak „bizonyos ügyében, jogainak jövőben bekövetkezhető veszélyeztetésének megelőzéseül“, a káptalan hiteles tanúhallgatásokat eszközöljön. A tanúkat a város állítandja elő és a királyi emberül megjelenő nyolcz nemes előtt a tanúk 16 márkányi bírság terhe alatt a való kimondására kényszerítendők s a vallomások írásba foglaltan hiteles kiadványkép, a város polgárainak rendelkezésére bocsájtandók²⁾.

De semmi nyoma annak, hogy ezen tanúvallomások csakugyan kivétettek volna. Még a káptalan iratai közt sem maradt erről semmi emlékezet s valószínű, hogy az eljárás költséges volta miatt a vizsgálat meg sem tartatott.

II. Ferdinánd király uralkodása alatt a szegediek vámmmentességi joga itt-ott ismét csorbat szenvedett. A régi kiváltságoknak újra leendő megerősítése tehát ismét szükségessé vált, mi végből az előljárásság

1) Oklevéltár XCV. sz. a.

2) Oklevéltár XCVI. sz. a.

Szűcs György és Szabó Péter polgárokat bízta meg, hogy a szabadság megújítását kieszközöljék. A küldöttek Ferdinánd király előtt megjelentek s a király 1631. évi nov. 25-én azonkép, mint Miksa király, a város szabadsági leveleit kegyesen átírta és megerősítette¹⁾. A küldöttek visszatérőben Nagyszombatban, 1631. évi december 7-én erről az esztergomi főkáptalannál hiteles átiratot is szereztek²⁾ 1642. évi decz. 21-én Fodor István és Nagyiván Miklós küldöttek útján pedig Ferdinánd király kiadványáról a város egy másik átiratot is eszközöltetett³⁾.

A város hűsége és a szent koronához való ragaszkodása később mind nyilvánvalóbb lett. Ez az udvar előtt is oly értékesnek tetszett, hogy I. Lipót király 1662. évben Szeged város főbiráját, Móra Ferenczet, vejével Cseperke Mátéval együtt a nemesség adományozása által tüntette ki⁴⁾.

Miként fentebb említők, Miksa és Rudolf királyok uralkodása alatt a város kitelhetőleg pontos volt adótartozásának lerovásában. A befizetések a szepesi kamaránál, Kassán történtek. Az 1598—99. évek folyamán azonban a várost valamely oly rendkívüli csapás érte, oly pusztulást szenvedett, hogy a nyomorba jutott lakosság kötelességei teljesítésére képtelen lón. A kamara sürgetéseire a város szomorú helyzetének feltárásával válaszolt; de a kamara kételkedett és szemrehányólag emlegette a város újabb hűtlenségét s azt, hogy „máshova adta magát.“ Azt kívánta ennél fogva, hogy a bíró haladéktalanul jelentkezzen a kamaránál és ha a város csakugyan oly szomorú helyzetbe jutott, számíthat a felség kegyelmére. Ha a bíró fel nem menne, úgy is felhozzák és a városon olyasmi fog történni, mit nem is remélnek⁵⁾.

A kamara gyanúja különben nem volt minden alap nélkül s látszik, hogy Szeged az erdélyi fejedelemséghez való tartozásával ekkor még végkép nem szakított, amit különben alig is tehetett volna. A körülményekhez képest egyszer-másszor az erdélyi fejedelmek jogvédelmét is igénybe vette s ezért a fejedelmi kincstárba is adózott valamely módon. Mert a fejedelmek Szegedet mindig Erdélyhez tartozónak tekintették. Rákóczy György fejedelem még 1655-ben is rendeletet intézett Szeged város hatóságához⁶⁾, mit csak az esetben tehet vala, ha a város népét alattvalóiként ismeri.

1) Oklevéltár CVI. sz. a.

2) Oklevéltár CVII. sz. a.

3) Oklevéltár CX. sz. a.

4) Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1860. VII. k. 558. l. Az eredeti ezímeres levél a családnak utóbb Erdélybe szakadt ágánál, illetőleg Előpatokon lakó Móra Károly birtokában van.

5) Oklevéltár XCVIII. sz. a.

6) Oklevéltár CXXII. sz. a.

Ily körülményeknél fogva történhetett tehát az, hogy Mihály havasalföldi vajda, Erdély usurpatora, 1600. évi ápr. 21-én, midőn Rudolf király követivel a Temesköz fölött való uralomnak részére való átengedése ügyében tanácskozott volna, rendkívül felingerelődött azon, hogy a szepesi kamara a szegedieket adótartozásaikért zaklatta. Rudolf követi nem is késtek a királyt arra birni, hogy egyelőre, addig míg az egyezkedések tartanak, a szegediek zaklatása félbe hagyassék¹⁾.

Egyelőre a városnak békét hagytak tehát, de másrésről a harminczadoknál s réveknél a polgárok ellen való megtorlások újra megindultak. A város bírása ennél fogva ismét formyszerű kötelezettséget vállalt, hogy az adótartozások elmaradni nem fognak.

A kölcsönös megállapodásokhoz képest 1614. évi ápr. hó 9-én a kamara új védlevelet adott a városnak, melyben az összes hatóságok, különösen a végvárok kapitányai, arról értesítették, hogy „az egykoron szabad királyi Mező Szeged város lakosai most más városok példájára magát a magyar kamara védnöksége alá helyezte és egyedül király ő felségétől óhajtanak függeni, ennél fogva a nevezett város polgárait az ő szabadságaiknál fogva, amidőn kereskedéskép az országban járnak s kelnek, semmiféle adókkal és vámokkal ne terheljék“²⁾.

S minthogy a kamara a szegediek nyomorúságos viszonyairól, fizetéseképtelenségükről, ezúttal alaposan meggyőződött, a függőségnek és hűségnek tanúsításaül meglegedett azzal, hogy a város bizonyos mennyiségű halat szolgáltatson, mint ami a Tiszában úgy is bőséggel szokott lenni.

Így jött létre a város évi hal-adója³⁾. Ennek és a többi Szegedvidéki kamarai jövedelmeknek kezelésére 1615. évi febr. 14-én Erős Bálint rokkant katona és váczzi lakos, szegedi kamarai felügyelőnek, illetőleg tiszttartónak neveztetett ki⁴⁾. Az évi hal-adót tehát hozzá, Vácra szállították, de őt sem a szegediek, sem a mártonyosiak, sem más környékbeliek soha sem találták otthon⁵⁾. Más részről pedig a tiszttartó sem elégedett meg a hal-adóval, hanem ezenfelül a várostól még 50 frt járandóságot is követelt, bár a város érzékenyen panaszkolta, hogy „igön mögfogyatkoztunk és elkeverödtünk, sok külömb, külömb rendbéli háborgatóink miatt, mölyek miatt látjuk szömünkkel, hogy

1) Magyar történelmi tár. Pest, 1857. III. k. 144. l.

2) Oklevéltár CI. sz. a.

3) Azelőtt soha sem volt gyakorlatban a hal-adó.

4) Magyar országos levéltár Budán. Benignae resolutiones regiae. 1615. évi jkv. 9. lap.

5) Oklevéltár CII., CIII. sz. a.

el kölletik pusztulnunk, hogyha az jó istenség nem könyörül rajtunk, midőn naponként fölül és alul rajtunk vagyon az mi rajtunk regnáló kemény népeknek az ő súlyos és kemény igájuk, mölyeknek az ő rajtunk való regnálásukat nyelvünkkel mög nem tudjuk mondani.“ Egyébként a város a követelt 50 frt miatt a kamarához kérdést is intézett, hogy az ő „hírével vagyon-e“, mert ennek lefizetésére „mi szegény népek soha elégségösök nem löhetünk“¹⁾.

Talán ezen visszaélés, vagy esetleg elhalálozás következtében, Erős Bálinttal a szegedieknek többé nem volt érintkezése; sőt utóbb a szegedi tiszttartóság sem töltetett be, mert a város szokott évi hal-adóját közvetlenül a kamarához, Pozsonyba szállította fel. A kamara a város időközben történt gyarapodásánál fogva az adózás mérvét fokozta is, mert 1657-től fogva a halakon túl a város még öt bokor (pár) karmazsin eszmat is köteles volt szállítani. Ez alkalommal el nem mulasztotta a kamara azt az észrevételt tenni, hogy oly apró és hitvány szállítmányt többé el nem fogad²⁾.

Két év mulva a 100 fogás közönséges halból, negyven pózsárból³⁾ s az öt pár eszmából álló szállítmány minden kifogás nélkülinek találtatott⁴⁾. Ez adótarozást még 1680-ban⁵⁾, sőt az 1685. évben a háborús idők daczára is, a kamara közbejött sürgetése következtében, fokozottabb mérvben lerőtta és beszolgáltatta a város közönsége⁶⁾.

Habár ezek szerint a város kötelezettségeinek eleget tenni igyekezett is, egyes polgárok el nem kerülhették, hogy kiváltságos jogaik sérelmet ne szenvedjenek. A többi közt 1649. évben Borsod megyében több szegedi kereskedőtől a harminczadot kierőszakolták, sőt ezenfelül az illetőket még le is tartóztatták. A város főbírája, Vas István, nem hagyhatta ezt szó nélkül s a vármegyével tudatta, hogy Mátyás királynak, sőt legutóbb II. Ferdinánd királynak kiváltságleveleinél fogva Szeged város polgárai ugyanoly jogokkal lévén felruházva, mint aminőkkel Buda és Székesfehérvár lakosai élnek, ennél fogva Borsod vármegyének jogvédelmét a szegediekre nézve felkérte⁷⁾. A hivatkozott kiváltságlevelek másolatait a vármegyének meg is küldötte, de aligha volt felszólamlásának sikere, mert a kamarához kelle fordulni, mely az 1653. évi június 22-én kelt kiadványában összes harminceza-

1) Oklevéltár CH. sz. a.

2) Oklevéltár CXXIII. sz. a.

3) Pozsár = tő ponty, cyprinus carpio. Lásd: Herman Ottó: A magyar halászat könyve. Budapest, 1887. 684. lap.

4) Oklevéltár CXXIV. sz. a.

5) Oklevéltár CXXXV. sz. a.

6) Oklevéltár CXXXVII. és CXXXVIII. sz. a.

7) Oklevéltár CXVII. sz. a.

dosaival és vámosaival tudatta, hogy a szegediek „igaz járatbeli emberek lévén, mindenütt békével és minden adófizetés nélkül, minden passusokon által bocsájtassanak, akarván mi is az kiknek illik, minden barátsággal és szolgálattal lenni“¹⁾).

A kamarának való adózáson kívül még a vármegyei közterhek viselésében is részes volt a város. Így például 1647. évben, midőn Csongrád vármegye Heves és Külső-Szolnok vármegyékkel volt egyesülve, a vármegye költségeihez 8 forinttal járult. Ugyanennyit fizetett ekkor Tápé is, mely különben kamarai birtoknak tekintetett²⁾.

Két év múlva, midőn a vármegye követének, Deöry Istvánnak országgyűlési költségei fejében járó 128 imperialis tallér követelése kifizettetni rendeltetett, az e végre tett kirovás szerint Martonyosra 15, Tápéra 10, Szentesre 10, Vásárhelyre 25, Szegedre pedig 23 tallér járandóság hárult³⁾.

Ily szörnyű állapotok közt élt, tengődött a város népe. Egyaránt hódolt és adózott a töröknek, a magyar királynak, az erdélyi fejedelemnek és a vármegyének. A sorsüldözött szegény népet azonban sem egyik, sem másik nem védte; egyaránt sarezolták úgy a török hadak, mint a magyar király szolgálatában álló keresztény vitézek, a végvárak őrségei és a szabad hajdúk.

VII. Birtokviszonyok.

A török hódoltság alatt Délmagyarország birtokviszonyai olyanmire felkavarodtak, hogy a helyzet teljesen felismerhetetlenné vált. A különféle dúlások és pusztítások következtében a birtokjogokat igazoló adomány- és záloglevelek többnyire megsemmisültek. A földesurak a felvidékre menekültek, a falvak jobbágy-lakossága pedig a török hűbéresek elől sorba megszökdösött s a Duna-Tisza köze nagy pusztasággá változott. Az ellenkirályok idejében a hűtlen hívek javait kölcsönösen eladományozgatták az új híveknek. Egy és ugyanazon időben, ugyanazon birtokra nézve így többen is szereztek donatiót.

Óriási zavarok s perek keletkeztek ebből is, de a legnagyobb kavarodást a török adózási rendszer idézte fel, az tudniillik, hogy a helységek török hűbéresei a már elpusztult falvak határait bizonyos bérfizetés mellett egyesek használatába átengedték s hosszas idők után a haszonélvezők olykép tűntek fel, mintha az illető birtokoknak

¹⁾ Oklevéltár CXX. sz. a.

²⁾ Oklevéltár CXIV. sz. a.

³⁾ Szegedi Híradó. 1861. évf. 26. sz.

jogszerű tulajdonosai lettek volna. Különösen a városok vették bérbe a közelükbe eső puszta helységek területeit¹⁾. Czegléd, Kőrös, Kecs-kemét, Halas és Szabadka határterületeinek alakulása ezen időszakra esik és legtöbbször a török timar-birtokok kibérléséből fejtett ki a jogszerűnek látszó birtoklás állapota.

Szegednek a mohácsi vész előtt — mint láttuk — a Tisza mindkét partján kiterjedt birtokai voltak. Ezeket a török hódoltság alatt is megtartotta. Ha valamely földesúri birtoka, — Tápé, Szentivány, Száz-egyháza — timarként kiosztatott is, a város megadta az illetőnek a hűbéradót s birtokai használatában továbbra is megmaradt.

A magyar korona jogai szempontjából azonban a jogviszony olykép alakult, hogy a hűtlenségnél és a töröknek való behódolásnál fogva a város javait elvesztette. Habár tényleg a használatban a város megmaradt is, földesúri birtokai jogilag a koronára visszaszállottaknak tekintettek.

Így történt, hogy az 1561. évben Ferdinánd király Tápét és Száz-egyházát Pelényi Bálintnak adományozta²⁾. A beigtatás azonban aligha ment véghez s a város tényleg mit sem veszített. De ez időtől fogva a pozsonyi kamara Tápét és a többi javakat visszaháramlott birtokoknak tekintette, melyekkel a kamara szabadon rendelkezhetett. A város mindezt csak utólag tudta meg, amidőn a kamara Tápé helységet arra igyekezett volt reábirni, hogy a város földesúri jogainak ellenszegülve, a kamara joghatósága alá adja magát. A kamara e tekintetben Tápé helységet kedvezőbb sors és más előnyök felől is kecsegtette.

A város bírāja, Kocsis János, a kamara törekvéseinek meggát-lása céljából 1650. évben felszólalt s Tápé adományozásáról szóló kiváltságglevelet másolatban a kamarának megküldötte. Noha a város 1654-ben a Tápé adományozásáról szóló oklevelet az esztergomi káptalan hiteles átirásában is megszerezte³⁾, ennek sem volt valami nagy nyoma-téka. Az ügy végképen nem tisztázott, függőben maradt, úgy hogy a törökök kiűzése után a kamara Tápé helységet tényleg is birtó-kába vette.

Százegyháza, mely a városnak kétségtelen tulajdonát, illetőleg részbirtokát képezte, hasonló veszedelemben forgott. Bizonyos Dili Balázs, mint Százegyházának állítólag egyik részbirtokosa, birtokrészét Hajdú-Ujfaluban lakó Tóth Jánosnak eladta. A vevő Rákóczy György fejedelemnek egyik hadnagya lévén, midőn birtokba helyezkedni akart, a város ellentmondott, sőt az új birtokost Százegyházáról kiverte. Tóth a fejedelemnél panaszt emelve, a város igazolásképp a csanádi káptalan

1) Salamon : Magyarország a török hódítás korában. Pest. 1864. 227. 1.

2) Oklevéltár LXXXIX. sz. a.

3) Oklevéltár CXXI. sz. a.

előtt Százegyháza felvallásáról 1453. évben létrejött jogügylet okiratát küldte be. De a fejedelem erre mit sem adott s a város közönségének meghagyta, hogy az ő kedvelt hívének birtoklását ne akadályozzák¹⁾. Hogy ezek után kit uralt Százegyháza, bizonytalan. Tény az, hogy a város a birtokhasználatától elesett, különösen amidőn Szegedről a törökök kiűztek s a Tiszán túl eső részek egy ideig még török fenhatóság alatt maradtak. Miután Százegyháza idegen állam területébe esett, Szeged annak birtoklásától végkép elesett.

Mint láttuk, az 1650. év körül elpusztult Sövényházának lakossága Szegedre települt. De azért a sövényháziak mint egyúttal most már szegedi polgárok, Sövényháza pusztát tovább is birtokolták. Minthogy a sövényháziak a többi szegedi pusztát is használhatták, viszont a szegediek is élni kezdték a velük szomszédos és a betelepülés által mintegy Szegedhez csatolt sövényházi határt. De a szegedieknek ezen birtoklása ellenmondással találkozott. Borsod vármegyének 1682. évi május 13-án, Szendrőn tartott gyűlésén, Vay Ádámné született Iványi Erzsébet tiltakozott, hogy sövényházi részbirtokát a szomszédok, ezek sorában Nagy Szeged város lakossága, jogosulatlanul éli²⁾.

Legnagyobb zavar azonban a kun puszták élése körül merült fel. Mint láttuk, Szeged lakossága még Mátyás királytól nyert kiváltság s illetőleg ősi gyakorlat alapján, a Duna-Tiszaköz összes kun pusztáit, a kunokkal együtt és közösen szabadon legeltethette. A török hódoltság alatt a város ezen joga jó ideig észrevétel tárgyát nem képezte. Csak Eszterházi Miklós nádor idejében, amidőn Szeged már a kamara védelme alá helyezkedett volt, jött szóba, hogy a szegedieket a puszták használatáért valamely módon bérfizetésre kell szorítani. A nádor, mint egyúttal a kunok főkapitánya, talán nem is ismerte Szegednek erre vonatkozó kiváltságát s azt vélte, hogy amint a kecskemétiakat már reá szoktatta, hogy a puszták használatáért bért fizettek, úgy fog ez a szegediekkel is lenni.

De Szeged kiváltságaira hivatkozott, sőt tovább menve azt vitatta, hogy a kunok miután kipusztultak s részben a városba települtek, tehát a kunok joga elenyészett, illetőleg a városra szállott s így ma már a kun puszták használatához kizárólag csak Szegednek van joga.

Hosszas reábeszélés és talán bizonyos fenyegetések után, melyekkel az egyszerű embereket megfélemlíteni sikerült is, a város készségét nyilvánította, hogy a békességes használat biztosságáért bért fizetni hajlandó. A város erre annyival inkább reá állt, mert a nádor egyúttal azt is megígérte, hogy a kunok kipusztulása következtében a szegedieket megillető nagyobb jogok és kizárólagos használatok biztosításául,

1) Oklevéltár CXXII. sz. a.

2) Borsod vármegye levéltára X. spec. IV. fasc. 64. sz.

a puszták némely részét egészen Szegedhez csatolja és a város határterületébe keblezi. Ilyenekül felemlítettett Szent-Mihály, mely ugyan régebben nem is volt kun pusztá, hanem a plavnai Horváth család birtokát képezte s ilyenkép említettett Dorosma is, mely régebben szintén nem képezett kun területet, de a feledésnél és a birtokviszonyok körül uralkodó zavaroknál fogva most kun földnek tartatott.

A nádor és a város tehát abban egyeztek meg, hogy e két birtok a kun puszták tömegéből kiszakítatva, a város határával egyesítették, vagyis jövőre ezek is szegedi földekül tekintetnek. A többi távolabb eső kun pusztákért, nevezetesen Csengele, Szent-László, Móriczgát, Szank, Bene stb. puszták használatáért a város évenként egy pár „perzsa, avagy skárlát oszlopos szőnyeget“ szolgáltat.

Az egyezségről szóló ünnepélyes kiadvány 1642. évi decz. 20-án állíttatott ki, melyben a nádor kijelenti, hogy Szent-Mihály és Dorosma pusztákat ezennel Szeged város határához csatolja, a fentebb elősorolt pusztákra nézve pedig a szegedieknek a kecskemétiakkal közös legeltetést engedélyez; mindezekon túl a többi duna-tiszaközi „akármilyen névvel nevezendő puszták vannak is, melyek nélkül el nem lehetnek, a maguk dispositiójukra reserválhassák és ha annyira elérne marhájuk, azok nem procludatnak“¹⁾. Ennek fejében viszont a város évenként két perzsa oszlopos skárlát szőnyeget tartozott a nádor részére beszolgáltatni.

A város előjárói azon hitben, hogy az utódok javára és megnyugvására igen helyesen cselekedtek, a nádor kiadványáról az esztergomi főkáptalannál, ugyanazon hó 22-én külön átiratot és kiadványt is szereztek²⁾. Pedig tulajdonkép kétségtelen ősi jogukat gyengítették s elismerték azt, hogy a puszták használata a nádor engedélyétől, a neki fizetett használati díjak megadásától függ. A város csak ajándéknak tekintette a két perzsa szőnyeget, holott az tulajdonkép bérfizetést képezett s magában rejté azt, hogy ezen tartozást idővel fokozni is lehet.

Eszterházi utódjai, Draskovich János és Pálffy Pál grófok, nevezetesen ez utóbbi 1649. évi június 23-án, elődjüknek fentebbi kiadványát megerősítették. A városnak így semmi hátránya sem mutatkozott, mert a kötelezett ajándékot, vagy censust, a város évről érve pontosan beszolgáltatva s a török hűbéréseknek is megadta az illető járandóságot. 1650-ben azonban a szegediek legelő jóságaikat a benei pusztáról Tahi Gergely és Édes Miklós Ónodon lakó urak, valamint a tázlári pusztáról a Szécsényben lakó Budai Pál, mint az említett puszták állítólagos urai kiverették és a város használata ellen tiltakoztak.

¹⁾ Oklevéltár CIX. sz. a.

²⁾ Oklevéltár CX. sz. a.

Kocsis János, a város bírása a kamaránál e miatt panaszt emelt ugyan¹⁾, de hogy mily elégtételt nyert, nem tudjuk. A város ezután is eleget tett kötelezettségének. Így 1662. évben három évre szólólag²⁾, valamint 1665-ben is Wesselényi Ferencz nádor kezeihez az oszlopos skárlát perzsa szőnyegetek eljuttatta s ezen körülménynél fogva a távolabb eső pusztákat egész nyugodtsággal adta bérbe azoknak, kiknek legelőre szükségük volt. Így a többi közt Bugaczt, Szankot és Fejérföldet, egyes kecskeméti gazdák szokták kibérelni.

De Bán Gergely és Szolemi János időközben Bugaczhoz bizonyos igényeket támasztottak, úgy hogy a kecskemétiak a bérletektől tartózkodtak. A város ezt megtudva, 1673. évben Pest vármegye alispánja útján, tanuvallomások által szerzett bizonyítékokat arról, hogy nevezetteknek az említett pusztákhoz semmi joguk nincsen és hogy a bérösszegeket mind a magyar, mind a török részről, kizárólag Szeged város van jogosítva felvenni³⁾.

Így azután még 1676—78-ban is Szeged városától bérelték a kecskemétiak a kun pusztákat. A többi közt Majsáért évenként 11 tallért és két pár kést szoktak volt adni⁴⁾.

A kun puszták használatára vonatkozó jogviszonyt még Eszterházi Pál nádor is fentartotta, ki a város kérelmére 1681. évi okt. 28-án elődei által kiadott okleveleket a maga részéről is megerősítette⁵⁾. Még az 1685. évben, a hódoltság végnapjaiban is felküldte a város a két oszlopos perzsa szőnyeget a nádornak⁶⁾. Csak később, a törökök kiűzése után keveselte a nádor a már megszokott censust és a használati díjat magasabbra óhajtvá emelni, egy bonyodalmas pernek és elkeseredett viszálynak felidézője lett. A város kétségbeesve védte ugyan jogait, de mint alább látni fogjuk, a küzdelemben mint gyengébb elbukott és a puszták használatától részben elesett.

1) Oklevéltár CXVIII. sz. a.

2) Oklevéltár CXXV. sz. a.

3) Oklevéltár CXXIX. sz. a.

4) Oklevéltár CXXXI. sz., CXXXII. sz. és CXXXIII. sz. a.

5) Oklevéltár CXXXVI. sz. a.

6) Oklevéltár CXXXIX. sz. a.

HARMADIK RÉSZ.

KATONAI ÉS KAMARAI IGAZGATÁS ALATT.

- I. Szeged visszavétele 1686-ban.
- II. A hadjáratok nyomorai és az elemi csapások.
- III. A kamarai tisztek és a generálisok ; a tiszai rác határőrség.
- IV. Kurucz-világ.
- V. Várerődítési munkálatok ; az 1712-ediki árvíz.

I. Szeged visszavétele 1686-ban.

A török fegyverek hosszantartó dicsőségére a Szentgothárdnál 1664-ik évi augusztus 1-én Montecuccoli által kivívott fényes győzelem vetett legelsőbbben homályt. A győzelmet különösen a francia segélycsapatok támogatásának s a Zrínyi és Nádasdi dandárok közreműködésének lehet köszönni. De a győzelem nyújtotta előnyöket Montecuccoli ki nem zsákmányolta. A törököket nem vette űzőbe, nem igyekezett az országnak bár egy kisebb részét is felszabadítani, mint azt Zrínyi Miklós és a többi hazafiak egyre sürgették, hanem ellenkezőleg, az ország bámulatára és boszúságára, nagy sietve megkötötte a dicstelen békét húsz évi időtartamra.

A békekötés az egész országban elégtelenséget, nagy elkeseredést okozott s mindenfelé tiltakoztak annak rendelkezései és megkötési módja ellen. Az idegen, zsoldos hadak kihágásai, a protestánsoknak községenként és egész tömegekben, fegyveres hatalommal foganasított visszatérítései, az általános elkeseredést még inkább fokozták.

A bajok és törvénytelségek orvoslására célzó minden lépések eredménytelenek voltak s a nemzet jobbainak a haza és az alkotmány megmentésére, a nép és a lelkiismereti szabadság oltalmazására irányuló törekvései meddők maradtak. Wesselényi Ferencz nádor halála után a hazafiak ligája napfényre jött s ennek következtében Nádasdi Ferencz, Zrínyi és Frangepán, úgy Bónis Ferencz mátyásfalvi szent-vedtek s akik a közszabadságnak, a lelkiismereti jogoknak — melyeket a bécsi és a linzi békekötések, a törvények és a királyi hitlevelek szentesítettek — védelmezői valának, egymás után perbe fogattak és üldöztettek. Pozsonyban az „eretnekek kiirtására“ hivatal állíttatott. Magyarország kormányzójául 1673. évben Ampringen Gáspár, a német lovagrend nagymestere neveztetett ki, aki hatályon kívül helyezett minden törvényt és az alkotmányos igazgatás helyett az önkényt léptette életbe.

Hazánk történetének talán ezek a legszomorúbb, legsötétebb napjai. A protestáns papok gályarabságra hurczoltattak, az előkelőbb nemesség pedig mint „bujdosó“ Apafy Mihály erdélyi fejedelem udvarába volt kénytelen menekülni. Ezek közt volt a nemzet jövő reménye, az ifjú gróf Thököly Imre is.

Oly nagyra nőtt a német és az idegen kormány elleni gyűlölet, hogy már a törökök ellen való ellenszenv is feledésbe ment, sőt az elégtelennek immár a török beavatkozástól várták sorsuk jobbra fordulását. A töröktől kértek az üldöztetés ellen védelmet és követeket küldtek a segély szorgalmazására. Apafy is felemelte mellettük pártfogó szavát, úgy hogy a porta kilátásba helyezte, hogy nyilvános védelemben részesíti a bujdosókat.

A még csak 21 éves, de ritka szellemi tulajdonságokkal megáldott Thököly 1677-ik évben végre kitűzte a szabadság zászlóját és a bujdosók élén, az erdélyi hadak egy részének támogatásával megindította a hadjáratot, mely felső Magyarországon sok éven át változó szerencsével folyt. Több ízben a fegyverszünetek alatt a sérelmek orvoslása és az ország szabadságainak biztosítása ügyében tárgyalások folytak, de a béke létre nem jött. A szultán nyíltan pártfogolta a kuruczokat, vállalatukat kitelhetőkép támogatta és Thökölyt az ország királyának elismerte annyival is inkább, mert hisz a Vág vonaláig őt vallotta az egész ország urául, az ő birtokában volt már minden vár s a kurucz csapatok Morvába és Sziléziába is gyakran beütöttek.

Ily körülmények közt, amidőn még le sem telt a vasvári béke határideje, a porta hatalmi terjeszkedésből háborúra készült. Célul tűzte ki, hogy Lipót király császári székvárosát, Bécsét elfoglalja. 1683-ik évi április 1-én 250,000 főnyi haddal és 300 ágyúval indult el Kara Musztafa nagyvezér a hódító hadjáratra. Június 7-én már Eszéken volt, s itt fogadta Thököly tisztelegését. Július elején ért Bécs alá, de amily hévvel folyt a császári székváros vívása, épp oly erélyes volt az ellenállás és a védelem. A heves ostrom és az éhínség következtében azonban Bécs a végkimerüléshez már közel volt, s talán néhány nap múlva a török hatalmába kerül vala, ha meg nem érkezik a lengyel király — a hős Sobjesky János, — ki 26,000 válogatott vitézével szeptember 12-én Kara Musztafa hadát egy diesteljes csatában tönkre veri, az egész tábori készletet elfogja, Bécsét felszabadítja s a törököket eszeveszett futásra kényszeríti. A fényes diadal hírére az egész keresztény világ — mely már kétségbeesetten nézett a jövő elé — határtalan örömben és lelkesedésben tört ki. Sobjeskyt mint „lengyel Hunyady“-t ünnepelték.

A győzelmes sereg most a futók után indult. Október 9-én Párkánynál a török sereg ismét nagy vereséget szenvedett, amire a 6000 főnyi őrséggel megrakott Esztergom legott megadta magát.

E váratlan sikerek és a közlekedés hatása alatt Lipót király, mint római német császár, a bajor, brandenburgi és szász választó fejedelmek, a pápa és a velencei köztársaság hozzájárulásával megalkotta a „szent szövetséget“, mely célul tűzte ki, hogy hazánkat felszabadítja. Európát s a kereszténységet folyton remegésben tartó török

becsapások és dúlások ellenében biztosítja. Az összes német államok vetélkedve állították ki haderejüket. Ezeknek fővezére Károly lotharingiai herceg lett. Az egyesült hadsereghez csatlakozott a magyar felkelő sereg is, a különböző magyar csapatok, melyeknek a hadjáratban igen szép szerepe és hazánk felszabadítási munkájában kiváló része volt.

A szent szövetség hadereje a következő — 1684-ik — évben Visegrádot, Vácot elfoglalva, Pestet szállta meg, s már Budát készült ostromolni, de a felmentő török sereg közelgésének híre alkalmából a vállalat abban maradt. 1685-ik évben Érsekújvár, e fontos erőd lett visszavíva, s ugyanez évben október 18-án Szolnok is megadta magát. Thökölyt most végkép elhagyta szerencséje. Beresényi, Petneházy és még igen sok más főúr elpártolt tőle s a törökök elleni hadjáratban résztveendő Lipót király táborába szállott. A felvidéki várak a császári hadak előtt megnyitották kapuikat, s midőn így a kurucz fejedelem csaknem magára maradt, 1685-ik évi október 4-én, Nagyváradon a pasa fogolynak nyilvánította és Nándorfehérvárra kísértette.

Az 1686-ik évi hadjárat alatt Károly lotharingiai herceg húzamosb ostrom után, szeptember 2-án az ős Buda várát vette vissza a törököktől s ekkor Lajos badeni örgróf Simontornya, Pécs, Siklós, Dárda és Kaposvár visszavételére és a Dunán-túli rész megtisztítására indult el; egy másik hadosztály pedig De la Vergne tábornagy vezénylete alatt Szeged, Csanád és Lippa visszavételére, s így az Erdélylyel való összeköttetés biztosítására lett kiküldve¹⁾.

Szeged népe a törökök folytonos vereségén — mint az igen természetes — szívből örvendezett. Epedve számllalta a szabadulás napjait, de örömet és vágyait titkolnia kelle, nehogy a török boszúját felingerelje. De a legnagyobb tartózkodás daczára is megtörtént a többi közt — 1684. évben — hogy egy feldühödtt török-tatár csapat alsóvároson a barátok kolostorát megtámadta s a quardiánt, az agg Fülöp Andrást és társait ütlegette, megkínozta, azután pedig a barátok élelmikészletét elrabolta²⁾.

¹⁾ Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 90—337. l. — Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 3—171. l.

²⁾ P. Ordinánsz Konstantin: A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsa. Szeged, 1831. 86—87. l. Szerző az atyák szenvedéseit felettébb kiszínezve festi. „Meztelen melljeiket és oldalokat tüzes vassal sütögették, lassú tűzzel, izzó szénnel pörzsölték, meztelen hátokon éles késsel dohányt aprítának, végre fejekre vas abrónsot szegeznek.“ Ezen részletek mind a képzelődésen alapulva, utólagosan tapadtak a kiállott szenvedések omlékezetéhez. — 1740. évi június havában a tanácshoz benyújtott esedező levélben a barátok Fülöp András szenvedéseiről még csak annyit tudnak, hogy „oldalát nem szánta sütögettetni a pogány töröktől.“ (Lásd Szeged v. tanási jegyzőkönyvei. III. köt. 498. lap.)

Igazi okát e támadásnak nem tudjuk, de valószínű, hogy az elke-seredett törökök a kémkedés gyanúja miatt törtek a barátokra. Ez időben épp úgy, mint később is — mint látni fogjuk — a barátok némi kémszolgálatokat teljesítettek és pedig mindkét fél részére; vagy hogy a kémek barátsuhába bújva hordták a csapat-mozgalmakról szóló tudósításokat. Annyi bizonyos, hogy a barátok gyakran udvaroltak a pasánál, amikor egyúttal híreket adtak is, vettek is. „Úgy kívántak az egyik udvarnak tetszeni, hogy a másiknak kegyelmét s kedvezését el ne veszítenék“¹⁾.

Ez a veszélyes szerep azonban soká nem tarthatott s a török urak gyanúja mind több tápot nyert, úgy hogy az 1685-ik évi január 26-án már határozottan a kémkedés és árulás gyanúja miatt egy török csapat ismét a kolostorra tört s Nagy János házfőnököt, Fülöp Andrást és még más három barátot (Spányik Sándor, Farkas Antal és Horváth Eleazár) megkötözve, folytonos ütlegek közt Achmed pasa és Izlam aga elé a várba hurezolta. A barátok tömlőczbe kerültek s itt korbácsolással, karóba-vonás fenyegetésével és mindenféle kínzásokkal igyekeztek őket, valamint az időközben elfogott Zákonyi Domokos társukat, ki valahol a vidéken járt és fogolyként hasonlókép a várba hurezolatott — vallomásra bírni. Utoljára is a lakosság ajándékai és könyörgései engesztelték meg a pasa haragját, ki azután szabadon bocsájtá őket. A következő év őszén, Budavár bevételének hírére ez a kegyetlenkedés ismétlődött. A pasa a város főbiráját, összes előljáróságát s a barátokat befogatta, tömlőczre vettette, megöletésüket is elrendelte. Midőn már a vesztőhelyre vitték őket, csak akkor nyertek kegyelmet²⁾.

A törököknek ilyenmő dühöngései különben gyakoriak voltak ez időben. Így járt a többi közt Fáy György is, ki elérkezettnek látta már az időt arra nézve, hogy alföldi ősi birtokait szemügyre vegye, mert kevesellette azt a 12 frt summa pénzt, egy pár karmazsin esizmát, egy vég patyolatot s hat pár száraz halat, mit farki jobbágysai árendaképen szekéren hol Fülekre, hol Rimaszombatba szállítottak fel részére. Személyesen lejött tehát Farkra, mely ez időben Tápé és Algyő között a Tisza mellett még lakott helység vala, hogy a dézsmát beszedje. De alig néhány nap mulva megjelentek Szegedről Omer pasa katonái, Fáy uramat megkötözték, Szegedre vitték és tömlőczbe vetették, hol talán el is veszett volna, de hív farki jobbágysai gondoskodtak eltartásáról³⁾.

1) P. Ordinánsz Konstantin : A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsa. Szeged 1831. 88. I. (Lásd Szeged v. tanácsi jegyzőkönyvei. III. k. 498. lap.)

2) U. o. 90—94. I.

3) 1731-ik évben Laczay Gábel kir. táblai jegyző által kivett tanúvallomások jegyzőkönyve Fark helység haszonvételei, illetőleg a Porgány-ér halászata ügyében. Az őgróf Pallavicini (régebben gr. Erdődy féle) mindszent-algyői hitbizományi uradalmi levéltárban, Sándorfalván.

Mindez csakis azért történt, mert Fáy saját birtokai után a haszonélvezeti jogokat érvényesíteni kívánta akkor, amidőn a farki jobbágyság köteles adójukat egyúttal a szegedi bégnek is hűségesen beszolgáltatták.

Szeged népe ily körülmények közt a legnagyobb óvatosságra és tartózkodásra volt tehát utalva. Azért is amidőn Szolnok várát a császári hadsereg elfoglalta és onnan Weber Dániel hadi biztos Szeged város főbíráját és tanácsát ismételt ízben is hódolásra maga elé idézte, az előjáróság vesztig maradt s a levélre nem is válaszolt. Ez Webert bosszantotta s 1685. évi decz. 21-én újabb felhívást intézett Szegedhez. Egészen törökös módra ebeknek, hitetlen hamis kutyaának ezímezve az előjáróságot, akasztással fenyegetőzött, ha mielőbb nem hódolnak, s kijelenté, hogy megkeserülnek a szegediek, amiért a török hatalmában bizakodnak¹⁾.

A török uralom utolsó napjaiban ily válságos helyzetben, mondhatni két tűz közé szorulva volt a lakosság. A törököktől ép úgy mint a némettől, egyaránt félt s mindkettő fenyegette, rémítette.

Valószínű, hogy Weber utóbbi levele következtében a tanács meghatalmazottakat küldött Szolnokra, kik titokban hűséget fogadtak és a város szolgálatkészségéről Mercy Péter Ernő, úgy Heissler János Donát generálisokat biztosították. Egyúttal a vár és a palánk állapotáról, felszereléséről, az őrség számáról pontos adatokkal szolgáltak s megígérték, hogy a törökök mozgalmairól híradással lesznek, amint-hogy a tábornokok későbbi jelentéseiben a Szegedről vett fontos hírekről gyakori megemlékezésekre akadunk, amely híreknek s a török csapatmozgalmakról szóló tudósításoknak a császári vezérek mindig jó hasznát vették.

Szeged ez időben egy nagy táborozási központ volt. A török hadak ide gyülekeztek, jöttek s mentek. Ezeknek élmezése és ellátása első sorban a város népére nehezült s igen természetes, hogy a lakosság e terhek viselésében végképen kimerült, amikor azután a terhek viselése a vidékre hárult. Így az 1685. évi október hó elején Cserkesz Amhet főszerdár pasa vonult át Szegeden, hol néhány napi pihenőt tartott; ugyanaz évi december elején pedig Oszman főszerdár pasa hadteste érkezett Szegedre. Ide várták később a „hatalmas Csillag vezért” — Amhet szerdár pasát — és Thököly Imre fejedelmet

¹⁾ Oklevéltár CXL. sz. a. — Webernek ez szokott modora volt. A kecskeméti, halasi és kőrösi előjárókat is „hamis lelű kutyaflak”-nak ezímezgette s a „nyakas lélek kurafalak”-at azzal rémítgette, hogy „mint afféle pribék kutya emberekkel” úgy bánik velük, hogy „még az anyuk méhében levő csecsemőknek sem fog kedvezni.” — Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1862. III. k. 145—146. l.

is¹⁾. Oszman pasa seregét három napon át élelmezte a lakosság s mégis midőn az egri kormányzó Szegedről elvonult, a szegedi török helyőrség 47,600 akse követelést rótt ki a lakosságra²⁾, mintha a tábort ők tartották volna, de ezt a követelést mégis elengedték³⁾. Cserkesz Amhet pasa tábora részére az élelmet és fuvarát már Kecskemétről, Kőrösről, sőt Jászberényből és Gyöngyösről szerezték be. Oszman pasa is december elején Kecskemétről és Kőrösről egyenkint 2 szekér árpát, 10 vágómarhát, 20 juhot s 1000 darab kenyeret rendelt be a szegedi tábor részére oly fenyegetéssel, hogy ha három nap alatt a megrendelés teljesítve nem lesz, „egynehány ezer magával rajtuk megyen és amely tejet az anyjuktól szoptak, az is keserű leszen“⁴⁾. A következő — 1686. — évi január hó közepén a még mindig Szegeden táborozó Oszman pasa a Duna-Tisza-köz helységeit ismét kizsákmányolta. Így pusztán Kecskemétről 300 bácskai kila⁵⁾ árpát, 5000 kenyeret, 200 juhot, 100 vágómarhát, 200 szekér szénát, 200 oka vaját rendelt be Szegedre, valamint 5 ágyú alá való nagy szekeret, mindegyikhez 24 jármos ökröt, s ezentúl még 30 szekeret, mindegyikhez 6 ökröt befogva parancsolt magához⁶⁾. Néhány nap múlva a körösi és kecskeméti bírákat meg is sürgette, hogy az élelmiszereket mielőbb beszállítsák, fenyegetődzvén: hogy „talán hallottátok most itt Szeged táján mennyi embert nyársba vontak; de azt elhídjétek, hogy nem annyit, hanem 6 vagy 9 annyit nyársban vonatok benneteket, ha a megírt, reátok rendelt parancsolatimat végbe nem viszitek“⁷⁾.

Ily rettenetes sarczolásokat szenvedett a város és az egész vidék. Keserves napok voltak ezek s a keserűségekből legtöbb rész jutott Szegednek, mely úgyszólván a veszedelem torkában volt.

A török hadi mozgalmakat és az élelmiszerek gyűjtését, melyek Budára voltak beszállítandók, Mercy és Heissler, Szolnokról a legéberebb figyelemmel kísérte. A szegediek a veszély daczára is a híradással nem késtek⁸⁾ s ezeknek Mercy jó hasznát is vette. Tudatta tehát az

1) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1862. III. k. 142—144. l. és II. k. 443—447. l.

2) Azon időbeli magyar pénzürték szerint mintegy 120 tallér.

3) Oklevéltár CXLIII. sz.

4) Hornyik J.: i. m. II. k. 443—447. l.

5) Kila, török űrmérték száraz árúk, gabona stb. részére. Egy kila körülbelül két pozsonyi mérőnek felelt meg. Hogy a bácskai kila miben különbözött a rendes kilától, nem tudjuk. A későbbi időben szerepelt bácskai vagy inkább a „martonosi köből“ mérték, ami három pozsonyi mérőnek felelt meg.

6) Hornyik J.: i. m. II. k. 452—453. l.

7) Hornyik J.: i. m. II. k. 453—454. l.

8) Nem is mulasztotta el Weber hadibiztos a kecskemétieknek ezt szemére hányni, hogy „másunnan hozzák meg az hírt előbb ti nálatoknál. (Hornyik J.: i. m. III. k. 145 l.)

udvari haditanácsesal, hogy a Budára szállítandó élelmi készletet elfogni, a szegedi tábornot meglepni szándékozik; sőt ha lehetséges, a várat is ostrom alá veszi és a török őrseget onnan kiveti. A vállalat híre Bécsben már 1686. évi január 20-án nagyobb körben el volt terjedve¹⁾.

Mercy vállalata fényesen sikerült. A kivitel Heissler tábornokra lett bízva, ki a többi közt Petneházy huszárezredét vévén maga mellé,

¹⁾ Buonvisi pápai nuncius levele Cybo cardinalishoz. Fraknoi V.: Relations cardinalis Buonvisi. Vaticani magyar okirattár. Budapest, 1886. II-ik sorozat, 2-ik köt. 12. l.

a Szegedről 3000 főnyi fedezettel megindult szállítmányt Szegedtől nem messzi, január hó 22-én megtámadta¹⁾. A meglepett törökök egy részét lekaszabolták, a többi pedig vissza futott Szegedre. A szállítmány egy kisebb őrség védelme alá helyeztetvén, Heissler összes erejét a futók üldözésére használta. Az üldözők a menekülőkkal együtt a széles árokkal és sánczczal körülvett „palánk“-ba, vagyis a vár külső erődítményébe is bejutottak. Ágyúk és aknások hiányában a „hét nagy kerek toronynyal“ ellátott „erős“ vár ostromára gondolni sem lehetett. Heissler tehát a palánkot kiraboltatta, a házakat felgyújtatta s visszatérve az elfogott szállítmányhoz, foglyokkal, „igen sok tevével, öszvérrel, lóval, számos zászlóval és dobbal“ s különféle értékes zsákmánnyal megrakodva Szolnokra visszatért. Ezt a sikert leginkább a Petneházy huszároknak lehete köszönni, akik közül a sebesültek és a halottak száma 500-ra rugott, míg a németek közül alig néhányan veszték el²⁾.

A sikeres támadás híre rohamosan és nagyítva terjedt el. Bécsben már arról beszéltek, hogy Heissler a szegedi várat rohammal elfoglalta³⁾. A hír bár túlzottnak bizonyult, az udvari hadi tanács Mercy tábornoknak mégis elismerést nyilvánított⁴⁾.

Ez a sikeres hadi kaland rövid idő múlva ismétlődött. A szolnoki Mercy-Heissler-féle hadtest egy része hűsvét körül két hétig Kecskeméten volt elszállásolva⁵⁾; részint azért, hogy itt az élelmezés könnyebb volt, részint hogy a kecskemétiak a törökök boszújától megóvassanak. Mert a szegedi táborból a tatárok több ízben felcsaptak Kecskemét vidékére, hol raboltak, gyűjtogattak s a némethez való szítás gyanújából a lakosok közül mintegy 300-at rabul ejtve, fegyverfogásra és katonai szolgálatokra kényszerítettek.

A szolnoki őrségnek Kecskeméten való időzése alatt a szegedi

---

¹⁾ E határnap nem egészen biztos. Az udvari haditanács jegyzőkönyveiből a támadás napja ki nem deríthető, Heissler és Mercy eredeti jelentései pedig kisélejteztettek. — Buonvisi is jan. 27-én kelt jelentésében a támadás napját így írja körül: „az elmúlt hét vége felé s a folyó hét elején“ stb.

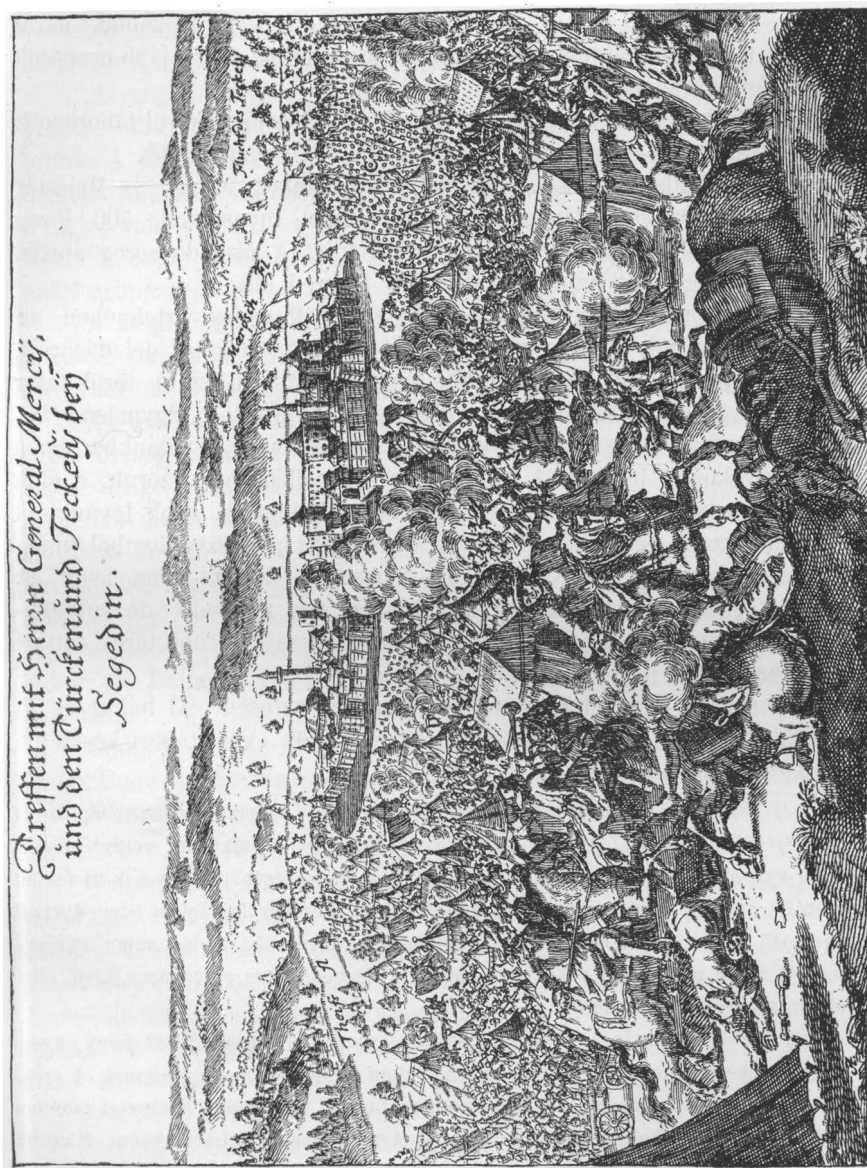
²⁾ Buonvisi levelei Cybo cardinalishoz jan. 25. és 27., úgy febr. 3-ról. Vaticani magyar okirattár II. sor. sz. 2. köt. 14., 17. és 25. lap. — Dr. Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Budapest, 1886. 129. l. — Gyurits Antal: Budavár visszafoglalása 1686. Olasz nyelven irt eredeti kútfő után (Freschot Casimir, lotharingiai Károly herceg udvari papja és titkárának „Ristretto Dell Historia D'Ungheria.“ Nápoly, 1687.) Szathmár, 1886. 36. és 47. l.

³⁾ U. a. u. o. 14. l.

⁴⁾ HKR (Hofkriegsrath, a cs. és kir. közös hadügyi levéltárban) Proth. Registr. 1686. év február hó. 2. sz. 25. lap.

⁵⁾ Hornyik I.: i. m. III. k. 376—377. l.

táborban is nagyobb török erő pontosított össze. Ide jött ápril 12-én — nagyessütörtökön — a hatalmas Csillag vezér, ki Kecskemétről és

vidékéről sok lisztnek, árpának és tetemes számú előfogatnak kiállítását és Szegedre szállítását rendelte el¹⁾. Szegedre jött Temesvárról

¹⁾ Hornyik: i. m. II. k. 457—458. l.

Thököly Imre fejedelem is utolsó főhívével, Petrőczy Istvánnal, ki különben nagybátyja volt és mint egy 1000 főnyi kuruczot vezényelt¹⁾.

Csillag vezér — Amhet szerdár pasa — azon tervvel foglalkozott, hogy a kecskeméti német őrséget megtámadja, avagy Szolnok várát rohanja meg. De katonái igen kimerültek voltak és még újabb csapatok érkezésére várakozott.

A török-tatár sereg kívül a városon a „Tarján“ körül táborozott. Thököly kurucz serege pedig a „két érköz“-ben tanyázott²⁾.

Amig Csillag vezér csak fontolgatott, azalatt Mercy és Heissler Kecskemétről az egész huszársággal és német lovasokkal, 500 lovas puskással és 9 kisebb fajta ágyúval kiindult. A támadó sereg április hó 24-én, még sötét hajnalban érkezett Szeged alá.

A hagyomány szerint előre történt megállapodás értelmében az alsóvárosi barátok harangjának hajnali 3 órakor történt jeladására³⁾, egy és ugyanazon időben rohanták meg a mit sem sejtő török-tatár és kurucz tábort. Ezek a legnagyobb zavarba jutottak. Egymáson keresztül törve eszeveszetten menekültek, s mindenki a palánkba és a várba igyekezett bejutni. A tábor egyrésze a Tiszának szorult, s akik hajókon és ladikokon a túlpartra nem menekülhettek, azok levágattak vagy a Tiszába fulladtak. Thököly is alig bírt a veszedelemből kimenekülni, s kevésbe mult, hogy Amhet basa is foglyúl nem esett. A török-tatár és kurucz tábornak legalább is egy negyede, de mindenestre 1000 emberen jóval felüli létszáma elveszett és több török főtiszt fogságba esett.

Mercy és Heissler csapatainak összes vesztesége 23 halott és 25 sebesült volt, de zsákmányul ejtették a törökök egész tábori készletét, mit nagy diadal közt Szolnokra vittek.

1) Angyal D.: Késmárki Thököly Imre. Budapest, 1888. II. k. 166. lap.

2) A Kaltsehmidi-főle 1747-iki városi térképen e hely „kurucz völgy“ elnevezéssel van megjelölve. Valószínű, hogy e völgy elnevezését Thököly-nek itt feküdt táborától nyerte; mert 1704-ben, amidőn Rákóczy Ferencz fejedelem Szeged várát huzamosb időn át ostromolta, az alkalommal a kuruczok, a hadműtan okszerű elveinél fogva nem a két érközben, hanem a Szeged-Rókus pályaházon kívül elterülő mezőségen táborozhattak.

3) A törökök kiűzése után a hagyomány szerint el is rendeltetett, hogy ez esemény emlékére a harangok hajnali három órakor mindenkor meghuzzassanak. A szék-épület kiépítése alkalmával, 1808. évi november hó 4-én kelt tanácsi határozat azonban a különböző időszakokban teljesítendő harangozásoknak értelmét ekként állapítja meg: „a városházánál levő új harang iránt oly rendelkezések tétetnek, hogy az mindennap délben 12 órára, délután 3 órára, estve takaróra és hajnalban 3 órára meghúzzattasson a szt. háromságnak és szt. Flóriánnak tiszteletére, hogy e város az éhségtől, döghaláltól, háborúi viszontagságoktól és tüztől oltalmaztattasson.“ (Városi levéltár 1808-ik évi tanácsi jkv. 2875. sz.)

A súlyos és szégyenletes vereség után Amhet szerdár pasa szakállát tépve, sirva felkiáltott: „Oh Mohamed népe, az ég haragja szállott fejünkre.“ A megrémült török és keresztény lakosság egy része a városból elmenekült annyival is inkább, mert Amhet pasa a várban 2000 főnyi őrséget hagyva, Szegedről visszavonult.

A szegedi vereséget a török közvélemény rendkívüli csapásszámba vette. A tisztelendő muftik böjtöket rendeltek, nyilvános imákat tartottak. A jövőre nézve nagy készülődések tétettek, de a törökök fatalismusa mit sem változott. Azt tartották, hogy mindez előre meg volt írva, el vala végezve, s hogy „ez csak a vég kezdete.“ Thökölyt tekintették a bajok okának, kit közönségesen „nyomorult, becstelen kutyanak“ czimezgettek¹).

A szegedi újabb diadal híre a hazában közörömmel fogadtatott, Bécsben felettébb örvendettek a siker fölött s az udvari haditanács Mercynek és Heisslernek újabban is elismerést nyilvánított²).

Az ismételt sikerek következtében nemcsak Szeged népe, de az egész ország a két tábornok nevét, mint Szeged felszabadítóit emlegette. Szeged népe csakugyan tőlük várta s remélte, hogy a törököket rövid idő múlva kiűzik. Idegen hangzású s a nép nyelvén nehezen kiejthető nevük szájról-szájra járt s nevük az emlékezetbe oly mélyen bevésődött, hogy a hagyomány Szeged visszavételének történetét egészen Mercy és Heissler (Merczili és Haizerli) tábornokok neveihez tapasztotta³). Pedig nem ők vették vissza Szeged városát s nem is ekkor, de Budavár visszavívása után került Szeged is Lipót király hatalmába.

Budavár vívása június 17-én Pest bevételével, illetőleg július 18-án Budavár körülzárolásával vette kezdetét⁴). Az ostrom kezdetben változó sikerrel, sőt kedvezőtlen körülmények közt folyt s már eleinte híre járt, hogy egy nagy felmentő sereg közeleg, mely meg-

¹) Oklevéltár CXLI—CXLII. sz. — Buonvisi bibornok jelentése május 5. és 12-ről. Lásd: Vatikáni magyar okirattár II. sorsz. 2. köt. 84., 86., 87. l. — Boethius Christoph Ruhmbeloberter Kriegshelm. Nürnberg, 1688. II. köt. 373. l., mely egyúttal a török tábor megrohanásának rajzát is közli. Gyurits Ant.: I. m. 52. lap. — Ludolf: Allgemeine Schaubühne der Welt, oder: Beschreibung der vornehmsten Weltgeschichte des Siebenzehnten Jahrhunderts. Frankfurt. a. M., 1731. V. k. I. rész. 363. lap. — Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs Neue Folge. III. B. 86—87. l.

²) HKR. Prof. Registr. 1686. május 12-én 66. sz. 137. l.

³) A hagyomány némely régibb történetirót e tekintetben tévedésbe is ejtett. Így a többi közt Vályi Andrást (Magyarország leírása. Buda, 1799. III. k. 337. l.) és utánna ifj. Palugyay Imrét (Magyarország legújabb leírása. Pest, 1853. II. k. 186. lap).

⁴) Dr. Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Budapest, 1886. 230. s köv. lap.

hiúsítja a vállalat czélját, mely az egész keresztény világ lelkesedését felköltötte elannyira, hogy Budavár felszabadításánál Európa csaknem minden államának hadereje képviselve volt.

A felmentő seregről szóló hír nem is volt légből kapott. A temesvári és nagyvárad pasák június végén és július elején Szeged alá gyűjtötték összes haderejüket, hogy a szorongatott Budavárát felmentsék. De szándékuk megelőzésére és meggátlására az ostromló sereg minden elővigyázati intézkedést megtett¹⁾.

A szegedi felmentő tábor kezdetben jelentéktelen volt, de napról-napra gyarapodva, utóbb 7000 főre rugott. Feladatával s méginkább annak végrehajtásával tisztába jönni nem tudott. A 400 szekérnyi élelmi- és lőszer-készletet nem merte Szegedről elindítani, félve, hogy az ellenség birtokába jut. Utoljára is az egész tábor és a hadi készlet Eger felé indult, onnan könnyebben remélve Budavárába juthatni²⁾.

De alig hogy eltávozott az egyik, ismét egy másik, nagyobb sereg szállt Szegednél táborba. A nagyvezér személyes vezetése alatt Budavár felmentésére elindult 60,000 főnyi sereg egyik része Eszéknek, a másik része, mintegy 10,000 ember Szegednek tartott. A szegedi hadosztály július közepén érkezett ide s vele jött a nagyvezér is, ki jó ideig Szegeden tévőzva vesztegette az időt. A nagyvezér kémeket küldött Budára. Két szegedi polgárt kényszerített arra, hogy a körülzárolt Buda várába ezer veszedelem közt belopózzanak s Abdurrahman pasának hírül vigyék az ő közeledését. Az illetők szerencsésen eljutottak a basához, hírül adták mindazt, mit a szeraszkiek rájuk parancsolt s nem lehetetlen, hogy ugyanoly úton és szerencsével vitték el az üzeneteket Szegedre³⁾. Mert a nagyvezér kevés idő múlva a szegedi tábort átvezette Eszékre s onnan az egész erővel megindult Buda alá. De ismételt ízben sem bírta az ostromlók záró vonalát áttörni. Sőt augusztus 29-én rendkívüli kudarcot vallva visszavonult, amire szept. 2-ikán az ostromló sereg az elkeseredett védők lekaszabolása után Budavárát vérengző rohammal bevette⁴⁾.

Már az alkalommal, amidőn Budavár ostromzároltatott, az egyesült hadsereg elkerülhetetlen szükségesnek tartotta, hogy Szeged mielőbb visszavételessék a törököktől. Szolnok, Szarvas már a miénk kezében volt, Arad várát pedig még az 1685-ik év december havában a hős

¹⁾ Dr. Károlyi Árpád: i. m. 262. l. — Budavár visszavétele. Irta egy szemtanú. Angolból fordította, előszóval ellátta Deák Farkas. Budapest, 1886. 45. lap. — Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. köt. 314. lap.

²⁾ Bubics Zs.: Cornaro Frigyes velencei követ jelentései. Budapest, 1891. év 175. és 186. l. — Buonvisi bécsi nuntius jelentései. Vaticani magyar okirattár II. sor. 2. köt. 136. lap.

³⁾ Buonvisi jelentése i. h. 141. l. — Cornaro jelentése i. h. 212. l.

⁴⁾ Dr. Károlyi A.: i. m. 337—402. l.

Petneházy Dávid huszáraival visszaszerezte. Minthogy az Erdélyiell való összeköttetés és érintkezés legbiztosabban és legczélszerűbben Szegeden át történhetett, s Temesvár ostromát is legczélszerűbben Szegedről leheté intézni, azért is Szeged ostromának és visszavételének sürgös végrehajtása elrendeltetett¹⁾.

A Szeged ellen elindított hadtest vezetője a hirhedt Caraffa leendett, ki azonban Bécsben időzván, Károly lotharingiai herczeg és fővezér a parancsnoksággal De la Vergne altábornagyot bízta meg²⁾.

A sereg a Duna mentében haladt lefelé. Kalocsa körül keletnek fordult és Halas irányában tartott Szegednek. Rettenetes pusztaságon kelle a seregnek áthatolni. Ugyanezen vidéken egy esztendővel később történt átvonulásról a következőket találjuk feljegyezve: „Sehol iható víz erci; a mocsárok, tavak bűzhödt vizét még a marha sem itta. Sehol egy viruló fa, melynek árnyéka az utasnak enyhet adna. A fű, bozót oly magas, hogyha a lovasság rajta keresztül ösvényt, s mintegy barázdát nem nyit, a gyalogság alig vergődhetett volna át. Sehol a roppant térségen egy barátságos hajlék, sőt nyoma sem volt az embereknek, kivéve a pásztorok néhány nádgunyhóit³⁾. Ily úton, ily pusztaságon át kelle a seregnek Szeged alá érkezni.

Őrgróf De la Vergne október 2-án érkezett Halasra s még az nap rendeleteket küldött szét a környék városaihoz, falvaihoz, hogy ha „karóban nem akarnak száradni“, hatodikára beszállítsák a reájuk kirótt rőzsekötegeket, karókat és a tábor ellátására szükséges „kövér vágómarhákat és juhokat“ s a szükséges abrakot⁴⁾. De október 3-án a szegedi táborból Amhet szerdár pasa is felszólította az egész környék népét, hogy „ha ennek utánna akartok tündöklő császárunknak jobbágysai lenni, én velem itt Szeged alatt végezhettek“ s tábora részére adót, árpát és szekereket rendel beszállítani⁴⁾. Amhet pasa rendeleteire azonban most már nem is hederítettek. Hisz október 3-án a császári hadak előcsapatai Szeged alá érkeztek, másnap pedig megérkezett a derékhad is, amire Amhet pasa táborát a Tisza balpartjára áthelyezte, s a palánkban és a várban levő őrség védekezését onnan támogatta. E feladat teljesítése annyiban könnyűnek látszott, amennyiben a Tiszán levő hajó-híd a törökök birtokában volt.

Október hó 5-én volt az első támadás. A roham oly heves volt, hogy a palánk — a vízzel telt árokkal és földsánczezal körülvelt erősitett városrész — legott az ostromlók hatalmába került s a védők alig bírtak a várba menekülni. S ha az üldözés sebesebb, s ha korábban

¹⁾ Buonvisi jelentései i. h. 130., 132., 187., 188., 198., 202., 208., 216. l. — Cornaro jelentései i. h. 324—327. l.

²⁾ Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 179. l.

³⁾ Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 1879. l.

⁴⁾ Hornyik I.: i. m. III. k. 386—387 l.

hozzáférnek a kapukhoz, mielőtt a hidak felvonatnak s a bejáratok eltorlaszoltatnak, talán még az nap könnyűszerrel elfoglalják a várat is.

A kedvező pillanatot elszalasztották, mivel a második ágyúlövéstől De la Vergne altábornagy vállán súlyos sebet kapott s ámbár a harc végéig a csapatok élén maradt, parancsai további osztásánál a kellő, éber figyelmet ki nem fejthette.

Az ostromlók most a várat körülfogták, szoros zár alatt tartották, de a túlparton táborozó sereg támogatását megakadályozni nem bírták.

De la Vergne néhány nap múlva sebei következtében meghalt s a barátok templomába temettetett el. Az ostromló sereg vezényletét most báró Wallis György, skót eredetű tábornok, mint rangidősb vette át, ki az ostrom folytatása ügyében tisztikarával több ízben tanácskozott. Sokan azt javasolták, hogy lőszer hiányában a meddő kísérletezéssel fel kell hagyni. Mert az ostromhoz csak két üteg és 200 golyó állt rendelkezésre. De Wallis felsőbb utasításra várt s addig is lőszereknek, különösen golyóknak küldését szorgalmazta Szolnokról. Október 12-ikén a badeni örgróf útasítása meg is érkezett. Szolnokról is kapott mintegy 200 golyót. Ezentúl hogy a szükségesen segítsen, kőből faragtatott golyókat¹⁾.

Másnap tehát az ütegek a várral szemben három oldalról felállítottak és megkezdődött a falak törése. Három napon át tartott az ágyúzás, s összesen 200 golyó repült a falakra. A várból is élénken tüzeltek, s az ostromlók közül már 100-an estek el. Különösebb eredmény azonban nem lett, s a falakon rés nem támadt. Október 15-én tétettek intézkedések arra nézve, hogy aknák készüljenek, melyek két-három nap múlva lettek volna készen.

De már október 15-én este arról értesült Wallis, hogy Péterváradról egy nagyobb török-tatár sereg indult ki, s hogy annak egy része már Zomborig érkezett. Bizonyos volt a felől, hogy Szeged felmentésére sietnek.

Wallis legelső feladata most az volt, hogy a Tisza balpartján, Szegeddel átellenben táborozó Ahmet seregét szétverje. Barkóczyt, Petneházyt, az ifjú gróf Beresényit és báró Károlyi Istvánt bízta meg e feladat végrehajtásával. A huszárok észrevétlenül át is keltek a Tiszán, s a török tábornok oly hévvel, oly lelkesedéssel támadták meg, hogy 200-nál többet levágva a sereget szétverték. Ahmet Temesvárra menekült²⁾, s összes podgyásza, 3 lobogó és sok fogoly, mint zsákmány

¹⁾ A vársánczok helyén, nevezetesen a törvényszék és a kaszinó építkezései alkalmával igen sok ép és hasadt 16, 12, 6 és 3 fontos golyóknak megfelelő nagyságú kőgolyókra bukkantak. Valószínű, hogy ezek a vár 1686-iki ostroma alkalmával kerültek a sánczokba.

²⁾ Hihetőleg ez volt az a „szegedvári Ahmet basa“, ki 1708. évben II. Rákóczy Ferencz udvarában, mint török íródeák alkalmaztatott. (Századok. 1894. 905. l.)

Barkóczy és Petneházy birtokába jutott. Ez oldalról tehát Wallis többé mitől sem tartott.

A Zomborra érkezett török sereg szemmel tartására pedig gróf Strozzi őrnagyot küldte ki, rendelkezésére adván a Gondola lovasrezred egy részét. Strozzi azonban kedvezőtlen hírekkel tért vissza. Előőrsei Zenta vidékén bukkantak a török-tatár seregre, melyvel össze is esaptak, de az ellenség túlnyomó erejénél fogva visszavonulni kényszerültek. Az ellenség ereje ez alkalommal még 10—12 ezer főre becsültetett. De később Szulejman nagyvezér is mintegy 12 ezer főnyi válogatott sereggel és 25 ágyúval hasonlóképp Zenta alá érkezett s ott külön táborozott.

Wallis tehát gróf Veterani Frigyes tábornok társát bízta meg, hogy a Szeged felmentésére igyekvő török sereg továbbvonulását megakadályozza. Magánál csak a gyalogságot s két lovasrezredet tartva, a többi lovasságot, nevezetesen két vértess, egy horvát lovas- és két huszárezredet — Barkóczy és Petneházy rettenthetetlen embereit — összesen mintegy 5000 lovaszt Veterani rendelkezése alá adott.

Október 19-én estefelé indult el a sereg Szegedről s a következő nap hajnali szürkületkor Zenta közelébe ért, hol két külön táborra akadt. Veterani csatarendbe állította embereit, s gróf Götz ezredes vezetésére bízva az egyik részt, egy és ugyanazon időben éjjeli nyugalomban támadta meg a két tábor.

Veterani csapata rögtön szétverte a tatárokat, kik közül igen sok felkoncezoltatott, a többi pedig a nádas közé menekült. A győzők itt már a sátorok, podgyászok kutatásához, lovak összefogdosásához fogtak. Ellenben a Götz ezredes által az elsánczolt s mintegy 4000 főnyi csapat ellen vezényelt támadás kevésbé sikerült, sőt a támadókat már-már viaszasorítják a törökök, amidőn Veterani segítsége megérkezett. Az újabb roham alatt, a jancsárok közül midőn már vagy 200-an elestek, a törökök meghátráltak s menekülni indultak. Egy ideig üldözték is a futókat, de azután itt is mindenki a zsákmányoláshoz látott.

Rövid idő múlva azonban az előbb szétvert s a nádasokba futott tatárok újra csatarendbe verődve vissza fordultak s támadásra készültek. De ugyanekkor másfelől nagy porfelhő közül egy új sereg bontakozott ki, mely a nagyvezér 12.000 főnyi serege volt. Iszonyú zajjal tört most két felől Veteranira az óriási túlerő s a törökök 25 ágyúja megkezdte a tüzelést.

Veterani ritka léleknyugalommal s halálmegvetéssel fogadta a támadást. Intézkedései értelmében a lauenburgi vértések karabélyaikat csak akkor lötték ki, amidőn az ellenség sorai az ő arczvonaluktól már csak 4 lépésre állt. Minden lövés talált s már ez nagy zavart okozott az ellenség soraiban. És ugyanekkor a huszárok az ágyúk ellen rohantak s rövid idő alatt a fedezetet lekaszabolván, a tüzelés elnémult, mi a törökök bizalmát legott elvette. Veterani lovasai most mindenfelé oly hévvel törtek az előnyomuló törökök ellen, hogy azok löfegyvereiket már másodszorra meg nem tölthették. Soraikat a huszárok több helyen áttörték, amire az ellenség megkezdte visszavonulását a Zentán alúl levő sánczokig, ahonnan Szulejmán nagyvezér kiindult volt. Veterani egész eddig üldözte a futókat, de onnan visszavonulót rendelt. Azután összeszedette a zsákmányt, az egész tábori készletet, mi a következőkből állt: 20 ágyú, 24 zászló, 5 nagy jancsár hangszer, 2 pár kis dob, több mint 200 drb bivaly és ugyanannyi teve meg öszvér, 3000 ló, ezenkívül számtalan ökör és juh. Foglyúl esett 20 — köztük két magas rangú — tiszt. Ezzel a gazdag zsákmánynyal tért vissza Veterani Szegedre, melynek további ostromzárlata ekként teljesen biztosítva volt.

Veterani vesztesége sebesültekben és halottakban nem volt több 200-nál. Ez utóbbiak közt volt a nagyreményű báró Károlyi István, ki az ágyúrohamnál esett el, de akinek életbenmaradásáról utóbb sok kalandos hír kelt szárnyra. A törökök vesztesége mintegy 2000-re rugott és a vereség a törökökre oly lehangoló hatású lett, hogy a sereget Szeged alá, vagy ütközetbe vezetni lehetetlen volt, úgy hogy a nagyvezér Péterváradra vonult vissza.

A gazdag zsákmánynyal Szegedre visszatért Veterani gróf itt diadalmenetet rendezett. A zsákmányt és a foglyokat a vár előtt körül

Szeged ostroma 1686. évi október havában. Egykorú nürnbergi metszvény után.

vezették s „Te Deum“-ot tartva, az ostromlók nagy örömrivalgás közt háromszoros „salva“-t lőttek.

Az ostromzárolt törökök mindezt látva, tisztában voltak afelől, hogy segedelemre többé nem számíthatnak. Kitéríték tehát a fehér lobogót. Két előkelőbb tiszt jelent meg az ostromlók táborában s megkezdődtek az időközben megérkezett Caraffa főhadvezérrel a feladásra vonatkozó tárgyalások.

Az egység tisztességes feltételek mellett hamar létre jött. A török helyőrség tisztikara és legénysége megtarthatá fegyvereit és podgyászát. Csak az ágyúk, a lőszer és élelmi készlet volt hátrahagyandó. Mindenkinek tetszésétől függött az elmenetel s a költözködőknek fedezet biztosított.

E feltételek elfogadása után október 22-én mindkét fél egymásnak kezeseket adott s még aznap este a császári hadsereg a vár egyik hidját és kapuját birtokba vette, oda őrséget is helyezvén. A következő napon — október 23-án — a teljes átadás is megtörtént, jegyzékek készítettvén a hátrahagyott és átvett ágyúkról, fegyverekről, úgy az élelmi szerekéről¹⁾.

Száznegyvennégy évi idegen uralom után, az ostrom 19-ik nap-

---

¹⁾ Wallis jelentése. Oklevéltár CXLIV. sz. a. — Magnus Frigyes castelli gróf jelentése. Oklevéltár CXLV. sz. a. — Károly lotharingiai herezeg tábori naplója. Oklevéltár CXLVI. sz. a. — Buonvisi nuntius jelentései. Vaticani magyar okirattár. II. sorsz. 2 köt. 217., 221., 225., 227., 228., 229., 234., 237. l. — HKR. Proth. Exped. 1686. Október hó. 130. sz. 433. l. — Memorie del maresciallo conte Veterani. Vienna e Lipsia 1771. 12—16. lap. — Denkwürdigkeiten der Marschalls Grafen Fridrich Veterani. Wien und Leipzig 1711. 11—15. lap. — Boethius Christophorus: Des Ruhm-belorberten und Triumpfleuchtenden Kriegs-Helm. Nürnberg. 1688. II. Th. Anhang 54—57. l. — Ludolf: Schaubühne der Welt, oder Beschreibung der vornehmsten Weltgeschichte des Siebenzehnten Jahrhunderts. Frankfurt a. M. 1731. V. köt. II. r. 376—378. l. — Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs. Neue Folge. III. B. 101. lap. — U. a. Jahrg. 1886. Die erobert von Ofen. 14 lap. — Theatri Europaei continuati. Zwölfter Theil. Frankfurt am Mayn. 1691. 1028—1029 lap. — Thaly Kálmán: A székési gróf Beresényi család. Budapest, 1885. I. köt. 312—313. lap. — Schweigerd: Oesterreichs Helden und Heerführer. Grimma, 1853. II. k. 364. s. köv. l. — Waltherr Imre: Az ál-Károlyi. (Századok. 1873. évf.) — Cserey Mihály: Erdély históriája. Pest, 1852. 198. lap. — Az ágyúk, fegyverek jegyzékei, bár az udvari haditanács előtt több alkalommal és példányban megfordultak, fenn nem maradtak. A fegyverek a Szegedre rendelt puskaművesek által átalakítottak, az ágyúk pedig később, 1720. évben átöntésre Erdélybe szállítottak. Lásd: HKR. Proth. Exped. 1687. jan. 151. sz. 50. lap; 1687. febr. 112. sz. 111. lap; 1687. márcz. 74. sz. 179. lap és 164. sz. 196. l.; továbbá: HKR. Proth. Registr. 1686. decz. 18-án, 116. sz. 486. lap. stb.

ján¹⁾ így és ekként került Szeged Lipót király birtokába, ekként került vissza az ősz Szeged a magyar szent korona hatalma és oltalma alá²⁾).

Már október 22-ikén híre szárnyalt a visszavivásnak, mi közörmöt szült. Semsei Zsigmond, a magyar csapatok egyik kapitánya még e napon sietve tudatta a kecskemétiakkal és körösiakkal, hogy „Isten ő szent felsége nemes Szeged végváráat kezébe adta ő felségének”³⁾.

A török várórség — mintegy 600 fő — családotól együtt október 23-án kellő fedezet alatt megindult Temesvárra. Kétszáz koci adadott rendelkezésükre. Az őrséghez nem tartozó, kereskedést és ipart űző többi törökök már azon alkalommal, amidőn De la Vergne a palánkot elfoglalta, Amhet táborába, a Tisza túlsópartjára menekült. Menekülés közben magukkal hurczolták a város főbíráját és több előkelőbb polgárát⁴⁾. A török lakosság is tehát Temesvárra települt át, de úgy látszik, hogy mind a katonák, mind a polgári foglalkozású törökök közül többen itt maradtak, kik később a keresztséget is felvették⁵⁾. Ezek száma az 1706. évben Kecskemétről áttelepült és már megkeresztelt törökökével gyarapodott⁶⁾. Lassanként azonban a lakosok közt teljesen elkeveredtek.

1) Hammer J.: Geschichte des Osmanischen Reichs. Pest, 1830. VI. k. 476. l. tévesen állítja, hogy az ostrom 24 napig tartott volna.

2) Szeged város közönsége a visszavétel 200-ados évfordulójának emlékét kegyelettel készült volt megünnepelni, de az 1886. évi okt. 2-án kitört kholerajárvány okából a tervezett ünnepek (Lásd: Szegedi Híradó 1886. évf. 219. sz.) elmaradtak.

3) Hornyik J.: i. m. III. k. 388. l.

4) Így tartja ezt a hagyomány. A város főbírája Bunfold, helyesebben Volford (ez időben e család még nem is települt meg Szegeden), ekkor veszté vala el a város régi peesétnyomóját, melyet mindig magával hordozott s melyet 1704. évben véletlenül egy Miladin nevű rác halászott ki a Tiszából. Úgy látszik, hogy e rege merőben koholt, noha a peesét elveszésnek ugyanily variánsa az 1542. évi eseményekkel kapcsolatban ugyánasak fennmaradt. (Vedres Istv.: Nemes sz. kir. Szeged városa megnagyobbítandó tanácsháza talpkövének letétele. Pest, 1799. 11. lap.)

5) A később felállított tiszai határórség szegedi századának névsorában több török hangzású névre akadunk. Úgy ezek, valamint az igen elterjedt Török, Kara, Halál (Halil) s a már kihalt Halaburdi (Halil al Burids) stb. családok a visszamaradt szegedi törökök ivadécai. Némelyeknek typusán a jellegzetes törökösség még ma is szembevetőd.

6) HKR. Proth. Exped. 1706. június hó. 287. sz. 845. lap. — 1707. évi ápril 6-án Csamasir Ibrahim basa, Ozman aga Feirvári, Hassan basa Feirvári, Szegeden lakó török kereskedők nagy érdeklődéssel tudakolták Kecskemét város előljáróságánál, hogy a rácok szörnyű mézszárlása alkalmából a kecskeméti törököknek mi sorsa lett. (Hornyik: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 415. lap.)

Alig vonult ki a török őrség Szegedről, október 25-én Péterváradról megérkeztek ide a nagyvezér követei. Az előkelő „agák” békeajánlatokat terjesztettek elő. A békét olyképp javasolták, hogy átengedik a kezek közt lévő Eger és Székesfehérvár várait, ellenben birtokukba adatnék ezekért Szolnok, Szeged és Pécs vára¹⁾.

Caraffa kedvezőtlen nyilatkozatokkal bocsájtotta el a követeket. Ajánlatukat azonban felterjesztette az udvari haditanácshoz, hol a fővezér eljárását és nyilatkozatát helyeselték²⁾. Caraffa ezután a közeli, rozoga csanádi vár elfoglalása iránt intézkedett³⁾ s kellő őrséget hagyva Szegeden, seregét téli szállásra részint Erdélybe, részint Felső-Magyarországba vezényelte.

Szeged ostromáról és a különféle győzelmekről szóló részletes tudósítások is a haditanácshoz felküldettek. Veterani két rendbeli terjedelmesb jelentést is küldött oda⁴⁾. Barkóczy Ferencz is jelentést tett az ujszegedi mezőn kivitt diadaláról s Horváth János tisztej vitte fel Bécsbe a 12 török zászlót és egyéb győzelmi jelvényeket, melyeket huszárai Ujszegednél és Zentánál szereztek⁵⁾.

A haditanácsban Szeged ostromát illetőleg merültek fel némi észrevételek⁶⁾, mindazáltal a siker általános elismeréssel fogadtatott. A helyőrség iránt tett intézkedést kifogásolták, — mert nem a Fürstenberg-ezred két századát kellett volna kirendelni, hanem több ezredből lett volna szükséges aránylagos számmal a helyőrséget megalkotni⁷⁾.

Veterani dicsősége fölött egy ideig azonban az írigység rágódott. Egyesek kicsinyelték az ő győzelmének jelentőségét, mely már a tekintetből is dicsőségteljes, mivel egy négyszeres túlerejű főlél szemben lett kiviva. Veterani ha a túlnyomó erővel szemben meghátrál, Szeged az ostrom alól felszabadul és semmi akadály sincs a tekintetben, hogy a csekély őrséggel megrakott Buda várát

1) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 344. l.

2) HKR. Proth. Registr. 1686. nov. 17-én 88. sz. 418. lap és Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 340. lap.

3) Buonvisi jelentései. Vaticani magyar okirattár II. sorsz. 2. köt. 249., 254., 259. l.

4) HKR. Proth. Exped. 1686. október hó 24. és 28. sz. a 421. és 422. lapokon. Az eredeti jelentések — mint általában az udvari haditanács régi iratainak nagy része — eléggé sajnos, kiselejteztettek. A különben bő kivonatokat tartalmazó Prothocollumok nem mindenkor kielégítők.

5) HKR. Proth. Exped. 1686. november hó. 92. sz. 478. lap.

6) HKR. Proth. Exped. 1686. októb. 184. sz., decz. 64. sz. 533. lap és HKR. Proth. Registr. 1686. okt. 13-án 91. sz. 362. l.

7) HKR. Proth. Registr. 1686. nov. 17-én 88. sz. 418. lap.

a győzelmesen előnyomuló nagyvezér ismét hatalmába ne vegye¹⁾. Az irigykedők szava azonban elnémult. Veterani győzelmének és Szeged visszavételének a további hadművelet sikere és az Erdélylyel való összeköttetés szempontjából, hogy mily nagy fontosságot tulajdonítottak, kiderült abból is: hogy Lipót király midőn a bécsi Burg termeinek ékítésére szolgáló nagy gobelin-képek készítését elrendelte, azok közül egyet a szeged-zentai diadal dicsőítésére szentelt. S a Szeged visszavételét ábrázoló érdekes gobelin-kép még ma is a Burg termében látható²⁾. Szeged visszavételének emlékére a király saját arczképével ellátott, tallér nagyságú, igen szép ezüst emlékérmeket is veretett³⁾.

A hazán kívül, a művelt nagy világban, Szeged visszavételének híre mindenfelé örömet keltett. Számos alkalmi nyomtatvány és rajz lőn közrebocsájtvá, melyeken az ostrom képe és leírása van megörökítve⁴⁾. A sajtó és a művészet talán az 1879-ik évi nagy katasztrófa alkalmából sem foglalkozott Szegeddel élénkebben — legalább aránylag nem — mint ekkor. Mintegy kilencz különféle metszvény isme-

1) Des Grafen Veterani kais. Feldmarschalls Feldzüge in Ungarn. Dresden 1788. Az „Anmerkungen“ VI. sz. alatt (19—22. lap) a rágalmakkal szemben Veterani érdemei kellőkép méltatvák. Lásd egyúttal Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 356. lap.

2) Az eredeti gobelin-kép az 1882. évben készült udvari leltárban 15. sz. a. szerepel. A kép nagysága 4 méter 40 cmtr. magas és 6 méter 50 cmtr. széles. A kép esatajelenetet ábrázol. Az előtérben fehér lovon a fővezér osztja parancsait a törökök ellen rohanó seregének. A háttérben a kanyargó Tisza és a távolban Szeged vára látható. A gobelin alján beszöve a következő felirat olvasható: Labo-ranti | Segedino, Auxilium Ferentes | Tartaros Fugat Carolus V' | Frangit Iterum Viserii Cona | tus Importantes, Et in Dupli | Cis Victoriae pretium, Eodem | Die Partae, Ultro Se Heroi | Segedinum subiecit 21. okt. 1686. — Sajátságos azonban, hogy Szeged visszavételének dicsősége e feliratban és a képen is Károly lotharingiai herceg nevéhez van fűzve, ki október 21—22-ikén Bécs felé haladva, Vác és Esztergom közt állomásozott. A gobelinen feltűnő s fehér paripán ülő vezér alakja is nem Veterani grófot, hanem a lotharingiai herceget ábrázolja.

3) Az érem rajza Széchenyi: Tabulae numismaticae pro catalogo numorum Hungariae, 36-ik tábláján 35. sz. a. és Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái CXII. tábla 4. sz. a. látható. Az érem előlapján Bécs városa képe fölött angyaloktól tartott koszorú-körzetben Lipót király balra néző fejképe látható. A hátlapon pedig Vermehrer des Reichs 1686. felirat körül, külön körzetekben Buda, Pest, Hatvan, Szeged, Pécs, Simontornya, Kaposvár, Kalocsa, Siklós vára és az eszéki híd, az illető helynevek felirataival vannak előtűntetve.

4) Legérdekeseb ezek közül a Nürnbergben, Longthan Felsecker Jánosnál megjelent, nagy ívrét alakú „Segedin und Fünfkirchen“ czimű egylevelű nyomtatvány, hol a két város ostromának terjedelmes leírása és rajza közölve van.

retes ez időszakból (1686–1716.), melyek tanújelei annak, hogy már az időben az örökös tartományokban s azontúl Német- és Olaszországban is Magyarországnak mily kiváló helyéül ismerték Szegedet¹⁾.

A törökök kivonulása után a várparancsnoksággal Heissler tábornok lett megbízva, ki azt november havában Nehem Ditrich Henriknek adta át²⁾. A várórség, mint már említettük, a Fürstenberg ezredből telt ki³⁾. De ezenkívül a kassai generalatushoz tartozó 300 huszár és ugyanannyi hajdú rendeltetett Szeged védelmére, kik a külső erődben — a palánkban — az elköltözött török lakosok házaiban helyeztettek el⁴⁾. Ez utóbbiaknak, valamint az alföld visszavívásában oly kiváló szolgálatokat teljesített nemesi felkelő seregnek és más magyar csapatoknak főparancsnoka és vezénylője gróf Csáky István kassai generalis volt.

Kassa távolságánál és a rendkívül megváltozott viszonyoknál fogva szükségesnek látszott, hogy az ország délvidekén működő magyar

1) A hírneves Lanfranconi-féle gyűjteményben e metszvények mind megvannak. Ezekről készült fénykép-hasonmások a Somogyi-könyvtárban őriztetnek. A képek legtöbbször a vár mögötti háttérben, az újszegedi síkon, halmokat és hegyeket láthatni. Egyik képen a vár merőben képzeletileg van előállítva. A többinél sines meg a teljes hűség, de sokban megközelítik a valót. Különösen a vár és a palánk fekvése s ezek körvonalai találók. Úgy látszik, hogy az előbb említett képzeleti kép kivételével a többi 8 kép egy ugyanazon rajz után készülhetett. Az eltérések, mint például a palánk sövényfonásos és faczölöpös sánczainak rakott falakká való változtatása stb. a metszők eltérő felfogásának, ízlésének vagy kézbeli ügyösségének az eredménye.

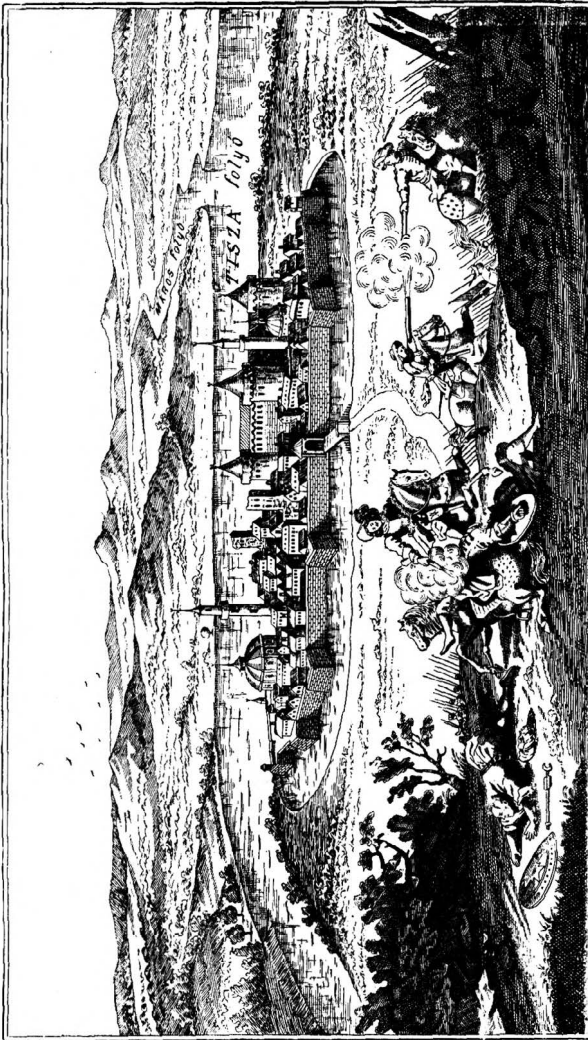
2) HKR. Proth. Exped. 1686. nov. 61. sz. 475. l.; 1687. febr. 112. sz. 111. lap. — 1689-ik év tavaszán Fingermann alezredes (HKR. Proth. Exped. 1689. márcz. 33. sz. 145. lap), 1691. elején pedig Mortaigne tábornok lett a várparancsnok, ki csatában nyert sebesülése következtében okt. 10-én Szegeden meghalt s a barátok templomában temettetett el. (HKR. Proth. Exped. 1691. július, 111. sz. 401. lap, és okt. 254. sz. 576. lap.) Várparancsnok ekkor Huyn János Ferencz József ezredes lett, kit 1695. május 2-án ideiglenesen Liebenberg követett (HKR. Proth. Registr. 1695. május 13-án 62. sz. 196. lap); de már ugyanaz év szept. havában báró Globitz János Frigyes őrnagy, 1697-ben Salzer Mátyás alezredes (HKR. Prot. Exp. 1697. febr. 19. sz. 91. lap és június 72. sz. 385. lap., HKR. Proth. Exped. 1695. szept. 366. lap.) s az 1699. év elejétől fogva ismét Globitz volt a várparancsnok. (HKR. Proth. Exp. 1699. márcz. 113. lap.)

3) Az őrség később a Stahrenberg ezred egy századával erősítettett (HKR. Proth. Registr. 1689. okt. 4-én 7. sz. 461. lap). A Fürstenberg ezred távozása után a Marsigli regiment 4 százada rendeltetett Szegedre (HKR. Proth. Registr. 1695. ápr. 7-én 39. sz. 146. lap). Ez a csekély őrség később a Pfeffersohn ezred néhány századával erősítettett. (HKR. Proth. Exped. 1696. jan. 74. sz. 28. lap.)

4) HKR. Proth. Exped. 1687. január, 151. sz. 50. lap.

seregek vezényletére a kassai generálistól független, új parancsnokság állíttassék fel. Ez új parancsnokság székhelyéül, központjául Szegedet szemelték ki¹⁾. Még fennmaradt a régi szegedi főkapitány-

Szeged vára.

ságnak homályos emlékezete, mely egykoron a nemesi felkelő sereg és a királyi csapatok vezénylese tekintetében a temesi bán és a kassai, kanizsai generálisok hatáskörével egyenlő volt. Ennek a homályos

¹⁾ Herezeg Eszterházy Pál nádor javaslata az országgyűléshez. (Lásd Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1859. VI. köt. 4. 1.)

emlékezetnek volt is alapja. Hisz Bethlen Gábor erdélyi fejedelem az ország védrendszere tekintetéből 1626-ban a szegedi főkapitányság felelevenítését tervezte. A szegedi várba 1000 lovas és ugyanannyi gyalog katonaságot vélt behelyezendőnek. Ezenkívül a szegedi főkapitány vezénylete és felügyelete alá tartozandottak a becei, titeli, zalánkeméni, bácsi, zombori, bajai, kalocsai, csongrádi és kecskeméti erősségek s illetőleg az ott elhelyezendő állandó őrségek¹⁾.

Mind határozottabb alakot nyervén ezen régi hadi intézmény felújulása, azért is úgy az idősb, mint az ifjabb gr. Bercsényi Miklós lépéseket tettek az iránt, hogy a Budavár ostrománál és még másutt is kitűnt 21 éves ifj. gróf Bercsényi Miklós neveztesse ki szegedi főkapitánynak²⁾.

Bercsényit e törekvésében maga Károly lotharingiai herczeg is³⁾, ezenkívül még többen, közöttük gróf Koháry István kamarás és bányavárosi vicegenerális is támogatta⁴⁾, mindketten melegen ajánlván a rettenthetlen hős megjutalmazását.

A király rendeletére az udvari haditanács 1686. évi decz. 15-én ifjú gr. Bercsényi Miklóst „ő felsége mező-szegedi végházának főkapitányává“, azaz ezredessé ki is nevezte⁵⁾. Helyettese, azaz alkapitány, Semsey Zsigmond lett⁶⁾. Bercsényi kinevezési oklevele úgy szólt, hogy „mint ő felségének már egyébként is tényleges főkapitányát, a Szege-den levő s jövőben ott leendő, vagy oda helyezendő magyar, úgy lovas mint gyalog katonaság igazgatásával és parancsnoklásával kegyelmesen megbízni és felruházni méltóztatott, addiglan, míg a Végék iránt további rendelkezés nem fog tétetni.“ — — Utasításul nyerte, hogy „e mon-

1) Szilády és Szilágyi: Török-magyarkori államokmánytár. Pest, 1868. I. köt. 475. lap.

2) HKR. Proth. Exp. 1686. okt. 443. lap. 205. sz. és Proth. Registr. 1686. okt. 16-án 99. sz. 364. lap; okt. 31-én 174. és 182. sz. a 387. és 389. lapokon. — Thaly K.: A székesi gróf Bercsényi család. Budapest, 1885. I. k. 313. lap.

3) HKR. Proth. Exped. 1686. okt. 124. sz. 432. l.

4) HKR. Proth. Registr. 1686. nov. 26-án. 161. sz. 444. l.

5) HKR. Proth. Registr. 1686. decz. 93. sz. 479. l.

6) HKR. Proth. Exped. 1687. máj. 216. sz. 291. és 355. l. — Ez állást különben Kolonics Ádám és Motesiczky Pál is igyekeztek elnyerni. (HKR. Proth. Exped. 1687. jún. 90. sz. 414. l. és 1890. év nov. 261. sz. 506. l.) Semsey Nagy-Váradra távozván, utóda Liptay András lett. (HKR. Proth. Registr. 1691. decz. 81. sz. 589. lap.) Ennek lemondása után alkapitány Szathmáry Imre lett (Huyn jelentése szept. 13. és 28-ról HKR. Proth. Exped. 1693. okt. 81. sz. 438. l.), kinek commandója ellen 1694–95. a város részéről is temérdek panasz merülvén fel, állásától elmozdított. Ekkor Bercsényi Tainay Péter kinevezését kérte, de ehelyett nemsokára a magyar határ-őrség feloszlataása következett be. (HKR. Proth. Exped. 1696. nov. 614. sz.)

dott magyar vitézlő rend a németektől elkülönítve, a külső palánkban (exterio^rem Palankam) szállásol: tehát eme külső város (exterioris civitatis) kulcsairól, s úgy a kapuk őrzéséről ugyancsak Beresényi Miklós úr fog rendelkezni és gondot viselni, mostantól kezdve mindaddig, míg csak ő felsége másként intézkedni nem méltóztatik. Ellenben a várbeli őrséget az ott tanyázó elég nagyszámú német katonaság tartozik kiállítani¹⁾.

Ez a felsőbb intézkedés már kezdettől fogva nem tetszett Caraffa fővezérnek és Nehem várparancsnoknak, kik már előre is lehetetlennek nyilvánították a magyar határőrző katonaságnak — melyet rendszerint „milicia“-nak neveztek — élelmezését²⁾. S midőn Beresényi huszárjai a következő évben a felvidékről lejöttek és szállásaikat elfoglalták, megkezdődtek az apró torzalkodások, úgy hogy Beresényi rövid idő múlva panaszolkodni volt kénytelen³⁾.

A várparancsnokot megintették, hogy Beresényivel egyetértsen és őt támogassa⁴⁾. De később Beresényi és Huyn tábornok közt nyílt viszály tört ki s a haditanács előtt kölcsönös vádakát emeltek egymás ellen⁵⁾. Ezalatt a magyar katonaságnak élelme és zsoldja elmaradt. A legénység kénytelen volt ellátásáról önmaga gondoskodni, úgy ahogy tudott⁶⁾. Liptay alkapitány több ízben hasztalan sürgette a kimaradt zsoldot és hiába kért útasítást, hogy a távollevő Beresényi parancsainak, avagy Huyn rendeleteinek engedelmeskedjék-e⁷⁾ Beresényi is hasztalan szorgalmazta a haditanács előtt, hogy a várparancsnok az ő levelei elfogadására köteleztessék és az ő parancsnoki jogaiba való beleavatkozástól eltiltassék⁸⁾.

Nem csuda, ha ily körülmények közt a magyar helyőrség Szathmáry alkapitány gyenge fegyelme alatt mind több kihágást követett el, úgy hogy Szeged város előljárósága az 1694—96. évek alatt mind sűrűbben panaszkodott a miatt, hogy a palánki őrség között sok a zshivány⁹⁾. A legénység élelemhez és zsoldhoz mégsem jutott. Lassan-

1) Thaly K.: A székesi gr. Beresényi-család. Budapest, 1885. I. k. 314. l.

2) HKR. Proth. Exped. 1687. jan. 151. sz. 50. lap.

3) HKR. Proth. Exped. 1687. októb. 152. sz. 637. lap. ~

4) HKR. Proth. Registr. 1691. nov. 15-én 81., 82. sz. 547. lap.

5) HKR. Proth. Registr. 1692. jún. 26-án 218. sz. 363. lap. — Proth. Exped. 1693. ápr. 33. sz. 157. lap.

6) Szeged város hatósága már 1688-ban panaszkodott a haditanács előtt Beresényi fegyelmetlen katonáinak rakonezátlankodásai miatt. (HKR. Proth. Registr. 1688. febr. 4-én 31. sz. 50. lap.)

7) HKR. Prot. Exped. 1693. febr. 163. sz. 76. lap.

8) HKR. Proth. Exped. 1693. ápr. 260. sz. 178. lap.

9) HKR. Proth. Registr. 1694. okt. 4-én, 20. sz. 387. lap. — Proth. Exped. 1695. aug. 183. sz. 348. lap. stb.

ként oly nyomorúságos helyzete lett, hogy ki sem vonulhatott. Gróf Schlick Leopold tábornok is megsokalta már a czudar bánásmódot és a haditanácsnál sürgette a szegedi huszár- és hajdú miliciának — mely rendszerint 500 huszárból és 200 hajdúból állt volna¹⁾ — zsoldját és élelmezését²⁾.

Végére a haditanács az elmaradt zsold fejében utalványozott egy összeget. Most meg a hadibiztos nem osztotta azt ki, úgy hogy ismét panaszt emeltek 4000 frt zsoldjuk elvonása miatt. Határozottan kijelentették ekkor, hogy tudni akarják s világos kijelentést óhajtanak arra nézve, ha vajjon ő felsége a „császár“ kívánja-e további szolgáltatukat vagy sem. Mert készek elszéledni³⁾. Többen ott is hagyták a szolgálatot s átmentek Temesvárra „Szappanos“ kurucz csapatvezérhez, kiről Schlick generális, mint „veszedelmes lázító“-ról emlékezve, az udvari tanácsnak melegen ajánlotta, hogy kegyelmekkel és ígéretekkel haza kell édesgetni⁴⁾.

Utoljára Szeged város előljáróságának udvari ügyvivője, bellai Bellowich Gábor könyörgött, hogy a szegény magyar katonák zsoldja kifizetessék s különösen Deák Pál huszárai kapják meg pénzüket⁵⁾, de mind hasztalan. A már csaknem elzüllött huszárok és hajdúk a Maroson és Tiszán túl levő török területen kalandozva és rabolva tengődtek. Olyan „szegénylegény“-féle életet éltek. Egy ízben a szegedi és zentai magyar huszárok egész Karánsebesig elkalandoztak s a török alattvalóktól 700 drb kisebb és 40 drb nagy marhát hajtottak el⁶⁾. De az ilyen vállalatoknak az 1698-ik évben megkötött karlóczai béke értelmében vége szakadt s a határt, az idegen területet békeszegés következménye terhe alatt megsérteni nem volt szabad. Ekkor a magyar huszárok s hajdúk szélnek eresztettek. Ép az időben állítattott fel a tiszai rácz határőrség, azért sokan ezen idegen nép és idegen katonaság közé vétették fel magukat⁷⁾.

Így szűnt meg rövid idő alatt a nemzeti tradíción alapuló magyar

1) HKR. Proth. Registr. 1687. febr. 3-án. 24. sz. 68. lap.

2) HKR. Proth. Exped. 1696. nov. 571. lap.

3) HKR. Proth. Exped. 1697. márcz. 156. lap.

4) HKR. Proth. Exped. 1697. ápr. 236. sz. 269. lap.

5) HKR. Proth. Exped. 1697. aug. 480. sz.

6) HKR. Proth. Exped. 1698. máj. 281. sz. 340. sz.

7) A tiszai rácz határőrségnek szegedi századairól a későbbi időkben fennmaradt névjegyzékekben igen sok magyar nevű huszárra és hajdúra akadunk, akiknek 20—30—40 évi szolgálati idejénél fogva azt kell hinnünk, hogy a katonaszkodást még Thököly alatt mint kuruczok kezdték meg és a szegedi magyar miliciától léptek be a tiszai rácz határőrségbe. (Lásd: Oklevéltár CXc., CXcI., CXcVI. sz.).

katonai intézmény, a szegedi főkapitányság. E helyett, mint alább látni fogjuk, az ország területi épségének és alkotmányának sérelmével az oly temérdek panaszra okot adó tiszai rácz határőrség intézménye állíttatott fel.

II. A hadjáratok nyomorai és az elemi csapások.

Hogy milyen volt Szeged, mekkora kiterjedésű volt a város, mennyi volt a lakosok száma s minő volt műveltségi állapotuk stb., amidőn a törökök kiűzetek, minderről egykorú leírás fenn nem maradt. Nehem tett ugyan a haditanáchoz jelentést arról, hogy mily állapotok vannak Szegeden, de közleménye inkább a várra és a palánkra vonatkozhatott¹⁾.

A Bécsből küldött kamarai tisztviselők 1688-ban elég „szép“-nek találták Szegedet, mint ahol „rövid idő múlva bizonynyal sokan fognak letelepülni“²⁾, mi arra enged következtetni, hogy az ostrom alatt és azután is a lakosok közül sokan elhagyták a várost s az mintegy elnéptelenedett.

A szegedi állapotokról részletesb adatokat Lambion mérnökkari tiszt jelentésében sem találunk, ki 1695-ben Szegedet s a Tisza mentén fekvő helységeket, sőt a Maroson túl levő török területeket is bejárta, az egész vidéket, különösen az utakat s a vízi átkelő helyeket térképezte. Jelentése sok érdekest tartalmaz, de ő is csak katonaszemmel tekintett mindent s különösen a vár érdekelte. Ez nyomorúságos állapotban volt. Azt írta róla, hogy a Tisza lassankint elnyeli. A palánkról is csak azt említi, hogy huszárok és hajdúk, ráczok és magyarok lakják. A vár s a palánk a Tisza felől, vagyis a török részről a kiterjedt mocsarak miatt hozzáférhetetlen. Az ellenség tehát csak télen, fagy alkalmával férközhet a falak közelébe. Érdekes térképén a Tisza balpartját csupa nádas, erdős és mocsaras vidékek környezik³⁾.

Lambionnak egy másik, 1695. május 2-án kelt jelentéséhez csatolt vázrajzon előforduló följegyzése is csak annyit tartalmaz, hogy a várban és a palánkban mintegy 3000 fegyverfogásra képes magyar és rácz lakik.

Egy másik — 1713. évről keltezett, De la Croix Paitis mérnök-

¹⁾ HKR. Proth. Exped. 1687. febr. 112. sz., 111. lap. „Item describirt or den Orth Szegedin wie soleher anitzo beschaffen und noch fortificirn ist, wozu die Holz zu den Pallasadt am nothwendigste erfordt wird.“ Maga a jelentés kiselejteztetett.

²⁾ Oklevéltár CXLVII. sz. a.

³⁾ Oklevéltár CLIV. sz. a.

kari ezredes által készített térképből azonban sok érdekes dologról tájékozódhatunk, melyek Szeged kiterjedésére, a város népességére nézve elegendő világot vetnek.

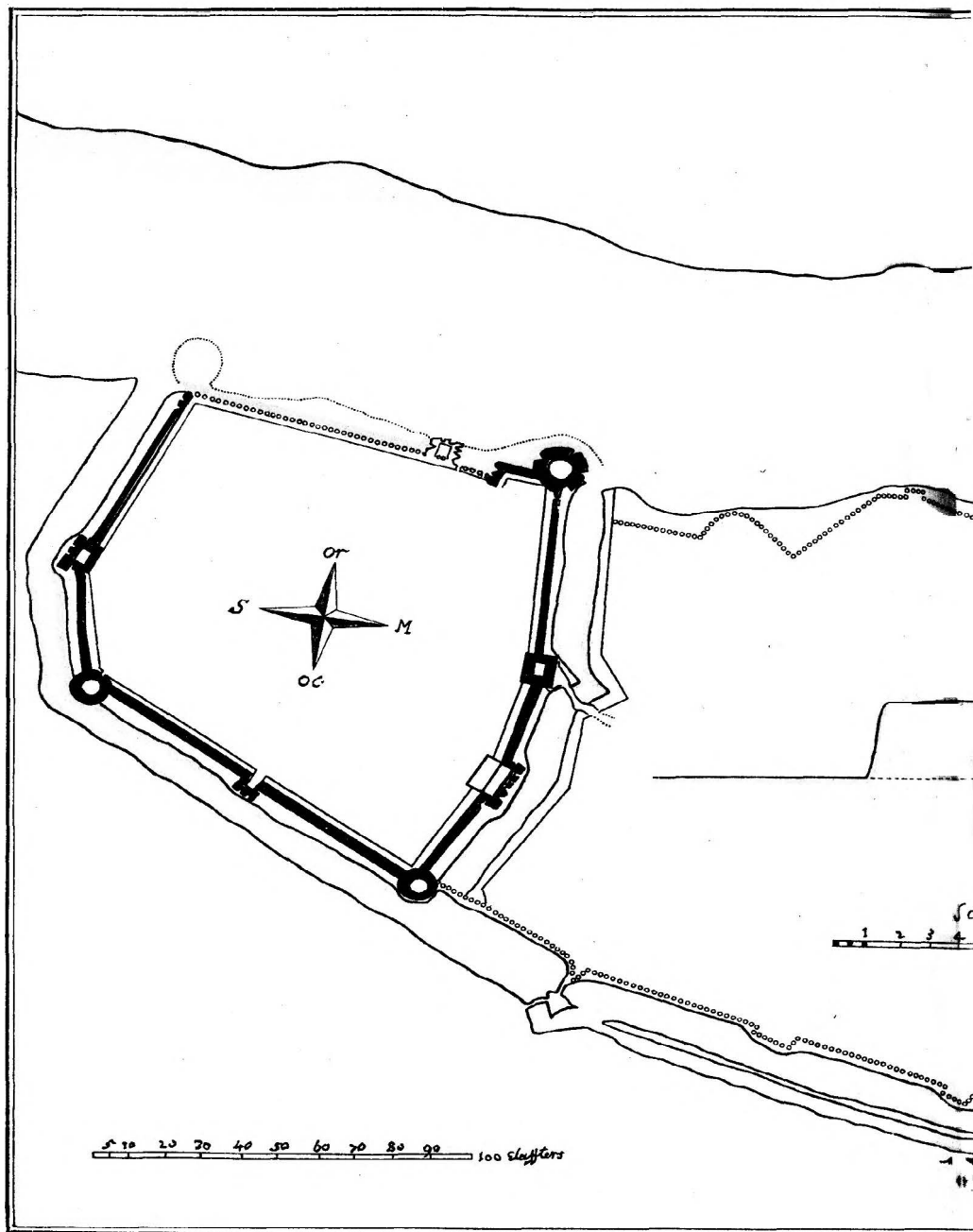
A pontos és igen szép kivitelű térképen a mai, tömören összefüggő Szeged, egymástól távol eső, három külön testben van feltüntetve. Mintha nem is egy, de három külön helység lenne. Miként a mai Temesvár, hol a vártól és egymástól a külvárosok távol esnek: olyan volt Szeged is két századdal ezelőtt. E térképen a város vidéke legnagyobbbrészt mocsaras, vízjárta terület. Az ártéren három, szigetszerű kiemelkedés van, a vár és a palánk, továbbá alsóváros és végül felsőváros. Ez utóbbi egymaga több sziget-csoportból áll, s az egyes kisebb szigeteket keskenyebb vagy szélesebb ártéri mezőségek veszik körül.

A várban számos nagyobb és még több kisebb lakóház létezett. A vár déli oldalán terült el a „Palánk“ városrész. A vár délnyugoti köröndjétől kiinduló s a mai Kelemen-, Zrinyi- és Árpád-utczák vonalában haladó kettős sáncz és ezölöpsor övezte e városrészt. Alapul véve az árvíz előtti telek-felosztást, a palánkban 12 háztömb, 8 utcza és mintegy 125 háztelek s illetőleg lakóház létezhetett. A vár és a palánk lakossága, mint Lambion jelentéséből tudjuk, jobbára katonákból, magyar és rácz határőrökből állt, kik többnyire családtalanok voltak. A mai belváros és Rókus többi része pusztaság volt.

Alsóváros az árvíz előtti Bátor-, Bokor-, Kápolna-, Nagykút-, Háromláb-, Deszka-, Pútyi- és Ingeny-utczák által kerített területen, 11 utcza által elkülönített 17 háztömbből állott. Az árvíz előtti telek-felosztást véve alapul, ezen területen mintegy 575 háztelek, esetleg ugyanannyi lakóház állhatott. A mai alsóváros öbbi része mezőség volt.

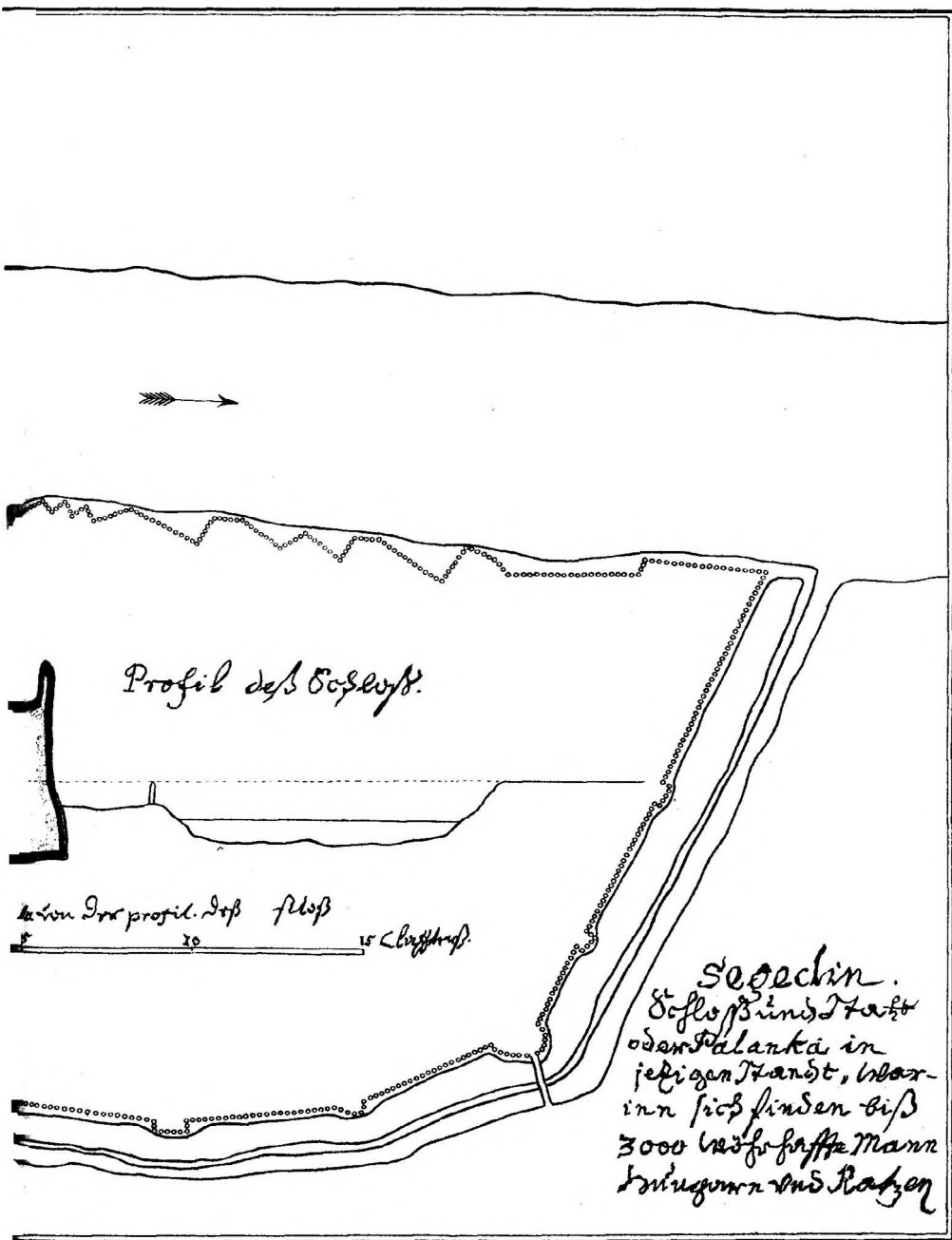
Felsőváros, mint már említők, 6 külön sziget-csoportból állt. A legnagyobb ezek közt az árvíz előtti Szent-Mihály-, Csongrádi-, Lengyel- és Szent-György-utczák vonalai által övezett terület volt, melyen 6 háztömb létezett. Ezután egy második szigetként a Szent-Györgytér, Gyevi-, Sándor-, Csongrádi-utczák és a Csuka-köz vonalai által kerített terület következett, hol 3 háztömb állt. Ezzel átellenben volt a régi „Gazdagék-utczájá“-nak nyugoti oldalából álló házsor. Ismét egy másik csoportban 5 háztömb volt, s ez az árvíz-előtti Felső-Tiszapart-, Timár-, Minorita- és Algyevi-utczák határterületébe esett. A régi Kis-Tisza- és Tápai-utczák területén 3 szigetekeskén ugyanannyi háztömb állott. S végül a Rozmaring-, Gyalog-, Liba- és Török-utczák által határolt 2 tömb felsővárosnak jó távol eső, legészakibb részét képezte. Az árvíz előtti telek-felosztást véve alapul, az elősorolt szigetekben s területeken, vagyis egész felsővárosban mintegy 340 ház-hely s ugyanannyi lakóház létezhetett.

Engel Lajos lit. műint. Szegeden. 1899.

Szeged vára és a palánk 1695-ben. (Kisebbitett hasonmás)

Lambion rajza után, a cs. és kir. hadügyi levéltárból.)

Minden lakóházra átlag 7 lelket számítva, az alsó- és felsővárosi lakosság száma a 915 ház után 6405 lélek lehetett. S ha ehhez számítjuk a palánki és a várbeli, jobbára férfi és részben idegen lakosságot, illetőleg katonaságot, úgy Szeged összes népességét az 1686. év utáni időben mintegy 9000 lélekre tehetjük, mi az időben nagy, tekintélyes létszámot képviselt. Az alsó- és felsővárosi lakosság tiszta magyar volt. Ez az ősi törzslakosság volt. A palánki és várbeli lakosság, illetőleg katonaság túlnyomólag németekből, e mellett rácokból és magyarokból állt.

Mindössze ennyi az, mit a Lambion és De la Croix Paitis-féle 1695. és 1713. térképek alapján Szeged város népességére és kiterjedésére nézve okszerű következtetés útján megállapíthatunk¹⁾.

Ez a lakosság a törökök elűzése után jobb sorsot, boldogabb jövőt, a hosszas elnyomás után szabadságot s az üldöztetések helyett nyugalmat és békét óhajtott, remélt. De sem ez, sem amaz be nem következett, sőt a szenvedések igazi napjai még csak ezután következtek.

A szent korona hatalma és oltalma alá visszakerült Szegedet a gyarapodás és felvirulás helyett egyelőre a csapások özöne látogatta. Igazán csuda, hogy el nem pusztult s meg nem semmisült.

Szeged ugyanis határszéli város lett s az is maradt hosszas ideig. A Tiszán és a Maroson túl fekvő részek még a törökök kezében voltak. Török őrség volt a titeli, temesvári, lippai, gyulai, nagyváradi és az egri várakban, ahonnan a basák az elvesztett Duna-Tisza-köz népét az adózás miatt untalan zaklatták s fenyegették, sőt a német őrségek daczára is többször megsarczottak.

A török Szeged lakosságát a vár elvesztése daczára is alattvalóinak tekintette. Még 1688. évi márczius havában is Ali gyulai pasa Szegedre írt, hogy a város fejei nála megjelenjenek²⁾. Nemes Cseperke Máté főbíró uram³⁾ azonban e rendeletre már rá sem hederített.

A szegedi őrség a törökökkel szemben éppenséggel nem volt nyugodt. Folyton nyugtalanította, támadta őket s így mi sem természetesebb, minthogy a kisebb csatározások gyakran előfordultak.

---

1) De la Croix Paitis térképe 1713. évi kelettel van ellátva. Azt vélhetnők tehát, hogy e térképen az 1712. évi nagy árvíz alkalmával romba dőlt Szeged van feltüntetve. De a dolog nem így van. Városrészeket, utcákat még 1715. évben sem lehetett volna térképezni, mert mint alább látni fogjuk, a házak még ekkor sem épültek fel s az utcák nem léteztek. A térkép tehát csakis a katasztrófa előtti helyrajzi viszonyokat tünteti fel s hihetőleg egy régibb térkép másolatát képezi.

2) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1862. II. k. 470. l.

3) Örgörőf Pallavicini hitbizományi uradalmi levéltár, Sándorfalván. 3. sz.

Így már az 1686. évi december közepén egész Temesvárig elkalandozott egy huszár csapat. De kevés szerencsével, mert a törökök 100-at levágtak közülök¹⁾.

A lakosság elpártolása és a gyakori nyugtalanítások a törököket boszantották. Elhatározták ennél fogva, hogy az elvesztett Szegedet meglepetés útján visszaszerzik.

Temesvárról mintegy 1200 jól fegyverzett s válogatott török csapat ostromlétrákkal és más eszközökkel ellátva kivonult és 1687. évi márczius 9-én kora hajnalban, a legnagyobb csendben Szeged alá ért s a várfalak közelébe lopózott. A várparancsnok mindezt előre tudta. Midőn a sötétben egy rejték úton a törökök közül már mintegy 50-en a palánkban voltak, a kartácsra töltött ágyúkat rájuk sütötték. Ugyanekkor a tömegben álló többi csapatokra is sortüzet adtak. Ekként a törökök lettek a meglepettek. Zavarba jöttek és eszeveszett futással birtak csak menekülni²⁾.

Kevéssel utóbb a török területről egy nagyobb élelmi szállítmány indult Szegedre a várórség részére. Megtudták ezt a lippai törökök s a szállítmányt el akarták fogni. Mintegy ezren Szeged közelébe jöttek s egy erdős helyen elrejtőzve várakoztak a szállítmányra. Nehem ezt is megtudta s intézkedett, hogy a lesben állókat hátulról megtámadják. Május 16-án tehát a csanádi várból 800 magyar hajdú indult el. Ezek a leselkedő törököket hirtelen megtámadták, közülök igen sokat lekaszaboltak, a többit pedig megszalasztották. Így az élelmi szállítmány Szegedre rendben megérkezett³⁾.

Ilyen csatározás, kalandozás az időben gyakran történt Szeged

---

1) HKR. Türkenkrieg 1686. decz. 19. kelt jelentés hivatalos másolatban. Eredetije a Karlsruhei állami levéltárban.

2) Theatri Europaei continuati. 1687. 10. lap. Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs. Neue Folge. III. B. 103. I. A közlemény a szegedieket alaptalanul és méltatlanul gyanúsítja azzal, hogy e vállalatban a temesvári basával titkon egyet értettek volna s hogy a törökök tervét egy rácz szökevény árulta volna el. Nem lehetetlen, hogy a temesvári pasa talán szegedi foglyait kényszerítette, hogy bizonyos szolgálatokat teljesítsenek. Ezt azonban az ellenséggel való czimborálkodásnak minősíteni nem lehet. Elleneink (Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen. Wien, 1854. 170. l.) az ily rágalmakon kapva kapnak. Sajnos azonban, hogy az ily adatokat minden bírálat nélkül magyar művekbe is becsempészik. (Böhm Lénárt: Délmagyarország története. Pest, 1867. I. k. 228. l.)

3) Theatri Europaei. 1687. 11. l. — „Die freiwillige Theilnahme der Serben und der Kroaten“ ezt a vállalatot is a szerb-horvát érdemek és dícsőségek sorába iktatja, mivel a 800 magyar hajdú között (worunter einige Retzeen wahren) néhány rácz is volt.

körül. Június hóban is egy nagyobb török sereg Péterváradnál átkelven a Dunán, a Tisza mentén egész Szegedig felhatolt. Útjában mindenfelé rabolt, pusztított. Itt azután a huszárok szétverték és lekaszabolták őket¹⁾.

Az ily betörések különben kölcsönösek valának. Az ifjú Beresényi amint főkapitányi hivatalát Szegeden elfoglalta, szenvedélylyel üzte a kalandozást. Leszárguldozott a Dunáig, egész Nándor-Fehérvárig s ahol találta, ott üzte, vágta a törököket. A többi közt 1687. július 26-án 167 tar fővel és 79 fogolylyal tért vissza Szegedre²⁾.

Báró Esterházi Dániel, Sennyci és még mások is üzték ezt a kalandozást csapataikkal és foglyaikat mind Szegedre hajtották³⁾. Ezek száma utóbb már oly nagy lett, hogy a várparancsnok nem tudott velük mit csinálni s felsőbb helyről kért irántuk útasítást⁴⁾.

Folytonos hadi izgalmak és szakadatlan fegyverzaj közt élt tehát a lakosság. A török ellen folytatott hadjáratban a császári seregek egyre-másra érkeztek Szegedre, mert a város a hadműveleteknek a legegyszerűsebb útvonalába esett. Ezen hadak élelmezése, minden szükségességekkel való ellátása, a huzamosb ideig tartó beszállásolások és a hadsereg érdekében teljesített szakadatlan fuvarozások a népet több ízben a végkimerülésre juttatták. Mert a katonaság fegyelmetlen volt, zsoldot alig-alig kapott; s így a helyett, hogy a népet, mely az ellenséges becsapásoktól is gyakran károsodott, védte volna, elvette utolsó vagyonát is.

Nem volt év, nem volt évszak, amelyben Szegeden egy vagy több hadtest át nem vonult volna, mely alkalmakkor a lakosság az öröm poharát fenéig ürítette.

Így az 1687-ik évi június 30-án Miksa Emanuel bajor választó fejedelem és Lajos badeni herceg egyesült hadereje Csongrád felől Szegedre érkezett s két napi pihenő után Martonoson át Eszék alá vonult⁵⁾.

Még ugyanaz évben, a diadalmas mohácsi csata után Károly lotharingiai herceg és Károly Gusztáv badeni örgróf serege Zombo-

¹⁾ A lotharingiai herceg jelentése HKR. Proth. Exp. 1687. június. 96. sz. 415. lap. — Nehem jelentése július 22-ről. HKR. Proth. Exp. 1687. aug. 25. sz. 493. lap.

²⁾ Thaly K.: A székesi gróf Beresényi-család. Budapest, 1885. 319—321. lap.

³⁾ HKR. Proth. Registr. 1689. máj. 28-án 236. sz. 254. l.

⁴⁾ HKR. Proth. Exped. 1689. márcz. és ápr. hónapok, 33. és 154. sz. 145. és 234. lap. 1691. év márcz. 373. sz. 195. l. Fingermann és Herberstein jelentései.

⁵⁾ HKR. Türkenkrieg. 1687. jún. 29. Lajos badeni herceg jelentése Csongrádról és júl. 3-án Miksa Emanuel jelentése Martonosról. — Thaly: A székesi gróf Beresényi család. Budapest, 1885. I. köt. 319 - 320. lap.

ron és Szabadkán át szeptember 16-án Szegedre érkezett, hol hosszabb pihenőt tartva, a csapatok téli szállásra Erdélybe vonultak¹⁾.

A következő évi márczius hó közepén Buda felől egy 15,000 főnyi lovas sereg²⁾, később ismét Caraffa erdélyi hadteste érkezett Szegedre. Innen az eszéki táborba mentek³⁾. Ez alkalmából is a város népe Eszék és Belgrád felé a kényszer-fuvarozásokból ki nem fogyott⁴⁾.

1691. évi július közepén ismét Lajos badeni herceg hadteste jött Szegedre⁵⁾. A zalánkeméni fényes győzelem után ugyanezen sereg szeptember elején megint Szegedre vonult. Hosszasb ideig itt pihent a tábor, mielőtt egy része az erdélyi téli szállásra elindult⁶⁾. Mert amennyi katonát Szegeden és környékén hagyhattak, az egész télen át itt maradt. Ezek élelmezése, ellátása jobbra a kimerült lakosságra nehezedett⁷⁾, noha az egész Duna-Tisza-köz helységei a legnagyobb fenyegetések közt tartoztak mindenféle élelmiszert, a lovak részére pedig abrakot szállítani⁸⁾. Pedig ép ez az esztendő szűk termést adott. Az inség és drágaság Szegeden és vidékén oly nagy volt, hogy országos híre kelt⁹⁾.

A katonai igazgatóság csak most vette észre, hogy a törökök elleni hadműveletek kiindulási pontja voltakép Szeged, s hogy ide kell a hadi- és élelmiszereket összpontosítani. Azért is a következő (1692.) évben elrendelte, hogy a sütőházak kibővítettessenek és hogy Szegeden mindenkor legalább is 20 ezer köböl liszt tartassék készletben¹⁰⁾. Ekkor állíttatott fel a katonai élésház is (domus annonaria), hova a Duna-

1) HKR. Türkenkrieg, 1687. Károly Gusztáv badeni őrgróf aug. 15-én Harsányról kelt jelentése. — Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. köt. 366. l. — — Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 187. l. — Ez alkalommal a katonaság nagy számára tekintettel, Szegeden katonai sütőház állíttatott fel s egy nagyobb liszt-szállítmány küldetett Szegedre. (HKR. Türkenkrieg, 1687. Károly Gusztáv jelentése aug. 20-ról, Erdődről.)

2) HKR. Proth. Exp. 1688. márcz. 245. sz. 204. lap.

3) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 421. l. — Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 206. lap. — A haditanács ez évben is nagyobb mennyiségű lisztet szállíttatott Budáról Szegedre. (HKR. Proth. Exp. 1688. ápr. 248. sz. 293. lap.)

4) Szeged v. tit. levéltára 95. sz. a.

5) HKR. Proth. Exped. 1691. július. 228. sz. 419. l.

6) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 492. l. és Török-magyarorkori történelmi emlékek. Pest, 1863. I. oszt. II. köt. DXXXVI. sz.

7) Oklevéltár CLI—CLII. sz.

8) Török-magyarorkori történelmi emlékek. Okmánytár II. k. 194—195. l.

9) Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an der vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen. Wien, 1854. 134. l.

10) HKR. Proth. Registr. 1692. jan. 10-én. 66. sz. 323. l.

Tiszaköz helységei a reájuk kirótt gabna-illetőségeket időközönként behordták¹⁾.

A súlyos és szakadatlan beszállásolások és élelmezések mellett még a vár erősítése körül is szolgálni kellett. Különösen az 1691-ik évben végzett sánczmunkák és más ingyenes kincstári szolgálatok oly jelentékenyek valának, hogy azokat a felsőbbség is megsokalta²⁾.

A déli irányba törő hadműveletek ha néha megszakadtak is, az izgalmak és zaklatások azért Szegeden nem szüneteltek.

Igy az 1693-ik év nagyobb katonai átvonulások nélkül telt ugyan el, de az ősz végén egy tatár sereg betörésének híre szomorította a népet. A Tiszán túl, Debreczen vidékén pusztított a rabló csapat. Báró Hofkirchen vette üzőbe, egész Szegedig hajtotta és itt teljesen szétverte őket³⁾.

A következő, 1694-ik év megint egyike volt a legsúlyosabbnak. A várban levő kaszárnyák és lakások helyreállítására, illetőleg téglas és föld hordására, huzamosb időn át naponként 200 fogatot és megfelelő gyalog-erőt volt kénytelen a város kirendelni. Az 1694/5-ik évi télen át minden házban legalább is 3—4 katona volt beszállásolva. Ezeket élelmezni és minden szükségességekkel ellátni a lakosság tartozott. De még a helyőrségi, a várban lévő katonaság részére is a tüzelő fát behordani, az egyes őrállomásokhoz szükséges éjjeli világítást kiszolgáltatni, szóval mindent a város tartozott előállítani⁴⁾. A követelések kifogyhatatlanok voltak s a katonák rettegett hatalmánál és kegyetlenkedésénél fogva a védtelen lakosság minden követelést teljesíteni volt kénytelen.

A nép türelemmel viselte keresztjét s bízott abban, hogy majd csak bekövetkeznek a nyugalmasb napok, s ha a törökök minden helyről lassanként kivonulnak, akkor majd megszűnik a német katonaság járása a házában. Mert időközben Gyula várából is kivonultak a törökök. A vár feladása ügyében 1694-ik évi december hó 10-én ép Szegeden kötötték meg az agák Houchin tábornokkal az egyezséget⁵⁾, aminek következtében a tiszántúli vidék a törököktől egészen megtisztult.

Az 1695. év sem volt különb a többinél. A hadjárat most Temesvár visszavételére irányult s e végből Frigyes Ágost szász választó feje-

¹⁾ Ez a katonai élésház a jelen század elejéig fennállott s egy óriás vidék ide fuvarozta be a reá kivetett illetőséget. Borsod vármegye még az 1772. évben is a szegedi katonai élésházba hordta be a reá kivetett s a katonaság részére szükséges árpát és zabot. (Borsod vármegye levéltára. 1772. évi aug. 21-iki határozat 260. lap.)

²⁾ Oklevéltár CLII. sz.

³⁾ Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 511. lap.

⁴⁾ Oklevéltár CLIII. sz.

⁵⁾ Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 515. l.

delem mintegy 50,000 főnyi sereggel jött Szeged alá. A tábor huza-mosb ideig vesztegelt Szegednél, sőt a sereg egy része Temesvár ostroma alatt is Szegeden állomásozott¹⁾. A mocsaraktól hozzáférhetetlen Temesvár ostroma abbamaradt, s az ágyúkat és az összes hadiszerkeket is Szegedre szállították vissza²⁾.

Ezen táborozás alkalmával Portka Lewin hadibiztos gondatlanságából a lovasság igen szorongatott helyzetbe jutott. Elfogyott minden élelem, különösen az abrak. A nagy szükségben Szeged népe hozta meg a segítyt, mi által rendkívüli zavarok lettek elhárítva. Szeged város ez alkalommal nem kevesebb mint 2035 martonosi köből³⁾ zabot szállított a táborba. Biztatták is, hogy mindenért megfizetnek, — azonkívül a hasznos szolgáltatéksséget még érdemül fogják betudni⁴⁾.

1696-ban újból Temesvár visszavételére irányultak a hadműveletek. A csapatok egy része most is Szegednél időzött⁵⁾. De ezenkívül a haditanács múlt évi szept. 23-án kelt határozatánál fogva a futaki nagy tábori kórház is a biztosabb Szegedre telepítettén át⁶⁾, a beteg és sebesült katonákat most mind Szegedre hordották. A sebesültek közt voltak Bolland és Heissler tábornokok, kik itt elhalván, a barátok templomába temették el⁷⁾.

Szeged és vidéke az 1696. év végén hemzsegett a beszállásolt katonaságtól. Ennek daczára mégis megtörtént, hogy egy nagyobb

1) Ez a sereg az alsóvárosi nyomáson, Szt.-Mihálytelek és Röske közt táborozott. Állt pedig 2 zászlóalj Neipperg, 3 zászlóalj Sándor württembergi herceg és 3 zászlóalj Pálffy Miklós-féle gyalogosból, továbbá 7—7 század Althan és St. Amour-féle dragonyosból s végül a Splényi, Esterházi, Nádasdi, Ebergényi és Babochay-féle huszárok 5—5 századából. Ugyanitt táborozott még az erdélyi hadtest is, ez utóbbi gr. Veterani Frigyes, az előbbi pedig Sándor württembergi herceg parancsnoksága alatt. (HKR. Karthen Abtheilung. Blödner C. főhadnagynak Eugen herceg hadjáratairól 1716-ban készített s a hercegnek ajánlt gyönyörű térképen a magyarázat 8. pontja.)

2) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 528. l. — Horváth M.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 231. lap.

3) A pozsonyi úrmérték mellett még az 50-es évek kezdetén is divatozott Bács-Bodrogh vármegye északi részében a martonosi köből úrmérték, mely 3 pozsonyi vékából állt.

4) Oklevéltár CLIX. sz. a.

5) HKR. Proth. Exp. 1696. szept. 150. sz. 505. l. Globitz jelentése szept. 5-ről. — Horváth Mih.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 233. l.

6) HKR. Proth. Registr. 1695. szept. 23-án 88. sz. 368. l.

7) Heissler láb-amputatio következtén aug. 31-én halt meg. A lakosság részvéte kísérte sírjába. Nevét később is kegyelettel emlegették. (Lásd: Történelmi Tár 1890. évf. 96. lap.) — Gr. Wallis még 1689. szept. 6-án Mainz ostrománál, gr. Veterani Frigyes pedig 1695. szept. 21-én Lugosnál esett el.

török csapat a külső gazdaságot, vetést és terményeket megsemmisítette. Később egy másik csapat a tél derekán a városra ütött, azt kirabolta és a lakosság jószágát elhajtotta¹⁾.

Mindezek után a sok évi zaklatásnak, a feláldozó szolgálatkészégnek, az ellenség részéről történt megkárosításnak mintegy jutalmául és vigaszául a város eddigi 1000 frt évi adóját az 1697. évre 4200 frtra emelték²⁾.

A hadcsapatok vonulásai és a terhes beszállások az 1697. év folyamán sem szüneteltek. A császári seregek vezényletét most savoyai Eugen herceg, a 33 éves ifjú hős vette át, ki Szegeden ismételt ízben is megfordult. Így július közepén Szegeden várta be Rabutin tábornok erdélyi seregét, ki az említett hó 23-án ide meg is érkezett. Az egyesült hadak innen Péterváradra a törökök elé vonultak.

Eugen herceg táborához csatlakozott több szegedi polgár is, kik a herceg hősiességén, megnyerő modorán felbuzdulva fegyvert ragadtak, hogy a törökök elleni döntő mérkőzésben részt vegyenek. Ezek közül Rózsa István szolgálatai és vitézsége által később hírnevet és dicsőséget is szerzett³⁾.

A szultán személyes vezetése alatt megindult török sereg Pancsovánál kelt át a Dunán. Majd a Tisza jobb partjára kerülve, Thököly Imre tanácsából Szeged felé igyekezett, hogy azt birtokába vegye. Eugen herceg Szegeden gróf Schlick Leopold vezénylete alatt 1700 főnyi gyalog és 200 huszárból álló figyelő sereget hagyott csak, melynek feladata az volt, hogy támadás esetén — amitől nagyon lehetett tartani — Szegedet védelmezze és a Tiszán való átkelést akadályozza. A kedélyek a váltakozó körülmények közt izgatottak voltak, s a meglepetés és árulástól való félelem az izgatottságot még inkább fokozta. Barátesuhába öltözött és könyöradományokat gyűjtő egyik kém

¹⁾ Oklevéltár CLV. és CLVI. sz. — HKR. Proth. Exped. 1698. febr. 96. lap. „Richter und Gemeinde zu Szegedin bitten in ansehung ihres miserablen standes und das der tartare bey vorigen Campagne ihre acker, worinne Sie ihr traidt, haber und andere lebensmittel zu . . . . . gehabt, völig verdorben und verbrannt“, stb.

²⁾ Oklevéltár CLV—CLVI. sz.

³⁾ Rózsa István a zentai csatában tanúsított vitézsége jutalmául Lipót királynak 1699. évi okt. 29-én Bécsben kelt kiváltságlevelénél fogva szegedi házára „Salva Guardia“-t nyert. (Ugróczy Ferencz: Zentai ütközet. Szeged, 1816. 56. l.) Az ily házak és birtokosaik a közterhektől, különösen a súlyos katonatartástól mentesek voltak. A ház sárga kapuján kiterjesztett szárnyú, nagy, kétféjű fekete sas szokott kifestve lenni. A sas csőrei közé csíptetett mondat szalagon volt a „Salva Gvardia“ szó felírva. Ily mentességért 1693. évben az udvari haditanácsnál Cseperke Máté is folyamodott, de nem bizonyos, ha vajjon kérése teljesült-e. (HKR. Proth. Registr. 1693. máj. 15-én, 130. sz. 192. lap.)

ugyanis a figyelő hadtestnek, a várőrségnek és a várnak minden körülményeit s felszerelését kipuhította. Az „átkozott franciskánus“ már

Savoyai Eugen herceg.

Pécsett is megfordult. De mire megtudták, hogy a barát kémkedik, akorra már onnan is, Szegedről is megszökött Temesvárra¹⁾.

¹⁾ HKR. Proth. Exped. 1697. ápr. 236. sz. 269. lap, május hó 204. sz. 338. lap, június hó 300. sz. 410. lap.

A figyelő hadtest élelmezése és ellátása egészen a város terhe lett. De ezenkívül Schlick a várerődítési munkálatokhoz, valamint a hosszú fuvarozásokhoz is egész tömegekben rendelte ki a lakosokat, kik felváltva hosszabb időközökben, messze idegen földre szakadtak el övéiktől. Aratás idején is hasztalan könyörgött értük a tanács, csak nem térhettek haza. Hogy mily mérvű, mily óriási teher volt a sereg élelmezése és a hosszú fuvarozás szolgálata, kitűnik abból is, hogy pusztán egy alkalommal a városnak 1250 szekér szénát kelle előállítani és a táborba leszállítani. Fizetésről, kártalanításról pedig szó sem volt. Szép szavakkal és biztatással tartották a várost, hogy a rengeteg zabért és szénáért majd az erdélyi sószállítmányból vagy egyébként nyer kárpótlást¹⁾.

A török sereg időközben már Zentáig felhatolt, hol a szultán azt a tudósítást nyerte, hogy a szegedi helyőrség és a vár igen megerősített²⁾. Azért szándékát most megváltoztatta és Temesvár felé igyekezve, a Tiszán át akart kelni. Eugen ép akkor ért Zenta alá, midőn a török sereg egyik része már a balparton volt. A jobbpárti tábort azonnal megtámadta és azt megsemmisítette. Méltán írta diadaláról, hogy „oly dicsőséges és fényes volt e győzelem, hogy nagyobb századok óta hallani sem lehetett, s az ellenség soha nagyobb kárt és csapást nem szenvedett³⁾).

E győzelem által első sorban is Szeged szabadult meg a fenyegető veszedelemtől. Hisz a győzelem híre kezdetben akként kelt szárnyra, hogy az Szeged alatt lett kivíva. Az 1697. évi szept. 11-iki diadal Szeged nevével jött kapcsolatba s a győzelem emlékére veretett szép érmeken is így van ez megörökítve⁴⁾.

Ez talán abban leli magyarázatát, hogy Eugen a győzelem után

1) Philipp hadbiztos 1697. évi aug. 15-én kelt levele Szeged város tanácsához. (Lásd: Szeged v. tit. levéltárában 101. sz. a.)

2) Arneht Alfred: Prinz Eugen von Savoyen. Gera, 1888. I. k. 101. lap.

3) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 538. és köv. lap. — Horváth Mih.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 235. s köv. lap. — Arneht Alfred: Prinz Eugen von Savoyen. Gera, 1888. I. k. 100—112. lap.

4) A kiadatlan bronz-érem ezüstforintos nagyságú. Előlapján Lipót király balra néző koszorús feje LEOPOLDVS D.G.ROM.IMP.AVG.GERM.HVNG.BOHEM.REX körirattal. A hátlapon INCOMPARABILIS felirat alatt balra fordult szárnyas női alak (Victoria), felemelt jobbáiban koszorút és pálmaágat tartva, baljával pedig ajkához kürtöt emelve, — melynek függő szalagján XX | MILLE | OCCIS | s egy másik szalagon $\frac{1}{11}$ SEPT | XII MILL | AQVI | MERS olvasható. A Victoria lábainál levő mondatszalagon: SIGN. | CASTR | TOR | MENT. | IMPE. | DIM. | NON | PERD. A szelvényen AD SEGEDINVM | MDCHHC, — a karimán pedig CONSILIO ET INDVSTRIA olvasható.

főhadiszállását Szegedre helyezte, hol szeptember végén a sereget is összpontosította¹⁾ s hova egyúttal a sebesülteket is hordatta²⁾. E főhadiszállásról intézett jelentések után nem csoda, hogy Szeged nevéhez tapadt a győzelem dicsfénye.

A zentai csata után a 25 évre szóló karlóczai béke megkötetett. A szultán lemondott minden igényeiről, pusztán a Maros-Tisza-Duna-köz birtokát tartván meg. A béke értelmében Szeged határváros lett s mint a kivitel és behozatal főiránya, mint átkelő hely, rendkívüli fontosságot nyert.

A karlóczai békekötés után Szeged népe egyelőre a katonai terhes beszállásolásoktól és tűrhetetlen zaklatásoktól megszabadult. Ki is volt a nép már merülve elannyira, hogy az 1697-ik év telén, amidőn csak 116 huszárt szállásoltak el Szegeden, még ezeket sem birták már tartani. Könyörögtek a haditanácsnál, hogy sürgősen helyezték más-hova³⁾. De még az 1698. évi augusztus—október hónapok folyamán is nyolcz, illetőleg 12 ezred lovasság táborozott Szeged alatt. Ezek részére élelmet, zabot és előfogatokat a hadbiztosok már a távolabbi vidékekről, nevezetesen Szathmár vármegyéből is kénytelenítették rendelni⁴⁾.

A hadjáratok iszonyai tehát elmúltak, de nem a csapások és üldözések, melyek mint eddig, úgy ezentúl is különféle alakban a népet egyre sorvasztották.

Így már az 1689-ik év tavaszán árvíz borította el a határt. A víz csak nyár derekán tért vissza medrébe, úgy hogy a kaszálóknak sem igen vehették hasznát⁵⁾.

1692. év kezdetén ragályos betegségek uralkodtak. A kór nemét közelebből nem ismerjük, de valószínűleg pestis volt⁶⁾.

Az 1697-ik évi május 8-án rettenetes tűzvész támadt, mely a palánk városrészt egészen elhamvasztotta. A kár óriási volt. A többi közt a katonai élésház s az ott felhalmozott tömérdek élelmi szer,

1) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1857. V. k. 545. l.

2) A sok előkelő közül említhetjük VI. Henrik Reuss grófot, ki sebeiben elhalt és a barátok templomában temettetett el. (Ugróczy E.: Zentai ütközet. Szeged. 1816. 54. lap.)

3) HKR. Proth. Exped. 1698. febr. 96. lap.

4) Philip Jakab de Ponta és Schweiger Ferdinand hadbiztosoknak 1698. évi aug. 3-ról és okt. 29-ről kelt levelei Szathmár vármegyéhez. (Lásd: Nemzet. 1886. é. ápr. 3. 93. szám. Történelmi kiállítás című rovat.)

5) A bécsi udvari kamarának 1689. évi szept. 22-én kelt rendelete a budai kamarai igazgatósághoz. Szeged v. tit. levéltárában 91. sz. a.

6) HKR. Proth. Registr. 1692. jan. 10-én 73. sz. 21. lap. A kór egyszerűen „contagion“-nak, ragálynak van nevezve.

ezentúl a hidépítéshez és a várerődítéshez egybehordott nagy fakészlet is elhamvadt¹⁾. Veszedelemben forgott a jelentékeny mennyiségű lőpor-készlet is, de a felrobbanást mégis sikerült meggátolni²⁾.

A szerencsétlenség híre oly nagy, oly rémes volt, hogy az ország legtávolabb részében is szánakozva beszélgettek a szegedi veszedelemről³⁾. Még a kamara részvéte is feléledt a sorsüldözött nép iránt. Épületeik helyreállítására faanyagot kaptak. Ez azonban csak 1702. év nyarán érkezett meg. A kiosztott fát a lakosok ekkor eladogatták s a házak félig meddig tetőzetlenül vagy csak náddal befödötten maradtak⁴⁾.

Az 1703-ik év márczius havában meg oly iszonyatos vihar kerekedett, hogy a háztetők leszakadoztak s a Szt.-Demeter templom körül felállítva volt erős színállások mind összeomlottak⁵⁾. Ez évi május hóban a palánkban ismét tűz volt, de ekkor csak 7 ház égett el⁶⁾.

Az 1704. évben megint pestis pusztított⁷⁾. Azután a vár két ízben való ostroma, a város felperzselése következett be; — amikor a lakosság mint földönfutó menekült ősi tűzhelyétől, miről később részletesen emlékezünk — 1705. évi december havában megint a várban támadt veszedelmes tűz, mely alkalommal a török időkből fennmaradt apró házak semmisültek meg. Elégtek a katonai raktárak is. A többi közt nem kevesebb, mint 320 mázsa ágyú- és fegyver-kanóciz hamvadt el⁸⁾. 1706. évi április havában a rácz katonaság gondatlansága következtében a palánkban ismét nagy tűz volt. Rendkívüli erőfeszítések közt a katonai élésház készleteit mégis sikerült megmenteni⁹⁾. Ugyanez évi június havában meg oly rettenetes felhőszakadás volt, hogy a víztől-csérként alá omlott zuhatag az utcákat annyira elárasztotta, hogy az emberek térdig érő vízben jártak¹⁰⁾.

1) HKR. Proth. Registr. 1697. jan. 21-én. 160. sz. 261. lap.

2) Oklevéltár CLV—CLVI. sz. HKR. Proth. Exped. 1697. máj. 204. sz. 338. lap, 226. sz. 342. l. — jún. 72. sz. 385. l. — 300. sz. 410. l. Gr. Schlick Leopold és Salzer Mátyás jelentései.

3) Cserey Mihály históriája. Pest, 1852. 275. lap.

4) Globitz jelentése a Tokajból megérkezett 600 tutajról. HKR. Proth. Exp. 1703. máj. 222. sz. 413. l.

5) HKR. Proth. Exp. 1703. márcz. 244. sz. 252. l.

6) HKR. Proth. Exp. 1703. május. 222. sz. 413. lap.

7) HKR. Proth. Exp. 1704. máj. 473. l.

8) HKR. Proth Registr. 1705. okt. 407. sz. 1407. lap. — Proth. Exp. 1705. decz. 386. sz. 1730. lap.

9) HKR. Proth. Exp. 1706. ápr. 286. sz. 563. lap.

10) HKR. Proth. Exp. 1706. jún. 340. sz. 858. l. Globitz jelentése: „das durch einen jüngst entstandene Plazregen halb Segedin bis an die Knie tief unter wasser gesetzt und an der Theis seite der Vöstung grosse schaden zugefügt wurde.“

Az 1708. és 1709. években ismét pestis uralkodott¹⁾. 1710. évi február 22-én éjjel óriási viharban újból tűz ütött ki a várban, amikor ott az összes épületek leégtek. A szűk sikátorok közt épült apró török házikók ekkor pusztultak el végképen. A kár tetemes volt. A többi közt 1000 mázsa liszt, 500 mérő gabona pusztult el. A Löffelholz ezred részére ép akkoriban érkezett 6000 drb egyenruha (mondur) is elégett. Nagy veszélyben forgott a lőpor-raktár is, de szerencsére felrobbanás nem történt²⁾.

Szóval: az elemi csapások, tűz, víz, vihar, pestis, háború stb. sorban követték egymást, nem is említve a sáskák járását, mi az időben gyakori jelenség volt. Csaknem minden évnek megvolt a maga átka, veszedelme, ami az óhajtott jobblét helyett mindegyre sorvasztott. Így azután a város nemhogy felvirágzott, népe nemhogy szaporodott volna, de sőt mindegyre hanyatlott, fogyott. Más nép, más város ennyi sorscsapástól bizonynyal elszéled és végkép megsemmisül. Szeged népe azonban megfoggyva, de meg nem törve tűrt, szenvedett, hogy magát még nagyobb csapások elviselésére, az igazi küzdelemre, az elemekkel és mindenféle hatalmakkal való harcra előkészítse. Valóban ezen időkre való vonatkozással kerülhetett később a város czímerébe a bárány, mint az ártatlan szenvedések és a türelem jelképe.

III. A kamarai tisztek és a generálisok; a tiszai rácz határőrség.

A másfélszázados török iga alól felszabadult lakosság és előljáráóság azt hitte, hogy a törökök távozása után a város ősi kiváltságai és szabadalmas jogai a tényleges visszaesatolás és a szent korona védelme alá történt visszajutás következtében önkényt életbelépnék. A nép és a hatóság azt hitte s remélte, hogy közügyeiket szabadon és önmaguk intézhetik, pereikben maguk bírászkodhatnak, közjavaikat és haszonvételeiket minden korlátozás és csonkítás nélkül önmaguk élvezhetik s a közterhek viselésében nem lesznek a jobbágysággal egysorsnak részesei. Mindezekből pedig a város egyetemének, úgy az egyeseknek felvirágzását és gyarapodását remélték s az új korszakkal a közjólét múlhatatlan emelkedésére számítottak. A boldogabb idők visszatérését várták; mert a régi magyar királyok idejében virágzott Szeged nagyságáról és polgárainak vagyonosságáról az emlékezet élénken fennmaradt.

¹⁾ HKR. Proth. Exp. 1708. aug. 30. sz. 836. lap; nov. 334. sz. 1176. lap. 1709. év szept. 177. sz. 845. lap. Lásd körülményesebben az Egészségügy alatt.

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1710. márcz. 227. sz. 268. lap.

A reménykedők azonban már az első napokban elkedvetlenedtek, mert a basák és bégek elnyomó hatalmát és zaklatásait nem a jog és az igazság, nem a védelem és a kegyesség rendszere váltotta fel; nem az alkotmányos intézmények léptek életbe s a népet nem az ország szokásai és törvényei szerint kormányozták. Mint hódított nép, a magyar saját honában idegennek, jognélkülinek tekintetett. Sorsa nemhogy könnyebbedett volna, de elviselhetetlenebb lett mint azelőtt volt. S ha panaszzra fakadtak, mint elégületlen lázongók és a pártütő Thökölyhez szítók még szigorúbb „fegyelem“ alá kerültek. Ezért a nép lassanként gyűlölettel fordult el azoktól, kiket kezdetben szabaddítóiként üdvözölt.

Fentebb előadtuk a terhes katonai beszállásolások és élelmezések végtelen sorozatát, amelyet Szeged népe a hadjáratok és a hadserégek vonulása alkalmából ingyen, minden megtérítés nélkül viselni tartozott. Ez egymagában véve oly súlyos közteher volt, hogy pusztán ezzel a nép eléggé megadózott. Pedig a katonaság ellátására még külön adó, a „portio“ is életbe lépett.

Már az 1686. évi október végén Heissler tábornok Szegedről távozása alkalmából a hadbiztosságot utasította, hogy a „portio“-zást léptesse életbe¹⁾. Az adó egyelőre 1000 tallér volt. A hadbiztos rótt ki ez összeget s az előljáróság vagyonarány szerint hajtotta azt be a lakosságon. Később ez az összeg 4200 frtra emeltetett²⁾, majd 2500 frtra mérsékeltetett³⁾.

A közterheknek ez különben a jelentéktlenebb része volt, mert csakhamar életbelépett a fogyasztási adószedés, az örökös tartományokban divatozott e zaklató és súlyos közteher, s életbe lépett a szomszédos török földről érkező kereskedelmi cikkek, különféle termények és az állatok után fizetendő harminczad, mely a nép üzérkedési vállalatait igen megnehezítette.

A bécsi udvari kamara ugyanis már 1687. évi január hó 22-én greywenthali Greyl János Károlyt, hosszas katonai szolgálatai jutalmául szolnoki és szegedi kamarai igazgatónak (praefektus), Wibmer Pált pedig a Szegeden szervezendő harminczad-hivatalhoz vámszedőnek nevezte ki⁴⁾.

1) HKR. Proth. Exp. 1686. nov. 61. sz. 475. lap. Heissler jelentése: „Zu Segethin habe er garnison hinterlassen und dahin einen Commissarium, umb die Mauern und Hauser zu repariren, dann für die garnison contribution einzubringen geschickt.“

2) Oklevéltár CLV. sz. a.

3) Oklevéltár CLXI., CLXII. sz. a.

4) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár Bécsben, hungaricák, i. é. — Ily harminczadok 1688-ban még Érsekújvárott, Budán, Esztergomban, Székesfehérvárott, Egerben, Munkácsen, Szolnokon, Szt.-Jobbon, Eszéken, Lippán és Belgrádban is állítottak.

Az előbbi útasításul azt nyerte, hogy felváltva Szolnokon és Szegeden működjék s a harminczad-jövedelmeket ellenőrizze, a hódítás jogán a kincstárra háramló javakat és jogokat összeírja s jelentéseit a budai kamarai felügyelőséghez intézze. Wibmernek ápr. 18-án kelt útasítása pedig azt tartalmazta, hogy a török földről érkező árukat és terményeket mikép vámolja, a csempészetet hogyan ellenőrizze s az utak jókarban tartására ügyeljen. Felhívást nyert arra is, hogy a sószállítási ügyet berendezze, mert jövőre az ország déli része, sőt Belgrád is Szegedről fog sóval elláttatni. A fiókharminczadok felállítása is figyelmébe ajánltatván, a budai kamarával való élénk érintkezésre útasított. Egy későbbi, jún. 18-án kelt útasításban pedig a fogyasztási adók behozatalára és a tiszai halászat értékesítésére köteleztetett azzal, hogy ebből legalább is annyit szerezzen, mint amennyit a törökök élveztek. Ez alkalmából az élelmi czikkekre, úgy a bor és pálinkára nézve kimondatott, hogy ha nem eladásra és kimérésre, hanem saját használatra s fogyasztásra történik a behozatal, ez esetben azok nem vámohtatnak¹⁾.

Wibmer hivatalát 1687. évi április hó elején foglalta el²⁾. A kamara és a várparancsnok közt mindjárt az első napokban összeütközésre került a dolog. Wibmer és Nehem egymás ellen panaszkodva, az illetéktelen beavatkozások iránt kértek orvoslato³⁾. A várparancsnok kapzsisága miatt az időben a város hatósága is panaszkodni volt kénytelen, aminek következménye az lett, hogy Nehem bizonyos 200 frt kizsarolt összeg visszatérítésére köteleztetett⁴⁾.

Ettől eltekintve különösb nehézség fel nem merült. A hatóság a bécsi urak iránt hódoló engedelmességet tanúsított s habár a rendelkezések sérelmesek voltak is, egyelőre tűrték s reméltek. Még a fogyasztási adók miatt sem volt nagyobb láрма. Pedig már az első csonka évben a harminczaddal egyetemben a kamara bevétele 3000 frtra rugott. A lakosoknak meg volt engedve, hogy saját boraikat mérhetik. De a városi koresmákban való bormérés jogát évi 400 frtért a kamara adta bérbe⁵⁾.

A koresma- és halászati jogokat, melyek mint királyi kisebb haszonvételek kétségen kívül a város tulajdonai valának, a kamara már az első évben elkobozta.

A legközelebbi aratás és szüret idején pedig a kamara az egész lakosságon a tizedet ép úgy megvette, mint annak idején a török, vagy amiként a földesurak a jobbágyoktól a dézmát szedték.

1) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár, Bécsben.

2) HKR. Proth. Exp. 1687. ápr. 154. sz. 268. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1687. máj. 145. sz. 343. lap és nov. 57. sz. 664. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1688. febr. 74., 75., 109. és 239. lap. — „umb unterlassung der privat excessen und pressurn, von der erarmbten Untherthanen, denen die extorquierten 200 fl. zu restituiren seindt.“

5) Oklevéltár CXLVII—CXLVIII. sz.

Mindezeket ellenmondás, tiltakozás nélkül, türelemmel viselte a város népe. Csak ha valamely sorscsapás köszöntött be, — ami különben gyakran előfordult, — csak akkor jajdúlt fel a tanács, hogy az elviselhetetlen közterhek mérsékeltessenek.

Így azután az 1689. évi árvíz okából a tized felét engedte el a kamara¹⁾. A katonai terhes beszállásolások és fuvarozások indokából 1691. évben ugyanez ismétlődött²⁾. A beszállásolások és a sánczmunkák következtében az 1693-ik évre a fogyasztási adók³⁾, a következő évre pedig a teljes tized, a fogyasztási adó és a robotszolgálat lett ideiglenesen elengedve⁴⁾. Ezt a kegyelmet a súlyos katonatartások indokából az 1695. évre is megkapta a város, noha az illetékes körök már aggódtak, hogy a sűrű kegyelmeknek nem-e lesz káros következménye. De az 1697-iki nagy tűz után az adót, tizedet, fogyasztási adót, robotot és előfogatozást, szóval mindent el kelle a kamarának engedni⁵⁾, mert a nép már teljesen az elzúllás szélén állt.

Tehát csak a közszerencsétlenség idején szabadult meg a nép azon súlyos közterhektől, melyek általában jogtalanok voltak.

Az elkobzott közjavak, amelyekből a város közszükségleteit fedezhette volna, még a sorscsapások idején is a kamara használatában maradtak. Sőt lassanként a kamara mindinkább behatolt a város birtokviszonyaiba, s a kétségtelen városi tulajdonokat, földeket, telkeket és házakat egymás után kezdte elfoglalni. Így a többi közt 1698-ban a kamara elfoglalta a város székházát is s e helyett az Ádám és Síván ráczok szomszédságában levő 19 öl hosszú s 12 öl széles telket jelölt ki városháza építésére, de amely telket a kamara beleegyezése nélkül nem volt szabad eladni vagy elcserelni⁶⁾.

A tanács és annak egyik vezénylő tagja, Szegedi István Ferdinánd jegyző⁷⁾, a hatalomnak ezen túlkapásaival szemben nem éreztek

¹⁾ 1689. évi szept. 22-én kelt udvari kamarai rendelet. Egykorú másolat Szeged v. tit. levéltárában 91. sz. a.

²⁾ 1691. évi aug. 11-én kelt udvari kamarai rendelet a budai kamarai igazgatósághoz. Egykorú másolata Szeged v. tit. levéltárában 95. sz. a.

³⁾ Kurtz János Ignác 1695. évi (kelet nélkül) jelentése a cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltárban Bécsben.

⁴⁾ 1695. évi szept. 10-én kelt udvari kamarai rendelet a budai kamarai igazgatósághoz. A cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltárban Bécsben.

⁵⁾ Oklevéltár CLV. sz. — Ezenkívül a kárvallott lakosoknak kilátásba helyezettett, hogy épületeik helyreállítására 1000 darab szálfat nyernek adományúl.

⁶⁾ Oklevéltár CLVII. sz.

⁷⁾ Az 1696—1700. évi időközben, valószínűleg a megelőző és a következő években is ő volt a város jegyzője. (Lásd: Szeged v. tit. levéltárában 100., 104. sz. iratok.) Ugyanő lehetett az a Szegedi István, ki 1692. évben a szegedi végház seregbrája volt. (Thaly: Archivum Rákócianum. Budapest, 1883. IX. k. 18. lap.)

magukban semmi erőt a jogok küzdelmes kivívására, hanem megelégedtek az időleges kegyelmekkel.

A tanács 1690. évben az udvari kamarához benyújtott ugyan egy szerény „memorialis“-t, melyen elő volt terjesztve, hogy a város polgársága tizeddel nem terhelhető, s hogy a korcsmák és malmok után szedett díjak a város közönségét illetik. Már lépéseket is tettek, hogy régi szabadságleveleik megújíttassanak és polgári jogállásuk elismertessék. Addig is tehát, míg ez bekövetkezik, a kamara jóindulatáért könyörögnek¹⁾.

Ez emlékirat a dolgok folyásán azonban mit sem változtatott. A szabadalmak megújítása iránt tett lépéseknek is egyelőre csak az a látszata lett, hogy Lipót király 1690. évi szeptember 5-én Bécsben kelt adomány-levelében a városnak jogot adott arra nézve, hogy Szt. György vértanú és Szt. Mihály arkangyal ünnepét követő 8 napon Szegeden országos vásárok tarthatók, mely vásárok az adománylevél kifejezése szerint a török háborúk és forradalmak miatt elnéptelenedt vidéken utóbb szüneteltek s a vásártartásra vonatkozó régi oklevelek is elvesztek²⁾.

A kamara ezen túlkapásai és önkényei kezdetben még csak istenesek voltak, legalább a későbbiekhez képest. Wibmer ugyanis 1694. év elején elhalt³⁾ s utódjául, illetőleg a szegedi kamara felügyelőjéül Herdegen Ferencz Bernát⁴⁾, később Führer Mátyás⁵⁾, 1710-ben pedig — gróf Herberstein Erneszt várparancsnok javaslatára — Cometh József, azelőtt szegedi harminczados nevezetett ki⁶⁾. Mint alább látni fogjuk, Cometh a vakmerőségek egész halmazát hajtotta végre. Elfoglalta a város tápéi és más földesúri birtokait. Az elnyomást és üldözést rendszerrel és kedvteléssel űzte, úgy hogy közte és a tanács közt elkeseredett harcz tört ki.

A kamarai tisztekkel az önkénykedés terén a szegedi várparancsnokok versenyeztek. Ők sem igen ismertek jogot és tulajdont. A város

1) Az udvari kamara 1690. évi márcz. 8-án kelt rendelete báró Breiner budai kamarai igazgatóhoz. — Egykorú másolata Szeged v. tit. levéltárában 93. sz. a.

2) Oklevéltár CXLIX. sz. — Ezek a vásárok a török uralom alatt még 1685-ben is megtartattak. (Lásd: Hornyik J.: Keeskemét város története. Keeskemét, 1861. II. k. 426. l.) E két vásár hihetőleg a török uralom alatt honosult meg, mert a város régi szabadalmi levelei csak hetivásárokról és csupán a szt. Luca napján tartandó országos vásárról emlékeznek.

3) HKR. Proth. Registr. 1694. ápr. 6-án 56. sz. 139. lap.

4) 1695-ben. Szeged v. tit. levéltárában 98. sz. a.

5) HKR. Proth. Exp. 1707. máj. 148. sz. 674. lap és 1709. aug. 177. sz. 756. l.

6) HKR. Proth. Exp. 1710. aug. 304. sz. 693. lap. — Cometh 1712. é. júl. 9-én a kincstár szolgálata körül ép szegedi működése terén szerzett érdemeiért magyar nemességet nyert. Armálisának másolata az esztergomi érseki levéltár c. nemből gazdag gyűjteményében előfordul.

javadalmaikat ők is bitorolták. A polgárságot sokféleképp nyomva, a katonák még az igazgatás és törvénykezés jogát is a hatáskörükbe vonták. A rendészet, a büntető és polgári jogszolgáltatás, a katonák részéről gyakoroltatott. A város tanácsa mintha egyéb rendeltetéssel nem is bírta, katonai beszállásolással, előfogat kirendeléssel, adóbehajtással foglalkozott csupán. Az önkormányzat a felsőbb hatóságokkal szemben pusztán a kegyelmekért való könyörgésre szorítkozott.

Az önkény és visszaélések sorozatából csak néhány szemelvény előadására szorítkozunk.

Fingermann ezredes a partjavadalmat bitorolta. A Tiszán érkező hajók és tutajok után díjakat szedett. Aki vonakodott vagy ellenszegült, azt be is csukatta.

A tanács ez ügyben 1690. évi április havában az udvari haditanácshoz fordult és védelemért esedezett. A könyörgő levélhez Zsigmond király 1436. évi szabadalmi levelének másolata volt mellékelve, melynek értelmében tiltva van a város polgárainak letartóztatása s az ellenük fennforgó követelésekben illetékes bíról a város bírója van kijelölve. A sok régi kiváltságlevél közül talán ép azért választották ezt, mivel Zsigmond egyúttal császár is volt s e minőségénél fogva az általa kiadott oklevélnek a katonai urak előtt nagyobb nyomatéka leendett¹⁾. A haditanács 1690. évi júl. 8-án kelt rendeletében a parancsnokot a visszaélésektől eltiltotta, mire Fingermann őszintén kijelenté, hogy a szóban forgó jövedelmet nem nélkülözheti, vagy pedig gondoskodjanak másképp ellátásáról²⁾.

Kapitánytól felfelé csaknem minden tiszt korcsmát és mézár-széket nyitott, mi által a város javadalmát csorbitva, a község feladatait nehezítette. E miatt különben még későbbi időkben is ország-szerte panaszkodtak.

Szegedről nem is a város, hanem az udvari kamara emelt panaszt, s 1691. évben kifogásolta, hogy Heissler Mátyás kapitány mézár-széket nyitott³⁾. A katonák később a haditanácsnál történt előleges bejelentés

¹⁾ HKR. Proth. Exp. 1690. máj. 27. sz. 168. lap és Oklevéltár CL. sz.

²⁾ HKR. Proth. Registr. 1690. júl. 8. és aug. 9-én 42. és 68. sz. 346. és 400. lap. „Fingermann solle sich aller fordernder taxa von denen bey Segedin vorbeigehenden Schif und Flösz enthalten.“ — „Der obristwachtmeister Fingermann seye verbothen werde, die bey Segedin vorbeigehende Flösze nicht zu taxiren. Er remonstrire aber, das er in vorbeig passirung und einkehrung verschiedener officier oder diese, oder andere adjuta nit bestehen könne, daher die Hofcammer ihme und folgende Commendante alda dargegen eine andere adjuta ausweuschen wolle.“ — Nem is szüntek meg a díjszedések; mert e miatt 1691. évi decz. havában a tanács Heysler Mátyás kapitány ellen emel panaszt. (HKR. Proth. Exped. 1691. decz. 156. sz. 652. lap.)

³⁾ HKR. Proth. Exped. 1691. decz. 156. sz. 652. lap.

után nyitottak koresmákat s mészárszékeket, miáltal a panaszzkodásnak mintegy eléje vágtak¹⁾.

A katonai kihágások körüli panaszok oly tömegesek voltak, hogy Lipót király 1693. évi júl. 6-án kelt rendeletében, mely Szeged város tanácsához is elküldetett²⁾, — meghagyta volt, hogy az átkelések és bezárásiak, a mészárszék- és koresmanyitások alkalmából felmerülni szokott sérelmek, kártételek és zsarolások egyenként és tüzetesen soroltassanak elő, hogy minden panaszt országos küldöttség vizsgálhasson meg. Az orvoslatok csak nagy későn következtek be.

Nagy sérelem volt az is, hogy a katonaság a polgári követelések bíraskodásába, a rendőri és fenytő ügyekbe beavatkozva, a hatóság törvénykezési jogát magához ragadta. Nemcsak helybeli, de más illetőségű felek fölött is ítélkezett³⁾. 1695-ben a város főbírája Eötvös István is a katonai és kamarai vegyes bíróság elé állított, mivel ő felségének egyik szolgáját megverte⁴⁾.

A törvénykezési ügyek utóbb kizárólag Styringer auditor által intéztettek, ki az 1712. év folyamán a város polgáraitól kihágási ügyekben 300 forintot haladó bírságot hajtott be a kincstár javára⁵⁾.

A városi hadnagy nem a tanácsnak, hanem a várparancsnoknak volt alárendeltje⁶⁾. A személy- és vagyonbiztonság fölött való ügyelet is teljesen katonai kezekben volt. A biztonsági állapotok annyira elvadtak és kétségbeejtők voltak, hogy a katonaság sem volt képes a

1) HKR. Proth. Exp. 1692. jún. 261. lap. „Liptay Andreas vice capitaneus Segediensis bitt ihme und seiner posterität zu erlauben, das sie den frey wein-schank und Fleischausschank treiben dürfe.“ — Különös azonban, hogy Huyn 1692. júl. 12-iki jelentésében arról panaszkodik, hogy a szegedi markotányosság és húsmérés mi hasznot sem hajt. (HKR. Proth. Exp. 1692. aug. 170. sz. 389. lap.)

2) Szeged v. tit. levéltárában 96. sz. a.

3) Így például 1693. évben Pap György szegedi helyettes várkapitány (az örgróf Pallavicini-féle sándorfalvi levéltár 3. sz. okmánya szerint 1688-ban még Cseorja Pap nevet viselt) a körösi bíró kötelezte, hogy Róka Nagy Jánostól bizonyos tartozást Kazi Erzsébet, Orosz Lászlóné javára beszerezzen. (Török-magyar-kori történelmi emlékek. Pest, 1863. II. k. 199—200. lap.) — 1699. évi szept. 12-én Liebenberg Károly szegedi kapitány a halasi bíró arra hívta fel, hogy az Oszman pasa életváltsága fejében Haasi Marsó néhai szegedi töröktől kölesönvett aranyakat Dávid János és Kiss Mihály halasi lakosoktól szerezze be. (Török-magyar-kori tört. emlékek. (Pest, 1863. II. k. 405. lap.)

4) Szeged v. tit. levéltárában 98. sz. a.

5) HKR. Proth. Exp. 1712. okt. 224. sz. 678. lap.

6) HKR. Proth. Exp. 1713. decz. 127. és 161. sz. „Goekel Johann Conrad feldwebel von den Lauk-ischen Regiment, bittet ihm die Stadt-Leuth stöll zu Segedin zu conferiren.“ — „Herberstein recommandirt den Andreas Troger, das ihm der vacant stehende Stadt-Leuth zu Segedin conferirt werde möchte.“

súlyos bajokon segíteni. A rablás és gyilkosság igen gyakori volt, és a sűrűn előfordult kisebb verekedések is halálra verésekkel fejeződtek be. Az összetűzések a ráczok betelepülése óta gyakoriak lettek. 1693-ik évi június 15-én egy rácz lakodalom alkalmával egy leány miatt az ittas katonák a lakosokkal egész csatát vívtak. Az elkeseredett küzdelemben a felek egymást lövöldözték, úgy hogy többen meghaltak és megsebesültek¹⁾.

Az összefogdosott rablók és gonosztevők száma néha oly nagy volt, hogy a várparancsnok alig bírta őket elhelyezni és tartani. Hírhedt szegény legények voltak ez időben Bangó János és Pap Istók, kik 1702. évi május havában a Szegedre utazó gróf Marsigit katonai kísérete daczára is kirabolták²⁾. Bangó János rövid idő múlva ugyan kézre került, de Pap Istók még soká rettegtette a vidéket s ő róla maradt fenn a híres kurucz mondás: „megfizet Pap Istók!”³⁾

Az utazás oly bizonytalan és kockázatos vállalat volt, hogy csak a legnagyobb óvatosság és elővigyázat mellett lehetett megkísérelni. 1702. évi július havában, midőn gróf Volkra és gr. Lamberg a neoacquistica ügyében Szegedre jöttek, egész csapat katona örködött biztonságuk felett. Még szegedi lakásukhoz is négyes őrség volt kirendelve⁴⁾.

Az üldözöttek különben sokféle módon elkerülhették és kijátszhatták a bűnhődést. Menedékhelyekre futhattak, amilyen volt a többi közt az alsóvárosi barátok temploma és klastroma. Így a többi közt Deák Ferencz, a későbbi kurucz vezér, lólopás gyanúja miatt üldözés alá került, mire a szegedi kolostorba menekült. Globitz nem mert utána törtetni, hanem a klastromot körülzárolván, a haditanács engedélyét kérte a benyomulásra⁵⁾. De onnan azt a rendeletet vette, hogy a hely jogát és szentségét tiszteletben tartsa⁶⁾. Globitz utoljára is kénytelen volt kegyelmet hirdetni, mire Deák Ferencz a menedékhelyet bántódás nélkül elhagyhatta⁷⁾, de sohasem feledheté, hogy méltatlan gyanú miatt üldöztetett.

Ugyanazon évben október havában egy mécsáros a halasi pusztán agyonütött egy juhászt. Az üldözött hasonlókép a kolostorba menekült,

¹⁾ HKR. Proth. Exp. 1693. 262. lap. Janszky és Palko ráczok bűnügye.

²⁾ Globitz jelentése. HKR. Proth. Exp. 1702. máj. 268. sz. 325. lap.

³⁾ Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1875. IV. k. 12. lap.

⁴⁾ HKR. Proth. Exp. 1702. július. 117. sz. 451. lap.

⁵⁾ HKR. Proth. Exp. 1701. júl. 55. sz. 477. l. — Globitz júl. 28-án kelt jelentésének kivonata: „Globitz legt speciifacti bey, wie sich nemblich ein Rauber namens Deák Ferencz bey Segedin in das Franciscaner kloster salvirt habe, und fragt sich an, wie er sich diesfalls pro nunc et in futurum zu verhalten habe“.

⁶⁾ HKR. Proth. Registr. 1701. júl. 1-én 317. lap és aug. 8-án 45. sz. 387. lap.

⁷⁾ HKR. Proth. Exp. 1701. júl. 367. sz. 513. lap, aug. 107. sz. 547. lap.

s ennek sem történhetett bántódása¹⁾). A következő évben a várból egy muskatéros katona a falakon leereszkedve szökött meg s a barátok klastromába menekült²⁾). Ezt sem lehetett onnan kicérőszakolni. Ily esetek hosszas időn keresztül mindig nagy számmal fordultak elő.

A katonai bíraskodás útján való kivégzések nyomaira azonban csak az 1712. év utáni időkben akadunk. A kivégzettek csaknem kivétel nélkül mindig ráczok voltak. A legelső végrehajtás Plaschekovitz Sztóján és Jován testvéreken történt, kik Csanád körül a török területen egy rácz kalugyert kiraboltak és meggyilkoltak³⁾). A kivégzések mindenféle neme előfordult. A többi közt még kerékbetöretés is történt⁴⁾).

Mindezeket a hatóság kénytelen volt türelemmel elnézni. Hasztalan is panaszkodott, orvoslátot nem talált.

De a legnagyobb sérelem, mely egyúttal az ország épségének és alkotmányának kiváló megsértését képezte, a tiszai rácz határőrségi intézmény felállítása volt.

Fentebb előadtuk, hogy a magyar történelmi alapokon nyugvó szegedi főkapitányságot mint engedték felbomlani. Ezuttal a tiszai rácz határőrség alakulásának történetét ismertetjük, mely kiválóan közrehatott az előbb említett magyar intézmény elenyészésére.

Még az 1687. évi július hó 3-án Petrovits Nobak rácz kapitány, Nehem szegedi várparancsnok előtt megjelenve azt az ajánlatot tette, hogy a győzelmes császári hadsereg támogatására a török iga alatt nyögő Szerbiából kész 10,000 fegyverest kivezetni és a hadsereghez csatlakozni⁵⁾).

Nehem a jelentkezőt Miksa Emánuel bajor választó fejedelemhez útasította, ki ép akkor seregével Martonosnál táborozott. A rácz főnök itt ismételte ajánlatát, de kikötötte, hogy semmiesetre sem magyar, hanem német vezénylet alatt, vagy pedig a kebelükből és általuk választandó valamely főnök parancsai alatt óhajtanának szolgálni.

A választó fejedelem erről a haditanáchoz tett jelentést⁶⁾), hol az ajánlat örömmel fogadtatott. Szeptember 1-én a haditanács már útasította a szegedi parancsnokot, hogy az érkezendőket Szeged, Szabadka és Baja városok palánkjában elhelyezze s nekik ott lakóhelyek állítását megengedje⁷⁾).

1) HKR. Proth. Exp. 1701. okt. 15. sz. 651. lap, nov. 100. sz. 722. l.

2) HKR. Proth. Exp. 1702. júl. 465. sz. 614. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1712. aug. 315. sz. 543. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1714. márcz. 178. sz. 233. lap gr. Herberstein jelentése.

5) HKR. Proth. Exped. 1687. aug. 85. sz. 533. lap.

6) HKR. Türkenkrieg, 1687. júl. 3-án Miksa Emánuel fejedelem jelentésének másolata.

7) HKR. Proth. Registr. 1687. szept. 1-én 11. sz. 400. lap.

Még ugyanazon évben a ráczok meg is érkeztek s a nevezett helyeken, úgy Csongrád, Martonos, Zenta sánczaiban helyezkedtek el. Élelmezésükről azonban nem gondoskodtak, úgy hogy helyeiket már-már elhagyni készültek. Nehem tett erről sürgős jelentést, aminek kellő eredménye is lett¹⁾.

A vendégekből mihamarább kegyenczek lettek. Ellátásukról, sor-sukról a legkitelhetőbben gondoskodtak, s nemcsak élelmet és zsoldot²⁾, de később a várparancsnoktól házakat, szántó- és szőlőföldeket is kaptak. Ezek polgári telkek lévén, tartoztak volna az esedékes közterheket viselni. De a rácz határőrség erről mit sem akart tudni s a várparancsnok is pártjukat fogta. Ezenkívül a jövevények közül sokan kereskedést űztek, iparral is foglalkoztak; de amidőn a tanács e foglalkozásuk után a közterhek aránylagos viselésére akarta volna őket szorítani, a határőrök ennek ellenszegültek.

A kamarai tisztek azonban nem tágitottak, s a tizedet tőlük is beszédtek. Huyn 1692. évi decz. 26-án azért a haditanácshoz fordult, hogy intse meg a kamarát, mert a miliciát igen szorongatja³⁾.

Minél inkább szaporodtak a jövevények és szaporodott kezükön a birtok, annál nyomasztóbb lett a lakosságnak a közterhe, mert a ráczok, mint „czímzetes katonák“ a generálisok hatalmánál fogva megadóztathatók nem voltak.

A tanács is panaszra kelt tehát⁴⁾, s az udvari haditanács 1693. évi ápr. 18-án kelt határozatában nem késett Huynnak értésére adni, miszerint ő felségének az a szándéka, hogy a milícia a polgári telkek és a polgári foglalkozások után a közterheket viselje⁵⁾. A ráczok ekkor is ellenszegültek, úgy hogy a következő évben a hatóság ismét a haditanács előtt könyörgött, kijelentvén, hogy a polgárság képtelen a súlyos közterheket viselni⁶⁾.

A várparancsnok most szigorú rendeletet vett, hogy az engedetleneket megfenyítse s őket tartozásaik megadására kötelezze. Így az üzlettel és ingatlannal bíró rácz határőrök ezentúl a polgársággal együtt robotoltak, fizették az adókat és megadták a tizedet.

¹⁾ HKR. Proth. Exped. 1688. febr. 109. lap és 1688. ápr. 47. sz. 261. lap.

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1688. ápr. 47. sz. 261. lap. — 1693. jan. 25. sz. 17. lap.

³⁾ HKR. Proth. Exp. 1693. jan. 179. sz. 34. lap.

⁴⁾ HKR. Proth. Exp. 1693. ápr. 168. sz. 170. lap. „Segedin Stadt umb befehl an den commendanten alda, das er all alda angesessene Bürger, welche bürgerliches gewerbe treiben, dahin abhalten solle, das sie auch gleiche contributions onera mit ihnen tragen sollen.“

⁵⁾ HKR. Proth. Registr. 1693. ápr. 18-án 173. sz. 144. lap.

⁶⁾ HKR. Proth. Exped. 1694. máj. 40. sz. 243. l. „Segedin Burgerschaft beklagt sich wieder einige ihrer Burgerschaft, das sie mit ihnen nicht gleich onera tragen wollen, bitten daher . . .“

De 1699-ben e miatt már lázongásba törtek ki és azzal fenyegetőztek, hogy a török földre költözködnek. Már előbb, nevezetesen 1693-ban a fegyelem szigorítása következtében a csongrádi rácok csakugyan felkerekedtek és lakhelyeiket elhagyva, a törökökhöz szöktek¹⁾. Attól lehetett tartani, hogy a szegedi rácoknál is ez következik be.

Gróf Schlick Leopold azért védelmükre kelt és a haditanácsnál a rácok szószólója lett²⁾.

Így a rácok a közterhek viselése alól újra kibújtak. Rövid idő múlva bekövetkezett a határőrség első szervezése, amidőn személyükre, vagyonukra és vallásukra nézve a hazai közhatalóságok és a vármegyék illetékessége alul kivétettek s külön területen, mint az országtól függetlenek szerepeltek. Mert Lippától fogva egész Titelig a Maros és Tisza mentén egyes helységekre és földvárakba elosztottan, a határ őrizete rájuk bízott. Az egyes helyek, amelyekben laktak, teljesen katonai szervezet és igazgatás alatt álltak. E helyek központjai Arad és Szeged várai lettek. Az utóbbi főhelyhez tartozott Mártonos, Kanizsa, Zenta, Becse, Zsablya. Szegeden a határőrök létszáma kezdetben 150 hajdú és 200 huszár volt³⁾.

A szétosztás következtében a ráctság Szegeden egyelőre megfogyatkozott. A vendégül befogadott s egyre özönlő és hullámozó népnek azonban Szeged továbbra is Mekka volt, s az eltelepítetteknek mások léptek nyomába. Egyik püspökük, Drobnjak Jefthimias 1695-ben Szegeden székelt⁴⁾ és a rác püspökségnek szegedi székhelye még a későbbi időközben is előfordul. Tomasovich Sofronias még 1722-ben is mint szegedi rác püspök szerepel⁵⁾.

A rác határőrségnek biztosított különféle kedvezmények következtében az elzúllott magyar milícia is, mint már fentebb érintettük,

¹⁾ HKR. Proth. Exp. 1693. szept. 192. sz. 411. lap.

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1699. októb. 81. sz. 561. lap. „Referat, worinnen ihre kays. May. vorgetragen wird, das die Ratzen bey Segedin wie der Herr graf Schlick herbey berichtet, wegen grossen praestationes, Zehend und Robath alle durch, und zum Türken gehe. Umb remedirung.“

³⁾ Iványi István: A tiszai határőrvidék. Budapest, 1885. 19. lap.

⁴⁾ Szalay L.: Magyarországi szerb telepek. Pest, 1861. 40. lap.

⁵⁾ HKR. Bestallung Regist. und Protocol. 5. B. 65. Seite. Nro. 834. „Confrimations patenten für den — — — dan für den Sophronium Tomasovich, als Raiz. Bischof zu Bacz, Segedin und Erlau, ddo. apr. 8. 1722.“ — Még 1732. évben is Szegeden lakott a rác püspök, mint az a május 9-én kelt tanácsi határozatból kitetszik, amelynek értelmében a „görög vladika vagy püspök azon kérelemre, hogy a templomuk mellett lévő és Hadsí Dono által a városnak hagyományozott ház neki átengedessék“, — a tanács kijelentette, ha a város muzsikusai más házat kapnak, a cserére kész. (Jkv. 1732. 119. lap.)

a szervezett tiszai határőrségbe osztatott be. A szegedi határőrök száma később 350-ről 500-ra emeltetett és a szegedi főkapitánynak alárendelt őrhelyek (csardak) is megszorítottatván, Szeged körül állandó fegyveres erő állt rendelkezésre. De ez az erő fegyelmet nem ismert és féktelenkedései miatt rövid idő múlva a vidéknek réme és ostora lett nemcsak a hadjáratok alatt, de a béke idején is. Nemcsak Szeged város, de az egész délvidék szakadatlanul panaszkodott rakoncátlankodásaik miatt. Alább alkalmilag reá térünk azon kihágásaikra, melyekkel különösen Szeged népét keserítették.

IV. Kurucz-világ.

A karlóczai béke után megszűnt a fegyverzaj. A belső béke és nyugalom biztosítottak látszott, úgy hogy egy új életnek, az ország felvirulásának reménye töltött el mindenkit.

Az elhagyott, a kipusztult vidékek újra élénkülni és benépesedni kezdettek. Az Alföld urai, a régi birtokosok lassanként leszállingáltak, hogy a másfél századdal ezelőtt elhagyott ősi tűzhely romjain új otthont alapítsanak¹⁾.

De a külső béke daczára a nyugalom áldásai be nem következtek s a haza felvirulása iránt táplált remények rövid idő múlva szétfoszottak. Mert ugyanazon idők újultak meg, amik a vaskülső békekötés után a nemzetet elkésérítették, lételének és jogainak fegyveres védelmezésére kényszerítették. Most is idegen zsoldosokkal, rakoncátlan csapatokkal rakták meg az országot, kik türhetetlen fosztogatásokat és önkényű dolgokat vittek véghez. Terhes, elviselhetetlen adókat léptettek életbe s elvették a nép utolsó betevő falatját is.

Kolonits Lipót és a jezsuiták egyes vidékeken újra az eretnek-üldözés és hittérítés munkájával keverték fel a belső békét. Az Alföld lakosságának nagy részét, a többi közt ép Szeged vidékét is ezen időtájban térítették vissza a katolikus hitvallásra²⁾.

¹⁾ Még az ungvármegyei pálóczy Horváth-család egyik sarja is leszállott. A családi napló-jegyzetek közt erre vonatkozó följegyzés imígy szól: „Anno 1704. circa finem augusti Szeged alatt jószágomat obtinováván, elfoglaltam és viszont kezdtem pusztá kézzel oeconomisálni, egyszeri szántásban az mit vethettem s házaimat is valamintire felépíttettem.“ A pálóczy Horváth-család naplója, 1622—1790. Magyar történelmi emlékek. Kiadja a magy. tud. Akadémia. Budapest, 1881. Írók. 31. köt. 253. l.

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1691. júl. 228. sz. 419. l. Lajos badeni herczeg jelentése július 19-én Főlegyházáról (Felehadmas). Panaszkodik Jány püspökre, ki a népet erőszakkal kényszeríti a katolikus hitvallás felvételére. (Jány Ferencz csornai prépost és szerémi, úgy esanádi püspök is volt. Lásd: Schematismus cleri dioecesis Csanadiensis. Temesvár, 1886. 18. lap.)

Az ország alkotmányán és törvényein is felettébb sok sérelmet ejtettek, szóval megújhódtak a magyar nemzet „sebei,“ mint azt Rákóczy Ferencz írta, ki az önkény boszúja elől Lengyelországba menekülve, 1703. évben a szabadság bontott zászlóival tért vissza a hazába.

Szegény és gazdag, jobbágy és nemes vetélkedve özőnlött e zászlók alá, melyeket rövid idő múlva diadallal hordoztak körül a hazában. Rákóczyt azután az erdélyi rendek fejedelmükké is megválasztották. Sikerei daczára is a király megbízottaival a béke és az ország szabadságainak biztosítása érdekében több tanácskozmányt tartott, de önzetlen törekvései eredménytelenek maradtak.

A kurucz mozgalmak hihetetlen gyorsasággal terjedtek el s Szeged környékén már az 1703. évi augusztus havában kitűzték a felkelés zászlóját, amely alá nemcsak a katonaság soraiból, de egyúttal a város polgárai közül is tömegesen esküdtek fel. Globitz várparancsnok már augusztus havában a haditanácsnak jelentette, hogy a „lázdók“ közül nehányat elfogott, őket vallatta is; kérdé, hogy mit tegyen velük ¹⁾

A várat ép ez időtájban lázas gyorsasággal erősítették és a védelemre a lehetőség szerint felszerelve előkészítették. 1703. évi február havában Eszékről 100 mázsa lőpor és 150 mázsa ólom küldetett Szegedre²⁾. Augusztus havában pedig ágyúk érkeztek Budáról³⁾, úgy hogy Globitz teljes megnyugvással nézett a jövő elé. Ötszáz főnyi őrsége⁴⁾ még egészen friss volt; mert csak a múlt évi május 14-én távozott el a Marsigli ezredbeli 8 század s jött helyette a Heister ezredbe 7 század katona⁵⁾, melyet azután csak az 1708. évben váltottak fel⁶⁾.

E helyőrségen kívül Globitz még az imént szervezett tiszai rác határőrség helybeli és vidéki — könnyen összevonható — gyalog és lovas csapataira is támaszkodhatott.

Egyelőre tehát szorgalmasan vigyázott az őrségek által, nehogy meglepjék. Sőt az időközben szorongatott Nagyváradnak még 70 főnyi

1) HKR. Proth. Exp. 1703. aug. 508. sz. 741. lap „Globitz schreibt ein examen, ein von dem eingebrachten und examinirten rebellen, und erwartet befehl. Übrigens novellen von den türckhen und rebellen.“ — Később megint 3 lázdó elfogásáról emlékezik (közülük 2 debreczeni), akiket ha ellenkező útastírást nem nyer, haditörvényszék elé állíttat. (HKR. Proth. Exp. 1703. aug. 523. sz. 744. lap.)

2) HKR. Proth. Exp. 1703. febr. 161. sz. 150. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1703. aug. 656. l.

4) HKR. Proth. Exp. 1693. febr. 99. sz. 70. lap.

5) HKR. Proth. Exp. 1702. máj. 88. és 268. sz. 308. és 325. lap.

6) „Regruta váltás“ még 1710-ben is volt. (Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1874. III. k. 104. l.)

segítséget, az aradi várnak pedig 20 mázsza lőport is küldhetett, mivel időközben hozzá Péterváradról 200 huszár és 100 hajdú vonult be¹⁾. Később ismét Zsabyáról Vulin kapitány vezetése alatt 120 hajdú²⁾, szeptember havában pedig báró Kyba őrnagy vezetése alatt mintegy 3000 főnyi rácz sereg érkezett Szegedre, mely azután folyton ott táborozott.

E fegyelmetlen katonaság eltartása ismét a szegény lakosságra nehezedett. A beszállásolt ráczok szeptember és október havában 1000 tallérnyi kárt okoztak a lakosoknak elidegenített és elpusztított javaiban. Élelmezésükre pedig egyebeken kívül 16 drb ökröt, 300 ártányt s 400 akó bort kelle kiszolgáltatni, úgy hogy a nép mindenéből tökéletesen kifogyott³⁾.

Míg a ráczok Szegednél gyülekeztek, azalatt a kuruczok már Csongrádig előnyomultak. Itt szeptember derekán ütközetre került a dolog s a ráczok a kuruczokat — kik sok halottat és sebesültet vesztettek — vissza is szorították⁴⁾.

Egy másik kurucz csapat Deák Ferencz vezetése alatt Szolnokról kiindulva időközben Halasra ért. A szegedi ráczok Kyba vezetése alatt itt is összezsaptak a kuruczokkal. Mindkét részről nagy volt a veszteség. Elesett Kyba is. Győzelemmel ugyan egyik fél sem dicsekedhetett, a kuruczok azonban mégis visszavonultak⁵⁾.

A ráczok most minden irányban előnyomultak s a védtelen helységekre törve, azokat kirabolták, felgyújtották, a lakosokat pedig öldösték. A ráczok dühe fékezhetetlen volt s mit sem adtak parancsnokaik tilalmára. A zordlelkű Globitz is megsokalta rakonezátlankodásaikat s a haditanácshoz tett jelentéseiben fékezhetlenségüket, engedtlenségüket nem egy ízben panaszolta⁶⁾.

Rákóczy a duna-tiszaközi magyar helységek lakosságát felhívta,

1) HKR. Proth. Exp. 1703. aug. 514. és 523. sz. 742. és 744. lap.

2) HKR. Proth. Exp. 1703. okt. 275. sz. 969. lap.

3) Oklevéltár CLXI. sz.

4) HKR. Proth. Exp. 1703. szept. 481. sz. 857. lap „Globitz erindert, das die Rebellen mit unserer Rätzen getroffen, wobey die ersten den kurzen gezogen, doch auch viele von dem Rätzen vermordet worden, die er zu Segedin verbunden lasse.“ — Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1859. VI. k. 98. l. — A „Wienerisches Diarium“ 1703. XIII. számában közölt szegedi levél szerint a ráczoknak 90 halott és 50 sebesült veszteségük volt; — ellenben a kuruczok vesztesége — mindenesetre nagyítva — 600 főre tétetik.

5) Tóth János: Kis-Kun-Halas története. Kiadja Szilágyi Sándor. Nagy-Kőrös, 1861. 103. lap. — Hornyik J.: Keeskemét város története. Keeskemét, 1866. IV. köt. 36—37. lap.

6) HKR. Proth. Exp. 1703. okt. 565. sz. 1015. lap.

hogy a rácok „fene kegyetlenségei“ elől Kecskemétre meneküljön, s ott sáncokat emelve közös erővel védekezzék¹⁾). A rácok ide is sűrűn felcsaptak s rablásaik gazdag zsákmányával tértek vissza Szegedre²⁾).

Ily körülmények közt Rákóczy arról győződött meg, hogy a szegedi várra és az abban levő német őrségre támaszkodó rácokat meg kell törnie, de ezt csak úgy teheti, ha a szegedi várat kiostromolja és birtokába veszi.

Már 1703. évi október hó közepén foglalkozott azzal a tervvel, hogy Szeged ellen egy nagyobb hadtestet indít útnak, sőt Károlyi Sándort a rácok elleni nagy vállalat kivitelével meg is bízta³⁾).

E készülődések hírére Globitz Szeged egész férfilakosságát fel akarta fegyverezni és a védekezési munkálatokban való részvételre bevonni. De a polgárság vonakodott önvérei ellen fegyvert emelni s a parancsnok rábeszélései és fenyegetései nem keltettek hatást⁴⁾).

Ez ellenszegülés megtorlásául Cometh kamarai tiszt útján a parancsnok felhívta a város főbíráját Domokos Ferenczet⁵⁾, hogy a hátralékos katonai adót (portiót) a város haladéktalanul befizesse, mert ellenesetben végrehajtást eszközöl. A 2500 frt évi adóból még hátralévő 1823 frt portiót a kimerült város lefizetni képtelen volt. De nem is érezte magát fizetésre kötelezettnek már azért sem, mert Kyba rác hadát hónapokon át a város élmezőnyébe s ezáltal hátralékát lerovottnak vélte. A város ennél fogva a kancelláriához és a haditanácsához fordult panaszával és védelemért könyörgött⁶⁾, mire Globitz a város szorongatásától eltiltatott⁷⁾ annyival is inkább, mert királyi rendelettel a felkelési területen az adóbehajtás általában fel függesztve lett.

A rácok gyakran ismétlődő kicsapásai és kegyetlenkedései miatt Szeged irányában a nemzeti közvélemény már kezdettől fogva bizonyos ellenséges, gyűlöletes érzelmeket táplált. Globitz azért a vár

1) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. köt. 264. lap.

2) U. a. IV. köt. 54. lap.

3) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1873. I. k. 130. és 141. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1703. okt. 580. sz. 119. lap. Globitz jelentése: „Segedin stad. und hung. militz renitenz in ergreifung der Waffen.“

5) Gyürki István Nógrád vármegye alispánjának 1701. márcz. 24-én kelt levele Szeged v. tit. levéltárában 107. sz. a.

6) Oklevéltár CLXI. és CLXII. sz. a.

7) HKR. Proth. Registr. 1703. decz. 1-én 42. sz. 1126. lap. „Communicatur der Stadt Segedin anbringen, wegen nachlassung der Contribution.“ — HKR. Proth. Registr. 1704. jan. 10-én 126. sz. 24. lap. „Globitz remittitur umb bericht der Stadt Segedin instanz, wegen nachlass der vorjährigen contributions restanzen.“

bekövetkezhető ostromára tekintettel a sánczokat, falakat mindegyre javíttatta és az őrség erősítését is szükségesnek találta. Még legalább is 150 embert kért, mert már többen megszöktek tőle¹⁾. Az elmaradt zsoldot miután felülről hasztalan sürgette, Halas és Kecskemét városokat szorongatta, hogy részére élelmet szállítsanak és a portiót beadják, mert megkeserülnek ha parancsait nem teljesítik²⁾.

A tél ilyen készülődések közt eltelve, 1704. év tavaszán a mozgalmak mindkét részről újult erővel indultak meg. Globitz megdöbbenve tapasztalta, hogy a határőrség sorai mindinkább ritkúlnak, s a magyar hajdúk és huszárok, de egyúttal a ráczok is mind nagyobb mérvben szökdösnek. Már az 1703. év tavaszán Kanizsáról egy alhadnagy 6 hajdúval a török földre menekült³⁾. Azóta az esetek mind sűrűbben ismétlődtek. Az utóbbi időkben a török területen Görgei András kurucz kapitány által kitűzött zászlók alá egész tömegekben verődtek össze a szegedi szökevények⁴⁾. Az őrség is mindinkább elkedvetlenedett és kimerült, az élelmezés pedig egyre hiányosabb lett. A só csaknem egészen elfogyott⁵⁾, zsoldot rég nem kaptak⁶⁾, ruházatuk pedig már igen lerongyolódott⁷⁾. Mindezekben túl az őrség közt kitört a ragály, amelyben a szerencsétlen betegek minden orvosi segély nélkül rakásra hullottak⁸⁾.

Ily körülmények forogtak fenn, amidőn a duna-tiszaközi felkelő sereg parancsnokai — Andrássy István és Vass Ádám — 1704. évi május elején mintegy 8000 főnyi sereggel Szeged alá érkeztek.

A kuruczok a palánkot nagy hévvel megrohanták és be is vették. Itt a magyarok és ráczok közt elkeseredett öldöklés fejlődött ki. Végtere is a ráczok nagy veszteség után a várba menekültek. Ostrom-

1) HKR. Proth. Exp. 1703. szept. 481. sz. 587. l. és okt. 580. sz. 119. lap.

2) Tóth János: Kis-Kun-Halas története. Nagy-Kőrös, 1861. 104. lap. — Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. köt. 241. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1703. márcz. 259. sz. 254. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1704. márcz. 576. sz. 299. lap. 1704. októberben Szabó János hadnagy egész csapatával átpártolt. (HKR. Proth. Exp. 1704. okt. 420. sz. 1254. lap.)

5) HKR. Proth. Exp. 1704. ápr. 554. sz. 433. lap.

6) Ápril havában a Pfeffersohn aradi generálistól nyert 2000 frton túl több pénzt Globitz hosszabb ideig nem kapott. (HKR. Proth. Exp. 1704. ápr. 554. sz. 433. lap.)

7) HKR. Proth. Exp. 1703. okt. 275. sz. 969. lap.

8) HKR. Proth. Exp. 1704. máj. 473. lap. Globitz jelentése: „bey ein reissenden Krankheiten die Soldaten zu den kays. Arary grossen schaden ganz hilflos crepiren müssen.“

szerek hiányában azonban a vár vívása elmaradt. Pedig Globitz azt soká aligha tartotta volna. A „magyarok árulásától, a rácok fegyelmezetlenségétől és a németek esküszegésétől“ egyaránt tartott s nem hitte, hogy a várat megvédheti¹⁾.

Amint az ostromló kurucz had Szeged alól eltávozott, a várból kitört katonaság és rácz határőrség, valószínűleg azért, mert a megszállás ideje alatt a város lakossága nyíltan a kuruczok mellett foglalt állást, azok sikereit előmozdította, most a védtelen alsó- és felsővárosi magyar lakosságra tört s boszúját a legvadabb kegyetlenkedések közt az ártatlan lakosokon, aggokon, nőkön és gyermekeken töltötte.

A két külváros házaiba betörték, s akiket otthon találtak, azokat ütlegettek, magukkal vonszolták és legyilkolták. Ami értékes kezeikbe került, azt elrabolták, végül a házakat felgyújtották. Mindezeket a várparancsnok kárörvendezve nézte a vár falairól, s eszeágában sem volt, hogy katonái kegyetlenkedését meggátolja²⁾.

Aki a mészárlás elől elmenekülhetett, az mindenét hátra hagyva futott. Sokan a barátok templomába menekültek, hol a kegyetlenkedés ellen egyenlőre védve voltak s ahonnan később nagyobb tömegekben Kecskemétre, innen pedig Gyöngyösre futott a sorsüldözött lakosság³⁾.

A menekültek négy évig bújdokoltak, ették a hontalanság keserű

1) HKR. Proth. Exp. 1704. máj. 462. sz. 549. lap. „Globitz Freyherr und Commandant zu Segetin schreibet die von rebellen vorgenombene attaque der Palanka zu Segetin und darbey erlittenen unsrigen schaden und verlust; auch sei die verbitterung zwischen denen hungarn und rätzen aldort so gross, das er sich selbst verlohren zu gehen befahre, wüste auch nit bey einer formlichen attaque die Vöstung wegen das geld mangel und ohne erfolgenden succurs zu manutenirn.“ — U. a. május 574. sz. 573. lap „Globitz Baron und Commandant zu Segedin lasset an der breche und selbiger fortifications arbeit zwar fleisig fortfahren, allein stehe er in grossen gefahr wegen der Feindt nicht allein, sondern auch wegen der verrather hungarn, unbändigen Raitzen und schwürige teutsche. Berichtet auch, was bey . . . gsten Rebell anfall unserseits todt geblieben, und wie es sonst in ein und andere vorbeygangene. Beklaget sich über das übel ferfahren der Raitzen, und communicieret anbey, was die 2 Rebellen Vass Adam und der Stephan Andrassy an ihne geschrieben und er geantwortet habe, auch was der Ragozy für ein Patent ausgehen lassen. Übrigens bittet er umb schleinige Geldhülff zu erschaffung des proviants auch etwa umb eine steyer werkker und püxenmeister.“ — Zweig János selmeczai bányamester naplója, magyar kivonatban közli: Kaeskovics Lajos. (Tudománytár 1835. VI. köt. 155. lap.

2) Az 1715. évi országgyűlésre beterjesztett sérelmekre való hivatkozással egy 1849. évi szegedi kiáltvány. — Lásd: Reizner J.: A régi Szeged. I. köt. 199. lap.

3) Oklevéltár CLXXXII. sz.

kenyerét, ami alatt otthonukban ellenséges jövevények kényelmeskedtek.

A bujdosó lakosságnak harcra, fegyverfogásra és fáradalmakra képes és kész része most a felkelő kurucz seregekhez csatlakozott. A különböző hadtestekben és csapatokban majd mindenütt voltak szegediek, kik külön századokat képeztek s külön zászlójuk vala. Vitézségüket és hűségüket a jelentésekben gyakorta emlegetik s a szegedi századok hiányát egyik másik vezér több alkalommal sajnálattal panaszkolta.

A szegediek közül sokan Bottyán János seregéhez szegődtek, kit még a régi időkől ismertek, mert hisz 1692-ben mint „mező-szegedi substitutus kapitány“ közöttük élt és rokonszenvüket nyerte meg¹⁾. Bottyán seregében a „szegedi hadak“-nak szép szerepük volt. A naszádokat, sajkákat ők kezelték. Hidakat ők kötöttek, vízi szállításokat eszközöltek. A többi közt az ímsódi sánczoknál magukat ki is tüntették. Egyik tisztjük a vakmerőségeiről hírhedt szegedi Kis Miska volt²⁾, kiről alkalmilag még külön is megemlékezünk, ki az 1706. évi október 22-iki mádi éjjeli utczai harcban esett el. A „szegedi hadak“ ezen csatában nagy veszteséget szenvedtek. Még zászlójuk is az ellenség birtokába került. Az Esze Tamás vezetése alatt álló „szegény paraszt“ népfelkelő sereg nem ily hadakozásra való volt³⁾.

Bercsényi seregében is Érsekújvár körül két zászló alatt 250 szegedi szolgált hűségesen, noha igen ritkán jutott zsoldhoz⁴⁾. Tornócson és Nyitrán, Ocskay híres „rongyos ezeré“-ben, mely mint a villám csapdosott be Ausztriába, a szegediek 3 zászló alatt harcoltak⁵⁾. E századok tisztjei is szegediekből teltek ki, mint az Bercsényi egyik leveléből kitetszik⁶⁾.

De még az Illosvay Imre zászlói alá egybegyűlt Pest-Pilis-Solt vármegyei felkelő seregben is — mely jobbára Kőrös és Kecskemét körül táborozott — igen sok szegedi volt⁷⁾ és összesen 8 zászló alá

1) A Bottyán tábornokhoz való kiváló ragaszkodás megértésére tudnunk kell azt, hogy Bottyánnak Szegeden vérszerinti rokonai voltak, akiknek leszármazottjai 1843-ban a nemes Bottyán-családdal és vak Bottyánnal való rokonságukat per útján vitatták. (Lásd: Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1858. II. köt. 223. l.)

2) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1883. IX. köt. 18., 223., 195. és 234. lapok.

3) U. a. V. köt. 304—305. lap. — Szegedi Kis Misát a tiszahelyesi ráczok még ma is remegve emlegetik. Lásd: Kálmány Lajos: Szeged népe. Arad, 1882. II. k. Bevezető VII. lap.

4) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1875. IV. k. 288. l.

5) U. a. IV. k. 306. lap.

6) U. a. V. k. 311. lap.

7) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 278. lap.

voltak beosztva. A kisebb guerilla harczokat, a „portázást“ igen szerették. El-el széledtek, meg-meg fogyatkoztak, úgy hogy néha alig volt 200 együtt¹⁾, de azután ismét összeverődtek és kitartottak.

Andrássy István és Vass Ádám seregében is a szegedi hajdúk külön csapatot képeztek²⁾. Gundelfinger Dániel ezredeshez is sokan kerültek, ami egy csöppet sem volt inyükre. Az idegen hangzású név végtelenül elkedvetlenítette őket, úgy hogy egészen megváltoztak és jó hírnevük is némi homályba borúlt. Nem is késett ezt Bercesényi felhányani, ki a szegedieknek még igen jó hasznát vette, míg most minden látszat és eredmény nélkül Kőrös és Kecskemét nyelte el őket³⁾.

Szücs János ezredében is voltak „szegedi hadak“⁴⁾, valamint a barátból lett kurucz és ép azért „dervis generálisnak“ is nevezett Andrássy Miklós felkelő seregében is nagy számmal verődtek össze. Ezek mindenfelé barangoltak és önálló kalandozásokba bocsájtkoztak⁵⁾.

Mindezekén túl voltak még különálló önkénytes szabadesapatok is. Ezek közül említhetjük szegedi Nagy István „volontier hadnagy“ csapatát⁶⁾.

Szóval: Szeged összes fegyverfogható népe mind részt vett a nagy és dicső nemzeti küzdelemben. Egytől-egyig támaszai, bajnokai voltak a szabadság ügyének. Szeged népe a haza védelmében már ekkor is oly részt vett ki magának, aminél nagyobb, jelentősebbet egyetlen város sem mutathat fel.

Andrássynak és Vass Ádámnak Szeged megvételére irányult kísérlete tehát, mint fentebb előadtuk, meddő maradt. Globitz tudta, hogy az első kísérletet egy másik, talán erőteljesebb támadás fogja követni, azért a megrongált palánkot éjjel-nappal munkálva helyreállította⁷⁾.

A kuruczok távozása után a ráczok ismét Kecskemétre törtek s egy alkalommal Csernel Pál kurucz kapitányt is foglyul ejtve, gazdag zsákmánynyal tértek vissza⁸⁾. Több ily kicsapásuk végtére arra ösztönözte Rákóczyt, hogy az Alföld átkát, a ráczok dúlásait és rablásait egyszer s mindenkorra megszüntesse s e végre Szegedet kellő készűtséggel kiostromolja. Ezen régi tervét azonban Bercesényi mindegyre ellenezte, ki Rákóczynak azt tanácsolta, hogy: „ne Szeged-eljen, mert elvész az ország, s ő is. Hagyjon békét Szegednek, hagyjon békét a

1) Thaly K.: Archivum Rákóczianum. Budapest, 1875. IV. k. 476. lap.

2) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 284. lap.

3) Thaly K.: Archivum Rákóczianum. Budapest, 1875. IV. k. 476. I., V. k. 344. lap.

4) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 324—325. I.

5) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 332. lap.

6) Thaly K.: Archivum Rákóczianum. Budapest, 1874. III. k. 243. I.

7) HKR. Proth. Exp. 1704. júl. 446. sz. 843. lap és aug. 425. sz. 1000 lap.

8) Thaly K.: Archivum Rákóczianum. Budapest, 1873. I. k. 221—222. lap.

rácznak; megfizet Pap Istók is a rácznak, a pusztai eb az anyjokkal!¹⁾ Utóbb azonban Beresényi is belátta, hogy a Vág-vonalnál kivívott sikerek bizonytalanok, ha délről a rácok nyugtalanítanak, azért is Szeged megvételenek tervét most már helyeselte és melegen ajánlotta Rákócynak²⁾.

Rákóczy tehát Bottyán János vezénylő tábornokával a rácok elleni nagy vállalatra a solti táborból 1704. évi június hó 27-én megindult³⁾. A Duna mentén le, egész Titelig hatolt s a rácokat mindenütt verte, úgy hogy azok a legnagyobb rémülettel a tiszántúli törökföldre menekültek. A délvidéket kitisztítva, a Tisza mentén naponkint 10 órát haladva, július 20-án a legnagyobb hőség idején érkezett Szeged alá.

A tábor a várral szemben, a mai rókusi templom körül elterült mezőségen települt le, s a körülzárolás után a vár vívása legott megkezdődött. Az első rohamra a palánkot be is vették, s a kuruczok a rácok házait ott kirabolták és felgyújtották.

De az ostromágyuk még útban voltak s így a falak töretése késett. Rákóczy mindenek előtt a temesvári basával egyezkedett, hogy seregét a török földről élelmezhesse és hogy az átszökött rácokat visszakeresse. A fárasztó, tetet-lelket ölő munkában a sok nélkülözésnél fogva is kimerülve, súlyos betegségbe, — epelázba — esett. Egyszerű, behúzat nélküli sátor alatt, a földre helyezett szalmazsákon szenvedett s égő szomját a sárbűzű Tisza vize nem oltotta. Ez különben is annyira teli volt hallal, hogy minden merités egyúttal halfogással járt. A mezőn mérges csipésű, betegséget, sőt halált okozó zöld pókok hemzsegték a fű között, melyek mindenkiben undort és félelmet gerjesztettek.

Így szenvedett a szabadság dicső hőse Szeged alatt. A táborban nem volt orvos, s csak nagy sokára, a felvidékről érkezett német orvos állította talpra a súlyos beteget, kinek életét a hű környezet már a legnagyobb mértékben féltette.

Időközben megérkeztek az ágyuk is és ötven bombából repültek a tekék a falakra, honnan a tüzelést élénken viszonozták. Rákóczy azt tapasztalta, hogy a vár igen erős, jól fel van szerelve s a parancsnok körömszakadtig fogja azt védelmezni. Globitz azonban igen súlyos és válságos körülmények közt volt. Élelmiszerei már elfogytak, halottakban és sebesültekben vesztesége igen nagy volt, sokan meg kiszöktek. Időközben felfedezte, hogy a rácok áruláson törik a fejüket s a várat fel akarják adni⁴⁾. Már-már azon ponton volt, hogy a várat egyesség mellett feladja, amidőn az ostrom váratlanul félbeszakadt.

¹⁾ Thaly K.: Archivum Rákóczianum. Budapest, 1874. IV. k. 11—12. lap. Mint fentebb a 203. lapon előadtuk, Pap Istók Szeged környékén hirhedt rabló volt.

²⁾ U. o. IV. k. 45—46. lap.

³⁾ Thaly K.: Bottyán János. Pest, 1865. I. k. 44. lap.

⁴⁾ A hagyomány szerint Jurinác Péter kapitány tervezte az árulást. Globitz őt felnégyeltette s az áruló fejét a vár délkeleti köröndjénél a bástyafalra kifüggesztette.

E váratlan fordulatot az okozta, hogy Széchenyi Pál kalocsai érsek Rákóczyt, — mint a Gyulafehérvárott egybegyűlt rendek által július 6-ika óta már megválasztott fejedelmet — Szegeden felkereste, s őt fegyverszüneti és béketanácskozmányi ajánlatok elfogadására bírta.

A fejedelem Szeged hosszas és sikertelen ostromától elkedvetlenedve, az érsek ajánlatát annyival szívesebben fogadta, mert időközben hírül vette azt is, hogy Lipót király Hochstättnél a szövetséges francia-bajor sereget szétverte, amely győzelemnek a kurucz hadviselésre nagy kihatása leende.

Fejedelemmé történt megválasztása és a fegyverszüneti tanácskozmányok okából tovább Szeged alatt nem időzhetvén, a vár ostromát aug. 12-én abban hagyta. Még ugyanazon napon Szegedről keltezve a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosító oklevelét kiadva, másnap táborával együtt Szegedet elhagyta¹⁾.

Negyedfél hétig tartott a szegedi vár ostroma, mely idő alatt a bujdosó szegediek azon reményben, hogy a kurucz fegyverek diadalt aratnak, — Globitznak és a ráczoknak kegyetlenkedéseitől nem kell többé rettegni, — lassanként hazaszállingóztak és tüzhelyeiket tatarozgatták. De hogy az ostrom meddő maradt, a fejedelemmel együtt a visszatért lakosok is eltávoztak. Még a barátok sem érezték magukat bátorságban; ők is menekültek és Kecskeméten települtek le²⁾.

A fejedelem azért Kecskemét városát és a többi környékbeli helyeket nyílt levelekben szőlította fel, hogy a menekülőket vendégszeretőleg befogadják vagy ellássák³⁾.

Globitz ezalatt a felszabadulás örömeire hálaadó isteni tiszteletet tartatott s a haditanácsnak a felhasznált lőszerekről kimutatást küldve sürgős segílyt, különösen pénz küldést kért⁴⁾. A haditanács szept.

¹⁾ Ráth Károly: II. Rákóczy Ferencz emlékirata a magyar hadjáratról. Pest, 1861. 67., 70. lap. — Thaly K.: Bottyán János. Pest, 1865. I. k. 55. l. — HKR. Proth. Exp. 1704. szept. 321. sz. 1096. lap. „Globitz commandant zu Segedin, berichtet der ganzen verlauf in wahren dem feindlichen attaquierung der Vostung Segedin, und legt die tabella bei, der aldorten stehenden Heyster Bataglion, wie stark sie noch seye. Item legt auch bey mit specification der übergebliebenen nazonal miliz, dan auch die ganze Zeit von der garnison todt geblieben und gefangen worden, oder sonsten verlohren gangen.“ — Zweig J. naplója (Tudománytár 1835. VI. k. 159. l.) — Szalay László: Magyarország története. Pest, 1859. VI. k. 245. l. — Láncey Gyula: Széchenyi Pál kalocsai érsek. (Századok, 1882. 286. lap.) — Fiedler: Acten stücke zur Geschichte Franz Rákóczys (Fontes rerum austriacarum). Wien, 1858. II. k. 448. l.

²⁾ Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 312. lap.

³⁾ Oklevéltár CLXIII. sz.

⁴⁾ HKR. Proth. Exp. 1704. szept. 322. sz. 1096. l.

2-án a vár vitéz védelmezéseért Globitznak dícsérő levelet küldött¹⁾, segélyt és pénzt azonban nem adhatott²⁾. Így a katonák még inkább elkedvetlenedtek és egyre-másra szökdöstek. A rácz határőröknek fele megugrott³⁾. Az inség oly nagy volt, hogy Globitz a még otthon maradt lakosságnak vermeit is feltörette s az élelmi szereket erőszakkal elvettette. Azután a szőlős kerteket leszüreteltette, s az ezúton nyert jövedelemből a legénység zsoldját kifizette⁴⁾.

Az időközben létrejött fegyverszünetet tehát arra akarta felhasználni, hogy az elmenekült lakosságot a visszatelepülésre reábirja. Leveleket küldözgetett azért utánuk, mindenkép édesgetvén őket, mert „most volna ideje, hogy kevés terményeiket elvermelhetnék, szőleiket betakarhatnák, szántásaikat elvégeznék, házaikat fölépíthetnék vagy beföldnék.“ Megkereste Kecskemét város előljáróságát is, hogy a „szegény, erőszakkal elhajtott szegedi jobbágyokat“ álnokúl és hatalmasúl tovább vissza ne tartsák⁵⁾.

De a bújdosók nem hittek neki s vissza nem tértek. Az üresen maradt házakat, parlagföldeket ennélfogva a várparancsnok Cometh kamarai tiszttel egyetértőleg — mint a lázadás és hűtlenség által úgyis a kincstárra hárult javakat — a ráczok közt kiosztotta⁶⁾.

Hogy a menekültek vissza nem tértek, azt Globitz a kecskemétiiek álnokságának és hitegetéseinek tulajdonította. Kecskemét város iránt már anélkül is boszúval volt eltelve, mert ez a hadi adót fenyegetései daczára sem fizette be. Azért is Szentkirályi János tanácsbélit és Garai János jegyzőt egy utazásuk alkalmával portyázói által elfogatta, Szegedre hozatta és rabokúl letartóztatta. A foglyok hitlevelet adtak, hogy 15 nap alatt a 4000 frt adóhátralékot meghozzák, vagy pedig fogásukba visszatérnek s kezességet vállalván érettük a szegedi főbíró is, haza bocsájtattak. De fogadkozásuknak eleget nem tettek. Globitz ezért a kezességet vállalt szegedi főbíróat elfogatta és felakasztatta⁷⁾.

1) HKR. Proth. Regist. 1704. szept. 2-án 893. lap.

2) HKR. Proth. Exped. 1704. okt. 420. sz. 1254. lap.

3) HKR. Proth. Exped. 1704. okt. 415. sz. 1252. lap.

4) HKR. Proth. Exped. 1704. szept. 371. sz. 1107. lap „dan von dem Land könne er so viell nicht haben, als zu bezahlung der leuthe nöthig were, aus denen Gruben habe er das Getraidt heraus und in das Magazin gethan, die Weine auch abgelesen, welche er verkauffen zu dürffen, und die Miliz darmit bezahlen zu lassen bittet.“

5) Oklevéltár CLXIV. sz.

6) Oklevéltár CLXXXII. sz.

7) Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 139—141. lap. — A felakasztott főbíró nevét nem tudjuk, csak gyanítjuk, hogy Domokos Ferencz lehetett.

Ily szomorú, megrázó emlékek fűződnek Szeged 1704. évi történetéhez.

Globitz gyakori sürgetéseire a haditanács Szeged megsegítését végül elrendelte. 1705. évi január havában a Száváról 6 hajó gabona érkezett, de ebből Aradnak is kelle juttatni¹⁾. Márczius 15-én a haditanács a bécsi arsenálból jelentékeny mennyiségű port, golyót, mindenféle sánceszekközt, valamint sok ácsmunkást indított útnak, hogy a szegedi vár kellőképp felszereltessek²⁾. A helyőrség mindezek daczára még sokat nélkülözött. A többi közt nem volt tüzelője, nem volt ruházata³⁾. Tavasszal a súly ütött ki közöttük és mintegy 100-an veszték el⁴⁾.

A fogyatkozás kiegészítésére az úton mutatkozott kilátás, ha az Erdélybe igyekvő hadtest szerencsésen elérhet Szegedre. Ennek elősegítésére egy 3000 főnyi tábornak akartak Szegeden összevonni sláviai katonákból⁵⁾, de csak a marosmelléki és bácskai ráczok gyűltek össze⁶⁾, akiknek terveiről, mozgalmairól egy ferenczrendi barát és az agg Móra Balázs, a város egykori főbírája, a legnagyobb igyekezettel értesítette Halas és Kecskemét város előljáróságát, hogy vigyázattal legyenek⁷⁾.

A ráczok szemmeltartására, valamint a Szeged felé igyekező német hadtest útjának elvágására, Deák Ferencz és Szabó Máté vezete alatt hasonlókép Szeged körül, egy kurucz sereg is táborozott⁸⁾. A fejedelem csaknem naponta tudósította Károlyi Sándort és Esterházi Antalt Glöckelsperg és Herbeville generálisok előhaladásáról⁹⁾. Károlyi és Bottyán minden lehetőet elkövettek, hogy a németek törekvéseit megghiúsítsák, de az ellenség folyton kisiklott közülök és bár veszteségekkel, de mégis Csongrádig előhaladt¹⁰⁾. Itt a vakmerő szegedi Kiss Miska bújdosó földieivel a németek őrvonalán átlopózkodott s aztán a táborra törve, az ellenség közül sokat levágott s nagy riadalmat előidézve, szerencsésen elmenekült¹¹⁾.

1) HKR. Proth. Exp. 1705. jan. 300. sz. 105. lap.

2) HKR. Proth Registr. 1705. márcz. 15. 85. sz. 343. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1705. febr. 437. sz. 267–268. lap. Júliusban kapott Globitz vásznat, amiből 2000 fehérneműt csináltatott. (HKR. Proth. Exp. 1705. aug. 62. sz. 1133. lap.)

4) HKR. Proth. Exp. 1705. ápr. 500. lap „die Krankheiten, inspecie der schädliche scharboeck überhand zu nemben beginnen“ — és HKR. Proth. Exp. 1705. ápr. 363. sz. 596. lap, máj. 466. sz. 778. lap.

5) HKR. Proth. Exp. 1705. jún. 277. sz. 891. lap.

6) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Pest, 1873. I. k. 363. lap.

7) Hornyik J. Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 153. l.

8) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budap., 1873. I. k. 378. lap.

9) U. a. I. k. 396., 400., 409., 418., 420., 423–424., 427., V. k. 614., IX. köt. 228., 229. lapokon.

10) U. a. IX. köt. 231., 233. l.

11) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1882. VIII. k. 234. l.

A kuruczoknak folytonos támadásai közben a német sereg október 8-án beért Szegedre, s Győ és Tápé között a Tiszán hidat verve, néhány nap múlva Erdély felé folytatta útját. Herbeville katonáit az utolsó szálig tovább vitte, csak hat öreg ágyút, 36—48 fontos golyókra való kartaunokat hagyott Szegeden, melyeket a két szélén lábakra, a meder közepén pedig hajókra felállított gyenge szerkezetű hídon úgy sem bírt volna tovább szállítani¹⁾.

Globitz tehát a sürgetett erősítést meg nem kapta, sőt időközben a rácz határőrség támogatását is elvesztette. A határőrség a katonaszkodással, a rablással és pusztítással egyelőre felhagyott s most gazdasági munkálatokkal töltötte minden idejét.

A tavasz elején Globitz az elmenekült polgárság szőleit a visszamaradt csekély lakosság közt felibül való munkálatra akarta kiosztani; de csak a termési tized megadása mellett akarták a munkálatot fel-fogni²⁾. Globitz azért a ráczok közt osztotta ki a szőlőket, kik most szorgalmasan kapáltak, arattak s a katonai szolgálatokat végkép abban hagyták³⁾. A parancsnokhoz benyújtott emlékiratukban kijelentették, hogy nem fognak szolgálni, ha csak kebelükből nem kapnak külön parancsnokot. Szóval: egész külön szerb községi alakulásra törekedtek⁴⁾.

December havában egy másik német csapat érkezett Szegedre Schlick tábornok vezetése alatt. Négyszáz lovasból és 900 felüdült gyalogosból állott e csapat. Ez utóbbiak Globitz élelmi készletében néhány nap alatt oly pusztítást vittek véghez, hogy Globitz kétségbeesve könyörgött, hogy nála ne hagyják, hanem minél előbb vigyék őket. Mert a török részről semmit sem szerezhet, még a kereskedőnek sem engedik meg a szállítást, sőt az útasokat letartóztatják vagy különféleképp zaklatják. A Tisza balpartjára legeltetés végett áthajtott jószágot is a basa legott elhajtatja, ellenben a kuruczoknak mindent elnéz, sőt még kezükre is dolgozik⁵⁾.

Időközben Nehem tábornok is Szegedre érkezvén, Schlickkel

¹⁾ U. a. VIII. köt. 235., 250., 252., 255—257. l. — Kovács János: A magyar krónika sommája. Pozsony, 1742. 62. lap. — A hídverést Globitz eszközölte. (HKR. Proth. Exp. 1705. okt. 310. sz. 1396. lap.)

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1705. ápr. 363. sz. 596. lap.

³⁾ HKR. Proth. Exp. 1705. aug. 216. sz. 1157. lap.

⁴⁾ HKR. Proth. Exp. 1705. július. 291. sz. 1060. lap. Globitz 1706. ápr. havában tett egyik jelentésében kiemeli, hogy nem felel a ráczok kihágásaiért, mert nem német, hanem saját tisztjeik parancsnoksága alatt állanak. (HKR. Proth. Exp. 1706. ápr. 362. sz. 582. lap.)

⁵⁾ Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1875. IV. k. 751. és 755. l. — HKR. Proth. Exp. 1705. decz. 178. sz. 1600. lap; 385. sz. 1730. lap és 1706. febr. 139. sz. 223. lap; ápril. 361. sz. 582. lap.

egyetértőleg intézkedett, hogy a sáskahad Erdélybe vonuljon¹⁾. — A német-üldözésre kirendelt kurucz csapatok az alatt folyton Szeged körül állomásoztak. Kecskeméten voltak a Bottyán hadtestébe beosztott szegediek is, kik a ráczságot több ízben felverték. Egy alkalommal (okt. 14-én) egy nagyobb rácz karavánt Szeged felé való útjában megtámadtak és nagy zsákmánnyal tértek vissza állomásukra²⁾.

Az egész tél ily „portázással“ tölt el. 1706. évi február havában pedig egy meglepő rohammal igyekeztek Szeged várát birtokba venni. Kemény téli időben, amidőn a sánczárkokban levő víz szilárdul befagyott, a kuruczok váratlanul a falak alatt termettek. A kapuk felvonó hidjait még elég gyorsan leeresztették s így a tornyokat elfoglalni s a várba behatolni nem sikerült. Rövid puskázás után a kuruczok visszavonultak³⁾.

A meglepetés, a vár elfoglalásának ezen harmadik kísérlete, a szép remények daczára is eredménytelen maradt. Eléggé sajnálta ezt Bercsényi, ki a fejedelemhez intézett levelében kedvetlenül írta, hogy: „Nagy kár Szeged“⁴⁾.

Nem sokkal az említett kísérlet után Globitz egy alkalommal lováról lebukott és súlyos beteg lett. De azért a haditanácsnál egyre sürgette a segítséget és a pénzt. Sajátjából már 3000 frtot fizetett el a legénység zsoldjában⁵⁾. A sok esengésre végül Brentano hadibiztos 1706. évi márczius havában megérkezett s a legénységnek rég óta elmaradt zsoldját fele részben kifizette. Ugyanez időben liszt és só is bőséggel érkezett, úgy hogy a martonosi és kanizsai sánczokban lévő ráczok részére 50 mázsát lehetett kiszolgálni⁶⁾.

Július közepén a hadviselő felek rövid fegyverszünetet kötöttek, amelynek értelmében a labanczságnak „verbováló piaczaí“-úl Komárom és Szeged állapítottak meg, ez utóbbi helyen egyúttal az eleséggyűjtés is megengedett⁷⁾. Globitz őrsége azonban nemhogy kiegészült, de még mindig fogyott. A legénység csak szökdösött⁸⁾, bár az ellátást illetőleg most már kevésbé lehetett oka a panaszra. Mert júliusban 10,000 mázsza, szeptemberben pedig 36,000 mázsza liszt érkezett Eszék-ről. A vár felszerelését illetőleg is kedvező kilátások voltak. Száz mázsza lópor és ólom már útban volt Szeged felé⁹⁾.

1) HKR. Proth. Exp. 1706. febr. 140. sz. 223. lap és 1705. decz. 386. sz. 1730. lap.

2) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budap., 1883. IX. k. 255—257. l.

3) HKR. Proth. Exp. 1706. febr. 372. sz. 273. lap.

4) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1877. V. k. 22. l.

5) HKR. Proth. Exp. 1706. febr. 372. sz. 273. lap.

6) HKR. Proth. Exp. 1706. ápr. 362. sz. 582. lap, 432. sz. 597. lap.

7) HKR. Proth. Exp. 1706. június. 181. sz. 823. lap. — Kovács János: A magyar krónikások sommája. Pozsony, 1742. 67. lap.

8) HKR. Proth. Exp. 1706. jún. 340. sz. 858. lap.

9) HKR. Proth. Exp. 1706. júl. 344. sz. 1026. lap és szept. 113. sz. 1251. lap.

Azért is Globitz az új császár születésnapj évfordulóján, július 26-án isteni tisztelettel és nagy ágyúzással egybekötött vidám katonai ünnepélyt rendezett, hogy az őrséget lelkesítse¹⁾.

A fegyverszünet leteltével a haditanács rendeletéből az erdélyi hadtestnek ki kellvén mozdulni, a Rabutin vezetése alatt álló sereg útra kelt, Szeged felé tartott, hogy ott a Tiszán átkeljen²⁾. Rabutin el is ért Szegedre, de innen a Tisza balpartján Szolnok és Tokaj felé felhatolván, visszafordult és ismét Szegednek tartott. A kurucz hadak most is azon voltak, hogy a németnek útját vágják. A fejedelem és Bercsényi sűrűn bocsájtották ki erre vonatkozó rendeleteiket. Bikk László és Ilosvay hadai — közöttük a szegedi csapatok is — amíg csak kenyérük tartott, egyre Szeged körül leskelődtek, de a „németké“-ben kárt nem igen tehettek³⁾.

Globitz a leskelődő s a Halasnál elsánczolt⁴⁾ kuruczoktól nem igen tartott már, de annál inkább aggasztotta a temesvári pasa fenyegetőzése, akivel mint láttuk, anélkül is kedvezőtlen érintkezései valának. Zentán szeptember havában a rácok és a törökök közt nagy verekedés támadt. Mindkét részről több sebesült és halott volt. A rácok egyúttal két agát le is tartóztattak. Ezen a temesvári basa annyira felfingerlődött, hogy a béke ellenére fegyveres elögtételt akart szerezni és már haddal készült Szeged ellen. Globitz azért La Roche őrnagyot bízta meg, hogy a felvilágosításokat megadja s egyúttal a pasának ajándékokat is küldött. Ez utóbbinak lett is eredménye. A fenyegető veszély elmúlt, az érintkezés barátságosabb lett, sőt a rövid idő múlva kinevezett új temesvári basa annyira barátságos lett, hogy a szegedi rácoknak megengedte, hogy ezentúl jóságaikat a török földön is szabadon legeltethetik⁵⁾.

Október havában a Pétervároth őrzött 76 kurucz fogoly átszállítatott Szegedre, hol azután németekért kicseréltettek⁶⁾. Ezzel az 1706. évi mozgalmak ismertetését ki is merítettük.

Az 1707-ik év Szegedre nézve elég nyugalmas volt. A kurucz hadak messze eltávoztak, másfelé harczoltak. A rácokban újra feltámadt a kegyetlenkedés érzete s most a teljesen védtelen Kecskemétre törve azt kirabolták, a lakosok közt pedig valóságos mészárlást vittek

1) HKR. Proth. Exp. 1706. szept. 1177. lap. — Talán ez volt a legelső katonai ünnepély Szegeden.

2) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Pest, 1873. I. k. 580., 641. l.

3) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1873. I. k. 647--650., V. k. 307--313. lapok.

4) HKR. Proth. Exp. 1706. ápr. 432. sz. 597. lap.

5) HKR. Proth. Exp. 1706. szept. 124. sz. 1253. lap és 127. sz. 1354. lap.

6) HKR. Proth. Registr. 1706. okt. 12-én 138. sz. 955. lap.

végbe¹⁾. Az év második fele mégis élénkebb volt. Rabutin ugyanis Erdélybe igyekezvén, útját Szegednek vette. Károlyi Sándor eléggé nyugtalanította ugyan az átvonulót, de szeptember közepén Rabutin mégis Szegedre ért s onnan Erdélybe jutott²⁾. A szegedi őrség kiegészítésére 120 beteget hagyott hátra³⁾.

Annál élénkebb és mozgalmasabb volt megint az 1708. év. A várparancsnok ezidőben már gróf Herberstein Erneszt tábornok volt⁴⁾, ki e minőségben csaknem két évtizedet töltött Szegeden.

Mindjárt az év kezdetén a törökkel való szomszédos jó viszony zavarodott meg. A rácok néha önkénytesen, néha kuruczoktól szorítva a török földre is átsaptak. Legutóbbb 100 fegyveres rác lépte át a határt, amin a temesvári basa felbosszankodva, megtorlással fenyegetőzött⁵⁾.

Amint pedig kitavaszkodott, a német hadaknak Erdély felé való vonulása és a rácok összpontosítása újra megkezdődött⁶⁾. Rabutin eljutott Szegedre s május közepén 1500 lovasát hajókon szállíttatta át Makóra⁷⁾, a következő hónapban pedig Kirchbaum tábornok serege ért Szegedre, ki ugyancsak hajókon szállíttatta embereit Aradra, hogy ott az Erdélyből ismét visszatérő Rabutinnal egyesüljön⁸⁾. A kuruczok Kirchbaumot feltartóztatni képesek nem voltak, de amint Szegedről kivonult, ők nyomába léptek és Szegedet megszállták.

Mintegy 5000-re rugott a kuruczok száma, akik ostromszerek híján a várral mit sem tehettek s néhány nap múlva felső- és alsóvárost kirabolva és felgyújtva eltávoztak⁹⁾.

Nem sokkal ezután Pétervárad felől a Pálffy, Neuberg, Virmond és Löffelholz ezredekéből mintegy 4000 főnyi sereg ért Szegedre¹⁰⁾. Sötér

1) Hornyik J.: Keeskemét város története. Keeskemét, 1866. IV. k. 188—190. l.

2) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest. 1873. II. k. 90—92., 101. 104. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1708. febr. 260. sz. 227. lap.

4) 1707. évi november havában gróf Virmond Damian Húgó, 1708. márczius havában pedig Praunsdorf volt ideiglenes várparancsnok. Ez utóbbit októberben váltotta fel Herberstein. (HKR. Proth. Exp. 1708. márcz. 179. sz. 398. lap, június 236. sz. 681. lap és okt. 261. sz. 1061. lap.

5) HKR. Proth Exp. 1708. febr. 260. sz. 227. lap.

6) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1873. II. k. 248. lap.

7) U. a. II. k. 269. lap.

8) U. a. II. k. 373. lap. HKR. Proth. Exp. 1708. jún. 236. sz. 681. lap.

9) HKR. Proth. Exp. 1708. jún. 236. sz. 681. lap „der Feindt in 5000 starkh habende beide vorstädte an Segedin ausgeplündert und in Brandt gestelht.“

10) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budap., 1873. II. k. 363—364. lap. — HKR. Proth. Exp. 1708. július. 20. sz. 739. lap.

Tamásnak állott volna feladatában, hogy érkezésüket és tovább menetelüket meggátolja. De a németek Tápénál hidat verve, akadálytalanul haladhattak tovább¹⁾.

Ez alkalommal történt a szegedi helyőrség felváltása. A Heissler-ezred rendkívül megecsappant századai ugyanis a többiekkel most útra keltek s helyettük a Löffelholz ezred maradt vissza²⁾.

Az új helyőrség alighogy kipihent, a rácz határőrséggel együtt a Szeged körül portyázó kuruczokat és a Duna-Tisza-közi helységeket nyugtalanította. A többi között szeptember hó közepén mintegy 1000-ig való gyalog- és lovascsapat egy talpig vörösbé öltözött tiszt vezénylete alatt egész Nagy-Körösig felhatolt. Itt azonban csúf vereséget szenvedtek. Mindazonáltal menekülésük közben a város ménesének és csordájának egyrészét zsákmányul magukkal ragadták³⁾. De a kuruczok sem tétlenkedtek. A Szeged alatt való portyázás és „német ijesztgetés“ az egész őszön és télen át tartott. Deczember havában Csajághy hajdúi egészen Szeged alá nyomultak s Tápét, Gyót, Szentest, H.-M.-Vásárhelyt stb. tartották megszállva⁴⁾. A vidék népének így két részről is való zaklatása elég keserítő vala. Még nagyobb baj volt ennél az, hogy az 1708. év nyarán kiütött a pestis, melyet Kirchbaum átvonulása alkalmából hurezolt be Szegedre. A ragály a közbeeső szünetelésekkel három évig tartott⁵⁾ s a katonák közül átterjedt a lakosságra, mely négy évi bujdosás után ép ez év őszén kezdett haza-haza szállingózni.

A kecskeméti vérfürdő után a szegediek még egy ideig Gyöngyös és Eger vidékén húzódtak meg⁶⁾, de utóljára is reményt veszve és a hontalanságot megunva, haza vágytak. S amint hírül vették, hogy a gyűlölt és kegyetlen parancsnok — Globitz — eltávozott, lassanként megérlelődött azon elhatározásuk, hogy amiként Kecskemét és más város a kényszer-körülményeknél fogva meghódolt a németnek, úgy ők is megnyugosznak a végzetben.

Egyrészt tehát a fejedelemtől oltalom-levelet szereztek, másrészt pedig az új várparancsnok pártfogását igyekeztek megnyerni⁷⁾,

¹⁾ Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budap., 1873. II. k. 310. és VI. k. 165. l.

²⁾ U. a. VII. k. 248. l. — A Löffelholz-ezredet 1711. év nyarán a Türecnheim-ezredbeli 6 század (1035) újoncz váltotta fel. (HKR. Proth. Exp. 1711. júl. 205. sz. 607. lap.)

³⁾ Balla Gergely: Nagykörösi krónika. Kecskemét, 1856. 84—91. lap. — Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV. k. 193—195. lap.

⁴⁾ Thaly K.: Archivum Rákócianum. Budapest, 1878. VI. k. 63., 179. lap.

⁵⁾ Lásd erről jelen mű III. kötetében a „Közegészségügy“ részt.

⁶⁾ Thaly K.: Archivum Rákócianum. Pest, 1873. II. k. 95—96. l.

⁷⁾ HKR. Proth. Exped. 1708. okt. 261. sz. 1061. lap. Herberstein jelentése „weile einige daselbsten sonst wohnhaft geweste Leüthe von . . . Feind wiederumben herüber treten wollen, so bitte er das verhalts halber“ . . .

aki is megnyugtattván őket, egymást követve tértek vissza elhagyott otthonukba. A fegyveresek közül azonban még többen visszamaradtak a fejedelem szolgálatában, s nem kevés azok száma is, kik a bújdosás alatt Kecskeméten, Egerben, Gyöngyösön és máshol is véglegesen letelepedtek.

A hazatelepült lakosság a fejedelem iránt való hűségét azonban meg nem szegte. A hadi adót mindenkor készséggel beszolgáltatta s a nemzeti ügy diadaláért áldozatait meghozni ezentúl sem késett. A lakosság hazatérését azonban sokan félremagyarázták s a felső és alsóvárosi népet labanczoknak tekintve, részint otthonukban, részint utazásukban megtámadták és károsították. Különösen a kecskeméti hadaktól kelle sokat szenvednie, kik a fejedelem védlevelére sem adtak sokat. Azért is a szegediek gróf Eszterházy Antalt, mint a kecskeméti hadak főparancsnokát keresték fel, hol sorsukat elpanaszolták. Eszterházy erre szigorú rendeletben tiltotta el a szegedi lakosságnak akár otthon, akár pedig útjaikban való bántalmazását¹⁾.

A következő — 1709 — évben a kurucz-mozgalmak ismét ritkábban, mintegy elhalólag érintették Szegedet. Az év elején Pétervárad felől egy német had indult Szegedre. Ennek meggátolásával a fejedelem Szűcs Jánost bízta meg²⁾. De sem a németeket feltartóztatni, sem pedig Bottyánnak a szeptember hó folyamán Szegednél összpontosult ráczokat szétverni nem sikerült³⁾.

Rákóczy hadműködéseinek sikere tekintetében végzetessé vált, hogy Szeged az ellenség kezében maradt, s hogy a szegedi várra támaszkodó ráczok seregének egy részét folyton lekötve tartották. Azért a fejedelem még ez időben is szükségesnek tartotta Szeged megvéételét. Szerette volna is ennek módját ejteni, de szándékáról csak le kelle tenni, mivel a temesvári pasa most már nem tűrte a kurucz seregeknek a török földről való élelmezését. Így hát Szegedhez hozzá sem férhetett⁴⁾.

A kurucz mozgalmak az 1710. évben azután teljesen el is némultak. A február hó végén Szegednél egybegyűlt rácz tábor szétverésére a fejedelem maga szándékozott leszállni, de a ráczok a Tiszán átkelve, az Erdélyből jövő 3 ezreddel egyesültek⁵⁾. Amíg tehát a szegedi labanczság így „hatalmasodott“⁶⁾, azalatt a nemzeti önvédelem ügye mind nagyobb arányokban hanyatlott. Az elpártolás és egyes vidékek meghódolása mind nagyobb mérveket öltött. A kuruczok a hűtleneket

1) Oklevéltár CLXVI. sz.

2) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Pest, 1873. II. k. 446. l.

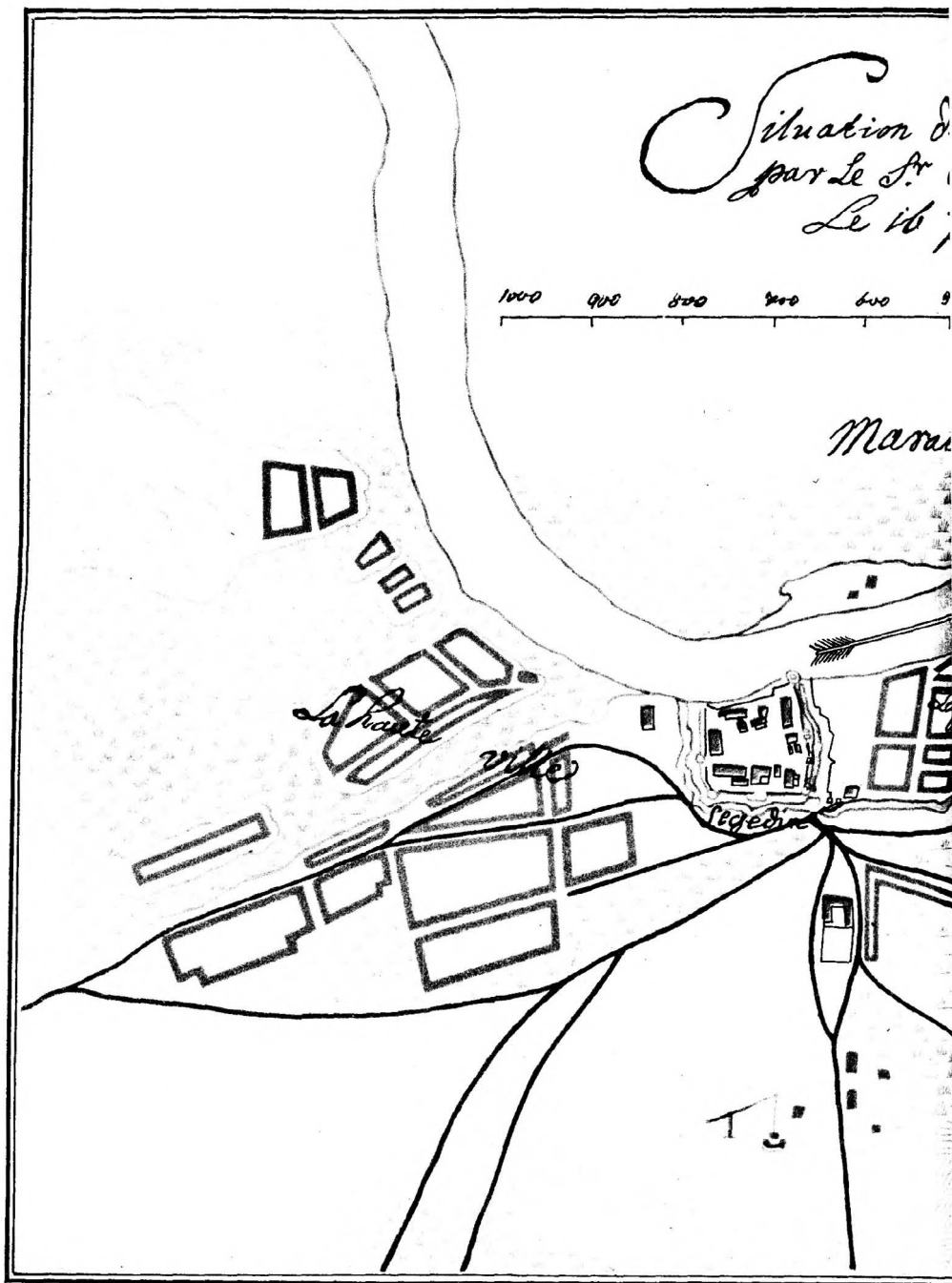
3) U. a. VI. k. 332. lap, IX. k. 725. l., X. k. 52. l.

4) Thaly K.: Archivum Rákócianum. Pest, 1873. II. k. 490—491. lap.

5) U. a. III. k. 31., 37., 44., 112. lap.

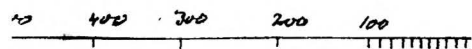
6) U. a. III. k. 292. lap.

Szeged helyzetrajza 1713-ban. (De la

de Regedin et Les Environs
de La croix Paitis
vers 1715

Costes des Turques.

La raise

marais

La Raffe ville

Les franciscains

alkalomadtán meg-meg fenyegették, amire egyes vidékek egészen a német karjaiba vetették magukat. Így bekövetkezett az, hogy míg az előtt a ráczok dühe elől az alföldi magyarság felfelé menekült, most a járszági magyar helységek lakói mind Szegedre futottak s a szegedi várparancsnok védelme alatt kerestek oltalmat¹⁾. A menekültek később otthonukba visszatértek, de közülük sokan állandóan itt települtek le²⁾.

A mozgalmak záradékának tekinthetjük azt, amidőn október havában 30 kurucz fogoly Szegeden németekért kicseréltetett³⁾. Ezentúl Szegeden és egész környékén nem volt többé kurucz s az 1711-ik évi május havában a várórség már az új császárnak, az I. József helyébe lépő Károlynak a hűség-esküit letette, amely alkalommal a szathmári egyesség és béke czikkei is kihirdettettek⁴⁾.

V. Várerődítési munkálatok; az 1712-ediki árvíz.

Heissler tábornoknak, mint a szegedi vár első parancsnokának, mihelyest a várat átvette és a százados török szennyet eltávolíttatta, legelső gondja az volt, hogy az ostrom alkalmából megrongált várfalak és épületek a hadbiztosság által kijavíttassanak és a vár kellőképen felszerelve védhető állapotba helyeztessék⁵⁾. Már november és deczember havában számos ágyú, nagymennyiségű lőpor és ólom szállíttatott Szegedre, hova egyúttal tüzéreket és fegyverkovácsokat is küldöttek⁶⁾.

A jókarba helyezésre azonban Nehem csak a következő évben tehetett határozott javaslatot. Mindenekelőtt szálfákat kért, hogy a palánkot, vagyis a czölöpkerítést kijavíthassa⁷⁾. A tokaji várparancsnok azért még ugyanazon évben 150 tutajt úsztatott Szegedre, hogy a hid és a palánk kijavíttassék⁸⁾.

1) Thaly K.: Archivum Rákócziánium III. k. 153. lap.

2) A boszorkány-üldözések alkalmával vádlottak jobbára vidékiek, különösen járszágaiak voltak.

3) HKR. Proth. Exp. 1710. okt. 151. sz. 818. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1711. május. 324. sz. 450. lap. — 1705. évben, midőn I. Lipót meghalt és I. József trónra lépett, a szegedi helyórség az új császárnak külön esküt nem tett; a parancsnok csupán figyelmeztetéssel élt s a korábbi esküre emlékeztette az őrséget. (HKR. Proth. Exp. 1705. jún. 36. sz. 847. lap.)

5) HKR. Proth. Exp. 1686. nov. 61. sz. 475. l.

6) HKR. Proth. Exp. 1686. nov. 32. sz. 470. l. és decz. 177. sz. 458. lap.

7) HKR. Proth. Exp. 1687. febr. 112. sz. 111. lap, 1687. május 145. sz. 343. l.

8) HKR. Proth. Exp. 1687. júl. 185. sz. 492. l. — A hídfő kijavítására Nigrelli kassai generális a szepesi kamara útján 1690. évben is sok tutajt szállíttatott Szegedre. (HKR. Proth. Exp. 1690. márcz. 69. lap, ápr. 106. lap és ápr. 222. sz. 142. lap.)

Az árkok kitisztítása és a sánczok kijavitása csak az 1690. évben kezdetett meg. Ugyanekkor Fingerman ezredes a vár és a palánk alaprajzát az erődítésre vonatkozó javaslataival együtt a haditanácsshoz felterjesztette¹⁾.

A következő évben Mortaigne is panaszkolt a vár rozszant állapotát. Mérnökök küldését és tutajok úsztatását kérte s a törökök esetleges támadásától tartva, tűzér-szerek szállítását sürgette²⁾.

S noha Lajos badeni herczeg is 1691. évi július 19-én kelt jelentésében melegen ajánlotta, hogy a szegedi vár nagyobb gondozásban részesüljön³⁾, a haditanács mit sem határozott és a falak kijavíttatlanul maradtak.

Nem csoda tehát, hogy a Tisza felől való falazat, a százados hanyagság következtében elkorhadva, az 1692. évi május 27-én a Tiszába szakadt. A magas vízállás még az észak-keleti köröndöt is ledöntötte, úgy hogy a Tisza felől a vár egészen nyitva maradt.

Huyn a katasztrófát jelentve, a szükséges faanyagokon túl legalább is 10,000 forintot kért, hogy a kijavítást eszközöltesse és hogy a rozoga kaszárnyákat jó karba helyezhesse. Ő is felküldte a vár alaprajzait és az erődítés tervezetét⁴⁾. S minthogy az ellenség Szeged közelében jelentkezett, a bedült fal helyébe palánkot, azaz czölöpkerítést állíttatott. Így a katonai élelmezési főraktár némileg biztosítva lett⁵⁾.

De a haditanács pénz hiányában most sem intézkedhetett más-ként, minthogy újabban is tutajokat szállíttatott Szegedre, melyeket részben a híd jókarban tartására fordítottak⁶⁾. Huyn az 1693-ik év

1) HKR. Proth. Exp. 1690. nov. 252. sz. 503. lap és 290. sz. 511. lap. — „Fingermann aus Segetin den 9-ten nov. 1690. legt den Riss von Segetin bey.“ Sajnos, hogy ezt annak idején kiselejtezték.

2) HKR. Proth. Exp. 1691. febr. 119. sz. 100. lap, július 111. sz. 401. lap, okt. 289. sz. 580. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1691. júl. 228. sz. 419. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1692. jún. 295. lap „Huyn sub dato Segetin 27 may verlangt geldt mittel zu reparirung der durch das Wasser daselbst eingereisten Mauer erbauung — — — Legt in übrigen zwey Abrisse bey, eine wie Segetin de facto in der fortification steht, und dann auch wie es könnte besser perfectionirt werde.“ E jelentés és a rajzok hasonlóképp kiselejtezték.

5) HKR. Proth. Exp. 1692. jún. 359. és 360. sz. 310. és 311. lap.

6) HKR. Proth. Exp. 1692. aug. 113. sz. 380. l., 179. sz. 389. lap, szept. 269. sz. 431. lap. Az erdélyi közlekedés akadálytalan fenntartása érdekében a hídra a haditanács kiváló gondot fordított. A híd a Maros beömlése fölött volt elhelyezve s az Erdélybe vonuló hadak mindenkor a Maros jobb partján, a Makó felé vezető utat használták. (HKR. Karten Abtheilung. Blödner C. főhadnagy már említett térképe.) — 1693. évben a hídhoz két nagy komp és igen sok kisebb hajó szereltetett be. (Göffinger János ápr. 26-iki jelentése. HKR. Proth. Exp. 1693. ápr. 150. lap.)

folyamán két contrecharpe készítését is felettébb szükségesnek nyilvánította¹⁾, de erre sem volt költség. Ugyanaz évi szept. 13-án és 28-án kelt jelentéseiben azért kinyilatkoztatta, hogy ha rövid idő alatt intézkedés nem történik, egy újabb áradás a falakat tovább szaggatja. A bekövetkező károkért tehát a felelősséget magáról elhárítja²⁾.

A haditanács valószínűleg arra gondolt, hogy a háború kedvező lefolyása esetén a szegedi vár határszéli minősége megszűnik s mint az ország belsejében fekvő erőd elveszíti eddigi fontosságát. Ez esetre a nagy költségbe kerülő erősítési munkák egyelőre feleslegeseknek látszottak. Azért is csak a mellőzhetetlenül szükséges munkákra, vagyis a bedőlt falazat vonalába eső egy favázás nagy gát emelésére utalványozott a haditanács 3000 frtot³⁾.

A következő — 1695. — évi május 23-án azonban az imént elkészített szádfal is, minthogy a víz egyre a jobb partot szaggatta s a víz medre nyugat felé mélyített, a Tiszába szakadt. A vár és az ott felhalmozott élelmi- és hadikészlet így ismét védtelen s bizonytalan állapotba jutott⁴⁾.

Globitz ezredes és Schlick tábornok sürgetéseire⁵⁾ a haditanács Szeged általános megerősítését ekkor elrendelte. Lambion mérnökkari tiszt lón megbízva, hogy a terveket elkészítse és a költségeket kiszámítsa.

Lambion mindenekelőtt a régi vár alap- és vázrajzát készítette el. E nagybecsű kép maig fennmaradt, s ebből ismerjük a török vár és palánk állapotát⁶⁾.

A vár lényegileg és külsejét tekintve, a kazamaták nélkül ugyanolyan volt, mint amilyennek a legutóbbi időkben ismertük. A Tisza mellett szabálytalan négyszögalakot formált. Minden szögleten egy-egy vastagon boltozott körönd állt, melynek lőréseiből ágyúk meredeztek. A Tisza mentén a két körönd közötti mintegy 197 méter (104 öl) hosszú fal, mint már említők, 1692. évi május 27-én a Tiszába dült. Az északi, összesen 174 méter (92 öl) hosszú fal egyenessége mintegy 20 foknyira elhajlott. A törésponton boltozott és lőrésekkel ellátott, s 15—15 méter oldalszélességű, négyszögű torony emelkedett. Ennek

1) HKR. Proth. Exp. 1693. márcz. 135. sz. 128. lap. — Az 1694. év folyamán is a két contre charpe építésére szükséges 10,000 frtot Huyn hasztalan sürgette. (HKR. Proth. Exp. 1694. aug. 118. sz. 392. l.)

2) HHR. Proth. Exp. 1693. okt. 81. sz. 438. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1693. nov. 209. sz. 492. i. és decz. 72. sz. 514. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1695. jún. 77. sz. 258. lap.

5) HKR. Proth. Exp. 1695. szept. 366. lap és 1696. jan. 74. sz. 28. lap. — Schlick a „nyomorúságos“ állapotban lévő vár sürgős helyreállítására a csákányok és más szükséges szerszámokon túl 15,000 frtot kért utalványoztatni.

6) HKR. Proth. Exp. 1696. jan. 254. sz. ügyiratok, mellett.

kapuja be volt falazva. A nyugoti, 197 méter hosszú fal, törés nélkül, egyenesre épült. Közepén hasonlóképp egy magas, sisakos torony emelkedett holtkapuval¹⁾. A déli, összesen 237 méter hosszú fal, gyengén elhajló két töréssel épült ki. Az egyik törés a toronynál, hol egyúttal a főbejáró is létezett, a másik pedig a torony és a délnyugoti körönd közt lévő, mintegy 27 méter hosszúságban 5 méternyire előugró bástyánál volt.

A várfalak által befogott terület $12\frac{125}{1200}$ holdra rugott.

A falak a föld színétől számítva 6.96 mtr. magasságúak voltak. Ezen felül még 1.58 mtr. magas és 0.63 mtr. vastag, lőrésekkel ellátott mellvéd húzódott végig, úgy hogy a várfal tetején a mellvéd mögött körüljárni lehetett. A járó különben is 5 méternyi korona szélességű földtöltéssel volt kiszélesítve, de ez alatt boltonyok (kazamaták) nem voltak.

A várnak a déli kapun át volt az egyetlen, még pedig felvonó hiddal ellátott bejárója²⁾.

A várfalakat minden oldalról 19 méter széles, mély vízzel telt árok vette körül. Ezen árkon a déli kapu előtt híd vezetett keresztül.

A vár kiegészítő részét, külső erődítményét képezte a „Palánk.” Ez csupán a vár déli oldalán terült el s nem környékezte a várat minden oldalon, nem különösen nyugotról és északról.

A palánk kettős árokból, ezen belül pedig egy földbástyából — sánczból — állott, melynek tetején egymás mellé vert, öles magas ezüldöpkéből álló kerítés húzódott végig. A palánk külső, kisebb árka

1) Később ez a kapu is megnyílt. A bejáróhoz felvonó hídon lehetett hozzájutni.

2) A kapuk fölött épült magas tornyok a múlt század folyamán egymás után lebontattak. Az északi torony falazatában akadtak volna azon feliratos kőlapra, melyről már az 52. lapon megemlékeztünk s amelynek rajzát is ugyanott bemutattuk. Ezen kőlapról való emlékezés legelsőbbben akkor merült fel, amidőn II. József császár idejében a város a vár megváltásának tervezetével első ízben foglalkozott. (A város tanácsának 1873. évi jan. 24-én kelt felterjesztése a helytartó tanáshoz.) Akkoriban az a piaristáknál volt letéve, fennmaradt töredéke pedig a piaristák konyhájából 1871. évben került elő. Minden kétségen kívül a kőlap egy múlt századbéli hamisítvány s úgy látszik, hogy azon kérdés bizonyítására készülhetett, hogy a vár nem katonai kincstári, hanem városi tulajdon, mert hisz azt még a török hódoltság előtt a város építette. De nem lehetetlen, hogy a hamis pecséttel együtt még abból a korból ered s azon küzdelmeknek egyik gyarló fegyvere, amely küzdelem a város jogaiért és szabadságaiért a kamara, a várparancsnok és a csanádi püspök ellen egész elkeseredettséggel folyt. A kőlap és a felirat tehát mindörökre rejtély marad s nagy szerencse, hogy annak egyik töredéke maig fennmaradt.

mintegy 9.50 méter s az ezzel egyenközűleg haladó belső árok pedig mintegy 19 méter széles volt. A Tisza mentén a palánk egy zig-zugos czölöp-kerítéssel volt bezárva. A sánczok a mai Kelemen-, Zrinyi- és Árpád-utczák irányában haladtak.

A palánkba két bejárón — kapun — lehetett bejutni. Az egyik a vár délnyugoti köröndjének közelében volt. Ez a vár és a palánk városrész közt létezett hosszas, keskeny térre vezetett. A másik kapu a mai Gizella-téri kis kápolna környékén volt.

Ilyen volt tehát a szegedi vár, melynek falai az 1686-iki ostrom óta valamennyire kijavítottak, s amelynek megerősítését Lambion mérnök egész nagyszabásúlag tervezte.

Minthogy Szegeden katonai fő élelmiház állíttatott fel, s a tábori kórház is ide helyeztetett át s hogy a haditanács Szegeden egy nagy löpor-torony építését is elhatározta, valamint a lovasság részére egy nagy zab- és széna-raktár létesítését tervezte, hol rendszerint legalább is 20—30 ezer mérő zab tartandó készletben, — mely czélra, illetőleg a magtár építésére 1697. évben 3250 frt ki is utalványoztatott¹⁾, mindezekre tekintettel, Lambion a hadtudomány legújabb álláspontjához mérten egy bevehetetlen erődöt tervelt, hasonlót a híres Lipótvárhoz, hasonlót a később kiépített aradi és temesvári erődökhöz.

A török vár jobbára a régi állapotában, de mégis kazamatákkal ellátottan továbbra is megmaradt volna. De a régi várat egy egészen új, egy nagy erőd övezte volna, mely utóbbi a mai hid-utcza, az egész Széchenyi-tér és az Arany János-utcza területeit is magába foglalta volna. Ez az erőd magas, rézsűs kőfalakkal ötszög-alakra terveztetett, mindenik szöglet ismét egy ötszög-alakra kiugró nagy bástyával bírt volna. Ugyanily bástya a Tisza balpartjára is terveztetett. A falak és bástyák előtt mély árkok, ezen túl ismét földsánczok és glacis-k készültek volna. E sánczok csillagalakú szögletekben a mai Tisza Lajos-körut irányában terveztettek.

E nagyszabású tervezetből azonban semmi sem lett, mert kiépítése óriási összegbe került volna. Így hát az 1696-ik év folyamán a régi árkokat kitisztították, a sánczokat és palánkokat kijavították. Fentebb már említettük, hogy a munkálatoknál minden időben Szeged népének ingyenes közereje vétetett igénybe.

Még a löpor-torony és fegyver-műhely kiépítése is elhalasztatott²⁾. Pedig Schlick az 1697. évi május 14-én kelt jelentésében kiemelte

¹⁾ HKR. Proth. Registr. 1697. jún. 21-én 160. sz. 261. lap. — Proth. Exped. 1698. febr. 82. lap. Míg e raktárak kiépültek, de még azután is egy ideig, a zab- és széna-készlet a szt. Demeter-templomban volt felhalmozva.

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1697. jún. 181. sz. 400. lap. 1699. év márcz. 123. sz. 147. lap.

azon szörnyű következményeket, melyek az óriási lőpor-készlet felrobbanása esetén beállának¹⁾. Mert a vár ez időben egy kisebbszerű arzenál is volt, hol lőport gyártottak, granátokat töltögettek, s a készletet 50—100 mázsányi tömegekben Szegedről szállították Aradra, Péterváradra és még. más helyekre²⁾. A kezdetleges viszonyoknál fogva s a czélszerűtlen épületekben tehát többször bomba-robbanások és ebből támadt különféle szerencsétlenségek történtek³⁾.

A haditanács az ilyféle bajokat a parancsnokok gyarlóságainak róvta fel s úgy vélekedett, hogy képes és erélyes parancsnok majd segít az ilyféle bajokon⁴⁾.

Különös azonban, hogy amidőn Globitz neveztetett ki parancsnokul, a haditanács kiválóan figyelmébe ajánlotta a vár erősítését, a lőpor-torony és a kaszárnnyák kiépítését⁵⁾. De Globitz sem tehetett semmit, mert ismételt sürgetéseire még 1701. évben sem kapta meg a faanyagokat, melyek a Tisza mentén felállított szádfal megerősítésére szükségesek lettek volna⁶⁾. Mert csak az 1702. év nyarán érkezett meg Tokajból a 600 darab tutaj, mely részben a tűzkárvallott lakosok közt lett kiosztva, részben pedig a szádfal erősítésére lett felhasználva⁷⁾.

Az 1703. évi kurucz mozgalmak azonban az erősítési munkálatoknak nagy lökést adtak. Egész őszön, télen, sőt a következő évi tavaszon át szakadatlanul folyt a munka, melyeket La Place őrnagy vezetett, ki fáradhatatlan buzgalommal teljesítette feladatait⁸⁾.

Ez alkalommal már nemcsak Szeged népe, de a haditanács ren-

1) HKR. Proth. Exp. 1697. máj. 204. sz. 338. lap.

2) HKR. Proth. Exp. 1699. márcz. 113. lap. — 1701. jan. 53. sz. 52. lap. — 1702. aug. 120. sz. 530. lap. — 1703. febr. 131. sz. 150. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1701. máj. 117. sz. 312. l. és 210. sz. 325. lap.

4) HKR. Proth. Registr. 1698. júl. 2-án 16. sz. 280. lap. „Solle den posto Segedin mit eine capabln offieier versehen.“

5) HKR. Proth. Registr. 1698. nov. 1-én 4. sz. 431. lap. — 1699. márcz. 14-én 94. sz. 87. lap és júl. 8-án 65. sz. 221. lap.

6) HKR. Proth. Exp. 1701. jún. 261. sz. 406. lap: „Globitz crindert in 2 schreiben das die Vöstung Segetin auf der vasser erichten sehr schadhaft werde und einfalle, bitt dahero ihm mehr dan 100 flossen holtz und das geld darbey für die handwerksleut zu überschicken.“ — — aug. 118. sz. 548. lap „Globitz aus Segetin 16 aug. 1701. Klagt den nothstand, der er an holtz hat und das die angeschafte flosse von Tokay so lang ausbleibe, daher er die einfallende Wand an dem Theisz nicht können repariren lassen.“

7) HKR. Proth. Registr. 1702. aug. 24-én 245. sz. — Proth. Exp. 1702. aug. 63. sz. 525. lap és 241. sz. 544. lap.

8) HKR. Proth. Exped. 1703. márcz. 259. sz. 254. l., okt. 580. sz. 119. lap.

deletéből Csongrád és Csanád vármegyék összes helységei is be voltak rendelve a kényszermunkára¹⁾. Az ácsokat és más műszaki munkásokat napszám szerint fizették, a berendelt kényszermunkások pedig élelmezést nyertek. Az élelem azonban rossz és sok panaszra okot adó volt. A többi közt nem volt só és a nép sótlanul ette kenyerét.

Így azután a vár olyan állapotba jutott, hogy az 1704. év alatt — mint fentebb láttuk — és azután is, több rendbeli ostromot, illetőleg megszállást képes volt kiállani.

De a palánk 1708-ban már ismét helyreállítást igényelt²⁾, mi végre az udvari kamara 500 tutajt úsztatott Szegedre³⁾. Így azután az 1709. és 1710. évek alatt nemcsak a palánkot állították helyre, de egyúttal a kaszárnnyak és a híd is jókarba helyeztettek.

A szatmári békekötés után (1711.) a szegedi várnak nagyszabású megerősítési terve újra előkerült. A karlóczai béke értelmében ugyanis nem volt szabad új várakat építeni, s így a határvédelem csupán az aradi, szegedi és titeli erődökre szorítkozott. Pétervárad közelségénél fogva Titel megerősítését a haditanács mellőzte s így Szeged megerősítése annál kívánatosabbnak látszott. Eugen herczeg, mint a haditanács elnöke, Szeged megerősítését még az esetre is szükségesnek tartotta, ha Szeged határvárosi minőségét elveszítené. Mert Budáról, Szolnokról, Nagyváradról Pétervárad felé vonuló hadaknak a nagy távolság és kietlen pusztaságoknál fogva elkerülhetetlen szüksége volt egy telephelyre, hol az ellátási és élelmzési készletek beraktározhatók, hol a hadak gyülekezhetnek és minden nehézség nélkül táborozhatnak. Ily telephelyül egyedül Szeged látszott alkalmasnak, mely a sószállításnak és az erdélyi összeköttetésnek is csomópontja volt s már ezekenél fogva is megerősítést igényel.

Ezek voltak Eugen herczeg nézetei, ki Szeged hadtani fontosságát tapasztalatból is jól ismerte, miért is a várerődítési tervek elkészítését elrendelte. De la Croix Paitis mérnökkari ezredes bízott meg ezzel, ki is a Lambion-féle 1696-iki terveket vette alapul.

Elkészítvén a régi vár és a város alaprajzát — melyről már fentebb szoltunk — az erődítési tervek kimunkálásához fogott. A régi vár megmaradt volna „citadellának“ s e körül a mai Tisza-Lajos-körút irányában csillag alakra terveztettek a rézsüs téglafalak, hat rendbeli ötszögű bástyákkal, árkokkal, ravelinekkal, lunettekkel és glacis-kal. A Tisza balparti redout mellőztetett. A bedőlt várfal helyére egy újabb rézsüs falazat, az összes várfalakhoz pedig bombamentes kazamaták terveztettek.

1) HKR. Proth. Registr. 1703. júl. 4-én 53. sz. 451. lap.

2) HKR. Proth. Exp. 1708. máj. 99. sz. 558. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1708. aug. 81. sz. 846. lap.

A várban levő összes magánépületek eltávolításával ott óriási raktár- és kaszárnya-épületek tervezettek, de a citadellán kívül is négy óriási sáttortábor épült volna.

Ezen új erőd építési költségei 250,000 frt körül mutatkoztak. Ez a költség pedig a már évi 700,000 frtra emelkedett sójvédelemből fedezettett volna.

Míg a haditanács e tervekkel foglalkozott, azalatt, nevezetesen az 1712. évben Szeged egy megrendítő szerencsétlenségnek, egy nagy katasztrófának lett színhelye. A Tisza oly magasra duzzadt, hogy az egész várost elborította s a házakat romba döntötte.

A csapást már előre is csodás és tüneményyszerű jelenségek sejtették. Mert 1711-ben „Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék, annyira, hogy a számtalan halak a Tisza száraz fenekén künn maradván, nem győzték az emberek kifogdosni. Ugyanott közel a mezőben nagy öreg saskeselyűk sereggel gyűlvén össze, a barmokat kergették és ölték, úgy az embereket is, sőt a falukba is minden tartózkodás nélkül bementenek a házakra sereggel, úgy kergették az embereket; a sáskák hasonlóképen ellepték a földet és minden zöldséget megemésztettek¹⁾).

De még ugyanazon év őszén a Tisza annyira feláradt, hogy falvakat söpört el és az emberek százszámra veszték el²⁾. Szeged már ekkor válságos napokat élt. A magas vízállás a télen nem sülyedt s a tavaszi áradat katasztrófát szült. A lakosság védekezett, töltekezett egész a megszakadásig, de hasztalan. A duzzadó hullámok gátat törtek s alsó- és felsővárost elborították. Voltak ugyan téglafalazattal készült házak is, de ezek ép úgy, mint a vályogházak, sorra omlottak. Az áradat még a nemrég épített pestis-kórházat (lazaretum) is elsodorta.

A belváros, illetőleg a palánk a magas földbástyáknál fogva árvízmentes maradt. Az ár ide nem hatolhatott be, de a fakadó vizek a pinczéket megtöltötték.

A lakosság a veszedelem elől részben a palánkba menekült, részben pedig — különösen a felsővárosiak — a szőlőkbe szaladtak. Öthalom felé a közlekedés hajókkal történt.

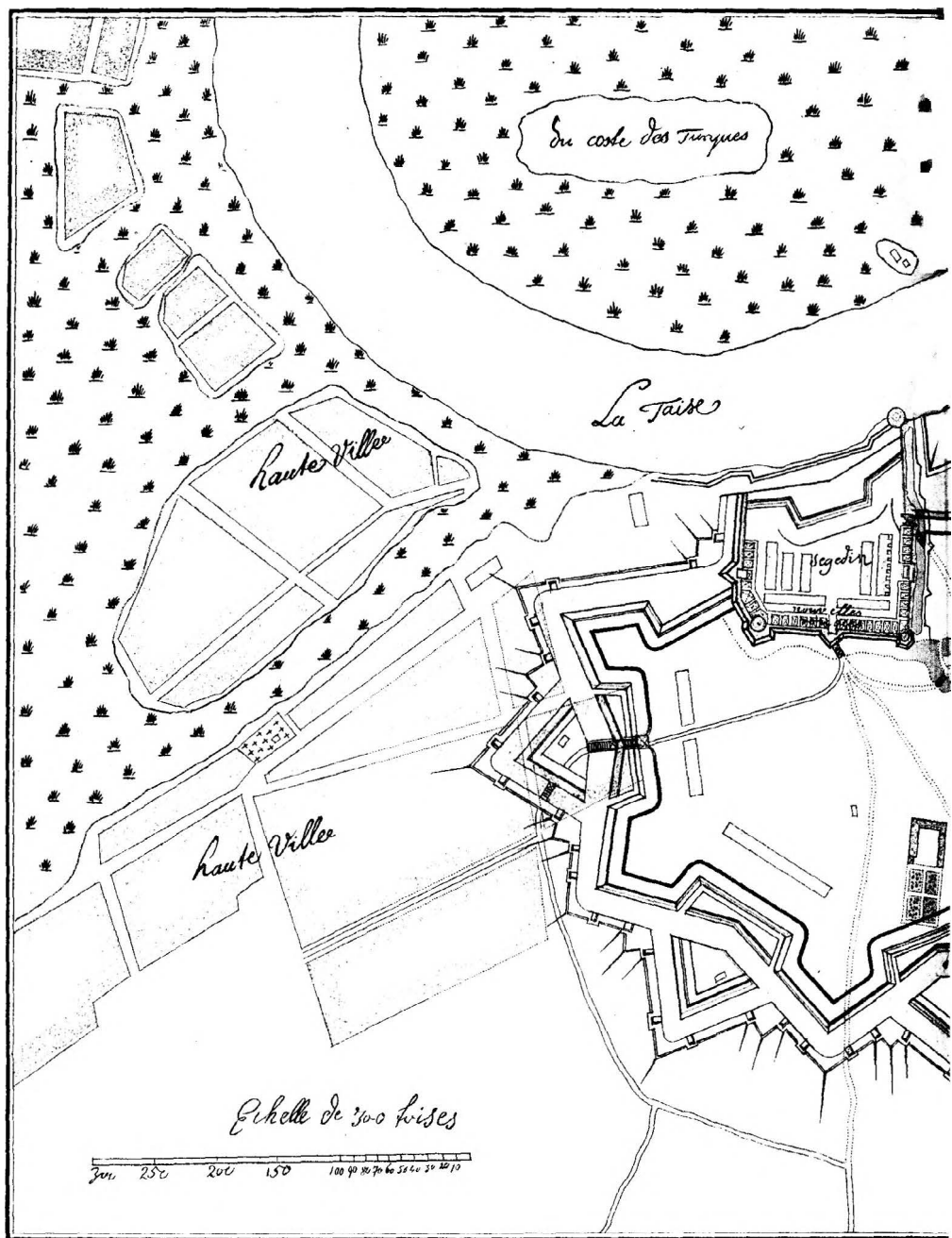
A rettenetes veszedelem ápril végén történt, amiről a tanács bécsi ügyvivőjét — Király Ádámot — és a koronázó országgyűlésre felküldött követeit — Temesváry János főjegyzőt és Siskovics András senatort — legott értesítette³⁾. A Tisza árja csak lassan indult apa-

1) Cserey Mihály históriája. Pest, 1852. 475. lap.

2) U. a. 476. lap.

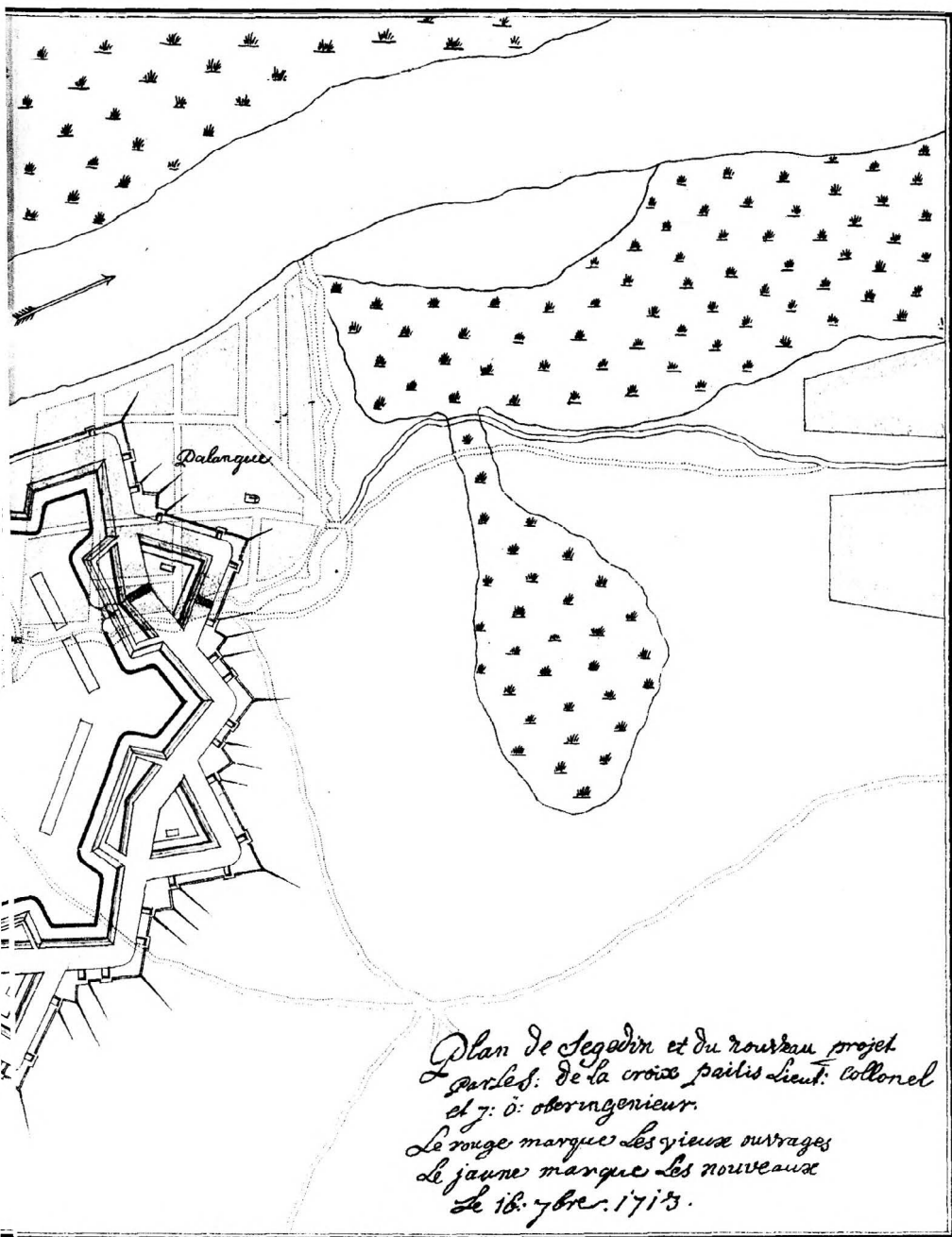
3) Király Ádám ápr. 30-iki válasza a tanáchoz: „Itt is az vizek nagyok, de bennünket Bécsből még eddig ki nem mosott. Nem tudom, mit ad isten.“ — A tanácsnak a követekhez intézett tudósítása: „Minapi levelünkben is tudósítottuk vala (ez a levél elveszett) az árvizek felül kegylmeteket, melyek mindekkorig

Engel Lajos út. máint. Szegeden. 1899.

A szegedi vár erősítési terve 1713-ban. (Hasonmás kisebb)

bívtve a cs. és kir. hadügyi levéltárban levő eredeti után).

dásnak. De alig sülyedt valamennyit a vízszín, amidőn közbejött a Maros áradása is¹⁾. Tartósabb apadás csak június elején mutatkozott²⁾ és ekkor tárult fel a pusztulás borzasztó képe³⁾.

Cometh kamarai felügyelő a lakosságot ez inséges időkben is egyre forspontozással terhelte⁴⁾, úgy hogy az árvízveszély és az elvisselhetetlen zaklatások következtében sokan Makóra, H.-M.-Vásárhelyre, Mindszentre, Szentesre, vagy a török földön Szőreghre, Kis-Zomborra költözködtek, hol új otthont alapítván, polgári állásukat ott a kedvezőbb jobbágy-sorssal cserélték fel⁵⁾.

Július végén tért vissza az ár medrébe⁶⁾. De alighogy kiszikkadt csak dagadnak és áradnak, főképen a Tisza. A Maros indifferenter van, de meggondolhatja kegyelmeitek, hogy Arad felé a hajók nem a Maros járásán, hanem valamerre tetszik, fel s alá járhatnak. A kegyelmed vivariumja is közel van a vízhez, mivel a tötést már nem győzi a nép mindennap continuálni. Penzéje pediglen bár annyi borral volna teli, mint vízzel. Felsőváros egészen kiszaladott a szőlőkhöz. A gabonákban és kaszáló helyekben nagy károkat tett a víz, úgy annyira, hogy Tokaj tájékán egész Szolnokig és Csongrádig megemlegetni fogják a lakosok. Aradhoz semmi élelést sem vihetni, mindenben penuria van; se bor, se kenyér, se ökör, se szamár. Egy profont is 8 és feljebb polturán adatik. — Adja Isten, hogy visszajövet Őthalomtól fogva hajón ne kellessék akkor bohozatnunk. — A május 12-én kelt tudósításból: „Az árvizek itt minálunk mind continuálódnak. Felsőváros teljességgel a nagy kőházaknak elomlásával. Török Ferenczé is tripidál, de bezzeg megvehetünk benne, rettenetes sok kigyók megszaporodtak. Páczán madarokat, eleven özeket most bőven kaphatni, az vizek mind kiűzték.“ (Szeged v. közig. levéltára. 1712. évi lajstromozatlan iratok.)

1) A püspöki dózma megváltása ügyében kelt értesítés a követekhez: „Jól lehet Isten áldása lett volna a mezőben, de a rettenetes nagy árvizek, mit alsó városunknak határában levő életeket feltévén, nem apad, mivel a tókból lassan szivárog a Tiszának. A bolond Maros pediglen három négy nap alatt gyakorta megújítja az vizet.“ (U. o.)

2) Június 8-án kelt tudósítás a követekhez: „Az vizek megtértek, naponként apadnak, lassan-lassan, de az penzék és kertek bővölködnek sok vízzel.“ (U. o.)

3) Júl. 3-iki tudósítás: „Lazaretumot, kit felépítettünk volt, a víz fundamentumig elhordta.“ (U. o.)

4) Jún. 26-iki jelentés: „Soha szüntelen forspont mia meg nem nyughatunk, kit Cometh uram akar mi ördög is rajtunk, kíván és kéri; hanem executionaliter ír“ . . . . (U. o.)

5) A kun puszták iránt folyt perben tanukként kihallgatott makói, vásárhelyi stb. lakosok többnyire szegedi elszármazottak. (Lásd: Oklevéltár CXCVIII. és CC. sz.)

6) Júl. 10-én: „Az vizek csak lassan apadnak.“ — Júl. 31-én: „Mivel az víz igen készűl apadni, az tókból is alkalmasint reméljük hálnak nagy bővségét.“ (Szeged v. közig. levéltára. 1712. évi lajstromozatlan iratok.)

a talaj, mindent felemészítő sáskacsapatok lepték el a környéket. Augusztusban pedig oly orkán kerekedett, hogy a nép az utolsó ítélet napját vélte elérkezettnek¹⁾.

A hajléktalan lakosok egyelőre a palánkban vonták meg magukat, azután pedig telkeiken földbe ásott putrikban és gunyhókban tanyáztak. Éveken át tartott e hajléktalanság és nyomor, mert még az 1715. évi országos adóösszeírás alkalmával is a palánkot kivéve a lakosság csupa ideiglenes hajlékokban lakott²⁾. Az 1719. évi adó kivétel alkalmával is még favázás, nádfonatos és sártapaszból készült házak léteztek, úgy hogy adó alá vonható rendes épület csak 399 volt, amiből alsóvárosra 285, felsővárosra pedig 112 esett³⁾.

Ily rettenetes pusztulás érte Szegedet az 1712. évi árvíz alkalmából s a szörnyű csapást a nép csak évek hosszú során heverte ki. Mindenki azt hitte, hogy Szeged végkép elpusztult és soha fel nem támad többé. Híre is volt, hogy a várost máshova telepítik, majd meg arról volt szó, hogy az új erődöt a Maros-torokban a két víz szögletében emelik fel⁴⁾.

A haditanács ily körülmények közt, Szeged katasztrófája után

1) A követekhez küldött tanácsi jelentés. (Szeged v. közig. levéltára. 1712. évi lajstromozatlan iratok.)

2) A küldöttségi jegyzőkönyvben egyebek közt ezek olvashatók: „Cives loci demonstraverunt suas domos non nisi ex ligneis ac vilissime ex arundinibus structura habere.“ (U. o.)

3) Conscripto liberae ac regiae civitatis Szegediensis 1719. — Az évi adó 4422 frt 67 drt tett s az említett számú házakon túl a következő értékek után volt kiróva:

	Adózó fél	Malom	Iparüzlet	Kazán	Sutu	Halász	Ökör	Ló	Tehén	Tinó	Ártány	Méhkás	Juh	Akó bor	Búza	Árpa	Zab	Köles vagy kukorica
															k ö b ö l			
Alsóváros	420	90	28	5	4	23	540	258	480	312	104	16	1315	1182	4479	754	244	132
Felsőváros	249	3	5	4	2	66	216	72	322	306	96	3	559	1028	1577	385	65	120
Összesen:	669	93	33	9	6	89	756	330	802	618	200	19	1874	2210	6056	1139	309	252

Legkisebb adótétel a 2 frt, a legnagyobb 52 frt. A többi közt ennyit fizetett Rósa Dániel is. Nagy adófizető családok voltak alsóvárosról: Dobó, Fazekas, Kara, Kis Bálint, Kószó, Ördög, Puskás, Simon, Tóth stb., — felsővárosról pedig: Balogh, Baranyai, Bába, Csuka, Faragó, Fekete, Gazdag, Kajgonya, Kormányos, Márton, Sávoly, Szől, Tápai, Vékes stb. (Szeged v. számvevőségi levéltára I. csom.)

4) 1712. évi júl. 13-iki tanácsi értesítés a követekhez: „Spargitur, hogy az szegedi fortalitium transferáltatik az Maros torkába; ha pediglen nem, tehát az egész Palanka cassaltatik és pure csak praesidiumnak fortificálni fogják. Mi lészen, nem tudjuk.“ (Szeged v. közig. levéltára, 1712. évi lajstromozatlan iratok.)

döntött a vár általános megerősítése kérdésében. A tervezet kivitele annyiban megkönnyebbült, hogy felsőváros felül több házesoport eltávolításának szüksége többé fenn nem forgott, mivel eltávolította azt az árvíz. Eugen herczeg a terveken is sokat módosított. A többi közt a bástyák rézsús téglafalazását mellőzte s ez úton a költségeket 120,000 forintra mérsékelte. Így terjeszté az ügyet Károly király elé, ki is a tervek végrehajtását általában megengedte¹⁾.

A kiviteli munkálatok 1714. évben kezdettek meg s három éven át tartottak. A vezetéssel De la Croix Paitis volt megbízva²⁾, kit azonban később Kassára helyeztek át, hol nemsokára el is halt. Ekkor gróf Gosseau mérnök-ezredes folytatta a munkavezetést, ki a terveken ismét sokat változtatott, egyszerűsített.

Az 1715. év tavaszán a munkálatok szüneteltek, mivel a munkatér, a vár egész környéke, vízzel volt borítva. De ennek daczára óriási mérvű munkálatok létesültek. A többi közt ezen évben 25,000 forint költség lett kiutalványozva, mi az időben rendkívül nagy összeget képviselt³⁾.

Pedig csak a műszaki munkásokat, a kőműveseket, ácsokat, kik jórészen a tanulékony szegediekből teltek ki, fizették. A többi munkát, árokásást, földhányást, vályogvetést és tégláégetést mind kényszermunkások végezték (gratuiti labores). Bács-Bodrogh, Csanád- és Csongrád vármegye helységei, meghatározott időtartamra, felváltva összes igavonó jószágaikkal együtt voltak e munkálatokhoz berendelve, kik a terhes közmunkáért pusztán élelmet, illetőleg erre való csekély zsoldot nyertek. A nyüzsgő csoportok táborszerűleg tanyáztak a vár körül, hol lázas tevékenységgel folyt a munka az egész vonalon.

A munkában a város lakossága, a polgárság is részt venni kényszerült, s hasztalan hivatkoztak kiváltságos jogaikra s hasztalan emlegették, hogy jobbágysorsra való alacsonyításuk miatt az országgyűlésnél tesznek panaszt⁴⁾. De résztvett a munkálatokban a katonaság is. Így a többi közt a Württemberg-, Pálffy- és Bonneval ezredek legénysége is az erődítési munkálatokhoz volt kirendelve. Sőt Arad vármegye egyes vidékeinek lakossága is a szegedi vár erődítési munkálataihoz szük-

1) HKR. Proth. Exp. 1714. é. jún. 434. sz., hol egyúttal a két nagybecsű tervrajz is őriztetik.

2) HKR. Proth. Exp. 1715. márcz. 382. sz. 296. lap.

3) HKR. Proth. Exp. 1715. máj. 227. sz. 481. lap. Herberstein jelentése. HKR. Proth. Exp. 1715. márcz. 382. sz. 296. l.

4) A m. kir. udvari kancelláriának 1713. é. jún. 20-án kelt leirata, utalva az udvari haditanácsnak ez ügyben kelt határozatára, amelynél fogva a várerődítés egyúttal a város biztosítására is eszközöltetik, így a közös érdekéből a polgárság a munkálatokban résztvenni tartozik. (Szeged v. közig. levéltára, 1713. évi lajstromzatlan iratok.)

séges fák előállítására és egész erdőségek letarolására ily kényszer-munkásként volt kirendelve¹⁾).

Három év alatt elkészült az új földsáncz, mely most már a várat félköralakban övezte. Az új, megnagyobbított palánk ravelinekkal, lunettekkel, kívül glacis-kal s az egész vonalon végig czölöp-kerítéssel volt ellátva.

A sánczok készítése alkalmával két négymázsás régi, elásott harangra bukkantak, miből később valószínűleg ágyút öntettek²⁾).

Az építkezés alkalmából sok magántelket foglaltak el, különösen felsővároson a mai Mihály-utca környékén, palánkban pedig, nevezetesen a mai hid-, aradi- és Deák Ferencz-utczák környékén, több házat kisajátítottak s leromboltak. Kezdetben mintegy 70 ház kisajátítását tervezték. A mai Somogyi-utczáig terjedőleg mindent lerombolni szándékoztak. Sőt híre volt, hogy az ősi szent Demeter-templomot is — melyben ép ekkor 20 ezer mérő zabot és 10 ezer mázsá lisztet tartottak — elpusztítják³⁾).

E nagymérvű kisajátítás mintegy 10,000 frt költséget igényelt volna. De a pénz már ekkor elfogyott s így a nagy tervezés is abban maradt. Mint említők, csak a Mihály-utca s az aradi- és hid-utca környékén romboltak le néhány házat. A kisebb, régi törökök házakért 20—20 frt kártalanítást fizettek.

A lerombolt épületek közt volt a rácz templom⁴⁾ és a város székháza is, a törökök kiűzése óta már a második, melyet leromboltak⁵⁾).

1) Károly királynak 1716. évi ápr. 1-én kelt rendelete alapján Borsod vármegye egyes vidékeit a szegedi várépítésekhez szükséges mész- és fejtésre és szállításra kötelezte. (Borsod vármegye levéltára, 1716. év.)

2) HKR. Proth. Exp. 1715. okt. 90. sz. 1041. lap, — nov. 40. sz. 1185. lap. — Herberstein jelentései: „Wegen dere in den ausgraben gefundenen zweye Glockhen werde er das gehörige observiren.“

3) HKR. Proth. Exp. 1715. szept. 369. sz. 955. lap. és Keresztély Ágoston szász herceg és esztergomi érsek 1715. évi nov. 25-én kelt levele. (Szeged v. közig. levéltára, 1715. évi lajstromozatlan iratok.)

4) Az 1722. évi júl. 4-iki császári rendelet értelmében a lerombolt rácz templomért s illetőleg a várépítéshez elhordott anyagaiért a katonai téglaégető kemenczéből 60 ezer drb téglá, vagy e helyett 526 frt készpénz, azonfelül az új rácz templom építéséhez a szükséges mennyiségű épületfa kiadatni rendeltetett. (Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya, 1725. évi márcz. 14-iki előadmány.)

5) A hagyomány azt tartja, hogy a török hódoltság alatt és azután is a város székháza alsóvároson, a később „esengős bolt“-nak nevezett épületben volt. Egész a múlt század közepéig alsó- és felsővároson is a városnak több háza volt. — közöttük a „esengős bolt“, de ezek csak katonatisztek lakásaiul és egy ízben igen rövid ideig kivételesen hivatalos helyiségül szolgáltak. Ily városi házak után keletkezhettek tehát az alsóvárosi székházról szóló téves hagyomány.

Ennek elpusztítása alkalmával a város régi jegyzőkönyveit, számadásait és egyéb iratait, melyek a gyakori tüzesetek, árvizek és egyéb veszedelmek daczára sem semmisültek meg s melyeket egy ládában összegyűjtve őriztek¹⁾, a várossal ellenséges viszonyban álló egyik német építész orvúl elidegenítette²⁾.

A város múltjának, belső életének és küzdelmeinek megismerésére szolgáló nagybecsű kútforrások a vandal kezek közt ekkor semmisültek meg. Temesváry János, a város ez időbeli érdemes főjegyzője, néhány régibb iratot, valamint az 1712—1716. évek levelezéseinek némely részleteit eredetiben vagy másolatban egybegyűjtötte ugyan, de ép ezekből s más városoknak — például Kecskemét és Nagy-Kőrös — fennmaradt jegyzőkönyveiből és számadásaiból láthatjuk, hogy mit vesztített Szeged, amidőn régi iratai, jegyzőkönyvei és számadásai megsemmisültek.

A várat körülövező új erőd, az új sánczolás, úgy a közéletben, mint az iratokban „Eugenius árká“-nak neveztetett. Tizenkilencz méter széles, mély vízzel telt árok volt ez, mely a Tiszából nyerte ugyan táplálékát, de attól mégis el volt zárva. Az árkon belül hat méter korona szélességű magas földbástya s ezen ismét erős czölöpkerítés — palánk — emelkedett³⁾. Az új palánkba három nagy kapun lehetett bejutni. Az egyik (szabadkai kapu) a mai Kárász- és Kölcsi-utczák sarkán, a másik (budai kapu) a Kossuth Lajos-sugárút és Vadász-utczá, a harmadik pedig (csongrádi kapu) a Fodor- és Mihály-utczák keresztezésénél volt. Mindhárom helyen felvonó hidak voltak. A gyalogközlekedésre három „kis kapu“ szolgált. Egyik a Tiszaparton a sörház mellett, mely a katonai kórházzal való érintkezésre szolgált, a második a Gizella-téren, a harmadik pedig a felsővárosi közleke-

---

¹⁾ A város régi szabadalmi- és adományleveleit nem a székhelyben, hanem a szt. Demeter-templom tornya alatt, egy elfalazott fülkében őrizték. Téves ennél fogva az a hagyomány, hogy a régi szabadalmi leveleket az enyészettől egy barát mentette meg, ki a törökök pusztításai elől azokat Szakolczára szállította. (Lásd: Vedres István: Nemes sz. kir. Szeged városa megnagyobbítandó tanácsháza talpkövének letétele alkalmatosságára készült versek. Pest, 1799. 13—14. lap.) Hogy mindig az előljáróság kezei közt és őrizete alatt voltak a régi oklevelek, kitészik abból is, hogy az 1572., 1631., 1642., 1654. stb. években az eredeti oklevelek felmutatása mellett a királyi kancelláriánál s az esztergomi főkáptalannál az előljáróság azokról átiratokat, újabb kiadványokat szerzett. Talán a convent iratait menekítették valaha Szakolczára s innen keletkezhetett a téves hagyomány.

²⁾ Szeged v. tanácsának jegyzőkönyvei, 1717. év, 1. lap.

³⁾ E sánczok a folytonos javítások daczára is egyre omladoztak és pusztultak. Az 1816. és 1830. évi vízáradások alkalmával védekezésre használva végkép el is enyésztek.

désre, a sóházak mellett volt. Ez utóbbi helyen a híd mellett Szent János szobra állt, mely a legutóbbi időkig fennmaradt. Minden kapunak őrsége volt. Éjjel a kapukat elzárták s a felvonó hídakat felhúzták.

De la Croix Paitis nagyszabású terveiből a déli és nyugoti várkapu elé még egy-egy ravelin épült ki, valamint a vár déli falaihoz kiépítették a kazamáták, hová a török épületek anyagait, sőt még a temetők síroszlopait is beépítették¹⁾. A kazamáták fölé vastag földréteget hordtak a mellvédek magasságáig, a lőréseket pedig egyidejűleg befalazták²⁾.

A nyugoti és északi falakhoz tervezett boltonyoknak, valamint a Tisza mentén az új courtine-nak kiépítése is elmaradt³⁾, mivel a költ-

1) A várbontás alkalmával a sírkövek turbánaiból több darab napfényre került. Ezek a városi múzeum kömléktárában őriztetnek.

2) HKR. Proth. Exp. és Proth Registr. 1714—1716. évek folyamai, hol a várerődítési munkálatok minden mozzanata és az azzal összefüggő események körülményesen följegyezve vannak.

3) Ezek utólag létesültek, az előbbiek még Károly király, az utóbbi pedig Mária Terézia uralkodása alatt 1762—1764. évek folyamán. (Lásd: Szeged v. térképtárában 3. sz. a. őrzött 1765. évi vázrajzot.) A kazamáták építéséhez a városi téglaegető kemencékből a várparancsnok minden égetés után 2000 téglát foglalt el. Ez önkénykedés miatt a város az országgyűlésen emelt panaszt s az 1741. évi 39. t.-cz., valamint az 1751. évi 31. és 32. t.-cz. a sérelmek orvoslátát el is rendelte.

A várerődítési tervek azonban még gyakran felmerültek. Az 1779. évi jan. 12-én 242. sz. a. kelt helytartótanácsi rendelettel a vártól 190 méternyi távolságon belül bárminek építése is eltiltatott. Ugyanekkor a lőtávolságba eső 122 palánki háznak, vagyis a Somogyi-uteczáig terjedő városrésznek kisajátítását és lerombolását tervelték (Captella mérnökkari tisztnak az 1779. évi ápr. 30-iki vegyes bizottsági megállapodások alapján készített tervrajza és kisajátítási javaslata Szeged város közigazgatási levéltárában). 1818. évben a vár déli falainak a kaputól a Tiszáig terjedő részét akarták kazamátákkal kiegészíteni, noha már József császár a vár erődítményi jellegét eltörölte, amely alkalmából a város és a kinstár között a vár megváltása ügyében tárgyalások is folytak. Némelyek a várat kereskedelmi célokra, nevezetesen gabona-tárházaknak alkalmasul felhasználhatónak találták s így megváltást igen óhajtották, de a kinstár túlköveteléseinél fogva a város közönsége a megváltás tervét elejteni volt kénytelen. A várat ekkor országos javító-intézetnek (domus eorrectoralis) rendezték be, majd politikai foglyok (deportati) szenvedéshelye lett. — 1857. évi május 17-én kelt császári parancs a vár erődítményi jellegét végkép megszüntette. Ekkor szabadult fel a vár körüli óriási tér az építkezési tilalom alól s ettől fogva a vár már csak „k. k. Kastell“ volt. A vár megváltása ügyében az 1858—59. és 1872—73. években ismét nagy reményekre keltő tárgyalások indultak meg. De a katonai túlesigázott igényeknél fogva megint eredmény-

ségalap teljesen kimerült. Időközben a karlóczai béke is felbomlott, a törökök elleni hadjárat újból megkezdődött, így hát a várerődítési munkálatok abban maradtak.

A török háború Károly királyra nézve szerencsés kimenetelű volt. Eugen herceg 1716. évi augusztus havában Temesvárt keményen ostromolta, úgy hogy ugyanazon hó 18-án a várat egyesség mellett átvette; a következő évi aug. 16-án pedig bevette Belgrádot.

Temesvár és Belgrád ostroma alkalmából a hadsereg részére való fuvarozással és élelem kiszolgáltatással ismét a kimerülésig terhelték Szegedet. Szerencsére a hadjárat rövid ideig tartott, s 1718. évben megkötötték a passarovitzi béke, melynek értelmében a szultán a duna-tisza-marosközi birtokairól lemondott.

Szeged ekkor megszűnt ugyan szorosabb értelemben vett határszéli város lenni, de azért a tiszántúli országrész mégis idegen föld maradt, melyet 60 évnél tovább abszolút katonai igazgatás alatt az országtól elszakítva kormányoztak. Azért még ezentúl is a leveleken és más iratokban gyakrabban előfordult a „nemes Vég Szeged városa“ czímezés.

Az 1714—16. évi várerődítési rendkívüli munkálatoknak köszönheti Szeged újra alapítását. A nagy árvízcsapást a lakosság talán soha sem heveri ki, a menekültek talán többé vissza se települnek és Szeged talán mindenkorra jelentéktelen kis hely marad, sőt talán el is enyészik vala, ha a három évi nagy munkálatok, a vár-reconstructio közbe nem jó.

A kényszermunkára nagy tömegekben berendelt környékbeli lakosság három év alatt Szeged forgalmát és fogyasztását annyira növelte, a város oly emporiummá vált, hogy annak híre és vonzóereje messze elhatott. A forgalom jótékonyágát és hasznait nemcsak a helyben maradt lakosok, de még a szétrebbentek is megérezték, kik most egymás után visszaszállingóztak, sőt magukkal új települőket is hoztak. A vidékről, az ország különféle részeiből, de még külföldről is, — különösen német iparosok — sokan özönlöttek Szegedre, hol a munkára és keresetre bőséges alkalom kínálkozott. A pezsgő élet, a lázas tevékenység jólétnek és gyarapodásnak lett alapja.

---

telenek lettek. A telekkönyvi helyszínelések alkalmából, 1873. évben a vártelek tulajdonjoga iránt a város keresetet indított, támaszkodva a helytartó tanácsnak 1786. évi jan. 10-én 1284. sz. alatt kelt leiratára, amely beismerte, hogy a vár polgári területen fekszik. A város tulajdonjogát a szegedi törvényszék 1874. évi júl. 28-án, a budapesti kir. ítélőtábla 1875. évi márcz. 2-án s a kir. kuria 1875. évi jún. 16-án kelt egybehangzó ítéleteikkel megállapították. 1879. évi ápr. hó 15-én ő felsége a várat és összes építményeit a városnak adományozta, — a katonaság elhelyezésére pedig a város közönsége a Mars-téri nagy laktanyát építette.

Ezen idők kereseti viszonyait mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy még zsidó kereskedők is, a fennálló tilalom és akadályok daczára is felkeresték a szegedi élénk és hálás piacot. Így Moyses Izsák vidéki zsidó 1714. évi február hó 25-én Koszta Poppe görög kereskedőtől a palánkban, három évi időtartamra 36 frt óriási évi bérösszegért bolt- és lakás helyiséget bérelt, hogy kapós portékáit árulhassa¹⁾. Pozsonyból pedig Keppich Abrahám és Jakab zsidók jöttek Szegedre, kiket a tanács nem akart befogadni, de gróf Heberstein védelme alatt üzletüket mégis megnyithatták²⁾.

A várparancsnok különféle túlkapásai miatt a tanács ép ez időben panaszait küldöttségileg szorgalmazta a haditanács előtt. A zsidók befogadása ügyében a küldöttek márczius 14-iki jelentésükben kiemelték, hogy „a zsidó dolgát is ahol illett promoteáltuk: de csak azt tanácsolják, hogy azon munkálkodjunk, hogy fundusra ne kaphasson, mert ha arra kapand, léssen dolgunk, meddig kiűzhetjük; hasonló sorsban vannak Buda városiak, amint itten levő küldött követek eleget beszéltek ezen dologról is“³⁾.

A zsidók ezen igyekezete eléggé mutatja, hogy mily élénkség, mily forgalom volt ez időben Szegeden, melyet különben a törvényhozásnak és a kormánynak Szeged emelését czélzó és előmozdító több rendbeli intézkedése is fokozott.

Így az 1715. évi országgyűlés — miről később tüzetesebben szólunk — Szeged város ősi kiváltságait és szabad királyi városi jogállását elismerte, a szabad királyi városok sorába újra becikkelyezte és sérelmei orvoslátát elrendelte⁴⁾.

A generalisok és a kamarai tisztek igája alól felszabadult emporialis városban különféle állami és közhatósági hivatalt állítottak fel. Nevezetesen az újra szervezett harminczad és száraz vám-hivataloknak egyik fő beszédési helyéül Szeged jelöltetett ki, melynek fiókhelyei Csanád, Makó, Zenta és Halász voltak⁵⁾. Az új hivatal a Tisza balpartján emelt terjedelmes épületekben volt elhelyezve, átellenben a kamarai igazgatósággal, mely a jobb parton, a mai báró Wodianer-

1) Szeged v. közigazgatási levéltára, 1714. évi lajstromozatlan iratok. Lásd egyúttal: Reizner J.: Történelmi vizsgálatok a zsidók szegedi betelepülése körül. Szeged, 1885. 9—11. lap.

2) HKR. Proth. Exp. 1715. márcz. 327. sz. 285. lap és 342. sz. 288. lap.

3) Temesváry János főjegyző jelentése a tanácshoz (1714. évi lajstromozatlan iratok). A zsidókat később mégis kiűldözték s az 1719. évi nagy szabaddalmi oklevélbe is beiktatva lett, hogy lakosokat egyedül a tanácsnak áll jogában befogadni s hogy zsidókat befogadni egyáltalán nem lehet.

4) Corpus iuris hungarici, 1715. év 37. és 107. t.-cz.

5) Corpus iuris hungarici, 1715. év 91. t.-cz. 58. §.

féle telken állott¹⁾. Szegeden állíttatott fel az egyik országos fő-sóraktár is. Mint tudjuk, az arany bulla rendelkezésénél fogva a török hódoltságig az ország két fő-sóraktára Szolnokon és Szegeden volt. Ezt a régi magyar intézményt most újraszervezték. I. Lipót király az udvari kamarának a magyarországi és erdélyi só kihasználása és szállítása ügyében 1698. évi decz. 12-én kelt emlékiratát jóváhagyván, még ugyanazon év végén az első — 11,510 drb kőből álló — szállítmány Szegedre megérkezett. Khaich Lajos kamarai tisztviselő 3 frtért árulta mázsáját, melyen túl még 6 dr. mázsapénzt szedhetett. 1700. április 19-én Lipót király a szegedi sóhivatalhoz mázsatisztnek Müller József bécsi udvari kamarai irnokot²⁾ nevezte ki, mely időtől a sószállítás és árusítás nagyobb arányokat öltött.

A szathmári békekötés után a sóbányászatot még szélesebb alapokra fektették és az 1711. évi aug. 11-én kelt udvari kamarai rendelettel országos sóraktári főhelyekül Pest, Szeged és Eszék városokat jelölték ki. Sóhivatali inspektornak 900 frt évi fizetéssel, a mellékjövödelmek eltiltásával most Hueber János Konrád³⁾ — azelőtt erdélyi élelmezési biztos — neveztetett ki.

A kamara Gyulafehérvártól Szegedig a Maros medrét a folyóban megfeneklett tuskóktól, úgy a török részen levő veszélyes malmoktól megtisztíttatta s az Erdélylyel való víziközlekedést biztosította, amire az erdélyi sószállítás rendkívül kifejlődött. Ez ismét a fuvarozásnak adott nagy lendületet, úgy hogy a lakosok közül igen soknak ez képezte kereseti forrását.

A sószállításon kívül a kincstár még az erdei faüzletbe is belebocsájtkozott. A szállacladást ugyancsak a sóhivatal eszközölte. Bár a híd fenntartására mindig sok fa kellett s különösen az 1712-ik évi december havi vízáradás és jégzajlás alkalmával összeroncsolt híd helyreállítására tetemes faanyag lett kiszolgáltatva, azért a kereskedés és vállalkozás szükségletei hiányt soha nem szenvedtek. Lassanként a faszállítás a kincstárra, a fakereskedés pedig a lakosságra nézve jól jövedelmező üzletággá fejlődött⁴⁾.

Azért is a sópajták és fatelepek nagybővítésének és kiterjeszté-

---

¹⁾ Az 1713—1716. évek alatt nagyban üzték itt a kávé-csempészést és olkobazást. Ez ügyben a temesvári pasa ismételt ízben is felszólalt. (HKR. Proth. Exp. 1714 1716. évi folyamai.) A szegedi fővám és harminczad József császár alatt — Torontál-, Temes- és Krassó vármegyék visszaesatolása alkalmából — megszűnt, illetőleg a határszélre áthelyeztetett.

²⁾ A Müller-, Órhalmy- és Órlósy-családok őse.

³⁾ A Hubert-, Hubai-család őse.

⁴⁾ A es. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltárának magyar kamarai osztálya Bécsben.

sének szüksége többször előállott¹⁾. A sóhivatal a város telkeit e végre egyszerűen elfoglalta. E miatt város és a kincstár közt több összeütközés történt s a kincstár által elfoglalt területekért a város soha sem kárpótoltatott²⁾.

Ugyanezen időszakban állították fel Szegeden a postahivatalt is³⁾. Az előtt az erdélyi posta Tokaj és Szilágy-Somlyó felé közlekedett. De ez igen veszedelmes út volt, mert a postát többször kirabolták⁴⁾. Főbíró aradi és szegedi kamarai igazgató 1707. évi márcz. 31-én azért felhívatott, hogy Aradon át Erdélybe és Temesváron, Karánsebesen át Oláhországba, katonai fedezet alatt közlekedő küldöncz-postát rendezzen be. Egy ideig tehát lovas küldönczök végezték a postai szolgálatot⁵⁾, mígnem az 1717. évben Szegeden postahivatal szerveztetvén, hetenként egyszer,

1) A sóraktárak kezdetben a régi kis palánkban voltak, később áthelyezték a vár és felsőváros között levő tiszai partvonalra.

2) Az 1719-ik évi nagy szabaddalmi levél értelmében a város egész területe polgári birtoknak és városi közös tulajdonnak nyilvánított, mely a közterhek viselése alól ki nem vonható. Ennek daczára a kincstári telkeket és épületeket a városi közterhek viselésétől felmentették. Nem esuda tehát, ha a hatóság a kincstári tulajdon szaporodását ellenezte s különösen a sóhivatal foglaltsait meggátolta. Az 1772. évi nov. 27-én kelt udvari kamarai rendelet ennél fogva a tanácsnak felfüggesztés és hivatalvesztés terhe alatt meghagyta, hogy a sópajták és fatelepek részére újabban szükségessé vált területeket ingyen átengedje és erről formászerű átengedési okiratot állítson ki. A tanács e felsőbb rendeletnek ellene nem szegülhetett s a kívánt területeket átengedte. 1783-ban pedig gróf Althan várparancsnok a glaciis egy részét adta át a sóhivatal használatára. Ekkor épült a Tiszaparttra függőlegesen kidülő négy sópajta. Midőn az 1813. évi nagy tűz alkalmával ezek leégtek, az új sópajták a Tiszával párhuzamosan és egy hosszaságban épültek ki. A só- és fatelepek öt holdnyi területe a Tisza mentén 192 méter hosszaságban nyúlt el. A sópajták partvonala az utóbbi időben kőfalazattal volt megerősítve. A vár és a sópajták a város szívében mint valami idegen testek a Tisza partjának legértékesebb kikötőhelyeit így a közhasználattól és forgalomtól teljesen elzárták. (Lásd: Szeged v. közigazgatási levéltárában Gegus Dániel tanácsnoknak 1862. évi nagy jelentését a sóházi foglaltsok ügyében.) Feljegyzésre méltó, hogy a város újjáépítése alkalmával ezen ingyen és jogszerűtlenül szerzett kincstári területeket teljes kártalanítás mellett sajátították ki.

3) A haditanács rendeletéből már az 1699. évben Szeged és Arad, úgy Szeged és Pétervárad közt katonai posta közlekedett. (HKR. Proth. Exp. 1699. júl. 224. sz. 398. lap.)

4) Lipót király 1701. máj. 17-én kelt rendelete Csongrád vármegyéhez, melyben a rablók kiirtására felkelést rendel. (Szeged v. tit. levéltára 108. sz. a.)

5) „Expressen roittenten Botten.“ Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben. (1707. évi iktató könyv 145. fv.)

majd kétszer közlekedő postajáratok rendszeresítették¹⁾. Szeged forgalmára s emelkedésére ez is jótékonyan hatott. Ezenkívül az 1715. évi 92. t.-cz. értelmében a országhoz visszakapcsolt Csongrád vármegye székhelye is egy ideig Szegeden volt. Itt tartattak a vármegyei gyűlések²⁾ s itt laktak a megyei tisztviselők mindaddig, mígnem gróf Károlyi Sándor szegvári kastélyát megyei székházul át nem adta³⁾. Gróf Nádasdy László csanádi püspök az egyházmegye székhelyét hasonlóképp Szegedre helyezte, — szóval a különféle hatóságok és intézmények által Szeged Délmagyarországnak központja lett, s e körülmény a város emelkedésére kihatással volt.

Szeged visszavívása után a különféle csapásoknak és szenvedéseknek csaknem három évtizeden át tartott hosszú sorozatát a lakosság lassanként elfelejtette. E szenvedések és sorsüldözések hű képét egy régi, érdekes metszvényen találjuk megörökítve. Szeged távlatrajza és történelmének jelképezése e metszvényen két ornamentális körzetben van előállítva, a czimszalagon előforduló ezen magyarázat kíséretében: „Gyakran menekült, mert sokszor üldöztetett“⁴⁾. Az egyik körzetben

1) Első postakezelő Emerich János volt, ki havonként 12 frt hajtópénzt (Rittgeld) nyert. 1738-ban Temesváry András városi tanácsnok, az ő halála után pedig 1760. évi nov. 22-én fia — Temesváry József — lett a postakezelő, ki negyedévenként már 61 frt 42 kr. hajtópénzt kapott. Az utóbbi elhunytával, 1764-ben Nagy Sándor, a magyar testőrség tagja neveztetett ki, de az özvegy részére 200 frt évi járulékot volt köteles fizetni. Ugyanily kötelezettség mellett 1771-ben Hoffmann Antal neveztetett ki. 1782-ben özvegy Hoffmann Borbála lett a postakezelő, ki Haraszty Antalhoz férjhez menván, az 1788. évben felállított szatymazi és horgosi posták kezelésével 100—100 frt fizetés és a levélportó fele jövedelmének élvezete mellett már a férj, Haraszty lett megbízva. E két postát felsőbb engedélylyel 1807. évben Haraszty eladta Panin Boldizsár szegedi postamesternek. A szegedi posta 1794-ben vétel útján Pfandler Ignácznak, két év múlva Panin Boldizsárnak, 1807-ben pedig Biringer Mátyásnak birtokába jutott. (Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár „Register über k. k. Post stationen“ című könyve Szeged és Szatymaz rovatai alatt.) Az utolsó postakezelő Zombory Mihály volt. Az ötvenes években állami kezelés alá került. A posta kezelési és hivatalos nyelve 1867. évig német volt. Kistelek-pusztán már 1720. évben létezett posta-állomás s az első postakezelő Nikolaidesz György volt. (Szeged v. közig. levéltára, 1720. évi lajstromozatlan iratok.)

2) A vármegye első szervező gyűlése Szegeden 1723. év okt. 6-án tartatott.

3) Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye főispánjai. Budapest, 1893. 60—63. lap. Még a későbbi időkben is gyakran tartottak Szegeden megyegyűléseket. Andrassy Zsigmond alispán pedig alsóvároson saját házában lakott.

4) Saepe fugit per quae fuerat loca saepe secutus. E metszvény Comes Josephus Althan: Assertiones elementares ex univ. Philosophia, sub auspiciis Leopoldi I. Viennae 1689. Typis Leop. Voigt felettébb ritka könyvnek czímképe.

a kapukkal, felvonó-hidakkal ellátott csillag-sánczon, a palánkon belül kimagasló várfalakat, az égett templomok csonka tornyait, egy-egy karsú minaretet és mecsetkupolát s az apró nádfödeles házak cso-

portját látjuk. A másik körzetről a város történelmének symboluma (de nem a czímerben előforduló bárány, mely különben Szeged népének türelmét és szellemét példázza), a nemes királyi vad, egy szép czi-

meres szarvas tűnik elénk, amint a kopók felverték és árkon-bokron keresztül törtetnek utánna. Egyik-másik már utóléri, meg is sebzí. De a pompás czímer egyúttal hatalmas fegyver is. A kopók széthullanak, a szarvas megszabadul, kipihení szenvedéseit, meggyógyítja sajtó sebeit, s elhagyott fészkéhez visszatérve ünőit ápolgatja.

E szép metszvény találóan jelképezi egyúttal a legutóbbi időök küzdelmeit és a végzetes nagy csapást, amely alkalommal a régi események meglepő következetességgel ismétlődtek és megújultak, bizony-ságaúl annak, hogy a nép mindig ugyanaz, a századokkal ezelőtt elköl-tözött ősöknek utódai. Miként a lesújtott Anteus a földből, úgy Szeged népe is a súlyos csapásokból merített mindenkor és legutóbb is erőt a küzdelemre. A szenvedések erősítették, ezek növelték mind nagyobbra. Hasztalan volt minden üldözés, elnyomás; hasztalan a nemzetiségek elnyeléssel fenyegető áramlata: a nép el nem pusztult, megőrizte nyelvét, hagyományait; fenntartotta az őöktől öröklött erkölcsöket és megmaradt mindenkorra magyarnak.

NEGYEDIK RÉSZ.

FELSZABADULÁSI TÖREKVÉSEK.

- I. Küzdelmek az önjogúságért.
- II. A kegyúri jogok védelmezése.
- III. Harcz a földbirtokért.

I. Küzdelmek az önjogúságért.

A város hatósága — mint láttuk — egyelőre néma megadással tűrté az új hatalmasságoknak, a várparancsnoknak és a kamarai felügyelőnek önkénykedéseit, a város jogain ejtett sérelmeket és a közjavakon elkövetett bitorlásokat. Ezek iránt később a felsőbb helyeken tett panaszokat is oly szelíd s félénk hangon adták elő, hogy talán ép azért azoknak foganatjuk sem lett.

A fennforgó bajok legalkalmasb orvoslata után törekedve, a hatóság azon meggyőződésre jutott, hogy a város szabad királyi városi jogállását, a régi kiváltságlevelek megújításával és megerősítésével kell elismertetni, annyival is inkább, mert a város régi szabadságait II. Ferdinánd király 1631. évi kiváltságlevelének kiadása óta nem újították s nem erősítették meg.

A kamarai tisztek és a várparancsnokok a „császár“ különféle újabb rendeleteire, a fegyver és a hódítás jogelméletére hivatkozással kétségbe vonták a város régi kiváltságleveleinek és szabadságainak érvényét. Mit sem akartak arról tudni, hogy a város lakosai szabad polgárok s hogy II. Ulászló király, a rendek hozzájárulásával, Szeged városát még a Béla és Endre királyoktól származó ősi kiváltságok alapján, az 1498. évi budai gyűlésen a kétségtelen szabad királyi városok sorába felvette¹⁾.

Noha a másfélszázados török uralom alatt sem szüneteltek a város kiváltságai, mert mint láttuk, a magyar kormányzattal és hatóságokkal szemben jobbra érvényben voltak és elismerésben részesültek, — a generálisok és a kamarai tisztek most mégis azt vitatták, hogy Szeged jogai és kiváltságai elévültek. Különösen a kamarai tisztek hangoztatták ezt, kik pénzügyileg többet merithettek vala Szegedből, mint kamarai birtokból, semmint az önjogú szabad királyi városból.

A helyzet tagadhatatlanul bonyolult és Szeged közjogi állása sok tekintetben homályos és zavaros volt.

---

¹⁾ Az 1498. évi végzések Telegdy és Mosóczynek „Corpus Juris Hungarici“ 1584. és 1696. évi kiadásában meg nem jelentek. Szeged város rangemelésére vonatkozó ezen országos végzést Kovachichnak „Vestigia Comitiorum“ Budae, 1790. és „Supplementum ad vestigia comitiorum“ Budae, 1798—1801. című műveiben sem találjuk fel.

A Corpus Juris-ban az 1498-iki budai végzések, s illetőleg Szeged városának a szabad királyi városok sorába történt beiktatása elő nem fordulnak. II. Ulászló király 7-ik — 1514. évi — rendeletének 3-ik cikke pedig, mely a sz. kir. városokról és az el nem idegeníthető korona-javakról szól, Szeged közbiztonsági állását illetőleg téves értelmezésekre adott alkalmat. A törvény 1. §-ában szabad királyi városokul említetnek: Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagy-Szombat, Bártfa, Eperjes és Soprony, de oly homályos szerkezettel, mintha csakis ezen 8 város lenne szabad királyi városi rangra emelve. A következő szakaszban pedig már a korona-javak említetnek, ezek között Ó-Buda, Esztergom, Székes-Fehérvár, Lőcse, Szakolcza, Szeben és Szeged, de amelyekről a törvény nem említi azt, hogy ezek is szabad királyi városok.

A későbbi időkben, midőn a Habsburg-házi királyok a városokat nagyobb számmal emelték a szabad királyi városi rangra, az országgyűléseken felszaporodott városi követekben a nemesség saját érdekeire nézve veszélyt és sérelmet talált s tiltakozott a szabad királyi városok számának szaporítása ellen. Utóbb pedig a szabad királyi városok követeinek, az ország negyedik rendjének képviselőit egy szavazatra zsugorították össze¹⁾. Az 1608. évi koronázás utáni 1. t.-cz. a követküldésre jogosított szabad királyi városokat névszerint nem sorolja elő, hanem utal II. Ulászló királynak fentebb említett homályos értelmezésű törvényére, aminthogy ezen törvény alapján Lőcse, Szakolcza városok követei az országgyűléseken mindig részt is vettek. De a török hódoltság alatt Szeged az országgyűlésekre követeket nem küldhetett s másfél százados távolléte elegendő tápot adott azon tévedésre, hogy nem szabad királyi város.

Ehez járult még az is, hogy Istvánffy-nak a XVII. században közkezen forgott történetkönyvében is²⁾ Szeged tévesen és alaptalanul mezővárosnak (oppidum) van nevezve. Az ily botlások néha mélyebben bevésszédnek a köztudatba, mint az igazságok s így Szeged város felől általában az a felfogás terjedt el, hogy nem szabad királyi, hanem csak bizonyos kiváltságokkal felruházott mezőváros.

A kamara e zavart már a XVII. század elejétől fogva tervszerűleg növelte. Szeged város ez időben a királyi kancelláriának, a nádornak és más közhatóságoknak kiadványaiban mindenkor és következetesen mint „nemes“, mint „szabad királyi város“ említetik³⁾. Még a pozsonyi kamara is egyik 1614. évi kiadványában „régebben szabad

¹⁾ Jászay Pál: A sz. kir. városok szavazatjoga országgyűléseken. Pest, 1843.

²⁾ Regni hungarici historia. Cöln, 1622. 67. lap. — Hogy Istvánffy Szeged közbiztonsági helyzetével egyáltalán nem volt tisztában, az kitetszik abból is, hogy műve 26. lapján Szegedet „oppidum peramplum et celebre liberumque“-nek, a 132. lapon pedig „nobile oppidum liberumque“-nek nevezi.

³⁾ Oklevéltár CIX., CXXXVI., CXXXIX. stb. sz.

királyi Mező-Szeged“ elnevezést használ¹⁾). De amint Szeged a kamara oltalma alá helyeztetett, rövid idő múlva már elmaradt a szabad királyi jelző, a város egyszerűen oppidiumnak, vagy Mező-Szegednek, a polgárság pedig „ő felsége szabadosainak“ vagy „szabados jobbágynak“ czímeztetett²⁾).

A város tanácsának ez fel sem tűnt s a hátrányos következményekre nem is gondolt, sőt a hatóság is gyakorlatba vette a Mező-Szeged elnevezést és némely kiadványán a következő kifejezéseket találunk: „mi mező nagy szegediek, király ő felsége szabad nömös városa“, „szabad és királyi nemes mező Szeged városa“ stb³⁾). Ezt különösen azon czélzattal és számítással, azon naiv felfogásból tette, hogy mint oppidumnak, mint mezővárosnak, kisebb terheket és kamarai tartozásokat kell viselnie, sem mint a szabad királyi városnak.

A Mező-Szeged különben is geographiai megjelölés. Borsod vármegyében is volt egy Szeged nevű helység, melyet régen Sajó-Szegednek híttak. Ép azon időben Csongrád vármegye Borsod vármegyével volt egyesítve s így az egy igazgatás alatt álló két vármegyében mind-egyikben volt egy-egy Szeged. A Csongrád vármegyében fekvő Szegedet tehát, megkülönböztetésül amattól, Mező-Szegednek nevezték, mivel a mezőségen, a síkon, az Alföldön volt⁴⁾).

De másrésről ép ez a Mező-Szeged elnevezés a legtöbb félreértésre szolgált alkalmúl a tekintetben, hogy Szeged nem szabad királyi, hanem csak mezőváros. A kamara e félreértést is felhasználta s mint látni fogjuk, szívós kitartással gátolta a város törekvéseit, támaszkodva az 1687. évi 17. t.-cz. rendeletére, mely a szabad királyi városok további szaporítását tiltotta.

Mint fentebb érintettük, a hatóság már 1690. évben lépéseket tett a régi szabadalmi levelek megújítása iránt, de az eredmény mindössze egy szerény vásári szabadalom elnyerésére szorítkozott. A további törekvések meddők maradtak. Hiába volt minden fáradozás, sőt még a hadsereg részére 1695. 1697. és 1698-ban kiszolgáltatott nagy mennyiségű élelmi készlet és takarmány árának megtérítése iránt tett szorgalmazásoknak sem lett eredményük. Azt ígérték, hogy megfelelő mennyiségű sóval kárpótolják a város áldozatait, de az ígért beváltása elmaradt.

Szegedi István Ferdinánd főjegyző 1702. év folyamán Bécsben

1) Oklevéltár CI. sz.

2) Oklevéltár XCVIII., CXX., CXXXV., CXXXVIII. sz.

3) Oklevéltár CII., CIII., CXIX. sz.

4) Erdélyben még ma is mezőségnak hívják a Marosvölgyben elterülő síkságot. — Mező-Túr, Mező-Berény, Mező-Hegyes, Mező-Keresztes, Mező-Kövesd és még mintegy 70 helységeknel a mező jelző nem a mezőváros rangot jelenti, hanem a síkon, az Alföldön fekvő Túr, Berény stb. helységeket földiratilag különbözteti meg a más vidékeken fekvő hasonló nevű helységektől.

bizalmas úton azt az értesítést vette, hogy a város régi szabadalmainak megerősítését csak úgy lehet kieszközölni, a zaklatástól csak az esetben szabadulhatnak meg, ha a város a kincstár ellenében fennforgó követeléséről lemond.

A város e jelentékeny áldozatra is kész volt, csak hogy célt érjen. Straus Mihály bécsi ügyvivőt tehát felhatalmazták, hogy a szükséges lépéseket tegye, a régi kiváltságlevelek megújítását és megerősítését kieszközölje, különösen pedig gróf Löwenburg kamarai elnöknel Tápé és Vártó (Marostő) birtokoknak a város kezére leendő visszabocsátását keresztül vigye. Fáradozásai jutalmául 50 frt biztossított részére¹⁾.

Straus eljárása sikeres lett. Az udvari kamara már 1702. évi augusztus 4-én értesítette a budai kamarai igazgatóságot, hogy ha Szeged város a kincstárnak eddig beszolgáltatott 2305 köből zabon túl még 500 köből gabonát adni hajlandó, az esetre régi kiváltságai megerősítettnek, Tápé és Vártó birtokai haladéktalanul visszaadni fognak s e birtokok használatában a kamara a várost védelmezni fogja²⁾.

A követelt 500 köből gabonát a város a szegedi katonai éléstárba legott beszállította. A következő évi április hó 14-én tehát a kamara értesítette az udvari kancelláriát, hogy a szegediek régi szabadalmi leveleinek megújítását és megerősítését most már mi sem gátolja. Közölte egyúttal az új szabadalmi levél tervezetét s a kancelláriát felkérte, hogy azt a király elé terjeszsze³⁾.

De Lipót királynak közbejött elhalálása, majd a Rákóczy-szabadságharc okából az új szabadalmi levél kiadása elmaradt. A zavaros időkben nem sürgették, elfeledték s csak amidőn Cometh neveztetett ki a szegedi kamara felügyelőjeül, merült fel újra a szegediek kérelme. Az oklevéltervezetet József király jóváhagyta és Bécsben 1710. évi július 30-án az új szabadalmi levelet a város részére kiadta. Ez magában foglalta a város régi szabadalmi leveleinek átiratait s illetőleg II. Ferdinánd királynak 1631. évi kiadványát⁴⁾, megtoldva azzal, hogy az 1695. évi hadjárat alatt a város mily hasznos szolgálatokat tett.

¹⁾ Szeged város közigazgatási levéltára, 1720. évi lajstromozatlan iratok közt.

²⁾ A cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltárának magyar kamarai osztályában, Bécsben. Másolata Szeged v. tit. levéltárában 115. sz. a.

³⁾ Oklevéltár CLIX. sz. a.

⁴⁾ Ez ismét Miksa királynak 1572. évi átirata alapján a következő okleveleket foglalja magában: Mátyás királynak 1462. és 1469-iki, az asszonyzállási, úgy az 1473-iki, a csölyös-, majos- és kömpöcz-zállási kun puszták ügyében kelt kiadványokat; továbbá Lajos királynak 1523., illetőleg Ulászló király 1498-iki kiadványát, valamint Mátyás király 1464. és Zsigmond kir. 1430. és 1436. évi kiadványait. (Lásd ez okleveleket az Okmánytárban az illető évszámok alatt.)

Ez a szabadalmi levél még ugyanazon évi november hó 24-én Pest vármegye gyűlésén ki is hirdettetett¹⁾, de azért annak a város semmi hasznát sem vehette. A hat esztendeig tartó érlelés és kése-delem daczára is a dolog elhamarkodott, a kiadvány hiányos volt. A régi oklevelek szokásos átirataiban felemlítve lőn ugyan, hogy Szeged ugyanazon szabadságokkal ruháztatott fel, mint aminőket Buda és Székes-Fehérvár szabad királyi városok polgárai élveznek, de ép ezek a jogok és szabadságok különösen elősorolva nem lőnek s vitás maradt továbbra is, hogy voltakép minő polgári jogokkal élnek a budaiak, kiterjed-e s alkalmazható-e ezen kiváltság Szeged polgárságára? Az áldozatok daczára is a város tehát csak ott volt, hol azelőtt.

A város hatósága megszerezte ugyan Lipót királynak Buda város részére 1703. évi okt. 23-án kiadott és 33 pontból álló szabadalmi oklevelének másolatát; megszerezte a székesfehérvári és esztergomi privilegiumokat is, melyeket legutóbb Eleonóra özvegy császárné adott ki, amelyekben tüzetesen elősorolvák a város egyetemét megillető jogok s a polgárok azon kiváltságai, hogy tizeddel, accissal, robottal, előfogattal, stb. nem terhelhetők²⁾. De Cometh erre mit sem adott s a lakosságot tovább is jobbágymódra zaklatta, Tápé és Vártó birtokokat ezentúl is kamarai kezelés alatt tartotta.

Ezen rosszlelkűség a tanácsot mélyen keserítette és a kormány-székeknél erőteljesebb felszólamlásokra ösztönözte. A tanács lelke és vezére ez időben Temesváry János József főjegyző³⁾ s egyúttal tanács-nok volt, ki nem ijedt meg a maga árnyékától s az ármánynyal bátran szembeszállt. Éles szemmel előre látta, hogy a mélyen sújtott város ősi jogait elkobozni, a régi királyoktól nyert kiváltságaitól megfosztani akarják; látta, hogy a kamarai felügyelő, a várparancsnok és az idő-közben kinevezett csanádi püspök tervszerűen azon mesterkednek, hogy a polgárságot előjogaiból minden téren kiforgassák és jobbágy-sorsra szorítsák.

Temesváry tehát az udvari kamarához és a kanczelláriához fordult s panaszos leveleiben előadta, hogy Cometh a polgárságot, mint valami paraszt szolgálakat, katonai végrehajtás terhe alatt, napról-napra különféle munkálatokkal és ingyen-szolgálmányokkal terheli; a törvény ellenére fogyasztási adókat szed; a polgárságot illető korcsma

¹⁾ Szeged v. tit. levéltárában 127. sz. a.

²⁾ Szeged v. tit. levéltára 118. és 131. sz. a. — A hatóság előtt nem lehetett ismeretlen a „Jus civile siue statuta, privilegia, praerogativaeque ac consuetudines municipales regiae ac liberae civitatis Cassoviensis — — pro ratione status civium et incolarum praefatae, aliarumque Civitatum“ stb. Bártfán, 1701-ben megjelent munka sem. A városi jogok összességét lásd dr. Király János: Pozsony város joga a középkorban. Budapest, 1894.

³⁾ Maga is hol Temesvárynak, hol Tömösvárynak írta nevét.

és mészárszék jogot idegeneknek osztogatja; a rácok és idegen kereskedők polgárosítását gátolja; a törököktől elhagyott házakat, melyek a városi jog értelmében a városra háramlottak, továbbá a tiszai átkelést, Tápé és Vártó birtokokat elfoglalva tartja és a város minden ügyébe beleavatkozik. Kérte tehát, hogy Cometh mindezen jogtalan cselekedetektől eltiltassék s a város és a polgárok jogait tüzetesen elősoroló újabb szabadalmi levél kiadásával a város sérelmei orvosoltassanak¹⁾.

A kanczellária, mely a város régi szabadalmait, közjogi állását és a polgárság előjogait jól ismerte, a panaszt pártoló nyilatkozata kíséretében közölte a kamarával²⁾. Addig is azonban, míg a sokféle formáságokon s a haditanács fórumán az ügy végleges elintézését fog nyerni, Eleonóra özvegy királynénak 1711. évi június hó 5-én kelt rendelete értelmében Cometh utasítottatott, hogy a város régi jogait és szabadalmait „amennyiben azok érvényben vannak“ tiszteletben tartsa³⁾. De ezen felsőbbi rendelet daczára Cometh korábbi eljárásán semmit sem változtatott.

A tanács ennél fogva most már egyenesen Eleonóra özvegy királynőhöz fordult s egy rövid emlékiratban Cometh József kamarai felügyelő, valamint gr. Herberstein Erneszt szegedi várparancsnok önkénykedései miatt kért orvoslato, előadván: hogy Cometh a legutóbbi időben is a várost 12 ezer kéve nádnak és rőzsének vágására s a Maroson leendő leszállítására kötelezte; a várparancsnok a katonáknak megengedi, hogy korcsmákat, mészárszékeket nyissanak; a török területre utazó polgárokat útlevél váltásra kényszeríti; a rác határőrség birtokában levő 200 ház, tetemes szántó- és szőlőföld, úgy a kereskedés után köteles közteherviselést ellenzi és tiltja, hogy a polgári birtokok után az adók kivetessenek. Adózási, törvénykezési és önkormányzati jogaik érzékenyen megsértettek; a hatósági tekintély megaláztatott; mi végből a királynő oltalmáért és a sérelmek orvoslásáért esedeznek⁴⁾.

Herberstein ellen a többi közt a város sérelmére felállított sörház miatt az udvari kamarához külön panaszt intézett a tanács⁵⁾. Erről 1711. évi

1) Oklevéltár CLXVIII. sz.

2) Oklevéltár CLXIX. sz.

3) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben. A kanczelláriához intézett rendelet másolata Szeged v. tit. levéltárában 130. sz. a.

4) Oklevéltár CLXXII. sz. Úgy ezen, valamint ezen ügyre vonatkozó több keletnélküli beadvány kelte, egybevetés útján állapítottat meg.

5) Oklevéltár CLXXIII. sz. Ez időben még Rath János György, élelmezési tisz is épített sörházat. (Cs. és kir. közös pénzügyminisztr. levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben. Iktatókönyv, 1712. év febr. 6-án 74. iv.)

nov. 22-én gróf Schlick Leopold bizalmas úton értesítette Herbersteint¹⁾, ki ezért a haditanácsnál a város hatóságát vádolta be és kiemelte, hogy a határbiztonság tekintetében foganatosított intézkedéseit a tanács gyengíti²⁾. A határbiztonság fölött örködnie pedig kötelességében áll, mert a temesvári basa úgy is fenyegetőzik, hogy elégtételt fog venni, amiért Szegeden Musztafa Oda basi török kereskedőt egy rácz meggyilkolta³⁾.

Így fejtett ki a küzdelem az egész vonalon; de a panaszoknak alig volt valami következményük, mert a napok bizonytalan várakozások közt teltek le, mígnem végre a tanács nem várt s nem remélt kellemes meglepetésben részesült. A tanács a nélkül, hogy ez iránt lépéseket tett volna, az 1712. évi országgyűlésre a kancelláriától királyi meghívó-levelet kapott. Károly királynak 1712. évi február hó 2-án kelt levele, melyben trónralépését és a koronázó országgyűlésnek Pozsonyba történt egybehívását tudatja, megérkezett. Szeged városához is azzal a meghagyással, hogy a város két követtel képviseltesse magát⁴⁾.

A kancellárián csak nemrég fordultak meg Szeged régi kiváltság-levelei, melyekből kétségtelenül kiderült, hogy II. Ulászló király 1498. évben a rendek hozzájárulásával szabad királyi városi rangra emelte. A kancellária tehát mint a közjogi viszonyok alapos ismerője s mint a törvény őre, természetesnek tartotta, hogy a szent korona joghatósága alá viasszerzett Szeged városának, mint régi szabad királyi városnak követküldési joga van; mert habár ezen jog a másfél százados török hódoltság alatt szünetelt is, de azért el nem évült.

Azért minden aggály nélkül adatott ki a meghívó-levél, mit a hatóság különösen Hunyady László kancelláriai előadó pártfogolásának tulajdonított, ki a város iránt általában jó hajlamokat tanúsított, s ki iránt a hatóság nagy bizalommal volt eltelve s kit hálájának és ragaszkodásának tanúsításául több ízben ajándékokkal tisztelt meg.

A királyi meghívó levél nagy örömet okozott Szegeden, mert ezzel illetékesen el volt döntve a város vitás közjogi állása, régi szabadalmainak és jogainak érvénye. Habár a követküldés a városra rendkívül terhesnek, költségesnek látszott is, azért a tanács a képviselőtől nem vonakodott. Temesváry Jánost és Siskovics András⁵⁾ tanács-

¹⁾ Szeged v. tit. levéltára 133. sz. a. — HKR. Proth. Exped. 1711. decz. 194. sz. 996. lap.

²⁾ HKR. Proth. Exp. 1711. év okt. 216. sz. 863. lap.

³⁾ HKR. Proth. Exp. 1711. decz. 211. sz. 998. lap.

⁴⁾ Oklevéltár CLXXVIII. sz. a.

⁵⁾ Az 1717. évi tanácsi jegyzőkönyv 31. lapja szerint Temesvárynak első ízben megválasztott követtársa Rózsa Dániel volt. De ez lemondott s helyette Siskovics ment fel. Siskovics Varasd vármegyéből költözött Szegedre. (HKR. Proth.

nokot választották meg követekül, kik az akkor uralkodott dögvész ragály daczára a veszélyes útazásra és a hosszas távollétre készséggel vállalkoztak s a pozsonyi dietán részt vettek.

De az országgyűlésen mégis szóba jött, hogy jogosan hívattak-e meg. Temesváry már aggódott a felmerült észrevételek miatt, Hunyady Lászlóval legott közölte a kérdést, aki azonban így nyugtatta meg a város követeit: „álmélkodva olvastam, hogy az nemes statusok kérdést tettek kegyelmetek sessiója iránt, holott regalis által hivattatott és régi szabad királyi városok közé számlálva volt s most újólág régi privilegiumi confirmáltattanak. Nem elégséges ratio előttem, hogy ab immemorabili dietákon nem voltak, hiszen hasonló sorsban számlálathatnak Tolna, Baranya, Bács és több vármegyék, akiknek mindazáltal sessiójok vagyon, — nemkülönben Buda, Pest, Fehérvár szabad városok. Csekély ítéletem szerint a nemes statusoknak illenék inkább pártfogással lenni kegyelmetekhez, sem mint ellenkezni. Nem ártott volna kegyelmeteknek méltóságos herczeg palatinus urunkhoz is az iránt folyamodni¹⁾).

A rendek aggályait a május 13-iki országos ülésen csakugyan eloszlatták és Szeged képviselőjének jelenlétét jogosnak elismerték. A rendek mindazáltal szükségesnek tartották, hogy a másfélszázados jogszünetelés következtében Szeged városának most újra feléledt joga országúl elismertessék és törvénybe iktatassék²⁾. Ez, mint látni fogjuk, az 1715. évben meg is történt,

Az országgyűlésen szóba jöttek egyúttal Szeged város sérelmei is, melyeknek megvizsgálása a sérelmek ügyében kirendelt országos küldöttségre bízott. E küldöttségnél Temesváry 13 pontban felsorolva, a következő sérelmeket adta elő:

1. A város jelenlegi és jövőben felveendő polgárai s lakosai, más szabad királyi városok polgáraival egyenlő jogokat élvezzenek.

2. Az összes lakosok, még a rácz határőrség is, ingatlanaik és üzleteik után a város közterheinek viselése alól magukat ki ne vonhassák.

3. Az élelmi és piaczi árúk árszabását megállapítani, a folyó és száraz mértékek hitelességét megvizsgálni és ellenőrizni a tanács jogosult.

Exp. 1693. szept. 125. sz. 403. lap.) Magyar nemességét, melyet III. Károly király 1718. év júl. 14-én kelt adománylevele által nejével Scharacz Máriával együttesen nyert, Csongrád vármegye elismerte és kihirdette. (Zsilinszky M.: Csongrád vármegye főispánjai. Budapest, 1893. 75. lap. — Siebmacher: Wappenbuch. Der Adel von Croatien 171. lap.)

1) Szeged v. közigazgatási levéltára, 1712. évi lajstromozatlan iratok.

2) U. o. a követeknek május 15-én kelt jelentése.

4. A serfőzési jog a város egyetemének köztulajdona legyen.

5. A várparancsnok és az alantas tisztek korcsmái és mézsárszékei eltiltassanak. A tanács engedélye nélkül papoknak, vármegyei uraknak korcsmát, mézsárszéket, kereskedést nyitni s idegen borokat behozni tiltva legyen.

6. A város területén való legeltetés, a tiszai nagy- és kis halászat, a tiszai átkelési jog, a partjavadalom kizárólag a város egyetemét illesse.

7. A paraszti ingyen szolgálmányok követelésétől, a fogyasztási adók szedésétől a kamara eltiltassék.

8. A gonosztevők fenytése a pallos-jog gyakorlatával a tanácsra bízassék.

9. A püspök által követelt kisebb tized szedése eltiltassék.

10. Tápé és Vártó birtokok tartozékaikkal a városnak átadassanak.

11. A jezsuiták és Hueber sós tiszt által jogszerűtlenül elfoglalt, úgy a többi fölösleges épületek és telkek a kamarától visszavétessenek.

12. A jezsuiták telekszerzési, zárda- és templomépítési szándékuk érvényesítése tekintetéből forduljanak a város tanácsához.

13. A kamarai, sótári és élelmezési, valamint a katonatisztek is, birtokaik után a város közterheinek viselésére köteleztessenek¹⁾.

A város ezen sérelmei s illetőleg óhajai mindenekelőtt Cometh-al közöltettek, ki a hatóság és törekvései felől igen kicsinylőleg és sértőleg nyilatkozott. A tanácsról azt mondta, hogy tudatlan parasztokból áll, kik írni is alig tudnak, kik senkitől sem akarnak függni, senkinek nem engedelmeskednek; megtagadják az előfogatokat, a közszolgálatokat, de ha a katonai átkelések alkalmából kárt szenvednek, mégis a kamarától kívánnak védelmet. A török szomszédságnál fogva Szeged lakóinak a polgári szabadságokat ennél fogva csak az esetre javasolta megadni, ha a tanács jobb rendet hoz be és minősítettebb egyéneket választanak a tanács tagjaiúl.

A 13. pontban elősorolt óhajok teljesítését általában ellenezte, s előadta, hogy a határszélen a pallos-jogot mindenütt a katonai parancsnokság gyakorolja. Két törvényszék egymás mellett meg sem állhat. Ellenezte az árszabás és a mértékek felügyeleti jogának gyakorlását. A mézsárszékekre nézve megjegyzi, hogy a tisztek kényszerítve vannak a mézsárszéktartásra, mert különben napokon át nem kaphatnának húst. Tagadott mindent, s azt állította, hogy a város olyanok után törekszik, ami Budán sincs érvényben. Tagadta a városnak a Vártóhoz vagy a Holt-Tiszához való tulajdonjogát, mert az nem is ott van, ahol állítják²⁾. A jezsuitáknak a telket, templomot még

¹⁾ Oklevéltár CLXXX. sz.

²⁾ Algyőn felül a Tisza jobb partján hasonlóképp van egy Vártó vagy Holt-Tisza nevű hely. Erre ezéltott Cometh, mely nem is volt soha a városé, de nem is ezt követelte Szeged.

1702. évben felsőbbbileg jelölték ki s nines is más telek, mit részükre kijelölni lehetne¹⁾.

Cometh ezen véleményét Király Ádám bécsi ügyvivő bizalmasan közölte a tanácscsal²⁾, mely felháborodott a rágalmakon és vakmerő tagadásokon és sietett igazolni, hogy a hatóságnak csekély kivétellel minden tagja tanult és iskolázott, a törvények és különféle nyelvek ismeretében járatos egyén s hogy a tanács nem csupán benszülöttekből, hanem egyúttal beköltözött érdemes idegenekből is alakult, kik előbb a polgári kötelékbe felvétettek³⁾. Kimutatták azt is, hogy Comethnak az átkelési, mézsárszék, koresma és adózási viszonyok tekintetében Buda városára történt hivatkozásai valótlanok⁴⁾.

De ezentúl pótlólag elpanaszolták, hogy Cometh az ország határain belül is, Budáról, Kecskemétről, Péterváradról érkező boraik és más áruik után a törvény ellenére harminczadot, vámot s adót szed; elpanaszolták, hogy a szabadságharcz idején hogyan öldösték a lakosságot, nőket, gyermekeket; hogyan fosztották ki javaikból, hogy kényszerültek a barátok klastromába, onnan meg Gyöngyösre menekülni; hogyan osztották ki a polgárok házait, földeit, szőleiket a ráczok közt, melyeket a közkegyelmezés után sem kaptak vissza. Elmondták, hogy Tápét és Vártót, melyért az új szerzeményi (neo-acquistica) illetéket is lefizették, 1702. évben a budai kamara világos rendeleténél fogva nekik átadni kellett volna, de még maig is Cometh kezeli e javakat; s hogy naponként 3—4 előfogatot kell kiállítaniok; hogy a katonaság téli tüzelőjének beszerzésére hetenként 12—18 munkásnak a Maros mentén 15—20 ezer kévére rugó nádat és rózsét kell vágni; hogy a sószállításra a környékből összeseregülő fogatok jószágai után a legelő használatáért való csekély díjszedésben is gátoltatnak; hogy a határőrség házaiban kalmárkodó rácz és zsidó boltosoktól a csekély díjak megvételét Cometh tiltotta⁵⁾.

De e közben a már fentebb ismertetett 1712-iki nagy árvíz Szegedet romba döntötte s lakosságának egy részét elszélesztette. Mindazáltal báró Kleinburg az udvari kamara kiküldötte Szegedre jött, a város sérelmeit tüzetesen megvizsgálta s mind a Cometh, mind a Herberstein elleni panaszokat általában alaposaknak ismerte el⁶⁾.

1) Oklevéltár CLXXXIII. sz. a.

2) Szeged v. közigazgatási levéltárában, 1712. évi lajstromozatlan iratok közt Király Ádám 1712. évi május 7-én kelt levele.

3) Oklevéltár CLXXXI. sz.

4) Buda város tanácsnokainak nyilatkozata 1712. é. aug. 26-án Pozsonyban. (Szeged v. közig. levéltára, 1712. évi lajstromozatlan iratok.)

5) Oklevéltár CLXXXII. sz.

6) A cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltárának magyar kamarai osztálya Bécsben. Másolatban Szeged v. tit. levéltárában 135., 137. sz. a.

E vizsgálat után Cometh és Herberstein a várossal szemben egy ideig tartózkodóbb és kiméletesebb álláspontot foglaltak el. De mert a felsőbb intézkedések késtek, a kiméletlenségek csak megújultak.

A város panaszai ezalatt az udvari kamara, a kanczellária és a haditanács előtt forogtak s a vélemények mindenütt abban nyilvánultak, hogy miután az országgyűlés Szeged közjogi állása tekintetében döntött, a sérelmeket orvosolni kell. Még az udvari haditanács is helytelenítette a katonai visszaéléseket. Csaknem mindenben helyeselte a város óhajtását, világosan kimondván, hogy a katonaság egyedül a várban állíthat mézsárszéket s nyithat korcsmát¹⁾. Sőt a budai főhadbiztosság útján tudatta a tanácscsal, hogy előfogatot csakis a hadbiztosság utalványára tartozik kiállítani s ezt sem ingyen, hanem minden négylovas vagy hatókrös fogattól egy menet, vagyis 2 mértföldnyi út után 45 dr járandóság követelhető. Herberstein pedig az útlevélvizsgálatokért szedett díjak miatt ismételten megintetett²⁾.

Ezek daczára Cometh az ingyen előfogatokat tovább is követelte, sőt egy ízben egy magános úrnő budai útjához karhatalommal állíttatta elő az előfogatot³⁾.

Később, a várerődítési munkálatok alkalmából, amidőn a szegediek csak 3 garast, a vidékiek ellenben 6 garast kaptak naponkénti ellátásukra⁴⁾, a panaszok megújultak s az ellenfelek elkeseredése nagyobodott.

Cometh és Herberstein tervszerű akna-harczot indítottak a hatóság ellen. Bűjtogattak s a lakosok közt elhíresztelték, hogy a tanács törekvése a szegény lakosságra nézve mily káros lesz, s hogy az új helyzetből származó súlyos költségeket a lakosok el nem viselhetik. Azért legjobb lenne, ha teljesen a kamara igazgatása alá, vagy pedig a határőrségbe adná magát a nép, amely esetben terheik megkönnyebbülnének s minden jogtalanságtól meg lennének védelmezve. Ilyféle biztatások történhettek s az ámitásoknak a nép hitelt adott. Mert sokan a kamarai jobbagság után kezdtek áhítozni, mások meg a katonai határőrségbe kívántak felvétetni, hol nincs semmi adó, semmi közszolgálat. Midőn tehát az árvíz következtében megfogyott lakosságra az 1713. évi adókat fokozottabb arányban róták ki, a lakosság 1713. évi július közepén lázongani és zavarogni kezdett.

1) 1712. júl. 4-én Pozsonyban kelt vélemény. Másolata a cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltárának magy. kamarai osztályában és Szeged város közigazgatási levéltárában az 1712. é. lajstromozatlan iratok közt.

2) Szeged v. közigazgatási levéltára, 1712. és 1713. évi lajstromozatlan iratok.

3) Szeged város tanácsának 1713. évi jún. 23-án iktatott panasza a cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltárának magy. kamarai osztálya Bécsben.

4) Az udvari kanczellária levelének másolata Szeged v. közigazgatási levéltárában 1712. évi lajstromozatlan iratok közt.

A tanács néhány főkolompot, köztük egy Sánta Miska nevű vakmerő bűjtogatót befogatott s ezek közül egyikre 70 pálczaütést méretett. A zajongókat ez el nem ijesztette. Megrohanták a város székházát és elzárt társaikat ki akarták szabadítani. A legvászárosabb perczben a mentő képében megjelent Herberstein, ki a lázongókat lecsillapította s biztosította őket, hogy bántódásuk nem lesz. Az elégedetlenek seregét magához rendelvén, panaszukat emlékiratba foglalta. Ezt mintegy 20-an aláírták, s azt a parancsnok az udvari haditanácshoz felküldötte, kiszínezve az egyenlőtlenül súlyos terheket, amelyek miatt a lakosok közül sokan a várost elhagyni akarják. Javasolta azért, hogy a tanács ellen vizsgálat tartassék, s annak foganatosításával gróf Nádasdy csanádi püspök, Cometh — a város két legnagyobb ellensége s Herberstein lett volna esetleg a harmadik — bizassanak meg¹⁾.

A tanács e vádról a kancelláriának 1713. évi július 26-án kelt leveléből értesült²⁾). A feladással kezdetben nem sokat törődtek, de amidőn híre terjedt, hogy vizsgálat fog elrendeltetni, s az eddig kivívt előnyök s a város közjogi állása veszedelemben forognak, a tanács az ügy állását és az esetleges következményeket tudakolta. Dőry László, a város egyik patrónusa Bécsből 1714. évi február 22-én kelt levelében meg is nyugtatta az aggódókat: „a 20 tumultuariusokon ne sokat törődjék kegyelmeitek, insufficientes sunt cum suis fautoribus, hogy a nemes városnak, igazságának és privilegiumának ártassanak.“

De a tanács azért még sem nyugodott meg, hanem Temesváry főjegyzőt és Rózsa Dániel tanácsnokot megbízta, hogy Bécsbe siesse-
nek, a rágalmakat eloszlassák s addig ne is mozduljanak, míg a sérelmek orvosolva nem lesznek. A küldöttek február végén felérkeztek, Rózsa április 10-én, a főjegyző pedig csak május végén indult haza. De sűrűn küldték leveleiket, s küldetésük minden mozzanatát ismertették. Az udvari kamara részéről ügyeik vizsgálatára gr. Volkra elnökllete alatt kirendelt Öttl, Krapf és Meskó tanácsos urakat, a kancellária urait is mind sorba járták, informálták. Az ajándékok osztásában nem voltak fukarok s néhol biztatták is őket. Az udvari haditanácsnál egyelőre nem sokra mehettek, mert Herberstein márczius elején ismét arról tett jelentést, hogy a polgárság egy része előtte tiltakozott

1) HKR. Proth. Exped. 1713. júl. 252. sz. 542. lap. „Graf Herberstein General Wachtmeister legt ein Memorial verschiedener Bürger zu Segedin, und dan ein über selbe gehaltenes Verhör bey, worin Sie anbringen, und ausgesagt haben, das Sie von dem Segediner Magistrat gar zu hart beschwert wurden, mit Bitt deswegen eine Untersuchungs Commission herab verordnen, und könnten seinen Meinung nach die Deputirte der Bischof Graf Nadasd und der Cameral praefect Cometh seyn.“

2) Szeged v. közigazgatási levéltárában 1713. évi lajstromozatlan iratok közt. A kancellária az állítólagos kegyetlenségek miatt a tanácsot eleve is megintette és igazoló jelentést kívánt.

a főjegyzőnek Bécsbe való menetele és a privilegiumok megszerzése miatt. Azért jelentette, hogy rövid idő múlva ő is fenn lesz s addig az ügy függőben tartassék¹⁾.

Temesváry azonban fáradhatatlanul sürgette az ügyet. Márczius 10-én a tanácsnak jelentette, hogy „jó, örvendetes proxime válaszunk leszen; azért jó reménységben lehetünk. Nincs annyi papirosunk, hogy leírnánk, miképen describáltattunk. De a jóakarók hozzánk való szeretete mind sinistra információkat lenyomta. Azon alkalmatlan emberek kívánságában is (hogy kamara jobbágyi lennének) semmi sem lesz; hanem csak arra adhortálnak bennünket, hogy békességben legyünk.“

Április hó elején Herberstein is felérkezett s a város küldötteivel „szépen beszélgetett, szokása szerint, de szívében más feküdt.“ Fájtalta, hogy őt az udvarnál „prostituálták“, holott ő a városnak nem ártani, sőt használni kívánt. A minap csak azért vett a határőrök közé polgárokat is, mert máskép az 500 főnyi létszám ki nem telt.

A főjegyző most már a haditanácsnál is némi eredményre jutott. Az öreg Rózsával mindenhova elment; könyörgött s addig schonnan sem távozott míg ígéretet nem kapott, míg az ügyek fölött nem döntöttek és a határozatokat ki nem adták. Néhol már szinte féltek a hivatalok ezen rémeitől és mindent sürgősen elintézték. Temesváry április 25-én kelt jelentésében maga mondja: „az arczátlanságot és sok orczapirulást lelkemből elúntam, de csak ez a bizodalمام oszlopa: patientia“²⁾.

A privilegialis levél, mely a város jogait tüzetesen felsorolta, ezúttal még ki nem állíttatott, azonban Cometh-hez, Herbersteinhoz és Nádasdyhoz a különféle tiltó rendeletek elküldettek, ami alatt a főjegyző is a legjobb reményekkel eltelt hazatért.

Az új szabadalmi levél kiállítása azonban ismét elmaradt s az ügy talán feledésbe is megy, hacsak az 1715. évi országgyűlésen a rendek Szeged ügyét fel nem karolják, hol a város közjogi állása, az ország negyedik rendjébe való felvétele s Nádasdy püspök túlkapásai — miről alább tüzetesen szólunk — tanácskozmány tárgyai voltak³⁾.

1) HKR. Proth. Exped. 1714. márcz. 204. sz. 236. lap.

2) Temesváry jelentései a tanácshoz. Szeged v. közig. levéltárában az 1714. évi lajstromozatlan iratok közt.

3) A rendek határozatának ide vonatkozó része így szól:

„Ad 9. Civitas Szegediensis, ut iure postliminij ad statum liberae ac regiae civitatis, quo ex vi legum et privilegiorum gavisia dignoscitur, iterato redeat sua maiestas clementissime assentitur; novitates vero hoc puncto attactae cum nullae in specie declarentur, ad suas competentes instantias remittantur. Dominus vero episcopum ius suum, si quod probaverit, habebit ibidem salvam, interim autem nullum exerceat, nisi probatum.“ (Szeged v. közigazgatási levéltára. 1715. évi lajstromozatlan iratok.)

A rendek határozata értelmében megalkottatott az 1715. évi 37., illetőleg a 107. t.-cz., amely által Szeged város az ország kétségtelen régi szabad királyi városai sorába újra becikkelyezett¹⁾ s ezáltal a város törekvései elé gördített akadályok végkép. elhárítottak.

A rendek határozata következtében a város követei április 16-án Bécsben, gróf Stahremberg Gundacker Tamás kamarai elnöknél benyújtott folyamodásukban ügyük elintézését most újra sürgették²⁾; de gróf Mollart udvari kamarai tanácsos csak az 1715. évi szeptember havában terjesztette a király elé azon előadmányát, melyben a város sérelmei orvosoltnak és kétségbevont jogai megállapíttatnak³⁾. A király ezt tetszéssel fogadta, a pontozatokat megerősítette és a város újabb kérelmére⁴⁾ elrendelte, hogy azokat királyi nyílt parancsolat alakjában végrehajtásra Cometh kamarai felügyelőnek kiadják⁵⁾.

Megfelelő rendelet intéztetett a várparancsnokhoz is, ki e közben a polgárság kötelékébe tartozott határőrök elbocsajtását már meg is kezdte. Cometh elkészítette a határőrök összeírását, kitüntetve abban azt, hogy kinek van háza, földje vagy üzlete⁶⁾. Ekkor — 1715. évben — a szegedi határőrség 300 huszárból és 200 hajdúból állt⁷⁾. De hogy a köztelherviselést reájuk is kiterjesztették, rohamosan megfogytak. Herberstein a katonai kötelékből 1718-ban már 102 határőrt bocsajtott

1) Szeged városának a szabad királyi városok sorába történt beiktatásáról szóló ezen törvények így szólnak:

1715 : 37. „Ámbár ugyan Buda, Pest, Székes-Fehérvár, Esztergom, Szeged szabad királyi városok, másként a cs. kir. hadseregtől a török hatalom alúl kiragadtak és régi polgárai s azok maradékai nélkül hagyattak egészen s annak-utánna pedig új lakókkal néposítottak, királyi kegy és kegyelemből elegendő szabadalmakkal voltak megajándékozva; mindazáltal ő királyi Felsége azon városoknak ez iránti további kívánalmairól értesítést nyervén s ez iránt vizsgálatot eszközölvén, a karoknak s rendeknek alázatos könyörgésükre, az idő körülményei s az ügy úgy kívánván, kegyelmesen kijelentette, hogy továbbá is tekintetbe venni és azok iránti kegyelmét kitüntetni kívánja.“

1715 : 107. t.-cz. : „Ő Felsége kegyelmesen hozzájárulván, a karok és rendek Szeged városát utólagosan szabad királyi városi állásába újlag beveendőnek határozzák (mellyel mint tudva van, régen fennisztelt néhai József császár és király által megerősített szabadalma s törvény erejénél fogva birtnak ismertetik) Ulászló VII. t.-cz. : 3. §.“

2) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben.

3) Oklevéltár CLXXXV. sz.

4) Oklevéltár CLXXXVII. sz.

5) Oklevéltár CLXXXVI. sz.

6) HKR. Proth. Exp. 1715. febr. 297. sz. 161. lap.

7) Szeged v. közíg. levéltára, 1715. évi lajstromozatlan iratok.

el¹⁾. A létszám ekkor már összesen csak 294 fő volt. De ezek közül is 240 háztulajdonos, 108 pedig egyúttal földbirtokos is volt²⁾).

A fogyatkozásokat Herberstein igyekezett valamennyire kiegyesíten, de másrésről 1719. évben megint 70 öreg katonát volt kénytelen elbocsájtani, kik közül igen sok 20—30 év óta szolgált már³⁾. A szegedi határőrség létszáma 1720-ban összesen 236 volt, később pedig még kevesebb. A fegyelem is annyira felbomlott közöttük, hogy 1721-ben egy század zászlóstúl, fegyverestúl megszökött állomásáról, úgy hogy Károly király 1721. évi jún. 26-án kelt körlevelében őket országosan köröztette⁴⁾.

Az elbocsájtott katonák közül sokan a várost is elhagyták s a lakosság létszáma így folyton hullámzott.

A katonák elbocsájtására különben legnagyobb hatással az volt, hogy a tanács a várparancsnoknak egy-egy aranyat fizetett mindegyik olyan határőr után, ki azelőtt a polgárság kötelékébe tartozott⁵⁾.

A határőrség utóbb a városból egészen kitelepült s Rószkét szállta meg, mely katonai területnek nyilvánított. Itt Herberstein sörházat is állított, ami ismét sok viszályra adott alkalmat.

Az 1715. évi királyi nyílt parancsolatoknak megvolt az a következményök, hogy a katonai kihágások megritkultak. A vitéz urak hozzászoktak a kéréshez s a tanács nem is volt szűkkeblű. Cometh volt a közbenjáró. Így 1717-ik évben Jenei főkapitány csapszékének meghagyását kérelmezte annyival is inkább, mert csak Belgrád visszavételéig óhajt Szegeden maradni⁶⁾.

¹⁾ Oklevéltár CXC. sz.

²⁾ Oklevéltár CXCI. sz.

³⁾ Szeged város közig. levéltára, 1719. évi lajstromozatlan iratok. A tanács a végelbocsájtó leveleket mind bekövetelte. Ezekből látjuk, hogy a kurucz hadjárat alatt majd mindegyikük megsebesült. — Hogy a rácz katonák mennyire elmagyarosodtak s még egymás közt is mennyire elterjedt a magyar levelezés, kiténik egy 1716. évi ápr. 26-án kelt adóslevélből, mely szerint Görög Gyurka 25 frt kamat fizetése mellett 290 frtot Szubó Buzaesiától kölcsön vevén, az oklevélben megjegyeztetik: „Bizonyások: Szegedi Vastag Sztájó, Szegedi Gerog Lyuta, Szegedi Demeter Miletian, aki írta ez contractust.“ A szegedi rácz határőrség közt különben már kezdettől fogva magyar lovasok és gyalogosok is szolgáltak. Thököly felkelő seregének, az 1686. évi és az azt követő időszakban keletkezett szabad csapatoknak egy része utóbb legtöbbszörre a tiszai rácz határőrség kötelékébe került. A rácz határőrség ennél fogva egy bizonyos mérvben elráczosodott magyarokból, de épűgy elmagyarosodott ráczokból állt.

⁴⁾ Borsod vm. levéltárában.

⁵⁾ Szeged város számvevőségi levéltárában az 1721. évi november s 1722. évi januárhavi utalványok között.

⁶⁾ Szeged v. közigazgatási levéltárában, 1717. évi lajstromozatlan iratok közt.

Tápé és Vártó birtokok, valamint a többi javadalmak és jogok átadásának kérdésében a királyi nyílt parancsolat daczára is Cometh egyre makacszkodott. Az időközben újra kitört háború alkalmából zaklatásait megújította s a hatóság belső ügykezelésébe is beavatkozott. Egyes hozzá szító polgárok érdekében, különösen a korcsmák és a sörház bérbeadása alkalmával mint védnök szerepelt, a hatósági intézkedéseket ócsárolta s az ügyeket oly színezetben tüntette fel, mintha a tanács a polgárságot elpusztítani akarná s mintha a „szegénység“ érdekeinek ő volna a hivatott védője.

Nehogy az ily illetéktelen beavatkozások és feltolakodások jogkövetkezményeket vonjanak maguk után, a tanács egy felettébb erélyes rendreütasító átiratban tudatta a kamarai felügyelővel, hogy ezt tűrni nem hajlandó. Van a városnak törvénye és szabadsága, van a városnak belátása és lelkiismerete s ezek fogják a tanácsot szabad elhatározásaiban korlátozni. Semmi szüksége a kamara tanácsaira, „mert ámbár — irták Comethnek — szürkankóban járunk is, azzal nem vagyunk parasztok, hanem mint privilegiatus polgároknak és lakosoknak, valakik ezen városi territoriumunkat magistratualis iurisdictionk mellett lakják, ismerjük magunkat és mindeneknek úgy kívánunk városi authoritásunkban élni, mint más nemes városokéhoz hasonló privilegiumunk, szabadságunk hozván úgy magával“¹⁾.

A város és a kamara közötti viszály csak akkor szűnt meg, amidőn Cometh az 1718. évben elhalálozott. Utódja Thau Ádám lett, ki Tápé és Vártó birtokokat a város hatóságának 1719. évi július 18-án gr. Herberstein, a szomszédos helységek bírái és az algyői uradalom képviselőjének jelenlétében ünnepélyesen átadta²⁾. A város többi javadalmai is egymásután a hatóság kezeire kerültek. Így a többi közt 1719. évi augusztus 31-én a katonaság adta át a tiszai révet, mely alkalommal a város az átvett kompokért és más vízi járművekért a katonai hajózási hivatalnak 120 frtot fizetett³⁾.

1) Oklevéltár CLXXXVIII. sz.

2) Az udvari kamarának febr. 12-én s az udvari haditanácsnak márcz. 7-én kelt erre vonatkozó rendeletei Szeged v. közig. levéltárában, az 1719. évi lajstromozatlan iratok közt.

3) A Tiszán és a Maroson a katonai szállításokat a hadi hajózási hivatal eszközölte. Ez a hivatal a múlt század végén szűnt meg. A vár déli oldalán, az egykori halpiaczon e hivatalnak kiterjedtebb telepe, pajtái és épületei voltak. Ezeket „pontonnier ház“-nak hívták. Az intézmény feloszlása után, 1793-ban a tanács e pajták lebontását és a területnek a város használatába való visszaboocsájtását kérte, mert arra a katonaságnak semmi szüksége sem volt. De a helytartó-tanács a város kérelmét elutasította. Később is több ízben, különösen 1834. évben, a halpiacz szükséges kibővítése érdekében sürgette a tanács a rozzant pajták eltávo-

A katonák korcsmáinak tovább fentartását a hatóság kegyelmesen megengedte, de a tisztek elismervényt tartoztak adni arról, hogy a korcsmáltatási jogot a város engedélye alapján gyakorolják¹⁾.

A katonasággal való rendezkedés különben sokkal simábban folyt le, mint a kamarával. Styriker Ferencz határőrségi hadbíró már az 1714. év végén az előtte folyamatban levő polgári és fenyítő ügyeket a tanácshoz áttette²⁾, s ezóta a polgárság ügyeiben a tanács ítélkezett. 1717. évi november hó 11-én Károly király a város részére kiadta azon szabadalmi levelet, mely a tanácsnak jogot adott arra, hogy a gonosztevők fölött halálra szóló ítéleteket hozhasson s ez ítéleteket végrehajthassa. A pallosjogról (ius gladii) szóló ezen szabadalmi levél megszerzése ügyében Temesváry főbíró és Fazekas Ferencz tanácsnok Bécsben sokat fáradoztak, miért is 1718. évi január 2-án a tanács nevezetteknek 18 drb aranyat szavazott meg jutalmúl³⁾ a tárnokséknél való bekebelezésért pedig — hová a városi perek felebbeztettek — a város 100 tallért fizetett⁴⁾.

A város óhajai lényegileg véve lassanként mindenben teljesültek s a kamarával, a generálissal és a püspökkel folyt küzdelmek, úgy látszott véget értek. A kérdés formai része, tudniillik az új szabadalmi levél kiadása azonban még mindig függőben maradt. Küszöbön álló kiadását az időközben kitört török háború akadályoztatta meg.

E háború alatt a Temesvár és Belgrád alá szükséges előfogatok kiállítását a hatóságtól újra követelték. Csongrád vármegye a reá kirótt fuvarok egyrészét Szeged városára hárította, Herberstein pedig a kiállítást katonai karhatalommal sürgette. A viszályok e miatt újra

---

lítását, hol néhány rokkant katona tartózkodott s hol türehtetlen botrányok és tivornyák folytak. Az 1839. évi decz. 2-án kelt sürgetésére az a válasz érkezett, hogy a város tartozik az épületeket megváltani. De 1841. évi július 30-án egy nagy vihar a korhadtt pajtákat összedöntötte. A kinstár ekkor sem távolította el az értéktelen anyagokat, hasztalan minden törekvés, a város nem juthatott saját területei birtokába. Hosszas tárgyalások után 1856. évben az épületeket 4000 frt becsárban kényszerült a város átvenni, csak hogy a halpiacz kibővítését eszközölhesse. Az épületek némely részét hídbiztosi és révész lakásul rendezték be s ugyanekkor a tiszai hajóhidat is a révészház mellé helyezték át, mert azelőtt az átkelés s illetőleg a híd lejjebb volt. (Szeged v. közigazgatási levéltárában, „Pontonér épület“ csomagban.)

¹⁾ A reversalist gr. Herberstein, Vászó kapitány, Rózsa István, Janesika és Lótos János hadnagyok, Deák Mihály adjutáns és Szávó Mihály írták alá. (Szeged v. közig. levéltára, 1719. évi lajstromozatlan iratok.)

²⁾ U. o. 1714. évi lajstromozatlan iratok.

³⁾ Szeged v. tanácsí jegyzőkönyve I. k. 47. lap.

⁴⁾ Szeged v. közigazgatási levéltára, 1722. évi lajstromozatlan iratok.

kitörtek s a polgárok egy része zavargott elégtelenségében. Herberstein a zavargókat titkon szitotta, sőt őket arra bírta, hogy a tanács ellen vádakát emeljék, mit a generális a haditanácshoz küldött fel. S minthogy a fogatokat a hatóság ki nem állította, Herberstein a főbíróat elfogatta, a várba bebörtönöztette s katonái útján a szükséges előfogatokat karhatalommal állíttatta elő. A katonai törvénykezést a város polgárait, valamint az átkelő idegenekre most újból kiterjesztette. Ezek miatt a tanács panaszt is emelt az udvari haditanácsnál, de 1718. évi július 12-én Fazekas Ferencz belső és Pretter Fülöp külső tanácsbeli tagokat megbízta, hogy a hadak fővezéréhez, a Szerbiában diadalokat arató Jenő főherceghez siessenek, súlyos terheiket és érzékeny sérelmeiket elpanaszolva, szerezzenek orvoslatoakat. Jenő főherceg, Harucker főhadbiztos és Bruckhausen titkár részére egész társzekérre rugó bort, élelmi szert és más ajándékokat is küldtek s a követeknek meghagyták, hogy addig vissza se térjenek, míg a várparancsnok ellen az érélyes tiltó rendeletet ki nem eszközlik.

A követek Jenő herceget valószínűleg fel nem találták, de időközben Passarovitzban a béke is megkötöttvén, Jenő herceg Bécsbe visszatért. 1719. évi február hó elején Szegeden is megfordult, de rövid időzés után tovább folytatta útját. A hatóság tisztelni óhajtott ugyan előtte, de az alkalmat elszalasztották. Azért a herceg titkárának adták át panaszleveleiket, amelyben a herceg iránti hálás érzelmeik előre bocsájtásával érzékenyen panaszkodtak Herberstein kihágásai miatt, ki a felsőbb rendeleteket megsértette, a polgárok egyetértését felzavarta, egyeseket hadbírósa elé állíttatott s közülük még a főbíróat is szégyenletes börtönbe záratta.

Az udvari haditanács mindezen panaszokra csak 1719. évi július 15-én kelt levelében válaszolt s kijelentette, minthogy időközben a város régi szabadalmait és kiváltságait — ezek közt a pallosjogot is magában foglaló királyi adománylevelet már megkapta, jogai a jövőre nézve biztosítvák. A Temesvárral, Belgráddal és Szerbiával fennálló nagy forgalomnál fogva azonban miután Szegeden sok idegen tartózkodik, ezek fölött kivételkép a törvénykezés gyakorlatára az országos hadbiztosság lesz hivatva¹⁾.

A Herbersteinnal újabb kitört viszály a tanácsot arra ösztönözte, hogy az oly régóta várt szabadalmi levél kiadását megsürgesse, hogy végre kezében legyen az a fegyver, amelylyel a zaklatásokat jövőre magától elháríthassa.

E végre bármily áldozatot hozni kész volt. Pedig a város pénztára kongott az ürességtől. Milován és Kis Vuk ráczoktól kölcsönözött a tanács 600 frtot s emez akkoriban nagy összeggel küldte fel követeit

¹⁾ Szeged v. közigazgatási levéltára, 1718. és 1719. évi lajstromozatlan iratok.

Bécsbe, hogy a kamarának, a generálisnak és a püspöknek már korábban kiadott rendeleteket és a város jogait, mentességeit magába foglaló új szabadalmi levelet végtére kieszközöljék¹⁾. A város charta magna-ját, mely már oly régóta elmaradt, tovább nélkülözni nem akarta s a követeket útasította, hogy az új szabadalmi levélbe a város pecsétjére és czimerére vonatkozó jóváhagyást is befoglaltassák. Mert az új czimer és pecsét, mely a város közjogi állásának egyik hirdetője leende, hasonlókép felsőbbi megerősítést igényelt.

A város 1489. évi régi pecsétje, mint tudjuk, egyszerűen SIGILLVM MINVS CIVITATIS ZEGEDIEN felirattal volt ellátva. Hiányzott abban a „libera ac regia“ megjelölés, vagyis a közjogi állás feltüntetése, aminthogy ez Esztergom, Buda és Kassa szabad királyi városok régi pecsétjein sem fordul elő²⁾. A hódoltság után, amidőn a hatóság régi

jogai kivására mindent elkövetett, 1691. évben egyúttal új pecsétet is vésetett, melyen az 1489. pecséten előforduló czimer változatlanul fentartva lett, de a körirat ilykép bővített ki: SIGILLUM LIBERAE AC REGIAE CIVITATIS SZEGEDIENSIS. Ez új pecsét, mely a közjogi állást is feltüntette, a múltra nézve nem képezhetett bizonyítékot, s lehet,

hogy annak használatát Cometh kifogásolta. A tanács ellenben úgy vélte, hogy az 1691. évi pecsét köriratának kibővítését joggal eszközölje. Mert az 1489. évi kisebb városi pecséten csak térhiányból nem lett kivésve a „libera ac regia“ megjelölés, ellenben a másik régi nagyobb pecséten — sigillum maius — melynek elveszéséről valami homályos emlékezet forgott fenn, az bizonyosan előfordult. Keresték, kutatták tehát e régi nagyobb pecsétet, s utóbb a dolognak oly fontossága lett, hogy a szabadalmi levél kiadása körül való késedelmet is talán az elveszett pecsét hiányának tulajdonították. A régi pecsétet tehát minden áron megtalálni kívánták, aminthogy állítólag 1704. évben „véletlen és reménytelen szerenese által a halászhok a Tiszából hálóval“ kihalásztak egy pecsétet, mely a kívánalmaknak meg is felelt. Ezen pecsét nyomán készült a város mai czimere s bár a karima egy része le volt törve, azon mégis a következő köriratrészlet: SIGILLVM REGIAE . . . . . GEDIENSIS. A. 1200. világosan olvasható volt. Megállapították tehát, hogy az a város régi, elveszett nagyobb pecsétje, mely még 1200. évben készült, mint amely évben Szeged már „királyi“ város volt, mert az okmányok

¹⁾ Szeged v. közigazgatási levéltárában, 1718. évi lajstromozatlan iratok.

²⁾ Báró Nyáry Albert: A heraldica vezérfonala. Budapest, 1886. 78—79. lap.

szerint is Endre király ruházta fel Szeged város polgárait azon kiváltságokkal, aminőkkel Buda és Székesfehérvár városok polgárai éltek.

Ezt a pecsétet, mint egyúttal a régi közjogi állás csálthatatlan bizonyítékát, a város küldöttei a kancelláriánál bemutatták s úgy ott, valamint másutt is, mint tiszteltreméltó régiséget minden kétely nélkül hitelesnek elfogadták¹⁾.

Ezen hamis pecsétnyomó hitelesítését és használatának megengedését kérte tehát a város és a szokásnál fogva óhajtotta, hogy a pecséten látható címér a szabadalmi levélben ne csak leírva, hanem egyúttal ékesen kifestve is legyen.

¹⁾ Örök rejtély marad, hogy ezt a pecsétnyomót kinek a tanácsára, kinek a rendeletére és ki által készítették. A sok tekintetben érdekes és a régiség színét magán viselő mű kétségen kívül hamisítvány s valószínűleg ugyanazon kéz munkája, mely az 1719. évi pecséteket metszette. A két mű technikája egy és ugyanaz. A pecsételő körlapja s a hozzá forrasztott esetlen fogó is vashból való. A betűknek és a címér vonalainak vésetei, mélyedései igen élesek, mi arra enged következtetni, hogy alig volt használatban. Maga az a körülmény, hogy arab számjegyekkel írott 1200. évszám szerepel rajta, elég érv arra nézve, hogy a mű a kelettel nem egykorú. Hisz az arab számjegyek hazánkban csak a XV. század közepén vették használatba. Podhradszky György („Mikor számláltattak a szabad királyi városok közé Debreczen, Korpona, Szeged és Trencsény városok” értekezésében — Tudományos Gyűjtemény, 1827. év XII. köt. 87—90. lap) ugyan azt véli, hogy az 1200. évszámot 1500-nak kell olvasni. De ez sem állhat, mert a hamis pecsét köriratóban előforduló „regiae” szó írásmódja nem vall a XVI. század elején szokásban volt egyszerűen „e”-vel végződő modorra. Ettől eltekintve, a városoknak ekkor összetett címereik nem voltak, hisz ez a heraldicának későbbi fejlődését, tehát a címér újabb időkből való keletkezését mutatja. A város régi címere, mint az az 1469. és 1498. évi pecséteken látható, nem is az volt, mint amit a hamis pecsét elénk állít. A hamis pecséten kivésott paizs alakja, a foszlányok és azok formája, elrendezése, csakis a XVIII. század ízlésére vallanak. A címér összetétele és annak minden részlete kétségtelen összefüggésben van a város jogai iránt vívott küzdelmek tárgyával. A felezett sas karmai közt levő kormánybot a város joghatóságára és pallosjogára, a címér fölött levő oromdiszen látható bárány a kun puszták iránt folyó perben bizonyítékot képező kőbáránnyra vonatkozik, mely állítólag a török uralom alatt elpusztult dorosmai templomból került volna a vár falába, miről alább tüzetesen szólunk. Tehát a pecsét egyes részletei mind oly kérdésekre ezölöznek, melyek csak a XVIII. század elején lettek vitások és bizonyítandók. Sajátságos véletlen azonban, hogy e hamis pecsét készítésére a mintát Nürnberg városának 1700. évben vert ünnepi arany érmein ismerjük fel. Ez érmeken előforduló város-címér s az érme másik lapján látható bárány összeillesztésével alakult a hamis pecsét útján Szeged város jelenlegi címere. (Lásd egyúttal: Reizner: A Régi Szeged II. k. 162—174. l.)

Miután a város szabadalmi levelének kiadása ügyis elő volt már készítve, a követeknek a czimerre vonatkozó kérelme is teljesedett. III. Károly király 1719. évi május 21-én Laxenburgban adta ki a könyvalakra, veres bársonykötésbe foglalt, arany zsinóron függőpecséttel megerősített s hártylevelekre írott díszes kiállítású azon diplomáját, melyben IV. Béla, Zsigmond, I. Mátyás és II. Ulászló királynak régi kiváltságlevelei átírva, befoglalva és megerősítve vannak s amelyben ezek kapcsán felsoroltatnak a városnak mindazon jogai, kiváltságai és mentességei, melyek együttesen a polgári szabadságot képezték s amelyekkel a polgárság egész az 1848. évig, sőt részben ezentúl is élt. Ezen oklevélben van tehát leírva és megállapítva a város pecsétje és czimere is, melyet mindezideig használt¹⁾.

III. Károly királynak ezen nagy áldozatok árán szerzett, gyakran idézett s egykoron felettébb értékes szabadalmi levele tulajdonkép semmiféle új jogot, semminemű új kiváltságot nem foglalt magában, csak a küzdelmek következtében vitássá vált s részben időközben jogtörténelmileg kifejtett és kibővült régi jogokat sorolja elő.

Bár az 1848. és 1870. évi törvények által e jogok és mentességek érvénye s haszna megszűnt, azokra még a jelenben is igen gyakori hivatkozás történik. Ép azért az oklevél rendelkező részét kiváló fontosságánál fogva kivételesen e helyen egész terjedelmében közöljük.

„Mi tehát többször említett Szeged városunk érintett bírójának, esküdt polgárainak és egész közönségének részéről felségünknek a fentebbi módon benyújtott illetén könyörgésüket szívesen meghallgatva és kegyelmesen fogadva, nemcsak boldog emlékezetű néhai József császár és magyar király fentebb érintett megerősítő kiváltságos, vakarás, javítás és hiány nélküli és részeiben sem gyanús, hanem minden hibától és aggálytól mentnek talált s ezen kiváltságos levelünkbe szóról-szóra, minden rövidítés és toldás nélkül bevett és átírt levelét minden tartalmára, záradékaira, és czikkeire nézve, annyiban amennyiben illően és törvényesen vannak keletkezve s erejük az igazságon alapszik, — helybenhagyottaknak, kedvesnek és elfogadottaknak vévén s amennyiben az érdekelt polgárok az illető kiváltságoknak élvezetében lettek volna és lennének jelenleg is, királyi

¹⁾ A város közönsége 1837. évben régi, deákköriratú pecsétjei helyett magyar köriratú pecsétek használatát kérte megengedtetni. A bemutatott új pecsételők lenyomatain a heraldikai szatírozás (vonalakkal való színjelzés) azonban hibás volt, mi tévedésre adott alkalmat. V. Ferdinánd király 1837. évi aug. 10-én kelt diplomájában a magyar köriratú pecsétek használatát meg is engedte, de az adománylevélben a hibás színjelzés következtében a város czímerét másképp írták le és az oklevél fejezeténél is a czímerfestő egész más színezésű és sok tekintetben egészen helytelen új czímert festett ki. Ezen új czímer csak az utóbbi időkben került elvértve használatba.

hatalmunknál fogva elfogadtuk, megerősítettük, helyben- és jóváhagytuk. — De még ezenfelül mind a mi császári és királyi jóakaratainkból és kegyelmünkéből, mind pedig Szeged városunk fentebb kitett polgárainak s lakosainak hűségét, hív és hasznos szolgálataikat méltányolva, melyekkel ők kiváltkép Magyarországunk szent koronája és néhai megdicsőült, jó emlékezetű Leopold atyánk urunk és József bátyánk, római császárok és Magyarország királyai, dicső emlékü kedvelt elődeink, úgy a mi kedves házunk és már felségünk iránt is, különböző helyeken és időben s a körülmények kívánalmaihoz képest, mihelyt ezen városunk a császári és királyi dicsőséges fegyverek által a török iga alól kiszabadítottatott és a visszaháramlási jognál fogva az országhoz visszakebleztetett s a rendek közé törvény által besoroztatott volna, teljesítettek; s figyelembe véve mind a béke, mind a háború és a legközelebbi Rákóczy és Bercsényi-féle felháborgások és mozgalmak legnehezebb korában tehetségük szerint buzgóan, állhatatosan és készséggel eddig tett s tanúsított, úgy jövőre is (mint arról meggyőződve vagyunk) hasonló hűséggel s ragaszkodással tanúsítandó buzgóságukat; tekintve és különösen figyelve mondott Szeged városunk jobb és bőségesebb fennállása és fennmaradása érdekében, most említett Szeged városunk jogait, szabadságait és haszonvételeit illető némely pontozatokat, melyeket Bécs városunkban az úrnak 1715. évben, november hó 13. napján kelt és udvari kamaránk útján, akkori szegedi kamarai tisztünknek, Cometh Józsefnek megküldött császári és királyi kegyelmes határozatunk erejénél fogva már kegyesen kiadtunk s ezenkívül az Ulászló királynak előbb átírt és Szeged városunk szabadságai s előjogai tekintetében Buda és Fehérvár városainkra hivatkozó kiváltságos levelét kifejtendőnek és mondott Buda városunk kiváltságos leveléből, amennyiben más szabad királyi városainkra nézve is alkalmazhatók a közös érdekűeket abból átveendőknék és egész terjedelmükben különösen előadandóknak s ugyanezeket gyakran említett Szeged városunk polgárai és lakói részére a következőekben kegyelmesen megadandónak és engedhetőnek határoztuk:

hogy mindazon egyetemes és különös jogokkal, kiváltságokkal, mentességekkel s szabadalmakkal, melyek akár az ország törvényeinél fogva, akár pedig a többi szabad királyi városok közönséges szokásainál fogva ezen várost illetik, szabadon éljenek, élhessenek, örüljenek és az ország negyedik rendénél ismét üléssel és szavazattal — mint régen is voltak — bírjanak s az ország újabb törvényénél fogva a visszaháramlási jog czímen a szabad királyi városi állásba, miután törvény szerint is visszavétettek volna, egyesíttessenek és az ország közönséges gyűléseire királyi meghívó-levelek által meghívassanak, a szent korona jószágának tartassanak s attól semmi szerződésnél fogva el ne idegeníttessenek és zálogosíttassanak;

a tanács és polgárok együttes nevezet alatt az ország igaz és kétségtelen nemeseinek tekintessenek ;

a közadót nem másként, mint az országgal, az országgyűlési díjakat pedig más szabad királyi városaink módjára köteleztessenek fizetni ;

a maguk területein és pusztáin addig is békességgel élvezett területi jogokat, különösen pedig Tápé helységet Vártó halastóval (másképp Holt-Tiszának is nevezve) s ennek tartozékaival, melyek 1715. évben azon szegedi polgároknak kamarailag kijelöltettek, más földesurak módjára joghatósággal, tulajdonnal, gyümölcsözéssel és a velük járó hasznok élvezetével együttesen bírják ;

a kisebb tizednek pedig, úgymint a bárányoknak és méheknek, valamint a kilenczednek, vagy e helyett más valamely szolgálatnak megadására a szegedi polgárok a város régi szabadságainál fogva senki által, semmi módon se kényszeríttethessenek ;

s minthogy a polgári kereskedés, kiváltképen az italmérés és húsárulás, vagy bármí másféle néven nevezhető üzlet, mind a falakon belül, mind pedig a palánkban, (mely szintén a város területébe tartozik) egyedül a várost és senkit mást nem illet ; ennél fogva senkinek, annál kevésbé egyházi rendűnek s ha csak régtől fogva erre nem kiváltságolt, sem vármegyének, nemesnek, kamarai egyénnek, katonának, — hacsak a polgári jogot a szokott módon meg nem szerzette legyen, — illetén kereskedést nyilván vagy alattomban, közvetlen vagy közvetve gyakorolni, vidéki borokat mérés végett a tanácsnál előlegeesen teendő bejelentés nélkül behozni szabad nem lészen ;

figyelemmel arra, hogy ezen mérési javadalomnak mindenki által való gyakorlását maga a városi tanács mind megakadályozni, mind eltítani teljes hatalommal birjon : azért is mondott Magyarországunknak korábbi törvényei, nemkülönben az 1715. évben Pozsonyban tartott utolsó országgyűlés határozatai szerint a katonai egyének, legfőként azok mészárosai, vendéglősei, felügyelői, valamint élélmezői is a városi tanácsnak s maguknak a polgároknak és földesuraknak káros húsvágás és italmérés gyakorlásától eltiltatnak ;

a serfőzés és serházfelállítás követelt joga említett Szeged városunknak, más szabad királyi városok és földesurak módjára házi kezelésül csak azon végre engedtetik meg, hogy ugyanezen város (az ilyen városi jövedelmek által) az őt terhelő kiadásokat könnyebben elviselhesse és lassan-lassan tökéletesebb állapotba jöhessen ;

a város közjava és haszna tekintetéből továbbá minden évben, meghatározott időben, 14 napig terjedőleg eddig is gyakorolt mérési joggal maga a város éljen, ezen idő alatt pedig egy polgárnak sem, hanem csak a vendégfogadókban az útasok számára leszen szabad mérni ;

mindazon katonai és kincstári tisztek, úgy mások, nemkülönben a görögök, kik városi telkeket bírnak, kereskedést vagy mesterséget

űznek, az ország törvényeinél s az országgyűlés határozatánál és udvari haditanácsunknak közbejött helybenhagyásánál fogva a dologi közterheket a városiakkal arány szerint viselni tartoznak s e tekintetben a mondott város ne háborgattassék ;

a maguk tulajdon földein a legeltetési jogot gyakorolni s másoktól, kik az említett város területén legeltetést gyakorolnának, az ezért való járandóságot bekövetelni, a vadászatot, nemkülönbén a nagyobb és kisebb halászatot űzni, a halászat után való jövedelmeket élvezni, valamint az ott találtató, akár városi, akár a polgárok magántulajdonát képező malmok után, úgy a part, rév vagy tiszai átkelés és a hajók kikötése, mind pedig a vámfizetésre köteles átkelők javai és személyük után esedékes díjak szedésére jogosíttatnak ;

ezenkívül vendégfogadókcal, boltokkal, gyógyszerházakkal, valamint a közönség részére alkalmazandó orvossal, — sütőházzal, eszerép- és tégláégetésre felállított és még állítandó házakkal, az ebből származó hasznokkal s jövedelmekkel, úgyszintén a város közjára létesítendő nyilvános helyekkel, nevezetesen : színházzal, czéllövő házakkal, úgy más nyilvános látványos helyekkel birhassanak ;

továbbá : miként fentebb is említve van, a serfözési és behoza-
tali jog — mindazáltal a külső és vidéki serbehozatal után a kórház fentartására szolgáló garasok szedésének épségével — az említett polgárookra nézve ment és sértetlen maradjon ;

tisztében álland a tanácsnak : a száraz és folyó tárgyak mértékeire felügyelni, e végből nyilvános és törvényes mértékeket felállítani, berendezni s az ezzel hamisan élőket és csalókat megbüntetni ; — nemkülönbén rendes vásárokon és nyilvános piaczkokon a zajos és erőszakos tényekre felügyelni ; a kéziművekre és iparezikkre, hogy csalás, színlelés és hamisítás nélküliek és a mesterségek szabályai szerint tökéletesek hogy legyenek, — felvigyázni és ügyelni ;

polgárokat és lakosokat kebelébe fölvenni ; zsidókat és czigányokat meg vagy meg nem tűrni ; az árvákra és azok javaira gondot viselni, gyámokat és gondnokokat számadási kötelezettség mellett kirendelni ;

az áruhelyektől és az eladott barmok után máshol is szokásban levő mérsékelt díjat s vámot, — az ez iránt nyert különös, kegyelmes kiváltságunk értelmében követelni ;

lelkészt egyházzilag törvényszerű javadalommal és kötelességekkel kinevezni s az illetékes helyen bemutatni ;

a polgárokat a város közjára és a törvényhatóság védelmére nézve közmunkálatok teljesítésére szorítani, azoktól segélypénzeket — melyek az ország törvényeivel megegyezők és a többi szabad királyi városokban is szokásban levők legyenek — követelni ; a hazai törvényekkel nem ellenkező, magukra nézve kötelező helyhatósági szabályokat alkotni ;

továbbá magszakadási és visszaháramlási joggal, a város és annak területén való törvénykezési joggal élni, s tanácsilag ítékezni úgy a közigazgatási és polgári, valamint a teljesen megillető vérhatalomnál fogva a bűnvádi ügyekben bárminemű büntettet megvizsgálni, befogatásokat és végrehajtásokat eszközölni, a vérhatalom jelvényeit felállítani, — bűnügyekben ugyan az ország törvényei s a törvényhatósági különleges jog értelmében felelbbvitel nélkül, egyébként pedig a régi gyakorlat és szokás szerint a tárnokszékhez való felelbbvezéssel élni s birni;

úgy az összes, mint az egyes polgárok és lakosok, bármely nemzetiségűek, jelesen pedig ráczok és zsidók (akik ezentúl nem másnak, mint egyedül a városnak védelme és joghatósága alá tartozólag vétethetnek be), és bárki mások, kik akár mesterségből, akár kereskedésből élnek, a város területén fennforgó minden ügyleteik tekintetében, legyenek azok polgáriak, bűnvádiak, javakat vagy személyeket érdeklők, valamint a nemesek is polgári telkeik után, a tanács joghatóságának alávetvék s a közterheket is közösen tartoznak viselni, annak világos kijelentésével: hogy senki az igaz és való római katolikus hittől idegen, polgárul semmi ürügy alatt be ne vétessék;

továbbá nevezett Szeged városunk előbb említett polgárai, gazdái és lakosai a bíró szabad választásával is éljenek — mindazáltal más szabad királyi városainkban fennálló szokás szerint — a tisztikar megújítására kiküldendő királyi biztosunk jelenlétében, a szokott napon, minden második esztendőben és pedig olykép: hogy a bíró által kellően egybehívott választó polgárság a város székházában a hivatalokról való lemondás után, mint már említettett, királyi biztosunknak, a polgároknak, szószólónak és az esküdt jegyzőnek jelenlétében, a polgároktól egyenként kiveendő és egybegyűjtendő szavazatok többségével vagy az előbbi bírót megerősítesse, vagy pedig mást, a tanácsból megválasztottat, a plébánia-templom oltára előtt kiveendő eskü mellett, szent György vitéz és vértanú ünnepén megválaszthasson. Hasonlókép a tanács, a tizenkét tanácsnok, kik közül egyik másik elhalálozván (az illető helyének az előbb idézett választási határidőig üresen kellett maradni) ennek helyére crény és értelemre tekintve más alkalmasat választani s a többi városi hivatalokat is kiosztani, a jövedelmek fölött számot venni és a tisztviselők köteles számadásait bekíválni, őket arra szorítani hatalommal bírjon; mindazáltal annak világos kijelentése mellett: hogy a tanácsnokok valamelyike, a tanács jogai, vagy a maga kötelessége ellen is valamely vétséget elkövetne, amelyért vagy működésétől való felfüggesztést, vagy elmozdítást érdemelne, a mi magyar királyi kanczelláriánk eleve hitelesen és részletesen mindig értesítendő s a mi további kegyelmes rendelkezésünk a tanács által bevárando leszen.

világosan akarjuk továbbá és kinyilatkoztatjuk: hogy senki más, akár katonai, akár kincstári tisztviselőnk, de akár a vármegyeiek is, a törvénynek s mondott Szeged városunknak sérelmével valamely joghatóságot gyakorolni, a polgárok ellen ítéletet hozni, vagy más törvényhatósági ténykedéssel — a törvényben megállapítottakon és a vármegyének tulajdonítottakon kívül — ellenükben eljárni, magukat beavatni, illetékek szedésével parasztok módjára őket terhelni és a bűnügyek végrehajtásában a kapuknál vagy más helyen a városi bíróságot akadályozni ne merészelje;

s mivel az igazak a gonoszoknak, az ártatlanok a vétkeseknek kihágásaiért felelni különben sem tartoznak: ennélfogva többször említett Szeged városunk lakosait, gazdáit és polgárait bármely helyen is, másoknak adósságai miatt akár személyükben, akár javaikban elzárni vagy letartóztatni, sőt magát az adós polgárt is a köteles előzetes és megtagadott igazságszolgáltatás nélkül zaklatni és elzárni tilalmazzuk; úgy mindennemű adóztatástól, vámtól, harminczadtól, említett Magyarországunk határain belül, valamint (a tanács utasítása nélkül) bármely rendű egyénnek a gazdák házaiba való erőszakos behatolásától, beszállásolásától és ellátásától, az ő és a többi szabad királyi városaink régi szabadsága és mentessége értelmében őket menteknek és feloldottaknak nyilvánítjuk, — úgy mindazáltal és oly feltétellel: hogy a sokszor említett polgárok, lakosok és gazdák magukat mindenekben a mi többi szabad királyi városainkhoz alkalmaztatni — hálátlanság és hűtlenség büntette és szennye, ezen és a többi összes szabadalmaiknak és szabadságaiknak elvesztése és visszavétele büntetésének terhével örökre tartózkodni — igyekezzenek s ezen kitünő jótéteményünket, nem közönséges kegyünket és nekik juttatott kegyelmességünket a mi felségünknek, törvényes utódainknak és örökösainknek, tudniillik Magyarország királyainak minden hittel, állhatatossággal és hűséggel szakadatlanul megérdemelni igyekezzenek és tartozzanak, — sőt elfogadjuk, jóváhagyjuk, erősítjük, helybenhagyjuk, megerősítjük, értelmezzük és megengedjük, mégis másoknak — különösen pedig Isten egyházainak — sérelme nélkül.

Hogy pedig mondott városunk iránt való ezen jóakaratunknak és kegyelmünknek örökös és kitetszőbb tanúsága lenne s ugyanezen jutalmazásunk teljesebb dísze az embereknek világosan szemei elé táruljon, — ugyanazért az ő régi czímerüket, melylyel annakelőtte a régen boldogult magyar királyok részéről felékesítették és nemesítették s mely általuk az ezerkétszázadik év óta használtatott, mely jelvényük a korábbi idők mostohaságai és viszontagságai miatt valamely szerencsétlen módon elveszett, mégis újabban, az 1704. évben a halászok által a Tisza folyóból véletlen és reménytelen módon, hálókkl kihozott és a mostani polgáraink és gazdáink kezeihez visszajutott

s nekünk különösen is bemutattatott, mely ámbár megcsorbult, mégis bizonyos alakzatot ábrázol a következő körülvétellel vagyis körírással: „Szeged királyi város pecsétje“ s a fentebb említett esztendőt világosan feltünteti, — kegyelmesen helyben hagytuk és annak, mint az idők régisége által megrongáltnak helyébe, ahhoz hasonló új pecsétet alkotni s azon formára, amint következik, az ezután jövő s örök időközön való használatra és veres viaszban leendő kinyomásra kegyelmesen megengedtük, tudniillik: függőlegesen ketté osztott katonai pajzs, melynek jobb felén kék mezőben két folyó — a Tiszát és Marost jelképező — fut és foly le; baloldalon pedig fehér mezőben kiterjesztett szárnyú felezett sas, lábával karmai közt aranyozott kormánypálczát tartva, természetihíven előállítva látható; a paizs környékét körbe átfogó zöld babérból képezett kereken futó körülvételen a következő aranyírású szavak: „Szeged királyi város 1200“ olvashatók; továbbá a paizson fekvő, katonai, rácsos nyílt sisak, melyen korona fölött álló fehér báránt ábrázoló fejedelmi ékítmény van; az ormozatról pedig, vagyis a sisak csúcsáról eminnen fehér és veres, amonnan pedig sárga és kék, a paizs szélein nyugvólag szétterjedő foszlányoktól és rojtoktól illően és díszesen kikerekítve, amint mindezek jelen kegyelmes oklevelünk kezdetén, vagyis fejezetében a festőnek saját keze és művészete által előtüntetve s a maga megfelelő színeivel tisztán kifestve s a szemlélő elébe helyezve világosabban láthatók; meghatározván és a mi biztos tudomásunknál s határozott akaratunknál fogva megengedvén: hogy említett Szeged városunk polgárai, gazdái és lakosai, az ő utódaik s örököseik a városnak összes és bármely okból a maguk kebeléből kibocsájtandó leveleket az előbbi mód szerint való hadi jelvényével ellátott és kimetszett pecsétjével veres viasszal megpecsételhessenek s az említett színű, kerekre metszett s benyomott viaszon lévő ily pecséteknek ép úgy, mint más hasonlínú viasszal élő szabad királyi városaink leveleinek és pecséteinek valósággal és kétségtelenül erő és hitel tulajdoníttassék.

Aminek emlékezetére és örök erejére ezen titkos függőpecsétünknek — melylyel mint Magyarország királya élünk — erejével megerősített levelünket, érdekelt Szeged városunk polgárainak és lakosainak, magukra és az ő utódaikra s örököseikre nézve örök érvényűleg kiadni határoztuk¹⁾.

Ily megújított kiváltságokkal ruházta fel III. Károly király Szeged város polgárait, kik azért őt méltán a város új alapítójának tekintették. A felség iránti hálaérzettől elteltén a tanács nemcsak a király, de

1) Oklevéltár CXCH. sz. Az eredeti szöveg a közbevetett mondatok és betoldások tömege következtében igen nehézkes és darabos. Ezt a fordításnál sem lehetett elkerülni, mert a jogi jelentőségek hűségét igyekeztünk kiválóan feltüntetni.

együttal a királyné arczképét is a gyűlésterem díszesítésére nagy költséggel lefestette, mely képek máig fennmaradtak.

Ezen adománylevél kihirdetése után a város polgárai a hazában most már mindenütt kétségtelen szabad polgárokul lőnek elismerve. A pozsonyi kamara ugyan már az 1717. évi nov. 18-án kiadott rendeletében utasította a zsolnai, trencsényi, zólyomi, vágújhelyi, szentmártoni, szakolczai, turdosini, puchovi, soproni stb. harminczadokat, hogy Szeged város pecsétjével ellátott polgárlevelek tulajdonosait semmiféle vámokkal ne terheljék¹⁾, de a polgárság e tekintetben mentességeit általában az új szabadalmi levél kiadása után élvezte. 1719. évi április és augusztus havában az összes hazai, valamint a szlavóniai 30-adok udvari kamarai rendeletek által szigorúan útasítottak, hogy Szeged polgárai az ország határain belül teljesen út- és hídvár, valamint adó- és illeték-mentesek lévén, őket ezzel senki ne merészelje terhelni²⁾. A hatóság ezen gondoskodásért köszönő feliratot intézett³⁾ s ez alkalommal egyúttal a polgárság a város pecsétjével ellátott igazoló polgárleveleket kapott.

Ezen polgárlevelek a hazában egyúttal igazoló útlevelekül használtattak, egy ideig azonban a katonai kormányzat alatt álló visszahódított területen és a határőrvidéken való utazásra a várparancsnokságtól kelle útlevelet váltani. E rendszabály alól még a hatóság tagjai sem vették ki.

Az első években a polgárok összes létszáma 290 volt, ugyanakkor a közönséges lakosok száma az adózó családfőket számítva 142-re ruggott⁴⁾.

1) Az illető 30-adokhoz intézett eredeti rendeletek Szeged v. közigazgatási levéltárában.

2) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben.

3) Oklevéltár CXIV. sz.

4) Oklevéltár CCII. sz. A birtoktalan zsellérek összeírása e jegyzékből hiányzik, ez oknál fogva a valószínű népesség számát ez időről megállapítanunk lehetetlen, de Szegedi Kilit: „A szeged-alsóvárosi fejedelmi templom és kolostor történelmi vázlata“ Szeged, 1862. című műve 11. lapján közölt ama állítása, hogy 1715-ben, mikor Szeged „szabad királyi várossá emeltetett, a lakosság létszáma 21,900 lélekből állott“, — eltekintve attól, hogy a forrás megnevezése nélkül közöltetik — tévedésen alapúl. Mint fentebb előadtuk, Szeged népessége az 1712. évi katasztrófa előtt mintegy 6000, illetőleg 9000 lehetett; de az 1712. év után egyelőre e létszám nemhogy növekedett volna, de sőt tetemesen megfogyatkozott.

II. A kegyúri jogok védelmezése.

Szeged a régi időkben, mint fentebb láttuk, egész a mohácsi vészig szakadatlanul a bács-kalocsai érsekség joghatósága alá tartozott. Az oklevelek és más emlékek szakadatlan sorozata igazolja ezt és semmi nyoma annak, hogy Szeged az érseki megyétől elszakított, abból kikebeleztetett és más egyházmegyéhez, nevezetesen a csanádi-hoz csatoltatott volna. Ily rendkívül fontos változásnak, ha valóban megtörtént volna, egy vagy más irányban bizonyynyal nyoma maradt volna. Ily dolgokhoz a két egyházfő beleegyezésén túl a curia, de még az apostoli király jóváhagyása is igényeltetett¹⁾. De ennek, valamint annak is, hogy a mohácsi vész előtt a csanádi püspökök Szegeden valami egyházi joghatóságot jogszerűleg gyakoroltak volna, semmi nyoma.

Hangácsi Albert csanádi püspököt (1459—1466.), ki mint Mátyás király diplomatája Olaszországban is megfordult és a mantuai tanácskozmányokban is résztvett, a velencei titkos tanács által kiadott némely levél hol csanádi, hol szegedi (*Zegudiensis*, *Zegadiensis*, *Segadiensis*) püspököknek nevezi²⁾. De ez csak geographiai fogalomzavar eredménye. A velencei titkos tanács előtt ismertebb és jelentősebb helynek tetszett Szeged, mint az ettől nem nagy távolságra eső Csanád.

Ugyanily tévedésre akadunk Burgigno bibornok s pápai követnek 1526. évi április hó 14-én kelt egyik levelében, hol a szegedi káptalanról van említés téve, de itt is a csanádi káptalan kell értenünk. Mert e levélből kitűnik az, hogy a csanádi káptalan az 1514. évi porlázadás alkalmából elpusztított Csanádról, menekült Szegedre és mint vendég tartózkodott itten, magával hozván a káptalan kincseit, Szent-Gellért püspök ereklyéjét és annak 200 márka értékű koporsóját is³⁾. A káptalan a barátokkal volt érintkezésben s hihetőleg a kolostorban székelt mint vendég az ideig, amíg a mohácsi vész után a törökök pusztításai és a reformáció terjedése következtében el nem enyészett.

A csanádi káptalanak ezen ideiglenes szegedi tartózkodása s a barátokkal való érintkezése a mohácsi vész után kinevezett püspököknek alkalmat adott arra, hogy a török hódoltság alatt elpusztult Csanád egyházmegye némely ügyeiről, a püspökök a szegedi barátok útján szerezzenek értesülést. A mohácsi vész után ugyanis a csanádi püspökség címét kezdetben a leleszi prépostok, utóbb a váci vagy az esztergomi káptalanok valamelyik tagja viselte, kik egyházmegyéjük

¹⁾ Török J.: Magyarország primása. Pest, 1859. II. r. 194—198. 1.

²⁾ Magyar diplomaciai emlékek. Budapest, 1875. I. k. 54., 184., 197. 1. — Lásd egyúttal: Fraknói V.: Mátyás kir. magyar diplomatái. Századok, 1898. 481. 1.

³⁾ Theiner: Vetera monumenta historica. Romae, 1860. II. 767. 1.

színét sem látták, hol a katolikus hitélet különben is megszűnt. Az itt-ott megmaradt csekély számú hívek lelki ügyeinek ellátása azonban megkívánta, hogy a messze távol lakó püspök vicariust nevezzen ki. Délmagyarországon alig volt máshol pap, mint Szegeden, hol a török a barátokat megtűrte. A csanádi püspökök ennél fogva a szegedi quardiánokat megtették püspöki helynökeiké.

Így fejlődött ki az a sajátlagos állapot, hogy amidőn a váczi káptalan tagja viselte a csanádi püspökség czímét, Szeged a váczi egyházmegyéhez tartozónak tekintetett. VIII. Urbán és X. Ince pápáknak 1638—1649. évekről kelt több bullájában Szeged („oppidum Szeged“) a váczi egyházmegyébe kebeleztették (szerepel¹⁾). S midőn a csanádi püspöki czímet az esztergomi káptalan tagjai viselték, akkor a szegedi quardiánokra ruházott püspöki helynökségnél fogva Szegedet úgy tekintették, mint az esztergomi érsek joghatósága alá tartozót.

Azon körülmény, hogy a török hódoltság alatt, sőt még azután is a szentelt olajat Szeged Nagyszombathól, tehát az érseki székhelyről hozatta²⁾, mind az érsekség, mind pedig Szeged város hatósága kebelében lassanként azt a tudatot fejlesztette ki, hogy Szeged város egyházilag a primás joghatósága alá tartozik.

A bács-kalocsai érsekek, kik a hódoltság alatt egyúttal valamely javadalmas püspökségnek is kormányzói valának, — mint például a nyitrai, győri, veszprémi püspökségnek — a távolságnál és javadalmas megyéjük gondjainál fogva a teljesen elpusztult kalocsai egyházmegyéről s az ahoz tartozandott Szegedről megfélekezve, hatósági jogaik gyakorlása vagy fenntartása tekintetében mit sem tettek. A török hódoltság alatt mit sem javadalmazó Szeged illetékessége s hovatartozósága így teljesen homályba borult. Ez a homály a törökök kiűzése után az érseki egyházmegye újra felállítása és szervezése alkalmával sem oszlott el. Különös azonban, hogy a török hódoltság alatt sem a kalocsai egyházfőnek, sem az esztergomi érseknek, még kevésbé a váczi vagy a csanádi püspöknek, Szeged egyházi tizedet másfél századon át nem adott³⁾.

A területi és joghatósági viszonyok a törökök kiűzése után oly bonyolultak és bizonytalanok voltak, hogy az újra szervezések a legtöbb helyen vitákra adtak alkalmat. Vármegyék, községek nem tudták határaikat megállapítani s mindegyik túlterjeszkedni óhajtott. Az ügyesebb és erősebb győzött.

¹⁾ Történelmi adattár. Temesvár, 1871. I. k. 131. s köv. lap.

²⁾ U. o. 82. l.

³⁾ A váczi káptalan által 1719. évben Szeged hovatartozósága iránt tartott vizsgálat alkalmával Rózsa Dániel, Lantos János, Pálffy János, Ábrahám István szegedi tanácsbeliek vallomásai. (Történelmi Adattár. Temesvár, 1871. I. 186. lap.)

Így a többi közt Patachich György boszniai püspök, mint a nádori országos küldöttség elnöke, 1716. évi január hó 20-ra még Szegedet is megidézte Zomborba, hogy Bodrogh vármegyéhez való tartozósága ügyében nyilatkozzék¹⁾. Még a sokkal ismertebb és általánosabb érdekű politikai illetékesség kérdése is oly homályban volt, hogy Szeged város kevés híján Bodrogh vármegyébe kebeleztetett.

Szeged visszavétele után a plébániai szolgálatot tovább is a barátok teljesítették. De már 1692. évben, hihetőleg az esztergomi érsek intézkedéséből, már jezsuiták is voltak Szegeden²⁾, kik a primás joghatóságát képviselték.

1702. évi augusztus havában, midőn Volkra és Lamberg grófok elnöklete alatt a neo-acquisticai és határőrvidék rendezési bizottságok Szegeden munkálkodtak³⁾, Dolni István csanádi püspök a bizottságnak olynemű javaslatát eszközölte ki, hogy a még török uralom alatt álló Csanád egyházmegye székhelyéül Szeged város, székesegyházául pedig a szegedi szt. Demeter régi plébániatemplom jelöltetett ki. Egyúttal a szegedi királyi tized és még 62 helység dézmája, a püspök javadalmaul átengedtetni javasoltatott⁴⁾.

Ezen rendelkezés s illetőleg javaslat, már alapjában véve sérelmes és törvénytelen volt. A bizottság javaslata a város kétségtelen tulajdonjogát érintette. De ezenfelül a bizottság a templom körül levő térségen a jezsuiták háza s az általuk felállítandó gymnasium, valamint a plébánia házépítésére szükséges telkek kijelölésébe is belesajtkozott⁵⁾.

E javaslatokat egyelőre nem foganatosították, ámbár gróf Kollonits Lipót hercegprimás 1703. évi augusztus havában az udvari kamaránál azt kérte, hogy Szegeden a templom mellett lévő felesleges kincstári élelmezési épületet 1000 frtéért neki átengedjék, hogy ott az iskolázást a jezsuiták mielőbb megkezdhessék, mert Szeged körül hét vármegyére terjedő területen semmi tanintézet sincs⁶⁾.

A jezsuiták által vezetendő szegedi gymnasium részére ugyanis az 1705. évben Bécsben elhalt Matyasovszky László nyitrai püspök

1) Szeged v. közigazgatási levéltára 1715—1716. évi lajstromozatlan iratok.

2) Bona István jezsuita 1692. évi okt. 31-én Győrből intézett levele Szegedi István Ferdinánd főjegyzőhöz. (Szeged v. közig. levéltára 1712. évi lajstromozatlan iratok.)

3) HKR. Proth. Exp. 1702. júl. 117. sz. 451. lap. Az előkelő méltóságok biztosságára lakásaik előtt négyes őrségek voltak felállítva.

4) Oltványi Pál: A csanádi püspöki megye birtokviszonyai. Szeged, 1867. 17—20. lap.

5) Oklevéltár CLXXXIII. 11. pont.

6) Oklevéltár CLX. sz.

és királyi kancellár végrendeletileg 50 ezer forintot hagyományozott¹⁾, de ez összeget még életében a herczegprimás rendelkezésére bocsájtotta.

A kért épület átadása, valamint a retorikáig terjedő, vagyis 6 osztályt magában foglaló intézet megnyitása a kitört szabadságharcz mozgalmai miatt abbanmaradt. Ugyanezen körülmény gátolta Dolni püspököt is abban, hogy Szegedre jöhessen és törekvéseit megvalósíthassa.

1710. évi június 15-én gróf Nádasdy László, paulinus barátból lett győri nagyprépost, esanádi püspökké és Csanád vármegye főispánjává kineveztetvén, a kincstár őt már június hó 28-án az 1702. évi fentebb említett javaslatban körvonalozott javadalmába bevette.

Nádasdy állandóan Győrött lakott. Hosszabb vagy rövidebb időközben Szegeden is tartózkodott, de hogy itt lelkészkedett volna²⁾, mivel sem igazolható. Legelső alkalommal egy bizonyos mohósággal s minél mélyebben és szilárdabbul igyekezett javadalmi és jogai élvezetébe helyezkedni. A tizedet már az első évben a legnagyobb pontossággal beszédette s ez 234 köből búzát, 60 köből árpát, 50 akó bort tett ki³⁾. Még a határórségbe tartozó huszároktól is behajtatta illetményeit, ami Herberstein várparancsnokot is meglepte, ki e miatt a haditanácsnál panaszt is emelt⁴⁾.

De czentúl a püspök még oly vélekedésekkel is volt, mintha egyúttal Szeged földesura lenne, s mintha a város területén levő összes királyi haszonvételek és jogok is őt illelnék. S minthogy e javadalmak némelyikét a katonaság bitorolta, a várparancsnokkal való összetűzés elkerülhetetlenné vált. A többi közt a tiszai átkelési javadalmat is magához akarta ragadni. Herberstein azonban erőlyesen ellentállt⁵⁾. A jezsuitákat a várba akarta betelepíteni s ott részükre épületeket elfoglalni és átalakítani. De ebben is meggátolták⁶⁾.

Majd a katonai raktárakúl használt két templom kiürítését és

1) Városh Gyula: A katholikus iskolaügy Magyarországhban. Kalocsa, 1882. II. k. 1. füz. 95. l.

2) Oltványi: A szegedi plébánia és a piarista atyák szegedi krónikája. Szeged, 1886. 15. l.

3) Oltványi: A esanádi püspöki megye birtokviszonyai. Szeged, 1867. 20. lap.

4) HKR. Proth. Exp. 1711. máj. 324. sz. 450. lap.

5) HKR. Proth. Exp. 1712. júl. 421. lap.

6) HKR. Proth. Exp. 1711. júl. 188. sz. 605. lap „wieder dem Nadasdy Bischoffen zu Segedin das derselbe ihm und in seinem Commando allerhand eingriffen thue, und zum praecindiz auch schaden dasiger Vöstung und Garnison die Jesuiten dahin zu introduceiren und verschiedene gebau anzuführen intentionirt seye.“

átadását követelte. Herberstein most azt sem tudta, kinek adja hát át szent Demeter templomát, mert a jezsuiták is kérték¹⁾.

Ugyanazon idő alatt a jezsuiták tartományfőnöke Hevenessy Gábor az udvari kamaránál azt kérte, hogy Kollonits közbenjárására még az 1703. évi augusztus 17-én kelt rendelettel kijelölt kamarai épület 1000 frt vételárban a szegedi jezsuitáknak rendházul és iskolául átengedtesse²⁾. De ezt az épületet Nádasdy is a maga részére akarta megszerezni. Támaszkodva Keresztély Ágoston hercegprímásnak 1711. évi nov. 18-án kelt pártoló soraira³⁾, az özvegy királynőhöz beadott kérelmében a várbeli és a palánki templomok átadásáért esedezett „nehogy az isten egyházai az eretnekek és a törökök közt tovább is gyalázat tárgya legyenek.“ Ezentúl a lakásul átengedett s a kincstár részéről 1000 frt költséggel helyreállított élelmezési épületen túl, annak közelében eső még egy másik házat kért magának átadatni, hogy ott dézma-borait kimérhesse⁴⁾.

A püspök és a jezsuiták mindenütt kértek, csak a várossal nem álltak szóba. Pedig a kincstár által lefoglalt épületeknek, telkeknek és a templomoknak a város volt az egyedüli és jogszerű tulajdonosa.

E mellőzés tervszerűleg történt. A város kétségtelen jogait elismerni nem akarták, mert mint alább látni fogjuk, a püspök önző céljaival ellentétben állt a város azon törekvése, hogy szabad királyi városi jogi állását kivívja.

A püspöknek és Hevenessynek kérelmét Comethnak adták ki javaslattételle, ki a püspök kérését pártolta. Jelentéséhez mellékelv vázrajzon tüntette fel a kérdéses épületeket és telkeket s ebből tudjuk, hogy a püspök székházául szolgált kincstári élelmezési épület a szt. Demeter-templom mellett, a mai Révay-utczában volt⁵⁾.

A város hatósága azonban megtudta, hogy épületeit, telkeit, templomaít minden megkérdezése nélkül tulajdonul elosztogatni tervezik. Még elég jókor az udvari kamarához, a királyi kancelláriához, sőt Eleonóra királynőhöz benyújtott esedező leveleiben tiltakozott kegyúri jogainak megsértése miatt, mellékelvén Mátyás királynak

1) HKR. Proth. Exp. 1711. szept. 102. és 125. sz. 772. és 775. lap, nov. 163. sz. 921. lap „ob er die in der Pallanka zu Segedin stehende oede Kirchen dem aldasigen Bischoffen Nádasdy, oder dem P. P. Jesuiten einraumben soll.“

2) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár, magyar kamarai osztálya, Bécsben. Igtatva 1711. nov. 12-én.

3) U. o.

4) Oklevéltár CLXXV. sz.

5) Oklevéltár CLXXI. Ugyanezen vázrajz tájékoztat bennünket arról is, hogy a Lukács zágrábi püspök által alapított kápolna a templom nyugati oldalán, a torony mellett állt és hogy a szt. Demeter templomának hajója a toronymál záródott, ép úgy mint az ma is van.

1458. évi és Lukács zágrábi püspöknek 1501. évi szabadalmi és alapító okleveleit, melyek igazolják, hogy a szóban forgó templomoknak a város kétségtelen kegyura s azoknak elidegenítésébe a város meg nem nyugszik. Ami a jezsuiták óhaját illeti, a város a maga legjobb belátása szerint kész lesz róluk gondoskodni. A kamaránál beadott tiltakozásban ellentmondtak a püspök korcsma- és mészárszék-nyitási tervének, követelték az elfoglalta levő telkek és épületek visszaadását s a város jogai és szabadságainak biztosítását¹⁾.

A kancellária a város panaszát teljes mérvben méltányolta s kegyúri jogát elismerte. Ajánlotta ennél fogva a kamarának, hogy a város óhajait az épületek és templomok átadását illetőleg teljesítse; a jezsuitáknak a plébániára tervezett bevezetését pedig ejtsék el annyival is inkább, mert a legutóbbi országgyűlésen a rendek úgyis sérelemkép emlegették, hogy a plébániákat szerzetesek foglalják el²⁾.

Ily szellemben értesítette a kamara az udvari haditanácsot 1712. évi április hó 8-án³⁾, Comethet pedig megintette, amiért a püspök részére átadott épületet kijavíttatta s útasította, hogy jövőre ilyesmitől óvakodjék⁴⁾.

Mindez azalatt történt, amíg Szeged az 1712. évi országgyűlésre királyi meghívó levelet nyert s míg az országgyűlésen a rendek Szeged közjogi állását illetőleg határoztak. Ez a püspököt és a jezsuitákat meglepte.

A jezsuiták különösen azon tapasztalat után, hogy a püspök őket a várba szándékozik telepíteni és pedig a plébánia kezelése nélkül, a hatóság kedvezését igyekeztek megnyerni. Igérték, ha ők kapják meg a plébániát, szent Demeter templomát egy év alatt helyreállítják, holott erre a város száz év alatt sem lesz képes.

De a tanács már nem bizott a jezsuitákban. Értésükre is adta, hogy a szabad királyi városi jogok teljessége és a kegyúri jogok gyakorolhatása érdekében a plébániát választott lelkész kezelésére bocsájtja.

Időközben a nagy árvíz Szegedet romba döntötte s a jezsuiták, kik ezideig tényleg lelkészkedtek is, a város jövőjét illetőleg is reményt veszítve, a hatóság szép kérései daczára is 1712. évi augusztus havában Szegedről eltávoztak és Matyasovszkynak Szeged közmívelődésére szánt alapítványán iskolájukat Nagy-Bányán nyitották meg⁵⁾.

1) Oklevéltár CLXXVI. és CLXXIV.

2) Oklevéltár CLXXVII. sz.

3) Oklevéltár CLXXIX. sz.

4) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben.

5) A tanácsnak a Pozsonyban tartózkodó követekhez intézett jelentései. (Szeged v. közigazgatási levéltára, 1712. évi lajstromozatlan iratok közt.)

Még távozásuk előtt megállapította a tanács az új plébános javadalmát. Kezdetben a stólán kívül 500 frt fizetést, s minden pártól egy köből búzát és 50 drt szántak. A „vitézli rend“ ez ellen zúgolódott. De a tanács is megfontolva, hogy a párbér a jobbágy-községek szokása, a plébános részére két káplánytartás kötelezettségével 1000 frt fizetést, 70 köből búzát, negyven akó bort, két mázsa sót, két hajó tűzifát és nádat állapított meg. Ezen igen tekintélyes javadalom biztosítása mellett azonban kijelenté, hogyha a félelmes török szomszédságnál, vagy más körülménynél fogva a várost valamely csapás érné s a lakosság létszáma megfogyatkoznék, az esetben a javadalom leszállítható.

Kezdetben a mindszei plébános, pater Hodossy Imre „modestus ember“ volt a jelölt. Majd Návay János nemes orosz plébános és nógrádi alesperes személyében állapodtak meg, ki „jó lingvista“ hírében állt. Ez úton a hercegprímás pártfogását is jobban elérni remélték, kihez ugyanezen időtájban azon kérelemmel fordult a város, hogy a templom helyreállítására segílyt nyújtson.

Temesváry János főjegyző 1713. évi márczius havában Nagyszombatban, Pyber László érseki helynök jelenlétében Návayval a plébánia átvétele ügyében meg is egyezett s Návay bemutatását e szerint mi sem gátolta¹⁾.

A főjegyző Pozsonyban, Keresztély Ágoston hercegprímásnál is megfordult s itt arról értesült, hogy a bemutatás nála történik, mert Szeged, mint exemptus hely, a püspök joghatósága alól ki van véve s hozzá tartozik.

Nádasdy ép ezen időtájban Szegeden időzött s viszont azt kívánta, hogy a bemutatás nála történjék. A tanács azonban az ellenkezőt tette. A püspök erre a hercegprímáshoz fordult s előadta, hogy ha szegedi székhelyén a lelki joghatóságot nem ő gyakorolja, semmi tisztességnek sem örvendhet.

A primás ezért élte tartamára a joghatóság gyakorlásával Nádasdyt felruházta. A püspök erről június 24-én térítvényt állított ki, hogy ebből jogot nem formál s az apostoli szék előtt igényt nem támaszt. Mindezekről a primás értesítette a tanácsot, megküldvén Nádasdy elismervényét is. Kijelenté, hogy Szeged érseki megyéjéhez tartozik ugyan, de hogy a Szegeden székelő csanádi püspöknek a lakosság előtti tekintélye s tisztelete ne csorbúljon, a lelkészség fölötti joghatalmat élte tartamáig Nádasdyra ruházza. Návay plébánost tehát nála mutassák be²⁾.

Ez meg is történt, de a város és a püspök között mégis viszály támadt. A város ugyanis a változó értékű természetbeni tized helyett

¹⁾ Szeged v. tanácsai jkve 1717. év 14. s köv. lap.

²⁾ U. o. 15—19. lap. — 1713. évi lajstromozatlan iratok s Oklevéltár CLXXX. sz.

a püspöknek 800 frtot ajánlt váltság egyezségül. A püspök ezt keveselte s Cometh útján egész erélylyel szedette a természetbeni tizedet. Sőt a törvény ellenére a bárányok, méhek és zöldségfélék után az úgynevezett kisebb tizedet is katonai karhatalom útján hajtatta be¹⁾.

A pozsonyi országgyűlésen időző követek — Temesváry és Siskovich — a püspöknek és Comethnek ezen jogtalankodásai miatt panaszt emeltek. A rendek is méltatlankodást találtak az esetben s az udvari haditanács 1712. évi október hó 8-án gróf Herberstein várparancsnokot útasította, hogy a tizedszedés körül igénybevett karhatalmat vonja vissza²⁾.

De Commeth így is tudott erőszakoskodni és sérelmes eljárását tovább folytatta. A város tehát a felséghez kényszerült folyamodni. Nem is hiába, mert az 1714. évi nov. 11-én kelt felségrendelet a püspököt a kisebb tized szedésétől eltiltotta³⁾.

A tanács ismerve Nádasdy hajlamait, mert úgy ő mint Cometh, ezután is azt emlegették, hogy más királyi városokban is érvényben van a kisebb tized, — ezzel meg nem elégedett. Temesváry azért Esztergom, Székesfehérvár, Buda és Pest szabad királyi városok nyilatkozatait is beszerezte, melyek mind azt tanúsíták, hogy az említett helyeken és más királyi városokban a kisebb tized szedése a „városi jog“ értelmében törvénytelen⁴⁾.

Ily zaklatások és kedélyek keserítése a tanácsot arra utalta, hogy a várost Nádasdy püspök joghatósága alól kiszabadítsa. A főjegyző tehát a primás elé járult azon kérelemmel, hogy Szeged fölött való törvényes joghatóságát vegye vissza, mert Nádasdy püspöktől semmi jót sem várhatni. Ahelyett, hogy védené a különben is sorsüldözött várost, mindegyre csak zaklatja. A templom restaurációját is a primás pártfogásába ajánlotta s kérte, hogy a várerődítés alkalmából tervezett lerombolást mindenáron meggátolja, mert ha az ősi templom elpusztul, kénytelenek lesznek a plébános visszahívását kérni.

A primás 1715. évi november hó 25-én kelt válaszában e kérelmekre kijelentette, hogy a templom tervezett lerombolását meg nem gátolhatja. Legjobban tesz a város, ha ez ügyben egyenesen a felséghez fordul. Ez esetben bizton számíthatnak segélyre. Kijelenté egyébként, hogy Szeged jövőre is exemptus hely lesz, de a plébánost vissza nem veheti, mert az nem a templomért, hanem a népért van.

Miként fentebb előadtuk a várerődítési munkálatok alkalmából a

1) Szeged v. közigazgatási levéltára 1712. évi lajstromozatlan iratok.

2) U. o.

3) Szeged város tanácsi jkve 1717. év 40. lap s az 1712. évi lajstromozatlan iratok.

4) Szeged v. közigazgatási levéltára 1714—1715. évi lajstromozatlan iratok.

palánkban sok házat kisajátítottak s a lakosság száma is a vidékre történt elköltözések következtében igen megfogyott. Beállt volna tehát a plébánosi javadalom leszállításának az esete. De mielőtt ez bekövetkezhetett volna, az 1717. év elején a püspök Náwayt minden ok és vizsgálat, a hatóság tudta és hozzájárulása nélkül, az egyházi szolgálatoktól felfüggesztette és a plébánia vezetésével egy pálos barátot bízott meg.

A város kegyúri jogainak ezáltal lett megsértése a tanácsot felingerelte. Lantos Gergely és Dékány Péter tanácsbeliek Nagyszombatba siettek, hol ünnepélyesen tiltakozva kérték, hogy a város a püspök joghatósága alól vételessék ki.

Pyber László érseki helynök a küldötteket megnyugtatóan igyekezett s 1717. évi június hó 13-án a tanácshoz intézett levelében megdicsérte a tanácsot, hogy a méltatlanul megalázott plébános védelmére kelt. Ismételte, hogy ne féltse a város kegyúri jogainak elvesztését, amivel a püspök fenyegeti őket, mert a felfüggesztés daczára is Náway a város plébánosa.

A püspök által kirendelt paulinus Náwaynak négy hónál tovább tartó távolléte alatt magyar szent beszédet nem tartott, mi a tanácsot még inkább ingerelte. Nádasdy is egyre fenyegetőzött, amiért a város ismét a primáshoz fordult. Október 10-én kelt levelében a püspök azt követelte, hogy két hó alatt a város új plébánost mutasson be, mert különben elveszti a patronatust.

De Náway „az érsek védelmével visszahelyezett plébános“-ként tért haza s a parochia vezetését átvette. Semmi esetre sem foroghatott fenn canoni vétség, amiért a püspök felfüggesztette. A püspök valószínűleg azért ingerlődött fel, mert a plébános is a tanács álláspontján a várost exemptusnak és az érsek joghatósága alatt levőnek nyilvánította. Talán ezen kérdés és a templom restauratioja körül folyt bizalmas levelezéseket közvetíthette s talán ezen iratok voltak azok, melyeket Siskovich András tanácsnok, mint a püspök bizalmasa, a levéltárból kivett és Nádasdynak rendelkezésére bocsátott, mely hűtlensége a plébánosnak is sokat ártott.

Náway a város jó érzelmeit, pártfogását meg akarta hálálni s a köznyomor okából megállapított javadalmából a maga személyére nézve elengedett 25 köböl búzát, tizenöt akó bort és 4 mázsa húst. Ezentúl elvállalta, hogy a tanítónak és az orgonistának fejenként ötven forintot és két köböl búzát ad. Az egyházfi 30 frt járandóságát is magára vállalta a „nemcs városhoz való szeretetből“, hogy „ne kénytelení tessünk búsítani.“ De ez eredményeket a primás (tehát nem a püspök) jóváhagyásától tette függővé.

A tanács ezzel azonban meg nem elégedett. A külön német lelki atya fizetését megszüntette és az 1713. évi egyességre hivatkozással a

plébános fizetését 400 frtra szállította le; a két káplány tartásra a 200 frtot meghagyta. Návayt ez ki nem elégítette, mert a sedecima is csekélységre rugott, a stóla is „mocskosan“ lett megállapítva, rosszabbul mint a falukon, holott az egész országban terhesebb parochia nincsen. E miatt a hatósággal s az időközben főbíróságra emelkedett bizalmas barátjával, Temesváryval viszályba keveredett. Ez a plébánost fölfüggesztéssel, s viszont emez a főbíróföldadásokkal fenyegette. Ily körülmények közt Návay 1719. év tavaszán a várost búcsúzatlanul elhagyta. Nemsokára debreczeni plébános és nagyvárad kanonok lett, mely minőségben elmaradt járandóságait több ízben sürgette¹⁾.

Amint kitört a város és a plébános közötti viszály, a hatóság és a püspök közötti feszültség megszűnt. Időközben, 1719. évi május 21-én III. Károly kiadta a város ősi szabadalmait megerősítő új adománylevelét, mely a kisebb tized és a kegyúri jog körül fennforgott vitának véget vetett s a püspök túlkapásait korlátozta.

A város nem kifogásolta az 1718. évi október 11-én kelt azon felsőbbi rendeletet, amely Nádasdynak megengedte, hogy a szegedi kamarai felügyelőségtől kijelölt és birtokba vett épületet nemcsak magának, de egyúttal utódainak is megtarthatja, bővítheti, valamint a várban levő templomot székesegyházzá átveheti. A katonaság e templomot legott kiüríttette, a püspöknek átadta, ki oda a maga részéről lelkészt nevezett ki, kinek joghatósága úgy látszik, egyedül a várban lakókra, vagyis a katonaságra terjedt ki. Mindezeket a hatóság megnyugvással fogadta, hívén: hogy a szent Demeter templom tulajdonjoga iránt támadt vita is be lett fejezve.

A püspök is mind nagyobb bizalmat helyezett Temesváry főbíróba. Noha az 1719. évtől fogva Schambach kanonok a püspök székházában lakott, Nádasdy nem őt, hanem a főbíróföldát bízta meg azzal, hogy szegedi és makói gazdaságát kezelje, borait gondozza. 1719. évi június havában Nádasdy hosszab szegedi időzése alatt gróf Herberstein várparancsnok és Thau Ádám kamarai felügyelő jelenlétében a tanácsal a dézma-váltság iránt hosszabb időre szóló egyességet kötött. A város a püspöknek 1200 frt készpénzt, 20 akó bort, 20 köböl búzát, ugyanannyi zabot és egy hajó szénát kötelezett évenként adni, s ezért a város a püspöknek köteles természetbeni tizedet a maga javára szedhette be s egyúttal a püspök birtokát képező Kingéc és Pannahát pusztákat is szabadon élvezhette. A dézma-váltságból felmerülendő haszon a városháza tervezett fölépítésére jelöltetett ki.

De az imént létrejött kedvező viszony hamar felbomlott. Návay

---

¹⁾ Szeged város tanácsi jegyzőkönyve 1717. év 21—45. lap s az 1714—22. évi lajstromozatlan iratok. Návay 1729. évben rokonai részére a 17 ezer holdnyi Földeák helységet a kincstártól 4000 frtéért megvette, illetőleg adományul nyerte.

„rendetlen elmenetele“ után a plébániát egy ideig a káplányok kezelték s a tanács új plébános után látott.

A tanács tagjai — kiket Cometh rágalmazólag tudatlanoknak s parasztoknak nevezett — mélyen fájlalták, hogy a plébániai tekintélyes javadalom daczára is a plébániai iskola és a tanítás teljesen el lett hanyagolva s az ifjúság úgyszólván minden tanítás nélkül „vadúl és parasztúl növekedik fel.“

Az egyszerű emberek a város kimerült helyzetében is első sorban az új nemzedék tanítására s nevelésére gondoltak, azért oly plébánost óhajtottak, ki egyúttal az iskoláztatás elhanyagolt ügyét is felkarolja és a közmíveltséget előbbre viszi.

Ez időben a kegyes tanítórend Pesten és Kecskeméten is — az utóbbi helyen a földesúr, gróf Koháry országbíró bőkezűségéből — már be volt vezetve s tanításuk eredménye közelismerésben részesült. Innen ismerkedett meg a tanács ezen új tanító papokkal. Reájuk gondolt s őket óhajtotta volna a plébánia vezetésével megbízni, hogy általuk a művelődést előmozdítsa. Ez ügyben 1719. évi június 2-án a Nikolsburgban lakó Joachim atyával mint tartományi főnökkel tudatták óhajtasukat s meghatalmazott kijelölését kérték. A hatóság június 5-én az esztergomi érsekkel is tudatta, hogy a sokfélekep sújtott város máskép nem tehet, mint ahogyan Buda, Fehérvár, Szent-György és Besztercze városok eljárak, t. i. hogy a plébánia átadásával az ifjúság tanítását a piaristákra bízzák. Nádasdynak is bejelentették szándékukat, előadván, hogy az ifjúság nevelését a plébánia átadásával kapcsolatban a piaristákra bízzák, mert „erre a földre oly patronus úr nehezen adja magát, ki eféle, mind anyaszentegyházunk, mind pediglen e tájakon levő tartománynak subserviáló hasznos dolgokat elkövessen.“

Joachim atya június 8-iki válaszában tudatta, hogy Zajkányi Leonhardot, magyarországi alkormányzót bizta meg a tárgyalással. A primás június 23-án válaszolt Regensburgból, dicsérve a tanács elhatározását és megígérte, hogy buzgón pártfogolja a várost, amire azért van szükség, mert a legutóbbi országgyűlés határozatánál fogva a szerzetes-rendek lelkeszkedéséhez a király engedélye kikérendő. De még a püspök is tudomásul vette a tanács jelentését s augusztus 3-iki levelében az ügy további fejlődéséről tudakozódott.

Leonhard atya a kecskeméti házfőnököt bizta meg a tárgyalások megindításával, ki is Szegeden megjelent, előadta a rend mindama feltételeit, óhajait, amelyek teljesítésétől teszi függővé a plébánia átvételét és a 6 osztályú gymnasium megnyitását. A rend képviselője és a tanács között az egyetértő megállapodások augusztus 5-én létre is jöttek. Ezeket a tanács alakszerűleg a primáshoz elküldötte, hogy ígéretéhez képest a felség jóváhagyását kieszközölje.

Amint ezeket Nádasdy megtudta, augusztus 28-án Bécsből küldött

levelében a főbírónak kijelentette, hogy a herezegprímásnál bemutatott piaristákat lelkészekül el nem fogadja s betelepülésüket sem engedi meg. „Meg is hagytam — úgymond — generalis vicarius uramnak is, hogy valaki hírem és akaratom ellen a plébániára be menne, mindjárt fogattassék meg. Hanem a város egy világi plébánost praesentaljon nekem, holott ha nem cselekszi, magam teszek plébánost.“

A tanács e fenyegetőzésre ismét a primás elé járult s kijelentette, hogy sehogysen óhajt Nádasdy joghatósága alatt maradni. A püspök kívánságának különben annál kevésbé tehet eleget, mert nincs is alkalmas papja. Esedeztek azért, hogy szent törekvéseikben, a piaristák bevezetésében az érsek őket pártfogolja.

Noha Schambach kanonok, mint a püspök helynöke szept. 1-én a tanácsot újból felhívta, hogy 14 nap alatt a világi plébánost bemutassa, a tanács ennek eleget nem tett, hanem a piaristákat sürgette, hogy mielőbb elfoglalják helyüket. De Leonhard atya Privigyéről október 16-án kelt levelében kijelentette, hogy csak az alapítványi levélnek a curia és a felség részéről történt jóváhagyása után jöhetnek Szegedre.

Nádasdy mégis fontolóra vette az ügyet s november 18-án azt az ajánlatot tette a hatóságnak, hogy ideiglenesen, azaz 10 évi időre megnyugszik a piaristák lelkészkesésében. Nehogy az iskolák megnyitása késedelmet szenvedjen, a tanács is hajlandó volt álláspontjából engedni, mert a piaristák is hajlandóbbak voltak arra, hogy egyedül az iskolák vezetését vegyék át a plébániai szolgálat nélkül, sőt a püspöknek időközben elismervényt is adtak arról, hogy a plébánia vezetéséről 10 év múlva önként lemondanak.

A tanács tehát abban állapodott meg, hogy 25 évre engedi át a plébániát a kegyesrendi papoknak, mert csak ez úton remélte elérhetni azt, hogy a városházát és a piaristák székházát felépítheti. Ezen határozatnak s illetőleg az alapítványi oklevélnek kiállítására, a püspök részéről való hozzájárulás kieszközlésére és felsőbbi jóváhagyására Temesváry főbíró és Csőke János főjegyzőt Bécsbe küldötték.

A püspök 1720. évi február 17-én Bécsben, a város kegyúri jogainak elismerése mellett végtére c megállapodásokhoz hozzájárult, sőt most már ő követelte, hogy a kikötött határidő alatt a piaristák a szegedi plébánia vezetésétől el ne állhassanak mindaddig, amíg az ő káptalana kellőkép kiegészítve nem lesz. Ez utóbbi esetben a város tetszésétől függ a piaristákat a plébánián továbbra is megtartani. Az alapítványi oklevél 3 pontja ellenében most már csak a kancelláriánál merült fel némi észrevétel, az t. i., hogy a piaristák a plébánia kezelésére nézve örök jogot ne magyarázzanak ki. Ez észrevétel elosztatása után az 1719. évi augusztus hó 5. kelettel ellátott s ünnepélyes formába foglalt alapítólevelet III. Károly király 1720. évi február 27-én jóváhagyta s megerősítette. Ennek rendelkezései a következők voltak:

1. Szeged város a kegyesrendi szerzetet az isten igéjének hirdetésére, az evangéliumnak magyar, német s illyr, vagyis szláv nyelven való megmagyarázására, úgy az elhanyagolt ifjúság nevelésére és tanítására befogadja. A rhetorikáig megnyitandó iskolákban különös gond fordítandó az arithmetika és a zene tanítására;

2. a hat rendtag részére fenntartás és ellátás fejében negyed-éves részletekben a város évenként 800 frtot fizet s e járandóságot a város sörháza és alsóvárosi mészárszékének jövedelméből jelöli ki;

3. amíg a plébániai szolgálatot teljesítik, élvezik egyúttal a stóla-jövedelmet; ha a város kegyúri jogánál fogva a plébániát a világi papság kezelésére bizná, kárpótlásul javadalmuk 100 frttal növelendő;

4. a plébániakezelés időtartamára az árterekről elegendő tüzelőanyag biztosíttatik részükre;

5. a felépítendő iskola és a residentia helye a templom mellett jelöltetik ki; ez utóbbi hat szobából, étkező tereméből, konyhából s pinczéből álland és aként építtetik, hogy idővel emeletet lehessen reá helyezni; az iskolát a város felépíti, minden szükségességekkel felszereli; ugyanott kert is jelöltetik ki, de ha elegendő terület éppen nem telnék, akkor a városon kívül lesz az iskolakert, mely minden közteherviseléstől ment lesz; az iskola és társház fenntartása s javítása a várost terheli;

6. a város az alapítványt idővel tehetsége szerint gyarapítja, a rend pedig úgy a helybeli, mint a vidéki ifjúságot a tudományra s műveltségre, a rhetorikáig bezárólag (vagyis 6 gymnasiumi osztály) serényen tanítja;

7. az alapítvány örök időkre szól, fenntartására és védelmére az utódok is köteleztetnek¹⁾.

A piaristákat 1720. évi július 14-én szent Demeter egyház plébániájába ünnepélyesen bevezették s a lelkészség gyakorlását három atya legott megkezdette. Az iskolát pedig a következő évi október havában nyitották meg.

A piaristák első, ideiglenes lakóhelye az 1708. évi pestis alkalmából felállított Lazarethum volt. A templom mellett levő ezen roskadozó épület miatt sokat panaszkodtak a hatóságnál. „A békák közt rothadoztak“ mint panaszlevelük említi, egész 1726. évig, amidőn residentiájuk felépült. Az atyák szórakozására és az ifjúság üdülésére a Szentháromság-uteza végén, a téglacéto házak között a tanács egy kertet is átadott s megengedte a piaristáknak, hogy itt „mulató házat“ is építhetnek, de „koresmát nem nyithatnak“²⁾.

¹⁾ Oklevéltár CXIII. sz. a. — Szeged v. tanácsí jegyzőkönyve 1719. év és Szeged v. levéltárában az 1719—22. évi lajstromozatlan iratok.

²⁾ Ezt a kertet később a káptalan tagjai önhatalmúlag elfoglalták.

A piaristák lelkeszkedése az egész városra, vagyis a palánkra, felső- és alsóvárosra kiterjedt. A püspök a barátokat a legszigorúbban — interdictum terhe alatt — eltiltotta attól, hogy a híveket gyóntassák, kereszteljék, temessék stb. Minthogy azonban éjjelenként a kapuk elzárása miatt a piaristákhoz bejutni nem lehetett, a hatóság utóbb a püspököt felkérte, hogy ezen körülményre és a távolsági viszonyokra tekintettel, a barátoknak kivételesen bizonyos functiókat megengedjen, ami meg is történt¹⁾.

A béke és nyugalom tehát helyre állt, de csak rövid időre s a

---

¹⁾ A piaristák a barátokkal, úgy a Tennemann tábori főpap hatósága alatt álló várbeli papokkal, kiket a várparanesnokok hatalmasan pártfogoltak, gyakori viszályba keveredtek, mert ezek a plébániai szolgálatba beavatkoztak s több ízben illetéktelen joghatalmat gyakoroltak. (Lásd: Pap János: A piaristák Szegeden. 1720—1886. Szeged, 1886. 24—41. lap.) — A várbeli katonai plébánia a káptalan tagjai és a püspök tekintélyének támogatása következtében a városi plébániával szemben lassanként egy bizonyos fölényt és elsőbbséget vívott ki. Ez az elsőbbség és fölény abban is kifejezést nyert, hogy az úrnapi ünnepélyességek nem a városi, hanem a várbeli plébánián tartattak meg. Az időben az úrnapi ünnepély a város közeseményeinek egyik legemlékezetesebb és legfontosabb mozzanata volt. Azért az 1724-ik évben tartott úrnapi ünnepély leírását, amint az a június 15-iki jegyzőkönyvben megörökítve lőn, a következőkben közöljük: „Die 15. junii, Úrnapiján az solennis processión böcsületes ezéhek közt és nemes város s úgy tekintetes hadi rend közt ilyen rendtartás observáltatott. Az ezéhek előtt egynehány pár kis deákocskák, saját zászlójukkal mentek. Az böcsületes ezéhek közül pedig, akiknek zászlójuk még odig nem volt, előre mentek; utánuk zászlós ezéhek közül: először gombkötők, azután a szabók, noha protestatióval, — szücsök, esizmadiák és legutóbb az mészárosok. Kik után oskolabéli deákok. Azután tisztelendő pater Franciscanus uraimék, szokásuk szerint keresztel. Utánuk pedig tisztelendő clerus, az úr testével. Az umbellát négy böcsületes városi ember vitte éppen be az várba, az holott szent mise után nemes Fendrich uraiméknak kezekbe adván, az egész oltárok előtt ő kegyelmek éppen praefecturára említett umbellát vitték, az holott utolsó szent áldás után meg meg embereinknek resignálták. Granatéros compania pediglen mindenütt előre aperte menvén, minden szent áldás után tüzet adott. Ezek után praefecturán vala az magyar praedicatio is. A fegyverben levő 12 purger ember az úr testét fegyveresen parochiabéli templomból éppen az város kapuig kísérték, az holott nyolcz halapártos káplárok helyekbe állván, az egész processio által umbella mellett mentek. Praefecturában pedig benedictio után megint az fegyveres purgerek említett káplárok helyett umbella mellett állván, épon parochiabéli templomban, az honnét indúlt vala az processio, kísértették. Amidőn pedig a rácz templom mellett ment volna a processio, azok is az úr testének tiszteletére harangoztak. És így szépen és esendesen vége lett a processionak. (Szeged v. tanácsi jegyzőkönyve, 1724. év 45. lap.)

város kegyúri jogai ellen való küzdelmet Nádasdy rövid idő múlva megújította.

A romokban heverő felsővárosi szent György templom helyreállítási munkáit a város már 1719. évben megkezdette s néhány év alatt be is fejezte. A palánki távol eső plébániáról az egyik piarista atyát mint káplányt most a szent György templomhoz kirendelték, hogy a felsővárosi hívek lelki ügyeit gondozza.

A püspök tehát azt hitte, hogy a tanács most már kevesebb ellentállást fog kifejteni a még mindig elhagyatott, ideiglenes tetőzetű szt. Demeter templom elnyerésére irányuló törekvéseiben. Azért szívós utánjárással 1723. évi augusztus 7-én újabb királyi rendeletet eszközölt ki, mely kimondotta, hogy a püspökség székhelye Szeged, hol a püspök és a káptalan részére szükséges helyiségeket a kamara fogja előállítani. A káptalan négy tagjának javadalma 2000 frtból álland, de az egyik kanonok a város kegyúri jogainak épségben tartásával egyúttal szt. Demeter templomának plébániáját is kezelné. Székesegyházul nem a korábban kijelölt várbeli templom, hanem ugyancsak a szt. Demeter templom jelöltetett ki¹⁾.

A következő évi november 24-én Nádasdy ennél fogva az udvari kamarát kérte, hogy a káptalani és püspöki székházak építéséhez kellő épületfa-anyagokat kiszolgáltassa²⁾. A kamara nem is késett a szegedi sóhivatalt a teljesítés iránt útasítani³⁾.

A püspöki székház tehát kibővítettett, s a káptalan-ház is felépítettén, a püspök most már gyakrabban és huzamosb ideig tartózkodott Szegeden, honnan az udvari kamarát ismételve sürgette, hogy a várost szent Demeter templomának mielőbbi jókarba helyezésére kötelezze.

Hillebrand Pál udvari kamarai elnök 1725. évi január 25-én szigorú rendeletet intézett a hatósághoz, hogy a plébániát és a székesegyházat haladéktalanul kifogástalan állapotba helyezze⁴⁾. Megkereste

1) Oltványi: A csanádi püspöki megye birtokviszonyai. Szeged, 1867. 52. lap.

2) Oklevéltár CCVI. sz.

3) Cs. és kir. közös pénzügyminiszteri levéltár magyar kamarai osztálya Bécsben „zu verbauung seine dasselbige bischöfliche Residenz zu Szegedin.“ — 1725. évi ápr. 29-én a szegedi sóhivatal már jelentette, hogy a Szolnokról érkezett tutaajokból legjobb minőségű 400 drb szálfá a püspöknek, ezentúl a gr. Piliers tábornok s várparancsnok lakása helyreállítására is a szükséges mennyiség kiszolgálva lett. (U. o.)

4) A káptalan ház is a templom közelében épült. 1756. évi július 21-én kelt felsőbbi rendeletre a káptalan ez épületet 910 frt 27 krért Rodl Ferencz szegedi kinestári biztosnak adta el, ki azt helyreállítván, a városnak 2500 forintért adta el, mert az épületre s illetőleg telekre a gymnasium tervezett kiépítése végett szükség volt. (Szegedi Híradó 1862. év 21. sz.)

az udvari kancelláriát is, hogy ez is szorítsa a város hatóságát rendelete végrehajtására.

Ily előzmények után 1726. évi június havában a püspök a piarista plébánostól azt követelte, hogy szent Demeter templomában neki és a káptalan tagjainak, magyar szent beszédek tartassanak. A magyar szent beszédek tartását a piaristák időközben megszüntetni voltak kénytelenek, mert a magyar hallgatóság lassanként elfogyott s vasárnaponként csak német és dalmát predicationok tartattak.

Demka atya plébános utalva ennél fogva arra, hogy a magyar hívek a barátoknál és felsővároson hallgatnak magyar szent beszédet, a plébániai szolgálat pedig úgyszólván terhes, ennél fogva a püspök kívánságát nem teljesítheti. Erre a viszály a püspök, a hatóság és a plébános közt kitört.

Keresztély Ágoston primás 1725. évben elhalván, az ugyanazon évben utódjául kinevezett gróf Esterházy Imre, Nádasdynak még nem adott volt joghatóságot, az érseki megyéhez tartozó szegedi exemptus parochiára nézve. Nádasdynak tehát a plébániai ügyekbe illetéktelenül történt ezen beavatkozása miatt a hatóság és a plébános az esztergomi érseknél panaszt tett.

Bartakovics érseki helynök a tiltakozásokat elfogadta s kijelentette, hogy Keresztély Ágost elhunytával a csanádi püspöknek engedélyezve volt ideiglenes joghatóság is megszűnt. Azért az időközben kibocsátott és jubileumot hirdető pápai bullát Bartakovics a szegedi plébánosnak azon meghagyással küldte meg, hogy minden templomban, még a barátoknál is kihirdessék.

Nádasdy amint erről hírt vett, november 10-én Győrből kelt levelében bizalmasan felkérte Demkát, hogy buzgólkodjék mellette, irányozza és mérsékelje a tanács kedvezőtlen hangulatát, mert különben „császári pátenssel és karhatalommal“ áll elő. „Tudják meg — úgy mond — hogy a legesekélyebb merényletre a szegedi plébániát megürültnek nyilvánítom s ha a város utánna majd két hónapra nekem plébánost nem mutat be, patronatusi jogát is elveszti.“

De a plébános Bartakovics leveleitől bátorítva, kihirdette a pápa jubiláris bulláját, amit Nádasdy mikor megtudott, december elején Győrött kelt nyílt levelében Demka plébánost állásától felfüggesztette, a misézéstől, gyóntatástól stb. eltiltotta. E nyílt rendelet a következő kísérel sorokkal minden templomban kihirdettetett: „Mert nem lelki orvosság a jubileum, ha idegen joghatósággal hirdettetik ki; s miként nem használ a lutheránusnak a búcsú, ha csak előbb a kath. hitre nem tér, épp úgy a jámbor szándékkal visszaélő a hittől való elszakadás gyanújába esik. Miért is ha 15 nap alatt meg nem tér, őt minden egyházmegye útján nyilvános gonosztevőnek és szentségtörőnek hirdetjük s az apostoli szentszéknek, mint ámitót és a szent jubileum kigúnyolóját följelentjük.“

Képzeltetjük, hogy ezen átkozódó hirdetmény mily hatással volt a nép hitbuzgalmára, lelki világára s mily zavarba jött, amidőn a jámbor és istenes életű atyákat szentségtörőknek és nyilvános gonosztevőknek czimezte a püspök, akinek ezen rendelete valóságos botrányt keltett s a vallásos érzelmeket mélyen sértette.

Ez a botrány még azáltal is fokozódott, hogy nemsoká a váci püspök, gróf Althan bibornok is elküldte a pápai jubiláris bullát, hogy Szegeden, mint egyházmegyéjéhez tartozó plébánián kihirdessék. Nem utolsó korona lehetett tehát már azon időben is Szeged, amidőn birtokáért három egyházfő kelt versenyre. Pedig lehetett volna még egy negyedik is, gróf Csáky Imre kalocsai érsek, ki méltán a legtöbb igény-nyel léphetett volna sorompóba homályba borúlt jogai kivívására.

Minthogy Nádasdy fenyegetéseire a hatóság és a plébános mit sem adtak, a püspök a szegedi plébániát a földeákiival egyesítette és igazgatásával Bieliczky Sámuel földeáki lelkészt bízta meg.

Ily körülmények közt a tanács Podhradszky György főjegyzőt és Siskovich András tanácsnokot megbízta, hogy a hercegprímás elé járulva, mindent elkövessenek, hogy a szegedi plébánia mint exemptus, az érsek joghatósága alá visszavéttessék s a lelkészkedés a piaristáknál maradjon.

A küldöttek mindenütt tiltakoztak, folyamodtak és informáltak, ahol csak szükségesnek látták; de Nádasdy is védte álláspontját. A nagy hajsza következtében III. Károly király 1727. évi márczius hó 4-én Esterházy Imre hercegprímást az ügy beható vizsgálatával bízta meg. Ez az esztergomi, esanádi és váci egyházmegyéek részéről támasztott igényeket és bizonyítékokat beszerezte. A váci megye hivatkozott VIII. Urbán és X. Inceze pápák 1638., 1649., 1659. évi búcsút hirdető bulláira, melyekben Szeged a váci megyéhez tartozónak említettett; hivatkozott az 1719. évben Váczott kivett tanúvallomásokra, amelyben a szegedi tanács tagjai s a polgárok oly nyilatkozatot tettek, hogy tudomásuk szerint a török hódoltság alatt Szeged a váci egyházmegyéhez tartozott, s itt a esanádi püspöknek semmi joga sem volt. A esanádi püspök ismét arra hivatkozott, hogy a szegedi barátok voltak megbízva, mint esanádi püspöki helynökök az egyházmegye kormányzatával. Az esztergomi érseki megye pedig egyebeken kívül utalt arra, hogy az 1629. évi nagyszombati zsinaton is Szeged mint az érsekség joghatósága alá tartozó exemptus parochiának lett elismerve és becikkelyezve¹⁾.

Esterházy látva, hogy a bonyodalmas ügy hosszan tartó kimenetele alatt a hívek lelki nyugalma veszélyeknek és a hitélet káros rombo-

¹⁾ Acta et decreta synodi dioecesanæ Strigoniensis. Tyrnaviæ, 1667. 88. és 120. lap.

lásoknak leend kitéve, hogy az erőszakoskodó püspök zaklatásaitól megszabaduljon, szelid lelkületétől vezéreltetve elhatározta, hogy jogairól Nádasdy javára ideiglenesen annyival inkább lemond, mivel a püspök időközben elismerte az érsek fennforgó jogait. Kiadta tehát a következő engedményét: „szabad elhatározásunkat követve, méltóságos és főtisztelendő gr. Nádasdy Lászlónak, ez idő szerint csanádi püspöknek, ki az idők mostohasága és a török hatalom által elődei székhelyétől megfosztatván, Magyarország kegyes királya engedelmeiből lakóhelyeül sz. kir. Szeged várost választá, hol azonban a plébánia kiváltságok és pápai bullák értelmében kivételes, e szerint az esztergomi érsekség lelki hatalma alatt álló, melyet a püspök úr is elismer. Hogy azonban az ő tisztessége és méltósága sz. kir. Szeged város lakossága előtt növekedjék, mely városban a püspök jelenleg székházat tart, míg ő ott tartózkodik és a mi életünk tart, jelen iratunk erejénél fogva lelki joghatalmunkat Szeged város kivételes plébániája fölött neki átengedjük, úgy azonban, hogy a kétségbenvonhatatlan kegyúri joggal bíró városban a kegyesrendi atyák, kik legújabban az esztergomi érseki helynöktől nyerték investitúrájukat, lelkészkedési jogaikban ne háborgattassanak s rövidséget ne szenvedjenek.“

Tehát ezúttal sem a jog szempontja, hanem az időnként Szegeden tartózkodó püspöknek a lakosság előtt való nagyobb tisztesség tekintete volt a döntő. Mert a püspök egyénisége, mindenbe való illetéktelen beavatkozása a tisztesség igényeit már annyira leszállította, hogy Podhradszky főjegyző elég bátor volt a mindenbe rendezkedni s parancsolni óhajtó püspöknek nyíltan megmondani, hogy „nagyságod nekünk csak zsellérünk.“

A tanács megtagadta Nádasdynak a püspöki dézmát is s ennek váltsága ügyében 1727. évi deczember 15-én az esztergomi érsekkel kötött szerződést. A primás 800 frt tizedváltságot kapott. Ez összeget is kezdetben felerészben, utóbb pedig teljesen a szt. Demeter templom helyreállítására átengedte.

A primás engedményéből alighogy átvette a püspök a Szeged fölötti joghatóságot, a piaristák ellen a curiánál vádat emelt. Ez miután merőben alaptalannak bizonyult, a primás az imént adott engedményt és jogátruházást visszavonta. Nádasdy most könyörgésre fogta a dolgot és újra visszanyerte a joghatóságot azon határozott kikötéssel, hogy jövőre a piaristák házi ügyeibe avatkozni, velük önhatalmulag rendelkezni, szabadságában nem álland.

Ezalatt a hercegprimás által Szeged hovatartozósága ügyében eszközölt vizsgálat is befejeztetett és III. Károly király a váci és a csanádi egyházmegyéek igényeinek elutasításával 1729. évi február hó 20-án kelt rendeletében kimondta, hogy a szegedi plébánia fölött való

joghatalom a hercegprímásé, akár maga, akár más valaki által gyakoroltatja is jogait¹⁾).

Ki tudja, minő háborgások nem történnek erre, ha ugyanaz évi november 25-én Nádasdy Pozsonyban meg nem hal²⁾). De az ő halála a Szeged hovatartozósága iránt kelt versengést meg nem szüntette s a három egyházmegye küzdelme szelídebb módon még tovább is sok ideig folyt, míg végül Szeged a csanádi egyházmegyébe jogérvényesen bekebelezetett³⁾).

Az 1730. évben báró Falckenstein Béla benczés apát személyében kinevezett új csanádi püspök elismervén a hercegprímásnak Szegedre vonatkozó jogait, a primás joghatóságát készséggel ruházta át Falckensteinra, még pedig a szentségek és a hívek lelki üdvének könnyebb kiszolgálása okából. Esterházy még a dézmaváltság iránt kötött szerződését is átruházta a csanádi püspökre, de kikötötte, hogy a piaristák a lelkészi szolgálatban meghagyassanak.

Ennek daczára Falckenstein már az 1732. év végén felhívta a tanácsot, hogy a káptalan teljesen kiegészítve lévén, a plébánia vezetése az egyik kanonokra bízassék. S minthogy a lakosság gyarapodása következtében a város kiterjedése igen megnövekedett, a plébánia felosztandó. Nevezetesen alsóváros a barátok kezelésére bízandó, felsőváros az időközben betelepült minoritáknak adassék át, palánk újabb része a piaristáknál hagyassék, a régi palánk pedig, mint negyedik plébánia, az egyik kanonok gondozása alá bocsájthatnék.

A tanács e tervezetet nagy visszatéttséssel fogadta. Idegenkedett az új plébániák felállításával járó nagyobb terhektől, de különösen azon tervezettől, hogy az egyik plébánia lelkésze a káptalan tagjai közül való legyen. Ezzel a város szabad lelkészválasztási joga korlátoztatott volna; mert plébánossá csakis az lett volna választható, ki

¹⁾ Szeged v. 1721—29. évi tanácsi jegyzőkönyvei s közigazgatási levéltára 1721—29. évi iratai. Pap János: A piaristák Szegeden. (1720—1886.) Szeged, 1886. 41—65. lap.

²⁾ Nádasdy még az 1729. évi augusztus havában is az udvari kancelláriánál némi siker kilátásával újra sürgette a szt. Demeter-templomnak részére leendő átengedését. (Szegedi régi emlékek. Lásd: Szegedi Híradó 1860. évf. 20. sz.)

³⁾ Károly király 1729. évi rendeletében sem a váczí, sem a csanádi püspökök meg nem nyugodtak. Az előbbi, jogainak fenntartása érdekében a szegedi plébániára még ezután is küldözgetett rendeleteket. Szeged hova tartozóságának kérdése utóbb Rómában, a „congregatio super finium regundorum“ hatóság felülvizsgálata alá került, mely a csanádi püspökség javára döntött. VI. Pius pápa 1775. évi márczius 13-án „Inscrutabili Divinae Providentiae“ kezdetű bullájában Szegedet végérvényesen a csanádi egyházmegyébe bekebelezte be. (Orthmayr: Történelmi Adattár. Temesvár, 1871. I. k. 88. l.)

már a káptalan tagja. A tanácsnak ekkor már biztos tudomása volt arról is, hogy a püspökség és a káptalan székhelye Temesvárra fog áthelyeztetni. S amidőn ennek daczára a püspök oda törekedett, hogy az egyik plébánia valamelyik kanonok ellátására bízassék, a tanács úgy vélte, hogy ezúton a püspök csak arra törekszik, hogy a negyedik plébániát szabadon adományozhatóvá tegye (*libera collatio*).

A temesvári katonai kormányzóság ugyanis már Nádasdy életében sürgette, hogy a püspökség és káptalan székhelye az egyházmegye széléről Temesvárra, mint geográfiai és egyúttal kormányzási és politikai központba helyeztessék át. Az abszolút politikának érdekei mintegy követelték ezen áthelyezési tervezet végrehajtását s Falckenstein püspök készséggel hajlott ezen törekvések megvalósítására. Ő maga is idegen volt, idegenül érzett s Temesvárrott, — mely a katonai kormányzóság által fogamatba vett nagy építkezések és betelepítések által már kezdetben városias jelleget nyert — a generálisok társaságában kellemesebb otthont talált, mint amilyen Szegeden kínálkozott.

Az áthelyezésre a kényszeralkalom, mintegy tervszerűleg¹⁾ be is következett. A püspöknek 1724. évben helyreállított szegedi székházát a haditanács azon oknál fogva, mert a vár lőtávolába esett, időközben lerombolták és helyette újat soha sem építettek, noha a kincstár ezt kilátásba helyezte. Másrészt 1736. évben Temesvárrott a székesegyház és a püspöki székház alapjai letétetvén, a szegedi residentia felépítésének szüksége el is enyészett. Az 1738. évi május 10-én kelt királyi rendelet 2. pontja ennél fogva elrendelte, hogy úgy a püspök, valamint a káptalan, székhelyét Szegedről Temesvárra helyezze át, mi meg is történt!).

Szeged városának a kegyúri jogok védelmezése körül tanúsított erélyes magatartása és tiszteletreméltó küzdelme a püspöki és káptalani székhelyek áthelyezésére a legcsekélyebb hatással és előmoz-

---

¹⁾ A káptalan, melynek tagjai a mai szegfű-utca 2. és 4. sz. alatti házakban laktak, míg a 6. sz. ház a rácz püspök székházát képezte, 1740. évben költözött el Szegedről. De Lech Zsigmond kanonok azon ezímen, hogy a káptalan itteni birtokait kezeli, 1748. évben bekövetkezett haláláig Szegeden lakott. A káptalannak az alsóvárosi határban két birtoka s majorsága volt. Egyiken 1736-ban 36 akó bor termett. 1774. évi febr. 24-én a tanács felhívta a káptalant, hogy a két birtok után az 1749—1768. évekről esedékes 305 frt 64 dr adót — miután a kertészek ezt kifizetni vonakodnak — a káptalan térítse meg. — Nádasdy püspöknek is volt Szegeden birtoka, mely egykoron Temesváry János főbíróé volt. Ezt 1727. évi szept. 7-én 15 évre 375 frton Andrassy Zsigmond alispántól zálogkép szerzette. (Lásd: Oltványi P.: A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története. Szeged, 1867. 28—32. l. — U. a. A szegedi plébánia és a piarista atyák krónikája. Szeged, 1886. 50. l. — „Szegedi régi emlékek“ a Szegedi Híradó 1860. é. 20., 21. sz.

dítással sem volt¹⁾. Ezt kizárólag magasabb érdekek, a „temesi bántság“ és a nemzetellenes idegen kormányzat megszilárdítására irányuló törekvések okozták. S ez múlhatatlanul bekövetkezik vala az esetben is, ha a város hatóságának magatartásában kevesebb, vagy éppen semmi ellenállást sem tanúsít.

Az áthelyezés után megszűntek a kegyúri jogok elleni támadások, megszűntek a küzdelmek is. A piaristák a lelkeszkedést még hosszas időn át háborítlanul gyakorolták²⁾ s Falckenstein püspöknek a plébánia felosztására czélzó 1732. évi tervezetéből csak az lett, hogy Belgrádnak 1739. évben a törökök részéről történt elfoglalása következtében onnan kiszorult és Szegeden letelepült minorita atyáknak a város megengedte, hogy a nagy fejlődésnek indult felsővároson a barátok helyett jövőre a minoriták káplánykodhassanak. Az alsóvárosi barátok 1740. évi június 17-én „a falat kenyérnek kétfelé szegése“ miatt ugyan érzé-

---

1) Oltványi P.: „A szegedi plébánia s a piarista atyák szegedi krónikája.“ Szeged, 1886. című műve 48. lapján e küzdelmeket „bűn“-nek minősíti s feljajdul: „mi volna ma Szeged állapota, kinézése, ha e csapás által nem sújtatik másfél század előtt.“ Temesvár hatalmas fejlődését azonban korántsem annak köszönheti, hogy a püspöki székhely ott helyzetetett el. Mert Vác, Veszprém, Nyitra, Szepesváralja stb. példái elég világosan bizonyítják, hogy a püspökség és káptalan egymagukban régebben a városiasság színvonalát mily mértékben emelték.

2) E jogukat 1789. évben azáltal veszítették el, hogy 1787. évben hajóvontatásra elítélve volt néhány fegyenez, úgy néhány református rab, gyónás s áldozás s illetőleg a kath. hitre való áttérés nélkül halt meg. 1786-ban ugyanis gályarabságra, illetőleg hajóvontatásra ítélt 46 rab érkezett Erdélyből Szegedre, kik itt rövid idő alatt elpusztultak. (Lásd: Hazánk és külföld 1869. évf. 31. sz.) Titkos feladásra a helytartótanács ez ügyben vizsgálatot rendelt, mely úton a vádak igazaknak bizonyultak. Az 1788. évi decz. 12-én kelt királyi rendelet ennél fogva a mulasztó papok büntetését és a plébániának a piaristáktól való elvételét rendelte el. Kőszeghy László püspöki helynök 1789. évi márcz. 12-én hajtotta végre e királyi rendeletet s ekkor osztott meg az egységes szegedi plébánia. Alsóvároson a barátok, felsővároson a minoriták bíztak meg az önálló lelkeszkedéssel. A belvárosi plébánia javadalma a stóla-illetéken és két káplánytartási járandóságon túl ekkor 400 frtban állapított meg. Első palánki plébános Petrits István makói parochus volt. Őt követték: Radványi András, Kőszeghy József, Pálffy Sándor, Kremminger György, Kremminger Antal.

A rókusi plébánia 1805-ben állíttatott fel. Plébánosai voltak: Huszka György, Nyáry Ferencz, Szűcs Antal, Bezdán Ferencz, Dobó Miklós, Rózsa Ferencz.

Sok viszály volt a négy városrészi parochia határai miatt is, melyek 1835. évben véglegesen rendeztettek.

A felső- és alsóvárosi plébániák administratorainak kinevezésénél régebben a tanács gyakorolta az ajánlás (nem praesenta) jogát.

kenyen panaszkodtak s régi érdemeikre hivatkozva „a tarkásan festett, majd csaknem álnokul kigondolt káplányság homályos titulusát“ eltöröltetni kérték, mert a török idők alatt ha ők igaz pásztorok nem lettek volna, a nép mind Luther vagy Calvinus hitére húzott volna¹⁾. De a tanács a felsővárosi lakosság igényeit méltányolta s a barátok tiltakozását elútasította.

III. Harcz a földbirtokért.

I. Lipót király kormányának alkotmányértései között a legkiválóbbak voltak: a neo-aquistica commissio, vagyis az új szerzeményi bizottság felállítása, továbbá a szabad jász-kun kerületeknek a német lovagrend részére történt elzálogítása. Az új szerzeményi bizottságnak feladata az volt, hogy a török uralom alól felszabadult vidékek birtokviszonyait megvizsgálja és minden birtokostól tulajdonának szerzési címét számonkérje. A tényleges birtokosok kétségtelen adomány- és iktató-levelek felmutatására, vagy száz éves háborítlan birtoklás igazolására szorítottak, s kellő jogcím hiányában a javak a koronára visszaháramlottak²⁾.

Irtózatos kavarodás támadt ebből. A török pusztítások alatt a bizonyító oklevelek többnyire elvesztek, s a százados háborítlan birtoklást is kevesen igazolhatták, mert a felvidékre menekült nemesség birtokait hűbéres török katonák használták. Így azután egész Délmagyarország a koronára visszaháramlott, s a fegyver jogán visszaszállott birtokok lassanként új birtokosok kezeire kerültek. Ily módon sok család valóban megfosztva lett ősi birtokától. De azon kevesek is, kik egy vagy más czímen igazolni tudták jogaikat, ősi birtokaikat mintegy újra megszerezni és megvásárolni voltak kénytelenek. A tulajdonosok ugyanis a fegyver jogán való visszaháramlásért a neo-aquistica bizottságnak bizonyos díjakat tartoztak fizetni s ekkor birtokaikra új adományleveleket nyertek. A kormány ezúton térítette meg a török háborúk költségeit. A felszabadítás pénzügyi terhe tehát ép azt az országrészt sújtotta, mely a hadjárat által különben is kimerítve volt.

A neo-aquistica commissio Szeged birtokviszonyait is megvizsgálta. A bizottság — gr. Volkra, gr. Lamberg, Kollonich bibornok stb. —

¹⁾ Oklevéltár CCXI. sz. a.

²⁾ Frank Ignác: Az osztó igazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845. I. 296. lap. — Horváth Mih.: Magyarország történelme. Pest, 1872. VI. k. 274. l. — Szalay László: Magyarország története. Pest, 1859. VI. k. 16—17. lap.

ismételten megfordult Szegeden, mint hol a vizsgálatok előre kihirdetett időken tartattak. Így a többi közt 1700. év őszén, majd az 1702. év nyarán hosszabb ideig időzött Szegeden¹⁾. Az előbbi alkalommal, a nagy urak iránt való tiszteletnél fogva, a hatóság mintegy tartózkodott igényei bejelentésétől s jogai igazolásától, Dörý László kancelláriai előadó azonban figyelmeztette a tanácsot mulasztásának komoly következményeire, s tudatta, hogy a bizottság nemsoká ismét leérkezik, s akkor minden adománylevelet bemutatassanak²⁾.

A bizottság csakugyan újból Szegedre jött s a hatóság úgylát-
szik, hogy egy és más dolog iránt igényeit, jogait s bizonyítékait elő is adta; de valószínűleg nem voltak elegendőleg tájékoztatva s nem volt senki, ki az egyszerű emberek igazságos ügyét jóakarató pártfogásban részesítette volna.

Így történt az, hogy mint már fentebb is láttuk, a bizottság különféle városi telkeket, a törökök után visszamaradt épületeket, sőt a romladozó templomokat is, mint a koronára visszaszállottakat lefoglalt s ezeket a jezsuitáknak és a püspöknek átadandóul kijelölte. Ezt a jog és a törvény sérelme nélkül tenni nem lehetett, mert a városi jog értelmében szabad királyi városokban a kincstárnak sem örökösödési, sem visszaháramlási joga nincs³⁾.

Tudott-e a tanács ezen elidegenítési tervezetekről, később vita tárgyát képezte. De aligha is helyezett ezekre kezdetben nagyobb súlyt, sőt talán örült, hogy papság települ Szegedre, iskolák állíttatnak fel, sőt még a püspök is itt tartja székhelyét. Nem is képzelék, hogy mindezek a város közjogi állásának veszélyeztetését rejtik magukban. A hatóság ezúttal főként arra törekedett, hogy kiterjedt pusztái és földesúri birtokai iránt fennforgó jogait igazolja. Szentivány és Százegyháza, úgy Tápé helység tulajdonjogára vonatkozó iratait bemutatta s a bizottság meg is állapította ezen birtokokra vonatkozó jogai. Szentivány és Százegyházára nézve azonban az az akadály forgott fenn, hogy azok még török fennhatóság alatt álltak, s így ezek felől most rendelkezni nem lehetett. A bizottság nem is találta megengedhetőnek, hogy Szeged lakossága a szentiványi és százegyházi birtokoknál fogva egyúttal török alattvalók is legyenek. Kijelentette ennél fogva, hogy e birtokokról a városnak le kell mondania s ezekért a Tisza jobb partján a városhoz közel eső valamely más birtok által fog kárpótoltatni⁴⁾. Lehet, hogy

¹⁾ HKR. Proth. Exp. 1702. júl. 117. sz. 451. lap.

²⁾ Dörý 1701. jan. 19-én kelt levele a tanácshoz. Szeged v. tit. levéltárában 105. sz. a.

³⁾ *Ius civile, sive statuta, privilegia, praerogativaeque ac consuetudines municipales* stb. Bátfá, 1701. — Dr. Király János: Pozsony város joga a közép-korban. Budapest, 1894. 155—162. l.

⁴⁾ Iványi István: A tiszai határörvidék. Budapest, 1885. 45. lap.

már ekkor szóban foroghattak a sövényházi, dóczyi, vagy a horgos-szentpéteri puszták, mert a város a bizottság kijelentéseiben megnyugodott, s ez időtől fogva az említett puszták elnyerésére bizonyos igényeket táplált.

Tápé és Vártó birtokokra nézve a bizottság azonban kijelentette, hogy a város kétségtelen, ősi, földesúri javai, melyek a török hódoltság alatt is a város háborítlan használatában voltak, így hát jövőre is a város köztulajdonát képezik. S noha a hatóság a visszaháramlás és fegyverjog czimén reárázott illetéket is lefizette, azért mint láttuk, a kamara Tápét és Vártót hosszas időn át a maga javára használta, s a városnak csak 1719. évben adta át véglegesen¹⁾.

---

¹⁾ Tápé a törökök kiűzése alkalmával is lakott hely volt. 1688-ban „Tápé mező helység“ jegyzőjéül Nagy Mihály említetik. (Őrgróf Pallavicini-féle mindszent-algyői hitbizományi levéltár Sándorfalván 3. sz. a.) — Csongrád vármegye Tápé helység határai iránt 1728. évben vizsgálatot tartván, a tanúvallomások szerint a török hódoltság kezdetén a tápéi nagy rétet és a Nagy Marostót kizárólag a jobbágyok birtokolták. De egy agyonvert török katona vérdíját, minthogy a jobbágyok kifizetni nem tudták s a kirótt összeget a város fizette le, ez időtől fogva a tápéi rét és a Nagy Marostó a polgárok kizárólagos használatába jutott volna. — A hatóság 1719-ben azon tekintettől vezéreltetve, hogy a község felviruljon, az úrbériséget nem léptette életbe, hanem 170 forint váltáságösszegért elengedte az egész robotot és kilenczedet. Ezenkívül félévi koreszmáltatást engedélyezett s a község kezén hagyta a Várthó nevű halastó jövedelmét is. Ez utóbbiból a városnak jogában volt a bécsi urak vagy más méltóságok konyhájára halásztatni, a község pedig tartozott a főbíró részére szükségelt hulat beszolgáltatni.

E kedvező egyesség daczára a tápéiak a kamaránál a város ellen panaszt tettek s vitatták, hogy ők nem jobbágyok, hanem „királyi szabadosok“ (libertini regii). A kamara 1720. évi jún. 9-én s 1721. évi ápr. 22-én s május 12-én kelt leveleiben a tanácsot felhívta, hogy a tápéiak panasza következtében jogait és eljárását igazolja. Ebből hosszas perlekedés keletkezett. 1730. évi nov. 13-án Grassalkovich koronaügyész a tápéiak és a kincstár érdekében és képviselőtében a királyi táblánál a város ellen keresetet adott be, de III. Károly kir. 1719. évi adománylevele alapján a város jogai megállapítottak. (Szeged v. közíg. levéltára, 1719–1722. évi lajstromozatlan iratok s az 1730. évi tanácsi jegyzőkönyv 9. lap.)

Mária Terézia uralkodása alatt, az úrbériség behozatala alkalmából, 1766-ban a város Tápéval újra egyességre lépett, úgy hogy Tápén úrbér soha sem volt. A váltáság ekkor 331 forintban állapított meg, beleértve a kompérletért járó 115 forint 80 dénárt. De ez összegből a város 51 forintot a község tisztviselőinek jobb javadalmazására önkényt elengedett. E váltáságösszeg a jelen század első negyedében már 3625 forint 43 kr-ra emelkedett. Hogy mily méltányos és kegyelmes volt a hatóság mint földesúr Tápé irányában, az a helységnek 1826. évi aug. 30-án 966. sz. a. a tanácshoz beadott leveléből is kitetszik, hol „örökös hálaadó szívvvel“

A város körül elterülő s művelés alatt álló fekete földekre — szőlők, szántók s kaszálókra nézve, egész addig, hol a homokföldek kezdődnek, hasonlóképp nem volt nehézség. Ezek is magánosok, vagy a város közbirtokaiként a birlalóknál meghagyattak. Ellenben a homokföldekre, valamint a kun pusztákra nézve már észrevételek merültek fel.

A város határa ugyanis különösen a kun puszták szomszédságában nem volt egész biztonsággal megállapítható. A hagyomány szerint Csengelye kivételével a város határához tartozott mindaz, ami ezidő szerint is Szeged határterületébe esik. Sőt ezentúl a város területéhez tartozott a mai dorosmai határ keleti fele, a Neszürjhegytől Domaszék irányába terjedő Seregélyest és Forró Zsombóját is magában foglaló kiterjedt terület is¹⁾.

Annak helyén már előadtuk, hogy a kun pusztákra nézve Szeged polgárainak ősidőktől fogva a kunokkal közös és egyenlő szabad legeltetési joguk volt. Gróf Esterházy Miklós nádor, mint a kunok főbírája, 1642. évben Semptén kelt oklevelében azonban kimondta, hogy Dorosma és Szent-Mihály-telek puszták, a kun puszták közé nem tartoznak, hanem a város területéhez csatolt kizárólagos városi birtokoknak tekintendők. A Duna-Tisza között levő homokpusztákat pedig, minthogy a kunok időközben elpusztultak, egy pár perzsa szőnyeg évenként leendő megadásaért egészen a szegediek használatába engedte. E szőnyegek a város a kunok illetősége és felerésze után adta, úgy hogy a hatóság a pusztákat, mint egészben a várost illetőket, szabadon haszonbérelhette a kecskemétieknek, vagy akinek akarta.

Lipót király azonban 1702. évi márczius 22-én az összes kun pusztákat 500,000 frtéért Ferencz Lajos herczegnek, a jeruzsálemi rend

---

esedeztek, hogy „a legrégibb időktől fogva szinte e mai napig fönt maradhatott szegény helységünk annyi szerenesétlen vízáradásoknak viszontagságai közt, — ezt egyedül a mi kegyes földesurunk, a tek. ns. magistratus meg nem szűnt atyai szíves jóakarátjának köszönhetjük, mert soha bennünket, szegény tápai örökös hív jobbágyait mostoha, idegen kézre ereszteni nem igyekezett“, stb. A hatóság ugyanis felsőbb engedelemnél fogva a királyi haszonvételek bérletét mindenkor árverés mellőzésével engedte át. Az úrbérváltási és királyi kisebb haszonvételi bérleti szerződések 6 évről 6 évre terjedő időre kötöttek. 1826-ban a váltáság 4000 frt volt mind az urbarialis, mind a regalis javakra nézve. Tartoztak ezentúl a szili szék és két érközi szőlők töltését, illetőleg az Algyőre vezető útát jókarban tartani. A negyvenes években Tápé úrbéri és a kir. kisebb haszonvételi váltásága és egyessége 5186 frtra rugott. Birták egyúttal az „Etelka“ és „Ingyenes“ földek haszonvételét is, de azért a Tápéig vezető tiszai töltést tartoztak erősíteni és jókarban tartani. (Lásd: Szeged v. közíg. levéltárában Tápé helységgel kötött úrbérváltási stb. szerződéseket.)

¹⁾ Oklevéltár CXCV. sz. a.

nagymesterének, a porosz-német lovagrend igazgatójának, wormsi és wratislawi püspököknek, illetőleg a német lovagrendnek elzálogosította¹⁾.

A zálogbaadás alapjául szolgált az az összeírás, melyet 1699. évben Pentz János Kristóf Ferencz egri kamarai felügyelő, Sötér Ferencz jász-kun kerületi alkapitány, Franyó Mihály egri kanonok és jászberényi plébános a bécsi udvari kamara meghagyásából készítettek²⁾. Ez összeírásba czélzatosan és felületesen a duna-tiszaközi helységek s puszták mind kun területekként vétettek fel. Így a többi közt Felső- és Alsó-Csengele, továbbá Dorosma és Szent-Mihály telke, mely utóbbiakról kétségtelen, hogy a hódoltság előtt Csongrád megyébe kebeleztetett helységek voltak. Az összeírók egyrésztől mellőzték annak megemlítését, hogy a pusztákra nézve Szeged városának szabad legeltetési joga van; másrésztől azonban Csengelére nézve megjegyezték, hogy a kecskemétiiek bitorolják, Dorosma és Mihály-telekre nézve pedig tévesen azt említették fel, hogy ezeket a szegediek a nádor kegyelméből ingyen élvezik³⁾, holott ezek Szeged határába kebeleztetett területek lévén, a jegyzékbe felvehetők sem lehettek volna. A nádornak is nem ezekért, de a többi puszták fele részéért adózott a város.

Ez összeírás alapján nemcsak a kun puszták, hanem a két Csengele, úgy Dorosma és Mihály-telke is a záloglevélbe beigtattatott, a német lovagrendnek zálogba adatott. A birtokba való bevezetést 1702. évi június 7-én Pongrácz Imre pharai püspök eszközölte⁴⁾. Az iktatásnál állítólag jelen volt Szeged város küldöttsége is, Cseperke Máté főbíró és Szegedi István deák jegyző személyében, kik ellenmondással nem éltek. A város később ugyan azt vitatta, hogy az iktatásról tudomása nem volt, s képviselve sem lett.

Midőn tehát a neo-aquistica commissio előtt a város hatósága a két Csengelére, Dorosma és Szent-Mihálytelkére vonatkozó tulajdon- és birtokjogi, a kun pusztákra nézve pedig szabad legeltetési, vagyis a közös használati jogot érvényesíteni és igazoltatni akarta, — a bonyodalom és zavar már meg volt, úgy hogy a bizottság a szóban forgó területek ügyében mit sem rendelkezett.

Különben a tényleges állapot nem is változott, mert a lovagrendnek Jászberényben lakó tiszttartója Reiszwig uram csak a felső pusztákat birta a „szegedi göbölös ráczoknak“ bérbeadni, a többi, a távolabb eső pusztákat a szegediek ezentúl is szabadosan használhatták. Csengele, Dorosma és Szent-Mihálytelke, mint úgy is a város határába tartozó területek pedig tovább is Szegedhez tartozóként tekintettek.

1) Egykorú másolata Szeged v. tit. levéltárában 111. sz. a.

2) Győri történelmi és régészeti füzetek. Győr, 1865. IV. k. 6. és 128. lap.

3) U. o. „Solche geniessen die Szegediner gratis von Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden.“

4) Egykorú másolata Szeged v. tit. levéltárában 113. sz. a.

Időközben kitört a szabadságharcz, ami alatt a birtokviszonyok szintén változatlanok voltak. 1712. évi május hóban azonban a német lovagrend emberei Majsa pusztáról Szúbó szegedi határőrségi hadnagy jószágait elhajtották. Szúbó e pusztákat Szeged városától birta bérben.

Az eset nagy izgalmat keltett, s a tanács mintegy érezve a zivatar kitörését, a pozsonyi országgyűlésen időző követeihez 1712. évi július 17-én és augusztus 7-én intézett leveleiben tiltakozásra hívta fel Temesváryt és Siskovichot és már ekkor figyelmükbe ajánlta Dorosma és Szent-Mihálytelek ügyét is¹⁾. A követeket valószínűleg türelemre intették, s a hatalmas ellenféllel szemben nem akadt pártfogó.

A Szeged körül fekvő kun puszták kezelését a német lovagrend most Cometh József kamarai felügyelőre, Szeged legnagyobb ellenségére bízta. Cometh értett a bosszantáshoz s tudta jól, hogyan kell bajt és veszedelmet előidézni. Átokháza és Ülés pusztákat már 1714. évi április 24-én Gyulai Vászó szegedi határőrségi kapitánynak évi 40 frtért bérbe adta s ezáltal a kun puszták és Szeged határa közé egy idegen birtokos férközött be.

De ép e közben meghalt Reiszwig s a német lovagrend zálogos javainak teljhatalmú kezelésével Orczy Istvánt bízta meg²⁾. Cometh legott üdvözölte az új főtisztet, a jász-kunok főkapitányi adminisztrátorát s szolgálatait ajánlva biztosította Orczyt a sikerek bekövetkezéséről. Orczy Cometh ajánlatát szívesen fogadta s a Szeged körüli puszták hasznosításával őt csakugyan megbízta. Cometh sietve jelentette, hogy Majsa és Ágasegyháza pusztákat is „szegedi göbolyós ráczoknak“ bérbeadta. Mint utólag kiderült, e bérbeadás színleges volt s a bérlet voltaképp Cometh és társaié volt.

Az újabb bérletek a hatóságot megdöbentették s előre látták, hogy így a pusztákról lassanként kiszorulnak. Temesváry bizalommal fordult Orczyhoz, ki azelőtt a város iránt is jó hajlamainak adta tanújelét s levelezéseiben őt „kedves fiam uramnak“, míg a főjegyző Orczyt „apám uramnak“ czímezgette. 1715. évi április és május havában kelt leveleiben előadta a városnak a puszták legeltetésére vonatkozó négy-százados jogát s kérte: hogy a sokat szenvedett város népe iránt legyen kimélettel s óvakodjék a „kettős ábrázatú“ Cometh-tól. Különben ő is kész a puszták bérbeadását közvetíteni s e tekintetben szolgálatát ajánlotta.

De Cometh ezalatt Orczyt már tájékoztatta s meggyőzte arról, hogy Dorosma pusztá elfoglalása által Szeged kényszerítve lesz a

¹⁾ Szeged v. közig. levéltára, 1712. évi lajstromozatlan iratok.

²⁾ Orczy Pétervárad és Temesvár ostroma alkalmából tábor-élelmelési szolgálatot teljesített. 1736-ban báróságot nyert s atyja volt a hírneves költőnek, báró Orczy Lőrincznek. (Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1861. VIII. k. 239. lap.)

kun puszták használatáért nagy áldozatokat hozni. Orczy ennél fogva az 1716. évi augusztus 1-én kelt levelében nem is késett Temesvárynak értéskére adni, hogy Dorosma kun pusztának „engedelem nélkül való ususát“ tovább nem tűri, a német lovagrend jogait karhatalommal is megvédi. Ha tehát Dorosmát birni óhajtják, béreljék ki; a város olesóbban megkapja, mint más idegen.

A hatóság Dorosma pusztá iránt fennforgó jogait nem akarta kétségeessé tenni és eljátszani azáltal, hogy tulajdon birtokáért, határába kebelezett területért bért fizessen. De mert a lakosság a kun pusztákról történt kiszorulás miatt már is zúgolódott, azon módozatban állapodott meg, hogy a város terhére, de nem a város nevében Gazdag Mihály, Vastag István és Fazekas Ferencz béreljék ki Dorosma pusztát, amely esetben a lakosság azt továbbra is békésen használhatja.

Ezalatt az Ágasegyházán és Ferencz-szálláson innen eső „Közrét“ pusztát Rósa Dániel, Majsát pedig Siskovich András, Gyúró Sibarác és Cseperke István Comethól a maguk javára kibérelték, mely bérlőtársaságnak egyik titkos tagja maga Cometh volt. Amint ennek híre terjedt, a tanács a bérlőket a puszták használatától eltiltotta s a kaszálást közprédára bocsájtotta. Viszont Cometh a „szegénység“ által lekaszált szénát összegyűjtötte és a „császár ökrei“ részére a városba behordatta.

Ezáltal az izgalmak még inkább fokozódtak és különösen Siskovich ellen nagy elkeseredés támadt. A német polgársághoz való szítása, a kegyúri ügyekben és a kun puszták kérdésében a hatóság titkainak elárulása miatt 1717. évi május 25-én a tanács Siskovichot tanácsnoki állásától felfüggesztette. Mint Coriolán, úgy Siskovich is most elhagyta a várost, Majsára vonult s onnan nyugtalanította a hatóságot, mely ennek következtében augusztus 25-én hivatalától megfosztotta és 8 napi bezárásra ítélte.

Cometh és a tanács Orczynál panaszt emeltek ez eset miatt, kölesönösen vádolván egymást a hatalmaskodással. 1717. évi augusztus 10-én Orczy mindezekre azt válaszolta, ha Dorosma után a tizedet vagy a haszonbért meg nem kapja, a szegedieket karhatalommal kiüldözi onnan.

A veszedelem támasztója és szítója — Cometh — 1718. évi április hó közepén elhalálozott, amely alkalmából Orczy a Szeged közelébe eső puszták hasznosítását Temesváryra bízta, ki ekkor már a város főbirája volt. Még a megbízás előtt, 1718. évi márczius 8-án a tanács elhatározta, hogy szilárd jogai daczára is, a kellemetlenségek megelőzéseül, a kun puszták használatáért bérösszeget fizetni kész. Az egységgel Temesváryt bízta meg, ki márczius 20-án Orczyval abban állapodott meg, hogy Átokháza (Pálos mellett), Felső- és Alsó-Csengelye, Kömpöcz, Csólyos, Majsá, Ágoosegyháza, Ülész, Mérges,

Dorosma és Szent-Mihálytelek puszták használatáért a város évi 150 frt bérpénzt fizet. A tanács ez egyességet helyeselte s Temesváry április 25-én Gyöngyösön az első évi haszonbért le is fizette. Így a város a pusztákat háborítatlanul újra használhatta.

De már július 12-én Temesváry arról értesítette Orczyt, hogy gr. Herberstein Mérges és Ülés pusztákat fegyveres erővel megszállta, a halasiakat onnan kiverte s katonái egy halasi embert agyonlőttek. A generalis a két pusztát azután temérdek rácz kaszással lekaszáltatta és a szénát „muskétásokkal“ őrizteti. Ő ezen esetet már a haditanácsnak is bejelentette, — de a gyilkos katona, miután a barátok klastromába menekült, alig büntethető. Arra kérte tehát Orczyt, hogy a generalis ezen hatalmaskodása miatt a lovagrend is panaszt tegyen.

Orczy azonban Herbersteinnal annál kevésbé kívánt összetűzni, mert ez mentségeül azt hozta fel, hogy a két pusztán a város engedélye mellett kaszáltatott.

Ez a bonyodalom Király Ádám bécsi ügyvivőnek szept. 20-án kelt levele következtében még zavarosabb lett. Nevezett ugyanis a tanácscsal azt közölte, hogy a bérlet által a kun pusztákhoz és Dorosmához való jogait a város eljátszotta s így azok iránt tovább hasztalan is kereskedik.

Nagy megdöbbenést és levertséget okozott e kijelentés s a tanács ennél fogva a történeteket nem történetké akarta tenni. Orczyhoz okt. 30-án intézett levelében a tanács azt adta elő, hogy a követeknek nem volt a várostól az egyességre és a bérletre felhatalmazása, miért is az ügyletet semmisnek nyilvánítják. Ellenben egy örök egyesség kötéstől a tanács nem lenne idegen. E kapadozáson felbosszankodva, Orczy megszüntette a várossal való minden összeköttetéseit.

A tanács pedig 1718. évi november 9-én, Heves vármegyének Gyöngyösön tartott közgyűlésében kihirdette még az előző évi decz. 9-én kelt azt a királyi védőlevelet, melyet a kun pusztáknak a kunokkal való közös és békességes használata ügyében nyert¹⁾. Egyúttal mindenfelül bizonyítványokat szerzett arra is, hogy Dorosma mindenkor a város határterületéhez tartozott, folytonosan a szegedi összeírásokban szerepelt és kizárólag a szegediek használták²⁾.

¹⁾ Oklevéltár CLXXXIX. sz. a.

²⁾ Ily értelmű bizonyítványokat adtak 1717. évi október 19-én a szegedi kamarai felügyelőség és Kiczingh György szegedi hadbiztos. 1719. ápr. 13-án gr. Herberstein is bizonyította, hogy 1709. óta, amióta ő szegedi parancsnok, a Szeged körül elterülő pusztákat a szegedi lakosság a határőrséggel együtt, bérlet nélkül „ex fundamento privilegiorum suorum“ háborítatlanul használta. — Még gr. Nádasdy is igazolta 1721. évi nov. 10-én Győrött kelt levelében, hogy a Dorosma halom körül levő szántóföldek tizedjövödelmét a gr. Volkra elnöklete alatt működött kamarai bizottság, mint Szegedhez tartozó birtokot, az ő jogelődjének kijelölte s ő ezen földek utáni tizedet élvezte is és ezen jog igényét jövőre is fenntartja.

Orczy a lovagrend nevében a kihirdetett királyi pártfogó levélnek legott ellentmondott s előadta, hogy a bérlet ténye által Szeged város a német lovagrendnek törvényes jogait maga is elismerte. Ez ellen ismét a város küldöttei november hó 11-én az egri káptalan előtt tiltakoztak.

Báró Kian a német lovagrend nevében Pest-Pilis és Solt vármegyéknek deczember hó 10-én tartott ülésén megint a Szeged város részére kiadott királyi oltalomlevél ellen tiltakozott, valamint amiatt, hogy Szeged város a német lovagrenddel történt egyességet és bérletet felbontotta; egyúttal kijelentette, hogy ha a szegediek a pusztákat bitorolnák, a lovagrend erőhatalommal fogja őket kivenni. Ilyen kölcsönös és ismételt tiltakozás s megintés után a tanács 1718. évi decz. 21-én újból megkereste Orczyt, hogy bizonyos jogfenntartással és kikötéssel lépjen egyezsége. De Orczy nem is válaszolt, hanem a következő évben a jász-kun kerület huszárjait Szeged alá vezényelte és a kun pusztákról, valamint Dorosmáról a szegediek legelő jószágait egyre-másra behajtatta.

A város most a kancelláriához folyamodott és katonai karhatalom kirendelését kérte. A kancellária ismerve a zálogbaadás körül elkövetett sérelmét, a város kérelmét pártolva terjesztette az udvari haditanács elé. De ez a karhatalmat megtagadta s a várost a törvény rendes útjának igénybevételére útasította.

Napirenden voltak a jószágelhajtások, úgy hogy a tanács kérőleg fordult Orczyhoz, hogy hagyjon fel az üldözésekkel. Jóakarátú közbenjárásra 1719. évi márczius 30-án Orczy ennélfogva a behajtott tetemes jószág kiadását elrendelte, pusztán 2 lovat tartott vissza zálogul.

Ép ez időben adta ki III. Károly király 1719. évi május 21-én kelt nagy szabadsági levelét, melyben a város kiváltságai során a kun puszták használatára vonatkozó régi oklevelei és jogai is megújítottak és megerősítették. A város ezáltal új és erős jogcím- és álláspont birtokába jutott, miért is a puszták használata és legeltetése újra megkezdődött. Az 1719. évi június és július havában a városi fertálymesterek ennélfogva a dorosmai domb körül elterülő szántóföldeken, melyek mindenkor kétségtelen városi földeknek tartattak, a tizedelést a szokott módon megkezdették, de Orczy huszárjai rajtuk ütöttek s őket elűzték.

A tanács Herbersteinhez fordult karhatalomért, ki halából azért, mert a Röszkén elfoglalt birtok használatában a tanács nem zavarta, a haditanács fentebb említett határozata daczára is a karhatalmat kirendelte. A katonaság Orczy huszárjait megszalasztotta. E beavatkozást Herberstein azzal mentegette, hogy ő mint a végvidék közbiztonsági viszonyainak őre, a vidék nyugalma érdekében üzte el a zendülőkként megjelent huszárokat.

A tanács mindenfelé elpanaszolta sérelmeit, ősi birtokaiban való háborítását. Már az 1719. évi április 13-án a vármegyékhez elküldött körleveleiben a német lovagrend jogtalankodásait és zaklatásait előadva, a rendektől pártfogást és védelmet kért. De a városnak a rendekhez intézett ezen ügylátszik első körlevele érdeklődést és viszhangot nem keltett. Majd az udvari kamaránál és a kancelláriánál keresett orvoslást s a karhatalom kirendelését újból szorgalmazta. De hasztalan, mert a november 6-án kelt kamarai leirat az 1715. évi X. t.-cikkre utalással a várost felhívta, hogy forduljon a nádorhoz, az országbíróhoz és az időközben újra szervezett neo-acquistikai bizottsághoz, mint amely fórumok elé tartozik a bonyolult kérdés elbírálása. A tanács ennél fogva most Danyi József aljegyzőt Bécsbe és Pozsonyba küldötte, hogy Király Ádám városi ügyviselő közbejöttével a méltóságok közt 30 drb aranyat kiosztva, mindenekelőtt jó hajlamú pártfogókat igyekezzék szerezni.

Orczy a miatt, hogy huszárjait elkergették, Szeged ellen végtelen felingerlődött. Láttá, hogy czélt csak az esetben ér, ha Dorosmát s a pusztákat állandó örökkel s illetőleg telepésekkel védelmezi a város ellen. Ennél fogva eltökélte, hogy Dorosma pusztára települőket szállíttat s az új helységet közvetlenül Szeged alatt, a város határába lehetőleg betolakodva fogja megalapítani. Már az 1718. évben a kun községekből néhány családot leszállított. 1719. évben pedig a Mátra vidékéről, Nógrád és Heves vármegyékből nagyszámú jobbágytságot hozatott le, kiket különböző kedvezményekkel látott els kik a dorosmai domb körül házakat emeltek, „szállásokat“ foglaltak, szóval a mai Dorosmát, melynek első „gondviselőjéül“ Kálmán István neveztetett ki, — megalapították.

Az új telepések és a város lakosai között jó szomszédság ennél fogva nem is lehetett. Verekedés és viszály csaknem naponként volt. Az ellenségeskedések keserű gyűlölködésekké fajultak s a szegedi és dorosmai ember közt maig fennálló idegenkedés és ellenszenv még ez időből származik. A két szomszéd-lakosság egymást bitorlónak tekintette s mindegyik a maga jogszerű birtokát igyekezett védeni. A védelem néha formaszzerű csatározásokban nyilvánult. Mint a középkorban Olaszországban a szomszédos welf és ghibellin városok, ép úgy az újon telepített Dorosma és Szeged lakossága is hosszas időn át naponként megújuló hadjáratokat viselt egymás ellen.

Amint lekaszáltak a dorosmaiak, a szegediek a vontatókat összeszedték és a városba szállították. Egy ízben 30, máskor 60, ismét más alkalommal 150 szekér szénát hordtak be a szegediek az ülési pusztáról. Temesváry főbíró 60—70 főnyi közerőt rendelt ki ily alkalmakra, még pedig bebörtönzés vagy 12 frt bírságfizetés terhe mellett. Egy alkalommal mintegy 500 főnyi, részben fegyveres szegedi lakos vonult ki, hogy minden ellenállást visszaverjen.

De Orczy sem volt tétlen s egy alkalommal a halasiakat felfegyverezve és neki bátorítva, Szeged ellen indította, kik a szegedi szállások közt nagy pusztításokat vittek véghez. Dühük elől egész karavánok menekültek a város felé. A támadók csak akkor vonultak vissza, amidőn hírül vették, hogy Herberstein várparancsnok katonasággal indult meg ellenük.

Aratás idején a keresztekbe rakott gabonatermés kölesönös elhordása is napirenden volt. Ősszel meg a szántással foglalkozók törtek egymásra. 1721. év tavaszán a dorosmaiak azon a vonalon, amint azt Orczy kijelölte volt, egész végig határ árkot vontak. A márczius hó 27-én kelt tanácsi határozatnál fogva ez árkokat a kirendelt szegediek mindenütt behányták és megsemmisítették.

Ahol és amikor lehetett, a dorosmaiak is hatalmaskodtak. Egy alkalommal Orczy parancsára a szegedi földön 31 gazdának tettek különféle károkat. Kinek jószágát hajtották el, kinek ekéjét törték össze, vetőmagját, szalmáját hordták el, vetését kaszálták meg, stb. A tanács az ilyen való kárvallásokért a közpénztárból nyújtott az illetőknek segedelmet. Más alkalommal Kálmán István egy sereg dorosmai emberrel három szegedi gazdát megveretett és megkötözve a szegedi várba kísértette. Szóval: úgy támadták és rontották egymást, amint az alkalom adta.

Herberstein 1721. évi április 4-én kelt hirdetményében a kunok tiszteit ugyan komolyan figyelmeztette, hogy minden törvénytelenségtől és erőszakoskodástól óvakodjanak, — valamint Kálmán István Dorosma város gondviselője is, Ő felsége nevében tiltakozott Ülés, Pálos, Ágosegyháza semlyékeinek háborítása miatt; de azért a viszályok meg nem szűntek.

E villongások miatt történt kölesönös vádaskodások ügyében az udvari kamara és kanczellária vizsgálatot rendelt. Thau Ádám szegedi kamarai felügyelő lett ezzel megbízva, ki 1720. évi jan. 26-án, majd 1721. évi szept. 24-én és okt. 12-én kelt jelentéseiben nyíltan felderítette, hogy a baj onnan keletkezett, hogy a „leselkedő sáfár“ Pentz Kristóf által még 1699. évben készített kamarai lajstromba Szeged város közös használati joga felemlítve nem lett, s hogy a felek meghallgatása nélkül Dorosma és Szent-Mihálytelek puszták is kun pusztákul jegyeztettek be, holott azok rég időtől fogva a határ területéhez csatoltattak. A villongásokat Orczy idézte fel, ki a szegediek jószágait József és Károly királyok szabadalmi levelei ellenére elhajtotta s a polgárokat annyira zaklatta, keserítette, hogy a szegedi gazdák sorsa immár kétségbeesítő. Együttal feltárta azon körülményt is, hogy némely szegedi rácz göbölösöknek Majsán és Ágosegyházán az 1715-ik évben történt pusztá bérlete csak színleges bérlet volt, s hogy a szóban forgó pusztákat tulajdonkép Cometh használta.

A vizsgálatból folyó felsőbbi határozatok azonban jó ideig késtek s a kun puszták használatából pedig a szegediek lassanként úgy kiszorultak, hogy a város utóbb már másfelé keresett legelőket. Így az 1720. évben a tanács Temesvárott tudakolta a „bánati puszták“ — Szőregh, Szentiván, Százegyháza, Rábé, Klárafalva és Deszk — bérletét, melyek ekkor Gyulai Vászó kapitány kezein voltak. Majd Fark, Lele, Kingétz, Vetyehát, Pannahát és Síróhegy puszták után törekedtek, melyeket gróf Cornsburg aradi főispán, mint a Zaránd—Arad—Csanád-megyei kincstári javak kezelője szokott volt bérbeadni. Sövényháza, Dócz és Serkéd pusztákat évi 110 frtért, Pannahát és Kingétz pusztákat pedig 40 frt évi bérpénzért meg is kapták s több éven át békeségesen használták is, noha a szomszéd Körtvélyes pusztának bitorlása miatt gr. Károlyi Sándorral egy kis összetűzésük támadt. A város ez időben egyúttal lépéseket tett arra nézve is, hogy a városi kórház-alap javára Fark pusztát a Porgánnyal együtt adományúl kapja, — amiből persze semmi sem lett.

Míg a szegediek jószágai idegen, bérelt területekre szorultak, azalatt a város panaszai különféle hatóságok előtt hányódtak s a királyi védő-levél daczára sehol sem akadt senki, ki a német lovagrend ellenében a város kétségtelen jogainak védelmére kelt volna. Ennélfogva a tanács 1721. évi július havában Temesváry főbíró, Csőke János főjegyzőt, Dékány Péter és Fazekas Ferencz tanácsnokokat azzal bízta meg, hogy Pozsonyban, Majthényi János királyi ügyigazgatónál a város sérelmeinek orvoslátát sürgessék.

Az illetők küldetésükben eljártak s Gyungel Dánielt, a város eddigi pozsonyi ügyviselőjét a további megbízástól felmentették, eddigi fáradozásaiért egy szőnyeggel és egy pár karmazsinnal jutalmazták. Majthényi ajánlatára az ügyek további szorgalmazását Majthényi rokonára, Brogyányi Jánosra bízták.

Majthényi nem is késett most már a szegediek sérelmi ügyében a kancelláriához és az udvari kamarához jelentéseit megtenni. De ezzel egyidejűleg Orczy is mindenütt személyesen informált, úgy hogy Király Ádám bécsi ágens 1722. évi január 24-én kelt levelében Temesváryt az ügy kedvezőtlen állásáról értesítette s ajánlotta, hogy a város a koronaügyész és a német lovagrendet Dorosma és Szt-Mihálytelek tulajdonjoga, valamint a kun puszták közös legeltetési joga elismerése érdekében bizonyos váltságösszeggel megkínálja.

E kedvezőtlen hírre a tanács a főbíró, Danyi József aljegyzőt és Borbola Mihály tanácsnokot Bécsbe küldötte, hova nevezettek már február hó végén megérkeztek. Úgy Pozsonyba, mint Bécsbe a város pártfogóinak nagymérvű ajándékokat vittek fel és osztottak szét¹⁾.

¹⁾ A kancellár és Sigray tanácsos 2 tehenet, Majthényi egy paripát, Marezbányi egy csikót, a két ügyvivő 13 tehenet, ezenkívül temérdek fázánt, fajt-

De Temesváry súlyos betegségbe esett, amiből némileg felüdülve, május közepén hazatért, hol rövid idő múlva elhalálozott¹⁾. Halála súlyos csapás volt a városi közügyek további fejlődésére, különösen a kun puszták ügyének kimenetelére.

A tanács most Csöke János főjegyzőt küldte Bécsbe, ki a német lovagrenddel való egyességi tárgyalásokat meg is kezdte, de eredménytelenül.

Ezalatt odahaza újabb bonyodalmak keletkeztek. Herberstein az udvari haditanács rendeletéből a szegedi és dorosmai lakosság közt fennforgó villongásokat karhatalommal igyekezett meggátolni. Eljárása olyan színezetet nyert, mintha a kunoknak s illetőleg német lovagrendnek érdekeit védelmezné. A hatóság ennél fogva most Rösztke elfoglalása miatt ellene is panaszokat emelt.

Dorosma és Szent-Mihály birtokáért pedig egészen váratlanul új igénylők is jelentkeztek s nem minden jogalap nélkül. Szilassy Ádám és György testvérek ugyanis az említett két birtok iránt a koronaügyész ellen ősi jogon keresetet indítottak. A város ily körülmények közt a Szilassy testvérekkel kiegyezni törekedett, hogy minden jogigényüket a városra ruházzák. Hosszas tárgyalások után a Szilassy testvérek 1731. évi július 3-án a váci káptalan előtt Dorosma és Szent-Mihály birtokról a város javára le is mondtak, okleveleiket a hatóságnak átadták és 100 arany lekötésével szavatosságot vállaltak a város birtoklása tekintetében²⁾.

Kistelek pusztája is veszélyeztetve volt³⁾. Ezt Pálffy Miklós nádor tyúkot, őzet, — Szluha Ferencz ítélmester 2 pár fiatal hattyút kapott. Továbbá számtalan karmazsint, mázsaszámra rugó cselebi- és basadohányt, kávét, nád-mézet (ezukor), sajtot, igen sok szózt és páczolt halat, végül több száz számra rugó teknyősbékákat osztogattak el a pozsonyi és bécsi méltóságos patronus urak közt. A teknyősbékákat alig győzték a semlyékekből összefogdosni s évek hosszú során szállították ezeket, melyekből még az udvarhoz is jutott. (Lásd: Szeged v. számvevőségi levéltárában az 1720—23. évi számadásokat.)

1) Temesváry 1719. évben az ányási pusztája adományozásával nemességet nyert. 1722. évben Bécsben kelt végrendelete értelmében leszármazó örökösök hiányában vagyona egy részét az „erigálandó ispótály“-ra és a barátok által végzendő mise-alapítványokra hagyta. Ányás pusztát később Andrássy Zsigmond csongrádmegyei alispán nyerte adományul.

2) Szeged v. tit. levéltára 146. sz.

3) Kistelek pusztája a mohácsi vész előtti időkben, mint Csongrád vármegyéhez tartozó birtok, nem volt a város tulajdona. Legrégibb megemlékezés 1511. évben van róla, amikor a budai káptalan előtt Temesvári Bodó Péter Nagy-Zewreg, Beel-Zewreg, Dezk, Kys-Gyála helységeiben levő részjórészeit Kechtelekkel együtt Sárszegi István szegedi gróf és sókamarásnak, úgy testvére Sárszegi Benczenek elzalogosította. Az elősorolt birtokok s így Kistelek is, még ugyanazon évben Pesthijeny Györgynek birtokába jutottak. (Lásd: Magyar történelmi tár XII. köt. 142. lap.)

időközben Mészáros János aszódi postamesternek adományozta. Ezt a város Pásztory Imre csongrádmegyei alispánnak 1723. évi márczius 10-én Kecskemétről kelt leveléből tudta meg azon értesítés kapcsán, hogy a beiktatás márczius 15-én fog megtörténni. Szerencsére az iktatáshoz a hatóság még eljutott, ellent mondhatott s jogait megvédeni így alkalma volt. Mészáros ugyan perrel való fenyegetőzés által a várost egyességre akarta szorítani; de a tanács nem rettent meg s a perrel való fenyegetés is berekedt.

Mindezen bonyodalmak keletkezése közben az országgyűlés 1722. évi június 20-ára Pozsonyba egybehivatott. A város tehát súlyos sérelmeinek orvoslását most már a nemzettől várta és remélte.

Egybeállította azért a sérelmek pontozatait, melyeket egyúttal követeinek útasításúl adott s ezek a következők voltak:

1. Gróf Herberstein Erneszt várparancsnok az 1681. évi XXII. t.-cz. és a város szabadalmi ellenére az erődítési területen kívül sörházat állított és katonái által a sört kiméreti.

2. A kamarai és sószállítási tisztek, úgy a határőrségbe tartozók közül mintegy 200-an, házaik és földeik után a köztelherviselés alól magukat kivonják, holott Nádasdy püspök az illetők után a dézmát megköveteli.

3. A kun puszták, valamint Dorosma és Szent-Mihálytelek birtokában való háborgatás ügye. Ez ügyben külön felirat ment az országgyűléshez.

4. A dorosmai dülőben munkálkodó szegedieket a várparancsnok befogatja.

5. Ülés pusztát Herberstein jogtalanul elfoglalta.

6. A gazdálkodást és kereskedést űző határőrségbeliek a Matyhídon vámot fizetni vonakodnak.

7. Temesváry főbíró ideiglenes engedélyével Herberstein visszaélve, Röszkét elfoglalta s ott sörházat állíttatott.

8. A tisztek nem laknak a kaszárnnyákban, hanem a nekik tetsző polgári épületeket erőszakkal elfoglalják, valamint a város határában gazdálkodásra földeket foglalnak¹⁾.

A 3. pont alatt érintett külön, terjedelmes feliratban a város élénk színekkel ecsetelte a törökök kiűzése óta átélt szenvedéseit, szomorú napjait, pusztulását és mindezek daczára a hadsereg ellátása és élelmezése körül a lakosság erejét fölülmúlólag hozott áldozatait s a trón iránt való rendíthetetlen hűségét. Ismertette a kun puszták közös használatára vonatkozó jogát, a német lovagrend birtoklásának törvénytelenységét, különösen Dorosma és Szent-Mihálytelekre vonat-

¹⁾ Szeged v. közíg. levéltárában az 1722. évi lajstromozatlan iratok közt. Ugyanez megvan Lőse és Eperjes városok levéltáraiban is.

kozólag. A törvényre utalva kijelentette, hogy ő felsége sem adhat másnak olyast, ami nem az övé. („Nemo plus iuris in alienum transferre posset, quam ipse haberet“.) A törvénytelenység annyival nyilvánvalóbb, mert Dorosma és Szent-Mihálytelek Csongrád megyéhez tartozók s e megye alispánja az iktatásnál jelen nem volt, Pest vármegye hatósága pedig erre nem illetékes. A zálogosításnak különben ellent mondott a nádor, s ez ellenmondás egyúttal Szeged érdekeire is kihat. Azért is a rendek lábai előtt leborulva, könnyhullatások közt esedezik a város lakossága, az a nép, melyet a király és a haza iránti hűségben egyetlen más város népe sem múlhat felül, — mentse meg az ország e lakosságot a német lovagrend páratlan hatalmaskodásaitól, adassanak vissza az elfoglalt birtokok, téríttessenek meg a károk és a kun puszták további közös használatában biztosíttassanak.

Követekül Csőke János főjegyző¹⁾ és Miller János tanácsnok választattak meg. Az utóbbi a dietáról csakhamar visszatért s ekkor a tanács Podhradszky György felvidéki nemes embert választotta meg, ki még Temesváry idejében némely városi ügy szorgalmazásában ügyeskedett, s aki dietai atyafiságainál, nagy ismeretségénél, ügyes forgolódásainál fogva nagy reményekre jogosított fiatal ember volt.

A követek értesítései szerint a város sérelmei már október végén, a kun puszták, úgy Dorosma és Szent-Mihálytelek birtoka iránt tett külön felirat pedig december közepén tárgyalattak s illetőleg országos küldöttségnek adattak ki.

De Orczy befolyását a követek nem ellensúlyozhatták. A kunok felszabadításának kérdése bizonyos népszerűségnek örvendett, s mindenfelől oly nyilatkozatok hangzottak, hogy a zálogváltás iránti törekvéseikben őket mindenkép támogatni és erősíteni kell.

Az országgyűlés sem segített tehát Szeged baján s midőn a hazatért követek 1723. évi január 16-án tartott ülésen a belső és külső tanácsnak az állapotokról jelentést tettek, az eredménytelenség nagy lehangoltságot szült. Már ekkor szóba jött, hogy a per megindítását tovább halasztani nem lehet és a költséges perre rá is szánták a sörháznak 600 forint évi jövedelmét, mint amennyiért azt Miller János tanácsnok bérbe vette.

Az eredménytelenséget Csőke uramnak tulajdonították, kit ezért a legközelebbi tisztújításon előbbi állására meg nem választottak, csak a tanácsnoki állást bírta elnyerni. Főjegyző Podhradszky lett, kinek megválasztását Brogyányi és Király Ádám kiválólag ajánlották s kibén Temesváry méltó utódját vélték feltalálni.

Ugyanezen időtájban az udvari haditanács a szegedi várparancs-

---

¹⁾ Csőke azelőtt Heves vármegyében viselt tisztséget s Temesváry meghívására jött Szegedre előbb aljegyzőnek.

nokságot útasította, hogy a szeged-dorosmai villongásokat meggátolja és a tényleges birtokállást mindenáron fenntartsa. Az 1723. évi május 19-én tartott tanácsülésből ennélfogva egy vegyes — polgári és katonai — küldöttség rendeltetett ki, mely helyszíni szemlét tartva, a kunokkal együtt az ideiglenes határokat megállapította. Ekkor állították fel a Szeged és Dorosma között máig is létező határokat, ekkor szakadt el Szegedtől a mai „Szubasai“, „Putri“ stb. környéke, az a jókora terület, mely a régi határ leírás szerint az „Átal árok“-tól a Matyér felé egész a „Főérig“, innen a „Meleg szoba“ és „Akasztó halom“-ig, továbbá a „Tóth János dombja“ és a „Balaton halom“-ig terült el.

A város most már minden törekvését a lovagrend ellen indítandó perre s e végből a bizonyítékoknak tanúvallomások útján való beszerzésére irányította, annyival is inkább, mert a lovagrend már 1721. évi szeptember havában Zahorák István királyi táblai jegyző útján 34 szegedi, tápéi, algyői, dorosmai, halasi, kecskeméti és körösi lakos vallomását vette ki arra nézve, hogy hova tartozott régen Dorosma, külön területet képezett-e, hol voltak határai, a kunok birták-e, fizettek-e tőle a szegediek haszonbért a nádornak s jelen volt-e a német lovagrend birtokbaiktatásánál Szeged város? stb.

A tanúk e kérdésekre tett vallomásaiban sok téves és valótlan állítás szerepel, mi talán tudatlanságból, megvesztegetésből történt, mert számos kétségtelen bizonyíték létezik az ellenkező tényállás kimutatására. Különös azonban, hogy a tanúk közül, magas életkoruk dacára egyik sem tudott és nem hallott arról, hogy valaha Szeged és Dorosma közt határok léteztek volna. Pusztán a halasiak állították azt, hogy Dorosma a kunsághoz tartozott, mit a kunok terjeszkedési törekvéseire kell visszavezetnünk. A kunok terjeszkedésére nézve érdekes a tanúk azon vallomása, hogy egykoron Kürtösi káptalani kiküldött Halason Cseperké Máté szegedi főbíró és Szegedi István deák jegyzőt arra ösztönözte, hogy a szegediek „adnák magukat a kunokhoz“, vagyis hogy csatoltassák magukat a kiváltságos jász-kun kerülethez, amely esetben a város népe kedvezőbb sorsba juthatna. Kürtösi és a halasiak még olyféle ijesztgetésekkel is éltek, hogy „alsó szegedi városnak némely része is a dorosmai földön volna“, — „hogy a szegedi barátoknak klastromja is dorosmai földön vagyon“ — s hogy a „szegediek tyúkja sem mehet ki, hogy ha csak dorosmai földre ki nem megyen“ stb.

A sokban ellentmondó vallomásokban a közelebbi idők eseményeire vonatkozó támpontokat hiába keresünk. A tanúk erről nagyon keveset, vagy mit sem tudnak; ellenben a réges-rég időkről sok képtelen dolgot mesélnek, a többi közt azt is, hogy — Dorosma „régente rettenetes nagy, roppant helység volt és hogy először Szegedet is odavaló — t. i. dorosmai — emberek szállották meg.“

Néhányan hivatkoznak arra is, hogy a szegedi szőlők közt fekvő

„kun dombja“ régen Dorosma-halom nevet viselt; öt tanú ismét azt bizonyította, hogy e halmon templom is volt, mely a törökök idejében pusztult el s innen került a vár falába is azon kőalkatrész, melyen egy bárány ábrázolata látszik. Ez a kőbárány a per folyamán, mint fontos bizonyíték, gyakori hivatkozás tárgya volt.

A tanúvallomások gondos átvizsgálása alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a Dorosma helynévvel bizonyos vándorlás történt. A mohácsi vész előtt Dorosma Szegedtől jó távolra feküldhetett. A török hódoltság alatt az elpusztult helység fekvését Szegedhez mind közelebb esőnek mondták, utóljára pedig a helység neve azon dombhoz tapadt, melyet azelőtt egyszerűen csak kunhalomnak neveztek¹⁾. Az Orczy által véghezvitt határsértés és foglalás igazolására azonban akadtak tanúk, kik bár a közelebbi keletű dolgokról tudomással nem bírtak, mégis a másfél százados dolgokról regélni bátorkodtak, hogy a régi Dorosma is csak ott volt, hol az új helység telepítettett²⁾.

A bizonyítékok egybegyűjtésével tehát a város sem késhetett tovább. Azért 1721. évi november havában Kubránszky László kegyesrendi házfőnök és plébános, Szegedi Mátyás csongrádi plébános, Stader György Ádám várparancsnoksági titkár, úgy Halászi József Antal szegedi kamarai tisztviselő útján 20 tápéi és győi lakos vallomása vétetett jegyzőkönyvbe, kik ellenkezőleg azt vallották, hogy Dorosma,

¹⁾ Ez a sajátosság helynév-vándorlás még napjainkban is tart. A Szeged város határterületén felállított dorosmai vasúti állomásház körül elterülő földeket általában dorosmai földeknek tekintik, akik a körülményekkel alaposan nem ismerősek, — holott az állomásháztól a dorosmai határ még jó távol van.

²⁾ Oklevéltár CXCVIII. sz.

s illetőleg az Orezy által elfoglalt terület mindenkor Szegedhez tartozott, ennek külön határa nem is volt s hogy a kérdéses halmot csakis az utóbbi időkben nevezték dorosmai nagy kunhalomnak, mert az előtt igazi neve „Babarezi halom“ volt s melyen hogy valamikor templom, vagy ennek romja lett volna, egyetlen tanú sem tudja s nem is hallotta¹⁾.

Ezentúl a tanács 1722. évi május 4-én gr. Koháry István országbíróhoz folyamodott, hogy a város jogainak megóvására szükséges további nyomozásokat és tanúvallatásokat elrendelje. Arbay János váci kanonok és Sibolthy János (homo regius) bízattak meg ezzel, kik ugyanaz évi junius havában Csongrádon, Szentesen, H.-M.-Vásárhelyen, Makón, Mindszenten a Szegedről oda származott 28 tanú vallomását vették jegyzőkönyvbe. Ezek a feltett kérdésekhez képest a város álláspontját igazolták. Nevezetesen: Dorosmát és Szent-Mihálytelket a város mindenkor úgy bírta, mint a maga „előföldeit“; Majsát, Csengelyét s a többi pusztákat is a város háborítlanul bírta és hogy a kunokat megillette „fél jussért“ fizetett a város haszonbért a nádornak, de nem a maga fele részéért. E mellett a tanúk Szeged város régi nagyságáról a hagyomány alapján regéltek és azt adták elő, hogy Szeged valaha oly roppant nagy város volt, hogy Dorosmát és Szent-Mihálytelket is magában foglalta, utczái ezen helyekig, valamint Öthalomig kiterjedtek s hogy a városnak összesen 17 szép nagy temploma volt, mely 17-es szám minden tanú vallomásában következetesen szerepel. Némelyik tanú azt is regélte, hogy a várfalába illesztett kőbárány a dorosmai templomból került elő, amiről valaki azt jövendölte, hogy még a város czímerébe fog belekerülni, aminthogy abba bele is került²⁾.

E vallomások utóbbi részei ép úgy czélzatosak és valótlanok, mint a lovagrend tanúinak ellentétes vallomásai. A kőbárányval és a város új czímerében előforduló báránynak egymásra való vonatkoztatásával, továbbá a város egykori nagy kiterjedésével, templomai sokaságával tanúk mind azt óhajtották igazolni, hogy Dorosma soha sem volt és nem is lehetett a kunoké. A vallomások e tekintetben bizonyos mesterkélt tudálékosság színezetével bírnak. Sokan emlékeztek még a visszavétel előtti időkre, a nagy és népes Szegedre, mely az árvizek, tűzveszélyek és más csapások következtében nagyon megfogyatkozott, s a török hódoltság alatti nagy faluról következtettek Szeged hajdan-kori nagyságára.

A vár falába illesztett kőbárány tehát, mely valamelyik szegedi román stílusú templom tympanonját képezhette s mely az isten báránynak (Agnus Dei), Krisztusnak jelképe, most a város jogait erősítő perbeli bizonyítékként kezdett szerepelni.

¹⁾ Oklevéltár CXCI. sz.

²⁾ Oklevéltár CC. sz.

A tanúvallomások és más okleveles bizonyítékok egybegyűjtetvén, 1724. évi november havában a tanács Podhradszkyt még egyszer Bécsbe küldte, hogy ha csak lehetséges, a német lovagrenddel egyességet kössön.

De e kísérlet hiába való volt. Dorosma betelepülése most már gátul szolgált s annak szétverését remélni nem lehetett. Mert az új helység gyorsan népesedett, már sörháza is volt, ahonnan a sör behozatalát 1724. évi június 23-án tartott ülésen a tanács 100 frt bírság terhe alatt eltiltotta.

Ily körülmények közt 1724. évi december hó 12-én Skerlecz András ügyvéd által Szeged város a királyi táblánál báró Kian Kristóf Henrik, mint a német lovagrend főmestere, úgy Orezy István királyi táblai úlnök és a jász-kunok kapitánya, mint egyúttal a rend teljhatalmú megbízottja ellen szóló keresetét be is nyújtotta, kiterjesztve a szavatosságot gyaraki Grassalkovics Antal koronaügyészre.

A perfelvétel 1725. évi április 18-án volt, amidőn első és másodrendű alpereseket Kelemen Ádám, a szavatost pedig Barinyai László ügyvédek képviselték, kik a keresetőség ellen temérdek kifogást tettek, noha a felsőbb hatóságok a várost mindig a törvény rendes útjára útasították. Különösen ellenvetették, hogy a kereset tulajdonjog megállapítására és a hatalmaskodás megtorlására is irányul, de ezen halmozottság két külön bírói illetőségénél fogva meg nem engedhető. Június 5-én és szept. 5-én is az alakisági kérdés volt vita alatt, de ez utóbbi alkalommal a koronaügyész szavatossága előre megállapítatott. 1726-ik évi január 22-én kezdetett a per érdemi részének vitája. Alperesek IV. Béla és Kun László királyok adományozásaira hivatkozással kifogásolták Szeged városának Mátyás király adományozásából keletkezett közös legeltetési jogát. E jog különben is elenyészett, mert a puszták használatáért a szegediek utóbb a nádornak bért fizettek, tehát jogaikat eljátszották.

A per további folyama alatt a főjegyző és Zaffiry Imre ügyész gyakorta megfordultak Pesten, sorra informálták a táblai bírakat, de minden igyekezetük hiába esett, a hangulat egészen a kunok mellett nyilvánult. Othon ez nagy lehangoltságot idézett elő, mit növelt az is, hogy az 1723. évben a tényleges állapot fenntartása iránt kötött egyességet a kunok időközben megszegték, a város területére ismét betörték és újabb részeket foglaltak el. A tanács 1725. évi augusztus 31-én ezen részek visszafoglalását ugyan elrendelte, de egyúttal kimondta, hogy ha csak lehetséges, a költséges és kócos kimenetelő per egyesség által fejezendő be. Ezt Száraz György királyi személynök is melegen ajánlotta, mert a városnak Mátyás király szabadalmi leveleire fellelt joga „hiába való.“

A tanács október 18-án a főjegyzőt Bécsbe küldte, hol a német lovagrend főmestere hosszabb értekezések után kedvező elhatározást

nyilvánított s azon alapfeltétel mellett, hogy Dorosma kérdése befejeztnék tekintessék, az egyesség a következőkben létesült. Szeged város a dorosmai, a német lovagrend pedig a szent-mihálytelki területek igényléséről kölcsönösen és végkép lemondanak. A város és Dorosma közt 1723. évben vegyes küldöttségileg felállított határok mindkét részről végérvényeseknek ismertetnek. Szeged város lemond a Mátyás király adománylevelein alapuló jogáról s illetőleg a dunatiszakai összes kun puszták közös legeltetési jogáról; ellenben a német lovagrend megengedi, hogy felső és alsó Csengele kun puszták Szeged határába kebeleztesse. Ezenkívül a lovagrend Átokháza, Pálos, Csólyos és Kömpöcz kun pusztákon a szegedieknek legeltetést engedélyez.

A város közönsége ez egyességet el is fogadta s a határok még ez évben Szeged és Dorosma közt újra felállítottak. De az egyességet a bíróságnak be nem jelentették, sem a per megszüntetése iránt lépéseket nem tettek. A hatóság Rösztke és a többi alsórészi birtokok jogviszonyai rendezéséhez kezdett, miről alább szólunk s némely pusztára már új adománylevelet is szerzett, ami alatt a német lovagrenddel való viszály újból kitört. Orczy katonái az 1731. évi nyáron a szegedieknek Majsa, Mérges, Kigyós, Ülés, Átokháza, Pálos, Csólyos, Kömpöcz és Csengelén legelt feles jószágait kiverték. Ezenkívül betörték Szent-Mihálytelek területére, a mezei munkában foglalkozó lakosokat elűzték s a Tiszáig terjedőleg mindent elfoglaltak. Kevés híja, hogy a Maty-hidat és a város vámszedését is hatalmukba nem kerítették. Egy másik fegyveres csapat Zákány felé indult, Seregélyes pusztát elfoglalva kun földnek nyilvánította s ott 56 szállási gazdát felperzseléssel való fenyegetés és nagy átkozódások közt dézmaadásra és birtokigazolvány váltására kényszerített.

Ez az ellenség módjára történt betörés és üldözés nagy megdöbbenést keltett. Az időközben főbíróságra emelt Podhradszky, Fazekas Ferencz tanácsnok és Khlósz Mátyás ügyész kíséretében Orczyhoz, majd a német lovagrend nagymesteréhez sietett. Távollétük alatt augusztus 13-án az alsó kun kerület adószedője és biztosa Szegeden megjelenve a tanácsnál azt követelte, hogy Szent-Mihálytelek után a tizedszedés nekik megengedtesse. Bár a tanács ez ellen tiltakozott, az Orczy által kirendelt lovaskatonák védelme alatt, elkeseredett veszedések közben a tizedet be is szedték.

A küldöttek Pestről s Bécsből eredmény és elégtétel nélkül tértek haza. Egyebet nem tehettek, minthogy ezen súlyos sérelmüket, az 1726. évben létesített egyesség erőszakos felbontását a helytartó-tanácsnak és a kanczelláriának elpanaszolják. De ezeknek sem volt semmi foganatja. A szeptember 13-án tartott ülésen olvastatott fel a helytartó-tanács rideg leirata, melyben a város a törvény útjára úta-

síttatott. A kancellária mégis annyiban pártját fogta a városnak, hogy felterjesztése alapján III. Károly király 1731. évi szeptember 20-án a panaszolt sérelem vizsgálatával Csongrád vármegyét megbízta.

Andrássy Zsigmond alispán, Zsámbokréthy Miklós szolgabíró és Bareza János esküdt kíséretében bejárván az 1726. évben egyességgel megállapított határvonalat, október 11-től 13-ig kihallgatta a tanúk és a felek panaszait, kik Orczy katonái és tisztei kihágásairól, Szent-Mihálytelken elkövetett erőszakoskodásairól megdöbbenő részleteket adtak elő.

A kiderített sérelem a kancellária pártfogása daczára sem orvosoltatott s Orczy befolyásánál és hatalmas összeköttetéseinel fogva a város ezúttal is a törvény rendes útjának igénybevételére útasított.

A tanács ennél fogva a függőben tartott per újra felvételét kérte, s a királyi táblához egyúttal beterjesztette a legutóbbi vizsgálatról, illetőleg Orczy erőszakoskodásairól szóló tanúvallomásokat, valamint Heves vármegyének 1731. évi szept. 20-án kiadott bizonyítványát arról, hogy az a Mihály-Telke, amely a német lovagrendnek mint kun pusztá annak idején elzálogosított, Jász-Apáti, Jákó-Halma és Szent-György helységek közt fekszik, s az ezúttal is a kunok birtokában van. A lovagrend tehát ezen Mihály telke czímén minden alap nélkül támaszt igényt a mindig Szegedhez tartozott Szent-Mihálytelek birtokhoz.

A kun puszták kérdése e szerint most újból abba az állapotba jutott, amibe azelőtt 8 évvel volt. A tanács 1732. évi márczius 17-én tartott ülésén értesült a per felvételre kitézött új határidőről. A szerencsés kimenetel elérésére a tanács három szent misét mondatott s egyúttal Csongrád vármegye útján Dorosmát bíróilag megintette, hogy a tizedet a városnak beszolgáltassa.

A per tehát tovább tárgyalatott, de a felsőbb körök mindegyre az egyességet ajánlották, mert Orczy befolyásával most még nehezebben lehetett küzdeni. A Szeged szomszédságában fekvő Péteri és Kisszállás pusztákra nézve királyi adományt szerzett, sőt bárói rangot is nyervén, tekintélye rendkívül emelkedett. A több oldalról ajánlott egyességi eljárást tehát a tanács újból megkezdte s 1732. évi október 10-én a hatalmas főúrnak mindenekelőtt 600 forint jutalmat szavazott meg.

Orczy az 1726. évi egyességet megújítani hajlandó volt s a viszály a következőkép oldatott meg. A per további folyamának megszüntetése nélkül, az 1726. évi birtokállapot és az akkor létesített határok helyreállíttatnak és Csengelye feltétlenül a város területéhez csatolható. Ez egyesség a bíróságnál is bejelentetett a végből, hogy addig is, amíg a perben végítélet fog hozatni, az 1726. évben felállított határok bíróilag hitelesíttessenek.

Rövid idő múlva azonban Orczy a jász-kun kerület adminisztrator-ságáról lemondott s utódjául az ő ajánlatára Podhradszky György, Szeged

város főbírája neveztetett ki. A hatóság rendkívül örvendezett ezen, s a főbírónak 1733. évi június 26-án történt elbűcsúzása alkalmával a tanács nem is késett azon várakozásának kifejezést adni, hogy a város iránt való hálára méltán számít. Október 12-én a tanács még arról is biztosította az új adminisztrátort, hogy sikeres fáradozásait 100 arannyal fogja jutalmazni. Hisz ő tudja legjobban, mily igaztalanul lett a város ősi joga megsértve, kijátszva.

De Podhradszky új állásában mit sem törődött tovább Szegeddel és a város érdekeivel. Mindenkép csak feljebbvalói tetszésének megnyerésére törekedett és a kunokat oly terhekkkel, adózásokkal sújtotta, hogy kormányzása gyűlöletes emlékezetű maradt.

Ily körülmények közt a város az Oreczyval kötött újabb egység végrehajtását szorgalmazta s az egységnek királyi biztosok útján való foganatosítását kérte. A legfelsőbb helyen 1735. évi október 11-én kelt elhatározással a város kérelme méltányoltatott s a királyi ítélet-tábla Almássy János és Steösszel Kristóf táblai bírakat bízta meg, hogy a két Csengelét a város határához csatolják, illetőleg a város és a kun puszták közt a per végkimeneteléig egységileg fellállított határokat hitelesítsék.

A küldöttek 1737. évi május 11-én s következő napjain teljesítették megbízásukat. Feketehalomtól kiindulva a város és a kun puszták közt, illetőleg Ferencz-szállása, Szent-László, Majsja, Kömpöcz, Csólyos és Átokháza puszták közt a határokat szigorúan megvizsgálták, felmérték, megjelölték s az erről szóló határjárási okleveleket a felek biztosítására kiszolgáltaták¹⁾.

---

¹⁾ Oklevéltár CCVIII. sz. a. — Az ekkor felállított határok lassanként úgy elpusztultak, hogy 1752. évi november 14-én, mikor az egri káptalan Kömpöczön birtokba iktattatott, a határdomboknak már nyoma sem volt. Ekkor a majsai hármashatárnál, dél felé ékalakban elterülő, mintegy 168 hold területet a káptalan el is foglalt. A város tiltakozott, küldöttségi vizsgálatot és felmérést követelt, de hasztalan. Még 1831-ben is szóban forgott e birtokrész visszaszerzése, de a szándék abbanmaradt és teljes feledésbe ment. — Keletről, Tápé és Algyő felől, illetőleg a mindszent-algyői uradalommal közös határok is a múlt század elején felmerült villongások következtében 1728. évi szept. 1-én, Csongrád vármegye által eszközölt vizsgálat és tanúvallomások alapján rendeztettek. Érdekes ez ügyben a tanúk azon előadása, hogy a török hódoltság alatt a Marostó és a tápéi rét teljesen a tápéi jobbágyság használatában volt. Egy ott meggyilkolva talált török katona után azonban a kirótt váltságdíjat a tápéiak kifizetni nem lévén képesek, a tápéi rét a szegediek birtokába került, mert a váltságdíj rájuk hárult. — A gyevi uradalom új földesurával, gróf Erdődy Györggyel, 1733. évben a város újból határvillongásba keveredett. A régi határok ezek voltak: Csukás-ér, Romafő, Macskás, Ebherülő. A Csukás-ér a Székhalmon túl volt s ezen vezetett át a „Császár útja.“

Ezen okirattal nyert befejezést a város és a kunok közt Dorosma birtoka és a kun puszták használata iránt folyt elkecsereedett küzdelem, amely Dorosma elvesztését vonta maga után. A per tulajdonkép befejezetlen maradt, a város mindössze annyit tett, hogy később az összes periratokat hiteles másolatban kiadni kérte. Az ívrétű testes könyv a város levéltárában maig „kun per“ nevezet alatt fennmaradt¹⁾.

A kun puszták iránt folytatott küzdelem alatt, mint azt már fentebb említettük, a tanács az alsóvárosi nagy pusztá tulajdonjogi viszonyainak rendezését is megsürgette. Ezen puszták tulajdonjogi kérdése azóta, amióta 1702. évben a neo-aquistica commissio előtt a város ügyei ismert módon fennakadtak, — még mindig függőben volt. A visszaháramlási illeték felajánlásával tehát az új adomány-levelek

---

Ez időben, sőt még a jelen század elején is a víz Maeskásig kijárt és esolnagon jártak ki a mezei munkára. Szegediek birták a Maeskástót is s a város határa a Nagy rév ere-ig kiterjedt. Csongrád vármegye 1733. évi márczius 10-én tartott vizsgálat alapján a villongások megszüntetésére új határokat állított fel. A tápé-algyői határvonal 1813. évben némi kiigazítással barátságos egyezség útján újból rendeztetett.

Alsórészen Paphalomtól Buzgányhalmáig terjedő határvonal is sok ideig vitás volt s emiatt a város a Kárász-esalád minduntalan protestált, de perre soha sem került a dolog. Ellenben Szabadkával a Körös-ér mentén húzódó határ miatt az 1720—1748. évek folyamán temérdek vizzály és sok perlekedés történt. A szabadkaiak több helyen, különösen a „lószagató“ dűlőben erőhatalommal nagy területeket foglaltak el. Itt is legfelsőbb rendeletre ideiglenes határok állítottak fel, míg a költséges és bonyolult perek befejeztetnek. De ez a per is abban maradt s így az ideiglenes határok állandósítottak. A Körös-ér idővel folyását és medrét újból megváltoztatta s a határvillongások ez alkalmából megújultak. Ennek borsodi Latinovics János nádori kiküldött vetett véget, ki 1800-ban a Körös-ér balpartján a jelenlegi határokat megállapította.

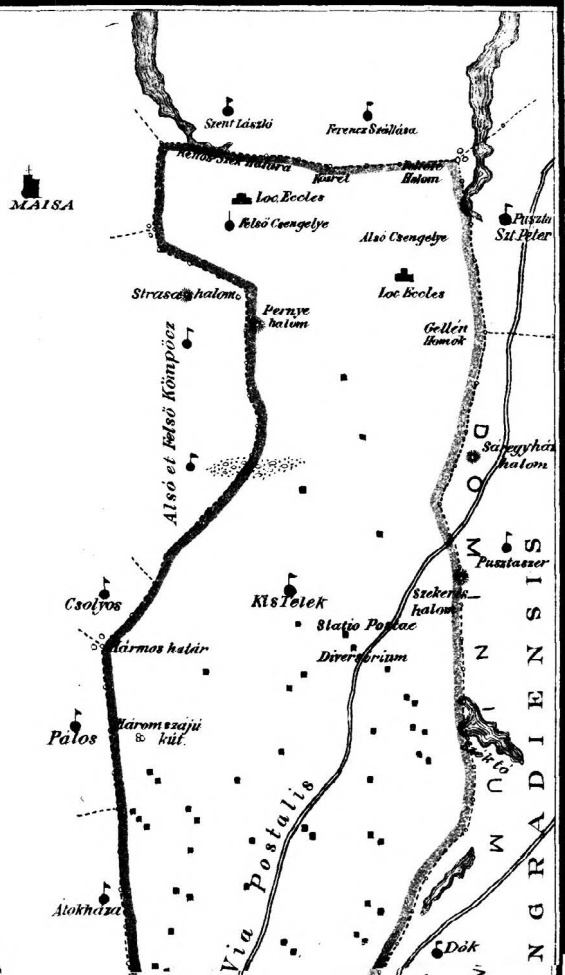
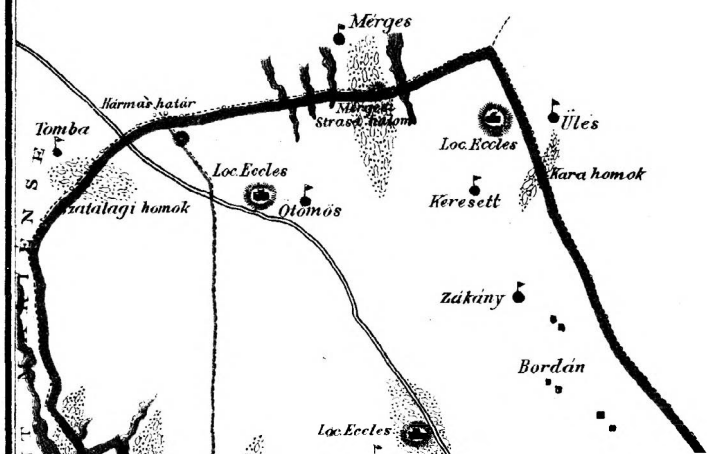
A halasi s illetőleg mérgesi pusztarészen is a kunok gyakorta foglaltak s a határvillongások itt is sűrűn előfordultak. A szüntelen elpusztult homokdombok helyett a város kérelmére 1799. évben a határpontok jelölésére kőoszlopok állítottak fel. De ennek daczára még 1835-ben is, jelentékenyebb foglalás miatt újabb határigazítás eszközöltetett. Ez időtől fogva a város határait évenként egy küldöttség szokta bejárni és megvizsgálni s a pusztuló határjeleket közös megállapodással nyomban helyreállítani. (Lásd: Szeged v. közig. levéltárában „határok és határjárások“ csomagot.)

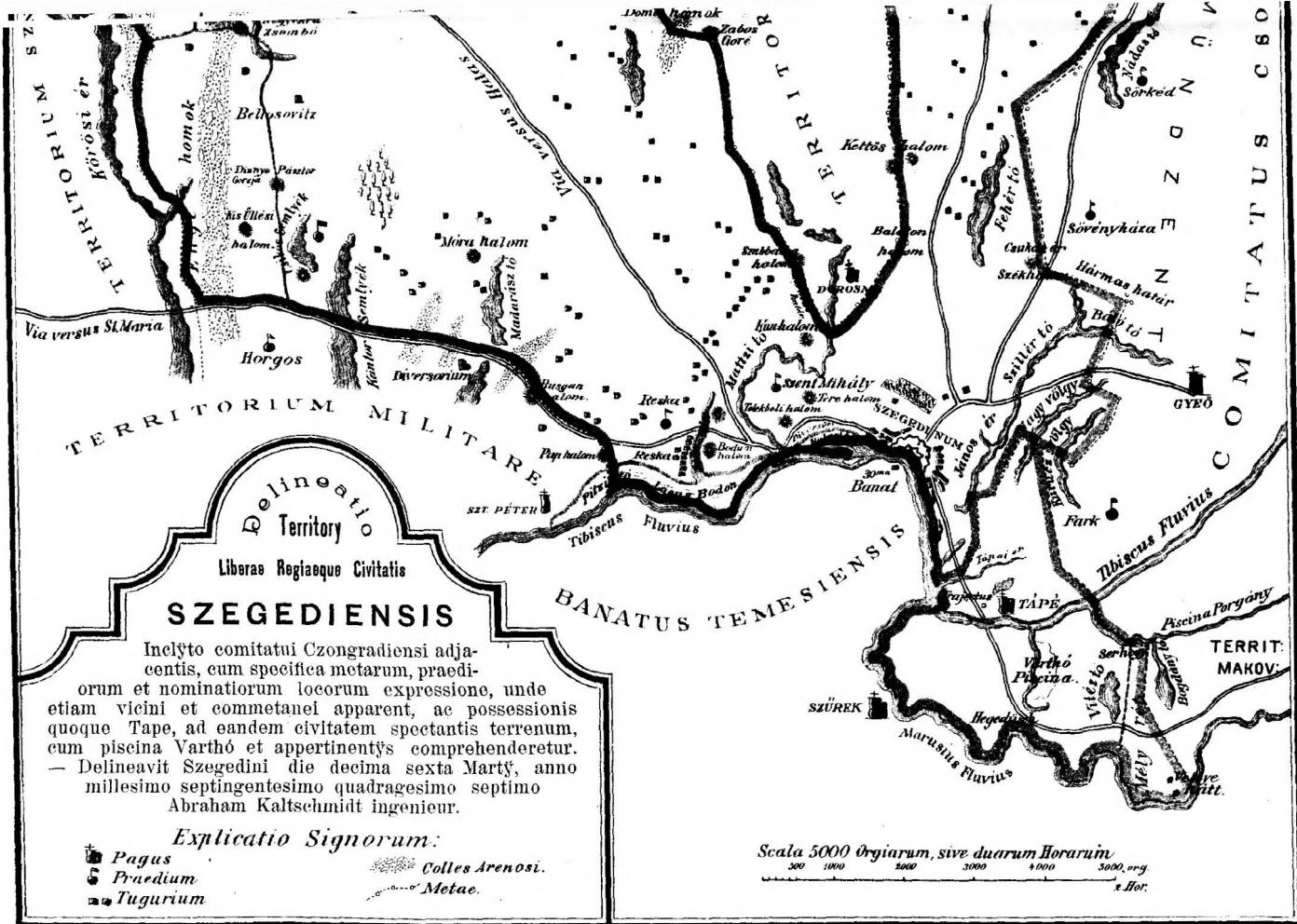
¹⁾ Szeged v. közigazgatási s számvevőiségi levéltárában az 1719—1733. évi lajstromozatlan iratok és a számadások mellékletei. Az 1719—33. évi tanácsi jegyzőkönyvek idézett kelte alatti határozatok. — A kun per egész anyaga. — Lásd egyúttal a Régi Szeged II. köt. „A kőbárány s a kun puszták pere“ című művet, hol e kérdés a források bőséges idézésével kimerítően tárgyalattott.

MUNICIPIUM MINORIS CUMANIAE

Engel Lajos lit. műint. Szegeden. 1899.

Szeged külterületének helyzetrajza 1747-ben. (Kisebbitett hasonmás Kaltschmidt Ábrahám rajza után).

kiadását a város ismételt ízben is kérte. De a rácz határőrség fenntartása érdekében a várparancsnokság az udvari haditanács útján minden kitelhető módon akadályoztatta a birtokviszonyok rendezését. Az udvari haditanácsnak a generalisok azt jelentgették, hogy ha az alsórészi puszták a határőrségtől elvonatnak, felbomlik a határvédelem, mert a katonáknak nem lesznek földjeik. Pedig a puszták nem is a katonáknak, hanem egyes tiszteknek voltak birtokukban, ezek foglalták el hatalmasul a maguk javára s a határőrséget csak önkényük leplezésére használták fel.

Mint már fentebb is említők, gróf Herberstein várparancsnok a várostól nyert ideiglenes engedély alapján Röszkén bizonyos területet vett használatba, hol magát annyira befészkelte, hogy a városból kiszorult határőrök is Röszkén mind több-több foglalást eszközölve, az utóbb valóságos katonai telep lett. A haditanács ellenzésénél fogva miután a generálist és a rácz határőrséget Röszkéről kimozdítani sehogys sem lehetett, a tanács 1724. évi október 2-án elrendelte, hogy a „jó gazdákra” kirovandó 8000 frt összeggel gróf Herberstein özvegye az ott épített sörházra és majorságra nézve, valamint az összes határőrség minden gazdaságára nézve kártalaníttassék s ez úton a város birtoka visszaszerezettessék. De a határőrség még a kilátásba helyezett kártalanítás daczára sem akart kimozdulni.

A tanács ennél fogva Podhradszky főjegyzőt Bécsbe küldte, hogy a röszkői sérelem ügyében orvoslatozt szerezzen. Sikerült is neki az ügyet annyira vinni, hogy a sérelem vizsgálatával Eötvös Miklós helytartósági tanácsos bízott meg, ki 1725. évi január végén Szegedre érkezett. Itt a sérelmi pontok átadása alkalmával a tanács 12 arannyal kedveskedett a kiküldöttnek, aki báró Száviics Erneszt ideiglenes várparancsnok követelesei daczára megállapította, hogy Röszke nem katonai, hanem polgári terület. Ezután az egység könnyű szerrel létrejött. Herberstein özvegye kártalanítást nyert s a rácz határőrök 400 frtot nyervén, 1732. évben Röszkéről kivonultak.

Kiss Illés, helyesebben Kis Ülés, valamint Bilisics (néha Belesics, Bolesovics), a szabadkai határral érintkező pusztákkal is ilyforma állapotok forogtak fenn. Annak idején Herberstein a hatóság elnézésével ezeket is kaszáltatta, majd katonai területnek nyilvánítva elfoglalta. 1722. évi október 25-én pedig Golub József lippai kapitánynak adta bérbe, ki ismét a szabadkaiaknak adván alhaszonbérbe, ezek a szegedieket több alkalommal a pusztákról hatalmasul kiverték. Ebből is bonyodalmas perek támadtak s a haditanács nem tudta, hogy a négy fél közül melyiknek is adjon igazat. Utóbb Golub a két pusztára nézve a város földesúri és hatósági jogait nemcsak elismerte, de egyúttal csekélyebb bérfizetésre is kötelezte magát. Így a puszták békességes használatában a város annyival inkább megtúrte, mert apja az 1697.

évi török háború alkalmával a város védelme körül bizonyos szolgáltatokat teljesített.

Eme bonyodalmak elosztatása után az alsórészi pusztákra vonatkozó új adomány kieszközlésére a tanács 1729. évi január 3-án tartott üléséből Podhradszky főbíró Bécsebe küldötte, ki sikereit márczius 10-én a tanácsesal tudatta is. Az óhajtott adománylevelet III. Károly király 1730. évi június 19-én Laxenburgban ki is adta, melyben a várost hű szolgálataiért Engi homokja, Csikós-semlyékje, Kántor-semlyékje, Mórachalma, Buzgányhalma és Paphalma puszták adományozásával „új adomány“ jogcímen jutalmazta¹⁾. Az elősorolt birtokokba való ellentmondás nélküli beiktatását a váci káptalan teljesítette²⁾.

De ugyanezen idő alatt a város többi alsórészi pusztáira, nevezetesen Kercsetre, Csorvára és Ötömösre nézve Andrassy Zsigmond csongrádmegyei alispán és neje, Kun Zsuzsanna 1729. évi szeptember 29-én nádori adományozás czimén igényt szerzetek³⁾. A tanács ennél fogva Andrassyval kiegyezett, úgy hogy az még iktatást sem kért, hanem az adománylevél átadásával minden igényéről a város javára lemondott. A tanács ezután a kincstárral is egyességre lépett s a visszaháramlási illetékben követelt 3500 frtot, valamint a korona-ügyésznek járó 200 frtot lefizetvén, Kistelek, Röszeke, Zákány, Kereset, Csorva és Ötömös pusztákra nézve is ugyancsak „új adomány“ jogcímen adománylevelet nyert. Az erről szóló oklevelet III. Károly király Laxenburgban, 1731. évi május hó 11-én adta ki, azon kijelentéssel, hogy Kereset, Csorva és Ötömös időközben nádorilag Andrassy-nak adományoztatván, ebből folyólag a kincstár Szeged város jogaiért szavatolni köteles⁴⁾.

E hat pusztá birtokába ugyancsak ellenmondás nélkül, a város 1731. évi június 7-én vezetettet be a váci káptalan részéről, mely alkalommal a Kistelek és Pusztaszer között levő határok is felállítottak.

E szerint a már említett Kis-Ülés és Bilisics (olykor Belesits vagy Belesovics néven is szerepel) kivitelével az egész alsóhatár tulajdon- és birtokjoga rendezve és biztosítva volt. E két pusztá ugyan tényleg a város bitokában volt, de a hatóság a kincstárral szemben a tulajdon-jog és ezzel kapcsolatos kérdések rendezése körül késedelmeskedett s így történt az, hogy gróf Pálffy János nádor 1740. évi július 10-én a két pusztát Lábady Ádám csongrádmegyei alispánnak és Zaffiry Imre megyei főszolgabírónak — előbb városi tisztségeket viseltek — adományozta⁵⁾.

A hatóság most már az új adományosokkal is egyezkedni kény-

1) Szeged v. titk. levéltára 142. sz. a.

2) Szeged v. titk. levéltára 144. sz. a.

3) Szeged v. titk. levéltára 141. sz. a.

4) Szeged v. titk. levéltára 143. sz. a.

5) Szeged v. titk. levéltára 147. sz. a.

szerült, ami könnyű szerrel végbement. A kincstár ellenben 8000 frt illetéket követelt. A város ezt is kifizette s így Mária Terézia 1750. évi szeptember 30-án Kis-Ülés és Bilisics puszták új adományára vonatkozó oklevelét a városnak kiadta¹⁾. A beiktatás ellenmondás nélkül ezen pusztákra nézve is megtörtént. A Szabadka városával fennforgott határvillongások — miről fentebb emlékeztünk — a Körösér mentén felállított határok által részben ekkor szűntek meg.

A város határterületére, a puszták tulajdon- és birtokjogára, valamint e területen gyakorlandó hatósági jogokra nézve Szeged város így és ekként szerzett új adományleveleket, melyek a város régi birtokaiért és jogaiért folytatott hosszas küzdelmeket végül megszüntették. Egyedül Szent-Mihálytelke és Csengelye pusztákra nézve nincs a városnak új adományozási jogcíme. A kún puszták iránt függőben maradt per e két pusztta tulajdonjogi kérdését is mintegy függőben tartotta. Ezen kivételes állapot dacára is a várost ezen birtokai használatában többé semmiféle részről nem háborították.

Amint az ősi birtokokra ekként az adománylevelek megszerezvék, a város arra is törekszik, hogy egyúttal új birtokokkal is gyarapítsa a közvagyonot s növelje a város határát. Mint fentebb láttuk, már az 1724. évben, a kun pusztákról történt kiszorulás következtében a tanács Fark pusztát óhajtott volna megszerezni, támaszkodva a neo-acquistica commissionak 1702. évi azon megállapodására, hogy a török hatóság alatt maradt Szentiván és Százegyház birtokokért a város kárpótolandó. Később, amidőn a törökök a Tisza-Maros közti területről is kiszorultak, a kun pusztákért folytatott küzdelem során Szőregh, Szentiván és Százegyház megszerzésére a tanács annál kevésbé gondolt, mert a legutóbb visszafoglalt részek idegen kormányzás, katonai igazgatás alá kerültek s mintegy továbbra is külföldnek tekintettek. Ennélfogva a tanács az alsó határral szomszédos Szent-Péter helység és Horgos pusztta megszerzésére törekedett, mert ez látszott legkönnyebben megszerezhetőnek. A hatóság már régóta kérte itt s amott a két birtokot s 1748. évi december 30-án Kárász Miklós főjegyzőt s egyúttal tanácsnokot meg is bízta, hogy Grassalkovich Antal magyar kamarai elnöknél megjelenve, nevezettnék jó hajlamait ajándékok által megnyerni igyekezzék és a szomszédtság jogcímén a birtokok megszerzésére vonatkozólag a kincstárral egyességet kössön.

Ez a jogcím ugyan felettébb ingatag volt s e mellett az 1715. évi XVI. t.-cz. 4., 5. §§-ai értelmében a város, mint erkölcsi testület, újabb javakat nem is szerezhetett volna. De a törvény ellenére is voltak példák s a város bízott a méltányosságban s bízott abban, hogy a haza és a trón szolgálata körül újabban is tanúsított buzgalma, áldozatkészsége figyelembe fog vétetni. De bízott különösen Kárász

¹⁾ Szeged v. tit. levéltára 151. sz.

ügyességében, biztatásaiban, kit ez alkalommal a tanács jelentékeny összeggel bocsájtott útra.

Amidőn a főjegyző a kamarai elnökkel a birtok megszerzése ügyében tanácskozott volna, a hatalmas főúr Kárász Miklósban ifjúkori ismerősét és egykori sanyarú sorsának részesét ismerte fel¹⁾. Állítólag a város kérelmét határozottan visszaütötte volna, ellenben a főjegyzőnek reményt adott, hogy Szent-Péter és Horgos birtokokat a maga részére adományúl megnyerheti. Kárász a kedvező alkalmat megragadta s 15,000 frt inscriptionalis összeg lefizetése után Szent-Péter és Horgos javakra nézve királyi adománylevelet nyert.

Harmadfél hóig volt a várostól távol, mi a tanács előtt annál kevésbé tünt fel, mert a főjegyző levelei egyre reményt és bizalmat gerjesztők voltak. De a hűtlen eljárás soká titokban nem maradhatott. 1749. évi márcz. közepén már híre ment, hogy Kárász nem a városnak, hanem magának szerezte meg a javakat. Márczius 18-án a tanács előtt a szószóló élén a külső tanács tagjai és a polgárok egy csoportja nagy ingerültség közt tudakolta a hír valódiságát. A tanács komoly ígéreteket tett a nyugtalanságok lecsillapítására. Bohus Ádám főügyész legott protestált is az állítólagos adományozás miatt. De azért a következő napon a külső tanács és a választott község részvételével tartott ülés viharos lefolyású volt. Muhoray Mihály aljegyző vezetése alatt egy küldöttség bízott meg, hogy a kamaránál tiltakozzék s mindent elkövessen, hogy a két birtok a városé legyen. Márczius 30-án a tanács külön feliratot is intézett Grassalkovichhoz, melyben a templom építése és ép a trón iránt hozott nagyobb áldozatoknál fogva felmerült súlyos terheik enyhítésére a szomszédos két birtoknak a város részére való adományozását kérték.

Kárász amint értesült a lakosság ingerültségéről, márczius 26-án kelt levelében a tanácsnak előadta, hogy ő küldetésében lelkiismeretesen eljár ugyan, de minthogy a város a törvény tilalmánál fogva a javakat úgy sem szerezhette volna meg, semhogy idegen kézre kerüljenek, inkább magának kérte fel. Csodálkozott, hogy e miatt lázongnak ellene, holott ő kész a javakat a városnak engedményezni, magának csupán egy szállást tartana meg Kamaráson, hol gazdálkodhatnék.

A főjegyzőnek ezen levele, Radovics Gáspár bécsi agens tudósi-

---

1) Kárász a felvidékről származott szegény nemes ifjú volt. 1739. évben lett a város főjegyzője, utóbb egyúttal tanácsnoka is, ámbar az 1738. évi április 9-én kelt tanácsi határozat szerint a két állás összeférhetlen volt. Temesváry András főbírónak s utóbb tanácsnoknak leányát nőül nyervén, egyúttal anyagilag is kedvező helyzetbe jutott s kiváló tehetségeinél s erélyénél fogva nagy bizalomnak örvendett.

tása, úgy Grassalkovich kamarai elnök levele is a márczius 31-én tartott ingerült tanácsülésen tárgyalattak. Az utóbbi nyomatékosan fejtegette, hogy a város úgy sem kaphatott volna adományt, sőt a két birtok ép azért lett Kárászé, nehogy az idegen szomszédságból a városnak kellemetlenségei legyenek. Adelffy János udvari tanácsos ápril 9-iki levelében is melegen ajánlotta a bevezézt ügyben való megnyugvást és a főjegyzővel való barátságos viszony fenntartását. De a tanács július 3-án mégis azt határozta, hogy az iktatás alkalmával protestálni fog.

Kárász csak Grassalkovich kíséretében mert visszatérni¹⁾. A nagytelintélyű főúr közbenjárása és különféle biztatások az ingerültséget lassankint eloszlatták s Kárász hivatalát újból elfoglalva, 1760. évi márczius 20-ig — Csongrád vármegye alispánjává történt megválasztásáig — a várost tovább szolgálta.

De ígéreteit be nem váltotta s nem követte Andrassy Zsigmond, úgy Lábady Ádám és Zaffiry adományosok példáit, miként azt szünteleni hitegetései után remélték; sőt rövid idő múlva a Mátra vidékéről hozott jobbágysággal Horgost betelepítette s a város terjeszkedési törekvéseinek útját ezáltal teljesen elzárta²⁾.

Ime, ily harczot, ily küzdelmeket folytattak elődeink az utódok javáért, a város jóléte és felvirulásaért. A tisztességtudó egyszerű emberek nem rettentek meg a hatalmasok fenyegetéseitől s jogaik védelmére öntudatosan és bátran szembeszálltak az ellenfelekkel. Azért kegyelettel őrizzük meg emléküket, kik a haza és a szülőföld szeretetében egyszerűségük daczára is nagyok és multunknak valóban tiszteletreméltó alakjai. A küzdelemben nem mindenkor értek czélt. Ezt az egyenlőtlen fegyvereknek tulajdoníthatjuk. Ravasz fondorlatokkal őszinteségüket és bizalmukat rútul felhasználták és kijátszották.

A sok csalódás és tapasztalat emléke Szeged polgárainál feledésbe nem ment s az a bizonyos zárkózottság és kizárólagosság, mely a közügyek intézése körül maig megnyilatkozik, amelynél fogva a polgárság ügyei intézését csak meggyökeresedett bennszülöttekre óhajtja bízni, jó részben a régibb és az utóbbi idők történelmi fejleményeiben találja megfejtését.

1) Grassalkovich az 1750-ik évben tulajdonkép a megszüntetett tiszai katonai határőrvidék bekebelezése czéljából időzött Szegeden.

2) Szeged v. közig. levéltára, tanácsi jegyzőkönyvek és ügyiratok az idézett évekről és napokról.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A FELSZABADÍTÁS UTÁN.

- I. Nemzetiségi viszályok.
- II. A boszorkányüldözések.
- III. A fejlődés első nyilvánulásai.
- IV. Az elnyomás és nemzeti visszahatás.

I. Nemzetiségi viszályok.

A város felszabadulása és az új kiváltságlevél megszerzése a passarovitzai békekötéssel majdnem egy ugyanazon időre esik. Ez utóbbi az ország nyugalmit előreláthatólag hosszabb időre biztosította, az előbbi pedig a város jólétének és gyarapodásának mintegy alapjául szolgált. Attól fogva, hogy a város nem volt többé határszéli hely, mintha egy új, áldásosabb időszak nyílt volna meg; mert azok a különféle elemi csapások is, melyek azelőtt egymást felváltva évről-évre megújultak, most hosszabb időn át szüneteltek, vagy legalább is enyhébb alakban fordultak elő.

Így például nagyobb tűzveszély csak 1722. évi április 26-án fordult elő, amikor a beszállásolt katonaság vigyázatlansága következtében, a palánkban 62 ház, a következő évi október 12-én pedig ismét a palánkban 30 ház hamvadt el¹⁾. 1730-ban alsóváros egy része hamvadt el. Maga a templom is nagy veszedelemben forgott, mert a régi cizinterem tövében, apró és szűk telkeken, zsúfolva összeépült házak lángjai már a templom tetőzetéig felcsapdostak²⁾.

---

¹⁾ Az előbbi alkalommal az összes tűzkár 6006 frtra rugott. Az egyes károk legmagasabb tétele 600 frt volt. A kárvallottak nevei a következők: Jovan Tesity, Sivo Csongradatz, Bojo, Vujadin Pakasin, Vuka, Molnár Fülöp, Ilia Gyalinác, Síván Barjaktarov, özv. Rozália rácz asszony, Joezo Pluh, Nedo Pakaszky, Pavo Szivacz, Rado Gyalinacz, Marko Oroszlanosanin, Tuttovitz, Jovan Bugarin, Koesis Ferencz, Radicza Pesity, Janko Pesin, Pejo Karlovesanin, Joezko Petrovity, Mihajlo Babin, Milován Staraez, Pejo Abacsia, Demeter Görög, Nikola Bozítovác, Lyuta Görög, Dono Haesia, Fekete Szűcs, Brusz Imre, Csaldy Ferencz, Vuk Csizmadia, Jovan Jenovacz, Miho Dugonya, Koszta özvegye, Rako Panity, Marczika Babin, Bajai Stepán, Csóti János, Jovan Belity, Sztojan Perszanovity, Nikola Mosarinacz, Rákó özvegye, Jana Udoricza, Kaity Gergely, Paulus Deanovics, Mathias Szűcs, Andreas Siskovich, Posar Marko, Líszo Stepán, Bozítovacz özvegye, Kara Janko, Pap Gyurko, Pap Arszo, Milos Vojnovity, Eötvös Ferencz, Riszto Bozítovacz, Fodor Ádám, Bajai özvegye, Radivoj Petrovity, Mathias Popara, Csaldy István. Egy német és 10 magyar kivételével a többi mind rácz és dalmata. (Szeged v. köz. levéltárában, az 1722. évi lajstromozatlan iratok közt.)

²⁾ Ordinanz K.: A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsa. Szeged, 1831. 46. lap.

A Tisza árjai is nyugalmasabban, kevesebb aggodalmakat keltve hömpölyögtek alá. A palánki sánczok mélyedései — az Eugenius árok — ugyan minden évben megteltek vízzel. Innen a város körül elterülő laposokat a víz bár legtöbbször elborította, amikor a város egyes részei mint szigetek emelkedtek ki, — de ebből károk nem igen támadtak.

Némely helyeken már töltéseket is emeltek, hogy a vizek nagyobb szétterüléseit meggátolják, mert olykor-olykor a kiöntések egész a macskási szőlőig elhatoltak s a partosabb földek művelésére a gazdák csolnakokon jártak ki¹⁾.

E vizek a Szilléren, — akkor „Szellérd“²⁾, továbbá a „Sándor réven“³⁾, úgy a „Kis-Tisza“⁴⁾ ereken folytak vissza a Tiszába. Különösen a felsővárosi szigetségnek laposait igyekeztek az elöntésektől megmenteni, hogy a szigetek közt való érintkezés könnyebb és biztosabb legyen. A magaslatokat kisebb nyúlágatkkal kapcsolták össze. E gátakat 1731-ben rendszeresebben kiegészítették, megerősítették, úgy hogy a felső Tiszapart egész vonalán, valamint a Gizella-tértől a Boldogasszony-súgárút vonalán, a Borbás-utczáig létesített töltések, a vizek behatolását még a nagyobb áradások idején is meggátolták⁵⁾.

E töltéseket már az 1736. évi áradás alkalmával csak komolyabb védelemmel lehetett megtartani⁶⁾, úgy az 1737. év őszén is nagyobb küzdelmet kelle rajtuk kifejteni⁷⁾.

Amennyire megritkultak az elemi csapások, azonkép erősödött a város jövőjében való bizalom, mely sokakat serkentett a Szegeden való letelepülésre. Az ország minden részéből, de még a külföldről is — németek, olaszok, francziák stb. — seregestül özönlöttek Szegedre. Ezek itt czeheket alakítottak s mint a „Közgazdaság“ rész alatt kimutatjuk, az 1720—30 évek között a legtöbb iparág már ezéhszerűleg szervezve meghonosodott.

Az iparosok és kereskedők leginkább a palánkban települtek le, melynek polgárisodására kiváló mérvben hatottak, de ahonnan a magyarságot lassanként egészen kiszorították. Ezek a külvárosokba, saját feleik közé vonultak s a paláknak csupa német és rácز lakos-sága lett.

1) Csongrád vármegyének 1733. évi márcz. 10-én a határigazítások ügyében tartott vizsgálatáról szóló jegyzőkönyve, Szeged v. közig. levéltárában.

2) Az 1746—47. évi számadásokban is gyakran szerepel a „pons Szellérd“ kiigazítása.

3) 1723—24. évi számadások. Ennek is volt hídja.

4) A Kistisza a mai Maros-utca vonalában torkolt a Tiszába.

5) Szeged v. tanácsí jkve 1732. év 103. lap s az 1731—32. évi számadások.

6) 1735—36. évi számad. 175. tétel stb.

7) 1737—38. évi számad. 111. tétel stb.

Az idegenek a magyar nyelvet rövid idő alatt saját érdekükben is elsajátították, mert a vidék magyar népével másképp nem érintkezhetek. A németek utóbb teljesen megmagyarosodtak, mert magyar családokból nőültek, ezekkel olvadtak össze.

De hogy mily határozott nemzetiségi jellege volt Szegednek kezdetben, kitűnik abból is, hogy szent. Demeter templomában az 1725. évben a piaristák a magyar prédikációkat megszüntetni kényszerültek, mert csak a német és dalmát hitszónokoknak voltak már hallgatóik¹⁾.

Az idegenek beözlése különben a lakosság belső békéjét és egyetértését is felzavarta. A fegyelem, rend, a hatóság iránt való engedelmesség meglazult. Versenygések támadtak s a jövevények mind több előnyt s jogot igyekeztek maguknak biztosítani.

Már a felszabadulás iránt folyt küzdelemnél is láttuk, hogy a lakosság egy részének félrevezetésével az 1713. évben Sánta Miska miféle zendülést támasztott. Ilyen később is több alkalommal előfordult.

Így az 1718. évi tisztújítás alkalmával a német lakosság nagy zenebonát támasztott, követelve, hogy a választott községben és a tanácsban közülök minél többen bevétessenek, amit különösen Temesváry főbíró ellenzett, míg másrésről Siskovich tanácsnok melegen pártfogolta, sőt titkon bűjtogatta őket.

Temesváry a fondorkodásokat és lázongásokat azzal torolta meg, hogy Siskovichot Temesvár alatt elfogatta, meghotozta és bezáratta. A lázongó német lakosság főbűjtogatóját, Czingizert, hatodmagával hasonlóképp bebörtönözte s a rendet helyreállította.

A német és rác polgárok Temesváry ezen eljárását okt. 1-én kelt s az udvari kamarához beküldött panaszlevelükben igen megtámadták s az önkénykedések és a súlyos visszaélések miatt ellene vizsgálatot kértek²⁾. A kamara ezzel Thau Ádám szegedi felügyelőt bízta meg, kihez a tanács, a lázadók „gyalázatos vádjaira“, kimerítő nyilatkozatot küldött. A tanács különösen kiemelte, hogy Temesváry a szavazatok többségével törvényszerűleg választatott meg s hogy Siskovich azért mozdíttatott el állásától, azért szenvedett sérelmeket, mert a kegyúri ügyben és a kun puszták dolgában a titkokat elárulta s némely okmányokat kiszolgáltatót, ezenfelül bűjtogatott és a tanácsot becsmérelte. Czingizer is azért került börtönbe, mert a város hajdújának ellenszegült. Ami továbbá a város számadásait illeti, ezek időközben elkészültek, meg is vizsgáltattak. Végül a 30 német polgár részéről külön díjazás mellett alkalmazott német lelkiajtát az egyházi szolgálatoktól azért tiltották el, mert ez a város kegyúri jogait sértette. Különben is a város tart egy német káplánt s a barátoknál is mindenféle nyelven tartanak szent beszédet; ennél fogva a lázongók,

¹⁾ Pap J.: A piaristák Szegeden. Szeged, 1886. 42. lap.

²⁾ Szeged v. közig. levéltárában az 1718. évi lajstromozatlan iratok közt.

kik a lakosságnak különben is csak kis töredékét képviselik, joggal nem panaszkodhatnak¹⁾).

A kanczellária a tanács ezen nyilatkozata daczára is a királyi biztos kiküldését szükségesnek találta. A küldetés azonban mégis elmaradt, mert a lázongók a tanácsot időközben ünnepélyesen megkövették és panaszkodat visszavonták²⁾).

Ily esetek később is előfordultak s az újon alakult czéhek kebelében is elharapóztak az egyenetlenségek. A szabó czéhnek magyar és rácz tagjai közt azon megállapodás történt, hogy a czéhmester minden harmadik évben a szerbek közül választassék. 1725-ben került volna a ráczokra a sor, de a magyarság most is magyar czéhmestert választott. E miatt az idegenek nov. 9-én a tanács előtt panaszkodtak s miután elégtételt nem nyertek, decz. 19-én bejelentették, hogy külön czéhet alakítanak³⁾).

Miután a nemzetiségek a választott községben nem bírtak többségre vergődni, a hatóság ellen szüntelenül vádaskodtak. 1726. évi decz. 7-én, Temesváry András főbíró a tanács előtt könnyezve panaszolta, hogy az idegenek a kamarai felügyelőségnél mily súlyos vádakat emeltek ellene. A vádak ellen a következő évi jan. 14-én tartott ülésen a tiszti ügyész bár tiltakozott⁴⁾, mindazáltal az udvari kamara, 1727. évi ápr. 11-én tudatta, hogy királyi biztost fog küldeni s erre való tekintettel a szokásos tisztújítás elhalasztandó.

A választott község ápr. 24-én értesült e meglepő rendeletről, ép az alkalommal, midőn tisztújításra egybegyülekezett. A tisztújítások a püspöki székházban szoktak volt tartatni. Ez épületet a város tulajdonául tekintette, de a várossal fennforgó viszály következtében annak használatát Nádasdy püspök most megtagadta. Ép ez okból most alsóvároson volt a gyülekezés, mint hol ekkor ideiglenesen a város székháza is volt⁵⁾).

Az elégedetlenek nagy vívmánynak tartották a tisztújítás elhalasztását, mi a magyarságot zavarba is ejtette. Az ingerlések kölesönösen megindultak s különösen a czéhek kebelében a viszályok szakadatlanok voltak. 1727. évi május 11-én a tanács már oly végzést hozott, hogy ha a szabó czéh magyar és szerb tagjai közt a csúfoskodások meg nem szűnnek, panasz esetén a felek 100 dr arany bírságfizetéssel sújtatnak⁶⁾).

1) 1718. évi lajstromozatlan iratok decz. 15-éről.

2) 1719. évi lajstromozatlan iratok, Király Ádám bécsi ágens máj. 6-iki értesítése.

3) Szeged v. tanácsí jkve II. k. 191. lap.

4) U. o. 202. l.

5) U. o.

6) U. o. 228. l.

Június havában a lakosság egyrésze ismét zendülésben tört ki, mit csak nehezen lehetett lecsillapítani¹⁾. Az ingerültség leginkább a főbíró ellen nyilvánult, kinek erélytelensége a magyar lakosságot különben is bosszantotta.

Időközben a kamara úgy rendelkezett, hogy a tisztújítás mégis tartassék meg, a sérelmek ettől függetlenül fognak a majdan leérkező királyi biztos részéről megvizsgáltatni. Így hát július 2-án a tisztújítás meg is tartatott, mikor is Temesváry állásáról lemondott. De az elégtelennek azt követelték, hogy Temesváry még a tanácsnokságtól is elmozdítottassék. A magyarság bár Temesváryt elejtette, de ez utóbbi kívánságot nem teljesítette. A nemzetiségek ekkor nagy fenyegetőzések közt távoztak, mire főbíróul Fazekas Ferencz választott meg²⁾.

Egy hó mulva az udvari kamara küldöttei, báró Arntler Ferencz és Hohenried Vilmos tanácsosok Szegedre érkeztek. A tanács aug. 3-án már Kisteleken nagy ünnepséggel fogadta a vendégeket, kik másnap a 30 pontban elősorolt sérelmek tárgyalását és vizsgálatát megkezdték. Ez aug. 9-ig eltartott. Ekkor különösen a görög kereskedők érdekében rendelkezéseket téve s mindeneket látszólag a leg-helyesebben elintézve aug. 13-án Aradra indultak, hova a tanács két tagja is elkísérte őket³⁾.

A nyugtalankodások azonban az 1728. évi tisztújítás alkalmából megújultak. Április 24-én a püspöki székház termében gyülekeztek össze, mely alkalomra az udvari kamara Prechtl Farkast küldötte volt ki. Ő a nemzetiségek álláspontjára helyezkedett már annál fogva is, mert a magyarság Miller János⁴⁾ és Nagy Pál jelöltek érdekében meghasonlott, míg a nemzetiségek a csak imént Szegedre került és a felsőbb helyekről is támogatott Podhradszky Györgynek, egy ügyes, tehetséges, de mérsékről fondorkodó és kapzsi tótnak megválasztására törekedtek.

Az ülés rendkívüli izgatottság és több rendbeli tiltakozás közt folyt le, úgy hogy Prechtl a tisztújítást meg nem tarthatta. Azért is a jövő rend szerint való tisztújításig főbírónak Podhradszky Györgyöt kinevezte, ki az esküt legott letette. A felfingerült magyarság Zaffirý Imre ügyész vezetése alatt még a templomba is betódult, ott is lázon-gott és tiltakozott. Azután a városházához vonultak, azt elfoglalták a pecséteket és a pénztárak kulcsait magukhoz véve, a kinevezést törvényszerűtlennek nyilvánították. Végül a bíróválasztásra, április 26-ára

¹⁾ Szeged város tanácsi jkve II. k. 236. l.

²⁾ Szeged v. tanácsi jkve II. k. 289. l.

³⁾ U. o. 293., 343. és 344. l.

⁴⁾ Saját aláírása szerint Müllernek hívták, de a közéletben, úgy az egykorú hivatalos iratokban általában Miller néven szerepel.

népgyűlést hirdettek. Ez a kijelölt napon meg is tartatott, mikor is az egész lakosság örömnnyilvánulásai közt Miller Jánost főbírónak megválasztották. A plébános vonakodott ugyan a felesketéstől, de a fenyegetéseknek engedni volt kénytelen. A népgyűlés ezután a választás alá eső többi állomásokat is betöltötte¹⁾.

A városnak tehát két bírója is volt egyszerre. Az idegenek Podhradszkyt, a magyarok pedig Millert tisztelték fejükül. E bonyodalomból való kibontakozásra az országgyűlésnek május 18-ára történt egybehívása szolgált alkalmúl. Ekkor követekül Podhradszky és Nagy Pál (jegyző és tanácsnok) választattak meg s így a főbíróság Millerre maradt. De Podhradszky ügyes rábeszéléssel keresztül vitte azt, hogy Miller csak mint „helyettes“ működött.

Ez évben merültek fel a boszorkányüldözések s augusztus havában kezdetett meg az új székház építése is ugyanazon helyen, hol az ma is áll. Az új épület északi és nyugoti homlokzata emeletre, a többi oldalon pedig, hol különben bolthelyiségek létesültek, földszintesre épült ki. A következő évben az épület már kész is lett²⁾.

Az országgyűlésről visszatért Podhradszky a főbíróságot Müllertől átvevén, felsőbb összeköttetéseinél fogva a tisztújítást elhalasztatta. Igéreteinél és némely látszólagos eredményeknél fogva állásában magát annyira megerősítette s a magyarság bizalmát is úgy megnyerte, hogy az 1731. évi tisztújítás alkalmával már egyhangúlag választották meg főbírónak. Ugyanekkor a ráczok megbékéltetése végett, Podhradszky szorgalmazására, az egyik üresedésbe jött tanácsnoki állásra Rákity Ignác választatott meg. S minthogy a város kiváltságlevele értelmében a tanács tagjaiul csak római katolikusok voltak választhatók, a felséghez feliratot intéztek, hogy ezen kivételes eljárást hagyja jóvá³⁾.

Podhradszky a főbíróság mellett a főjegyzőséget is viselte; de a város ügyeinek kilátásba helyezett rendezését keresztülvinni képtelen volt. A közönség lassanként egészen megismerte, elfordult tőle és Temesváry Andrássra vetette szemét, kit annak idején ép Podhradszky cselszövényei buktattak meg. Ezenfelül eljárásában sok önkényest és visszaélőt tapasztaltak, minélfogva a választott község 1734. évi márcz. 7. és 24-én kelt terjedelmes panaszleveleiben a kamarát arra kérte, hogy a visszaélések megszüntetésére és a tisztújítás megejtésére királyi biztos küldessék le.

A kamara ezt feleslegesnek tartotta és a közönséget utasította, hogy a tisztújítást a szokott időben, királyi biztos nélkül is, békességesen tartsa meg. Az 1734. évi tisztújítás április 24-én, rendkívüli

1) Szeged v. tanácsí jkve II. k. 459—462. l.

2) Szeged v. tanácsí jkve II. köt. 284., 489., 490. lap.

3) U. o. III. k. 43. l.

érdeklődések közt tartatott meg. Az utczákon türelmetlenül hullámoztak a csoportok, várva, hogy a négy bírójelölt közül melyik győz. Midőn kihírdették, hogy Temesváry András 60, Miller 9, Nagy Pál 10 és Podhradszky 3 szavazatot nyert, a magyarság rendkívüli lelkesedésben tört ki. Az egyenruhás polgárok fegyveresen, dob szó és zenekísérettel mellett követték az új főbíró az esküvetételhez, hol Vorthner szegedi kamarai ellenőr az udvari kamara nevében a választás ezen eredménye és az esküvet ellen óvással élt.

A választott község Podhradszkyt a főjegyzőségben továbbra is meghagyta, sőt a „csendesség okáért“ fizetését 400 frtra emelte. De ekkor a nemzetiségi elemek a választott községben már felszaporodtak volt. A németeknek és ráczoknak külön tribunusaik (népszószóló), külön árvagyámjaik stb. voltak. Ezek mindig többet követeltek s a hivatalokat idegenekkel igyekeztek megrakni. Szemrehányásokat tettek amiatt is, hogy a „rácz nátió“ tanácsnoka előléptetésben soha sem részesült, kapitánynak vagy bírónak meg nem választatott. Sőt emiatt Rákity 1739-ben a felséghez panaszt is intézett s ezen sérelem orvoslását szorgalmazta¹⁾.

Az ilyenféle térfoglalásokat a magyarság kitelhetőleg igyekezett megátolni. Sejtette, hogy ha az idegen elem a város kománzatában hatalomra vergődik, a magyarságot teljesen kiszorítja és elnyomja. Ha a magyarság kitartóan ellent nem áll a felsőbb körök részéről is pártfogolt nemzetiségi törekvéseknek, úgy Szeged lassanként ép oly nemzetiségi város lett volna, mint például Temesvár, Ujvidék stb. Bár a betelepült német iparosok és kereskedők polgárosodása a ben-szülött lakosság kulturája felett állt, a magyarság szívós ellentállásánál fogva az idegenek műveltsége nemcsak hogy nem hódított, hanem a szakadatlan beöznlések és erősödések dacára is, ezek olvadtak be az ősi elembe.

Egyébként a betelepüléseket a hatóság soha sem nehezítette, sőt örvendett a gyarapodáson. Az 1739. évi török háború és Belgrád elvesztése alkalmával az ott letelepült német polgárság Szegedre kívánczozott, mint ahol a minoritákat már be is fogadták. A várparancsnokság útján tudakolták tehát, ha vajjon polgárokul felvétetnének-e? A tanács szept. 18-án tájékoztatta az illetőket, hogy a szokott díjak lefizetése után szívesen befogadja őket. Rövid idő múlva a belgrádi menekülők egész serege esküdt föl szegedi polgárul²⁾.

A török háború kitöréseig különben a város csendes, nyugalmas napokat élt. A béke munkásságra serkentett, a munka jólétet biztosított s ez ismét a fokozatos fejlődésnek szolgált alapul.

¹⁾ Szeged v. tanácsí jkve 1739. 411. lap.

²⁾ Szeged v. tanácsí jkve 1739. év 427. és 444. lap.

A várparancsnoksággal sem volt valami nagyobb baj. Ezek lassanként megszokták, hogy a hatóságnak és a polgárságnak jogait tisztelni s védeni kell. Herberstein után báró Szávits Erneszt¹⁾, azután hosszabb ideig gróf Billiers²⁾, 1729-től fogva báró Weisz Bertalan³⁾ volt a várparancsnok.

A helyőrség 1721-től fogva a Neuperg-ezred két és az Althan-ezred másfélszázad legénységéből telt ki. Az összes tiszti- és legénységi állomány 547 fő volt⁴⁾. A következő évtől fogva a gróf Stahrenberg-ezred muskatérosai⁵⁾, 1731-től fogva pedig a lotharingiai-ezred képezte a helyőrséget⁶⁾. Ez utóbbiakat 1733-ban a Harrach-ezredbeliek váltották fel⁷⁾, de ennek legénysége igen verekedő természetű volt, a tiszt urak pedig rendkívüli adósságokat csináltak és nem fizettek senkinek. A követeléseket a város előtt perelték s a bírói illetőség tekintetében kifogást nem emeltek⁸⁾.

1734. évben báró Merbek Henrik volt a várparancsnok⁹⁾. A következő évben tört ki a Szegedinacz Péro által tervezett zendülés, melynek elnyomása végett a szegedi helyőrséget is mozgósították. De ezenkívül a város polgársága is felkelésre és fegyverkezésre szólított fel. Híre szárnyalt ugyanis annak, hogy a zendülőknek egy csapattja Szeged felé közeledik, hogy a várost kirabolja.

A megrohanás ellen szükséges minden intézkedés ennél fogva megtétetett. Az ágyúkat a vár lőréseihez felvonszolták, mindenféle őrszemeket állítottak s éjjel-nappal készenléti csapatokat alakítottak. Még a tanuló ifjúság is fegyverkezett s a harcuvágy oly erőteljesen nyilatkozott, hogy a polgárőrséget az ellenség elé ki kelle vezényelni. A vidék átkutatása után azonban arról győződtek meg, hogy a hír alaptalan volt s így megnyugodtan tértek vissza¹⁰⁾.

1737-ben Piosaschi lett a várparancsnok, ki a török háború alkalmából a terhes fuvarozások elrendelése által a polgárságot igen elke-serítette. 1738. évi január hó 24-én a tanács Müller János főbírót és Széplaki János tanácsnokot Pozsonyba küldte, hogy a zaklatások ellen tilalmat eszközöljenek ki¹¹⁾. A küldöttek hivatkoztak az 1719. évi sza-

1) Szeged v. tanácsai jkve 1725. 94. lap.

2) U. o. 507. és 1731. év 39. lap.

3) U. o. 507. és 1731. év 39. lap.

4) 1720—21. évi lajstromozatlan iratok.

5) 1722. évi lajstromozatlan iratok.

6) Szeged v. tanácsai jkve 1731. év 39. l.

7) U. o. 1733. év 160., 161. lap.

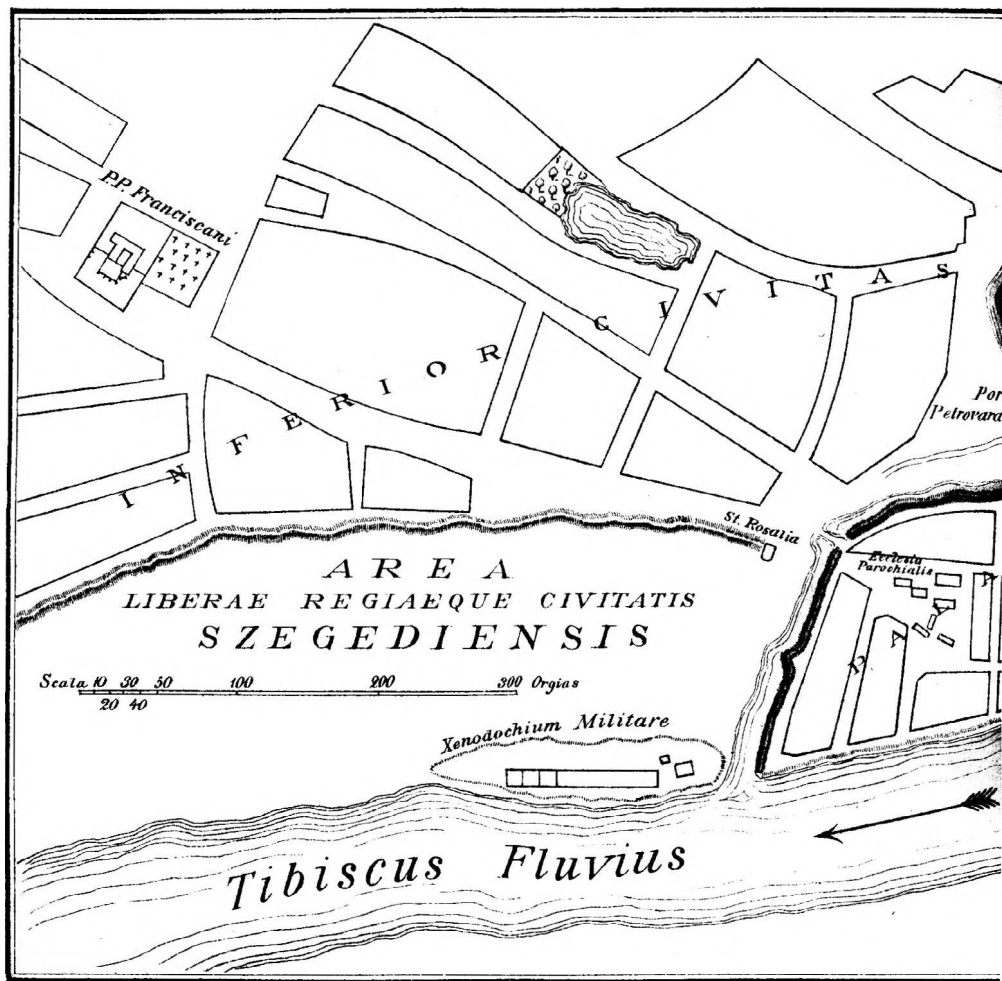
8) U. o. 1733. év 194. lap.

9) U. o. 1734. év 228. lap.

10) Lad. Damiani: *Orationes. Tyrnaviae*, 1742. 346—349. lap.

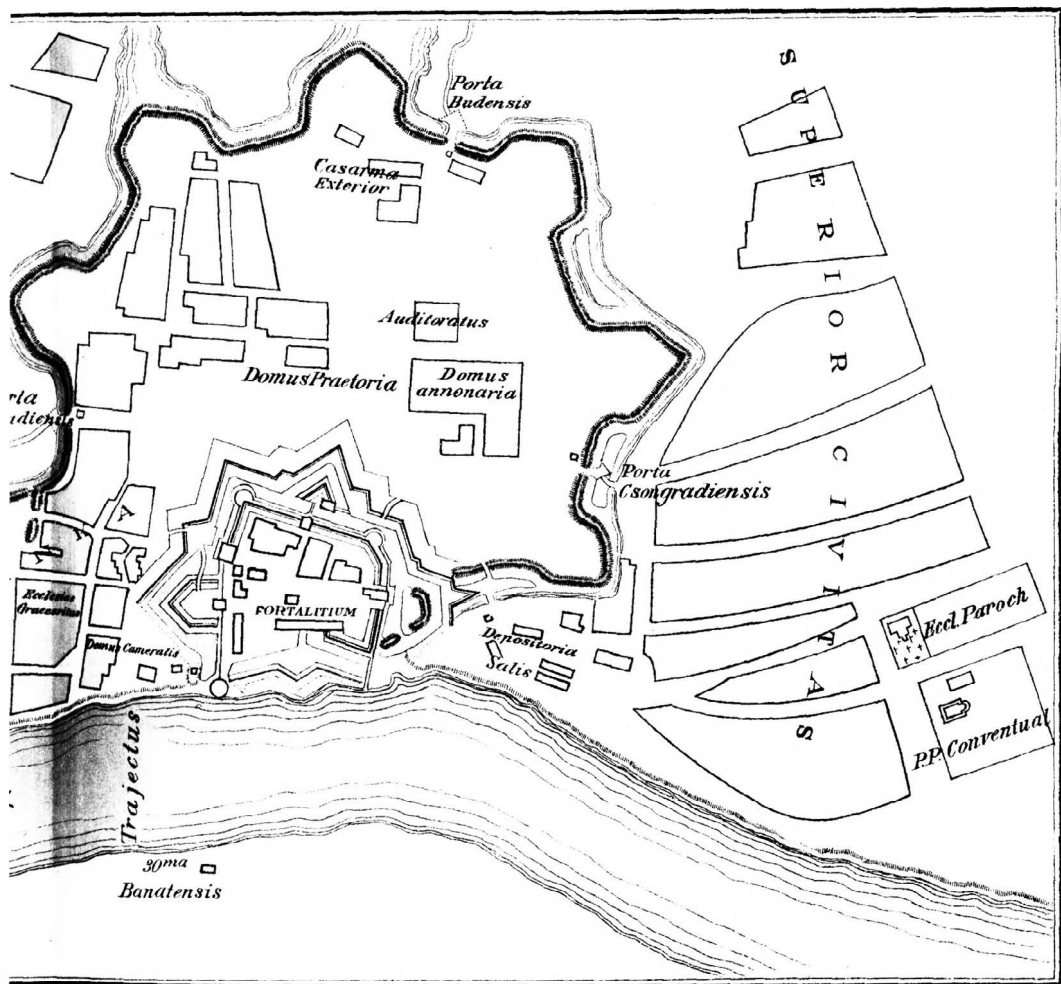
11) Szeged v. tanácsai jkve 1738. 322. lap.

Engel Lajos lit. műint. Szegeden. 1899.

Szeged belterületének helyzetrajza 1747-ben. (Ká

(altschmidt Ábrahám felvételének kisebbített hasonmása.)

badalmi levélre, az 1726. évi királyi külön rendeletre, Buda, Pest és Szeged városok részére az ágyúk és lőpor szállítása ügyében 1735. évben kiadott rendeletre. Hatóságilag kivett tanúvallomásokkal és más bizonyítékokkal igazolták, hogy 1719. év óta katonai fuvarozásokkal nem terheltek s az 1726. évi szept. 19-én kelt felsőbbi rendelet értelmében a beszállásolásoktól is mentesek voltak. A háború szülte kivételes helyzetnél fogva most e rendeletek nem létezőknek tekintettek.

A várparancsnok később még követelőbb lett; megvámolta az útasokat, a lakosoktól különféle taksákat szedett. Vallis főhadparancsnokra hivatkozással, az előfogatok kiállítását száz számra rendelte el. Ezek Belgrádig való útra kötelezettek s minden elmaradt fogat után naponként 58 denár volt fizetendő. Időközben kiütött a pestis, amelyre való hivatkozással a város egyremásra küldte a panaszokat a kancelláriához és a felséghez, kérve a várparancsnok megfélékezését¹⁾. De sikertelen volt minden panasz; az eddigi áldozatkészségére elismerést nyilváníttak s a várost biztosították arról, hogy ezentúl a fuvardíj 39 dr helyett 45 dr lesz. Ami pedig az átvonuló hadak élelmezésének terheit illeti, ezeken a város legkönnyebben akként segíthet, ha közkonyhát állít fel²⁾. A széképület szomszédságában csakugyan egy közlelmezési épületet rendeztek be, mely azután „Laczi-konyha“ néven volt ismeretes, mely az 1872. évig, a városi bérház foganatba vett kiépítéseig fennállott.

A várparancsnok mellett még a vármegye is követelt előfogatokat. A megyére kirótt illetmény egy részét ugyanis a városra hárították át, ami miatt hasztalan volt minden tiltakozás³⁾. Utóbb még a hajókat is lefoglalták, a lovakat elhajtották s a hajóvontatásokhoz alkalmazták. Piosaschi a csanádi erdőből vágott famennyiség után tizedet is szedett, a polgárokat útlevélváltásra kötelezte s az útleveleket egy-egy arany lefizetése után adta ki. A balpartra legeltetés végett áthajtott jószágoktól hasonlóképp díjakat szedett, vásárlásaiért senkinek sem fizetett s hasztalanul perelték⁴⁾.

E kihágásokat utóbb a helytartótanács mégis megsokalta s ő felsége a vizsgálatot elrendelte, illetőleg a parancsnok áthelyezését elhatározta⁵⁾.

A török háború alkalmából a szüntelen jövő-menő csapatoknak ellátása valóban nagy feladatot képezett. Néha egész seregek tábo-roztak Szeged alatt. A tanács naponta ülésezett, majdnem mindig

1) Szeged v. tanácsi jkve 1739. év 376., 377. l.

2) U. o. 407. és 370. l.

3) U. o. 407. és 413. l.

4) U. o. 412. l.; ügy 1740. év 436., 467., 477. lap.

5) Szeged v. tanácsi jkve 1741. év 539. l.

együtt volt, de azért törvénykezési, közigazgatási és háztartási teendőit ellátni alig bírta¹⁾.

A rendkívüli körülmények okából még a helyőrség is öt századra emeltetett fel s a Tisza és Maros összefolyásánál egy új erődítés létesítését tervezték, melynek elkészítésére a Splényi-ezredből 150 embert küldtek le. A földsánczok hányását ezek meg is kezdték, de a munka csakhamar abban maradt²⁾.

II. A boszorkányüldözések.

Miként a boszorkány szó (a perzsában buzurge) sok nyelvben a rossz és sötét szellem jelzéseképp szerepel, úgy a boszorkányságról való hiedelem és képzelet is a legtöbb népnél lényegileg egy és azonos; nevezetesen: hogy e rossz és sötét szellemeknek hatalmuk van az emberek fölött, hogy az emberben és javaiban különféle károkat okozhatnak.

A boszorkányságról való hit és babona úgyszólván minden nép-hitben előfordul és sokszor az egymástól legtávolabbra eső, egymással nem érintkező és sohasem érintkezett népek mythológiájában is ugyanazon boszorkánysági képzetekre és felfogásokra akadunk.

Ép ennél fogva a magyarországi boszorkányperekből és népbabonákból mindazon alkatelemeket, melyek az ősmagyar vallás maradványaiul volnának tekintendők, egész a részletességig kihámozni csaknem lehetetlenség. Felettébb tévednek ennél fogva azok, kik a mostanság egybegyűjtött babonákban megkülönböztetni vélik azt, hogy abból mi a germán, mi a szláv, vagy más elem hatása és maradványa. A babona fájdalom, még ma is burjánzik, a boszorkányságról való hiedelem még mindig sok helyen uralkodik s a nép alsó rétegeiben a boszorkányok erejéről és hatalmáról folytonosan újabb és újabb képzetek alakulnak. Az emberi elme képzelődő ereje folytonosan működik, táplálékát azon tanításokból meríti, melyek az ördögről s az ő birodalmáról, szolgáliról stb. maig is hirdettetnek.

A keresztény vallás terjedésével és felvételével a pogány vallások boszorkány-alakjai mindenesetre teljesen átalakultak, mert a babonákban és boszorkányperekben rejlő úgynevezett mythologiai nyomok nem annyira az ős pogány vallás, mint inkább legnagyobb részben a keresztény hatás jellegét viselik magukon.

¹⁾ Szegecd v. tanácsai jkve 1740. 473. l.

²⁾ U. o. 1739. 434. és 438. l.

A hittérítők azon tanításainak, hogy a pokolbeli sátán az élők fölött mily rendkívüli hatalommal bír s hogy a gonosz incselkedéseitől és az elkárhozástól miként lehet megszabadulni, az az eredménye lett, hogy mind erőteljesebb lett egyúttal az a felfogás, hogy csakugyan léteznek olyanok, kik az ördög hatalmának hódolnak, kik a sátán oltalmát keresik, hogy általa földi jólétet biztosítsanak maguknak; hogy csakugyan vannak olyanok, kik nem az istennel, hanem az ördöggel kötnek szövetséget, vele ezimborálnak, neki hódolnak, mert az hosszú életet, élvezeteket, dicsőséget és kincseket képes vazallusainak juttatni.

A boszorkányságról és ördögösségről való képzelődés és babona tehát nem kizárólag az ősvallások maradványa, hanem jórészen a kereszténységgel együtt terjedt el s az erről szóló babonákat és sötét nézeteket nem is az ördögösöknek és boszorkányoknak tartott egyének terjesztették, hanem inkább azok, kik a boszorkányságot mint a kereszténység kebelében támadt eretnekséget üldözendőnek és kiirtandónak találták. A legtöbb esetben az üldözők adták a szerencsétlenek szájába mindazon babonás tanokat, bűbájossági hiedelmeket, egyesek megrontását elismerő vallomásokat, szóval mindazon őseredetűeknek tetsző mythologiai elemeket, amelyek miatt a vádlottak elítéltek s amelyeket ma sokan az ős pogány vallás maradványaiul és tanításaiul igyekeznek feltüntetni.

A bűbájosságról szóló hit különösen az asszonyokat terhelte. A nőt tekintették olyanúl, mint ki az embereket az örök kárhozat útjára tereli. Az ördög nem Ádámot, hanem Évát csábította el s az ember az asszonyi befolyás következtében szegte meg az úr parancsolatját.

A nők bűbájosságáról, ördögösségéről való nézetek már a X. században mindenfelé el voltak terjedve. XXII. János pápa 1317-ben és 1327-ben a bűbajos asszonyokra, kik az ördögöt imádták, neki áldoztak, magukat vele elgyűrűzték, már átkot mondott. 1454-ben, valaminek VI. Inceze pápának 1486-ban kiadott bullái értelmében, a bűbajos nők és boszorkányok a szent inquisitio elé voltak állítandók, hogy ezúton az elkárhozottaknak a máglyahalál következtében legalább lelkeik mentessenek meg.

Európa összes államaiban szeltében égették a nő- és férfiboszorkányokat.

Franciaországban IX. Lajos uralkodása alatt 30,000-en voltak boszorkánykodás miatt vádolva. Az utolsó égetés itt 1718-ban, Spanyolországban ellenben 1781-ben történt.

Svájcban, illetőleg Genfben, 1515-ben 500 boszorkányt végeztek ki. Az utolsó kivégzés itt, illetőleg Glarus cantonban, 1783-ban fordult elő.

Olaszországban, nevezetesen Comoban, 1485-ben 14-en végeztettek ki boszorkánysági vád következtében.

Németországban, és pedig Nördlingenben, 1590—93-ban 32, Rott-

weilban a XVI. században 42, a következő században pedig 71 boszorkányt égettek el. A bambergi érsekség területén 1627—1630. években boszorkányság miatt összesen 285 különböző rendű, nemű és korú egyént végeztek ki, közöttük 10—12 éves gyermekeket is. — Bajorországban 1592—98-ban 48-at égettek el. Ugyanitt 1754-ben egy 13 éves leányt boszorkánykodás miatt pallossal végeztek ki. — Würzburgban 1749-ben Mária Renata apácza főnöknőt bűbájosság és boszorkánykodás miatt ítélték halálra. A kivégzés alkalmával Gaar György jezsuita a néphez intézett beszédében még ekkor is hatalmasul bizonyította a boszorkányság lételet. Németországban ez volt az utolsó égetés, de még 1775-ben is történt pallos által való kivégzés. Pedig itt Thomasius már 1712. évben kiadott „Untersuchung vom Ursprung und Fortgang des Inquisitionsprocesses wider die Hexen“ című művében nagy feltűnéssel és hatással támadta meg a szörnyű tévedéseket és az emberi elme iszonyú botlásait!).

Nem lehet ennélfogva csodálkozni azon, hogy a boszorkányüldözések nálunk is meghonosodtak, bár Kálmán király böles törvénye ezt tiltotta. Nem is igen van nyoma annak, hogy korábban, nevezetesen a XVI. század előtt fordultak volna elő boszorkányüldözések. Csak a török hódoltság korának utolsó éveiben és az ország felszabadulása után, midőn egyes vidékeknek a pogány járom alatt elhanyagolt hitéletét egy bizonyos túlhajtott buzgalommal kezdték művelni és több helyen a legnagyobb erőszakossággal keresztülvitt ellenreformáció következtében a vallásos érzelmek megrendültek s ezek helyett a babona burjánzott fel: csak ekkor tűnnek fel és terjednek el a boszorkányok létezéséről szóló tanok s ekkor indulnak meg nálunk is a boszorkányüldözések.

Így 1688-ban Trenesén megyében boszorkánysági vád következtében 300-an vették a vízpróba alá. A vízbefúltak ártatlanoknak nyilvánítottak; akik pedig felmerültek, mint eretnekek kivégeztettek²⁾.

1689-ben Ugocsa vármegyében, Salánkon négy boszorkányt égettek el³⁾. Ugocsában 1715-ben is voltak boszorkányüldözések s a híres Tóthi Dorkát 1745-ben égették el⁴⁾.

1) Soldan—Keppe: Geschichte der Hexenprocesse. Stuttgart, 1880. — Richet Károly: Az ördögösök hajdan és napjainkban. Ford.: Erdélyi Béla. Nagyvárad, 1880. — Ipolyi Arnold: Magyar mythologia. Pest, 1854. 407. s. köv. lap. — Welte: Kirchenlexikon. Freyburg, 1850. V. k. 155. s. köv. l. — Schlözer: Staatsanzeiger II. k. 166—168. l. — Linzbauer Franc: Codex sanitario medicinalis. Budae, 1852. l. k. 786—796. l.

2) Szalay L.: Magyarország története. Pest, 1859. VI. k. 10. l.

3) Vasárnapi Ujság 1863. 6. sz.

4) Szirmay Ant.: Szathmár vármegye története. Buda, 1809. — Nemzet 1887. 59. sz.

Felsőbányán 1696-ban két, 1715-ben öt, 1728-ban, 1731-ben és 1738-ban egy-egy boszorkány lett elítélve¹⁾.

Komáromban már 1627-ben, valamint 1693-ban is voltak boszorkányüldözések²⁾. Ugyanezen időben Korponán, valamint Vajkán összesen 70-en voltak vád alatt³⁾.

Nagy-Körösön még a török hódoltság alatt, Pánczélné asszony volt boszorkányság miatt befogva⁴⁾. Üllőn (Pest vm.) pedig 1676-ban történtek üldözések⁵⁾.

A hajdúvárosokban is voltak boszorkányüldözések. A vádlottak legnagyobb része itt felmentetett, de Bőszörményben 1702. évben Sári Judit vádlott máglyára ítéltetett⁶⁾.

Gömör vármegye, Pelsőczön 1720-ban Tóth Katalin ellen rendelt vizsgálatot s vádlottnő 60 botütésre lett elítélve⁷⁾.

Tolna vármegyében az 1713—1735. évi időközben, 25-en vonattak vizsgálat alá, akik közül 5-öt el is égettek⁸⁾.

Bereg vármegyében az 1722., 1724., 1728., 1731. és 1736. években számtalan boszorkányper indult meg s többen máglyahalált is szenvedtek. 1735-ben a vádlottak közt szerepelt Borsi Ilona czeplédi asszony, ki a többi közt azt vallotta, hogy őt mint javasasszonyt és varázslót egész Szegedig levitték. Ő tehát a szegedi boszorkányokkal összeköttetésben volt⁹⁾.

Miskolczon 1717-ben Sigó Kata nevű boszorkánynőt égették el¹⁰⁾. Ugyanezen időtájban Árokszálláson Terjék Jánosné ellen folyt vizsgálat¹¹⁾.

Ungvárott 1730-ban Szűcs Györgyné szenvedett máglyahalált. Ugyanitt a várkerthben egy üreget maig is boszorkányveremnek neveznek¹²⁾.

Megyaszón 1731-ben folytak a boszorkányok elleni vizsgálatok¹³⁾.

1) Ipolyi: Magyar mythologia 416. l. — Abafi: Hazánk. Budapest, 1887. 301. l.

2) Győri történelmi és régészeti füzetek. Győr, 1861. — Beöthy: Rememlékek.

3) Bél Math.: Notitia Hungariae novae. Viennae, 1736. II. k. 288. és 502. l.

4) Szilágyi S.: Egy magyar város a török hódoltság korában. Budapesti Szemle XIII. köt. Pest, 1861. 103. l.

5) Salamon: Magyarország a török hódítás korában. Pest, 1863. 278. lap.

6) Komáromy András: A szabad hajdúk történetére vonatkozó levéltári kutatások. Budap. 898. 55. l.

7) Abafi: Hazánk. 1877. 230—236. lap.

8) Századok 1896. 851. lap.

9) Abafi: Hazánk. 1887. 296. l.

10) Vachot: Magyarország és Erdély képekben. II. k. 123. l.

11) Palugyai: Magyarország leírása. Pest, 1854. III. k. 128. l.

12) Mészáros K.: Ungvár története. Pest, 1861. 18. l.

13) Abafi: Hazánk. III. k. 372. l.

Arad és Gyula között 1739-ben seregestül fűrésztötték a boszorkánysággal gyanúsított egyéneket¹⁾.

Sopronban is voltak boszorkányüldözések, mert a hegytői határban fennmaradt a „boszorkánymártó“ helynév²⁾.

Halason 1751-ben Csapó Katalint kínvallatások után, mint beigazolt boszorkányt égették el³⁾ s Nyitrán még 1766-ban is voltak boszorkányság miatt vizsgálatok.

Makón, de különösen Vásárhelyen több ízben is nagy arányú boszorkányüldözések voltak, melyeknek vizsgálati iratai a megyei levéltárban fennmaradtak.

A Szepességben ép úgy⁴⁾, mint a Székelyföldön, egyaránt folytak a vizsgálatok. Az utóbbi helyen 1766-ban⁵⁾, Marosvásárhelyen pedig 1752-ben voltak az utolsó boszorkányperek⁶⁾.

Tehát az egész országban a török uralom utolsó korszakában és a törökök kiűzése után, részint az ellenreformatio küzdelmeinek, részint a keresztény hitélet megújódásának következtében mindenütt voltak perek s mindenfelé igyekeztek az eretnokség ezen nemét üldözni és elfojtani. A levéltárak ezen szempontból még kevésbé lőnek átvizsgálva; de ha a kutatások e végre mélyrehatóbban megindulnak, az emberi elme tévedéseinek szörnyűségeiről bizonyynyal újabb megdöbbentő képekre fognak akadni.

Ennek daczára a sajátságos véletlennél fogva a boszorkányok üldözéséről Szeged vált híressé. A szegedi „eset“ keltett annak idején legnagyobb feltűnést s ha a tudatlanság szörnyűségeiről van szó, mindenkor a szegedi példát szokták emlegetni.

Pedig Szeged magyar népének a legkevesebb része van ebben. A szégyenteljes eseményeket nem az ős lakosok idézték elő. Az üldözéseket egész váratlanul, sőt az 1728. évben egész meglepőleg idegenek idézték fel, mert az előző időkből ilyesminek semmi nyoma. Az idegenek, kik magukat műveltebbeknek, jobbaknak tartották, mint a benszülöttek s egész mohósággal új erkölcsök meghonosítására, új szokások és rend terjesztésére törekedtek, önző czéljaik megvalósítására, hatalmi törekvéseik kifejtésére, a polgárok nyugalmát és ártatlan kedélyvilágát minden irányban felkavarták és a zavarok egész sokaságát teremtették meg, hogy az általános megfélemlés közt könnyebben boldogulhassanak.

¹⁾ Fessler: Die Geschichte der Ungarn. Leipzig, 1828. X. k. 271. l.

²⁾ Rész Ensel: Lásd: Helynevek magyarázója. Pest, II. füz. 181. l.

³⁾ Palugyai: i. m. III. k. 245—252. lap.

⁴⁾ Századok. 1893. 879. l.

⁵⁾ Szilágyi F.: Óra-világ. Pest, 1871. 88. lap.

⁶⁾ Szilágyi Ferencz: Múlt és jelen. Kolozsvár, 1841—48. — Nemzet, 1887. évf. 59. sz.

A kun puszták iránt támadt viszály ha ki nem tör s ha Nádasdy püspök erőszakosságai, a város jogain ejtett sérelmei aggodalmakat nem keltenek, ha a vendégül befogadott jövevények az ős lakosságot leszorítással fenyegető tért nem foglalnak s ha annyi sok más kellemetlenség, amiről előzőleg már szoltunk, elő nem fordul, a boszorkányüldözések aligha törnek ki, vagy legalább is nem lépnek fel oly elemi erővel.

Az 1728. év ugyanis egyike volt azon szerencsétlen esztendőeknek, melyben sok baj gyülemlett össze. A lakosság a beözönlő idegenek hatalmi törekvései miatt igen elkedvetlenedett s mint láttuk, a tisztújítás alkalmával zendülésben tört ki. A városnak két bírása is volt s a magyarság háttérbe szorításával a város kormányzása a felsőbb körök részéről melegen pártfogolt Podhradszky György kezeire jutott, ki Szegeden új szellemet, jobb rendet, haladást és más erkölcsöket honosított volna meg, amint azt tőle pártfogói várták.

Teljesen felforgatott és megrendült állapotok uralkodtak tehát s a nyugalom csak látszólag állt helyre az által, hogy Podhradszky, mint a város egyik követe, májusban Pozsonyba utazott s az országgyűlésen vett részt, mialatt a bírói tisztet mint helyettes, Miller János, a magyar párt egyik töredékének jelöltje viselte.

Az izgalmakat és az elkeseredést az is növelte, hogy kora tavasz óta semmi esőzés sem volt. Már az előző évek is aszályosak voltak, úgy hogy a magtárak kiürültek és az inség jelei már mutatkoztak. Mindenki a veteményeket tápláló eső után áhitozott s el nem tudták képzelni, hogy miért nem nyílnak meg az ég csatornái.

Az egyház szolgálai, miként az mindenkor lenni szokott, a nép vallástalanságának tulajdonították a kedvezőtlen állapotokat. Az egyházi tanítások alkalmával tehát még többször emlegették az ördögöt, ennek incselkedéseit, kísérleteit, amelyeknek a vallásos cselekedetek és szent gyakorlatok fokozottabb teljesítése által lehetséges sikeresen ellentállni. A szent gyakorlatoknak sűrűbb teljesítését, a szent gyónáshoz és áldozáshoz való gyakoribb járulást ajánlották tehát, hogy az Isten haragja kiengesztelve és a büntetés elhárítva legyen.

Az intéseknek eredménye is lett, mert az általános közhangulat következtében még olyanok is járultak a szentségek felvételéhez, kik bizonyos körök részéről már eddig is gyanúsaknak, vallástalanoknak, az ördöggel czimboráskodóknak tartattak. Most, hogy ezek is bűnbánatot tanúsítottak, mindenki remélte, hogy az isten megelégteli a nép szenvedéseit s elküldi az ég harmatját. De az eső még ezután sem eredt meg, sőt amint végtére egy alkalommal nagy borulás támadt, oly vihar és jégzápor keletkezett, hogy minden elpusztult. Már ekkor mondogatták, hogy e rettenetes csapás „nem Istentől van“, hanem az a gonosz műve.

Rövid idő múlva a város teli volt a hírrel, hogy a legutóbbi

szent gyónás alkalmával némelyek nem igaz áhitattal vették magukhoz az úr testét; a szent ostyát nem nyelték le, hanem kiköpték s ez által az Istent még inkább megbántották.

Ily hírek szárnyaltak különösen Kőkényné Nagy Anna bába-asszonyról, kit a pap a gyóntatószéktől három ízben is elkergetett, de aki azért a gyónásnak és áldozásnak mégis szerit ejtette. A szent ostyát azonban szájából kivette, magánál elrejtette, még pedig oly végből, hogy az úr testével a haldokló csecsemőket feléleszsze. Babonás körökben ugyanis a szentség erejéről és hatályáról az a félreértett tanítás volt elterjedve, hogy attól még a haldoklók, sőt a holtak is megelevenednek¹⁾.

Ugyanily szentségtörési hírek szárnyaltak Hisen Borbála Danesó Jánosnéról, Konez Sára Vég Istvánnéról, Katona Ferenczről és másokról is. A hírek mind szörnyűsegebb alakokat öltöttek s az istentelenekről legott elterjedt az a hit, hogy boszorkányok, az ördöggel czimborálnak, neki szolgálnak és hogy még számtalan lappangó társaik vannak. Csahamar akadtak olyanok is, kik a nevezetteknek rontásairól, bűbajosságairól adatokat tudtak. A hírek rohamosan nőttek, szaporodtak s a már említetteken túl még Szanda Kata, Jancsó Pálné, Kovács Pál koldús bíró, Rózsa Dániel és Kerela (Köre Ilona) Pálfiné neveit is már mint boszorkányokét emlegették, minthogy ezek az előbb említettekkel bizonyos összeköttetésben és érintkezésben voltak.

Kőkényné Nagy Annáról vagyis Gilicsó Jánosnéról, úgy Szanda Katáról rövid idő múlva az is hallatszott, hogy ők boszorkánykodás miatt már Makón is törvényszék előtt álltak, s ép ennek következtében kelle nekik Makót elhagyniok.

Ily hírek, panaszok és vádak után Miller főbíró a szentségtörőket maga elé rendelte, őket vallatóra fogta, de azok mindent tagadtak. Ennek daczára letartóztatták őket kezdetben a főbíró házában, honnan aztán a város börtönébe kerültek.

A hatóság a panaszokhoz képest mindenek előtt adatok gyűjtéséhez látott s június hó 14-én nem kevesebb mint 32 tanút hallgattak ki.

Ezek vallomása szerint Kőkényné, mint bábaasszony, annál-fogva, hogy születési esetekben nem az ő szolgálatait vették igénybe, sokat megfenyegetett, emlegetvén, hogy majd meg bánják ezt. Mások, igénybe vett szolgálataiért nem fizettek; ezek közül is többen szerencsétlenül jártak. Ismét másokat jól vagy rosszul gyógyíttatott, de ha jutalmát meg nem kapta, avagy ha szükségében nem segítették, fenyegetőzött s a veszedelem több esetben be is következett. — Hasonló vallomások történtek Köre Ilonára, úgy Szandánéra nézve is.

¹⁾ Oklevéltár CCVII. sz. több vádlottnak, különösen Hisen Borbála Danesó Jánosné önvallomásaiban.

Kovács Pál koldusbíróra és az öreg Rózsa Dánielre nézve is történtek kedvezőtlen nyilatkozatok. Az előbbeni egy alkalommal azt mondta volna, hogy: „nem Istentől van ezen nagy szárazság, hanem Törökországra adták el az esőt a boszorkányok; csak őt füröszszék meg, tudja ő azután, hogy kinek kell a kötelet nyakába vetni.“ Rózsa Dánielről egyik tanú azt panaszolta, hogy őt Rózsa boszorkánykép megnyomta. Ugyanílyenféle vallomások tétettek Katona Ferenczre, úgy Konez Sára Vég Istvánnéra nézve is, kit közönségesen Rohonkánénak hívtak.

E vallomások alapján az utóbb említettek is befogattak s mint-hogy az illetők mindent tagadtak, a szokott vízpróba alá vétettek. Kivítették őket az Alsó-Tiszaparra, hol a sziget innenső oldalán lévő keskenyebb és sekélyebb mederben, kötelekre kötözve, vízbemártattak. Három öreg asszony vízbefúlt, a többiek azonban a felszínen maradtak, mi reájuk nézve súlyos bizonyító körülménynek tartatott.

A vízbefulladtakat mint boszorkányokat elégették, a többieket pedig törvényszerű további eljárás alá vonták. Ezt a törvényszerű eljárást a külföldről csempészték be és a nagyszombati egyetem útján mindenfelé meghonosították. Az egyetemen ugyanis Carpzovius német jogásznak „Praxis criminalis“ című munkája vendégjogot nyert. A tanárok és a tanulók előtt e könyvnek tanításai lassanként oly tekintélyre emelkedtek, hogy annak szakaszait törvénykép idézgették. Carpzovius a magyar törvényszékeknél lassanként ép oly tekintélyes, törvényes erejű kútfőnek s illetőleg törvénynek lett elismerve, mint a Corpus Juris vagy Werbőczy. A boszorkányfürösztestét Carpzovius feltétlenül követelte; a vád következtében ez volt az első próba s bizonyíték, mit elengedhetetlennek találtak mindenfelé.

Ezután következett a szigorú vallatás, mely abból állt, hogy a vádlottak a tanúk által előadott körülményekre részletesen kihallgatva lőnek. De még ekkor sem vallottak. Így hát a törvénykezési eljárás értelmében a kényszerítő vallatás következett. Ennek módozatai és fokozatai a következők voltak. A vádlott átadatott a hóhérnak, ki megkezdette agyarkodásait, megmutogatta a kínzó eszközöket, ismertette a szörnyű fájdalmakat, melyeket a makacsodóknak kiállani kell. Ez volt az első fokozat, mely után másodikképpen az következett, hogy a vádlott szeges lovaeskára lón ültetve. Néha a lovaeskát meghimbálták s ilyenkor a vádlott fájdalmai fokozódtak. A harmadik fok az újjak csavargatása és szorítása, a negyedik a spanyol csizma alkalmazása, végül utolsóként a háttörés szokott volt használni. E fokozatokat következetesen és végig kiállani csak kevesen voltak képesek. Legtöbbször az első vagy második fokozatnál már kijelentették, hogy vallani készek. Ezen vallomások önkénytes vallomásoknak tekintettek, míg ellenben kényszervallomások csak azok voltak, melyeket a kínzatás alatt és közben vettek jegyzőkönyvbe.

Kiválóan faggatták Kőkénynét, kit a boszorkányok fejének tartottak, úgy Szandánét, kiknek előéleti adatait is egybegyűjtötték. Így derült ki az, hogy már Makón, Kőkénynéről a „sok szó kiadván magát, a szó után gyanússág, azután inquisitió és sok rendbeli fassiók kihozták, hogy épen ördögös és bűbajos asszonyi személyek közül való volna.“ Makó város előjárósága a két vádlottnő ellen igen súlyos adatokat és bizonyítékokat gyűjtött egybe, de mást nem tehetett, minthogy „ius gladiom kezünkben nem lévén, kényszerítettünk városunkból kiküldeni.“

Kőkényné az első fokozatú kényszer után bőséges vallomásokat tett. Négy ízben is faggatták, hogy van-e az ördöggel szövetsége, mi formában, mióta, meddig? Írás szerint-e vagy csak szóval, hol és minő szándékkal kötötte a szövetséget? Miféle jegye van s ki volt még jelen a szövetségkötésnél; a babonasággal és ördögösséggel kiknek ártott és kiket rontott meg?

Ugyanezen kérdéseket intézték a többi vádlottakhoz is. S miként a kérdések, úgy a feleletek is egyezők és azonosak voltak. Néha még a részletek és mellékkörülmények előadásai is egyeztek. Világos ebből, hogy a vallomásokat úgy adták a vádlottak szájába. Bár kiderült az, hogy a vádlottak némelyike bizonyos babonáskodást, helyesebben mondva kuruzslást és gyógyítgatást űzött, de az erre vonatkozó babonás és boszorkányos nézeteket és hiedelmeket nem ők alkották maguknak, hanem a tudós könyvekből olvasva, a vizsgálatokat szorgalmazók felvilágosításai, magyarázatai és tanácsai útján adattak a vádlottaknak tudomására. Ép ennélfogva ezekben a vallomásokban rejlő mythologiai elemeket ősi vagy pogány eredetűeknek tekinteni nem lehet.

Az is tagadhatatlan, hogy a vádlottak egymással bizonyos összeköttetésben állottak. Többnyire kiélt kéjenczek s titkos betegségekben szenvedők voltak. A betegség jelei mindegyiküknél majdnem ugyanazon helyeken fordultak elő. A közös sors, a kéjvágy és a sebeket gyógyító kenőcsök használata az illetőket összerterelte, érintkezésbe és közelebbi ismeretségbe hozta. Ilyenkor használták a kéjes élvezeteket szülő kenőcsöket is, miből az öreg Rózsánál mindenkor nagy készlet volt, mi nagy kelendőségnek örvendett.

A vizsgálat már kezdetben arra irányult, hogy az ördöggel cimborálóknak minden tagja kifürkésztessék és vád alá vonassék. Mindenkinek be kelle vallani társait is, akikkel az összejövetelek alkalmával találkozott vagy érintkezett. Sokan kénytelenek voltak családjuk egyes tagjait bevonni, csakhogy igazat mondani látszassanak. Némelyik nejét, más gyermekét, — némelyek martonyosi vagy szabadkai ismerőseiket vallották boszorkányoknak, mint akik a boszorkánygyűléseken és lakomákon megjelenni szoktak. Voltak olyanok is, kik már eltemetett ismerőseikre hivatkoztak, kiknek ennélfogva tetemeit fölásták és elégették.

Legtöbbször azonban ugyanazon egyénekre hivatkoztak, kikkel a

kenőcsök használata alkalmából valóban érintkeztek. Az ekként gyanúsított és így a vizsgálat tömegébe bevont egyének többnyire öreg emberek és asszonyok voltak. Az egy Rózsa Dánielt kivéve mindannyian szegények, mondhatni a város elzüllött söpredékei s általában véve idegen illetőségűek voltak.

Ily úton néhány nap alatt a börtönök megteltek és a tanács szinte megdőbbsen a bűnösök sokaságán. El sem tudta képzelni, hogy a közjó érdekéből mi is volna a legüdvösségebb. Egy felvilágosodott, egy tekintélyes egyén, talán még fentarhatta volna a lavinát, mely napról-napra nagyobbra növekedett.

Az egyszerű és tanácstalan emberek, kik úgyszólván mindenkiben csatlakoztak, kiket mindenki kijátszani és megrövidíteni törekedett, oraculumhoz fordultak. Nem a saját józan, magyar eszük tanácsát követték, ahhoz fordultak, kit olykép küldöttek hozzájuk, mint aki a város mindenféle küzdelmes bajaiban ügyeiket sikerrel intézi, a város veszélyeztetett jogait és javait minden hatalmasság ellenében megmenteni és megóvni képes; ki a váratlanul most felmerült bajból is helyes útmutatással fogja őket kivezényelni. A pozsonyi országgyűlésen időző Podhradszkyval tehát közölték az eseteket, ki a magasabb körökkel való összeköttetéseinek, kiváló ismereteinek fogva legjobban tudhatta, hogy mily irányt kell követni és a bonyodalom miként oldandó meg.

Podhradszky a közhírből már hallott is valamit a szegedi esetekről. A tanács megkeresése következtében ennél fogva sürgősen közölte a várossal, hogy miután az esemény híre már mindenfelé elterjedt és a város azon szegényét, hogy ott eddig annyi bűnös és elvetemült ember lappangott, többé titkolni nem lehet; ennél fogva akik nyilván olyanok, azokkal rögtön végezni kell, nehogy a város lakosságának többi része is megmégítelyeztessék s e miatt a tanács mulasztással is terhelte. Tehát mindenkit be kell fogatni s mielőbb kivégeztetni, mert ha ezeket Nádasdy püspök megtudja, ugyancsak felülkerekedik s mindenki hitelt fog adni neki, hogy a szegedi nép mennyire romlott, istentelen. A diétán összesereglett urak is elítélik majd a várost, ahol a bűnösök nagy szövetkezete annyi ideig felderítetlenül lappanghatott. Egyébként utasította Zaffiry Imre városi ügyészt, hogy miként járjon el; rendelkezésre bocsájtván Carpvovius könyvét is, mely úgy látszik, ez egyetlen példányban volt meg Szegeden.

A tanács tehát a tanult és a misszióteljesítés céljából Szegedre küldött eszes főbíró utasításához képest igyekezett eljárni, erélyt és gyorsaságot tanúsítva, nehogy a püspöknek és más köröknek elégedetlenségét és még kedvezőtlenebb hajlamait idézze fel.

Tehát újabb befogatások történtek. A fűrésztések alkalmával némely vádlott, mint például Szánthó Mihály, bár a vízben elmerült

ugyan, de mivel felbukkant és fuldokolva kimenekült, mint boszorkány mégis vallatás alá került. Rózsa Dánielt előkelő állására való tekintettel egyelőre nem fűrésztötték meg. Az öreg nem is vallott egy ideig, mignem Kókényné nem adta azt a felvilágosítást, hogy addig nem is bír vallani, míg csak meg nem fűrésztik.

Némely vádlott, mint például Katona Ferencz és Kovács Pál, még hálálkodtak is, hogy „az isten fizesse meg, hogy elkezdették investigálni azon gonoszságot.“ Mások azt adták elő, hogy maguk is megrettentek már gonoszságaiktól. Némelyek kitérni készültek, Kovács Pál pedig Rómába ohajtott záródokolni, hogy a „szentséges pápának vallotta volna azt a sok istentelen boszorkányságot.“

A börtönökben összekerült vádlottak közül néhányan szemrehányással illették egymást, hogy miattuk ily bajokba keveredtek. Sokan Rózsát okolták mindezekért, míg ez amazokat korholta, hogy vallomásokat tettek. Katona előadása szerint Rózsa a börtönben egy tót asszonyt, úgy Csíszárnét is úgy fojtotta volna meg, hogy reá ne vallhassanak.

A főbb vádlottak ellenében a vizsgálat hamar befejeztetett. Ezek összhangzólag bevallották, hogy az ördöggel csakugyan szövetségre léptek; megtagadták az Istent, Krisztust és a szenteket; az imádságot visszamondották. Az ördöggel táncoltak, mulattak, ki férfivá s illetőleg nővé átváltozva, minden gyönyörűségben részesíté őket. Az ördög pecsétet is ütött rájuk. Majdnem mindnyájan bevallották, hogy a szentséghez régóta nem járultak s áldozások alkalmával az úr testét kiköpték. Mindezen túl kiki előadta a maga külön babonását és rontásait.

De a vizsgálat ezekkel még nem elégedett meg. További bizonyítékokat gyűjtöttek. Kihallgatták azokat is, kik károkat vagy rontásokat szenvedtek, kik közül legtöbben az önvallomásokban előadott ténykörülményekre nézve megegyezőleg nyilatkoztak. Mindezen túl megvizsgálták a vádlottakat, hogy az ördög által rájuk nyomott pecsét rajtuk csakugyan előfordul-e? Szinte megdöbbenő volt a tapasztalat, hogy a pecsét nyoma mindegyiken ép ott, ahol a vallomás állította, kivétel nélkül meg is volt. Mindezekről kimutatások, jegyzőkönyvek stb. készültek.

Ezekután megindult a vádeljárás. Egyelőre 18-at állítottak törvényszék elé. Nevezetesen:

Rózsa Dániel, martonyosi születésű, 82 éves. Ifjú korában juhászlegény volt s a babonáságot ekkor, Katona Ferencz atyja házában Martonyoson, gazdája javaslatára tanulta el. Testvére, sőt idősb fia is a boszorkánykodásra adták magukat. Szegedre kerülve megvagyonosodott. Az 1686. évi ostrom alkalmával a várba menekült. Az 1719. évi adóösszeírás szerint 52 forinttal volt megróva, mint ki a város legvagyonosabb gazdája volt. Az 1712. évi pozsonyi országgyűlésen a

város egyik követe ő volt, de rövid idő múlva Siskovich András tanácsnok váltotta fel. 1714-ben mint tanácsnok Temesváry főjegyzővel együtt csaknem három hónapig Bécsben időzött, hol az „úri alkalmatosságokat“ igen megszokta. Volt főbíró is és két ízben viselte a kapitányságot. A boszorkányok is kapitányukúl tisztelték.

Széll Zsuzsanna, előbb Kiss Péterné, utóbb Rózsa Dániel második neje, 50 éves. Csak négy év óta tartozott a sereghez, hol mint pohárnok szolgált. Az urának és Kökénynének tanácsára lépett be, azon reményben, hogy meg fog hízni és sok világi öröme lesz. A babonaságot saját leánya megrontásával kezdte. Különben nyilamlásokról szokott olvasni.

Katona Ferencz, martonyosi születésű, 60 éves, 1708. óta szegedi lakos. Negyvenhét év óta üzte a boszorkányságot, melybe Rózsa, Kökényné és Kerela avatták be, ámbár már atyjáról sok mindenféle gyógyító fű maradt reá. Ő volt a zászlótartó.

Borbola Ferencz, kecskeméti születésű, 56 éves. Rózsa ámtításaira, asztalánál való vendégeskedések és borozások közben lépett a társaságba, mert nagyon biztatták a jóval és széppel. Csak 7 év óta tartozott a sereghez, amióta Rózsát mint kocsis hordozgatta. A boszorkányok hadnagyának tartatott.

Kovács Pál, Pétervásárról származott Szegedre. 67 éves. A koldúsok felügyeletével volt megbízva. Csak egy éve volt beavatva s a gonosszal háromszor vétkezett. Ki is akart állni közülük s a tanácsnál már jelentést kívánt tenni ez ügyben.

Nagy Anna, előbb Kökény András, utóbb Gilicsó János felesége, Békés vármegye Ölyed helységéből került ide. 65 éves, bábaságot gyakorló asszony. Már harmadízben keveredett bajba. Legutóbb Makóról üldözték ki. Szegeden Rózsa terelte a rossz életre, melyet különben első urától tanult. Ő is tartogatott bizonyos kenőcsöket, melylyel a boszorkányok magukat kengették. Ő tett legtöbb rontást és kárt az emberekben, mert mindenfelé hívták orvosként gyógyítani. A városnak ugyanis nem volt orvosa, mert csak az 1728. évi jan. 18-án határozta el a tanács, hogy „mivel minden királyi városban practicáltatik, hogy hites borbélyok legyenek, itt is proxima occasione, három vagy négy borbély fog adiuraltatni.“ Különben őt gyanúsították azzal, hogy az esőt és harmatot, valamint a halakat és a föld zsírját a törökországi boszorkányoknak eladta.

Janesóné Szanda Katalinra vonatkozó vallomási iratok elvesztek, de az ítéletből tudjuk, hogy Heves vármegyéből származott, 50 éves bábaasszony volt, ki gyógyításokkal foglalkozott.

Szántó Mihály, 60 éves, valamikor Rózsának hajdúja volt s azután is nála élösködött. Az ő hitegetéseire, hogy az mily jó, 14 évvel ezelőtt lépett a seregbe, honnan azonban már 3 év óta kiválni készült.

Tóth Erzsébet, Danyi János özvegye, máskép Hétvékásné. Nógrád

vármegye Buják helységéből szakadt ide. 70 éves, szegény asszony volt, ki 27 év óta boszorkánykodott.

Dancsó János, Heves vármegye Ipolykeszi helységéből való. 70 éves, koldulásból tengődött. Hat év óta lakott Szegeden.

Dancsóné Hisen Borbála, árokszállási, 65 éves. Szegeden 3 év óta tartózkodott. Valamikor bábáskodott, de mostanában az úgynevezett „templom szegényei“ közé tartozott. A közhiedelem szerint neki is nagy része volt az eső és a halak elidegenítésében; de az ezért nyert egy akó pénzből reá csak egy dénár jutott. Vallomása szerint az összes koldusok mind boszorkányok voltak s külön sereget képeztek a felső- és alsóvárosiak, úgy a palánkiak. A generális a Szabadkán lakó Szabó János volt. Ez kötelezte Rózsát arra, hogy a felhőket fegyverrel elhajtsa, hogy eső ne lehessen.

Koncz Sára Végh Istvánné, kit másképp Rohonkánénak is hívtak, Pest vármegye Tura helységéből való. Az egyetlen fiatal korú vádlott, mert csak 29 éves volt. Rózsának és Borbolának többnemű jótéteményeit élvezte. Minthogy igen szegény volt, a gyógyítás és rontás tudományának elsajátítása czéljából lépett közékük. Három éve, hogy megtagadta az Istent s magát az ördögnek adta, kivel úgy élt, miként urával. Egyébként vizsgálat alatt anyának vallotta magát, miért is mint látni fogjuk, az ítéletet reá nézve felfüggesztették.

Koresek Zsuzsa Tóth Ádámné, Nagy-Kátáról való, 60 éves. A szegénység és élvezetvágy vitte őt is a rosszra. Másokat ugyan meg nem rontott, de az istent ő is megtagadta. Képmutatásból gyónt ugyan, de az áldozáskor az ostyát soha sem nyelte le.

Köre Ilona Pálfiné, kit közönségesen Kerelának hívtak; vallomási jegyzőkönyveinek csak részlete maradt fenn. Bábasággal foglalkozott, sokakat megfenyegetett, amiért szolgálatait nem jutalmazták. Fia Pálfi Ferencz, hasonlóképp a gyanúsítottak közé tartozott, legalább Katona Ferencz vallomásai szerint. A befogottak közül sokan haragudtak reá, sokan féltek nyelvétől és vallomásaitól. Azért Katona előadása szerint a börtönben Rózsa és társai őt is megfojtották.

Csikós Jánosné Erme Örzse, 50 éves özvegyasszony. Rövid vallomásai szerint az istent és szenteket megtagadva, 15 év óta élt az ördöggel. A pecsét nyoma rajta ép úgy, mint a többiekén, a bevallott helyen előfordult. Még a vizsgálat folyama alatt elhalálozott; talán a kínvallatások következtében, vagy esetleg őt is megfojtották társai. Mert az ítéletben neve nem szerepel, legalább a végrehajtás nem terjedt ki reá.

Barak Margit, Dugonics Mihály özvegye, szegedi születésű, 55 éves. Önvallomási jegyzőkönyvei hasonlóképp elhanyagoltak, de az ítélet szerint, társainak minden bűncselekményében részesnek találtatott. A pecsételés nyoma sem hiányzott róla.

Horváth Mátyás özvegye, Örzse asszony, kit közönségesen Bogadussánénak hívtak. Erdélyből származott Szegedre, 66 éves. Vallomási jegyzőkönyvei elvesztek, sorsosainak előadása szerint azonban „nagy ördög” volt. Az ördög pecsétjét is megtalálták rajta, házkutatás alkalmával pedig az áldozáskor eltüntetett szent ostyát is megtalálták ládájában.

Malmos Katalin, Légrádi János özvegye, szegedi születésű, 40 éves. Szilárdul megmaradt azon vallomása mellett, hogy mint „szegény árva özvegy”, eljárogatott Kökénynéhez szolgálni és tanulni, de még senkinek sem ártott, mert csak a jövő új bor alkalmával akarták beesketni. Az ördöggel sem volt még semmiféle érintkezése, amint-hogy a pecsételés semmi nyomát sem találták rajta.

Különben még többen is voltak vizsgálat alatt, kikről a többi vádlottak is csak azt állították, hogy nem tartoztak közéjük, hanem csak a „füveket tanulták.” Többen emlékeznek meg a palánki kis kapu mellett lakó kis török asszonyról, mint ki sok bűbájosságot vitt véghez és az ördöggel tartott. Hogy ezt is befogták-e, vagy szabadon maradt s talán elmenekült, az iratok hiányosságánál fogva bizonytalan.

Az elősorolt 18, illetőleg 14 vádlott ezután a törvényszék elé állítatott, hogy az önvallomások és a tanúk állításai hitelesíttessenek. Ez alkalommal némelyek vallomásaikat visszavonták vagy módosították. Az ügyész tehát újabb kínvallatást indítványozott s az ismételt tortúra után a beismerés el nem maradt.

A törvényszék több napon át behatólag foglalkozott a szerencsétlenek ügyével s a legnagyobb lelkiismeretességgel és óvatossággal igyekezett eljárni, mert minden körülményre ügyelettel volt, nehogy Nádasdy püspök haragja újabb tápot nyerjen, nehezen kivívott jogait és önállóságukat fenyegetései szerint valóban megdöntse.

Szlovenics Mihály ügyész valamennyi vádlottra tűzhalált kért, még Légrádiné Malmos Katalinra is. A büntetés ezen nemének és mérvének kiszabásánál Carpzovius Benedeknek: Praxis Criminalis I. r. 49. címére, Vivius I. r. 172., 173. címére, V. Károly császár törvényének 109. fejezetére, tehát idegen kűffökre és törvényekre hivatkozott. Június 26-án volt a döntés, a véghatározat hozatala. A törvényszék mind a 12 tagjának szavazati jegyzéke fennmaradt, miből kitűnik, hogy az ítélet teljes egyértelműséggel hozatott. Rózsára nézve ezenfelül négyen nyilvános kínzatást is kívántak, de ez a javaslat kisebbségben maradt. Malmos Katalinra is az a kivétel történt, hogy előbb pallossal végezendő ki és holtteste lesz elhamvasztandó. Bogadussánéra, úgy Konecz Sárára nézve az ítélet egyelőre függőben tartott, ez utóbbira nézve azon körülmény okából, hogy méhében életet hordozott.

Az ítéletet azonban egyelőre titokban tartották és csak július 21-én

hirdették ki. Valószínű, habár ennek semmi nyoma nines, hogy ezalatt az összes vizsgálati iratokat Podhradszkyval, esetleg a felsőbb körökkel bizalmas úton közölték. Csak amidőn kellő megnyugvást szerzett a tanács, hogy eljárása szabatos és kifogástalan s a város jövőjére és jogaira nézve hátrányokat nem idéz fel, csak ekkor történt meg a kihirdetés és az ítélet végrehajtása.

Ez július 23-án esett meg. A szerencsétleneket kivitték a vesztőhelyre, a maig is „boszorkány-szigetnek“ nevezett Tiszaparra, hol a város egész népe egybe volt gyülekezve. Az ítéletet terjedelmes indoklásával együtt magyarul olvasták fel s azt még meg is magyarázták. A közönség iszonyattal volt eltelve a szörnyű bűnök hallatára.

A szerencsétleneket most újból felszólították, hogy istennel számolva, őszinte és töredelmes vallomást tegyenek s mindazok neveit, akikkel szövetségben voltak s akik a boszorkánykodás bűnében részesek, még ez utolsó alkalomból fedezzék fel. Ekkor néhányan még emlegettek neveket, legtöbbször az idegen lakosok s illetőleg a rácok és dalmaták sorából. Azután felkötötték őket a három máglyarakásból felnyúló rudakhoz. A hóhér mindenekelőtt Malmos Katalinnak fejét vette s azután alágýújtott a máglyáknak, melyeknek füstje az áldozatokat, nevezetesen Rózsa Dánielt és nejét Szél Zsuzsannát, Katona Ferenczet, Nagy Anna Kőkénynét (Gilicsóné), Szanda Kata Jancsónét, Tóth Örzse Danyinét, Hisen Borbála Dancsónét, Barak Margit Dugonicsnét, Szántó Mihályt, Borbola Ferenczet, Kovács Pált és Dancsó Jánost, számszerint tizenkettőjüket (hat férfi és hat nő) rövid idő alatt megfojtotta. A felcsapó lángok azután a tizenhárom elítéltnak tetemeit teljesen elhamvasztották.

A gyászos történet mindenkire bizonyos megkönnyítő hatással volt. A közönséget az a tudás és megnyugvás töltötte el, hogy a közjóra és az isten dicsőségére ezen példaadó büntetés mily szükséges és hasznos volt és hogy a keresztény társadalom ezáltal mily nagy veszedelemből lett megmentve. Sokan örvendeztek és a tanács bölcsesége és erélye fölött még hálálkodtak is. A hatóságot mindenfelől üdvözölték, a bűn gyökeres kiirtására irányuló további tevékenységre, kitaró munkásságra serkentették.

A többi közt Debreczen város tanácsa is melegen üdvözölte Szegetet s minthogy ő is azon buzgólkodik, hogy a hasonló gonosz és veszélyes egyénektől a társadalom megmentessék, aug. 2-án kelt átiratában bizalomteljesen azt kérte, hogy amennyiben az elítéltek vallomásaiból kiderülne, hogy a boszorkányok seregében debreczeniek is volnának, az erre vonatkozó adatok hitelesen kijegyeztessenek s Debreczenbe megküldessenek, hogy az emberi nem üdvére szolgáló törvényes eljárást ellenükbe megindítani lehessen.

A tanács tehát nagy buzgalommal folytatta a vizsgálatot s befo-

gatta mindazokat, akiknek nevei a kivégzettek ajkairól elhangzottak. Összesen mintegy 28-an ültek ismét a börtönben. A nélkül azonban, hogy akár a vizsgálatok során, akár a kivégzések alkalmával, bárki is Mihalovicsné Szubin Beda asszony nevét említette volna (miként Mihalovicsné ezt alaptalanul Dugonicsnéra vonatkozólag állítja), valamely félreértés következtében, a hóhér Mihalovicsnét is meglánczolta, a városházára hurczolta s ott bebörtönözte. Csak amidőn férje hazakerült s ez lármát csapott, bocsátották szabadon Beda asszonyt, ki rettenetes félelmek közt élte napjait, minden perczen tartva attól, hogy újból befogatják. Mihalovics is szorongott feleségének sorsa miatt és ezer forintot ígért, csak feleségét ne zaklassák, kiért különben egész vagyonával kezességet vállalt. Megnyugtatták ugyan, hogy félreértés történt, de azért a Mihalovics-pár megnyugodni nem tudott, mert a vizsgálatok további folyamáról kiszivárgott hírek aggasztók voltak.

De ezenközben egész váratlanul III. Károly királytól kancelláriai parancsolat érkezett, mely a további eljárást felfüggesztette. A szegedi szégyenteljes dolgok híre ugyanis a legfelsőbb körökig elhatolt, a királynak is értésére esett, annyival is inkább, mert az akkori hírlapok megemlékeztek róluk. Nevezetesen a „Frankfurter Zeitung“ Szegedről, július 26-án kelt eredeti levél alapján, a következőkben ismertette a feltűnést keltő történetet.

„Szegeden nemrégiben különböző és mindkét nemen lévő egyéneket fogtak be, kik boszorkánysággal vádoltattak, akiket szigorú vizsgálat után, a körülmények beigazolásával, a véghatározat alkalmával tűzhalálra ítélték. De ezt megelőzőleg az ottani szokáshoz képest, az elítéltek próba alá vettettek; nevezetesen: összekötött kezekkel s lábakkal, a testhez erősített hosszú kötélnél fogva, a vízre eresztettek, de boszorkány módra, a parafához hasonlóan a vízszínen lebegtek. Ezután következett a második próba, tudniillik a mérlegelés, egyik-másik súlyának kiismerése; amely alkalomból nagy csudálkozást keltett, hogy egy nagy és terhes asszony nem többet, mint csak másfél latot nyomott, az ura pedig, aki szintén nem tartozott a kis fajtajúak közé, csak 5 ötdöt (Quintel), a többiek pedig általában egy lat vagy 3 öföd súlyúak voltak. Július 23-án, azaz a múlt pénteken, a vőgitéletet 13 egyénen és pedig hat boszorkánymesteren és hét boszorkánynőn végre is hajtották. Mindnyájan elevenen elégettettek, közöttük a város volt főbírája, aki a máglyán a legkiemelkedőbb volt. Alig lehet leírni, mily borzasztó volt ez a látvány. A várostól mintegy egy órányira, közel a Tisza partjához, három máglyarakás volt állítva, hol mindegyiknek a közepén, minden egyes részére egy nagy czölöp volt leerősítve s ezen czölöpökhöz, minden máglyánál négy gonosztevő kötelekkel volt felkötözve. Ekkor egy asszony, ki csak 4 év óta volt a sereg tagja, lefejeztetett és testét a közepső

máglyán lévő négy felkötözöthöz, kik rangjukhoz képest főkapitánynak, hadnagynak, zászlótartónak és trombitásnak neveztettek, — helyezték el. Ekkor mind a három máglya egyszerre lángra gyúlt és teljes erővel égett. S habár a gonosztevők egy jó negyedóráig a körül folyó lángok közt voltak, mégsem lehetett legkisebb jajgatásukat se hallani. A vigasztalásokra kirendelt papok szavait ámbár úgy látszott, hogy figyelemmel hallgatják, mégis azokat egy bizonyos megátalkodottsággal fogadták s így sokan kételkedtek abban, hogy a kivégzettek üdvösséges halállal múltak volna ki.

A sereghez tartozó egy magyar bábaasszony is elhamvadt, ki több mint 2000 gyermeket keresztelt meg az ördög részére. Még nyolczan vannak fogságban, ezek már megúsztatva, megmérlegelve vannak és valóságos boszorkányoknak találtattak. Egyik közülük viselős és a fentebb elégetett egyének vallomása szerint ez az ördöggel való egyesülésből keletkezett. Tegnap ismét húsz befogatás történt.“

A szegedi tudósító nyomán a hírlapi közlemény azt is előadja, hogy a bűnösök gonoszsága miként derült napfényre. Egy csizmadia inas fedezte volna azt fel, még pedig a következő módon. Az inas egy másik fiúval az utcán játszadozva, a többi közt ennek a következőket mondotta: megtréfálok ma a szegedieket, kik azt várják, hogy ma esni fog; de csalódnak, mert zivatart idézek elő, — jőjj, tarts te is velem. De emez mentegetőzött, hogy ő ilyesmihez nem ért; mire emez biztatta, hogy majd megtanítja reá, hisz az igen könnyű, el is mesélte annak módját. Azonban emez újra szabadkozott, hogy nem akar benne részt venni, sőt az inast magára hagyta. Délben, mikor az iszonyú zivatar kitört és a jég mindent megsemmisített a mezőkön és a szőlőkben, midőn az asztalnál együtt ült mindenki, az utóbbi fiú az inassal való találkozását atyjának elbeszélte. Az apa erről az előljárásnak rögtön jelentést tett, mire az inast beidézték és szigorú vallatóra vették. Az inas ekkor megnevezte a bűnösöket, kik azonnal börtönbe kerültek és megérdemelt büntetésüket el is vették¹⁾. Tehát még a hírlap sem tiltakozott a szörnyű tévedés és tudatlanság fölött.

Talán ép ezen hírlapi közlemény keltette fel a király figyelmét, mert azon rendeletben, melyet Laibachból 1728. évi aug. 27-én intézett a tanácshoz, erre határozott utalás történik. A felség ugyanis a 13 kivégzetre és a 28 befogottra való utalással felhívta a tanácsot, hogy a kivégzettek összes bűnügyi iratai a magyar kanczelláriához kése-

---

¹⁾ Lásd: Hetényi J.: Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére. Buda, 1841. 127. lap. — Möstl Franz: Ein Szegediner Hexenprocess. Graz, 1879. 19. lap. — Felesleges megjegyeznünk, hogy e hírlapi közlemény némely része helytelen értesülésen alapul. Így a csizmadia inas történetéről a vizsgálati iratok mit sem tudnak.

delem nélkül felterjesztessenek és a felsőbb útasítás leérkezéseig a vizsgálat alatt levők ellen minden további eljárás függőben tartassék.

Szegedre ez a rendelet szept. 15-én érkezett meg s egy bizonyos feltűnést és megütközést keltett. A városban rögtön híre terjedt, de valami nyugtalanságot nem szült, mert azt hitték, hogy a király meggyőződést óhajt szerezni a törvényességről. Ez pedig meg lett tartva, mert ártatlanul senki sem szenvedett.

Az eljárás tehát felfüggesztetett és az összes vizsgálati és tárgyalási iratok, ítéletek stb. az illető helyre felküldettek. Ez a körülmény felbátorította a még mindig aggodalmak közt élő Mihalovicsnét, ki arra nézve óhajtott volna biztosítékot nyerni, hogy semmiféle további kellemetlenségei nem lesznek. Ennélfogva a felséghez esedező levelet intézett, melyben védelemért könyörgött s biztosítást kért arra nézve, hogy törvényszerű eljárás nélkül szabadságát el nem veszti. Panaszlevelében azonban némely körülményt tévesen, vagy elferdítve adott elő. Így alaptalanul állította, hogy a kivégzettek a leggazdagabb egyének voltak, mert ellenkezőleg, az egy Rózsát kivéve valamennyien szegények voltak. Az is csak képzelődésen alapult, hogy a kivégzés alkalmával Dugonicsné őt boszorkánysággal vádolta volna.

Úgy a tanács igazoló jelentése, mint Mihalovicsné panasza majdnem egyidőben érkezett a király elé. A kancellárián a összes periratokat a legnagyobb lelkiismeretességgel vizsgálták át. Nem is volt más észrevétel, mint az, hogy az iratok közt nem akadtak annak nyomára, ha vajjon az elítéltek egyúttal megvizsgáltattak volna a tekintetben is, hogy azon pecsétek nyomai, melyet vallomásuk szerint az ördög reájuk nyomott, testükön valósággal meg voltak-e? Hogy ez a vizsgálat mi okból lőn elmulasztva, valamint arra nézve, hogy a szentelt ostyát, mely némely vádolt előadása szerint az ő ládájában lett volna elrejtve, ott csakugyan megtalálták-e vagy sem, a tanács újabb jelentéstételre köteleztetett. Mihalovicsné panasza következtében a kancellária hasonlóképp igazoló jelentést kívánt; nevezetesen miért nincs nyoma a vizsgálati iratokban több oly körülménynek, melyekről panaszosnő emlékezik. Az erről szóló legfelsőbb rendelet Bécsből okt. 25-én adatott ki. A tanács rögtön válaszolt s a kifogásokra alaposan meg is felelt. Jegyzőkönyvekkel, látletelekkel igazolta, hogy mit sem mulasztott és kellő körültekintéssel járt el. Az ördög által ütött pecsétek nyomainak vizsgálatáról külön kimutatást szerkesztett, tüzetesen megjelölve, hogy a pecsétek hol és milyen formában észleltettek. Kiemelték azt is, hogy a szentelt ostyát annak idején nemcsak felkutatták, hanem azt Bernát piarista atyának át is adták. Mihalovicsné gyanúsító és valótlanságokat magában foglaló panaszára nézve azt jegyezték meg, hogy a fűrésztés az egész országban gyakorlatban van s amíg a felség

erre vonatkozó tiltó rendeletet ki nem bocsájt, addig a törvényes gyakorlattól el nem állhatnak. Együttal a többi elítélendőre nézve most már határozott útasítást óhajtottak.

A tanács ezen újabb jelentésére semmi válasz sem érkezett, legalább az iratok közt ennek semmi nyoma. A kanczellária, úgylátszik, utólagosan meggyőződött és megnyugodott a tanács eljárásának törvényszerűsége és helyessége tekintetében, vagyis a legfelsőbb körök lehetségesnek, igaznak tartották mindazt, mit a vádlottak önvallomásaikban előadtak.

A felsőbb útasítás elmaradásánál fogva a további vizsgálatok egyelőre szüneteltek. Újabb befogatások sem történtek, sőt az alapítalan vádaskodások szigorúan fenyítették. Így az 1728. évi okt. 30-án tarott tanácsülésen „Szőke Mihály, Farkas István özvegyét boszorkánynak mondotta és aztat meg nem bizonyíthatta, azon mondásaért 4 forintban megbüntettetett.”

A tanács utóvégre is megúnta a várakozást és a vizsgálat alatt maradt egyének összes vallomásait s a bizonyítékokat, valamint az időközben meghozott halálos ítéleteket, a nélkül hogy erre kötelezve lett volna — mert a vérhatalmi jognál fogva, minden halálos ítéletet felülvizsgálat nélkül is jogosítva volt végrehajtani — a kanczelláriára felterjesztette s egyenes útasítást kért, hogy a bűnösökkel mitévő legyen.

Csak a következő, 1729. évi márczius hó 7-én érkeztek vissza az iratok s a kanczellária kijelentette és megengedte, hogy az ördögös és valóságos boszorkányszemélyek, nevezetesen Koncz Sára Végh Istvánné, Horváth István özvegye, vagyis Bogadussáné halálos ítéletei végrehajthatók. A legfelsőbb hatóság mindazáltal az ítéleteken azt a módosítást tette, hogy a bűnösök előbb lefejezendők és csak azután égettessék el testük.

Márczius 9-én a két boszorkánynő az említett módon ki is végeztetett. Hogy a többi 28 vádlottal mi történt, nem lehet tudni. Talán egy részük a börtönben elveszett, másik részük talán más módon fenyítetett.

De az üldözések és vizsgálatok ezzel még véget nem értek. Újabb vádlottak kerültek a börtönökbe és vétettek vizsgálat alá. Sokan gyanúsították és vádolták Sánta Miska csavargót, az 1713. évi zendülés előidézőjét, ki azonban alighanem elmenekült, mert a vizsgálat reá ki nem terjedt. Legalább az erre vonatkozó iratok fenn nem maradtak. Az 1730. évi szept. 25-én kelt tanácsi határozat: „Sebestyén Márton neje keserves panaszt tett, hogy néhai Boros János özvegye, bűbájosan gyermekét tönkretette, minden tagjait és csontjait kiszedte. Felhívatván vádlott, tagadása után inquisitio alá vétetni rendeltetett“ is azt igazolja, hogy az üldözések tovább folytak.

Ugyanezen évi deczember hóban Lőrík Marinka, Kazari Ádám özvegye, Zólyom vármegyének Radvány helységéből való 65 esztendősszony, ki Szegeden mint koldúsnő 10 év óta tartózkodott, került vizsgálat alá amiatt, hogy nagyfejű Tóth Istók unokáját megvesztette.

Lőrík inquisitiója a szegedi boszorkányüldözések történetében határozott fordulópontot képez. Az ő és az őt követő boszorkányok elleni vádak egészen más természetűek, mint szerencsétlen elődeiké. Ezentúl az ördögnek azon szerepe és hatása, amely a korábbi pereknél s illetőleg önvallomásoknál oly jellemző volt, teljesen eltűnik és a boszorkányok elleni vádak pusztán csak a kuruzslás és az ebből származott károsodások tényeire szorítkoznak. Az ördöggel való szövetekezésekről, mulatozásokról stb. ezentúl mit sem vallottak s illetőleg ez irányban a vallatások elmaradtak. E helyett most már a füvekkel és egyéb dolgokkal véghezvitt gyógyításaikat, füröszteéseiket, ráolvasásaikat vallatták, amelyekkel az egyes szenvedőknek olykor javára, máskor kárára voltak. Ezenkívül a tisztánlátások, jövőmondások tűnnek elő; mert némelyek megtudták mondani, hogy az elveszett lovak és ökrök mely határban, kinek a jószágai közt találhatóak fel.

Lőrík Marinka igen bűnös kuruzslónak tapasztaltatott. Önvallomása és a tanúk bizonyítékai alapján Khlosz Mátyás tiszti ügyész halálbüntetést kért reá. Ha vádlottnő időközben a börtönben el nem hal, a máglyahalált aligha kerül el.

Az 1731. évben ismét többeket vádoltak boszorkánykodás miatt. Nevezetesen október havában Ergelőczy vagy Czinderi Ilona, Csuka Péter özvegye, kit közönségesen Csipkekötő asszonynak hívtak, hurczoltatott börtönbe. A 60 éves öreg asszony igen sok sikerült gyógyítást eszközölt. Miként azelőtt a híres Hétvékásné, úgy ő is számtalan nyomorékot, súlyos beteget, sőt haldoklót, szóval különféle rontásokban szenvedőket, kenetetéssel és füröszteésekkel állított talpra. De voltak olyanok is, kik kezei alatt elhaltak, vagy akik rontásaikat neki tulajdonították. Az 1728. évi üldözések alkalmával a befogatás elől azáltal szabadult meg, hogy megszökött és Gyöngyösön rejtőzködött.

Ezúttal, október 29-én 12 tanút hallgattak ki ügyében, részint mentőleg, részint terhelőleg. Vádlottnő azonban folyton tagadott s tiltakozott a reá fogott rontások és fenyegetőzések ellen. November 9-én és 14-én állt a törvényszék előtt s a többrendbeli súlyos gyanúkoknál és makacs tagadása következtében a tortura alkalmazása ellene elrendeltetett. A terjedelmes kérdőpontokat és a kínzatás fokozatait előre megállapították. De Ilona asszony nagy kora daczára is, hatalmas szervezeténél fogva, a gyötrelmeket kiállotta. Semmit sem tudtak belőle kivenni. Ily körülmények közt a törvényszék egyhangú határozattal a városból való kicsapatasra ítélte. A tanácstagok egy kisebb része még azt óhajtotta volna, hogy a hóhér nyilvánosan megvesszőzze.

Vele egyidejűleg volt vizsgálat alatt Kovács Zsófia Molnár Istvánné, ki hasonlóképp csak olyan javasasszony volt, mint Csipkekötő. Az ő ügyében a tanács 22 tanút hallgatott ki. Molnárné azonban tagadta a rontásokat, az ellene emelt vádakát körülményesen czáfolgatta, úgy hogy alig maradt néhány eset, mely az ellene támadt gyanút istápolta. Khlósz ügyész azonban követelte a kínvallatás alkalmazását, melyet a tanács nov. 14-én tartott ülésén egyhangú határozattal rendelt el. De „ludas“ Molnárné a kínvallatások daczára is folyton tagadott s így őt is Csipkekötő módjára, a városból kiseprűzték.

Erre nézve a törvényszék szabályos és indokolt ítéletet hozott. A kicsapás örök időkre szólt. Mindkét elítélt esküt tartozott tenni arra nézve, hogy soha vissza nem tér, mert különben bélyeget sütnék reá. Meg kelle ígérniök azt is, hogy raboskodásuk és szenvedésük miatt sem a tanács tagjain, sem másokon boszút nem állanak és semmiképen ártalmukra nem lesznek.

Még négy más vádlott, nevezetesen Berta János, Tóth Mátyás, Urbán Ferencz, Szabó István nagykátai és dabi illetőségű lakosok is vizsgálat alatt voltak ugyanekkor. Mintegy nyolcz hónapig szenvedtek a börtönben; de kitartóan tagadtak s ellenük semmi bizonyíték nem merült fel, büntetésüket sem szorgalmazták, így hát nov. 16-án szabadon bocsájtattak.

Ellenben Jámbor Katalin vádlottnő ügye már szigorúbb elintézésel végződött. A terhére rótt esetek és rontások súlyosabb nemeinél fogva, a kényszervallatások több rendbeli fokozatainak vetették alá, hogy vallomásokat csikarjanak ki tőle. A tanács ez alkalommal kiváló óvatosságot tanúsított. Nehogy bármiféle szemrehányással illettessék, vagy eljárásának törvényszerűsége kifogás tárgyát képezze, azt a szokatlan és kivételes eljárást alkalmazta, hogy a törvényszékhez szavazati joggal, Vranovics Tamást, Csanád megye alispánját, mint kiváló hírű jogászt, meghívta volt. Ám az alispán is egészen a tanács álláspontjára helyezkedett; ő is csakúgy a kínvallatások fokozására szavazott, mint a tanács többi tagjai. De a tortúra több rendbeli fokozata daczára sem sikerült bizonyítékokat szerezni s így Jámbor Katalint is a hóhér seprűzte ki. Lehet azonban, hogy a kínvallatások közt elhalálozott, mert ítélete s a végtárgyalási iratok fenn nem maradtak.

Az üldözések és perek, habár nem azon hévvel mint az első alkalommal, még ezután is soká tartottak. Az 1733. évi november hó folyamán Csoma Katalin, Szőri Mátyás hitvese került vizsgálat alá. Vallomásai bár ismeretlenek, de a végtárgyalási jegyzőkönyv szerint a terhelő és bizonyító körülmények oly súlyosaknak találtattak, hogy Khlósz Mátyás ügyész vádjára 1734. évi márcz. 30-án a tanács kimondta a halálos ítéletet. Csoma Katalinnak előbb feje vététt azután pedig a máglyán elhamvasztatott.

Ugyancsak az 1734. évi június havában, Károlyi Ilona, a város általánosan ismert „Péla nénéje“ került üldözés alá. A tanúk sok bűbájosságot és rontást tudtak elősorolni; a nyelves vén asszonyra sokan haragudtak. De vádlottnő a kínvallatások közt is mindent tagadott. Minthogy halálra ítélni nem lehetett, szeptember hó végén a város határterületéről ő is kitiltattott.

Ugyanezen év november havában Kis Görög felesége, Szibininé Sztána, egy borszerető, tékozló asszony került a törvényszék elé, ki különösen elveszett pénzekről, elhajtott ökrökről, babszemek hányásával szokta volt ezek hollétét kideríteni, kit különben rossz hajlamaiért ura is gyakorta ütlegett. A következő évi márcz. 29-én történt kihallgatások és szembesítések alkalmával több rendbeli bűbájosságát valóknak ismerte, némely neki tulajdonított rontásra nézve azonban megmaradt tagadása mellett. Hogy mi sors érte, minő ítéletet nyert, az iratok hiányosságánál fogva megállapítani nem lehet.

Fúrús Ilona, Pávó Gergelyné boszorkánysággal vádolt nőről azonban tudjuk, hogy különféle bűbájosságaiért, 1736. évi jan. 12-én, Bohus Ádám tiszti ügyész halálos büntetést kért kiszabtatni. A törvényszék azonban a lóra ültetés útján eszközölt kényszervallomásokból sem merített elegendő bizonyítékokat. Csak az derült ki, hogy vádlottnő Károlyi Ilonával bensőbb összeköttetésben állt s így mint gyanús és rossz életű asszony, a város területéről ő is kitiltattott.

Alighogy ezt kiséprűzte a hóhér, Pápai Katalin Bordás Mihályné győrmegyei asszony került a börtönbe. A tanúk vallomásai szerint, nevezett sokakat fenyegetett, kiknek rontásai, károsodásai, csakugyan bekövetkeztek. Bohus ügyész az eseteknek bővebb kiderítése céljából a kényszervallatások elrendelését kívánta. De a tanács — mely ekkor már megszabadult Podhradszky befolyásától — még ezt is feleslegesnek tartotta, hanem a tanúvallomásokban rejlő gyanúoknál fogva, 1735. évi jan. 28-án, Bordás Mihálynét is kiűtasította a városból.

Az 1737. év tavaszán ismét két asszonyról szárnyaltak boszorkánkodási hírek. A kárvallottak és rontásban szenvedők által emelt vádakra ezeket is befogták. Az egyik Molnár Ilona, Buza János hitvese, kiről azt panaszolták, hogy az ő tehenei mindenkor több tejet adnak, tüneményes bőségű vajat tud előállítani, míg a szomszédok tehenei alig tejelnek. Különben ügyes gazdasszony lehetett, mert a legszilajabb tehenet is megtudta fejni. De gyermektelen volt, pedig igen áhítozott a magzat után s talán ép ez a körülmény vezette a babonáskodásra. Deákokat is tartogatott s ezek közül némelyik az ő gondviselése alatt annyira senyvedt, hogy majdnem elpusztult. A másik vádlott Kovács Rózsa Hódi Györgyné, sülyedt, részegeskedő, a templomot nem igen járó, ellenben a franczia katonák után bomló s felettébb mosdatlan szájú, szegény asszony volt. Ügyesen járta a „szűz Mária

tánczot“ s a feleséges embereket ha megcsókolta, ennek tüzetől azok arczán egy pénz nagyságú pattanás szokott volt támadni. Egyike volt azon „szép asszonyoknak“, kiknek ha valaki a „táljába hágott“, azoknak romlása és megbetegedése okvetlenül bekövetkezett. Különben ő is kuruzsolgatott s kik szorultságában nem segítettek, azokat megfenyegette. Oly hírek is szárnyaltak róla, mintha Gyermekszörű Istvännét és Fábíán Péter leányát „szicsánnal“ megmérgezte volna. Szóval a törvény üldözésére elegendőkép reászolgált.

Mindkét vádlottnőt szigorú vallatás alá vonták. Miután makaesúl tagadtak, kizátásnak vettettek alá. Az e végre készített lenge ingben helyezték a kiszögezett lovacska hátára, melyet azután ringatni szoktak. Kovács Róza a mérgezések eseteit el nem háríthatta magától. Maga is beismerte, hogy Fábíán Péter leányának a szicsános üvegből inni adott, állítólag égetett bort; beismerte továbbá azt is, hogy Gyermekszörű Istvánnal tilos viszonyban volt. Utóbb azt is beismerte, hogy az Istent, a szenteket, a szűz Máriát megtagadta és az ördög szolgálatára felesküdü. Ezen bűnét bizonyos Körmöczziné és Kókainé asszonyokra hárította; különben a szabadkai boszorkányok seregéhez tartozott volna. — Molnár Ilona vallomásait nem ismerjük.

Khlosz ügyész ezekre is halálos ítéletet kért kiszabtatni. A tanács azonban, bár a bűbájosság eseteit csakugyan fennforogni látta, a város területéről örök időkre szóló kitiltással fenyejtette őket.

A boszorkányüldözések ezután, mintegy hét évi időtartamra szüneteltek. Csak az 1744. évi december hó végén fordult elő két rendbeli vizsgálat, melyek, — úgy látszik — hogy e nemből az utolsók valának.

Az utolsó két vádlott Dóka Ágnes Főris Gergely özvegye és Lantos Margit, előbb Bálóné, most Albert János felesége. Mindketten bábasággal és kuruzslással foglalkoztak. Némelyeket meggyógyítottak, másokat ellenben veszedelembé sodortak. Bátran és aggodalmaktól menten üzték gyakorlataikat; nem félték a büntetéstől, ellenben nyelvességük és fenyegetőzéseik által sokakat megfélemlítettek. Nyíltan hirdetgették, hogy nem félnek senkitől, mert „pecsétjük az város asztalfiában vagyon“ — és hogy „nem égetnek már többé Szegeden, azt is megbánták, akit égettek.“ Különben mindkét asszony szorgalmas radnai búcsújáró nő volt.

Mindössze 14-en tettek panaszt rontásaikról s ezek alapján Bohus ügyész a 12 év óta boszorkánykodó Dóka Ágnes és a 3 év óta elkárhozott Lantos Margit ellen, a körülmények bővebb kiderítése okából, lóra való ültetés útján, a kényszervallatás elrendelését kérte. A tanács decz. 18-án tartott ülésében hozott ítéletet az illetők ügyében, segítségül híván mindenekelőtt a szentlelket. E közben a hóhér megvizsgálta vádlottnőket s miután jelentése szerint azokon az ördög által

való megpecsételésüknek semmi nyoma sem tapasztaltatott, — tekintve mindazonáltal azt, hogy számos betegnek halálát okozták és a bűbajoskodással méltán gyanúsítottak, a kínvallatás mellőzésével, ők is örök időkre kitiltattak a város területéről¹⁾.

Talán ez volt az utolsó ítélet, mely a boszorkánysággal vádolt egyének ügyében Szegeden kihirdettetett; mert ezentúl a szomorú és szégyenteljes vádaskodások és törvénykezések nyoma vesz.

A haladás és derengő felvilágosodás sugarai, melyek Mária Terézia uralkodása alatt különféle irányokban utat törtek, Szegedre is elhatoltak. A felvilágosodás egyik oltára a nevelésügy, az iskola lett, melyről ép ez időben mondatott ki a nagy horderejű és csak lassan, hosszas idők múlva megvalósulhatott azon elv, hogy az iskola az államé.

Mert a boszorkányokról szóló hit és képzelődés, a bűbajosoknak tulajdonított természetfölötti hatalom, az ördög erejének és a sátán uralmának érvényesüléséről való felfogások, nem is annyira a közönséges tudatlanságnak nyilvánulásai, hanem a XIII—XVIII. századbeli iskolák tanításainak számanandó és szörnyűséges botlásai.

Tanult, sőt a tanítással foglalkozó egyének, kik szellemi tekintetben a nagy tömeg fölött kimagaslottak, majdnem kivétel nélkül hódoltak azon felfogásnak, hogy amiként az ördög megjelent az Üdvözítő előtt és csábításaival imádásra, követésre igyekezett volna őt reávenni: úgy a sátán folyton, máig is küzd az Úr ellen s alattvalókat szerzendő, az embereket mindenféle jókkal való hitegetések útján igyekszik az igaz útról, az igaz vallás követésétől elterelni.

Mindenütt tanult és a tanítással foglalkozó egyének ápolgatták a boszorkányságról szóló téves hiedelmeket. Azon különféle képzetek és felfogások tehát, melyeket némelyek az ős pogány mythologia maradványainak óhajtanának tekinteni, nem egyebek, mint egyes tanítók tévelygéseinek emlékezetei.

Elég legyen csak arra utalnunk, hogy a nagyszombati egyetemre becsempészték Carpzovius tankönyvét, s ez úton a tanuló ifjúságnak, az ország egész jogász világának józan ítélő tehetségét tévedésbe ejtették. Ez úton lassanként az egész értelmiség kivétel nélkül meghódolt a kor uralkodó eszméjének, a tudományos rendszerek alapján megállapított boszorkánysági tanoknak.

Ezen tanok Szegeden különösen a törökök kiűzése után, a nagy buzgalommal megindult hitéleti működésekkel kapcsolatban kezdettek terjedezni. Hogy a papság általában hódolt ezen tudományos rendszeren alapuló téves nézeteknek, az a boszorkányperek tüzetes vizsgálatából

¹⁾ Lásd: Oklevéltár CCVII. sz. a. a hivatkozott vallomásokat, ítéleteket, úgy a tanási határozatokat és a város számadásainak megfelelő tételei közt előforduló följegyzéseket.

önként kiderül. Hisz az egész üldözés nem mást, mint az eretnekség kiirtását, a keresztény egyház veszélyét magában hordó bűnös szövetkezés megsemmisítését célozta. E tekintetben a világi hatóság az egyházi férfiak álláspontjának és kívánalmainak csupán hithű végrehajtója volt. Az üldözések kitörésére pedig kiváló hatással volt Nádasdy püspöknek a város irányában célbavett hatalmi törekvése, amiről fentebb tüzetesen szoltunk.

Felettébb méltánytalan ennélfogva a boszorkányüldözések miatt egyrésről a város hatóságát, népét, vádolni, — valamint másrésről a legnagyobb tájékozatlanság mondhatja azt, hogy ezen üldözésekben az egyházi férfiaknak semmi része sem volt¹⁾. Mária Terézia különösen a morvaországi boszorkányüldözések alkalmából a papság befolyását oly világosan fennforgónak tapasztalta s az üldözéseket oly annyira egyházi érdekűnek találta, hogy e miatt, 1751. évi márczius 1-én kelt leiratában, az illető papságot meg is korholta.

A királynő ezen erélyes eljárása arra vezetendő vissza, hogy Würzburgban, 1749. évben egy boszorkányégetés alkalmával, Gaar György jezsuita nyilvános beszédben vitatta a boszorkányok létezését és a boszorkánykodás eretnek voltát. E beszéd több kiváló tudós czáfolatát vonta maga után. Miként azelőtt Thomasius, úgy most Tartasotti szállt sikra a szörnyű tévedések kimutatása ügyében. A felvilágosult szellemek egymásután oszlatták el a nagy sötétséget s ezek között a királynő udvari orvosa, Van Swieten buzgólkodott legfőként azon, hogy a királynő 1755-ben kiadott körrendelete útján a boszorkányüldözéseket és pereket egyáltalán eltiltotta.

III. A fejlődés első nyilvánulásai.

E fejezet alatt a város történetének azon részleteivel ismerkedünk meg, melyek Mária Terézia uralkodásának időszakára esnek. E korokban a város anyagi gyarapodásnak indulva, bizonyos fejlődési fokra emelkedett s a polgárisodásnak szerényebb, de mégis határozott jelei nyilatkoztak meg. A régi nagy faluból a várossá való átalakulásnak folyama megkezdődött s úgy a belső, mint a külső viszonyokban is nagy változások következtek be.

A város elvesztette korábbi, határszéli jellegét. Az ujszegedi oldalon, a mai hídfő körül létezett királyi harminczadot a királyné

¹⁾ Ezt állítja Oltványi Pál: „A szegedi plébánia“ Szeged, 1886. 132—148. l. című művében, hol a régi idők ezen általános tévedését kizárólag a város népének és hatóságának bűneül igyekszik feltüntetni, természetesen a világos történelmi adatokkal szomben álló föltevések, sőt részben az adatok elferdítése alapján.

mindjárt uralkodása kezdetén megszüntette s ennek következtében a Maros-Tisza-szögébe eső terület, habár egyelőre tovább is idegen kormányzat alatt maradt, megszűnt külföld lenni. A „bánati“ behozatal és kivitel nehézségei így elhárulván, Szeged forgalma mindinkább növekedett s a város kiváló emporialis helylyé fejlődött.

A maros-tiszai katonai határőrség, mely annyi viszály és egyenetlenség szülő oka volt, 1742-ben hasonlóképp megszűnt és feloszlott. A Röszkén és az alsótanyán levő katonai telepeket polgárosították. A „militarisok“ már jelentéktelen számmal voltak. Röszkén 1737-ben csak 15 katona s egy dobos, a következő évben 9 katona és egy altiszt volt csak.

Megszűnt az 1779. évben a bánati kormányzóság is s Torontál és Temes vármegyék szervezése által Délmagyarországnak népesülni indult ezen területén új viszonyok keletkeztek, melyeknek Szegedre tagadhatatlan kedvező hatásuk volt.

A fejlődést és polgárisodást mindazáltal legnagyobb mértékben az mozdította elő, hogy a törökkel való háborúskodások mintegy fél-századra elmaradtak s így a délvidék nyugalma és jövő fejlődése iránt való bizalom biztosítottak látszott.

A különféle elemi csapások ugyan meg-meg újultak, de ezeknek már korántsem volt oly sorvasztó hatásuk, mint azelőtt. Ragályos betegségek, tűz- és árvízveszedelmek most is váltogatták egymást, de a szivós faj ezektől edzettebben, erőteljesebb és lelkesebb mérvben töltötte be hivatását.

Így a legutolsó török háború alkalmából, 1738-ban kiütött a pestis, mely a lakosság létszámát jelentékenyül megapasztotta. 1740-ben a ragály még nagyobb mérvben dúlt, miről az „Egészségügy“ alatt nyújtunk kimerítő ismertetést.

Kisebb tüzesetek 1740-ben, 1744. és 1747. években fordultak elő, de 1748-ban, valamint a következő évben a pusztulás nagyobb arányokat öltött. 1748. évi májusban a palánkban 61 ház hamvadt el¹⁾,

¹⁾ Hogy minő lakossága volt ekkor a palánnak, kitűnik a kárvallottak következő névsorából: Uros Zsífkovity, Paulus Kataesies, Paulus Szirovitza, Mility Velisavlyevity, Joannes Lality, Josephus Tóth, Rékasi Mihály, Petar Szirovitza, Josephus Temesvári, Thomas Budai, Carolus Purkner, Gojoja Gyuriczin, Ignatius Strainity, Michael Szilágyi, Sivko Pakasanin, Sivan Pelity, Marko Vlasity, Neco Domity, Joannes Tóth, Jovan Tesity, Misko Radoszavlyevity aliter Keeskeméti, Augustov Szirovitza, Szavo Kollarity, Mihalo Zveity, Gyurka Slavopasity, Joannes Szabadkai, Antonius Porfuszter, Sivan Kerstin, Jovan Mintivan Kollarity, Szavo Plaskovity, Gyuro Szrémács, Stephanus Kelemen, Georgius Csamorlai, Simon Csaverlovity, Andreas Temesváry, Jovan Pekarovity, Athanaczko Zsivanovity, Majnolo Paszity, Thomo Sztójkovity, Martinus Dugácski, Saecula Theodorovity, Jovan Deák, Neczko Gruity, Jovan Rakity özvegye, Trifon Szubity, Paulus Nedo

1749-ben alsóvároson egy alkalommal 66, máskor pedig a belvárosban 10 ház égett le¹⁾. Ez utóbbi esetből kifolyólag a belvárosi templom biztonságát veszélyeztető még 6 ház lerombolása is elrendeltetett. A tulajdonosok azonban máshol nyert telkek által kártalanítottak²⁾.

A tüzesetek mellett a vízáradások is gyakoriak voltak. Már az 1740. év őszén a Tisza annyira felduzzadt, hogy a vizek a szántó- és kerti földek egy részét elborították és nagy károkat okoztak. A következő év tavaszán az áradat itt érte a mult évi vizeket s a májusi esőzések következtében a talaj annyira elázott, hogy a távoleső partos helyekről hajókon kelle a töltések erősítésére földet szállítani³⁾.

A hosszantartó küzdelem alatt elfogytak az összes védőszerek. Feldhoffer György tanácsnok, különben virágzó üzlettel bíró vaskereskedő, mint a védmunkálatok vezetője, karhatalom útján szerezte be a lakosság birtokában levő gyékény, nád- és fakészletet⁴⁾. Ez erélyes eljárása és az ősz óta folyton tartó küzdelem a lakosságot igen elkeserítette és kimerítette. Pangás és üzletszünet következett be, mit leg-

---

Joannes Zubák, Nicola Gyalinacz, Sztojsa Vljakovics, Antonius Nyitifer, Stépán Osznovity, Szavo Misits, Sivan Veszelinovity, Gabriel Bozsits, Joannes Katacsics, Thomas Jósity, Peter Uvala, Arszo Petkov. A tanács a kárvallottaknak 395 frt 59 drra rugó adóját ez évre elengedte. Lásd az 1748—49. évi számadásokat Szeged v. számvevőségi levéltárában.

1) Az előző jegyzetben foglalt névsorral való összehasonlítás okából közöljük az alsóvárosi károsultak neveit is. Vecsernyés Márton, Magyarai István, Magyarai Mihály, Csongrádi Kovács János, Gál Márton, Puskás József, Szakál Tamás, Böresök István, Rózsa Ferencz, Hegyesi Márton, Vőneky István, Négyökrü Imre, Bartus János, Csáky István, Hegyesi Péter, Csontos Mihály, Nacsa Imre, Nacsa István, Nacsa Gergely, Gácsér Ferencz, Fodor Márton, Fodor Mátyás, Pap János Tóth István, Daka Mihály, Csóti János, Kazi Gergely, Pap András, Ónozó József, Nagy András János, Ilia János, Babarczy János, Gondos Ferencz, Ambrus József, Csücs János, Csücs Ferencz, Csücs István, Négyökrü István, Szabó Gergely, Bózsó István, Kaszta János, Ónozó Ferencz, Ónozó István, Stauner Ferencz, Huszta Ferencz, Gábor Mihály, Gyapjas Albert, Szekeres Ambrus, Csala Pál, Vér Mihály, Szabó István, Szücs János özvegye, Dékány Mihály, Zsák Gergely, Vér András, Budai Ádám, Takács János, Farkas János, Vér Ferencz, Ábrahám István, Sebők Gergely, Herédi György, Nagyiván János, Nagyiván László, Berta István. A kárvallottaknak 528 frt 51 drra rugó ez évi adóját a tanács hasonlóképp elengedte. Lásd az 1748—49. évi számadást és a tanácsi jegyzőkönyv vonatkozó határozatát.

2) U. o.

3) 1741—42. évi számadás 39., 40. s az 1742—43. évi számadás 126—136. tételszámai.

4) 1741—2. és 1742—3. évi számadások.

inkább a korcsmárosok érezték meg, kik nem is mulasztották el, hogy panaszait elő ne terjeszszék. Ezek vígasztaláskép egy-egy negyedévi haszonbér leengedésben részesültek¹⁾.

A veszély ugyan elhárult, de a fakadó vizek a város mélyebben fekvő részeit csak elborították. Alsó- és felsőváros ismét a régi sziget-ség képében tűnt fel s egy ideig még a templombajárás is csónakokon történt²⁾. Ekkor pusztult ki a barátok zárdája mellett elterülő régi híres gyümölcsös kert is³⁾.

Tíz év mulva ismét válságos napokat élt Szeged. Az 1750. évi karácsonyi ünnepek előtt a Tisza medrében oly jégtorlódás támadt, hogy a folyás egészen megszűnt, a víz rohamosan duzzadt s a legrosszabbtól lehetett tartani. A tanács az összes közerőt a töltésekre rendelte, de a lakosság nemcsak vonakodott, sőt ellenszegült. Katonai karhatalmat kelle ennél fogva igénybe venni s így mindennap más-más városrész közereje vett részt a védelemben. A fedő anyagokat is karhatalom útján kelle beszerezni s a felhasznált anyagok, szerek és eszközök árát csak utólagosan térítették meg. A kényszermunka deczember 22-től január hó 14-ig tartott⁴⁾.

Ezen veszedelem emlékezete még el sem mosódott, midőn az 1765. évi áradás új szorongásokat idézett elő. Kitartó munkával, gondos vigyázattal a veszélyt mégis sikerült leküzdeni és nagyobb mérvű károsodás nem történt. Az áradat ekkor 18 láb 11 hüvelyk és fél vonal magasságra emelkedett, holott a korábbi, szokott vízmagasságok 15' 10", 11³/₄" emelkedésűek voltak⁵⁾.

Öt év mulva, vagyis az 1770. év nyarán azonban a város majdnem az 1712. év sorsára jutott. A tavaszi ár minden rendkívüliség nélkül érkezett le; de ez még el sem takarodott, midőn megérkezett az úgynevezett „zöldár.“ Ami talán századonként szokott előfordulni, bekövetkezett ekkor. Az erdélyi esőzések a Maros vizét is felduzzasztották s az áradat oly tömegekben zúdult, hogy a szerencsétlenség kikerülhetetlennek látszott.

1) 1741—42. és 1742—43. évi számadások.

2) Vályi A.: Magyarországnak leírása. Buda, 1799. III. k. 340. l.

3) Fridrich Urbán: Historia compendiosa ord. minorum s. p. Francisci. Kassa, 1759. II. r. 12. l.

4) 1750—51. évi számadás 128. tételszáma és a vonatkozó mellékletek.

5) E mérési adatok az aradi mérnökkari igazgatóság által készített egyik tervrajzon fordulnak elő. A vár, illetőleg a Mária Terézia kapu kereszt-szelvényén ugyanis feltüntetve van az 1763. évi legalacsonyabb vízállás, a Tisza 0 pontja alatt 34 ctmtrre. Jelezve van egyúttal az 1765. évi vízmagasság is, mely Jurasko mérnök számítása szerint a 0 pont fölött 5 m. 98 cm. (Lásd a szegedi folyam-mérnökségnek 1881. évi 2229. sz. ügyiratait.)

A várost védő töltések ez időben már mintegy 3000 ölnyi hosszúságúak voltak¹⁾, melyeken megfeszített erővel kelle munkálódni. Ennek daczára több helyen csúszások, sőt szakadások következtek be. Felsővároson Cseh András háza előtt az áradat iszonyú erővel tört be s a szakadás mind nagyobb rést vajt ki. A lakosság kétségbeesve, óriási erőfeszítések közt hozzá fogott a rés betöméséhez. Hajókat süllyesztettek, czölöpöket vertek le, melyeket sövényfonattal kötöttek össze s azután földdel telt zsákokat raktak le, mely úton a vízömlés meggátolva lett. Éjjel-nappal, váltott erővel folyt munkával erősítették az elázott töltéseket. Alsóvároson is több helyen mutatkozott a csurgás, de itt szakadás még sem történt.

A pusztulástól ugyan megszabadult a város, de nem a tetemes károktól, melyek úgy a kül- valamint a belterületen óriási arányban léptek fel. A szakadás alkalmával ugyanis sok víz ömlott be, a szivárgás is egyre tartott s így igen sok ház elázott és összeomlott. A károk megállapítására Csongrád vármegye Lovász Imre helyettes alispánt és Veres András szolgabíró-t küldte ki. Nevezettek július 10-én kezdték meg a szemlét, mely alkalommal tapasztalták, hogy felsővároson 207 ház és melléképület, illetőleg telek jutott víz alá; 40 ház, közöttük a város korasmája és mészárszéke összeomlott, a kertekben lévő gyümölcsfák pedig kipállottak. Megtekintették a szakadás helyét is, hol még ekkor is folyt a munka s bámulattal teltek el a három soros czölöpverések fölött.

Alsóvároson 22 ház állt vízben, ezek közül két lentörő épület tökéletesen összeomlott. A bánomkertek fölött a víz oly magas volt, hogy a nádkerítések ki sem látszottak. A ballagítói szőlőföldeknek azonban csak a szélei kerültek víz alá.

A küldöttség ezután csónakon a szilléri szőlőkhöz ment, melyek ugyancsak el voltak borítva s a fák már mind kipállottak. Egész Algyőig csak eget és vizet lehetett látni, pedig azon a környéken azelőtt tized fejében a város 4000 kereszt búzát szokott volt beszedni. A dinnye és kukorica földeken is oly magas víz volt, hogy mély járású hajók is úszhattak volna. Az áradat elsodorta a szilléri hidat is, úgy hogy czölöpeire sem lehetett reáakadni. Innen áteveztek a Tisza balpartjára s eljutottak Sírhatig, Vetyehatig, honnan azelőtt 2500 boglya szénát szokott volt a város betakarítani. Az összes kár 20 ezer frtra rugott.

A vármegye küldöttei ez alkalomból azon javaslatot tették, hogy

---

1) E töltés a szillér-baktói töltés volt. A „hatalmas“ védvonalat az 1765. évi árvíz után Dugonics András tanácsnok építtette, illetőleg emeltette magasabbra és erősítette, hogy „ne kellessék jövőre harangkongatással a vész idején a népet a munkára serkenteni.“ — Lásd: Dugonics: Ulisses előszavában.

a felsővárosi töltéseket egész Serkédig kell kiépíteni, mert csak ezúton lesz a város és Tápé területe az árvizektől megóva¹⁾.

Két év múlva, 1772-ben ismét igen nagy áradása volt a Tiszának. Az ár 19' 11" 4''' magasságot ért el²⁾. A hagyomány szerint a víz ekkor is betört, sok ház összeomlott s a lakosság rendkívüli károkat szenvedett volna³⁾. Valószínű, hogy ez a két évvel előbbi veszedelem emlékezetével van összeforrva. Egyébként a külterület lapályait a víz ekkor is elborította s a város körül tenger terült el. A balparton a kiöntés egész Szőregig terjedt s a közlekedés csak kompok útján történt. Ezeknek a Sebes fokban volt járója⁴⁾.

A gyakori áradások által okozott bajokat még az is súlyosította, hogy a Tisza jobb partján, felsővároson, de különösen a belvárosban, partbeomlások fordultak elő. A part megdőbbséget mérvben szakadozott. Már közlekedni is alig lehetett, sőt a házak beomlásától kelle tartani. Bár a város anyagi viszonyai ekkor már tökéletesen rendezettek voltak, a szükségesnek látszó áldozatok hozatalától mégis vonakodott. Az érdekeltség azonban nem nyugodott s követelte a súlyos baj orvoslatát. 1773. évi aug. 4-én Zbiskó János királyi biztoshoz benyújtott terjedelmes emlékiratban, egyéb sérelmek között a polgárság azon óhaját nyilvánította, hogy mindkét veszélyes helyen a Tisza partja a pozsonyi és budai módon kőkirakással erősíttessék. A tanács ennél fogva most kilátásba helyezte, hogy amint a szükséges 5—6 ezer frt költség együtt lesz és a kamara a munkálatokat engedélyezi, a parteródítást foganatosítja.

De a rendszeres partvédmű kiépítése mégis elmaradt, mert a partra kihordott szemét- és dudvalerakodás, úgy az időközben foganatosított fűzültetvények által, fokozatos iszaposodás következett be s a partesűszások nemesak hogy megszűntek, sőt rövid idő múlva a part az előbbi állapot szerint kiszélesedett.

Mert a helytartótanácsnak a fűzfák ültetése iránt még az 1750. évben kiadott rendeletére 1752. év óta a partok fásítása megkezdett. 1769-ben 3000 drb 1770-ben pedig 10,000 drb dugványt ültettek el, melyek midőn megerősödtek oly iszapolást idéztek elő, hogy a tervezett parteródítások szüksége önkényt elesett.

A gyakori és nagymérvű csapások daczára is, miként már fentebb

¹⁾ Szeged v. közig. levéltára, Lad. Z. fasc. 3. 191. sz. és a helytartó-tanácsához az 1771. évi deez. 15-én tett felterjesztés.

²⁾ A régi hídbiztosi hivatal feljegyzése. A magasság tulajdonkép 24' 13" volt, de a mérzésnek 1858. évben történt megigazításánál fogva ez a fentebbi mérvre szállítandó.

³⁾ Kremminger György: Hálaadó beszéd. Szeged, 1830.

⁴⁾ 1772. évi ápr. 11-iki határozat és a számadások 18. tétele.

említők, a város következetesen gyarapodott, népessége mindinkább emelkedett és a jólét szembeötlően fokozódott. A palánkban előbb kerteknek kiosztott nagyszámú telkeken majorok, majd lakóházak emelkedtek. A külvárosok pusztán álló lapályait lassanként a vízelöntések elől elzárták, kiosztották. Itt is házak épültek, majd utcák és új városrészek keletkeztek. Felsőváros szétszórt szigetségei is lassanként egy tömörített várossá alakultak.

A népesség növekedése a belső szaporulaton túl különösen a nagymérvű betelepülésekből támadt. Az idegen iparosok a világ minden részéből özönlöttek ide, hol munkájuknak meg volt az értéke. Oly nagy arányú volt a betelepülés, hogy a polgárság kötelékébe felvett vidéki iparosok száma a benszülöttekét jóval fölülmúlta. Volt eset, (1759—62), hogy az új polgárok közt egyetlen benszülött sem volt. 1763-ban 11 új polgár közül csak 4, 1764-ben 16 közül csak 1 helybeli származású volt.¹⁾

---

¹⁾ Lásd Szeged v. közig. levéltárában a polgárok lajstrom-könyveit. Ebből szemelvényül az ismertebb polgáresaládok névsorát közöljük, a betelepülés idejének és a származási helynek kiténtetésével. 1759. Brunner Mihály (Linz), Schönbauer József (Tuja, Austr.), Felmayer Károly (Bécs), Sauer Mátyás (Ettling, Bajororsz.), Waczle Venczel (Poplis, Csehország). 1760. Szluha István (Verbó, Nyitra vm.), Straubert János (Osztring, Imperium), Ferencsik István (Krosoleza, Nyitra vm.), Leonhard János (Chivra, Westfália), Tobis János (Sziléczia), Realy István (Smyrna). 1761. Jahl János (Svevia), Scharsi Mihály (Komotau, Csehorsz.), Majeresik György (Zvegyelik, Trenesén vm.). 1762. Liota Demeter (Kosán, Macedonia), Rokosinyi András (Tárkány, Heves vm.), Novák Simon (Csáktornya). 1763. Keszler Lőrincz (Gerloeuia, Franciaorsz.), Polezner János Kristóf (Wolfersdorf, Csehorsz.), Hubert Dávid (Bécs), Hanzel Mihály (Németújvár). 1764. Kiriák György (Kosak, Macedonia), Geiszler Márton (Meanville, Franciaorsz.), Opitz Antal (Krenka, Sziléczia), Vedries György (Glogócz, Horvátorsz.). 1765. Helncz János György (Lichtenwart, Austr.), Jugenitz Ferencz (Bécs), Puchard Szervác (Bischofsdrun, Frieri hg.), Lemle József (Graben, F.-Austria). 1766. Rupp Jakab (Obertumritz, A.-Austr.), Aigner Mátyás (N.-Höflány, Sopron vm.), Krajezenperger Károly (Znaym, Morvaorsz.), Privarek György (Briság, Horvátorsz.), Mayer Mátyás (Gaizelberg). 1768. Weber Sebestyén (Fronsdorf, Austr.). 1769. Pineshuber Vitus (Niederbrunn, Austr.), Spitzhilt András (Pondeck, Csehorsz.). 1771. Spitzer (Pozsonyi) Ignác (Moesonok, Nyitra vm.). 1772. Stumpf Pál (Dubnitz, Trenesén vm.), Csavojszky János (Zvonesin, Pozsony vm.). 1771. Dobos (Bezdan) András (Érsekújvár, Nyitra vm.), Bulland József (Kralovitz, Csehorsz.), Linseder József (Buda), Undy Antal (Gyöngyös). 1774. Khlevényi Pál (Komjáth, Nyitra vm.), Hausenblasz Dániel (Schozen, Csehorsz.). 1775. Bieber József (Oberleipa, Csehorsz.), Veezerle Fülöp (Drosendorf, Austr.). 1776. Gábriel Keresztély (Ruszt, Sopron vm.), Sallinger Antal (Bécs), Laczkovics György (Buda), Reiszner András (Ruszt, Sopron vm.), Stadler Sebestyén (Buda), Gondák Miklós

A régibb települők az új jövevényekkel szemben azonban önzést, szűkkeblűséget tanúsítottak s kivivott sikereiket és előnyeiket mintegy félteni látszóttak. A hatóságnál azon mesterkedtek, hogy az új jövevényekkel szemben maguknak előjogokat biztosítsanak és az esetleges versenyt meggátolják. E végre még a helytartó-tanács védelmét is törekedtek igénybe venni¹⁾.

Nagyon természetes, hogy a betelepülések által a korábbi időkből ismeretes nemzetiségi viszályok még gyakoriabbak és a torzszalkodások erőteljesebbek lettek. Különösen a szerbek követelőztek és türelmetlenkedtek. A katolikus ünnepekre már semmi tekintettel sem voltak s a tanács figyelmeztetési daczára is, zajos üzleteiket az ünnepeken nyitva tartották. Még a karhatalom alkalmazása sem igen használt, mert ebből vérengzések támadtak. 1740. évi jan. 2-án a tanács érzékenyen panaszkolta a vendégül befogadott elemek türhetetlen viselkedését, mire a helytartó-tanács még ugyanazon évi jún. 21-én szigorúan elrendelte, hogy a görögkeletiek a katolikusok ünnepein üzleteiket zárva tartani kötelesek.

A hatóság elleni vádaskodások, királyi biztos kiküldése iránt való kérelmek úgyszólván szakadatlanok voltak. Néha egész tömegét sorolták fel a vádakra, melyek leginkább arra czéloztak, hogy a tanács a közvagyon kezelése körül visszaéléseket követ el, hogy a közjó érdekeit szem elől tévesztve, részrehajló és pártoskodó.

Pedig a közvagyon kezelése körül ép ez időben a hatóság kiváló eredményeket ért el; törekvései pedig nemesek, a közjó emelésére célzóak voltak. Míg III. Károly uralkodása alatt a bevételek és kiadá-

---

(Kaproncza, Horvátország), Seidl János (Ratzmansdorf, Austria). 1777. Malatinszky István (Nyitra vm.), Pichler Mihály (Schwamburg, Styria), Schallapöck Ferencz (Vüsen, A.-Austr.), Blinkay János (Hrozukov, Trenesén vm.). 1778. Kálló József (Tápió-Szecső), Baurneind János (Laa, A.-Austria). 1779. Pulmann Tóbiás (N.-Lévárd, Pozsony vm.), Humanyi József (Nyitra), Lengyel Pál (N.-Káta), Gyuricza Tivadar (Macedonia). 1780. Kókai István (Zsámbok, Pest vm.), Gerencsér György (Nádasd, Vas vm.), Saller Mihály (Stanffa, Imperium). 1782. Ocskai András (Komárom), Frumm Mátyás (Buda), Fabók János (Szob), Korényi György (Pruska, Trenesén vm.), Igaz István (Makó), Marics Tamás (Malaczka, Pozsony vm.). 1783. Ebner József (Schönkirch, Austria). 1784. Mihályi Péter (Komjáth, Nyitra vm.), Tajmel Lőrincz (Kosztron, Austria), Mórincz Domokos (Trübau, Morvaország), Zvér Márton (Turniesa, Zala vm.), Haris Manó (Macedonia). 1789. Benák György (Bellus). 1790. Pfeilsifter Antal (Pemfling), Gebhard Jakab (Puklau), Langenfelder Bertalan (Aichstädt), Hauer Jakab (Francziaország), Grün Bernát (Imperium), Ditzgen József (Imperium). 1792. Rieger János (Poroszsors.), Hodács György (Galantha), Wiedermann József (Gundelfingen, Schwabenland) stb.

¹⁾ Marczali: H. Magyarország II. József korában. Budapest, 1881. I. k. 117. l.

sok 12—18 ezer frt körül váltakoztak, most a kiadások csak 25—27 ezerig, ellenben a bevételek egész 60 ezerig emelkedtek. A régi adóságokat lassanként törlesztették, sőt gyümölcsöző tőkék képződtek, melyek a várost a fokozottabb terhek és áldozatok hozatalára képe-sebbé tették¹⁾.

A bajor és a hétéves porosz háború kitörése alkalmából a trón védelme és a haza különféle közszükségei fedezésére a város kiváló áldozatokra volt kötelezve. A háború színhelye messze, távolra esett, Szeged népe csendben és békében élt ugyan, de azért a háború hatásai itt is érezhetők voltak. E hatások a forgalmat élénkítették. Különösen a hadsereg részére való lóvásárlások, takarmány, zab és élelmi cikkek beszerzése és ezek fuvarozása a termelés fokozását idézte elő, mert az árviszonyok is kedvezőek voltak s ez ismét az iparra is fellendítőleg hatott. Minden téren élénkség támadt, a sok kéz sok munkát végezett s a munkának meg volt a kívánt gyümölcse.

A város és a lakosság minden rétegének jóléte képesítette a várost arra, hogy mindjárt a koronázó országgyűlés után 44 főnyi csapatot állíthatott ki²⁾ felszerelve az utolsó bakkancsig, mi több mint 2000 forintnyi kiadással járt. Ugyanekkor a hadsereg részére 192 és fél köből zabot adott át. Ez évben a hadsereg részére kiszolgált egyéb gabona-neműekre tett költekezés 1017 frt 30 kr-ra rugott. A megyei nemesi felkelő sereghöz pedig a tanács ugyanekkor 28 főnyi lovas csapatot állított.

A Hávör-féle magyar ezred kiegészítésére tartott toborzás alkal-mával a szegedi ifjak közül majdnem 100-an csaptak fel. Az 1744. évi felkelés alkalmával ismét 100 lovast állított a város. Ennek felsze-relése is a közpénztárból fedeztetett. Majd a Haller-ezredhez 41 fel-szerelt és egyenruházott katonát, később a Forgách-ezredhez 100 vitézt, utóbb pedig a Hadik-ezredhez 30 felszerelt lovast állított ki³⁾.

A harcmezőre küldött szegedi ifjak általában hírt s dicsőséget szereztek önmaguknak és a városnak. A Hávör-ezredbeli szegediek Münchennél nyertek babért, a kolini győzelmet pedig a hős Siskovich József vívta ki, midőn a porosz király által személyesen vezetett rohamot őt ízben verte vissza, mi által a győzelemnek legünnepeltebb baj-noka lett⁴⁾.

De az ország különféle közszükségleteit is nevezetes járulékokkal mozdította elő Szeged. 1747-ben a budai királyi palota felépítésére

1) Lásd a III. kötetben Községi háztartás című rovatot.

2) 1741. évi tanácsi jkv és az 1741—42. évi számadások.

3) Oklevéltár CCXV. sz. a.

4) Hirtenfeld: Der Militär-Maria-Theresien-Orden. Wien, 1857. 206. lap. — Lásd egyúttal jelen mű III. kötetében a Katonai ügyek fejezet alatt.

200 frtot, 1760-ban a magyar testőrség szervezésére 2000 frtot, a magyar kancellária bécsi palotájának megvételére 200 forintot, ugyanez évben, József főherceg házassága alkalmából, a nemzeti ajándék előállítására 150 drb aranyat adott¹⁾ stb.

Mindezek fennen hirdetik, hogy Szeged már ezidőben is mily erős oszlopa volt a hazának s hogy e nagymérvű áldozatok a jólét és bőség mily gazdag forrásából fakadtak.

Ezen nagymérvű teherviselések okozták egyúttal azt, hogy a város saját szükségleteit ki nem elégithette s a városias fejlődés csirái nagyobb mértékben nem jelentkezhettek. Mert az ősi szt. Demeter egyház megújításán kívül ezen időszaknak más kiválóbb alkotása nem volt s még ezt is bizonyos kimerültséggel hajtották végre. A munkálatok ugyan már 1525-ben megindultak²⁾, de több ízben félbeszakadtak. A templom körül levő temető is csak 1728-ban vesztette el ezen jellegét³⁾. A torony kijavítása 1731. évben fejeztetett be, a sisakot, illetőleg a kereszt gömbjét okt. 5-én illesztették fel⁴⁾.

A harangokat 1739-ben szerezték be⁵⁾ s Feldhoffer György templom-átya a külső és belső munkálatokat csak 1749-ben hajtotta végre. A díszítések, felszerelések és egyes oltárok felállítása még később történt⁶⁾. A templomépítési költségek részint a templom jövedelmeiből,

1) Oklevéltár CCXV. sz. a.

2) Szeged v. tanácsi jkve 1725. év 114. l.

3) U. a. 1728. év jan. 27-iki ülés határozata.

4) U. a. az idézett év és napról. A gömbbe elhelyezett chronostikon a következő volt:

RVIna tVrrIM CoopIt CIVItas regIa Szeged
 RestaVrare CrVCIsque sIGnVM apponi
 Die qVInta 8 bris
 HonorI
 SanCtI DeMetrII CIVItatIs PatronI sangVIne
 proprIo pVrpVratI
 ItaqVe sIt
 GLorIa Deo Patri parIter fIlIo spIrItVique
 sanCto In aeternVM
 QVI
 NobIs ConCeDat qVleta teMpora Vt ela sVIs serVIs
 In VnItate fIdeI ple fIdeLIter
 CorDIALIterqVe serVItVs fIat.

5) Ezeknek és a kápolnáknak felszentelését br. Falkenstein püspök ugyanez évi szept. 14-én hajtotta végre. (Lásd tanácsi jkv i. h.)

6) A felszerelések közt voltak az egyházi zenekar eszközei is, melyek 1746-ban szereztek be. (Lásd az idézett év számadásai 171. tételszáma alatt.)

részint a hercegprimásnak járó egyházi tizedvátság átengedett járulékaiból, részint a közpénztárból fedeztettek¹⁾).

A felsővárosi szt. György templom óhajtott restaurációja azonban egészen elmaradt. A beomlott oldalfalak 1722-ben valamennyire fel-emeltettek ugyan, úgy hogy egy jó ideig ott isteni tiszteletek is tartattak. De ez a helyreállítás rögtönös volt. A gyökeres helyreállítást a hatóság több ízben fontolgatta is, de a barátoknak és a piaristáknak esengéseire, nehogy ott önálló plébánia keletkezzék, a tervezetek abban maradtak. Midőn 1739-ben a Belgrádból menekült minoritákat befogadták és felsővároson telket kaptak, ajánlatot tettek a városnak, hogy saját költségükön szt. György templomát tökéletesen helyreállítani képesek. A hatóság nem is idegenkedett ettől s Eszterházy hercegprimás engedélyét ki is kérte, hogy a templomot a minoritáknak átadhassa. A primás 1744. évi február 12-én kelt válaszában azonban tudatta, hogy az csakis szt. Demeter plébániájának jogai sérelmével történhetnék, mit az egyház törvényei határozottan tiltanak. Nehogy tehát a felsővárosi önálló plébánia keletkezésére alkalom nyújtassék, a templom kiépítése végképen mellőztetett, sőt az ideiglenes tatarozások és fenntartások is abban maradtak²⁾. A minoriták azonban 1747-ben

---

¹⁾ Lásd egyúttal: Reizner: Szent Demeter temploma. (Szegedi Napló, 1890. évf. 161., 162. sz.)

²⁾ A minoriták befogadása miatt a barátok is tiltakoztak és jogsérelmüket a következőkben adták elő:

„Tekintetes nemes Magistratus! Ezen együgyű alázatos instantiánkkal a tekintetes nemes magistratus eleiben folyamodván, ösztönöz a seregek urátul minden nap kérendő szegény pater és frater atyánkfiainak szájokban vetendő falat kenyérnek kétfelé szegése, s majd-majd amint látjuk, szájukból való erőszakos kivevése; mivel látjuk tisztelendő pater minorita atyám uraiméknak a tarkásan festett, majd csaknem álnokul kigondolt káplányság homályos titulusa alatt kegyelmetektől való nemesak tolerált, hanem felsőbb instantiák által kívánt, törvényen sollicitált erőszakos illocatióját s béhozását, amely mind világi, mind penig egyházi törvények ellen való illocatio. Azért is az ilyen szent provinciának fejében iterato protestálunk, azért nagy mély alázatossággal magunkat meghajtva, kérjük a t. n. Magistratust, ne kívánja (mivel seposito földre téván minden hívságos mulandó világi respectust, nem is kívánhatja) izzasztó nehéz munkával, fáradsággal, szegény koldulással teendő kevés alamizsnátul s mindennapi kenyértül hajdani és mostani igaz hív szolgálait, szegény káplányit megfosztani: hanem arra alázatosan kérjük, ne terheltessek a tettes ns. Magistratus emlékezetben venni ezen szent szerzetbeli hajdani lelki atyáknak nemes városunk mellett mind szerencsés és boldog idők forgásában, mind penig boldogtalan jajos és bajos pogány török terhes igája alatt való nemesak lelki, hanem világi és testiképen tett munkás fáradságukat, igaz hív szolgálataikat, akik szent Pállal készek voltak actor. 70. versu 24. drágábbnak nem

kolostorukat, 1754-ben pedig szent Miklósról címzett templomuk építését megkezdették s ez utóbbit 1767-ben befejezték és mint alább látni fogjuk, 1789-ben a plébániai szolgálatot is elnyerték.

A város legfőbb törekvése az volt, hogy kedvező anyagi viszonyainak felhasználásával birtokállapotait véglegesen rendezze és biztosítsa, sőt ha lehetséges szaporítsa.

A kun puszták s illetőleg Dorosma felől való határai, mint láttuk, már véglegesen meg voltak állapítva. A szomszédi viszony azonban továbbra is kellemetlen maradt és a viszályok szüntelen megújultak.

---

tartani lelküket maguknál, csak elvégezzék futásukat és a szent igének szolgáltatását, melyet az úr Jézustól vettek, hogy bizonyosságot tehetnének az Isten malasztjának evangéliumáról, életüket nem szánták letenni atyáink, régi magyarok mellett, úgy hogy emlékeznek még most is a régiek róla, hogy némelyek karókat hordoztak vállaikon a név mellett, amelyre majd felvonandók valának, kik közül vala emlékezetre méltó Istenben boldogult pater Fülöp András a Massae (szent Lőrinczet követvén) oldalát nem szánta sütögettetni a pogány töröktől, kinek emlékezetre méltó neve pater Nagy János szegedi quárdián, aki is nem szánván munkás fáradtságát ez nemes városunk mellett való hív szolgálatját, hanem nemes városunknak hajdani szabadságát koronás királyunktól nyervén, szegény népünket itt levő és lakó magyar nemzetünket megvigasztalta és az igaz hitet több szerzetes provinciánkbeli atyáinkkal együtt számtalan esztendőök forgása alatt virágjában megtartotta, akinek hogyha igaz pásztorsága nem lett volna, avagy régi szüleink és atyáink Kalvinus vagy Luther hítükre húztak volna. De már megepedt szívvel, könnyben látott szemmel látjuk és tapasztaljuk, hogy mind a régieknek, mind a mostaniaknak, nemes városunk mellett való fáradsági elfeledtetnek és a régi gyümölcstermő fának (kinek mivel istenes, mivel üdvösséges gyümölcsén, evangéliomi istenes tejen a régi és hajdani szüleink neveltettek, mostani lakóink is neveltettek) a zselléren és mostohán származott vesztért kivágatására igyekeznek, óh szívepesztő nagy fájdalom! attól tartunk, hogy netalán tán rajtunk uralkodó seregek Ura Istene vegye valaki ezen zsellér vesszőnek törvénytelen illocatióját kigondolta és ellenünk való irigységből fundálta. Dícséretre méltó ugyan a t. n. Magistratusnak igyekezete, hogy bővebb isteni szolgálattal a népit vigasztalni kívánja, de bezzeg az esik szíve fájdalmára a szent provinciának, sem pedig az itt levő quárdiának, hogy a nép és község szolgálatjára és lelki vigasztalására szerzetes pátereket rendelt volna, kire való nézvén az heánya szegény szolgáltnak s régi káplányinak szemiben.

Dorsum: Mivel még 1739-ik esztendőben november havának 16-ik napján tisztelendő p. Szveeska Orbán szent Ferencz Seraphicus Salvatoria provinciának provincialisa által introseralt dologban beadott hasonló instantiájára illendő indorsatio kiadatott, azért most is arra magát provocálván, magistratus mindenekben annak inhaereál. Actum in senatu die 17a junii 1740.“

(Egykorú másolata Szeged v. tanácsi jegyzőkönyve III. köt. 498. lapján.)

A dorosmaiak még tél idején is vadász szenvedélylyel lesték a szegediek jószágainak határukba való tévedését, miből azután villongások támadtak. Maga a jász-kun főkapitány, Almásy János is megsokalta ez apró keserítések s 1753. évi jan. 15-én Dorosma előljáróságát figyelmeztette, hogy a „szomszéd mindenkor talál módot és alkalmatosságot, miképen szomszédját vexálhassa“¹⁾.

Az alsó pusztá határai azonban még nem voltak rendezve és biztosítva. A Kőrös-érig ugyan a város birtokolta a legelőket, de Kis-Üllés és Bilisics pusztákra az óhajtott új adományt nehezen bírta megszerezni. Csak amidőn a kincstár részéről követelt 8000 frt fegyver-azaz visszaháramlási illeték, az időben rendkívül nagy összeg, lefizetett, csak ekkor, 1750. évi szept. havában nyerte el a szükséges adománylevelet, mely a város kétségtelen határ- és területi jogait egész a Kőrös-érig, illetőleg Szabadka város határaig kiterjesztette és megállapította.

S minthogy a horgosi és szentpéteri puszták megszerzésére irányult törekvések — mint másutt láttuk — megghiúsultak, a város 1766-ban gróf Erdődy Kristóf dóczy pusztáját 10,000 frtéért zálogba vette. Ezt a város békességesen használta is 1775-ig, amikor a mind-szent-algyői uradalom, a „méltóságos genuai urak“ zálogába kerülván, ezek a várost Dóczból kiverték, miből azután egy bonyodalmas per keletkezett.

Másrészről a város birtokviszonyain nagy változások történtek azáltal, hogy a tanyák mindinkább szaporodtak, népesedtek. A gazdák ugyan még jobbára bennlaktak és a külterületi állandó népesség főként cselédekből állt. A közbiztonsági állapotok azonban igen kedvezőtlenek voltak s több ízben Kistelek körül még a postát is kirabolták. Ép a postajáratok és a közlekedésügy biztonsága érdekében 1774. évben Mária Terézia elrendelte, hogy a város Kistelek pusztát jobbágyok telepítése útján benépesítse²⁾. A város erre egyáltalán nem volt hajlandó s a következő évben a helyszínén tartott vegyes küldöttségi tárgyalás alkalmával is vonakodott a határterület megcsonkításától. Ismételt helytartótanácsi rendeletek, sőt fenyegetések következtében, 1775. évben a felső pusztából 11,000 kat. holdnyi terület mégis kihalásztatott és 100 jobbágytelek után a belsőségek kijelöltettek, melyek leginkább a Mátra vidékéről leszállított tót ajkú jobbágyok közt kiosztattak. A telepítési munkálatokat Dugonics András tanácsnok és polgármester hajtotta végre³⁾.

1) Palugyai: Magyarország leírása. Pest, 1854. III. k. 230. lap.

2) Szeged v. közig. lováltára H. 1. 3270., H. 7. 3521., H. 8. 3580. és 3589., úgy J. 1. 3616., 3619., 3637., végül 3691. és 3708. sz. ügyiratok.

3) Dugonics: Ulisses. Pest, 1780. Előszó.

A kihasított terület a vármegye joghatósága alá került s a város ekként most már a második helységnek lett földesura, mely után megillető javadalmak élvezetére leendett jogosítva. Kistelek összes úrbéri szolgálata azonban csak néhány erdő ültetésére szorítkozott. Az úri szolgálmányok felhasználására Kisteleken egy tisztartóság állíttatott fel, mely a jelen század elején szűnt meg. A város mint földesúr 1778-ban Kisteleken parochiát is alapított s a helység új templomát 1831-ben építette fel.

Kistelek benépesítése óta a város és Csongrád vármegye között való viszony, mely kezdettől fogva barátságtalan volt, egészen elfajult és a két törvényhatóság között mind élesebb viszályok és torzsalkodások ütöttek ki.

Csongrád vármegye a törökök kiűzése után csak az 1723-ik évben alakult meg. Ekkor kezdte új életét s első ülését ugyanezen évi okt. 6-án Szegeden tartotta. Ezóta a legtöbb esetben Szegeden tanácskoztak a vármegye rendei s a tisztviselők is általában Szegeden laktak. Arra is volt eset, hogy a város tisztviselői egyúttal a vármegyét is szolgálták, mint azt Zaffiry Imre és Lábady Ádám stb. példái mutatják. Nem csoda ennél fogva, ha a jogi és közigazgatási, valamint az illetékességi és hatósági kérdéseknek egy bizonyos összekeveredése támadt. A vármegyéhez intézett felsőbb rendeleteknek egy egész sorozata a városhoz került és maig a város levéltárában őriztetik. A város, mint nemes személy és egyúttal a vármegye joghatósága alá tartozó Tápé helység földesura, a vármegyei gyűléseken kiküldöttei által mindenkor részt vett és a vármegye igazgatásában befolyását érvényesítette.

A vármegye még báró Révay Mihály főispán idejében, nevezetesen 1730-ban Szegeden egy házat is szerzett, de ép azon időben ajánlotta fel gr. Károlyi Sándor szegvári kúriáját vármegyei székháznak. A szegedi roskadozó székház kijavításának kérdése így mellőztetett s az épületet később 800 forintért eladták. Bár a felsőbb hatóság azt óhajtotta, hogy a vármegye székhelye Szeged legyen és itt emeljen megfelelő épületet, gróf Forgách János főispán a Károlyi uradalom tisztjeinek támogatásával oda terelte a dolgot, hogy 1765. évben a megyei székhely kérdése véglegesen Szegvár javára dőlt el. De ekkor már Szeged iránt az ellenszenv egész szélétében kifejtett, mert a városi és vármegyei hatósági közegek közt az összeütközések mind gyakoriabbak lettek.

A vármegye az 1659. évi 71. törvényczikkre való hivatkozással már az 1727. és 1733. évi gyűlésein alkotott némely szabályzatainak érvényét a város területére is kiterjesztette. Különösen a súlyok és mértékek helyességére, valamint az élelmiszerek, úgyszintén a különféle iparczikkék árainak megszabásánál (limitatio) illetékességét megállapította, mert a vármegyei felfogás szerint a város birtokait nemesi

jogcímen (iure nobilitario) bírta, bár a város ellenkezőleg azt vitatta, hogy a város határterületébe eső birtokait polgári jogcímen (iure civili) bírja.

Azonban ettől eltekintve, a város határterületén a hatósági, rendészeti, törvénykezési és igazgatási jogok gyakorlása s így a mértékek és súlyok helyességének, az élelmiszerek és iparcikkek árainak megvizsgálására és megszábasára, III. Károly király 1719. évi nagy szabaddalmi levele értelmében¹⁾, kizárólag a városi tanács volt jogosult.

Az ellentétes felfogások kezdetben a két hatóság tisztí ügyészeinek meg-megújuló ünnepélyes tiltakozásaiban nyertek kifejezést. A vármegye később a rendőri, személy- és vagyonbiztonsági megelőző intézkedéseket is kiterjesztette a város határterületére. A közbiztonsági állapotok ugyanis rendkívül megingottak. Nemcsak a vásároló kereskedőket, hanem utóbb már a katonai fedezet alatt közlekedő póstát is kirabolták a kisteleki úton. Az esetek pedig mind sűrűbben ismétlődtek.

A város külterülete ép ezen időszakban kezdett nagyobb mérvben benépesülni s a vármegye urainál az a nézet erősödött meg, hogy a rablásokat a tanyai lakosság űzi, a város hatósága pedig a rablókat nemcsak hogy nem üldözi, hanem még pártfogolja is.

A megye tisztviselői ennél fogva nemcsak üldözés alkalmával gyakorolták a megye hatósági jogait, hanem már a megelőző és puhatóló eljárást is sűrűbben alkalmazták.

Fejér Gábor szolgabíró és László Mihály esküdt egy-egy nagyobb rablás után a vármegye huszáraival bejárta a tanyákat; kereste, kutatta a zsitványokat, akiknek sehog sem tudtak a nyomára akadni, mert azok többnyire a szeri apátság romjai közt, vagy annak közelében elterülő nagy nádasok és vadonokban tanyáztak. Hogy eljárásuknak mégis látszata legyen, a pusztákon lévő csárdákban összeszedték az ivóeszközöket, mint amelyeket hamis mértékűeknek találtak. A pásztoroktól elszedték a nyergeket, több helyről pedig elhajtották a lovakat, mert azok állítólag lopott jószágok lettek volna.

Többször történt ily „vármegyézés“ a város határában, aminek a tanács csak utólagosan jutott tudomására, a tanyai lakosok panaszkodásából. A főbíró ennél fogva a tanyai lakosságot arra hívta fel, hogy ha a „vármegyézés“ ismétlődne, azt a legsürgősebben adják értésére.

Az 1764. évi május végén Fehér Gábor szolgabíró esküdt társával és hét lovas legényével ismét megkezdte a szegedi határban körútját. Különösen az ötömösi pusztáról szedett be sok hamis itezés és pintes edényt, több nyerges és lopott lovat. Visszatérőben volt már, amidőn a Matyérhez, illetőleg a hidhoz ért, amelynek sorompóját előtte leeresztették. A sorompón innen pedig részint lovasok, részint gyalogosok vasvillával, baltákkal és szigonyokkal felfegyverkezve voltak. A

¹⁾ Oklevéltár CXCI. sz.

csapat a röskei kertészekből telt ki, akiket Tóth Mihály városi ügyész szólított fel az ellenállásra.

A szolgabírót mindaddig feltartóztatták, míg a hiradásra Dugonics és Liszka tanácsnokok a városból a Matyhidi csárdához ki nem értek.

Ekkor Dugonics félig kihúzott karddal tiltakozott a vármegyezés ellen, követelvén a mértékek, nyergek és lovak visszaadását; a röskeiek pedig fenyegetőztek. A vármegye embereit ekkor a városba bekísérték, hol az összeszedett állítólagos bűnjeleket tőlük elszedték.

A vármegye nemcsak helyeselte szolgabírájának eljárását, hanem megtorlásképp elrendelte, hogy a szegedi mesteremberektől a vásárok alkalmával minden árút el kell kobozni, ha azokat a vármegye által megszabott árakon felül árulnák. A szolgabíró elfogatása és letartóztatása miatt pedig pert indított és 39 szegedi lakost az 1766. évi márczius 3-ára kitűzött határnapra törvényszéke elé idézett.

De ezek nem jelentek meg, mert a tanács ettől az idézeteket el is tiltotta. Azonban útasította a tiszti ügyészt, hogy a vármegye előtt megjelenve, a polgárságnak illetéktelen hatóság elé való idézése miatt tiltakozzék. Az ügyész azonban meg nem jelent, hanem helyettesítette magát egy kartársával, ki az időben hallgatásra (silentarius) volt ítélve. A vármegye ily körülmények közt az idézeteket mint makacsokat elítélte és 4000 frt birságfizetésre kötelezte, sőt ellenük a végrehajtást is elrendelte.

A város ezen ítélet következtében a felség trónja elé vitte panaszát, az ítélet végrehajtásának felfüggesztését és új tárgyalás elrendelését kérte. Már az a körülmény, hogy ez ügyben a királyné vizsgálatot rendelt és kimerítő tájékoztatást követelt, az ügy kedvező kimenetelére biztatott. A város nem is mulasztott el semmit és bécsi ügyvivője Bernáth György közbenjárásával minden alkalmat megragadott, hogy a vármegyét „legyőzhesse.“

A királyné perújítást rendelt, de most a város is vádat emelt a vármegye ellen hatalmaskodás és jogtalanság miatt. A tárgyalás folyamán mindkét fél elkeseredett hangon vádolta egymást. A vármegye még azzal is érvelt, hogy a tanács többsége a törvényekben járatlan, sőt tanulatlan emberekből áll és ártatlanokat sodort a veszedelembe; másrésről pedig hatósági feladatait nem teljesíti, mert területén a gonosztevők teljes biztonságban érzik magukat.

Az újabb ítélet azonban már csak 1930 frt birságra ítélte az ellenállókat, mely összeget a város fizette meg olyképp, hogy a tartozás lerovására átengedte a vármegyének a tápéi rév használatát, illetőleg a rév díjszedési jogát.

Már törlesztve volt a kirótt birság s így a vármegyének a révet vissza kellett volna a városnak adni, de nem tette. Felhozta, hogy

értésülései szerint a város területén még most is hamis mértékek vannak forgalomban s ezeknek a vármegye részéről megkísérelt elkobzása körül ellenszegülések, vagyis a vármegye jogain sérelmek estek. Ezenfelül a pipázók a vármegye részéről kirótt pipa-taksa miatt eltitkoltattak, hogy a fizetési kötelezettség alól kibújjanak. Mindezeknél fogva a vármegye újabb pert indított a város ellen és a per kimeneteleig a révhasználatot, illetőleg az átkelési díjszedési jogot „biztosítékkép“ magánál visszatartotta.

Ezen mélyen sértő eljárás következtében a város ismét a királynéhoz fordult, ki is 1767. évi április 8-án kelt rendeletével a vármegye határozatát megsemmisítette és a révnek a város részére való átadását elrendelte.

A város most törvényes módon megintette a vármegyét, hogy tartózkodjék a város területén minden joggyakorlattól, különösen a mértékek vizsgálatától és a városi lakosok fölött való büntetőjogi eljárásoktól (kivéven a törvényes eseteket), mert a város önálló törvényhatósági jogállásánál, különösen III. Károly királytól nyert kiváltságánál, valamint a nyert pallosjognál fogva is nem tűrheti az idegen hatóság jogtalan beavatkozását.

A vármegye azonban ugyancsak törvényes úton visszaintéssel élt, sőt fenyegetőzött is. A területi jog legkihívóbb módon való megsértésének számtalan esetei következtek egymás után. A vármegye, melynek alig volt nemessége s az is jó részben új vagy kétes nemesekből állt, a lenézett és parasztnak hirdetgetett várossal szemben elsőbbségét és fölényét mindenkép éreztetni kívánta.

Ily körülmények közt a város kénytelen volt a vármegye ellen pert indítani, de erre felsőbb hatósági engedélyt tartozott kieszközölni. Még arra is, hogy Pozsonyban, Bécsben küldöttségek útján szorgalmazhassák a szükséges engedély megadását, az udvari kamara előzetes engedélyét kelle kikérni.

Hosszas utánjárással az engedélyt megszerezni és a pert megindítani sikerült is. A sok formaságnál fogva ez igen lassan haladhatott csak, ami alatt a vármegye a város területi jogait ismételten megsértette.

A többi közt Balog Ferencz szolgabíró az 1777. évben a tanyákat sorra átkutatta. Mindenféle fenyegetések és zaklatások közt összeszedte a nyergeket, a gulyákból és ménesekből több marhát és csikót kifogatott s amidőn a város szolgálja vele ellenkezett, azt is megkötözve Szegvárra vitette.

E hatalmaskodás miatt a városnak a vármegyei gyűlésre kiküldött képviselői, Klempay Tamás főjegyző és Szekeres Mihály ügyész tiltakoztak, de Kárász István alispán azon kijelentést tette, hogy „nemesak város embereit, hanem bírót és fiskálist kötöztetném meg és Szegvárra küldeném, ha jurisdictiomnak folytatásában találánám.“

E nyilatkozat keserítő hatása alatt Temesváry Antal főkapitány és Szilber János h. főbíró oly rendelkezéseket tettek, hogy ha a vármegye tisztjei ismételnék az erőszakosságot, azt fegyveres hatalommal fogják megtorolni. Még ugyanazon évi július 9-én értesült a főkapitány arról, hogy a szolgabíró a tanyákon „vármegyézett“ s még azon a napon a városon keresztül fog Szegvárra menni. A fegyveres polgárságot tehát 12 frt büntetés terhe alatt rögtön beszóllította, készenléthben tartotta s a nemsokára a városba érkezett Balog Ferencz szolgabírót esküdt társával elfogta, kihallgatta, de egy félóra mulva szabadon bocsájtotta.

A vármegye is épúgy felingerlődött ezen. A város ellen a per megindítását ő is elhatározta s gondoskodott arról, hogy ezentúl a vármegye tisztjei elegendő „erősség“ kíséretében teljesítsék hivatásukat. Mindezekon túl azt a 3 szegedi tanácsnokot, kik egyúttal a vármegyének táblabírái közé tartoztak, most ezek sorából kitörülték.

A per tehát most mind a két részről a legnagyobb elkeseredéssel folyt. A város gyűjtötte a bizonyítékokat, összeszedte a tanúkat, kik a vármegye hatalmaskodásairól eskü alatt vallomást tettek. A vármegyét ez is boszantotta s a tanúkat hamis vallomások czímén, mint valami gonosztevőket üldözni kezdte. A többi közt az 1778. évi febr. 2-án Mihályfy József szolgabíró és Dianovics József esküdt 12 megyei lovas kíséretében a köröséri csárdát körülfogva, az abban tartózkodó Rontó Major Ferenczet a vármegye ellen történt tanúskodása miatt elfogta, kötözöttén Horgosra és Algyőre vitte, ahonnan azonban Rontónak sikerült megugrani.

Ilyen villongások voltak a két törvényhatóság közt, amelyeknek a helytartó-tanács szigorú rendelete vetett véget, amelynél fogva a jobbágysággal benépesített, a város területéből kihasított és különben is a megyei joghatóság alá helyezett kisteleki puszták kivételével az idegen területnek tekintendő többi városi pusztákon a vármegye a joghatóság gyakorlásától, méginkább az erőszakosságoktól szigorúan eltiltatott és megállapíttatott, hogy a város határterületén a hatósági jog gyakorlata egyedül a város hatóságát illeti s egyedül ez jogosult a törvény és szabályrendeletek intézkedéseit végrehajtani, azokra felügyelni¹⁾.

A vármegye azonban még ezután is ragaszkodott azon álláspontjához, hogy az élelmiszerek és az iparczikkék árainak meghatározása az ő jogaihoz tartozik. Így történt azután, hogy Szegedre nézve ugyanazon czikkeknél és a piacra készült termékeknek hivatalosan megállapított kétféle árszabása is volt. Így például 1811-ben a szegedi

¹⁾ Szeged v. közíg. levéltárában az erre vonatkozó külön csomagban kezelt ügyiratok közt.

mészárszéken a hús fontja a megyei limitatio szerint 8 kr., a városi árszabás szerint pedig 22 kr. volt¹⁾.

E korszak emlékezetesb eseményei közül említendő még, hogy a város 1742. évi okt. 12-én a Maty-hídi vámszedésre nézve királyi kiváltságlevelet szerzett²⁾ s hogy az 1747. évi decz. 4-én kelt királyi szabadalmi levél erejénél fogva, eddig Donát napján (aug. 4.) tartott országos vásárját, tekintve, hogy ugyanekkor a közeli Kecskeméten is vásár tartatik, Ignác napra, vagyis július 30-ára helyezte át³⁾.

IV. Az elnyomás és nemzeti visszahatás.

Szeged népe sok reménnyel és várakozással tekintett Mária Terézia fiának uralkodása elé már annál fogva is, mert a korona örököse, midőn a birodalmat, népeinek és a viszonyoknak közelebbi megismerése végett beútatza, Szegeden is megfordult. József főherczeg 1768. évi ápr. 19-én, Pest felől jöve érkezett Szegedre s a város „aranyos sas“ czímű vendéglőjébe szállt, melynek az időben Réh János német vendéglős volt a bérelője⁴⁾.

A magas vendég Mertena Ferencz József várparancsnok kíséretében megtekintette a várost s különösen a várat vette szemügyre, melyről azt találta, hogy strategiai tekintetben igen jó helyen és alkalmas vidéken van, nem úgy, mint az aradi, melyet kár volt a temérdek költséggel kiépíteni. E helyett inkább a szegedi várat kellett volna megerősíteni, amelynek kazamatái megfelelőek, de egyébként, mint erőd, rossz karban áll. A külvárosi házak a sánczokhoz oly közelre estek, hogy a lövonal megtisztítása tekintetéből a házak egész tömegét kellene lebontani. A sánczárkok beiszapolódtak, a fegyvertár omladozó volt, csak a nemrég épült nagy kaszánya nyerte meg tetszését.

A következő nap József főherczeg elhagyta Szegedet és Szent-

1) A vármegye és a város számtalanszor tiltakoztak ezen kölcsönös sérelem miatt s a felsőbb hatóságnál is egyaránt szorgalmazták az orvoslatot. Még az 1861. évben megalakult alkotmányos hatóság is kiváló feladatául ismerte a vármegyei árszabás ellen való tiltakozást.

2) Szeged v. tit. levéltára 149. sz.

3) Szeged v. tit. levéltára 150. sz.

4) Lehmann Seips utazó, ki József császár uralkodása alatt Szegeden is megfordult, Reise von Pressburg nach Hermannstadt, Leipzig, 1785. czímű művében kiemeli, hogy hazánkban a vendéglősök általában németek voltak.

Miklósra, majd Aradra, Orsovára, Temesvárra, innen pedig Titelen át Zimony és Eszék felé utazott¹⁾).

A vár elhanyagolt állapotáról szerzett tapasztalat nem is maradt következmények nélkül. József császár a szegedi vár erődtímenyi jellegét megszüntette s elrendelte, hogy a várossal tárgyalások kezdessenek a lebontás, illetőleg raktári helyiségekké való átalakítás érdekében. A A vármegyváltás iránt való tárgyalások azonban soká húzódtak. A katonai kincstár 70,000 forintot kért váltságúll, mit a hatóság sokalt már annál fogva is, mert a telket tulajdonának tekintette. Ez a kérdés sokára jött tisztába s a helytartótanács csak 1786. évi január 27-én ismerte el a város telektulajdoni jogait. De ezalatt a vármegyváltás kérdése teljesen háttérbe szorult már annál fogva is, mert a császár, az új törvénykezési reformmal kapcsolatban, a vár egyik részét fegyházi és javító intézeti czélokra rendelte átalakíttatni. A vár északkeleti sarkát ennél fogva elkerítették s ez Zwinger nevet nyert, hol az utóbbi időkben is a gonosztevők őriztettek. Az új intézmény neve akkoriban „domus correctoralis“ volt s mindenkor polgári alkalmazottak álltak az élén. Többnyire hosszabb vagy életfogytig tartó időre elítélt gonosztevők kerültek ide, kiket azonban lánczokra vereten vagy összefűzve hajó vonatásokra és más terhes munkálatokra alkalmaztak²⁾. Az intézet később mint fenytő ház, az olasz politikai foglyoknak (deportati, precipitati) volt senyvesztő telepe, egész 1848-ig.

A császár által életbeléptetett különféle közigazgatási és törvénykezési reformok Szegeden is nagy megütközést és elkeseredést szültek, bár a császár kegyeiből a város rég óhajtott vágyát látta teljesülni akkor, midőn 1781-ben a kincstárnak újszeged-, szőregh-, szentivány-, gyála- s térvári nagy uradalmát 25 évre zálogba vehette³⁾. Sokan bíztak abban is, hogy a zálogbirtok még tulajdonná is válhat.

A város ugyanis a szorongatott kincstárnak már 1774. és 1779. években 58,750 frtot kölcsönzött, azon czélzattal, hogy régi birtokviszonyain ejtett sérelmek és megrövidülések, miként arról egykor szó is volt, majd a Tiszán túl fekvő kincstári javakból helyrepóttatnak, már annyival is inkább, mert a régi időkben Szegednek a Tisza balpartján, a Maros-Tisza zugban kiterjedtebb birtokai voltak. A kincstártól tehát zálogul s illetőleg használatul az említett uradalmak átengedését kérte a város, mit el is nyert, de a felül említett kölcsönösszegezen túl s illetőleg ennek betudásával, a kincstárnak az időben is

1) Marczali: Magyarország története II. József korában. Budapest, 1881. I. k. 401—402. l.

2) Lánzbauer: Codex sanitario medicinalis. Buda, 1852. T. III. sect. I. 204. és sect. II. 479. l.

3) Oklevéltár CCIX. sz. a.

hatalatlan magas összeget, 180,000 frtot kelle lefizetni. A város 90,000 frtot legott ki is fizetett s rövid idő alatt a többit is előteremtette.

A szőregi uradalomnak ilykép való megszerzése által a város és a lakosság a jólét és gyarapodás kiapadhatatlan forrásához jutott. A terjedelmes pusztaságokat művelés alá vonták s különösen a dohánykertészetet üzték nagyban¹⁾.

Az anyagi javak bősége daczára azonban nem volt meglegedés. Az új rendszer ellen, mely a régi megszokott viszonyokat felforgatta, általános elkeseredés nyilvánult. A felsőbb intézkedések, mintegy az idegenek előnyére és az ős lakosság elnyomására czélzóknak látszottak, általában ellenszenvet keltettek. A város külső képe már eddig is nagyot változott. A belváros merőben idegen lakosokból állott, csak felső és alsóváros népe volt még magyar. II. József uralkodásának szellemében a zsidók is letelepülhettek. 1784-ben 11 család, 1787-ben pedig 136 lélekből álló 25 családhoz tartozó zsidó volt már Szegeden, kik többnyire boltokat nyitottak s a régi kereskedőkkel versenyre keltek²⁾.

A császár reformjai közül, az új közigazgatási szervezet életbe léptetése és a régi vármegyék eltörlése, a legnagyobb keserűséget idézte elő. 1785-ben az ország 10 kerületre osztatott s mindenik kerület élén belső titkos tanácsosi méltósággal felruházott királyi biztosok voltak. Szeged a nagyvárad kerületéhez tartozott, melynek királyi biztosa gr. Teleki Sámuel lett. Csongrád megye Csanáddal, sőt utóbb Békés vármegyével egyesítettett s ezen három vármegye igazgatási központja Szeged lett. Az új vármegye alispánja, Angyal József, Szegeden székelt. Központiség tekintetében Szeged tehát nagyon kedvező helyzetbe jutott, mert az újonnan szervezett császári törvényszékek egyike — ugyanesak a három vármegye területére kiható illetékességgel, — hasonlókép Szegeden állíttatott fel.

A hivatalokba az eddig használt latin helyett a német nyelvet vezették be. A felsőbb hatóságokkal német leveleket váltottak s a felek is német nyelvű határozatokat kaptak. A tanács tagjai közül Hódy Imre, Pálffy József, Rózsa Vince és még mások, miután a kitűzött határidő alatt az idegen nyelvet el nem sajátították, állásaikról lemondani kényszerültek.

Szeged a reformok életbeléptetése ellen, mint a törvényhatóságok általában, hasonlókép tiltakozott és feliratokat intézett a helytartótanácsához, de amelyeknek semmi haszna, következménye sem volt. A többi közt 1784. évi októberben, még a házszámozás és a tervezett országos népszámlálás iránt kiadott rendelet ellen is feliratot intéztek,

---

¹⁾ Lásd a jelen mű III. kötetében Közgazdaság, illetőleg Földművelés fejezet alatt.

²⁾ Löw és Kulinyi: A szegedi zsidók. Szeged, 1885. XVI. 1.

amely tekintetben az összes városok között, melyek inkább meghajoltak, mint a vármegyék, Szeged egyedülálló maradt¹⁾).

A politikai viszonyokból származó kedvezőtlen közhangulatot az időközben felmerült különféle csapások, melyek az anyagi gyarapodást is egy-egy esztendőre korlátozták, még inkább növelték. Így az 1783. évi július havában a már csaknem elfeledett sáskák a vidéket váratlanul meglepték és minden tenyészetet megsemmisítettek. A következő év május havában a sáskajárás ismét fellépett; de ekkor már kevesebb kár volt, mert a falánk állatkákat a seregélyek mind elpusztították. Ez okból a madarak iránt való hálaérzet oly általános lett, hogy a legszigorúbb büntetéssel sújtották a seregélyek üldözőit²⁾).

Az árvizek sem maradtak el. 1782. és 1784. évben nagyobb kiöntések voltak. Ez időben a város töltései már egy mértföld hosszúságra terjedtek. Az utóbbi alkalommal, ápr. 13-án, a balparti, valamint a külterületet védő jobbparti töltések is átszakadtak, úgy hogy a város egész környéke víz alá került³⁾. 1789. évi február havában újabb és pedig egészen szokatlan körülményből származó árvíz fenyegette a várost. A Tisza jégpánczéja ugyanis még el nem takarodott, midőn február elején a marosi zajlás megindult s a város alatt a jég annyira feltorlódott, hogy a legnagyobb veszedelem bekövetkezésétől lehetett tartani. A víz azonban a balparton kitört s az áradat Torontál-megye felső részét teljesen elborította, úgy hogy a közlekedés csak Kanizsa felé volt lehetséges⁴⁾. Vásárhelyre is két tenger között, a „hámszáritó“ csárda felé vezető feltöltött útvonalon lehetett eljutni. Ily helyzetben Szeged egy időre a világtól úgyszólván teljesen el volt zárva és kedvező földirati helyzetének előnyeitől elesett⁵⁾.

Ezen súlyos bajokhoz járult még az is, hogy a szomszédokkal való viszony is kedvezőtlenre változott s a jászkunokkal és a „méltóságos genúai urakkal“ a város perekbe keveredett.

A jászkunok, illetőleg a dorosmaiak tiltakoztak a város által tőlük követelt kövezetvám szedése ellen. A helytartó-tanácsnál is panaszkodtak s nem az volt sérelmük, hogy a városnak nincs is kövezete s így vámokat nem is szedhet, hanem az, hogy: Mária Terézia kiváltságlevelé értelmében ők ép úgy vámmentesek, mint a nemesek. Ez a vizsály egy évtizednél tovább tartott.

¹⁾ Marezali H.: Magyarország története II. József korában. Budapest. 1881. II. k. 374. l.

²⁾ Linzbauer: Codex sanitario medicinalis. Buda, 1852. T. I. 876. l.

³⁾ U. a. T. I. 874—876. l.

⁴⁾ Bécsi magyar Kurir 1789. 204. l.

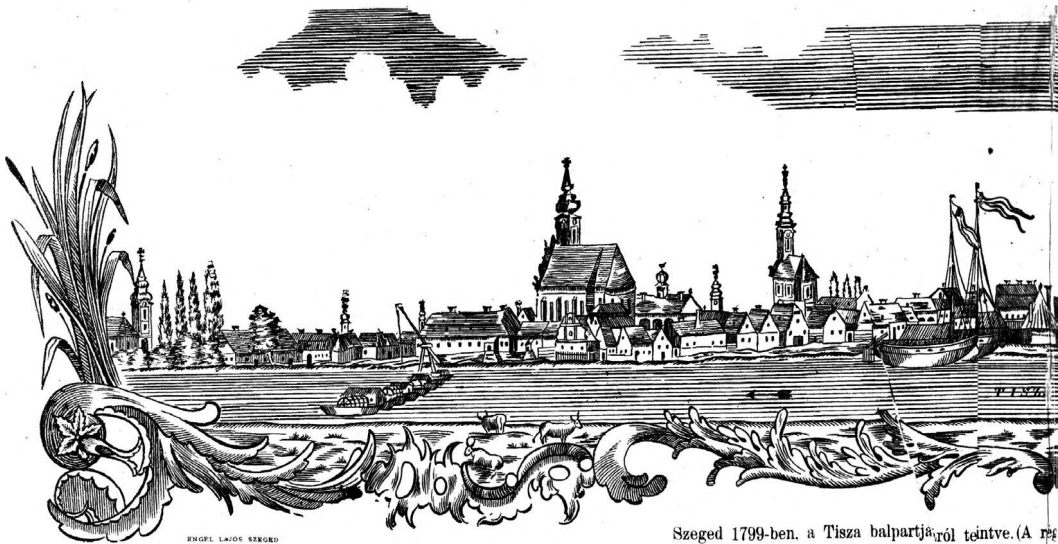
⁵⁾ Rendszeres közlekedésről különben szó sem lehet. Pest és Szeged között a *currus diligētiaē* (delezsáncz) 1769. év előtt havonként egyszer, a mondott évtől fogva pedig havonként kétszer közlekedett.

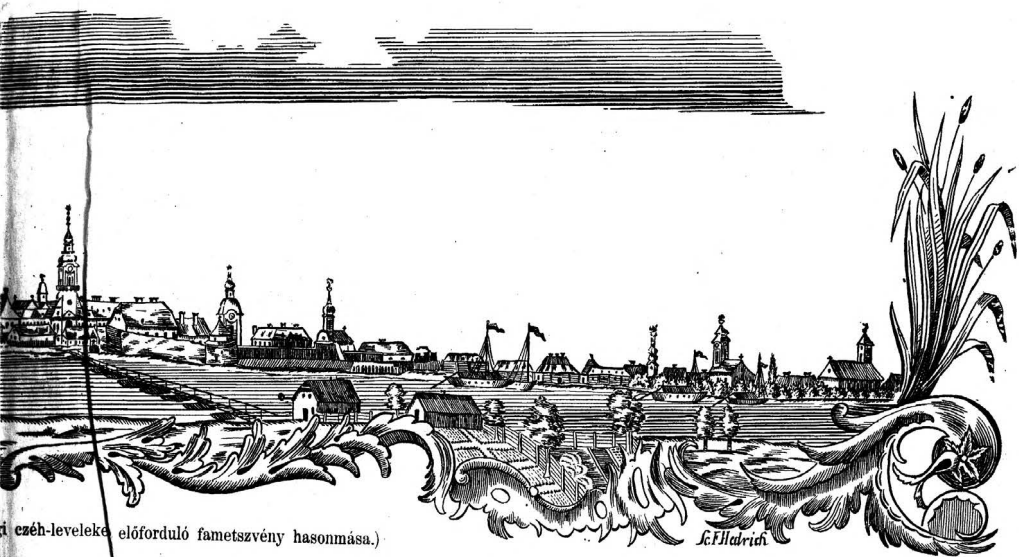
A genuai urakkal, mint a mindszent-algyői uradalom zálogos új földesuraival pedig egyrésztől Dócz használata, másrésztől a baktói új határdombok széthányása, illetőleg az ott levágott gyékényrendeknek 1781. évi október havában történt elhordása, valamint a Porgány-ér halászatának gyakorlása miatt támadtak a városnak perei. Különösen ez utóbbi kérdésben volt éles a küzdelem. A kölcsönös tiltakozások 1781. évi október havában merültek fel. Az uradalom azt vitatta, hogy a Porgány-ér halászatát mindig ő gyakorolta s erre nézve jogait a török uralom idejéből való tanúvallomásokkal is igazolta. A város ellenben azt állította, sőt bizonyítékokra is hivatkozott, melyek a halászati jognak közösségére engedtek következtetni. A per igen soká húzódott, mialatt a villongások meg-meg újultak. Bár az ügynek a városra nézve kedvezőtlen kimenetele lett, azért a város igényeiről lemondani nem akart. Csak az 1817. évi február 16-án kelt nyilatkozatában ismerte el az uradalom kétségtelen jogait. Régi hagyományoknál fogva a Porgány-ér halászati jogának kérdése azonban a legutóbbi időkig is vitásnak tartatott.

A császár reformjai minden téren új viszonyokat idéztek elő s a helyzet minden tekintetben megváltozott. A nagy átalakulások azonban mint fentebb is említettük megnyugvást nem keltettek, habár az új állapotok némi tekintetben indokoltak, sőt kielégítőbbek voltak is. Így például József császár uralkodása alatt veszítették el a piaristák a lelkeszkedést, illetőleg ekkor osztatott fel az eddig egységes plébánia három részre, mi a közérdek szempontjából már régebb idő óta kívánatosnak látszott, de az egyházmegyei hatóságnak erre czélzó törekvései eredménytelenek maradtak. Most azonban a véletlen körülmény alkalmat adott a terv végrehajtására s az újítás keresztülvitelére. A fenytő házban ugyanis néhány rab akként múlt ki, hogy az utolsó lelki vigasztalásban nem részesült s nem történt kísérlet arra nézve, hogy az illetők a kath. egyház kebelébe való áttérésre felhívatlak volna. Úgy az egyházi, mint a világi hatóság ez ügyben vizsgálatot tartott s több esetre a lelkeszkedő piaristák kötelelességmulasztását meg is állapították, mi szigorú büntetést követelt. Kiderült az is, hogy a piaristák az egész város területére a lelki szolgálatokat megfelelőleg ellátni képtelenek s hogy a külvárosi lakosság a minoriták és a barátok szolgálatainak igénybevételére volt utalva, mi a három szerzetes rend közt gyakrabban surlódásokra adott alkalmat. Az egyházmegyei hatóság felhívására a tanács mint kegyúr nem is késett most kijelenteni, hogy megnyugszik az egységes plébániának három részre leendő felosztásában, de azon vélekedésben volt, hogy a belvárosi plébánia továbbra is a piaristák kezelése alatt marad. Ámde az egyházmegyei hatóság az egységes plébánia felosztására vonatkozó legfelsőbb jóváhagyás kieszközlésével együtt felhatalmazást nyert arra nézve is, hogy a

Szeged 1799-ben, a Tisza balpartjáról tekintve. (A régi

(ezék-levelek előforduló fametszvény hasonmása.)

J.F. Hadrich

palánki plébánia kezelése a piaristák mellőzésével világi papokra bízassék. A város ez utóbbi intézkedés által kegyúri jogát érintettnek találván, az ellen felszólalt, de az egyházmegyei hatóság részéről történt megnyugtató után abba is beleegyezett, hogy a belvárosi plébánia lelki szolgálatait jövőre világi papok végezzék.

A legfelsőbb elhatározás végrehajtására, valamint a kötelességmulasztó kegyesrendi atyák megfenyítésére Kőszeghy László püspöki helynök, 1789. évi febr. 1-én, illetőleg a közbejött árvízveszedelemnél fogva márczius 8-án Szegedre jött s a tanács által megválasztott új plébánost, Petrits Istvánt, a belvárosi parochiába beiktatta, a felső- és alsóvárosi újonan szervezett plébániákba a minoritákat és a barátokat bevezette, a kötelességmulasztó három piaristára nézve pedig a kiszabott egyházi fenytéket végrehajtotta.

Nagy és nevezetes esemény volt ez azon időben, ami ép oly érdeklődést keltett, mint amily mozgalmat idézett elő néhány évvel előbb a császár Szegedre jövetelének híre, kinek ünnepélyes fogadtatására az előkészületeket már jóval előre megtették. József császár ugyanis 1786-ban újabb körútra indult. Péterváradról, melyet ő magyar Gibraltárnak nevezett, Titelen át jött Szegedre, hova július 10-én érkezett meg. A város népe szívélyesen üdvözölte falai közt fejedelmét, ki innén Arad és Nagyvárad felé folytatta útazását¹⁾.

Két évvel ezután kitört a török háború, mely alkalomból Szeged ismét óriási erő kifejtések és áldozatok hozatalára volt utalva. A többi közt Csongrád vármegyével egyetemben a hadsereg részére 44,700 mérő zabot szállított, miből több mint egy harmadrész a város illetőségét képezte. Ezenkívül a hadsereg szükségletére a város 704 mérő búzát, 15,175 mérő rozsot, 78,535 mérő zabot, 12,758 mérő árpát, 3500 mázsa lisztet, 207,642 mázsa szénát, 79,332 mázsa szalmát, 20 akó vajat, 100 akó káposztát, 34,087 kenyeret szerzett be és szállított a török határszéli táborhelyekre, hova egyúttal 3390 napszámot, 4099 előfogatot és 93 kőszót is küldött.

A hadsereg szükséglete jelentékeny mérvben fokozta Szeged és vidékének termelését és a szegedi piac forgalmát, hol mindenre akadt vevő. A különféle termények és készletek elhelyezésére az iskolák helyiségeit vették igénybe. Az iparosok is alig győzték a tömeges megrendeléseket teljesíteni, mert hogy mily élénkség és forgalom támadt, megítélhetjük abból, hogy a tiszai malmok közül 30 kizárólag a hadsereg részére őrölt²⁾.

Az élénk forgalomnál fogva az üzérek igen meggazdagodtak s

¹⁾ Marczali: Magyarország története II. József korában. Budapest, 1881. III. k. 54. l.

²⁾ Oklevéltár CCXV. sz. a.

többen a hadsereg részére teljesített szállítások czimén utóbb még nemességet is nyertek. A tábor részére szükséges vágómarhákat 500 darabból álló falkákban gyűjtötték össze, mi a jószág-árak emelkedését mozdította elő. A nagy bőség daczára is ennél fogva Szegeden drágaság jelentkezett, de Zimony környékén, a hadiműveletek központján, az árak mégis 4—6-szorta is magasabbak voltak¹⁾.

De egyébként is nagy sürgés-forgás volt a városban. A katonai csapatok átvonulása, a foglyok s menekültek szállítása alig ért véget. 1788-ban a bánáti kormányzóság egész levéltárát szekerekben szállíttatták ide²⁾. Ugyanez évben a szabácsi török helyőrséget bellebezték a szegedi várba³⁾, a következő évi február havában ismét mintegy 2000 főnyi török menekült — férfiak, nők s gyermekek — érkezett Szegedre⁴⁾.

A háború folyama alatt, 1788-ban megfordult Szegeden a 20 éves Ferenecz főherczeg is, ki később a korona örököse lett⁵⁾.

A háború azonban kedvezőtlen kimenetelű lett. Ez és az általános elégtelenség, az időközben felgyúladt nemzeti szellem hatalmas megnyilatkozása, a császárt arra bírta, hogy rendeleteit visszavonta, az alkotmányt helyreállította s kijelentette, hogy magát királyul megkoronáztatni el van tökélve. A császár váratlanul meghalt, de e körülmény a nemzet örömeiről meg nem változtatta. A gyász nem zavarta meg az örömeiket, mert Szegeden is rég nem voltak oly vig farsangok, mint ép ez időben. A vigalmaknak nemzeti jellegük volt; csakis magyar- és lengyel tánczokat lejtettek s nemcsak az ifjúság, de az öregek, sőt még a német polgárok is, veresnadrágos, zöldmentés magyar ruhákban jelentek meg. A vigalmakban a helyőrségi tiszték is részt vettek, kik mentegetőztek, hogy tisztí egyenruházatukat tartoznak viselni. Abban az időben a Greven ezredből való néhány tiszt állomásozott Szegeden toborzási czélból⁶⁾. A város lakosságának nemzeti érzelmei a tisztekre oly hatással voltak, hogy az országgyűléshez felíratot is intéztek a végre, hogy a magyar ezredek vezényleti nyelve magyar legyen. A szegedi közszellem hatása nyilvánult e feltűnést keltő dologban is, mert a város polgárainak ajkairól szerte hangzott a jelszó:

„Örvendj magyar, mert csillaga fényleni
Kezd édes honodnak; szomorú ege

1) Bécsi magyar Kurir 1789. 204. lap.

2) Marczali: i. m. III. k. 54. l.

3) Dugonics: Etelka I. k. 424. l.

4) Bécsi magyar Kurir i. h.

5) Endrődi: Dugonics András. Budapest, 1881. 188. lap.

6) Hadi és más nevezetes történetek. Bécs, 1791. IV. szak. 74. lap.

Tisztúl fekete felhőitől és
Fergeteges levegői múltak!¹⁾

Midőn a régi intézmények egymásután sorba felújultak, a város népe tüntető lelkesedéssel fogadta azokat. Csongrád vármegyének új főispánja, gróf Pálffy Lipót, midőn 1790. évi április 10-én Szegedre érkezett, a nép örömrivalgása közt tartotta bevonulását. Már a szatymazi póstaháznál 100 főnyi egyenruhás polgár fogadta. A városba érkezve, a vár falairól ágyúlövések szóltak. A lelkes fogadtatást azonban a nagy szélben támadt hirtelen tüzeset zavarta meg s ennek következtében a tisztelgések a következő napon mentek véghez²⁾.

A főispán a megyei tisztújítást április 20-án tartotta s a vármegyének Szegeden lefolyt zajos üléseiben s a megyei mozgalmakba a polgárság is bele elegyedett. Április 25-én ment végbe a városi tisztújítás, Kárász István alispán, mint e végre kinevezett királyi biztos vezetése alatt. A választott község és a tisztikar, úgy a polgárőrsereg ez alkalommal a felsővárosi szt. György- s illetőleg a minorita-templomban seregelt egybe, honnan a városházához vonult. A választott község kiegészítése után a német nyelv nem tudása miatt állásaikról elmozdított tisztviselőkre nézve mindenekelőtt kimondatott, hogy régi állásaikat legott elfoglalhatják. A szószóoló erre Hódi Imre, Pálfi József és Rózsa Vincze tanácsnokokat örömkönyvek közt vezette helyeikre, kiknek az elmúlt idők alatt „némely alávaló polgártársaiknak büszke vagdalásait kelle kiállania.“ Ekkor polgármesternek Dugonics Ádám, főbírónak Miller Sebestyén, főjegyzőnek Szekeres Mihály nagy lelkesedéssel megválasztattak, kiket a fegyveres polgárőrség síp-, dob- és trombitaszó, úgy a lakosság örömrivalgása közt kísért a belvárosi templomhoz, a szokott eskü letételére³⁾.

Az új hatóságnak legelső intézkedése az volt, hogy a visszahe-lyezett latin nyelv helyett a magyar nyelv használatát rendelte el. A jegyzőkönyveket s leveleket magyar nyelven szerkesztették. A latin jogi műszavak helyett magyar kifejezéseket készítettek, melyek bár néha igen esetlenek voltak, de azért általában tetszetek s mindenki tudta, hogy mit jelentenek⁴⁾.

A tisztújítási mozgalmak után a koronázási ünnepély következett, melyet 1791. évi jan. 2-án nagy fénynyel ülték meg. A hatóság a lovas polgárőrségtől kísérve „tárogató síphangjai“ kíséretében vonult a belvárosi templomba. Az isteni tisztelet alatt a templomtéren szólt az ágyú és 12 zenész húzta a válogatott és érzékeny magyar dallamokat, miközben a

1) Hadi és más nevezetes történetek. Bécs, 1790. II. szak. 325. l.

2) U. a. 1790. II. szak. 513. l.

3) U. a. 1790. II. szak. 663. l.

4) U. o. 1791. IV. szak. 663. lap.

nép szakadatlanul éljenezte a koronás királyt. Istentisztelet után felső- és alsóvároson zenészó mellett csapra ütötték a hordókat s a nép közmulatozáshoz látott. Az előkelőségek pedig, számszerint 140-en, az Unicornis (Egyszarvú) czimű kávéházban tartottak lakomát. Este „szabad bál” volt, melyen a török császárnak ép akkor Berlinbe átutazó követe, Achmet Múza effendi is jelen volt¹⁾.

Ezen ünnepély alkalmára a város zászlót is készíttetett, mely „korona zászló” név alatt ismeretes²⁾.

Az öröm azonban nem sokáig tartott. II. Lipót király rövid idő múlva elhunyt s utóda I. Ferencz király Martinovics és társai kivégzése alkalmából ismét oly rendszabályokat léptetett életbe, melyek a nemzeti és hazafias törekvéseket hosszú időre elnémitották.

1) Hadi és más nevezetes történetek. Bécs, 1791. IV. szak. 74. l. — Néhány évvel később, a városnak még egy nevezetes, külföldi látogatója volt. Szászországból gróf Hoffmanssegg időzött itt huzamosabban, ki a drezdai múzeum részére növényeket, rovarokat, madarakat és más állatfajokat nagy számmal gyűjtött. (Magyar Hirmondó. 1794. II. r. 276. l.) Hoffmanssegg útazásait közzé is tette, melyben Szegedről bővebben megemlékezik s a polgárcsaládok jólétéről és viszonyairól élénk képeket fest.

2) Lásd erről a Polgárórség fejezetet.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

A LEGRÉGIBB IDŐTŐL A TÖRÖK HÓDOLTSÁGIG.

- I. A honfoglalás előtt. A geológiai alakulás. A halmok mint vízforgatók képződései. Kőszeközök. A szilléri rézkincs. Bronz-leletek. Az agathirzek. Az öthalmi sphenoccephal koponyák. Sarmaták és metanasta jazygok. Ez utóbbiak városai. Partiscum. Jazyg-leletek és a római műveltség emlékei. A hunnok és Attila székhelye. A góthok és avarok. Ez utóbbiak emlékei Szeged vidékén . . . 3—17
- II. A város alapítása. A régi krónikások. Szeged neve az 1138., 1183., 1199. évi és a XIII. századbeli oklevelekben. A szegedi főesperesség és szt. István egyházszervezési munkája. Szegedet a honfoglalók alapítják. A pogánykori sírok. A XI. és XII. századbeli magyar helynevek, halásztanyák és személynevek. Mythologiai nyomok. A Szeged név ősi kiejtése és értelme . . . 17—32
- III. A sóraktár, a királyi kamara és pénzverde. Az arany bulla 22. cikkének rendelkezése és régi eredete. A szegedi sóvár mint közfűzető hely. A szegedi királyi kamara és pénzverde. Várday Miklós, Thallóczy Matkó, Földeáky Ambrus és gróf Sárszegi István szegedi kamarások. A sóhordó uteza . . . 33—36
- IV. A hospitesek, a város első kiváltságai és az Árpádházi királyok Szegeden. A letelepült lakosság életmódja az első három században. Tanyák keletkezése. A hospitesek közjogi tekintetben. Szent István alkotmánya értelmében mint szabad várnépek. A szigetek katonai felosztása és kormányzása alapul szolgál a felső- és alsóvárosi autonóm polgári közösségek kifejlődésére. A tatárok dúlása. Az Árpádházból való királyok szegedi tartózkodása . . . 37—42
- V. A királyi vár. Ottó király Szegeden. A szent korona kiadása iránt Apor vajdával folyt tárgyalások. Károly, Erzsébet és Zsigmond szegedi tartózkodása. A honvédelmi ügyben 1407. és 1411. években Szegeden tartott tanácskozmányok. Chalapia Dávid, a vak török császár Szegeden. Albert és neje Szegeden időznek. Bertrandon de la Broequirère. Szeged mint hadi központ. A királyi vár keletkezése

és mint a csongrádi várispánság jogutódja. Szegedi várnagyok. A katonai és polgári külön joghatóság. A vár és a várjavak elzálogosításai. A vár falából előkerült feliratos kölap . . . . .

43—52

VI. A polgár-rendiségnek és a város közjogi helyzetének kifejlődése. Az első kiváltságok s azok utóbbi megerősítései. Birtokszerzési képesség. Vártó, Ballagító, Belső- és Külső-Szent-Ivány, Százegyháza, Bánfalva, Dorosma és Gyékénytő megszerzése, illetőleg zálogbavétele. Adó- és vámmentesség. Zsigmond királynak erre vonatkozó megerősítő levelei. A személyi szabadság és a saját választott bíró illetékessége. Bíróválasztások és a községi képviselő első nyoma. Felső- és alsóváros külön autonom községek s ezek egyesülése. A büntető hatalom. Nagyobb és kisebb városi pecsétek 1429-ből, 1460. és 1489. évekből. Veres pecsétviasz használati joga. A királyi kisebb haszonvételek — koresma, mészárszék, vásár, malom és révjogok élvezete. Az egyházkegyúri jog. A város jogállásának törvénybe iktatása. A tárnokszék. A város budai palotája

52—63

VII. A kunok betelepülése és a puszták iránt való viszály. A betelepített kunok a homoki pusztákat a szegediekkel közösen használják. A kunok polgárisodása és Szegedre való betelepülése. A kunok utczái, házai és a kun családok száma. Polgárjogokat szereznek. Asszonyszállása puszta. A kunok részére adott kiváltságlevelek a város titkos levéltárában. Asszonyszállásról a kunok eltiltatnak. Mátyás kir. a szegediek legeltetési jogát az összes kun pusztákra biztosítja. A kunok határsértései s az 1514., 1518. és 1519. évi országos végzések. A nádori határigazítás 1520-ban. A kunok ellenszegülése és az 1521., 1523., 1525. évi országos végzések . .

64—67

VIII. Szeged és a Hunyadiak. Szeged előkelő polgársága a főúri családokkal rokonosodik. A horogszegi Szilágyiak szegedi ágazata. A Hunyadiak és szegediek kölcsönös ragaszkodása. Mátyás király nyilatkozatai Szeged népének közszolgálatairól. A Hunyadiak és Szilágyiak birtokai Szeged körül. Corvin János herceg a szegedi királyi vár ura. A szegediek hadi vállalkozásai. Az 1444. évi országgyűlés. Hunyadi János kormányzó szegedi tartózkodásai. A szegedi keresztes hadak és Belgrád felszabadítása 1456-ban. A Garák és Hunyadiak szegedi egyessége 1458. évi jan. 12-én. Mátyás 1458. szept. havában Szegeden Szilágyi Mihályt elfogatja. Ugyanez évi decz. havában az országgyűlésen a huszárság megalkotása. A király 1462., 1465. s 1475. évi szegedi tartózkodásai . . . . .

68—77

IX. A város határain és a polgárok kiváltságain ejtett sérelmek. A Czibak és Gyálai családok elleni határper 1411-ben. Szentivány zálogba vétele és a Csürködiek százegyházi birtokainak megszerzése. A Gara és Széchy család birtokfoglalása Dorosmán. A szeri

Pósa nemzetségnek, Borbála királyné kecskeméti vámszedőinek, a titeli prépostságnak, Brankovics szerb deszpota becsei várnagyainak, úgy a budai káptalan zentai tisztjeinek erőszakosságai Szeged polgárságán. Zentát a szegediek haddal elfoglalják. A káptalannal kötött egység. Maróthi János macsói bán péterváradai tisztjeinek zsarolásai. A péterváradai apátokkal való viszály a szüretelő- és esőbőr-pénzek szedése miatt. Gábor és Várady Pál kalocsai érsek ellen való küzdelmek. Kinizsi a szegediek javára közbelép. Kassa és Bártfa városokkal, úgy Diósgyőr földesasszonya, Beatrix királynéval való pereskedés a borok bevitele iránt. A Palócziak jobbágyain ejtett sérelmek . . . . . 77—85

- X. A fekete sereg kihágásai és a Dósa-féle pórlázadás. A fekete sereg elszállásolása 1492-ben Szegeden. Féktelenkedéseik. Követség Kinizsihez és a királyhoz. A fegyelmet Kinizsi helyreállítja, de távozása után újra felbomlik. Kinizsi huszáraival Szegedre jön és a felfegyverkezett lakosság támogatásával a cseheket szétveri. Az 1495. évi pestis. Ulászló Szegedre menekül. Az 1499-ik évi szegedi táborozás. A törökök elleni keresztes hadjárat 1514-ben kihirdetetik. Dósa György szegedi összeköttetői. A szegediek Dósa táborában. Bornemisza rácz hadai Szegedet ki akarják rabolni. Mészáros Lőrincz keresztes hada Szeged alatt. A csanádi káptalan Szegedre menekül. Az 1516. évi nagy tűz. . . . . 85—91

- XI. A mohácsi vész és Jován czár. Báthori István nádor szegedi táborozása 1521-ben. Az országgyűlésnek 1526-ban Szegedre tervezett összehívása. Szapolyai János szegedi táborozása 1526. évi aug. végén. Szept. 28-án a visszavonuló török hadak Szegedet feldűlják. Kemálpasazáde, Ferdi és Dselálzáde Musztafa török történetírók feljegyzései Szeged pusztulásáról. A menekült lakosság visszatérése. Cserni Jován. Révai Ferencz királyi biztos Szegeden. Perényi Ferencz seregét a fekete ember Szegednél szétveri. A város feldúlása. A rácz hadak garázdálkodása és megsemmisítése. Cserni Jován Szegeden megsebesül. Urbán szegedi polgár királyi adományt nyer. János király 1528. és 1540. években Szegeden. Szeged a nemzeti királyság pártján. Zákány István főbíró az ellenkirályság részéről birtokadományozásban részesül. Majthényi Bertalan szegedi kapitány erőszakoskodásai. János király intézkedései Szeged érdekében. 91—101

MÁSODIK RÉSZ.

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORA.

- I. A behódolás. Budavárát a török 1541-ben elfoglalja és Szegedet adózásra szorítja. Budavár visszaszerzésének kísérlete 1542-ben. A

hadak csoportosulása és átvonulása Szegeden. Begovics Mihály törekvései. A város szorongása és segély óhajtása. A bajai táborban letett hűségeskü. Tóth Mihály ellenzéke. A vidék ellenállási hajlama. Csongrád vármegye a délvidéki részleges gyűléseken. A segély reménye. A budai pasa az esküszegő városi előjáráságot 1543. évi február havában kivégezteti és a várost megszállja. A romvár kijavitása. Az állandó őrség létszáma és időközönként történt változása. A szegedi szandsákság; területe, hatásköre és bevételei. Szeged a török igazgatás egyik központja és a keleti kereskedelem emporiuma. A szandsák bégek és pasák . . . . . 105—115

- II. A reformatio és a barátok. Kiss István és Abádi Benedek hitújítói működése Szegeden. Az 1545. évi hitvita. A hitújítók üldözése 1552-ben. Havi boldogasszony templomának birtoklását a török 1562-ben biztosítja. A barátok lelki szolgálataikat az egész vidékre kiterjesztik. Összeütközésük a görögkeleti metropolitával. Templomuk és kolostoruk javítása. A barátok quardiánja mint a esanádi püspököknek helynöke. A barátok útazásai. Kolostoruk a beszál-lásolás és vendéglátás terheitől felmentetik . . . . . 115—121

- III. Szeged veszedelme. Tóth Mihály tervének képtelensége. A terv népszerűsítése. Castaldo fővezér és Aldana tábornok nézetei. A vállalat kivitele ügyében Aradon tartott tanácskozmány. A vállalat megindítása. A hajdúk és a segélyesapatok, úgy a török hely-
 őrség létszáma. A palánk megrohanása febr. 21-én hajnalban. A segélyesapatok megérkezése és ágyúk hlányában a vár ostro-mának gyarló kísérlete. Hírek Szeged visszaszerzéséről. Újabb segélyesapatok mozgósítása. A hajdúk tivornyázása és rablásalk. Ali budai pasa felmentő seregének megérkezése. A márczius 1-én vívott ütközet. A törökök győzelme és a keresztény sereg szét-szórása. Káson becskerekai pasa seregével Martonyos mellett való ütközés. Nagy Bálint és Török Péter csapatainak szétszórása. Ré-m-hírek a veszteség nagyságáról. A pusztulás mérve. Kegyetlenségek és kivándorlások. Tóth Mihály végnapjai Debreczenben . . . . . 121—131

- IV. Török- és tatár hadak átvonulásai; a hajdúk kalandozásai.
 III. Muhammed szultán Szegeden. A török hadak 1598. évi téli elszállásolása. Az 1616. és 1636—37. évi táborozások. Balogh Benedek és Lovász László szegedi kalandjai. Hajdúcsapatok a város körül. Mar-tonyos és Fazékször pusztulása. Esterházi Pál nádor és utódainak védelme. A vásárok hanyatlása . . . . . 132—137

- V. Községi élet. A török adózás. Községi adó. A török rendszet, közigazgatás és törvénykezés. A keresztény lakosság bírái. A mészá-rok külön bírása és a két bíróság miatt való százados viszály. A környékbeli elpusztult falvak betelepülése 1626-ban és 1650-ben. A lakosság elparasztosodása . . . . . 137—142

- VI. A magyar korona jogainak érvényesülése. Szeged a nemzeti fejedelemség pártján és a magyar koronától való elszakadása. A polgár kiváltságok megrövidülése. A moesonoki eset 1574-ben. Szeged koronai jövedelmeinek kezeléset 1558-ban Pelényi Bálintra bízzák. Ugyanez a város birtokát képező Tápét és Százegyházát 1561-ben adományul nyeri. A kezelést Mágócsi Gáspárra bízzák. Az egri vár fentartására kirótt 300, később 900 frt évi adó. Miksa király 1572-ben a város szabadságait megerősíti és a polgárok jogvédelmét biztosítja. A szegediek pereinek intézését Unghnad Kristóf egri kapitányra bízzák. A tápéi és százegyházi adományozás ügyében 1575-ben a város az egri káptalan útján vizsgálatot óhajt. II. Ferdinánd 1631-ben a kiváltságokat megerősíti. Móra Balázs főbíró nemessége. A város adózása a szépesi kamaránál. Mihály havasalföldi vajda igénye. A hal- és eszima-adó. Erős Bálint tiszttartó. A kamara védelme. A vármegye kirovásai . . . . . 142—150
- VII. Birtokviszonyok. Tápé és Százegyháza mint a koronára háramlott javak. A város tiltakozása. A kun puszták használatát Esterházi Miklós nádor korlátozza. Szent Mihály és Dorosma pusztákat a városhoz csatolja, ellenben a többiek után censust követel. A használatért adott perzsa oszlopos skárlát szőnyegek. A város a pusztákat bérbe adja . . . . . 150—154

HARMADIK RÉSZ.

KATONAI ÉS KAMARAI IGAZGATÁS ALATT.

- I. Szeged visszavétele. A szentgothardi csata és a vasvári békekötés. Elégületlenség és üldözések. A bújdosók és Thököly hadjárata. Török beavatkozás. Bécs ostroma. A párkányi győzelem. Esztergom és Érsekújvár visszavétele. Budavár ostroma. Török kegyetlenkedések Szegeden. A várost hódolásra szólítják. Merey és Heissler támadásai. A császári hadsereg megérkezése. A vár ostroma. Barkóczy és Veterani diadalai. A vár feladása. Visszamaradt törökök. Császári őrségek és várparanesnokok. Gr. Beresényi Miklós és a szegedi főkapitányság. . . . . 157—183
- II. A hadjáratok nyomorai és az elemi csapások. Szeged kiterjedése és népessége 1686-ban. A törökök visszafoglalási kísérletei. Szeged hadi központ. Az átvonuló katonaság beszállásolásának, élelmezésének terhei. Sánezmunkák és fuvarozások. Török rablócsapatok betörései. A zentai csata. Árvizek, tűzveszélyek, pestis betegségek stb. . . . . 183—196
- III. A kamarai tisztek és a generálisok; a tiszai rácz határőrség. Kamarai tisztviselők. Az adók, tizedek, fogyasztási adók

és ezeknek időközönként való elengedése. A várparancsnokok önkénye és zsarolásai. A partjavadalom, mészárszék és koresma-jog bitorlása. Katonai törvénykezés a polgárok ügyeiben. A barátok temploma és kolostora, mint menedékház. A ráczok betelepülése és a tiszai határőrség szervezése. . . . . 196—207

- IV. Kurucz-világ. Elégületlenség. Az alföldi kurucz-mozgalmak 1703-ban. A vár erősítése és a ráczok összpontosítása. Ezek kitérői. A lakosság felfegyverzési terve. Andrassy Szegedet megszállja. Globitz boszúja és a lakosság menekülése. Szegedi kurucz hadak. Rákóczy Szeged várát ostromolja. Globitz a lakosokat haza édesgeti. Javalkat a határőrség közt kiosztja. A város főbíráját felakasztatja. Az őrség segélyt nyer. A harmadik megszállás. Újabb segély. Rabutin Szegeden. Gr. Herberstein várparancsnok. A negyedik megszállás. Német ijesztgetés és labancz kicsapások. A menekült lakosság vissza települése. Gr. Esterházi Antal védlevele. A jázságiak futása Szegedre . . . . . 207—225

- V. Várerődítési munkálatok; az 1712-ediki árvíz. A sánczok kijavítása 1690-ben. A keleti fal 1692-ben a Tiszába szakad. Favázás gát építése. 1695-ben ez is a Tiszába dől. Lambion tervei. Milyen volt a török vár és a palánk. A nagyszabású terveket mellőzik. A falak és sánczok 1703-ban újra javíttatnak. De la Croix Paitis tervei. A Tisza 1711-ben kiapad. A következő évben kiönt és Szegedet romba dönti. A katasztrófa nagysága. Eugen herezeg a terveken módosít. Az 1714—1716. évi munkálatok. Három vármegye közereje. Kisajátítások és a városháza lerombolása. A város újjáépítése. Harminczad sószállító és posta-hivatalok . . . 225—245

NEGYEDIK RÉSZ.

FELSZABADULÁSI TÖREKVÉSEK.

- I. Küzdelmek az önjogúságért. A régi szabadalmi levelek megújítására irányult törekvések. I. József király 1710. évi privilegialis levele. Cometh és gr. Herberstein önkénykedései miatt való panaszk. Országgyűlési meghívó. A város jogait a rendek elismerik. Újabb vádak és vizsgálat. A polgárság elámitása és az 1713. évi zendülés. Szeged közjogi állását törvénybe iktatják. A rácz határőrség birtokos részének összeírása és a katonai kötelékből való elbocsátása. A város jogainak és javadalmainak élvezetébe jut. III. Károly király szabadalmi levele. A polgárok és a lakosok összeírása . . . . . 249—276
- II. A kegyúri jogok védelmezése. Szeged egyház-joghatósági illetősége. A csanádi püspökök helynökei. Szegedet a csanádi püspökség

székhelyeül jelölik ki. A jezsuiták és Matyasovszky alapítványa. Gróf Nádasdy László esanádi püspök. A várparancsnokkal és a hatósággal való összetűzése. Az új plébános bemutatása körül való viszály. A püspök reversalisa. A plébános felfüggesztése és a tanács tiltakozása. Návay visszahelyezése, javadalmának leszállítása és Szegedről való távozása. Egyesség a püspökkel a dézsma iránt. A piaristák bevezetése. Újabb viszályok a püspökkel. Három egyházfő harcza Szegedért. Nádasdy halála. Utódja báró Falkenstein. A püspökség és káptalan székhelyét Temesvárra áthelyezik. Szegedet a esanádi egyházmegyébe bekebelezik. . . . . 277—298

- III. Harez a földbirtokért. A neo-acquistica commissio. A szőregyszázegyházi, tápó-vártói s a kun puszták tulajdonjogi és hasznóvételi kérdése. A jász-kunokat a német lovagrendnek elzalogosítják. A zálogjavak hibás összeírása. Cometh rosszlelkűsége. Orezy István jász-kun kerületi administrator. Temesváry mint Orezy megbízottja. A puszták bérlete s a szerződés felbontása. Határvillongások. Dorosma telepítése. Hadjáratok Szeged és Dorosma lakossága között. Serkéd, Dócz és Sövényháza bérlete. Temesváry halála. A Szilassy-ak jogigénye. Kistelek pusztá adományozása. Az 1722. évi országgyűlésre beterjesztett sérelmek. Ideiglenes határok s a per megindítása. Tanúvallomások s a kőbárány mint bizonyíték. Egyesség. A kunok újabb betörése 1731-ben. Újabb egyesség. Podhradszky a kunok administratora. A végleges határok megállapítása 1737-ben. Új adománylevelek a város birtokairól. Horgos és Szent-Péter megszerzésének terve. Kárász Miklós főjegyző . . . . . 298—325

ÖTÖDIK RÉSZ.

A FELSZABADÍTÁS UTÁN.

- I. Nemzetiségi viszályok. Az 1722. évi nagy tűz. Az áradások és töltés-épitések 1731-ben. Az 1736—37. évi védekezés. Iparosok és kereskedők betelepülése, a czéhek szervezése. Nemzetiségi törekvések és az 1718-iki tisztújítás alkalmával támadt zendülés. A szabó czéh nemzetiségi viszálya 1725-ben. Az elégtelennek királyi biztost kérnek. Báró Arntler és Hohenried küldetése. Az 1728. évi tisztújítás. A magyarság zendülése és ellenbíró választása. A szerbek a tanácsba és az egyes hivatalokba bejutnak, 1734-ben a magyarság felülkerekedése. A belgrádi menekülők befogadása. Várparancsnokok és a helyőrség. A Pero-féle lázadás. A török háború alkalmából történt zaklatások. . . . . 329—338
- II. Boszorkány-üldözések. A boszorkányságról való képzelődés eredete és általános elterjedése. A boszorkányság mint eretnokség. A boszor-

kány-üldözések a nyugot-európai államokban és Magyarország minden részében. A szegedi boszorkány-üldözések oka. Az első befogatások 1728. évi június elején. A vizsgálatok folyama. Vádak és bizonyítékok. Az ítéletek és végrehajtások júl. 23-án. A hangulat és az országos közvélemény. A „Frankfurter Zeitung“ közlése. A kancellária észrevétele. A hatóság igazoló jelentése és a felsőbb körök megnyugvása. Az 1729. évi márcz. 9-iki kivégzések felsőbbi jóváhagyás alapján. Az 1731. és 1733—34. évi üldözések, kivégzések. Az 1736—37. évi befogatások s a város területéről való kiseprűzések. Az utolsó boszorkány-ítélet 1744-ben. Mária Terézia tiltó rendelete 1755-ben . . . . . 338—362

III. A fejlődés első nyilvánulásai. A bánati harminczad és a tiszai határőrség megszűntetése. Az 1738—40. évi pestis. Az 1744., 47., 48., és 1749. évi tűzek. Az 1740., 1750., 1765., 1770. évi árvizek s a város egy részének elpusztulása. Az 1772. évi áradás. Partszakadások és parteródítási tervek. Fűzültetvények által a veszedelem elhárul. Az idegen iparosok beözönlése. Újabb nemzetiségi viszályok. A községi háztartás javulása. A trón védelmére és a haza közsükségeinek fedezésére hozott áldozatok. A szegedi hadfiak diesősege. Siskovich József és a kolini diadal. Szent-Demeter templomának helyreállítása. Szt.-György templom felépítésének terve. A minoriták befogadása, kolostoruk és templomuk felépítése. A birtokviszonyok végleges rendezése. Dócz pusztá zálogbavétele. Kistelek telepítése. Csongrád vármegyével való viszály a joghatóság iránt. A Matyhídi vámszedés és az új vásártartási szabadság . . . . . 363—380

IV. Az elnyomás és nemzeti visszahatás. József főherczeg Szegeden 1768-ban. A vármegváltás terve. Javitóház felállítása. Az újszeged-szőregi uradalom zálogbavétele 1781-ben. A zsidók betelepülése 1784-ben. A reformok elleni feliratok. Szeged három vármegye közigazgatási és törvénykezési központja. Német nyelv a hivatalokban s a tanács több tagjának lemondása. Sáskajárás. Az 1782., 1784., 1789. évi árvizek. A jászkunokkal a vámszedés miatt, a genuai urakkal a dóczy pusztá birtoklása, a baktói határ és a porgányi halászat miatt való perlekedés. Az egységes plébánia felosztása s a belvárosi parochiának a piaristáktól való elvétele. József császár Szegeden 1786-ban. A török háború alkalmával a város áldozatai. A nemzeti szellem megnyilatkozása. Gróf Pálffy főispán fogadtatása. A magyar nyelv a hivatalokban. II. Lipót király koronázásának ünnepe . . . . . 380—388

KÉPMELLÉKLETEK.

	Lap.
I. Szeged vára 1552-ben. (Hasonmás Dsolálzáde Musztafa krónikája bécsi példányának festményéről)	112
II. Szeged vára és a palánk 1695-ben. (Kisebbitett hasonmás Lambion rajza után, a cs. és kir. hadügyi levéltárból)	184
III. Szeged helyzetrajza 1713-ban. (De la Croix Paitis rajzának kisebbitett hasonmása)	224
IV. A szegedi vár erősítési terve 1714-ben. (Hasonmás kisebbitve a cs. és kir. hadügyi levéltárban levő eredeti után)	232
V. Szeged belterületének helyzetrajza 1747-ben. (Kaltschmidt Ábrahám felvételének kisebbitett hasonmása)	336
VI. Szeged külterületének helyzetrajza 1747-ben. (Kisebbitett hasonmás Kaltschmidt Ábrahám rajza után)	320
VII. Szeged 1799-ben, a Tisza balpartjáról tekintve. (A régi czéhleveleken lévő metszvény hasonmása)	384

